

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

GAYRİ RESMÎ YAKIN TARİH ANSİKLOPEDİSİ

Düzenleyen: bilyonDK
2018-07-06

2

GAYRİ RESMÎ YAKIN TARİH ANSİKLOPEDİSİ

Bünyamin Ateş • Burhan Bozgeyik
Mustafa Kaplan

2

Fevzipaşa Cd. Ocaklı Sk. No: 15
Fatih-İSTANBUL
Tel: 521 80 20 - 531 56 29

Risale Basın-Yayın Ltd.
Büyük Eserler Dizisi

Baskı : Tın Matbaası
Cilt : Akın Ciltevi
Ağustos 1993

© Bu eserin yayın hakları Risale Basın-Yayın Ltd.'ye aittir. Yazılı izin alınmadan ve kaynak gösterilmeden kısmen dahi iktibas edilemez.

GAYRI RESMİ YAKIN TARİH ANSİKLOPEDİSİ

Bünyamin ATEŞ: 1950'de Yozgat'ta doğdu. İlk ve orta tahsilini burada bitirdi. Yüksek tahsilini, İstanbul'da Yüksek İslâm Enstitüsü'nde yaptı (1974'te mezun oldu).

1976'da askerlik vazifesini tamamladıktan sonra gazeteciliğe başladı. 1992 yılı Nisan ayına kadar, Yeni Asya, Yeni Nesil ve Tasvir gazetelerinde yazar ve yönetici olarak çalıştı.

Nisan 1992'de emekli olan Bünyamin Ateş evli ve iki çocuk babasıdır. Ateş'in yayınlanmış eserleri şunlardır:

Peygamberler Tarihi, Gayri Resmî Yakın Tarih Ansiklopedisi (Yayın Kurulu Üyesi), ayrıca bazı siyasi broşürler....

Burhan BOZGEYİK: 1957'de Gaziantep'te doğdu. İlk ve orta tahsilini burada tamamladı. 1975'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümüne girdi. Bu devrede Yolbaşı ve Köprü dergilerinin neşriyle meşgul oldu. 1979'da fakülteden mezun olduktan sonra profesyonel gazeteciliğe başladı. Aralık-sız 13 yıl Yeni Asya, Yeni Nesil ve Tasvir gazetelerinde, araştırma, inceleme, röportaj ve köşe yazısı yazdı, 26 Nisan 1992 tarihinden itibaren serbest gazeteci olarak çalışmaya ve yaptığı araştırmaları kitaplaştırmaya başladı.

Evli ve iki çocuk babası olan Burhan Bozgeyik'in eserleri şunlardır:

Zulmetten Nura Hicret (1980- Mülakat), Bütün Cepheleriyle İran Meselesi (1981- Araştırma-İnceleme), İslâm'ın İkûsâdî Görüşü (1981- Mülakat), Dil Dâvâsı (1981- Mülakat), Afganistan'dan Türkiye'ye (1981- Röportaj), Kahramanlar Geçiyor (1986- Araştırma), Zaferlerimiz (1986- Araştırma), Onlar da Çocuktu (1986- Araştırma), Bir İrîca Komplosu: Örtünmek İstiyorum (1986- Araştırma- Röportaj), Uzmanların Gözüyle Osmanlıca (1987- Mülakat), Yakın Tarih Ansiklopedisi 12 cilt (1988/1991- Araştırma; Anonim), Bediüzzaman'dan Çağa Mesaj (1991- İnceleme), Çerkez Ehem Hain mi, Kahraman mı? (1991- Araştırma), Oradoğu Üzerine Oynanan Oyunlar (1991- Araştırma) Türkiye Üzerine Oynanan Oyunlar ve Bediüzzaman'ın Mesajı (1992- Araştırma), İslam Birliği Üzerine Oynanan Oyunlar (1993- Araştırma/İnceleme), Kim Cumhuriyetçi: Bediüzzaman mı, M. Kemal mi? (1993- Araştırma/İnceleme), Meşhurların Son Anları (1993- Araştırma).

Mustafa KAPLAN: 1947'de Merzifon'da doğdu. Tokat Öğreunen Lisesi'nden mezun olduktan sonra, Ömerli, Çorum Ortaköy, Kelce, Tavşanlı, Taşova'da öğretmenlik yaptı. Et-Balık Kurumu'nda çalıştı. 1985'te İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden mezun oldu. 1980 başından itibaren profesyonel gazeteciliğe başlayan Kaplan, Yeni Asya, Yeni Nesil ve Tasvir gazetelerinde köşe yazarı olarak çalıştı. 1992 yılı Nisan ayında emekli olan Mustafa Kaplan evli ve üç çocuk babasıdır.

Gayri Resmî Yakın Tarih Ansiklopedisi'nin yayın kurulu üyesi olan Mustafa Kaplan'ın eserleri şunlardır: Ayasofya, İrîca Dosyası, Rabîta Dosyası.

Yayın Kurulu

Bünyamin ATEŞ
Burhan BOZGEYİK
Mustafa KAPLAN

Ali Kemal niye linç edildi?**Kemal, Kemal'e karşı!**

Dâmat Ferid Paşa kabinesinde Maârif ve Dâhiliye Bakanlıkları yapan Ali Kemal, İstiklâl Harbine niçin karşı çıkmıştı? Savaş aleyhinde olması, vatanını sevmeyi için mi, yoksa bir strateji gereği miydi? Ali Kemal'i aldatan inadın sebebi neydi? Onun siyasi sahada yaptığı ikâzlara kulak verilseydi netice ne olurdu? Ankara'ya götürülmek üzere İstanbul'dan İzmit'e kaçırılan Ali Kemal'in linç edilmesi, bir tedbirsizlik neticesi miydi, yoksa Nureddin Paşa'nın emriyle mi olmuştu? Hukuk devletinde bir "suçlu"nun mahkemeye çıkmadan cezalandırılması doğru muydu? Ali Kemal, mahkemeye çıkarılsaydı neler diyecekti? Ali Kemal'ler, Ali Şükrü'ler, Menderes'ler öldürülünce Türkiye ne kazandı? Muhâkemesiz öldürmek doğru mu?

Linc etmek yetmemiş,

bir de idam edilmişti!

Ali Kemal, en büyük suçu işlemiş olsa bile mahkemeye çıkarılmalıydı

YAKIN tarihimizin mühim simâlarından Ali Kemal kimdir? Niçin Milli Mücadeleye karşı çıkmıştır? Bazılarının iddiâ ettiği gibi "vatan hâini" midir? İstanbul'da yakalanıp Ankara'ya götürülürken nasıl ve niçin linc edilmiştir? Mahkemeye çıkarılmadan linc edilmesi, bir tertip midir, yoksa Nureddin Paşa'nın tedbirsizliğinden mi kaynaklanmıştır? "Linc hâdisesi", devlet terörü kabul edilebilir mi?

Yukarıdaki suallerin cevabı çok tartışılmıştır. Yakın tarih araştırmacıları, bu suallerin cevaplarını vermede umumiyetle ifrat ve tefrit arasında kalmışlardır. Daha doğrusu, fikren bir devlet adamına taraftar veya karşı olanlar meseleye bu "tarafgirlik" gözlüğüyle bakmışlardır.

Bizim yapmak istediğimiz, Ferid Paşa kabinesinde Maârif ve Dâhiliye Nâzırlığı yapan, aynı yıllarda Anadolu'daki Milli Mücadeleye karşı ol-

makla tanınan Ali Kemal'i ve linc edilmesi hâdisesini objektif olarak ele almaktır.

Önce Ali Kemal'i tanıyalım:

Ali Kemal, 1867 yılında İstanbul'da doğmuştur. Asıl adı Ali Rıza olup, yazılarında Ali Kemal ismini kullandığından bu adla anılagelmiştir. Babası Balımcu esnafı kâhyası Çankırlı Hacı Ahmed Efendi'dir. Tahsiline İstanbul'da başlamış, Mülkiye'nin dördüncü sınıfında iken Avrupa'ya gitmiş, iki yıl kadar Paris ve Cenevre'de kalıp, bilâhare yurda dönmüşse de, siyasi faaliyetleri yüzünden 2. Abdülhamid tarafından 1889'da Halep'e sürülmüştür.

HEM BAKAN, HEM GAZETECİ

HALEP'TE beş yıl kalan ve bu müddet içinde orada lisan ve edebiyat hocası yapan Ali Kemal, bilâhare İstanbul'a dönmüşse de burada barınamayıp 1894 yılında Avrupa'ya kaçmıştır.

Osmanlı'nın son zamanlarındaki Dâmat Ferid Paşa kabinesinde Maarîf ve Dâhiliye nâzırlıkları yapan Ali Kemal (ortada oturan) Mülkiye Mektebinde okurken arkadaşlarıyla.

Paris'de kaldığı yıllarda 'İkdam' gazetesine gönderdiği yazılarla tanınan Ali Kemal, bir ara Brüksel Elçiliği İkinci Kâtibi olmuş, daha sonra Mısır'a geçmiş, 1908 Meşrûtiyetini müteakip İstanbul'a dönmüştür. Mülkiyede Tarih-i Siyâsi okutan Ali Kemal, gazeteciliği de ihmal etmeyecek. İkdam gazetesinde başmakale yazmaya devam etmiştir.

Bir gazetede başyazı yazmak Ali Kemal'i tatmin etmemiştir. 2 Ağustos 1919'da "Peyâm" isimli bir gazete çıkarmaya başlamış, daha sonra bu gazeteyi Mihran Efendi'nin "Sabah" gazetesıyla birleştirerek, "Peyâm-ı Sabah" ismiyle neşriyatına devam etmiştir. Ali Kemal, İttihad ve Terakki'ye karşı çıkmasıyla meşhur olan "Hürriyet ve İtilâf Fırkası"na girerek, Dâmat Ferid Paşa'nın kurduğu kabinelerde Maarîf ve Dâhiliye nâzırlıkları yapmıştır.

Çok hareketli bir hayat süren Ali Kemal'in, en büyük tepkiyi çeken davranışları bu yıllarda olmuştur. Ali Kemal, hem bakan olarak, hem de gazeteci sıfatıyla Anadolu'daki Milli Mücadeleye karşı çıkmış, bu tavrından dolayı 1922'de İstanbul'da yakalanıp, Ankara'ya götürülürken İzmit'te linç edilmiştir.

SAVAŞ MUHÂLİFİ

M

USTAFA Kemal, İstanbul Hükûmetinin vâzifelisi olarak Samsun'a hareket ettiği günlerde, Ali Kemal Bey, Ferid Paşa kabinesinde Maarîf Nâzırı idi. Samsun'a hareket etmeden önce devletin ilet gelenleriyle görüşen Mustafa Kemal, Ali Kemal tarafından nâzırlara verilen ziyafette de bulundu. Bu davette, ziyafeti veren de, davetli olan da tanhın kendilerini karşı karşıya getireceğini elbette bilmiyorlardı. Hâdiselerin karşısında aldıkları farklı tavır bu "iki Kemal'i birbirine muâriz etti. Mustafa Kemal, Anadolu'da işgal kuvvetlerine karşı Kuva-yı Milliye'yi kurarken, Ali Kemal hem siyâsetçi, hem de gazeteci olarak Milli Mücadele'nin karşısında yer alıyordu.

16 Mayıs 1919'da Sadrazam Dâmat Ferid Paşa'nın istifasından sonra, hükûmeti kurmak vazifesi tekrar Ferid Paşa'ya verilmiş, Ali Kemal de Maarîf Nâzırlığından, Dâhiliye Nâzırlığına tâyin edilmişti. Ali Kemal, Dâhiliye Nâzırlığında bulunduğu müddetçe yayınladığı tamimler ve Peyâm-ı Sabah gazetesindeki yazılarıyla Milli Mücadeleye taraftar olmadığını göstermiştir.

Harp aleyhtarı olan Ali Kemal, ülkenin içinde bulunduğu durumdan Osmanlı Hükûmetinin siyasetiyle kurtulacağına inanıyordu.

Dâhiliye Nâzırı olan Ali Kemal, 17 Haziran 1919'da vilâyetlere bir tamim göndererek, "İşgallerden ne derece müteessir olursa olsun, Osmanlı hükûmeti bu sıralarda harb ve darbe tutuşamaz; çünkü bugün varlığını ancak siyaseten müdâfaa edebilir" demiştir. (M. Tayyib Gökbulğın, Milli Mücadele Başlarken, c.1, s.143)

Dâhiliye Nâzırı Ali Kemal'in bu tamimini haber alan Mustafa Kemal Paşa, bu görüşe karşı çıkmış, 24 Haziran 1919'da Padişah Mehmed Vahdeddin'e çektiği telgrafta, "Böyle bir zihniyetin hiçbir yerde kabul ve tatbik noktası bulmadığını şükranla arzeylerim" demişti. (Zabır Cerideleri, Devre: I, c.1, s.11)

Harp aleyhtarı olan Ali Kemal, ülkenin içinde bulunduğu durumdan Osmanlı Hükûmetinin siyaseti yoluyla çıkacağına inanıyordu. I. Dünya Savaşı'ndan mağlûp çıkmış, elinden silâhı ve cephânesi alınmış, askeri terhis edilmiş

olan devletin harp gücü olduğunu asla kabul etmemekteydi. Bu şartlar altında müteakiklere karşı silâhlı bir mücadele girişiminin imkânsızlığını ileri sürüyor ve böyle bir savaşın Türkiye'nin başına daha büyük gaileler açacağını iddia ediyordu.

M.KEMAL AZLEDİLİYOR

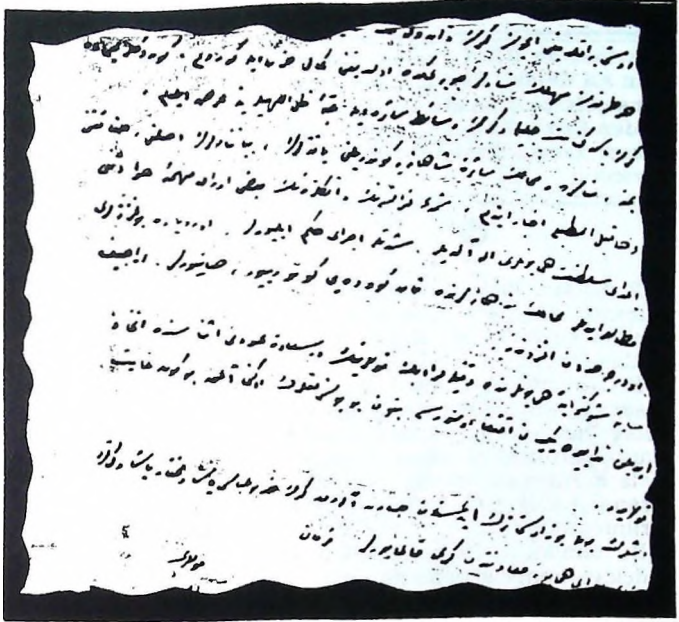
NİTEKİM Ali Kemal, 23 Haziran 1919'da vilâyetlere gönderdiği tamimde, şöyle demektedir:

"Mustafa Kemal Paşa büyük bir asker olmakla beraber siyaseti zamana o derece âğâh olmadığı, bilmediği için, fart-ı hamiyet [asin hamiyet] ve gavretine rağmen, me muhter-i ceditesinde asla muvafak olamazdı

İ. ABDÜLHAMİD- Ali Kemal'i siyasi faaliyetleri yüzünden Halep'e sürmüştü.

● **Dâmat Ferid**
Paşa kabine-
sinde Dâhiliye
Nâzırlığı yapan
Ali Kemal, Vilâ-
yetlere gönder-
diği tamimde
Kuva-yı Milliye'nin başında bu-
lunan Mustafa
Kemal Paşa'yı fe-
nâ halde tenkid
ediyor, kendisiyle hiç bir resmi
muâmele yapılmamasını ve hükümet işleriyle ilgili isteklerinin yerine getirilmesini istiyordu.

İdam gâmeten bayraktarı Ali Kemal'in padişaha hitâben yazdığı bir yazı.

İngiliz müessil-i fevkalâdesinin talep ve ısrarıyla azledildi ve edildikten sonra yaptıkları ve yazdıklarıyla da bu kusurlarını daha ziyâde meydana vurdu. Redd-i ilhak Cemiyetleri gibi Karasi ve Aydın havâlisinde ahâlî-yi İslâmiyeyi [Müslûman ahâliyi] nâhak [haksız] yere kıldarmaktan ve fakat bu vesileden istifâde ile halkı haraca kesmekten başka iş görmeyen emîrsiz, saygısız ve gayt-ı kânuni [kânunsuz] teşkil edilen bazı heyetler için öteden beri çekuğl tel-grâfnâmelerle de hatâ-yı siyâsisini idâreten de artırdı. Müşârunıleyhin [işâret edilen zâtın] İstanbul'a celbi Harbiye Nezâretine âit bir vazifedir. Lâkin Dâhiliye Nezâretinin size emri kat'îsi artık o zâtın mâzûl olduğunu [azledildiğini] bilmek, kendisiyle hiç bir muâmele-i resmîyeve girişmek, umur-ı hükûmete [hükümet işlerine] müteallik [ilgili] hiçbir matlu-

bunu [istegini] is'af ettirmemektir [yerine getirmemektir]. Bu tâlîmat dâiresinde hareket eylemekle ne gibi mesuliyetlerin mündefi olacağını takdîr buyuracağınızdan ve bu mühim ve vahim dakikalarda memur, ahâlî, her Osmanlıya terettüb eden [düşen] en büyük vazife, sulh konferansınca mukadderatımıza dâir karar verilirken ve beş senedir yaptığımız cinnetlerin hesabı görülürken, artık aklımızı başımıza devşirdiğimizi göstermek, fırka, mezhep, ırk ihtilâflarını gözetmeksizin, her ferdin hayatını, malını, ırzını siyanetle [korumakla] nazar-ı medeniyette bu memleketi bir daha lekelememek değil midir?" (Kemal Atatürk, Nutuk, c.1, s.36)

Ali Kemal'in tamiminde dikkat çeken mühim noktalardan bir kaç şudur:

1. Mustafa Kemal Paşa'nın azledilmesini İngilizler istemiştir.

Hürriyet ve İtilâf Fırkası mensûbu olan Ali Kemal, Osmanlı Devletini 1. Cihan Harbine sokan İttihatçı liderlerden Enver Paşa ve Talât Paşa'nın ülkeyi zarara düşürdüklerine inanıyordu.

2. Halkın, Redd-i İlhak cemiyetleri kurarak, düşmana karşı çarpışması, "halkın kurdurulması" olarak vasıflandırılmaktadır.

3. Osmanlı Devletinin 1. Dünya Savaşına girmesi ve savaş sonrası hareketler "beş senedir yapılan cinnetler" olarak görülmekte, ülkeyi siyaset yoluyla kurtarmak, "akılâne ve müdeb-birâne" hareketler olarak değerlendirilmektedir.

Bu tamim, Ali Kemal'in Milli Mücadeleye hangi sebeplerle karşı çıktığını kolayca izah etmektedir. Bil-

hassa Osmanlı Devletinin 1. Dünya Savaşına girmesini İttihatçı liderlerden Enver Paşa ve Talât Paşa'nın tavrına bağlayan. Anadolu'daki milli hareketi de İttihatçıların yürüttüğünü kabul eden bir anlayışa sahip olan Ali Kemal'in, Milli Mücadeleye karşı olmasını anlamak zor değildir. Kendisi Hürriyet ve İtilâf Fırkasına mensup olan Ali Kemal, İttihat ve Terakkiye aşırı derecede muhalefetiyle tanınıyordu. Zaten bu partinin ortaya çıkışı, İttihatçıların idâresinden ülkeyi kurtarmak, çok partili hayatı tatbik etmek maksadına matuftu. Mustafa Kemal Paşa'nın da İttihatçı olduğu kanaatini taşıyan Ali Kemal, bütün gücüyle Milli Mücadeleye karşı çıkıyor, kendi fikrini her vesileyle savunuyordu.

Ali Kemal'in "Mustafa Kemal Paşa'nın azledildiği ve vilâyetlerin onun hiçbir talebini yerine getirmemesi" yolundaki 23 Haziran 1919 tarihli tamiminden 4 gün sonra haberi olan Mustafa Kemal Paşa, "Ali Kemal, bu

ATATÜRK'ÜN İSTANBUL'DAKİ HAYATI

Atatürk 'Ben kalbleri kazanarak diktatör oldum' demişti

ATATÜRK'ÜN uşaklarından Cemal Granda, bir gün Fransa'dan bir madamın geldiğini "kontes" diye çağıran bu madama Atatürk'ün de bulunduğu bir grubun Dolmabahçe Sarayını gezdirdiklerini belirterek, bir ara Napolyon âilesinin isimlerini saydığını anlattıktan sonra şöyle devam ediyor:

"Kontes şaşırıyordu. Hem Napoleon sülalesini bir hizmetkârın ezbere bilmesinden, hem de kocca bir devlet başkanının karşısında hizmetkârın ortaya

atılarak serbestçe konuşmasından...

"Kontes Atatürk'e dönerek:

"Sizin için diktatör diyorlar. Oysa bu adamlar sizden hiç çekinmeden, korkmadan konuşabiliyorlar..."

"Atatürk şu karşılığı verdi:

"Benim için diktatör diyorlar. Evet ben diktatörüm, ama kalbleri kazanarak diktatör oldum. Bunlar benim verdiğim emirleri yaparlar. Benden ne diye korksunlar?..."

(Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı, c.2, s.394)

İTTİHATÇI DÜŞMANLIĞI— Osmanlıların 1. Cihan Harbine girmesini İttihatçı liderlerden Enver Paşa ve Talât Paşa'nın tavrına bağlayan Ali Kemal, ülkenin kurtuluşunu savaş meydanlarında değil, siyaset masalarında görüyordu.

M. Kemal: "Dâhiliye Nâzırının, aleyhimdeki emri gelir gelmez, faaliyete başlanmış. Sivas sokaklarında, 'benim hâin, âsi, muzır bir adam olduğuma dâir' duvarlara yaftalar yapıştırılmış."

tamimiyle düşmanlara ve pâdişâha mühim bir vazife ifâ etti" demektedir. Nutuk'un 35-39. sayfalarını Ali Kemal'le ilgili mevzulara ayıran M. Kemal Paşa, bahis mevzûu tamimin, memurların ve halkın fikrini karıştırdığını, her yerde bulunan menfi ruhlu kimselerin derhal aleyhinde propagandaya ve faaliyete geçtiklerini anlatmaktadır. Tamimin neşredildiği 23 Haziran günü Ali Galip ismindeki bir zâtin Sivas'a geldiğini ve

kuvvetli taraftarlar bulunduğunu kaydeden M. Kemal Paşa, "Dâhiliye Nezâretinin, aleyhimdeki emri gelir gelmez, faaliyet başlamış. Sivas sokaklarında, 'benim hâin, âsi, muzır bir adam olduğuma dâir' duvarlara yaftalar yapıştırılmış" demektedir.

Mustafa Kemal Paşa, Ali Kemal'in tamimi üzerine Harbiye Nezâretine 28 Haziran 1919 tarihli bir telgraf çekerek, "Bu tehlikeli ve mesuliyeti ciddi ağırlar düşüncelerin millet ve

DAMAT FERİD PAŞA— Ali Kemal Ferid Paşa kabinesinde önce *Maârif Nâzırı*, daha sonra da *Dâhiliye Nâzırı* olmuştur. *Dâhiliye Nâzirliğinde* bulunduğu sırada vilâyetlere gönderdiği teemmillerde kesinlikle savaşılmamasını istiyordu.

SULTAN VAKİDİDİN— Ali Kemal'in taahhüdünü haber alan M. Kemal Paşa, kendisini Anadolu'ya gönderen padişaha çıktığı telgrafta, "Böyle bir sükuniyetin hiç bir yerde kabul ve tatbik noktası bulunmadığını şüphelerle söyleyemez" demişti.

memleketin gelecekteki kurtuluşu için ne büyük zararlar doğurabileceğini tekrar arza mecburum' diyerek tepkisini ifade etmiştir. (Hüsnü Himmetoğlu, Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları, c.2, s.237)

Daha önce Ali Kemal'in, Anadolu'daki hareketi İttihatçıların yürüttüğüne inandığını belirtmiştik. Bununla ilgili bir vesika, onun "Ordu müfettişleri ve Kolordu kumandanları İttihad ve Terakki bakiyesidir. Seferberlik emri verilirse ahali bunu icra etmesin" şeklindeki tamimidir. Ali Kemal, istifâ ettiği tarih olan 26 Haziran 1919'da da, "milli ordu teşkil etmenin ve Müdâfaa-i Milli hazırlamak gibi faaliyetlerin felâket olduğunu" ilân eden bir beyanname neşretmişti.

İNGİLİZ MUHIPLER CEMİYETİYLE İLGİSİ

MUSTAFA Kemal Paşa, Ali Kemal'in "İngiliz Muhipler Cemiyeti"nden olduğunu ifade ettiği Nutuk'ta, yine bu cemiyetin üyelerinden olan Said Molla'nın, cemiyetin başkanı Rahip Frew'a yazdığı bir mektupta, şöyle dediğini nakletmektedir:

"Ali Kemal Beye, son felâketli üzerine beyan-ı teessür ettiğinizi [üzüldüğünüzü] söyledim. Bu zâtı elde bulundurmak lazım, bu fırsatı kaçırmayalım. Bir hediye takdimi için en münaşip zamandır.

"Ali Kemal Bey, dün o zatla görüşmüş. Matbuat meselesinde biraz teenni lazım olduğunu söylemiş. 'Bir kere lehine icale edilen [dolaştırı-

Ali Kemal, dışarıya bilgi sızdırdığı için İttihatçılar tarafından afaroz edilmişti!

lan] erbâbı fikir ve kalemi. evvelkine muhâlif bir gâyeve sevk etmek bızde kolaylıkla mümkün olmaz. Bütün resmi memurlar harekât-ı milliyeyi simdilik iyi görüyorlar demiş. Ali Kemal Bey, tâlimatınıza harfiyyen riâyet edecek. Zeynelâbidin [Hürriyet ve İtilâf Fırkasından] partisiyle de teşrik-i mesâiye çalışıyor. Hulâsa işler bulan-dırılacak." (a.g.e.c.1. s.38)

Burada yeri gelmişken Ali Kemal'in Fransa'da beraber olduğu İttihatçılar arasında nasıl afroz edilmesini anlatmak gerekir. Çünkü, onun İngiliz Muhipler Cemiyetiyle ilgili gizli münâsebetleri, "hafiyevârî" hareketlerini hatıra getirmektedir. 1931 yılında verilen bir gensoru münâsebetiyle Mecliste bir konuşma yapan İzzet mebusu Halil Mentеше, Ali Kemal'e ilgili şu hatırayı anlatıyor:

ALİ KEMAL CALTHORP GÖRÜŞMESİ

Fransa'da Ali Kemal'e beraber hukuk mektebine giden Halil Mentеше, İttihatçıların içtimâlarına katılan Ali Kemal'i konuşulan herşeyi dışarıya sızdırdığı için aralarından afroz ettiklerini anlatıyor.

İTTİHAT ve Terakkî. Ali Kemal'i afroz etmişti. Hakkı da vardı.

Ben Avrupa'da Mekteb-i Hukukta iken, Ali Kemal de Mekteb-i Hukukta serbest talebe olarak devam ederdi. Benden bir kitap istedi. Fransa Tarih-i Hukuku. Sonra iade etti. İçinde bir kâğıt gördüm. Dedim ki, Ali Kemal Bey kitaptan notlar almış, ben de istifade edeyim diye bana göndermiş. Bir de okuyorum ki, İstanbul'daki dostundan bir mektup. Kim diye bana sorarsa-

nız, 'denonciation' (muhbirlik) bende yoktur. Ne yazıyor? Diyor ki, 'Arkadaş, sen bu adamların [İttihatçıların] içinde orada bulundukça senin hakkında atıfet-i şahâne istihşâlinin imkânı yoktur. Binaenaleyh sen onlardan ayrıl. Brüksel'e gel, ben burada iş beceririm.' Efendim ben o zaman gençtim. Ahmed Rıza'nın kâtibi idim. Öunu söylemekle taa o zamandan siyâsi hayata karıştığımı ve hayatı siyâsiyede hizmet ettiğimi söylemek istemiyorum. Fakat onlara hizmet ediyordum ve içtimâlarında bulunuyordum. Tam o sırada mesele ehemmiyet kesbetmişti. Orada cereyan eden vekayiden [hâdiselerden] her taraf haberdar oluyordu. İçtimâlarımız esnâsında Ali Kemal de bulunuyordu. Bu mektup benim elime geçmişti. Mektubu arkadaşlara gösterdim. Ve bu mektuptan sonra Ali Kemal'i afroz ettik." (TBMM Zabıt Cidesi, c.3. s.42)

Halil Mentеше, hatıralarında, Ali Kemal'in Dâhiliye Nâzırı iken takip ettiği siyâsette İngilizlerin ne derece rolü olduğunu şu şekilde anlatıyor:

"İzmir'in işgâli münâsebetiyle İstanbul'da nümâyişler genişliyor ve büyüyordu. Millî Mücadele muvaffakiyetle inkisaf ettikçe hükümetin mânevîyatı kırılıyor, milletin cesaretini arttırıyordu. Bir gün Dâhiliye Nâzırı Ali Kemal'in Amiral Calthorp'a ziyareti ettiğini gazetelerde okuyunca hakkımızda mühim bir karar bekle-

Ali Kemal, Peyâm-ı Sabah'taki yazısında, "Anadolu, Mustafa Kemal'Terden, Ali Fuat'lardan, o ipsis sapsız, akılsız fikirsiz zorbalardan, câhillerden temizlenmeli" diyordu.

melidir, diye aramızda konuşmuştuk. Ertesi günü İngilizler sabah karanlığında kapalı kamyonlar içinde bizleri Bekırağa'dan alıp götürdüler. Vapura bindirip Malta'ya sevkettiler. (28 Mayıs 1919)."

ALİ KEMAL'İN FİKRİ DEĞİŞTİ Mİ?

A Li Kemal. 26 Haziran 1919'da Dâhiliye Nazırlığından istifa etmiş, ancak "Millî Mücadele'ye karşı olmak "vâzifesini" gazeteci olarak devam ettirmiştir. Onun Peyâm-ı Sabah'taki yazılarıyla Kuva-yı Milliye'nin aleyhinde bulunduğu zamanlarda, Mustafa Kemal Paşa'nın Meclisin 29 Mayıs 1920'deki gizli celse-sinde yaptığı konuşma dikkat çekicidir. Bu konuşmada M. Kemal Paşa, şöyle demektedir:

"Efendim bundan evvel okunan bir telgrafnâme münasebetiyle bir kaç kelime arz etmek fırsatına mâlik bulunuyorum. Kuva-yı Milliye te'dip olunacaktır.' Bittâbi bu gülünç bir meseledir, hiç bir kıymeti hâiz değildir.

Çünkü İstanbul Kuva-yı Milliye'yi te'dip edemez. Makam-ı riyasete keşide eden zât başka bir maksat ve hâldkatı bize anlatmak istemiş olacak ki, o da İngilizin İstanbul'a vesayet edenleri dâhi, yani Ali Kemal derekesinde olan bir insan dahi artık Kuva-yı Milliye ile beraber olmaktan başka çare olmadığına kanaat etmiş olduğunu anlatmak istiyorlar. Ali Kemal Bey en koyu milliyetperverlerden daha koyu milliyetperverlik iddiasına kayam ettiğini söylüyorlar. Binâenaleyh o telgrafnâme onların zihinlerinde ve fikirlerinde tahavvüle (değişikliğe) delalet ettiği için buraya yazılmıştır. Başka bir kıymeti yoktur." (TBMM Gizli Celse Zabıtları, c.1. s.49)

Mustafa Kemal Paşa, her ne kadar Ali Kemal'in fikirlerinde değişiklik olduğunu söylüyorsa da, gerçek farklıydı. Ali Kemal, bu tarihlerde yine Millî Mücadelenin karşısında idi. Ali Kemal, 5 Ağustos 1920 tarihinde Peyâm-ı Sabah'taki yazısında, Kuva-yı Milliye'yi "bâğiler" olarak vasıflandırıyor: "Anadolu'nun henüz istilâya uğramayan yerleri, Mustafa Kemal'lerden, Ali Fuat'lardan, o ipsis sapsız, akılsız fikirsiz zorbalardan, câhillerden temizlenmelidir" ifadesini kullanıyordu.

Kuva-yı Milliye'yi idare eden kumandanların, "varsa harb, yoksa harb ve darb" anlayışında olduklarını söyleyen Ali Kemal, "Esâsen

o zorbalara da, şahsi olarak bu yüzden bir zarar gelmez. Hattâ belki kâr bile vardır. Çünkü bu serdâr-ı ekremler böyle barut kokusuyla yaşadıkça,

Ali Kemal Dâhiliye Nazarı olduğu sıralarda dünya Kuva-yı Milliye'nin aleyhinde bulunmuş ve gönderdiği tamlamaları vâhilerin ve halkın Kuva-yı Milliye mensuplarına yardım etmemesini istemişti.

memleketi iktusâden diledikleri gibi kasar kavurur, para kazanırlar" di-yordu.

Düşman kuvvetleri ülke içlerine girmiş, açıkça ülkenin bağımsızlığını hiçe sayarken, Ali Kemal'in düşünceleri hâlâ değişmemiştir. Onun yine aynı gazetede yayınlanan 1 Eylül 1920 tarihli yazısı, bir çok bakımdan ibretlidir:

"Büyük Millet Meclisi muhteşem ünvanını verdiğimiz mastabalarda [meyhane kanepelerinde] şu gelişmiş güzel hükümetlerimiz, milleti temsil eylediklerini, Kânun-u Esasî'nin hükümlerine uygun olarak hareket ettiklerini iddiâ ediyorlar. Amma bu vâhi sözlerle artık kimi aldatabiliriz? Ekseriyetle bu meclislerde doldurduğumuz insanlar temâsâ dilinde (figurant) dedikleri bir nevî kukladırlar ki, hükümetlerimizin elinde oyuncaklardır. Düş dedikçe düşerler, kalk dedikçe kalkarlar. Seçilerek değil, tâynle o makamlara geldiler.

"Hamdullah Suphi'sinden, Şehbenderi mersûmuna, Tuzlu Hilmi'sine, Besim Atalay'na kadar bütün şu efendileri, şu beyleri gözönüne getiriniz:

"Bak şu kûlhanlar, şu beyler başka âlemden midir?

"Ey diken, dünya benim çeşmimde gülşendir bugün.

"Bu îbâdullahın, bu milletle, zavallı Anadolu Türküyle ne irfânen, ne neslen, ne fikren, ne imlâen münâsebetleri yoktur ki, başka türlü râbitaları, alâkaları olsun. Maamâfih bu millet ve devletin mukadderatı güya onlarla istişâre edilerek, onların reyleri ve fikirleri alınarak kararlaştırılıyor. Hakikatte ise, ister İttihat ve Terakkî, ister Kuva-yı Milliye deyiniz, hükümet ve hâkimiyetimizi bu kahir ve gazâba almış bir ne idûğü belirsiz hizip, hâricen ve dâhilen dilediğini yapıyor. Miras kalmış malı imiş gibi bu mülk emellerine, ihtiraslarına göre alt üst ediyor, güya çıkarmak iddîasıyla batırıyor.

"Meclislerin, mebusların vazifeleri ocağa kavuk sallamaktan, o keyfi ic-

ALİ FUAT
ÇEZBET—
Ali Kemal,
Peyam-ı
Sabah'taki
yazılarında
"Anadolunun
benliğine
işleyemeyen
yerleri
Mustafa
Kemal'den,
Ali
Fuat'lardan o
ipnis sapaz,
akılsız
fikirsiz
zorbalardan,
câhillerden
temizlenmeli-
dir" diyordu.

raatı tasdik etmekten ibarettir. Fakat artık bıçak kemiğe dayandı. Son kerteğe geldik."

Ali Kemal, ülke meselelerinin sa-vaş meydanlarında değil, görüşme masalarında hallolabileceği görüşünü savunduğu 27 Temmuz 1921 tarihli yazısında, "İşte Anadolu ricâli, ne zaman hakkı teslim eder, bu hakikatı anırlar, milli birlik gâyesinde onlardan bu derece olsun fedâkârlık ibraz ederlerse milli haklarımızı yalnız kuvvetle değil, siyâsetle, hikmetle de müdâfaa etmiş olurlarsa, şimdiye kadar bir türlü elde edemediğimiz şahid-i maksudu, âkabet anırlar" diyordu.

Yunan kuvvetlerinin Sakarya'yı geçtiği günlerde Ali Kemal, yine Ankara'dakilere ateş püskürüyor ve şunları yazıyordu:

"Fakat ne bekliyoruz, ne umuyoruz? Niçin sulh çarelerini aramıyoruz? Tasavvur edilsin ki, Yunan daha ziyade ilerleyemedi, hattâ ricâta mecbur oldu. Eskişehir demiryolu boyunca yerleşti, kaldı. Bu keşmekeşi uzatmaktan ne kazanacağız? Maazallah Ankara da düşecek olursa..." (Peyam-ı Sabah, 27 Ağustos 1921)

İstiklâl Harbinin yapıldığı yıllarda Milli Mücadele'nin aleyhinde yazılar

1. Meclisteki mebuslardan Hamdullah Suphi, Tuncali Hilmi ve Besim Atalay'ın ismini veren Ali Kemal, bunları figüran ve kuklaya benzetmiş ve "Dış dedikçe düşerler, kalk dedikçe kalkarlar. Bunlar seçilerek değil, tayinle o makamlara geldiler" diyerek, Ankara Hükümetinin cumhuriyet anlayışına da karşı çıkmıştı.

yazan sadece Ali Kemal değildi. Yine İtilâf ve Hürriyet Fırkasının fikir babaları'ndan olan Rıza Tevfik, Refik Halit (Karay) ile Refii Cevat da Anadolu'daki mücadelenin aleyhinde yazılar kaleme alıyorlardı.

Rıza Tevfik, 11 Temmuz 1920'de Alemdar gazetesinde kaleme aldığı yazıda, Anadolu'daki kumandanlardan "haydut, çete reisi" diye bahsediyor, bunların içinde hakiki Türk olmadığını ileri sürerek, şöyle devam ediyordu:

SİYASİ TARAFGİRLİK VE İNAT

"BUGÜN, bütün Anadolu Türkü, Kuva-yı Milliyeve lânet etmekte ve Haktan imdat beklemektedir. Aslen Türk olmayan ve Kuva-yı Milliye'den zulüm gören bir sürü halk ise, Yunan istilasını hiç felâket saymıyor ve ona ilühak ediyor ve yardım etmekten de çekinmiyor."

Refik Halit'in yazılan da bunlardan aşağı değildir. Anadolu'daki hareketi idare edenlerden "zorbalar" diye bahseden Refik Halit, son derece "tarafgirlik" yapan bir ruha sahipti. O kadar ki, İttihatçılar, Rusya'ya asker toplamak için giden Enver Paşa'nın aleyhinde bulununca, onun meziyetlerini anlatan bir yazı kaleme almış ve şöyle demişti:

"Paşa, paşa!.. Batum'dan şu suâlime cevap isterim: Gün gelip ekmeğini

yiyecekler sana düşman ve silleli yiyeceklerin ise dost olacağını hatırına getir miydin? Bütün memlekette yalnız bir kişi lehinde bulunuyor: Ben! O da inat olsun diye!.. Artık mevkiin nedir, var sen kıyas et!"

Bu inat ve tarafgirlik, siyâsi hayatımızda çok kötü neticeler vermiştir. Nitekim, Mektubat isimli eserinin 247. sayfasında "Bir zaman bu garazkârâne tarafgirlik neticesi olarak gördüm ki: Mütebedeyin bir ehl-i ilim, fikr-i siyâsisine muhalif bir âlim-i sâlihî, tekdir derecesinde tezyif etti. Ve kendi fikrinde olan bir münâfıgı, hürmetkârâne medhetti" diyerek Sa'id Nursi de aynı hususa işaret etmektedir. Bahsini ettiğimiz yazarların Milli Mücadele karşısında aldıkları tavır, bu noktadan izah etmek mümkündür. Çünkü bunlar, hiç bir şekilde inatlarından ve fikirlerinden vazgeçmemişlerdir.

ALİ KEMAL'DEN HIZLIYDILAR!

A

LEMDAR'DA yazan Refii Cevat da devamlı Milli Mücadele'nin aleyhindeydi. 27 Ağustos 1920 tarihli yazısında, Mustafa Kemal Paşa'dan, "çapulcu" diye bahsetmekte ve "Onlar, herhangi hükümet zamanında olursa olsun soy-makla, çalmakla, çırp-makla yaşayabileceklerini anlamış ve takdir etmişlerdir. Hükümete geçtikleri zaman resmen hırsızlık ederler, geçme-

REFİ CEVAT— M. Kemal Paşa'dan "capıcu" liver baha ediyor. "Hükûmete geçtikleri zaman hırsızlık ederler" diye yazıyordu.

HALİDE EDİP ADIVAR— Refi Cevat, Alemkar gazetesindeki bir yazısında, "Gündüz yeşil cübbe giyen Hâlide Hanım, geceleri tüllere bürünüyor" ifâdesini kullanıyordu.

dikleri zaman da dağlarda eşkiyalık yaparlar" demektedir. Onun aynı yıl 1 Eylül'deki yazısı ise şöyledir:

"Riyâdan başka bir hünerleri olmayan koca Anadolu kahramanlarının ne mal olduklarını hâlâ bu millet anlamadı ise, bundan sonra da anlayacağı yoktur. Gündüz yeşil cübbe giyen Hâlide Hanım, geceleri tüllere bürünüyor. Hepsinin en büyük emelleri bir münâsebetle iktidar mevkiini ele geçirerek son vurgunu vurmak ve hocalarının yani İttihatçıların yanlarına kapağı atarak, izmihlâl ve perişanlığına sebep oldukları vatanın aşkına hep beraber kadeh kaldırmaktır. Ne çekiyorsak, biz zavallı millet çekiyoruz."

İstanbul'un işgal edildiği, düşman kuvvetlerinin dört bir yandan Anadolu'nun içlerine doğru yayıldığı bir zamanda, hâlâ düşmanla savaşmanın aleyhinde olmanın hiç bir mantıklı gerekçesi bulunamaz. Ancak tarafsızlık ruhu ve inatçılık, o dereceye varmıştır ki, düşmana karşı peş peşe zaferler kazanıldığı bir zamanda bile, bu kimseler savaşın aleyhinde olmaya devam etmişlerdir. Ali Kemal'in 9 Eylül 1922'de kaleme aldığı Peyam-ı Sabah takı yazısı bu bakımdan enteresandır. "Türkün Bayramı" başlığını taşıyan yazı şöyledir:

Başından beri savaşı değil, siyaset yoluyla kurtuluşu müdâfaa eden Ali Kemal, düşman kovulunca, "Yunanı sürmek, bir fariza-i mukaddese idi" deyivermişti.

"İÇTİHAD-I SİYASİMİZDEN VAZGEÇMEYİZ"

YUNAN gibi mat'un, merdud, hususan ezeli bir hasmın böyle ciğerinden mağlûbiyeti aleltilak her Türkü, hattâ her Müslümanı diyebiliriz sevinirdi. Çünkü Yunanlılar Anadolu'ya bu hâlnâne tecâvüzü, Türk topraklarına o ihânetkâr istilâyı, Türklüğe ve Müslümanlığa karşı ırkî ve dinî bir husumet şekline soktular, ehl-i salîbin kurun-u vustâ mâceralarını bu asr-ı tameddün ve terakkide ihyâ etmeğe kalkıştılar, her girdikleri yerde anâsır-ı millîmizi imhâ için ne lâzımsa yaptılar.

"Eskişehir'den İzmir'e kadar o muazzaz Türk topraklarından Yunanı sürmek çıkarmak, hattâ denize dökmek Kuva-yı Millîye için en büyük bir vazife, adetâ bir fariza-i mukaddese idi, biz dâlma feryatlarımızla bu farizanın ifâsını talep ediyorduk. Şimdi o muradımız hâsıl oldu, seviniriz, fakat bu sevinç bizi ne içtihad-ı siyâsimizden [siyasi görüşümüzden] vazgeçirir, ne de devlet ve milletçe vaziyet-i siyâsiyemizin senelerden beri muttasıl irtûkap edilen hatâların tevâlisinden tahzîr eden vehâmetini düşünmekten feragat ettirir.

"Nezih ve samîmi bir muhalefetin tâkip ettiği en birinci gâye, bu mülk ü milletin necâtüdür, huzurudur, refahıdır, o gâye-yi istihsal edenlere karşı muhâliflik kalmaz, lâkin öyle olmandan, İttihat ve Terakkî'nin Harb-i Umumi esnâsında bir iki kere daha

REFİK HALİD KARAY— İttihatçılar, Enver Paşa'nınaleyhinde konuşmaya başlayınca, inat olsun diye onu öven bir yan yarmıştı.

küçük bir mikyasta yaptığı gibi Türkün muhtelif muârekelerde [savaşlarda] peyderpey tecelli eyleyen şehâmetini vesile ederek muhalefete bermutad bugzeylemek, fazla söylemek istemeyiz, zorbaca bir harekettir."

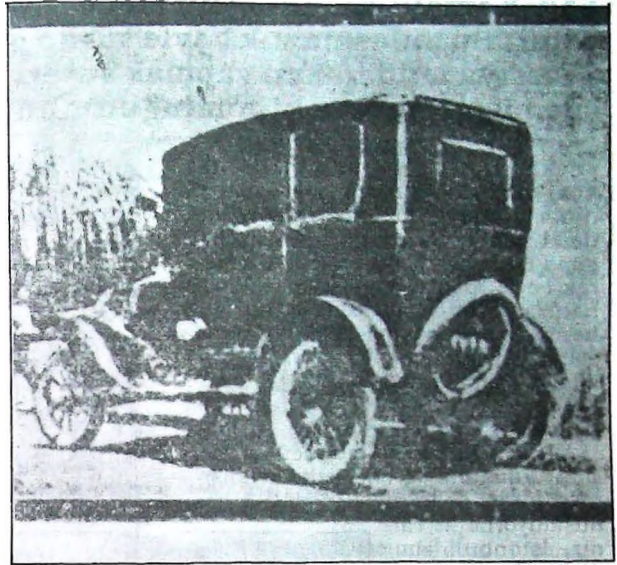
ALİ KEMAL YANILMIŞTI

ALİ Kemal, "Türkün Bayramı" yazısını kaleme almadan bir hafta önce ise, "Üç seneden beri Anadolu'yu al kanlara boyayan bu mücâdelelerimizden hiç bir zaman mülken, fîlen bir fayda göreceğimizden emin değiliz" diyordu.

Ne olmuştu da Ali Kemal bir hafta içinde fikir değiştirmişti?

Çünkü Ali Kemal, üç yıldır muhalefet ettiği Millî Mücadele hareketinin düşmanı ülkeden kovduğu günleri bizzat görmüştü. Düşman kuvvet-

Ali Kemal kaçırılırken, "Herşeyi ümit ederdim, ama Anadolu'ya sevkedileceğimi hatıra getirmemiştım" demiş, bir müddet sonra da, "Zararı yok, kader böyleymiş. Bakalım bunun sonu ne olacak?" diye mütevekkilâne bir tavır takınmıştı.

Ali Kemal'in Bevoğlu'ndan kaçırılarak Samanya'ya getirilmesinde kullanılan arabanın o yıllarda çekilmiş bir fotoğrafı.

leri geri çekilirken, hattâ ülkeyi terkederken nasıl olurdu da hâlâ savaşın karşısında olabilirdi! Bunun için artık Yunan'a karşı bir zafer kazanıldığını kabul etmişti. Fakat bu kabul edişte bile bir çok tezat vardır.

Yıllarca Millî Mücadele'nin aleyhinde olan Ali Kemal, "Yunan'ı denize dökmek Kuva-yı Milliye için bir farizadır" diyor. Bunun için onların denize dökülmesine seviniyor, ancak bu sevincin siyâsî fikirlerinden vazgeçmesini gerektirmediğini ısrarla belirtiyordu.

Ali Kemal'in bu yazısı, onun Millî Mücadele'ye karşı olmasındaki sebebin, siyâsî görüşünden kaynaklandığını göstermektedir. Onun için söylenecek en iyimser tesbit, siyâsî görüşünde yanıldığı şeklindedir. Bu yanıltma, yukarıda işaret ettiğimiz gibi İttihatçılara olan düşmanlığından, kendi görüşünde inat ve ısrardan kaynaklanmışır. Fakat bu yanlış görüşün İstiklâl Harbi bitinceye kadar devam etmesi de enteresandır. Gerçi Ali Kemal'in fitratı icâbı, dâima kavga eden, satışan, aleyhte bulunan bir tabiata mâlik olduğu da bir gerçektir.

Meseleye bu bakımdan da bakmak mümkündür.

ALİ KEMAL KAÇIRILIYOR

ANKARA Hükümeti Ali Kemal'in İstiklâl Harbi aleyhindeki yazı ve faaliyetlerinin başından beri farkındaydı. Tam Hürriyet ve İtilâf Fırkası ileri gelenlerinin yurt dışına kaçtıkları bir zamanda, Ankara Hükümeti Ali Kemal'in kaçırılmasını ve muhakeme edilmek üzere Ankara'ya getirilmesini istemişti.

Ankara'dan telgrafla emri alan İstanbul Polisi, bir Pazar günü, Ali Kemal'i Bevoğlu'nda yakalayıp, önce Samanya'da bir eve götürmüş, daha sonra izini kaybettirerek, gece karanlığında İzmit'e geçirmişti.

Ali Kemal, İngilizlerle müttefiklerinin ve Bâb-ı Âli Hükümeti polis kuvvetlerinin henüz hüküm sürdükleri İstanbul'da böyle bir âkubete uğrama-

Ali Kemal, Anadolu'ya gideceğini öğrenince, "İyi olur. Bu anlaşmazlık böyle sürüp gideceğine, karşı karşıya müdâfaamı yapmak suretiyle anlaşılabilir" demişti. Ne var ki umduğunu bulamayacaktı.

yı aklından bile geçirmiyordu. Nitekim kendisini götüren polis memuruna, "Herşeyi ümit eder, herşeyi ihtimal içinde görürdüm, fakat güpegündüz Beyoğlu Caddesinden alınarak böyle Anadolu'ya sevkedileceğimi baurıma getirmemiştım, bunu hiç hesaba katmamıştım" demiştir. Daha sonra da, "Zararı yok, kader böyleymiş. Bakalım bunun sonu ne olacak?" diyerek mütevekkilâne bir tavır takınmıştır.

Ali Kemal, uzun müddet nereye götürüldüğünü öğrenemedi. Kendisini götüren polis memurları hiç konuşmuyorlardı. Yalnız, İstanbul İzmir deniz yolu o esnada İngilizlerin kontrolünde olduğundan, bu sırada kendisini İngilizlere tanıtıp, kurtulması ihtimali vardı. Ancak memurlar bu ihtimali de düşünerek, İngiliz denizcilerle karşılaşacakları Adalarla Pendik arasına gelince, Ali Kemal motorun kereste ve yağ varilleriyle çeşitli eşyalarla dolu ambarrına gizlemeyi muvaffak olmuşlardı. Bu tedbirin alınmasıyla, İngilizler tarafından kurtarılmayacağını ve artık tekrar İstanbul'a ve hürriyetine kavuşmak umudunun söndüğünü anlayan Ali Kemal, motor İngiliz kontrolünden geçtikten sonra ambardan çıkarıldı. Kaptan kamarasına getirilip çay ikram edildi. Bu

sırada Ali Kemal, nereye götürüldüğünü sordu. Polisler, "Sizi Ankara'ya götürüyoruz. Aldığımız bir emirde sizin İzmit üzerinden Ankara'ya götürülmeniz bildirilmiştir" dediler. Bunun üzerine Ali Kemal, şöyle dedi:

"AFFEDECEKLERİNE İNANIYORUM"

Nİ ZMİT'E Anadolu'ya... Pekâlâ gidelim... İyi olur, isâbet olur. Bu anlaşmazlık böyle sürüp gideceğine, karşı karşıya müdâfaamı yapmak suretiyle, anlaşılabilir. Bilerek, isteyerek hiç bir fenalık yapmadığımı da isbata imkân bulurum."

Ali Kemal, başına geleceklerden habersizdi. Gerçekten normal bir muhâkeme göreceğini umuyordu. Hattâ bir ara, "Hesap veremeye hazırım. Beni er gec affedeceklerine itimâdım kat'îdir. Fevzi Paşa'yı tanırım, mâkûl bir adamdır. Ona dert anlatabileceğimi zannediyorum" demiştir.

Oysa Ali Kemal, İzmit'e vardığında kendisinden inti-

kam almak için sabırsızlanan kumandanlarla karşılaşacaktı. Nitekim Ali Kemal, Ejder istimbotundan çıktığında, gözlerinin içine baka baka konuşan bir deniz miralayını, şöyle demişti:

Ali Kemal, İstanbul polisi tarafından kaçınılca İzmit'e bu motorla götürülmüş ve Sakallı Nureddin Paşa'ya teslim edilmiştir.

Nureddin Paşa (yanda), vazifesi tamamlanmış Ali Kemal'i (ustte) Ankara'ya sevk etmek için, ahaliyi toplamış ve linç etmelerini söylemişti.

Gördün ya şimdi Ali Kemal Bey! Allah adâletini nasıl gösterirmiş? Mukadderât-ı ilâhiyyenin ve Türk azminin şimdi ne demek olduğunu, zannederim iyice öğrenmişsinizdir. İstanbul'da aleyhimde yazı yazarak beni İngilizlere tevkiif ettirmek için uğraşın, fakat muvaffak olamamın. Allah şimdi kendi ayağınla seni buraya getirdi. Bunu hatırlından çıkarma!"

"SENİN ADIN ARTIN KEMAL"

HÂDİSENİN bundan sonraki kısmını ve Nureddin Paşa ile Ali Kemal arasında geçen konuşmayı, polis memuru Cemî Beyin ifadelerinden takip edelim:

Biraz sonra Ali Kemal görüldü. İki çavuşun arasında ilerleyerek salonun kapısından içeri girdi. Şöyle biraz durur gibi oldu. Gözlüğünü düzeltti. Bir anda bulunduğu muhiti tetkik etti. Sonra Nureddin Paşa'nın oturduğu tarafa doğru ilerledi ve nihâyet

salonun tam ortasında durdu. Nureddin Paşa Ali Kemal'e döndü, bağırdı:

"İsmi nedir?"

Kısık ve titrek bir sesle cevap verdi:

"Ali Kemal!"

Paşa hiddetlendi:

"Senin ismin Ali Kemal değil. Artın Kemal'dir. Millet seni Artın Kemal olarak tanıır" dedi.

Ali Kemal birden bire başını kaldırdı. Yüksek bir sesle adetâ haykırdı:

"Benim ismim Artın Kemal değil. Ali Kemal'dir."

Paşa güldü:

"Peki öyle olsun" dedi. "Billeyorsunuz ki gıyâben idâma mahkûmsunuz. Şimdi mahkemeye gidecek ve kendinizi müdâfaa edeceksiniz! Fakat bilmem müdâfaa edilecek yeriniz var mı?"

Ali Kemal sustu, düşündü, sonra dedi ki:

"Kendimi müdâfaa edebileceğimi zannediyorum."

Paşa çavuşa emretti:

"Götürünüz!"

Ali Kemal'i dışarı çıkardılar. Ben Paşa'nın yanına yaklaştım:

"MÂNÂLİ GÜLÜŞÜN" HİKMETİ NE İDİ?

"PAŞAM", dedim. "Aldığım emirde mahkûmun Ankara'ya götürülmesi bildirilmiştir. Emir buyduğunuz takdirde bugün Ankara'ya hareket edelim."

Paşa, mânâlı bir gülüşle sadece:

"Peki, hareket edersiniz" cevabını verdi.

Salondan çıktım. Merdivenlerden aşağı indim. O sırada Ali Kemal yine merkez kumandanlığına götürülmek üzere bir manga askerin muhafazası altında saraydan çıkarıldı. Henüz iki üç dakika geçmemişti, dışarıda bir çığlık koptu. Hemen fırladım, karargâhın köşesini döndüm. Fakat birdenbire durdum. Kadın erkek, çocuk çoktan mürekkep bir halk:

"Gebertin şu vatan hâlini!" diye askerlerin ve Ali Kemal'in üzerine hücum ettiler. Bilmeyorum nasıl, askerler daha fazla Ali Kemal'i muhafaza edemediler, çekildiler. Halk gittikçe çoştı. Çocuklardan biri yerden bir taş aldı, attı. Onu gören diğer

halk da yerden kapukları taşları Ali Kemal'in üzerine fırlatmağa başladılar. Yalnız başına ortada kalan Ali Kemal, bir anda müthiş bir taş yağmuru altında kaldı, şaşırdı. Tam bu sırada atılan bir kaya sağ gözüne isabet etti, gözlüğü kırıldı, kafası yarıldı, yüzü kan içinde kaldı. Bunu müteâkip bir taş daha başına geldi. Dikkat ettim, o anda sendeledi. Sirt üstü yere yuvarlandı. Halk birdenbire hücum etti. O sırada nasıl oldu bilmeyorum, ayağına bir ip geçirildi, kadinlar ipin bir ucundan yakaladılar, çekmeye başladılar. Diğer halk da iştirak etti. Bu suretle Ali Kemal yuvarlana yuvarlana tepeden deniz kenarına kadar ayagından sürüklenerek getirildi, bu sırada askeri müfrezeleler geldi, halkı dağıttı.

HALK KENDİLİĞİNDEN Mİ SALDIRMIŞTI?

A

Li Kemal'i hastaneye kaldırmak üzere hemen bir sedye getirildi. Fakat başına gidildiği zaman artık ölmüştü.

HÜSNÜ HİMMETOĞLU— "Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları" kitabında Ali Kemal'i linç etme hâdisesinin bir emir neticesinde meydana geldiğini söylüyor.

RIZA NUR— Eğer iyi bir hükümet nasılsa Nureddin'i canlı olarak idam ederdi. Yazın ki bizde böyle hükümetler iqbâsına gelmemiştir.

Bundan sonra kumandanın emriyle cesed kaldırıldı, üzerine beyaz bir gömlek geçirildi. Boynuna bir levha takıldı. Levhanın üstüne de "Artin Kemal" ibâresi yazıldı. Ve sonra sarayın önünde kurulan bir sehpa üzerine asıldı.

Ali Kemal'in cesedi daha sonra bir arabaya konuldu ve gömüldü. (Esat Mahmut Karakurt, Hayat Tarih Mecmuası, Ekim 1977, s.16-17)

Feridun Kandemir ise, hâdiseyi şu şekilde anlatıyor:

"Bu suretle, İzmit'e götürülen Ali Kemal, orada Ordu Kumandanı Nureddin Paşa'ya teslim edilmek üzere, karaya çıkarılınca haberi duyan halkın, 'Artın Kemal geliyor' diye akın akın hücumuna uğramıştır. Alınan bütün tertibata rağmen, halk zaptedilmez bir kın ve gayz fırunası hâlinde, üstüne saldırdığı Ali Kemal'i bağırarak küfürlerle taşlamağa başlamış, şiddetle karşı koyan muhafızların elinden alarak, üstüne hücumla

tartaklamağa ve nihâyet sille yumruk, tekme ve sopalarla hınçlarını almışlardır. Ali Kemal'in tanınmayacak hâle gelmiş cesedi, yine halk tarafından bir ağaca asılarak bir müddet teşhir edilmiştir."

Yukarıdaki iki kaynaktan yaptığımız nakillere göre, İzmit'te bulunan Nureddin Paşa'nın hiç bir ihmâli veya tahriki olmadan halk kendiliğinden Ali Kemal'e saldırmış ve onu linç etmiştir. Üstelik bütün tertibat da alınmış! Hâdiseyi bu şekilde anlatan Feridun Kandemir, "Keşke böyle olmasaydı" dercesine şöyle devam etmektedir:

"Halkın önlenemeyen bu gaieyanı, elbette arzu edilmeyen bir neticeye varmıştı. En ağır cezâlara fazlasıyla müstehak olmakla beraber, Ali Kemal'in bir mahkeme huzurunda bütün günahlarının hesabını vererek, ve bu suretle İstanbul'daki İngiliz fesat ve fitne teşkilâtının da Türklük aleyhindeki çalışmalarının içyüzünü ol-

Ali Kemal: Bana İngilizlerden para alıyor, diyorlar. Bunu isbat ederlerse beni idam etsinler. Kendi ipimi kendim çekerim.

duğu gibi açıklayarak, cezasını, orada verilecek bir hükümle çekmesi çok daha isabetli olurdu." (İstiklâl Savaşında Bozguncular ve Casuslar, s.178)

Görüldüğü gibi yazar, halkı tahrik eden bir kimsenin olup olmadığı meselesine hiç temas etmemekte, sadece "bu durumun arzu edilmediğini" belirtmektedir. Bunun niçin arzu edilmediğini açıklarken de, Ali Kemal'in ağzından bazı istihbarat bilgileri almak, ondan sonra idam etmek gerektiğini belirtmektedir.

Acaba gerçek böyle midir? Halk, hiçbir tahrik olmadan mı bu hareketi yapmıştır?

Ali Kemal'i İzmit'e götürülenler arasında Topçu Mülâzımı Cevdet Bey de vardır. Cevdet Bey'in ifadelerine göre, halk linç hadisesine bazı tahrikler ve emirler neticesinde teşebbüs etmiştir. Cevdet Bey, Hüsnü Himmetoğlu'nun "Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yarımları" eserinin 423-427. sayfalarında Ali Kemal'in kaçırılmasını ve linç edilmesini anlatmıştır. Cevdet Beyle Ali Kemal arasında şöyle bir konuşma cereyan eder:

"Ali Kemal'e şöyle bir sual sormuştum: Bugünkü durumu görüyorsunuz. Yunanlılar denize döküldü. Buna karşı bir diyeceğiniz var mı? Aldığım cevap hülâsaten şu idi: 'Bu zafer Allah'ın bir lüfudur. Fakat bu zafer kâfi değildir. Kendimize çekilsek, bu işin neticesi çok iyi olur. Aksi takdirde bu zafer kıymet ifade etmez dedi. Bunu müteâkip kendisine, 'Seni Fevzi Paşa istedi. Ankara'ya gideceksiniz' dedim. Fevzi Paşa'yı

tanırım. Halim ve selim bir adamdır. Fakat Mustafa Kemal Paşa'yı tarımıyorum. Ahlakı ve mızacı nasıldır, bilmem dedi ve ilâve etti:

"Medeni milletlerde hiç bir kimse yazdığı yazılardan dolayı mesul edilmezler. Gazetede ben kendi his ve kanaatlerimin tercümanı oldum. Yalnız beni İngilizlerden para alıyor, diyorlar. Ben hâricten kimseden para almadım. Eğer bunu isbat ederlerse 55 yaşındayım, rahat döşegimde ölmektense beni idam etsinler. Kendi ipimi kendim çekerim" dedi."

Cevdet Bey'in anlattığına göre Ali Kemal gayet rahattır. Yaptıklarının doğru olduğuna inanmış, kendinden emin, korkusuz bir vaziyettedir. İzmit'e geldiğinde halkın tepkisi, hattâ askerlerin tavrı normaldir. Kimsenin onu linç etmek gibi bir düşüncesi yoktur. Sadece iskelede bulunan bir Eczacı Binbaşısı Ali Kemal'e hakâret etmiş, Ali Kemal de buna karşılık "Ağzınızdan çıkan sözleri üzerinizdeki elbiseyle mütenâsıp bulmuyorum" demiştir.

"KEŞKE BU ADAMI GETİRMESEYDİN"

CEVDET Bey, Ali Kemal'in Nureddin Paşa ile görüşmesini de şu şekilde anlatıyor:

"Artın Kemal sen misin?"

"Hayır."

"Artın Kemal'i tanır mısın?"

"Tanımıyorum."

Bundan sonra Nureddin Paşa şöyle devam etti:

"Sana mevhîbe-i ilâhî olan kaleminin kudretini neden memleket aleyhinde kullandın?" dedi ve sözlerine bu tarzda devam etti. Bir müddet sonra da "Götürün" dedi.

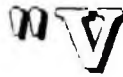
Burada şu hal nazar-ı dikkatimi çekmişti. Ali Kemal, Paşaya ilk evvelâ madun bir asker gibi hazır ol vaziyetini almışken, kendisine böyle sert muâmele yapıldığını görünce vaziyetini bozmuş ve ellerini cebine sok-

Ali Kemal'i İzmit'e götüren Cevdet Bey, linç hâdisesinin kendiliğinden olmayıp, bir emirle gerçekleştiğini söylüyor. Acaba Nureddin Paşa'ya da birisi mi emir vermişti?

muştı. Ben ayıldım. Biraz dolaştıktan sonra eve gittim. Ali Kemal'i öldürdüklerini ve ayağına ip bağlayıp sürüklediklerini rahmetli annem söyledi. "Bu adamı keşke getirmeseydin de, bu manzarayı görmeseydim" dedi.

Cevdet Bey'in annesinin kullandığı bu ifade, halkın ne derece temkinli ve şefkatli olduğunu göstermektedir. Gerçekten de hiç bir emir ve tahrik olmadan halkın böyle bir linç hâdisesine girmesi pek mümkün görünmemektedir. Halk, elbette suçlu bir kimsenin hesap vermesini, lâyık olduğu en ağır cezayı almasını ister, ancak bunun vazifeli kimselerce, devlet tarafından yapılmasını arzu eder. Bunun için Cevdet Bey, hâdisenin bir emirle vuku bulduğunu anlatmaktadır:

"LİNÇ EMİRLE OLMUŞTU"

APURDAN çıktıktan sonra ve Merkez Kumandanlığından ordu karargâhına iki inzibat eri muhafazasında gönderilirken halk tecavüz etmediği halde—iskelede eczacı binbaşısının dil tecavüzü müstesna—karargâhtan ayrılırken o civarda bir halk toplanışı dahi olmadığına göre bunun kafaşına taş aularak öldürüldüğü ve bunun da bir emirle yapıldığı kanaati uyanmıştır. Nitekim, o gün yaptığım incelemelerde de bu kanaatımı te'yit edecek söylentilere şahit olmuştum. Ali Kemal öldürüldükten sonra İzmit İstasyonu yanındaki köprü başına asılarak teşhir edilmişti." (Hüsnü Himmetoğlu, Kurtuluş Savaşında İstanbul ve Yardımları, s.427)

Ali Kemal, 1913'de Peyşam isminde günlük ayaası bir gazete çıkarmaya başlamıştır. 1. Cihan Harbi bittikten kısa bir zaman sonra Mihran Efendi'nin Sabah gazetesine birleşen gazete, Peyşam-ı Sabah ismini aldı. Bu gazete, ilk sayfasını gördüğünüz "Peyşam-ı Edebi" ismiyle bir de edebiyat ilavesi veriyordu. Bu ilavesi, Rıza Tevfik, Hüseyin Daniş, Ahmed Refik, Yahya Kemal ve Yakup Kadri gibi devrin tanınmış edebiyatçıların yazı ve şiirleri çıkıyordu.

Ali Kemal, Milli Mücadeleyi kösteklemek için elinden geleni yapmıştı. Elbette suçlu idi. Ancak bir kimse ne kadar suçlu olursa olsun mahkeme huzuruna çıkması gerekirdi. Onun linç edildiği tarih olan 5 Kasım 1922'de, ülke idaresine hâkim olan bir hükümet vardı. Meclis ve mahkemeler çalışıyordu. Onun bir ordu kumandanının emriyle linç edilmesini, bir de Rıza Nur'un ağzından dinleyelim:

NUREDDİN PAŞA ÖVÜNÜYORDU

NA KŞAM üzeri izmit'e vardık. Ortalık kararıyordu. Nureddin Paşa'nın karar-gâhi izmit'te idi. Bizi istasyonda istikbal etti. Bir tarafında İsmet, bir tarafında ben gidiyoruz. Ali Kemal'in geldiğini Ankara'da telgrafla İstanbul'dan öğrenmiştik. Ali Kemal'i görmek istiyordum. Kaç yıldır iddiasını, dediklerini ve ona rağmen muzaffer olunduğunu söylemek ve sor-

mak istiyordum. Nureddin'e Ali Kemal'i sordum. 'Şimdi görürsünüz' dedi. 'Nerede?' dedim. Yine 'Şimdi görürsünüz' dedi. Tuhaf cevap... Gittik, gittik... Yanımızda Miralay Mojen de var. Bir meydan. Her tarafta meş'aleler. Yine Nureddin'e 'Bu ne?' dedim. Yine, 'Şimdi görürsünüz' dedi. Daha yaklaştık. Bir de petroloil yağrulup yakılmış, kül toplarının alevleri ortasında bir sehpa. Bir adam asılmış. Uzun beyaz, gömlek giydirilmiş. Göğsünde de büyük bir yazı ile 'Artın Kemal' yazılı. Anlaşıldı. Nureddin sanki büyük bir marifet yapmış, bizi doğru bu şenliğe götürdü. Fakat benim de tepem attı. Daha yaklaşım. İlyce bak-um, Ali Kemal. Bir ayağında kundura var. Diğer ayağında kundura da, çorap da yok. Yüzü kan içinde. Kafası adetâ yandan yassılmış. Demek sopa ve taş ile öldürülmüş. Başını ezmişler. Sonra asmışlar. Fransız Miralay bana soruyor: 'Öldürdükten sonra mı asmışlar?' diyor. Adamdan utandım. Elbet öldürülmüş birini asmak adı-

BAŞBAKAN SARAÇOĞLU'NUN

Başbakan Saraçoğlu'nun ağzındaki ırk ve kan temaları

1 940'li yıllarda Türkiye'yi saran ırkçılığa dayalı faşizm hasretleri başta devletin ileri gelenleri tarafından benimsendikten sonra Avrupa'da faşizmin çökmesiyle birlikte kafatası ölçme işleri de esik hızını kaybedip sona ermişti. Ama her şey bitmemişti. Bu defa ırkçılar ve Turancılar tahkikata uğruyordu. Devletin dün ak dediği bugün kara, dün kara dedikleri bugün ak olmuştu. Atatürk Milliyetçiliği kitabında bu tezata dikkat çeken Baskın Oran çeşitli cezalar alan ırkçıların daha sonra Askeri Yargıtay tarafından salıverildiğini söylüyor ve şöyle diyor:

"Avrupa'da faşizmin çökmesinden sonra, bu kafatası ölçme işlemleri sona ermiştir. Savaş içinde özellikle Başbakan Saraçoğlu'nun ağzından duyulan ırk ve kan temaları, Nazilerin Stalingrad yenilgisinden sonra artık işitilmediği gibi ırkçılar ve Turancılar 1944 yılında kovuşturmayla uğramışlardır. Bununla birlikte, çeşitli cezalar alan ve aralarında Alpaslan Türkeş de bulunan bu kişiler dış konjonktürün gene değişmesiyle, yani Sovyetlerle aranın bozulup hükümetin Amerika'ya yaklaşma girişimlerine başlaması üzerine Askeri Yargıtay'ca salıverileceklerdir."

(Atatürk Milliyetçiliği, s.160)

İşte ilk demokrasi şehidimiz. Ali Şükrü (üstte) ve Adnan Menderes (yanda). Cumhuriyetin ilk yıllarında siyasi bir cinâyete kurban gidenlerin başında gelen bu muazzaz şehidin tek kusuru M. Kemal Paşa'ya muhalefet etmesiydi. Topal Osman'ın kurduğu cinayet tuzakına düştü. Ya Menderes, o da M. Kemal Paşa'nın ilkelerini korumak bahanesiyle ihtilâl yapanlar tarafından hunharca katledildi.

İktidr. Hem kânunsuz öldürmek de. Dedim ki, 'Miralay Efendi öyle olur mu? Divanı Harp hüküm vermiş, asip idam etmişler.' Ne yapayım?..

"Şimdi merak ediyordum. Nasıl öldürülmüş, ben Anadolu'ya gittikten sonra Ali Kemal benim çok aleyhimde yazdı. Ve fiil ile elinden gelen herşeyi yaptı. Hakikaten millî hareketin güçleşmesine, bu hareketi İttihatçı hareketi göstermesinden hal-kın bir kısmının iştirak etmemesine, isyanlara sebep oldu. Hattâ bu hizmetlerinin hâtrası olmak üzere Ferid Paşa Ali Kemal'e bir altın kalem hediye etti. Bunlar vahim, fakat manzara feci. Çok bakamadım, çekildim. Yemek hazırlamışlar, oraya gidiyoruz. Fakat Fransız Miralayı da beraber. Nureddin'e nasıl olduğunu sordum. Kemal-i fahr ile yüksek perdeden, göğsünü kabartarak hikâye etti:

RIZA NUR: "MAHKEMEYE ÇIKMALIYDI!"

mi

ZMİT'E getirdiler. Aldım. İstintak ettim. Hakâret ettim. Sonra da asker ve ahâlden bir kalabalık toplamalarını emirberlerime emrettim. Topladılar. Beklesinler. Ali Kemal'i çıkartacağım, hemen üstüne üşüşsünler, sopa ile, taşla, yumruk ile gebertsinler, dedim. Öyle yaptılar. Sonra da oraya astım' dedi. Oh!.. Bu bir cinâyet idi. Hem de bunu bir ordu kumandanı yapıyordu. Bir kumandanın Türk askerliğine böyle bir leke sürmesini bir türlü çekemedim. Bu iş bana pek acı geldi. Düşünüyorum... Sofraya oturduk. Baktım bana anlattığı gibi Fransız Miralayına da anlatmıyor mu? Hepsini ve gebertük-

Rıza Nur: Eğer iyi bir hükümet olsaydı, Nureddin Paşa'yı cânî olarak tevkif ve idam ederdi. Yazık ki bizde böyle hükümetler işbaşına gelemedi.

ten sonra astığını da anlattı. Baktım bu adam bununla iftihar ediyor. Hikâye etmesinden bile keyif duyuyor. Cinâyet olduğunun farkında da değil. Fransızcası da kıt. Yarım yırık olarak ve fakat büyük bir muvaffakiyet yapmış tavrıyla anlatıyor. Bâri bu rezâleu şu ecnebiden sakla.

"Açtım ağzımı yumdum gözümü. Dedim ki: 'Be Nureddin Paşa! Kemal'i buraya. Ankara'ya gönderilisin diye yolladılar. Bu bir hukuktur. Ankara'da muhâkeme edilecekti. Orası hükümettir, sen hiç hükümet var mı, yok mu kaale alma! Herifi tut, adam topla öldürt! Sen bir kumandansın, bu senin vazifen mi? Cellat mısın? Bu bir cinâyet'tür. Ankara'da muhâkeme edilecekti. Belki beraat edecekti. Belki idam cezası yiyip idam edilecekti. Mahkeme hüküm verir, idam edilir. Fakat siz burada insan öldüremezsiniz. Siz bir cinâyet işlediniz. Hem hükümete âsisiniz. Hükümetin tevkif ettiği bir adamı öldürüyorsunuz, hükümete haber bile vermiyorsunuz. Bâri, böyle çirkin bir cinâyeti ecnebi zabıtlından saklayınız.

"Pek sert ve bunu sofrada herkesin içinde söyledim. Sofrada yirmi kişi kadar vardı. O azametinden havalarda uçan Nureddin kül gibi oldu ve hiçbir lâkırdı söyleyemedi. Eğer iyi bir hükümet olsaydı, bu adamı cânî olarak tevkif ve idam ederdi. Yazık ki biz de böyle hükümetler iş başına gelemediştir. Sofrada İstanbul'dan gelen ga-

zeteciler de vardı. İşittim bunlar bu ısı herkese söylemişler. 'Rıza Nur, Nureddin Paşa'yı fena haşladı' demişler. Neyse vatan hâini cezasını buldu. Yazık ki, diğer hâimler cezâsız kaldı." (Rıza Nur. Hayat ve Hâtıratım. c.3. s.974-976)

Meseleye tam bir "devlet adamı" ağırbaşlılığı ve nezâketiyle yaklaşan Rıza Nur'un, "linç hâdisesi"ne bakışı fevkalâde isâbetlidir. Gerçekten de bir hukuk devletinde, hiç bir kimse mahkeme huzuruna çıkarılmadan öldürülemezdi. Ali Kemal, yıllarca Milli Mücadele âleyhinde bulunmuş, kendisi hakkında menfi yazılar kaleme almış olmasına rağmen, Rıza Nur, soğukkanlılığı elden bırakmıyor, hâdiseye "hukuk" açısından yaklaşıyordu.

Ali Kemal'in linç edilmesi, Cumhuriyet tarihimizde çok rastlayacağımız "siyasi cinâyetler" in sâdece birisidir ve çok kötü bir örnek olmuştur. Ali Şükrü Bey'den Adnan Menderes'e kadar uzanan "siyasî cinâyetler" zincirinde, medeniyet ve hukuk asrına yakışmayan çok sayıda halka vardır. Bu çirkin halkalar, bütün iddiâ ve arzuların aksine, "hukuk devleti" espri-sinin hâlâ oturmadığını ve mevcut otoriteyi korumak veya yıkmak uğruna cihanşûmul "devlet prensipleri"nin hiçe sayıldığını göstermektedir. Rıza Nur'un hâdiseye getirdiği bakış açısı bu bakımdan mühimdir.

ALİ KEMAL— "Eğer muzaferiyetle temin edilen faydalar siyasi bir batâ ile bozulmazsa, şimdiye kadar küncenin beklemeyişi bir hânen elde edilecektir."

FALİH RİFKAİ ATAY— Ali Kemal'in parasız olduğunu ve yabancı-lara usaklık edecek bir misağta olmadığını söylüyor.

Çağımızın büyük müfettişlerinden merhum Cemil Meriç. Ali Kemal'in aydınlarımızın "medenî cesâret yoksluğu" hastalığına müptela olduğunu yirmi asır önce teşbit ettiğini söylüyor.

İttihad-ı Muhammedî Cemiyetinin kuruluşu Ayasofya'da okunan muhteşem bir mevlid ile ilân edilmiş. Burada Said Nuri mebuslara bir konuşma yapıyor. Ali Kemal bunu dinleyince, "Said Nuri havadan konuşmuyor" demekten kendisini alamıyor.

Ali Kemal'in faaliyetlerini ve şahsiyetini değerlendirmeden evvel, onun linç edilmeden ve Nureddin Paşa'yla görüşmeden önce Anadolu Ajansı muhabiriyle aralarında geçen konuşmasını aktaralım:

"Hareketlerinizden hesap vermeyi memnuniyetle karşılıyor musunuz?"

"Ben, bu kadar kahramanlıkla askerî kudretimizin tecelli edeceğini tahmin edemedim. Hesap veririm."

"Muzafferiyetimiz hakkında fikirleriniz nedir?"

"Bu neticeyi beklemiyordum. Yalnız ben değil, Avrupa da şaşırıyor."

"ZAFERİN FAYDALARI SİYASİ HATAYLA BOZULMAMALI"

"S"İZCE Dâhiliye Nâzırlığı'nın zamanındaki fiilî icraatınızdan mütevellid mes'uliyetiniz mi, yoksa neşriyatınızdan mütevellid mes'uliyetiniz mi daha ağırdır?"

"Dâhiliye Nâzırlığım zamanında bir şey yapmadım. Boğazhyan Kaymakamı Kemal Bey, Maârif Nâzırlığım zamanında asıldı."

"Kuvâ-yı Milliye aleyhinde ilk tammim sizin değil midir?"

"Evet, ben kurtuluşu siyasette buluyordum. Askerî harekât icrası devletlerin kararlarına uygun değildi."

"İcraatınızda müessir olan sâbık pâdişah mı, yoksa sizlerden biri miydi?"

"Benim bildiğim Ferid Paşa idi. Fakat Ferid Paşa ile pâdişah arasındaki münâsebetleri bilmiyorum."

"Şark meselesinin ne suretle sona ereceği hakkında fikirleriniz?"

"Muzafferiyetin temin ettiği faydalar, eğer bir siyasi hatâ ile bozulmazsa, şimdiye kadar kimsenin beklemediği bir başarı elde edilecektir."

"Siyasi muvaffakiyetimizden hâlâ ümidiniz yok mu?"

Falih Rıfkı bile Ali Kemal'in, İngilizlerden para alacak kadar yabancı uşaklığı edecek bir mizaçta olmadığını belirtiyor.

"İttihad ve Terakki Fırkasından bazıların hâlâ nüfuz sahibi olduğunu görüyorum."

Burada da görüldüğü gibi, Ali Kemal'in üzerinde ısrarla durduğu mesele, "siyasi bir hatâ"nın olmamasıydı. Kendisi Hürriyet ve İtlâf Fırkasından olduğu için, Osmanlıyı, 4 yıl süren 1. Dünya Savaşı macerasına sürükleyen İttihatçılara karşı büyük bir düşmanlık besliyordu. Anadolu'daki harekete karşı çıkmasının en büyük sebeplerinden birisi bu idi. Fakat herşeye rağmen, hiç bir sebep onun Millî Mücadele karşısında takındığı menfi tavnı affettiremez.

Ancak ister istemez insanın aklına şu soru gelmektedir. Acaba Ali Kemal endişelerinde bütün bütün haksız mıydı? Linç edilmezden biraz evvel "İhtiyaten" söylediği, "Muzafferiyetin getirdiği faydalar siyasi bir hatâ ile

bozulmazsa, şimdiye kadar kimsenin beklemediği bir başarı elde edilecektir" şeklindeki sözün hikmeti, zamanla anlaşılmadı mı? Lozan'da kaybettiğimiz Kerkük-Musul, Adalar ve Batı Trakya'yı düşündüğümüzde, Ali Kemal'in endişelerini anlamak zor değildir.

"İNGİLİZLER'DEN PARA ALMADI"

Ali Kemal Alman-İngiliz rekabetinin had safhada olduğu zamanlarda aşırı derecede İngilizci idi. O kadar ki, Intelligence Service Ajansı Fitz Maurice'nin, "Çılgınlık derecesinde İngiliz taraftarı" dediği Kâmil Paşa'nın sadâret makamına getirilişini, "Ger-düme-i sadâretle [sadâret arabasıyla] beraber İngiliz dostluğu Bâb-ı Ali'ye girmiştir" diyen Ali Kemal, bu durumu alkışlamıştır.

Ali Kemal'in İngilizlerden para aldığı yolundaki iddialar hususunda, Falih Rıfkı Atay, Çankaya isimli kitabında şunları kaydetmiştir:

"Ali Kemal, parasız ölmüştür ve yabancı uşaklığı edecek bir mizaçta değildir. Ali Kemal, bir Tanzimatçıdır. Ne istiklâlcî, ne de milliyetçidir. Fakat huyu, suyu, ahlâkı üslûbu ile zamanın tam 'millî'si, o günkü cemiyetin yetiştirdiği normal bir insan tipidir."

"SAİD NURSİ HAVADAN KONUŞMUYOR"

5

NİSAN 1909'da İttihad-ı Muhammedi Cemiyetinin kuruluşu münasebetiyle Ayasofya Câmiinde mevlid merâsimi vardı. Bediüzzaman Said Nursi, bu mevlide mebuslara şunları söylemişti:

"Meşrûtiyeti, meşrûiyet ünvanı ile telâkki ve telkin ediniz. Tâ yeni ve gizli ve dînsiz bir istibdat, pis eliyle o mübareki garazlarını siper etmekle lekelemesin. Hürriyeti, şeriataın âdâbiyla kayıt altına alınız. Zirâ câhil insanlar ve halk, kayıdsız hür olsa, şartsız tam serbest olsa sefiş ve itaat-sız olur. Adalet namazında kible niz dört mezheb olsun. Tâ ki namaz sahih ola." (Necmeddin Şahiner, Bilinmeyen Tараflarıyla Bediüzzaman Said Nursi, s.106)

Aynı kitabın devamında ise şöyle deniyor:

"Bediüzzaman uzun konuşmasını yaparken, câmide Mâbeyn-i Hümayı.. (Padîşahın özel servisi) kâtibi

Süleyman Tevfik Bey'le, II. Meşrutiyet öncesi ve sonrasının tanınmış gazetecilerinden ve fikir adamlarından Ali Kemal vardı.

"Bediüzzaman, 'Şeriata aykırı hareketler olduğunu söyleyenler bunları ilân etmelidirler' deyince Ali Kemal, yanındaki Süleyman Tevfik Bey'e yavaşça, 'Bediüzzaman mâkul konuşuyor, havadan konuşmuyor. Kuzum Beyefendi, bu şeriata aykırı olanlar nedir? Zât-ı Âlâ'nın medrese ilimleri ile de münasebetiniz vardır. Bana bunları lütfen izah eder misiniz?' diyor."

Ali Kemal'in takdir ettiği bu sözlerin benzerini Selânik Hürriyet Meydanında söylemiş olan Said Nursi, "Hürriyeti sül-i tefsir etmeyiniz; tâ elimizden kaçmasın ve müteaffın olan eski esâreti başka kaptâ bize ıçırmekle bizi boğmasın" demiştir. Bediüzzaman, yıllar sonra Dıvan-ı Harb-i Örfî isimli eserinde yer alan bu cümlelere şu hâşiyeyi düşmüştür: "Evet daha dehşetli bir istibdat ile, pek acı ve zehirli bir esâreti bize ıçırdılar." (a.g.e. s.60)

ATATÜRK'ÜN SINDA

Atatürk, Sarayda neleri seyretmişti?

A

TATÜRK'ÜN uşaklarından Cemal Granda, bir hatırasını şöyle anlatıyor:

"Başka bir gün Beylerbeyi Sarayında yine böyle bir toplantı oldu. Meclis oldukça kalabalıktı. Ses ve saz sanatçıları, müzisyenler de konuklar arasındaydı. Meclis Başkanı Kâzım Özalp, Millî Eğitim Bakanı Vasıf Çınar başta geliyorlardı.

"Şişli sosyetesinden toplanmış on kadın toplantıya çeşni katıyordu. Gerçi genç, güzel denemez. fakat olgun kadınlardı. Çok pahalı ve şık giyinmişler, boyanmışlardı. Kadın konusunda biraz kışkanç olan Atatürk, kadınların tırnaklarının bile boyanmasını hoş karşılamazdı. Boyalı kadın gördü mü, boya larını sildirtir, yıkanmalarını ister. 'Olduğu gibi görünün' derdi.

'Bunlara da aynı şeyi yapu. Kadınlar boya-

larını sildikten sonra soyundular. Sıcak bir Ağustos gecesi ydi. Beylerbeyi Sarayının beyaz mermerleri üzerinde yürüyerek, salonun ortasında göz kamaştıran havuza girdiler. Atatürk, kadınların yürüyüşüne dikkatle bakıyordu. Bu eğlence saatlerce sürdü.

"Bir yanda Cumhurbaşkanlığı Orkestrası, bir yanda alaturka müzik, bağdaşır mı, bağdaşmaz mı onu bilmem, ama o gece aynı çatı altındaydılar. Her zaman gelen sazender arasında Deniz Kızı Estiyya, Safiyye Ayla, Nubar Tekyay, Selâhattin Pınar, Hafız Yaşar bulunuyordu.

"Yaz süresince her akşam bu toplantılar yapıldı. Sofrada misafirlerin sayısı ise yirmiden hiç aşağı düşmedi."

(Ahmet Benay, Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı-II, s.292)

MEDENİ CESÂRET YOKLUĞU

B EDİÜZZAMAN'IN burada kasdettiği istibdat, 1950'ye kadar devam eden tek parti diktasıdır. Onun bu devreyle ilgili şu sözleri de ehemmiyetlidir:

"Eski Said, Nurun parlak hâsiyetinden gelen kuvvetli bir ümid ve tam teselli ile, siyâseti İslâmîyete âlet yaparak hararetle hürriyete çalışırken; diğer bir hiss-i kablelvuku' ile dehşetli ve lâdini bir istibdâd-ı mutlakın geleceğini bir hadis-i şerifin mânâsından anlayıp, elli sene evvel haber vermiş." (Tarihçe-i Hayat Bediüzzaman Said Nursi, s.76)

Ali Kemal'in, "Said Nursi havadan konuşmuyor" diye takdir ettiği yukarıdaki tesbitle: bir bir gerçekleşmiş ve Türkiye'de lâikliğin "dinsizlik" olarak anlaşıp tatbik edildiği bir devre yaşanmıştır.

Acaba Ali Kemal, bu istibdâtı hissetmişti de onun için mi İstiklâl Harbi sırasında siyasi liderlere karşı cephe almıştı? Bunun için mi hürriyet-i kelâmı savunarak, aleyhte yazılar yazmıştı? Bu soruların cevabını net bir şekilde verebilmek kolay değildir. Ancak şurası bir gerçektir ki, Ali Kemal düşmanlara karşı savaş yoluyla mücadele etmeye karşı çıkarken, bunu vatan sevgisinden dolayı yapmış, çareyi siyâsi görüşme ve uzlaşma sahasında aramıştır.

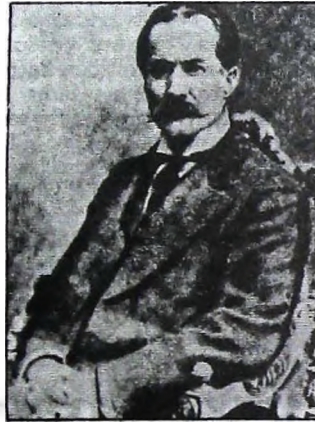
Cemil Meriç, Said Nursi'den bahsettiği bir yazısında, Ali Kemal'e de temas ederek şöyle demiştir:

"Zavallı Ali Kemal, yarım asır önce, ruhumuzu kemiren şifasız hastalığı teşhis etmişti: medeni cesâret yokluğu. Filhakika, aydınımızın ayırıcı vasfı dalkavukluktur. Tek dâvası poli-

tika talihlilerine kuyruk sallayarak, câize koparmak. Güvercinlere saldıran bir gemi aslanı. Derdimiz düşünce sefâleti değil, haysiyetsizlik." (Kırk Ambar, s.426)

Burada Said Nursi'nin Kuva-yı Milliye'yi desteklediğini belirtmekte fayda var. O, İstanbul'dan Ankara'ya geldiğinde, Mecliste ordunun zaferi için duâ etmiştir.

REDD-İ İLHAK'IN TELGRAFLARINA AMBARGO

RIZA TEVFIK— Heyhat ki bir kere oldu. Gaflete düşüp bir halt ettik. Fakat bana vatan hainliği damgasını vuruncuk da Lirax insafli olmamak değil miydi?

REFİK Halid Karay, Ali Kemal'in Dâhiliye Nazırlığı devrinde geçen bir hâdiseyi anlatırken, kendisinin de Posta Telgraf Dâiresi başında olduğunu hatırlatarak, şöyle diyor:

"Aydın Redd-i İlhak Cemiyetinin, bütün Anadoluda içerisinde birbiri arkasında gönderdiği telgraflar, [İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali münâsebetiyle çekilen telgraflar] Kabinneyi umumî bir silâhlı hareketten korkuttu. Bu telgraflar Van'dan Trabzon'a kadar ahâliyi der-

hal silâhlı olarak İzmir'e doğru akın gelmeye teşvik ediyordu. Müdhiş bir herc ü merce sebebiyet vermesi pek mümkündü. Bu hal, müta-rekenâme mücibince umumî işgal ve İstanbul'un ziyâi suretiyle neticelenebilirdi. Dâhiliye Nazırı [Ali Kemal] telâş etti ve gece bana telefonla verdiği emirde, Redd-i İlhak Cemiyeti tarafından verilecek telgrafların katıyken kabul edilmemesi ve tazyik altında edilse bile keside olunmaması lüzumunu bildirdi. Acemi bir âmir olmakla beraber öyle her denileni yapmak kârım değildi. Nizamları tedkik

1960 İhtilâlinde sonra idâm edilen Hasan Polatkan, Fatio Rıstı Zorlu ve Adnan Menderes'in acı kâibeti âdette Türk milletini değil, İngiltere Hâriciye Nazırı Selwyn Lloyd'u bile hayrete sevketmiş ki, siyasi bir cinâyete kurban giden Ali Kemal'in oğlu Zekî Kunceralp'e şöyle demiş: "Zorlu'yu niçin öldürdünüz? Cevaz adamdı, memleketi için iyi çalışırdı."

ettim. Filvâki 'âsayış-ı dâhiliyi ihlâl mâhiyetinde bulunan posta ve telgraf müraselatının [haberleşmelerinin] tevkiî [durdurulması] hükûmetin hakkıydı. Hattâ bu hakkı ittihat posta mukavelenâmesi umumisi de tasdik eyliyordu. O zaman derhal şu tamimi bâsmüdüriyete gönderdim:

'Redd-i İlhak Cemiyeti tarafından verilecek telgrafnâmelerin kabul edilse dâhi keşide olunmaması muktezidir. Servis olarak kat'iyen kabul edilmemelidir. Hülâfında hareket şiddetle mesuliyeti dâi olacaktır."

Bu hâdiseyi anlatan Refik Hâlid de İstiklâl Mücadelesinin karşısında olmuş, aleyhte yazılar yazmıştır. Bu yüzden 150'likler arasında sayılan Refik Hâlid, yurt dışına sürülmüş, 1938'de çıkan af kânununun akabinde yurda dönmüştür.

Linç edilen Ali Kemal gibi "Milli Mücadele" aleyhinde bulunan Rıza Tevfik ve Refii Cevat 150'likler arasına katılmış ve yurt dışına sürgün edilmişlerdi. Rıza Tevfik, sürgün yıllarını Ürdün ve Lübnan'da geçirmişti. Lübnan'da kaldığı yıllarda kendisiyle uzun bir görüşme yapan Feridun Kandırmir'in kitabından yapı-

cağımız nakıl. Ali Kemal ve arkadaşlarının mâzideki hareketlerine gösterdikleri gerekçeleri öğrenmemize yardımcı olacaktır:

"Ruza Tevfik, dayanmadığı memleket hasretiyle yaşanan gözlerini silerken:

"Heyhat ki bir kere oldu. Gasfete düşüp bir halt ettik. Fakat bana vatan hâinliği damgasını vuranlar da, biraz insaflı olmalı değiller miydi? Bütün suçum. Sevr'i imzalayanlar arasında bulunuşum. Pekli amma. Kaynarca'yı da ben mi imzaladım? Ben de Sevr'i imzalarken, memleketin ancak bu sayede, içinde bulunduğu keşmekeşle, ümitsiz vaziyetten kurtularak, şiddetle muhtaç olduğu sulh u sükûna kavuşup, selâmete ereceğine kanaat getirmiştim. Ne yapayım, vurup kırmak, yakıp yıkmakla bir şey yapılabileceğine inanmıyordum. Hele bir sulh u sükûna kavuşalım, yaranlarımız sararak, yavaş yavaş derlenip toparlanarak, kendimize gelir, zararlarımızı da telâfi ederiz düşüncesinde idim. Esasen ben düşünce ile Sevr'i imzalamamız, Anadolu daki milli hareketin devamına mâni olamazdı, nitekim olmadı."

"Diyerek, sözlerini: 'Kanaat meselesi, ve inanın ki, kanaatımda samimiydim. Lâkin aldanmışım. Bu âlemde aldanmayan var mı? Mustafa Kemal de, Allah esirgesin bir talihsizliğe uğrayıp da, muvaffak olamasaydı, tuttuğu yolda aldanmış sayılmayacak mıydı? Hülâsa, kanaatimde aldandın diye insanı böyle, hem de vatan hâimliğiyle suçlayarak, gurbetlerde sürüm sürüm süründürmek Allah'tan revâ mı?' diyerek bağlayınca, ben de kendisine:

"BUNLAR MEMLEKETİNİ SEVERDİ"

W 'B U noktada belki biraz haklısınız, dedim. Fakat, Sevr'den sonra Anadolu'daki millî hareket kuvvetlenerek, muntazam ordular hâlinde düşmana arka arkaya darbeler indirmek suretiyle, memleketi kurtarma yolunda bir şeyler yaparak başarı ümitleri vermeye başladığı günlerde de, bu millî orduları darımadığın etmeye mâtufluk bozgunculuk teşebbüslerinde devam edenlere ne dersiniz?

"Düşününüz, Birinci ve İkinci İnönü, arkasından Sakarya, muvaffakiyetleri... Demek ki o âna kadar bir şey yapamayacak derecede bezgin, bitkin ve perişan bilinen Türk milleti, yurdunu ve istikdâlini behemehâl kurtarmak aşk ve imânıyla, tek vücut hâlinde, kadını ve erkeği ile şahlanıp varlığını göstermektedir. Bu bir gerçektir. Düşmanların bile gördüğü bu gerçek karşısında olsun, küçücük bir tereddütle, 'Acaba yanlış yolda mıyız? İstiklâl Savaşı dedikleri bu hareket, bütün bir milletin canla başla memleketini kurtarmaya doğru gidişini göstermiyor mu?' diyerek bir parçacık düşünmek, bir lâhzacık vicdanlarıyla başbaşa kendi kendilerini dinlemek lüzumunu bu bozgunculara nasıl duyuramaz?"

STANLEY JOHNSON— Avrupa Parlamentosu üyesi olan Ali Kemal'in torunu: "Türkiye bahis mevzuu olduğunda bildiğimi anlatırım."

"Rıza Tevfik, o babacan hâliyle, göbeğine kadar inen sakalını iki eliyle sıvazlayarak:

"Sen de haklısın' dedi. 'Kimleri kasdettiğin de mâlûm. Fakat sen, Ali Kemal'i de, Refik Hâlid'i de, Refii Cevad'ı da, ötekileri de benim kadar, belki hiç tanımazsın. Bunlar memleketlerini sevmez insanlar değildir. Fakat bir kere kapturdılar bu kavgaya kendilerini. Sen bir kere insanı kendi kendini tanımayacak hâle getiren o politika belâsına yakını kaptırmaya gör... Artık, 'gerçek' dediğin şey, gözünün içine girip, beynini tokmaklasa da kâr etmez, bildiğinden şaşmaz, kimseye kulak asmaz,

tuttuğun yolda körü körüne dört nala gidersin.'

" 'Memleketin menfaatlerini çiğneyerek...'

"Öyle yaptığının farkında değildin ki..."

ZEKİ KUNALALP— Ali Kemal'in oğlu olan Zeki Bey, bir İngiliz parlamenterin "Zorlu'yu niçin öldürdünüz?" şeklindeki sorusuna mahâtap olunca kendi kendine soruyor: "Evet Zorlu'yu niçin öldürdük?"

"Farkında olmadan memleketine, milletine kötülük yapğını idrak edebilecek bir an da gelmez olur mu?"

"Olur... Oldu işte... Gıt bak, kendileriyle konuş, Ali Kemal artık yok amma, ötekiler sağ, göreceksin, hepsi ancak şimdiki yapıklarına pişman olmuşlardır."

"Biraz geç değil mi?.. Pişmanlığın böylesi neye yarar?"

"Geç oluşun cezasını çekenler de kendileri.. Hem de çok ağır, cidden pek ağır bir ceza... Sen vatan haini diye memleketten sürülüp bir paçavra gibi atılmış insanın, gurbet denen dâr-ü azapta, hergün, her an çektiği devasız dâüssıla [memleket hasreti] derdinin ne olduğunu bilmezsin..." (İstiklâl Savaşında Bozguncular ve Câsuslar, s.12-14)

Rıza Tevfik'e âit ifâdeler, Ali Kemal ve arkadaşlarının muhâkeme edilmeleri hâlinde söyleyecekleri, müdâfaa edecekleri hususların var olduğunu göstermektedir. Bizim burada yapmak istediğimiz, bunların "suçluluğunu veya suçsuzluluğunu" tesbit etmek değildir. Maksadımız, "hukuk devleti"nin prensiplerini hatırlatmak, bu prensibin çiğnenmesi durumunda meydana gelen acı hâdiselere dikkat çekmektir. Şurası bir gerçektir ki, bu prensipler bugün de çiğnenmektedir. Unutulmamalıdır ki, mâzideki hukuk dışı hâdiseler tasvip gördükçe ve suçlular cezalandırılmadıkça benzer hatâlar devam edecektir. Bu da, Tanzimat'tan beri devam eden "çağdaşlaşmak" hedefinin ve faaliyetlerinin iflâsı demektir. Çünkü muhâkeme etmeden insanları cezalandırmak, çağdaş ülkelerden çok, diktacı devletlere yakışıır.

MEHMET AKİF-RIZA TEVFIK

RIZA Tevfik'in ifâdeleri, milletçe kazanılan zaferden sonra girişilen faaliyetleri de düşündürmektedir. Cumhuriyetten sonra Mısır'a giden Mehmed Akîfin yaşadığı memleket hasretü ve

yûreğinde duyduğu ızıtırab, Rıza Tevfik'ininki ile aynıdır. Tek fark, Akîfin "vatan haini" diye bir sıfatı olmasınınıdır. Ancak aynı ızıtırabı yaşayan iki şahsın, birisi Milli Mücadelenin aleyhinde, diğeri lehinde bulunmuşur. Gördükleri muâmele ise aşağı yukarı birbirine yakındır. Meseleye bu açıdan bakmak, yani yeni kurulan devletin, kendisine yardımcı olanlara hangi muâmeleyi revâ gördüğünü hatırlamak, yine "hukuk devleti" esprisinin ne derece "oturduğunu" göstermektedir.

Ülkemizde işlenen "siyâsî cinayetler" sâdece bizim vatandaşlarımızı değil, yıllarca milletimizin düşmanlığını yapmış bir ülkenin diplomatını bile isyan ettirebilmektedir:

"Zeki Kuneralp, 'Sadece Diplomat' adlı anılar kitabında Londra'da büyükelçi iken başından geçen şu olayı anlatmaktadır: 'Bir sefaret yemeğinde iken eski İngiliz Hâriciye Nâzırı Selwyn Lloyd'a rastgeldim. Beni tanıdı. Ankara'da, Londra'da hep Zorlu'nun yanında görmüşü. Bir köseye çekti ve şunu söyledi: 'Zorlu'yu niçin öldürdünüz? Cesur adamdı, memleketi için iyi çalışırdı. 'Why did yo kill him?' Onu niçin öldürdünüz?'"

"ZORLU'YU NİÇİN ÖLDÜRDÜK?"

"Z" ORLU'NUN ölümünden yirmi yıl sonra yayınlanan kitabında Kuneralp aynı soruyu kendi kendine de soruyor: 'Evet, Zorlu'yu niçin öldürdük?'" (Halit Refiğ, Sanat Olayı, Şubat 1986)

Emekli Büyükelçi Zeki Kuneralp'in Ali Kemal'in oğlu olduğunu belirten Mustafa Kaplan, 21 Aralık 1987 tarihli Yeni Nesil'de şunları kaydediyor:

"Mister Selwyn Lloyd ise yedi kat elin gâvurudur. Fakat, yeryüzünde insanlığın henüz ölmediğini gösterecek derecede bir haklı reaksiyon sergilemiş."

"Ne fayda ki, bizim seçtiğimiz bir Dışişleri Bakanının, bir Maliye Bakanının ve bir Başbakanın bir avuç zor-

ba tarafından ipe çekilişine millet olarak bizim bir reaksiyonumuz yoktur. İlämâşâallah, zâten devlet ricalimizin de hiç böyle bir endişeleri görülüyor.

"Ey bu vatan evlâtları, gelün, bu kadar kayıtsızlık yeter! Haydi hep birlikte soralım artık: Zorlu yu niçin öldürdük? Menderes'i niçin öldürdük? Polatkan'ı niçin öldürdük?"

ALİ KEMAL'İN İNGİLİZ PARLAMENTER TORUNU

NÂZIRLIK ve gazeteciliğin yanı sıra diplomat yönü de bulunan Ali Kemal'in bir ara Brüksel Elçiliği ikinci kâtipliği yaptığını belirtmiştik. Bugün onun diplomatik yönünü devam ettiren oğlu ve torunları bulunuyor. Yukarıda Zeki Kunalalp'in Londra Büyükelçiliği yaptığını kaydettilik. Onun oğlu Selim Kunalalp de Dışişlerinde çalışıyor. Ayrıca İsviçre'de iken evlendiği bir İngiliz kadından doğan Osman isimli oğlunun çocuğu Stanley Johnson da bir İngiliz parlamenter. Osman, İsviçre'de iken evlendiği Winfred'in, Zeki Kunalalp ise Ali Kemal'in Türkiye'de evlendiği ikinci eşi olan Sabiha Hanım'ın oğlu.

1983 yılının Eylül ayında Türkiye'yi ziyarete gelen dört kişilik Avru-

pa Parlamentosu heyeti içinde olan Stanley Johnson, dedesi Ali Kemal'in linç edilmesiyle ilgili olarak şunları söylemişti:

"Dedemle ilgili tarihi gerçekleri pek bildiğimi söyleyemem. Önceki gün gazeteci Metin Toker ile yapuğım konuşmada, bilmediğim bir çok ayrıntıyı öğrendim. Bu olay bende hiç bir olumsuz etki bırakmamışur. Ben Türkiye ile olan bağlarımdan gurur duymaktayım. 1958'den beri bu ülkenin geçirdiği olumlu evreleri izlemekteyim. Avrupa Parlamentosu üyesi olarak Türkiye söz konusu olduğunda gördüklerimi ve bildiklerimi herkese anlatmaktan da kaçınmıyorum." (Milliyet, 29.9.1983)

Devletimiz üzerinde Alman-İngiliz rekabetinin revaçta olduğu günlerde İngilizci olan Ali Kemal'in torununun, İngiliz parlamenter olması ve Avrupa Parlamentosunda Türkiye'yi müdâfaa etmesi, kaderin enteresan bir cilvesi olarak değerlendirilebilir. Onu linç edilmeye kadar götüren İngiliz muhabbeti Ali Kemal'e pek bir hayır sağlamadı; ancak İngilizlerle akrabalık seviyesindeki münasebeti, bir Türk dostu kazandırdı, demek mümkündür.

Ali Kemal için son sözümüz: En ağır cezâ verilecek olsa bile, keşke mahkemeye çıkarılsaydı!..

150'likler

Kimi gurbette öldü bazısı yurda döndü

Yeni nesilden çoğuna 150'lik bir mânâ ifade etmez. Kimi onları bir masal kahramanı zanneder, kimine göre ise İstiklâl Mücadelesine karşı gelen birer "hâin". Kurtuluş Mücadelesine karşı gelenlerin sayısı sâdece 150 kişi mi idi? Niçin, 100, 250, 500 değil de 150 ki-şi? Bu rakam nerede kimler tarafından bulundu? 150 kişiyi kimler hangi selâhiyetle tesbit etti? 150'likler hangi kışaslara göre tesbit edildi? 150'liklerin tesbitinde TBMM'nin bir fonksiyonu oldu mu? Veni-zolos'a verilen "söz" üzerine gayr-ı müslimler listede nasıl yer almadı? 150'likler nereye sürüldü? Nasıl bir gurbet hayatı yaşadı? Nasıl affedildi? Kimler yurda döndü, kimler dönmedi?

150 meçhûl kişiye peşin ceza verildi

INSANOĞLU var oldu olalı nice devletler kurulup yıkılmıştır. bunların çoğunun ismini bile hatırlamak mümkün değildir.

Devletlerin yıkılışında iç çalkantılar, ihtilaller, savaşlar, ekonomik çöküntüler ve daha başka bir sürü sebepler rol oynamıştır. Böylece yıkılan bir devleti ya bir başka devlet ilhak etmiştir, ya devletin enkazı üzerine yeni bir devlet kurulmuştur veya devlet bütünüyle dağılmış gitmiştir.

DEĞİŞİK DEVİR-TESLİMLER

YIKILAN devletin yerini başka bir devlet alırken; bu esnâda değişik devir-teslim merasimlerine şahit olunmuştur. Yeni devlet eski devlet adamlarını affedebildiği gibi, onları "ihânet" ile suçlayarak kılıçtan geçirenler, asanlar, kurşuna dizenler, hapisle cezalandıranlar, sürgüne yollayanlar da olmuştur.

"İhânet" öylesine nisbî, öylesine renk ve yer değiştiren bir kelimedir ki, bunun şumûlüne kimin ne zaman gireceği belli olmaz.

Hindistan'ın kurtuluşu için mücadele veren bir Mahatma Gandî, bir Nehru İngilizlerin nazarında birer "hâin" iken; Hindistanlıların baş tacı idiler. Somoza'nın Nikaragua'sına karşı mücadele veren Sandinista Gerillaları Somoza'nın nazarında "hâin" iken; Somoza'nın devrilmesi ile ihânet yer değiştirdi. Somoza bir "hâin" olup çıkmıştır. Şimdi ABD tarafından desteklenen gerillalar Sandinista idaresine karşı mücadele veriyorlar. her iki tarafın gözünde de diğer taraf "hâin".

Daha uzaklara gitmeden günümüz Türkiye'sinden misaller verelim. 27 Mayıs İhtilâli hedefine ulaştı. Cemal Gürsel cumhurbaşkanı oldu. 12 Mart Muhtırası yarım doğdu. için ihtilâl liderlerinden Faruk Gürler ancak cumhurbaşkanı adayı olabildi. Kezâ 12 Eylül İhtilâli de maksadına ulaştığı i-

çın ihtilâl lideri Kenan Evren Çankaya ya oturdu.

Bir başka ihtilâlcı Talat Aydemir de hedefine ulaşıyorsa o da cumhurbaşkanı olacaktı. O da kendi kanununu kendisi yapıp "meşrûyetini" tescil edecekti. Oysa o muvaffak olamadığı için "hâin" damgasını yedi ve idam edilerek kara toprağın altına girdi. Demek ihtilâle teşebbüs "ihânet", ihtilâli başarıya ulaştırmak "vatanseverlik"! Ne kadar garip, ne kadar enteresan değil mi?

Devlete itaat şart mı?

Kanunlar, nizamnameler devlete itaatın şart olduğunu, aksi davranışların suç ve ihânet olduğunu yazıyor,

Kim hâin kim kahraman bilinmedi gitti doğrusu

NEHRU— Hindistanlıların nazârında bir kahraman, Hindistan'ı baskı altında bulunduranlara karşı İngilizlerin nazârında bir hâin idi. İngilizler eğer orada baskıyı sürdürse idi Nehru bugün hâinler zümresinde yerini alacaktı. Şu hâinler ve kahramanlar ne kadar çabuk yer değiştiriyorlar?

söylüyor. Vatandaş da bunun gereğini yerine getiriyor. Yapılan iç ve dış mücadelede devletin yanında yer alıyor.

Gün oluyor kendisine sadakatın şart olduğu söylenen devlet tökezleyip el değiştiriyor. Biraz önce "sâdık bir vatan evladı" olan bir vatandaş, birden katıksız bir "vatan hâini" olup, olmadık cezalara mâruz kalıyor. Burada suç kimin? Kimi cezalandırmak lâzım?

Bir hesaplaşma ânında hangi tarafın galip, hangi tarafın mağlup olacağını bilip galibin yanında yer alma basiret ve açıkgozlüğünü herkesten beklemek mümkün değildir. Elbise de-

ğiştirir gibi fikir değiştirmek yerine inancı uğruna ölümü ve her türlü cezayı göze alanlara acaba ne demeli?

Biraz uzunca bir grişten sonra sözü İstiklâl Harbi sonrası devir-tesliminde muhaliflere karşı takınulan bir tavır şekli olarak 150'liklere getirmek istiyoruz.

Şunu hemen ve peşinen söyleyelim ki İstiklâl Mücadelesi hakkı; ecdadımızın fiilen, bizim de fikren içinde yer aldığımız şerefli bir mücadeledir. Ancak kurtuluşun sonra alınan tedbirlerle yapılan muamelelerden bazılarına kısmen veya tamamen iştirak edemediklerimiz de yok değildir.

İşin içine hissiyatların karışmasını, suçlu şahıslarla değil de onların fikriyatı ve zihniyeti ile hesaplaşılması esnasında haddin aşılmasını, tenâkuzları ve tövbe istigfar unsurlarının nazara alınmayışını haklı mücadelenin üzerine düşmüş bir gölge olarak görmek mümkündür.

Kısaca şunu demek istiyoruz. Allah göstermesin, şayet İstiklâl Mücadelemiz başka türlü neticelense idi, bugün "ihânet" kelimesinin yeri ve merçül değişmiş olacaktı. Bunun için şu veya bu sebeple İstiklâl Mücadelesinin yanında yer almayanları fazlaca kinayip onlara zecri tedbirler tatbik et-

mek yerine af ve müsamaha kapısını biraz daha aralamanın daha da yerinde olacağı kanaatindeyiz. Ancak hâdiseler bilindiği gibi cereyan etmiş ve bir tarih olarak teşrih masasında önümüze gelmiştir.

ÖLÇÜ BELLİ DEĞİL

ÖYLE Kİ, alınacak tedbirlerde elle tutulur, gözle görülür hastaların bulunmayışı yüzünden tedbirleri koyanlar

Mücadele ve hesaplaşmanın hangi noktada kalacağının anlaşılmaması üzerine pılsını pırsını toplayıp gideler yeni idare mensuplarının işlerini kolaylaştırıcı davranışta bulunmuşlar demektir. Kendi canlarını kurtarmışlar ve öte yandan yapacak işleri de hafifletmişlerdir.

Devletin otoritesi ve haklılığın verdiği hâkimiyet, muhtemel tehlikeler ve bunlarla ilgili endişelerin versizliğini gösterir. Hele millet de yeni rejimin arkasında ver alırsa endişe-

sıkınaya düşebilmişler ve hattâ mahcup olacak hâllere girmişlerdir.

Hiç şüphe yok ki inkılaplar esnâsında varlıkları yeni rejime ve devlete ağır gelecek kimseler bulunabilir. Bunlar affedilebilir, onlar hakkında çeşitli tedbirler alınabilir ve hattâ cezalandırılma cihetine bile gidilebilir. Bu arada kusurunu anlayıp tevbe istüfâr ederek yeni devletin kuruluşunda tecrübesini harç yapanlar bile bulunabilir.

ye, tereddüde, tehevvue kapılmaya ne gerek var? Milleti arkasına almadan bir iş becermek, bir yere varmak mümkün müdür?

Hal böyle iken İstiklâl Mücadelesi sonunda sürgün, yurt dışına ıthrac gibi radikal tedbirlerle hesaplaşmanın hududunun şahısları aşip zihniyetlere, telâkkülere ve inançlara kadar uzandığını göstermektedir. "Ne olur ne olmaz" düşüncesiyle en zayıf ihtimal-

GEMAL GÜRSEL VE TALAT AYDEMİR— İkisi de İhtilâkî, İhtilâk de Anayasayı cebren ügâ ve ishâta teşebbûs etmişler. Birisi muvaffak olunca "kahraman" ilân edilip devletin başına oturmuş, diğerinin teşebbûsü yarım kaldığı için "hâlsî" damgasını yemiş ve arkasından idâm edilmiş. Eğer o da muvaffak olsa idi cumhurbaşkanları listesinde bugün Talat Aydemir'in ismi de bulunacaktı.

Gürsel ve Aydemir'in arasındaki fark nedir?

ler bile dikkate alınarak tedbirler üretilmiş ve tatbik edilmiştir.

OSMANLI HÂNEDANININ İHRACI

BU TEDBİRLERDEN olmak üzere 3 Mart 1924 tarih ve 431 sayılı kanunla Osmanlı Hânedânının yurt dışına ihracı kararlaştırıldı. TBMM tarafından halife tayin edilen Abdülmecid Efendi halifelikten azledilirken; hilafet de lâğvedildi.

Kanunun 2. maddesine göre Hânedâna mensup erkek, kadın ve dâmat-

larla; hanedânâ mensup kadınlardan doğanların Türkiye Cumhuriyeti sınırları dâhilinde ikametleri yasaklandı. En fazla on gün içinde bunların Türkiye dışına çıkmaları kararlaştırıldı. Aynı zamanda Türk vatandaşlığından da çıkarıldılar.

24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Andlaşması imzalandığında Türkiye delegasyonu, çıkarılacak genel afın 150 kişinin müstesnâ tutulması ve onlar hakkında daha başka müeyyideler tatbik edilmesi hususunda bir protokol yapılmasında ısrar etti ve kabul ettirdi. Protokol aynen şöyle:

ONLAR HÜCUMDA, YA BAŞKALARI— İstiklâl Mücadelesinde bir kısım insanları vatan kurtulmuş da ne olursa olsun düşüncesinde iken; kimileri devleti nasıl ele geçireceklerinin planlarını yapıyorlar, ayak bağlarından nasıl kurtulacaklarının formülünü arıyorlardı: Kimi yurt dışına sürelim, kimi vatandaşlıktan çıkaralım? Peki af ve müasafah ile aynı şeyi yapma mümkün değil miydi?

"Şurası muharrerdir ki, aff-ı umûmiye âit beyannâmenin birinci fıkrası mer'î olmakla beraber, Türkiye Hükûmeti fırka-ı mezkûrede dahil bulunan yüz elli kişinin Türkiye'ye duhul ve orada ikâmetini men etmek hakkını muhafaza eder. Binaenâlâzâlık Türkiye Hükûmeti mevzu bahis olan eşhasın el-yem kendi arazisinde bulunanları oradan ihraç ve memâlik-i ecnebiyede kılın avdetlerini men edebilecekler. İşbu eşhasın esâmısı bugünkü tarihli sulh muahedenâmesinin mevki-i mer'iyete hîn-i vaz'ında Aff-ı Umûmi Beyannâmesinin kendine âit cihetçe intacı zımında hükûmet-i mezkûre tarafından nesredilecek olan Aff-ı Umûmi Beyannâmesine rabtedilecektir. Bundan maada şurası muharrerdir ki, Türkiye Hükûmeti bu husustaki ar-

zusunu izhar eylediği vechile eşhas-ı mezkûrenin Türkiye dâhilinde bulunan emlaklerinin ve diğer emvallerinin tasfiyesine iptida eylemelerine karar verdiği takdirde işbu tasfiyeyi kendi hüsn-ü rızalarıyla icrâ etmek üzere bunlara sâli-fûzzikir beyannâme tarihinden dokuz aylık bir mühlet bırakılacak ve bu mühletin inkizâsından sonra tas-

150 kişiye en ağır ceza biçiliyor

fiye muâmelesi Türkiye Hükûmeti tarafından yapıldığı takdirde hasılatı bitemâmihâ eşhâs-ı mezkûrenin yedlerine teslim olunacaktır."

Kısaca Lozan Barış Muahedesine eklenen bu protokole göre 150 kişi genel afftan hâric tutuluyor. Ama, ortada ne isim belli, ne cisim. Afftan müstesnâ tutulma şartları da ortada yok. Takribi olarak tahmin edilen 150 kişi için bir torba dökülmüştür. Buraya lâıyk olan-

lar daha sonra tesbit edilip listeye dahil edileceklerdir. Ama, nasıl, hangi şartlar altında?

Burada bugün bir tarih olmuş 150'likleri müdafaa edecek hâlimiz yok. Onlardan bazısının haklı bir mücadele olan Kuvâ-yı Milliye Hareketine karşı tavırlarını tasvip etmemiz de mümkün değildir.

Bazılarının ise İstiklâl Mücadelesine karşı gelme gibi bir tavırları yok. Üstelik bu haklı mücadeleye destek de olanları vardır.

Bu hususta asıl dikkatimizi çeken husus 150'liklerin tâyin ve tesbiti ile ilgili takip edilen uzatmalı usûl ve esaslarla. Birinci Meclis yerine onları ikinci Meclisin cezalandırması cihetine gitmesidir.

Halbuki, istiklâl mücadelesini veren ve kazanan birinci Meclistir. Karşı tavır bu Meclise konmuştur. Suç işlenmiş ise gerekli cezayı vermek bu Meclise düşerken; Birinci Meclis böyle bir cezalandırma cihetine gitmemiştir.

Acaba birinci Meclisle ikinci Meclisin hâdiselere bakış açısı değişik mi idi? Birinci Meclise istediklerini yaptırmayanlar, acaba burada bir değişiklik ve tasfiyeye gittikten sonra kâfalarındaki planı ikinci Meclis ile mi tahakkuk ettürdüler? 150 kişinin adı sanı belli olmadan Lozan'da genel afı sanı istisnâ tutulması, listenin ikinci Meclis tarafından—aradan bir yıl gibi

2. Meclis radikal davrandı

GEÇİŞ DEVRESİNİN ADAMI— Türkiye'nin mâlî ile irtibatının kesilmesini anında bir geçiş devresi yaşandı. Saltanatın lağvından sonra hâlîfe ilân edilen Abdülmecid Efendi daha sonra neler olacağını farkında değildi.

uzun bir zaman geçtikten sonra—tanımı, böyle bir sualın zihinlere gelmesine haklılık kazandırır mahiyettedir.

Devletlerin el değiştirmesi esnasında yapılacak işlerin en başta geleni, muhalifleri, yeni idareye zarar verecekleri bertaraf etmektir. Ya hapisle, ya sürgünle, ya idama bu operasyonu gerçekleştiren yeni kadrolar, kendülerin güçlü gördükleri zaman af kapısını açık tutmanın örneklerini vermişlerdir.

İstiklâl Harbi sonrasında muhalifler hemen tecziye cihetine gidilmediği gibi af mekanizmasının da işlemediği; iki sene rötarla radikal tedbirlere müracaat edilmesi ile görülmüştür. Bu da İstiklâl Harbine iştirak eden zihni-

yet temsilcilerinin başka başka dünya görüşünde olduğunu göstermiştir. Bu zihniyetlerin karışımından meydana gelen Birinci Mecliste tarafların birbirlerine dediklerini yaptırılmamaları üzerine hesaplaşmanın ileri bir tarihe bırakıldığı. İkinci Mecliste bir tarafın diğerini tasfiye etmesi neticesi, evvelce düşünülen tedbirlerin gündemeye geldiği şeklinde bir tecelli karşımıza çıkmaktadır.

Öyle ya hilâfet ve saltanatın kurtuluş ve istiklâlini kuruluş gayesi ilân edip bu netice alınuncaya kadar devamlı toplanma kararı alan bir TBMM, nasıl olur da kendi kendisine ters dü-

İNÖNÜ YABANCI DELEGASYON ELE- Türk Murahhas Heyeti Başkanı İsmet Paşa Lozan'da diğer ülkelerin delegeleri ile. Her yıl İtissa yıldönümü merasimlerle kutlanan Lozan Andlaşmasının safer mi, yoksa bezzamet mi olduğu sorularının cevabı tam olarak verilmiş değil.

şerek hilâfet ve saltanatı ilgâ eder? Hânedânı yurt dışına sürer ve mallarına el koyar? Kurtuluşlarını gâye edip onlarla aynı hedefi paylaşan pek çok kimseyi 150'likler listesine dâhil edip yurt dışına gönderir? Yurt dışındakilerin Türkiye'ye gelmesini engeller?

HİLÂFET VE SALTANATI KURTARMAK

BİRİNCİ Mecliste kabul edilen 5. 9.1920 tarihli Nisab-ı Müzâkere Kânununun (No: 18) 1. maddesi aynen şöyle der:

"Büyük Millet Meclisi, hilâfet ve saltanatın, vatan ve milletin istihlâs ve istiklâlinden [kurtuluş ve bağımsızlığından] ibaret olan gayesinin hu-

sûlüne [meydana gelmesine] kadar şerait-i âtiye [gelecek şartlar] dairesinde müstemirren in'ikad eder [devamlı toplanır]."

Meclis farklı kararlar alıyor

Aynı Meclis'in 30.10.1921 tarih ve 307 numaralı kararında da "Türk Hükûmetinin hakk-ı meşrûu olan makâm-ı hilâfeti esir bulunduğu ecneblerin elinden kurtaracağına karar verildi" denilmektedir.

Birinci Meclis'in 1-2 Kasım 1922 tarih ve 308 sayılı kararının 2. Maddesi de aynen şöyledir:

"Hilâfet: Hânedân-ı Âl-i Osmana âit olup halifelîge Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bu Hânedânın ilmen ve ahlâken ersed ve eslah [en reşid ve en sâlih] olanı intihap olunur [seçilir]."

KATİH KIR - Samsun'da karaya çıkıp Anadolu'da kurtuluş hareketine öncülük eden Mustafa Kemal Paşa'yı Dokuzuncu Ordu Bölükleri Müfettişliğine atama eden, bütün imkanlarını Mustafa Kemal ve arkadaşlarına Anadolu'nun destek vermesi için kullanan Sultan Vahidüddin, Mustafa Kemal'in ülkede hâkim olmasından sonra oğlu ile yurt dışına sürülürken, kader bu. Cilveası her zaman anlamak mümkün olmuyor ki.

Türkiye'de her şey Büyük Zaferden sonra değişti

"Türkiye Devleti makâm-ı hilâfetin istinadgâhıdır."

Evet, işte böyle divor Birinci Meclis, böyle kararlar alıyor ilk TBMM. İlmî ve ahlâken temâyüz etmiş. Hânedânın en resîd ve en sâlihî sıfatıyla Abdülmecid Efendi'yi halife tayin etmiş.

BÜYÜK ZAFERDEN SONRA

ADINA Büyük Zafer dediğimiz Başkumandanlık Meydan Muharebesiyle birlikte (30 Ağustos 1922) yeni Türkiye

Devletinin düşmanla hemen hemen bir işi kalmamış gibidir. 9 Eylül 1922'de Yunanlıların denize dökülmesi ile fiili mücadeleye bir nokta konmuştur. Ekim ayı içinde İngilizlerin İstanbul'dan çekilmesi ve şehrin Türkiye Hükümeti adına Refet Paşaya teslimi ile düşmanın tamamı vatan topraklarından temizlenmiş oldu.

An'aneye göre devletlerin el değiş-türmesinin ardından muhaliflere derhal verilen cezâ, an'aneye uyulmayarak 14 yıl tehir edilmiştir. Bir başka ifâde ile Birinci Meclisin feshi ve İkinci Meclisin toplanması beklenmiş-

MİLLETİN MECLİSİ- Yurdun düşmandan temizlenmesinde avara coşkun lezazu gösterip uine guciwie doneraku kumulen ilkedir iplen eline gecirmek için buruk bir mucadalenin ve besabın icine girdi. Oyle zamanlar oldu ki, millet birliik ve beraberliiinin sembolü olan TBMM devre dışı bırakılmış ve bir kaç kişunun karar ve emirlerinin taadık mereli olmuştur.

tir. TBMM'de hâkim olan grubun muhalif grubu —yapılan seçimle— tasfiye etmesi ile birlikte Türkiye değişik icraatlara sahne olmuştur.

1923 senesinin ilkbaharında yapılan seçimle yenilenen İkinci Meclis, Lozan Barış Andlaşmasını tasdik etti. Andlaşmaya 150 kişinin af dışı kalacağına dâir protokolü ilâve ettirdi. Buna rağmen bu Meclis ve zamanın hükümeti, sayısı belli, ismi meçhul bu 150 kişiyi seçerken son âna kadar zorlandı.

24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış Andlaşması ile 1 Haziran 1924 tarihinde çıkarılan 150'likler kararnameşi arasında yaklaşık bir sene geçti. Bu zaman uzamasının, işle-

rin ehem-mühim durumlarına göre sıraya konması ile izahından ziyade; oldukça girift ve elastiki bir mesele olan listenin tanzim güçlüğünden kaynaklandığı görülmektedir.

150'likler bir türlü tesbit edilemiyor

Nitekim ortaya konan şartlara göre 150'likler sınırına dâhil olanların pek çoğu nâdim olup yeni hükümetle vatanın kurtuluş ve selâmeti için canla başla çalışmaya başlamış. Ortaya

konan kıstasların esas alınması ile liste 150 kişiyi dörde katlayarak 600'e ve hattâ daha fazlasına çıkmıştır. Listenin TBMM'de müzakeresi esnasında yapılan yeni ilâve ve çıkarmalarla liste allak bullak olmuştur. Milletvekillerinden birisine karşı gıcığı,

husûmeti veya rahatsızlığı olanlar — "Kuvâyı Milliye Hareketine karşı çıktı" diye— onu da 150'likler listesine yazdırmaya kalkmışlardır. Hattâ, Kuvâ-yı Milliye Hareketine karşı çıkmakla uzaktan yakından ilgisi olmayanların bile listede yer alması gibi gülünç manzaralar meydana gelmiştir.

Listeye ilgisi olmayan niceleri sokuldu

den başlar. Daha 1921 senesi başlarında Mustafa Kemal Paşa, "Zaferden sonra memlekette kalması, vatanın huzuru itibarıyla mücib-i endişe olacak kimselerin listesinin tesbiti" ile ilgili çalışmalar yapıyordu. (150'likler, s. 12-15)

Oysa, daha sonra 150'lik listesine alınacakların bir kısmı ile Hânedân-ı Âl-i Osman

GELİŞMELER NASIL OLDU?

DİLERSENİZ şu 150'likler meselesini baştan alıp safha safha nereden nereye geldiğini, listenin nasıl hazırlandığını, TBMM'de nasıl müzakere edildiğini, son şeklini nasıl alıp ilân edildiğini, daha sonra 150'liklerin nasıl affedildiğini hep birlikte görelim.

İlhami Soysal'ın 1985 senesinde Can Matbaasında basılan "150'likler" kitabında yer aldığına göre, sayıları ve isimleri sonradan tesbit edilen mücrimleri tâyin ve tesbit işi çok önce-

olarak karşımıza çıkan "vatanın huzuru itibarıyla mücib-i endişe olacak kimseler" lehinde Birinci Meclis karar üstüne karar alıyordu. Onların kurtuluşunu kuruluşunun gâyesi ve hedefi yapmıştı.

Lozan Andlaşmasının müzakerelerine katılacak hey'et yola çıkmadan Hâriciye Vekili (Dışişleri Bakanı) Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey, Mustafa Kemal Paşaya, her beynelmîlî andlaşmanın bir de genel affı ihtivâ ettiğini, Türkiye'nin buna karşı hazırlıklı bulunması gerektiğini hatırlatır.

İZMİR'İ YUNANLILAR BOYLE TAPTI— İstiklâl Mücadelesi esnasında ülkemizde bunharca cinayetler işleyen Yunanlılar İzmir'i de yakıp yıkarak bu hale getirmişlerdi. Onlara rehberlik yaparak, onları alkışlayarak işlerini kolaylaştıran nice gayri-müslim vardı. Ancak 150'likleri ilâhî hamsıların; onlardan bir teklinin bile ilâhîde yer alınmamasının sebebi İsmet Paşa'nın Venislova'a verdiği "ses" oluyor. Bundan TBMM'nin bile haberi olmuyor. Milletvekilleri durumu öğrenince küpüre biniyorlar, ama hüküm güçler onları bindikleri küpülden sesiz ve sakin indirmesini biliyorlar.

Mustafa Kemal Paşa da daha önce Keçiören'deki bağ evinde, kendisi ile zaferden sonra kimlerin yurt dışına sürülmesi gerektiğini konuştuğu Topçu İhsan Beyi bir akşam yemeğine çağırır. Yemekte Ankara İstiklâl Mahkemesi Reisi Topçu İhsan Beyden başka İsmet İnönü, Fevzi Çakmak, Kâzım Özalp, Ali Fethi Okyar, Yusuf Ke-

mal Tengireşenk ve Adliye Vekili Seyyid Beyler de vardır.

Mustafa Kemal Paşa Topçu İhsan Bey'e 3 Şubat 1921 akşamı Keçiören'deki bağ evinde yaptıkları konuşmayı hatırlar. O konuşmada İhsan Beyin zaferden sonra yurt dışına sürülecek olanların listesinin hazırlanmasını istediğini söyler. Şimdi ise Yusuf Kemal

Beyin Lozan Andlaşması öncesi bir genel affın bantsettiğini, buna karşı ne gibi tedbirler alınması gerektiğini yemeğe katılanlara sorar. Onlar da bu husustaki görüşlerini açıklarlar. (a.g.e., s. 14-15)

Lozan Barış Andlaşması öncesi bir genel affın gündeme geleceği prensibinin anlaşılması üzerine: yakın çevresini bir akşam yemeğine davet eden Mustafa Kemal Paşa kimlerin bu affın müstesna tutulması hususunda onların fikrilerini sordu.

Söze karışan İsmet Paşa genel aff dışında bırakılmak istenenlerin tesbitinin zorluktan bahisle misal olarak İstiklâl Mahkemelerini gösterdi. Mahkeme huzuruna getirilemedikleri için haklarında herhangi bir muamele yapılamayanların benzer fiillerini işleyenlerin yakalanarak idam edildiğini, aynı suçu işleyenlerin ise serbest dolaştıklarını söyledi. Affa layık olmayanların şimdiden tesbiti gerektiği fikrini taşımakla beraber "Bunların kimler olduğunu nasıl tesbit edeceğiz?" diye ortaya bir soru attı. (150'lükler, İhrami Soysal, s: 15)

FEVZİ PAŞA NE DİYOR?

ERKAN-I Harbiye-i Umûmiye Reisi (Genelkurmay Başkanı) Mareşal Fevzi Çakmak da ordu içinden millî mücade-

leye karşı gelenlerin bir kısmının dışarda olduğunu: içerde olanların ise şimdiki hallerine terk edilmeyeceğini söylemekle ıktıfâ etti. O da listenin tesbitinde bir prensip, bir kıstas ortaya koyamadı.

Prensip ve kıstas öylesine hassas konmalı idi ki, listeyi tesbit edenler

müşkil durumda kalmamalı, bilahere kendi koydukları prensipleri yine kendileri ihlâl eder duruma düşmemeli idiler. Nitekim daha meselenin müzâkeresi esnasında büyüğe bir pot çöktan kırılmışı.

Affa layık olmayanların kimler olduğu prensibi ortaya konurken: Topçu İhsan Bey Sevr Muâhedesini ile Mondros Mütârekelerinin İstiklâl Mücadelesine sebep olduğundan bahisle aff dışı bırakılacaklara bu zâviyeden de bakılabileceğini söyledi.

Biraz susulup mesele üzerine fikirler yürütüldükten sonra İsmet Paşa, Mustafa

Paşa Kemal'e döndü. Gülerek İhsan Beyin Millî Mücadelenin sebebi olarak Mondros Mütâreke ve Sevr muâhedesini olmayıp bunları imzalayanlar olduğunu nazara vererek "Böyle bir tezin kabulü halinde vaziyet ne olacak?" diye imalı bir soru sordu.

İsmet Paşa'nın demek istediğini orada bulunanlardan sadece Mustafa Kemal Paşa anlamış ve reaksiyonunu hafif bir tebessümle açığa vurmuştu.

Nice suçlular listede yoktu

Yeni nesiller için 150'likler meselesi bir mecbulden farıktır. Bu hususta mutakill bir causmayı İhrami Soysal yapı ve bulabildiği bilgileri derledi

RAUF ORBAY AZ KALSIN 150'LİKLERDEN OLUYORDU

EVET, şayet Sevî Muâhede-i ile Mondoros Mütarekesi affa lâ'ık olmayanlar için bir ölçü ve kıstas kabul edilmiş olsa idi, zamanın İcrâ Vekilleri Heyeti Reisi (Başbakan) Hüseyin Rauf Bey (Orbay) de 150'liklere dâhil edilmiş olacaktı. Zîrâ Mondoros Mütarekesini o imzalamıştı. Böyle bir karar alınsa idi, Mustafa Kemal Paşa kendi silah arkadaşı ve İstiklâl Mücadelesini omuz omuza verdiği Hüseyin Rauf Bey'in isminin de yer aldığı 150'likler listesinin altına imzasını koyacaktı.

dıka da is içinden çıkılmaz hâle geliyor. Bir takım kavırmaier hissi davranışlar kendini gösteriyor. Dana 921 de affa layık olmayanların tayin ve tesbiti fikrini Mustafa Kemal'e söyleyen Topçu İhsan Bey ortaya atılan isimleri gördükten ve bir kaç cümle ile hislerini dile getirdikten sonra "Fakat gânp olan şu ki, kıstas bu olunca listede asıl akla gelenlerden bazıları yoktu" der.

Af dışı kalacakların listesi ile ilgili olarak Bakanlar Kurulunda tartışmalar açılır. Başbakan Rauf Bey böyle bir listenin tanzimını fuzulî bulur ve karış çıkar. (a.g.e., s: 17)

Başbakan da okkanın altına gidiyordu...

O günkü yemekli toplantıdan her hangi bir netice alınamadı. Üzerine gidildikçe daha da girift hâle gelen bu mesele unutulur gibi oldu veya öyle intibâ verildi.

Daha sonra İçişleri Bakanlığı, Başbakanlık ve Genelkurmay Başkanlığı mârifetiyle birer liste hazırladığı ve listelere kimlerin girdiğine dair söylentiler ortalığı kapladı. Bu isimlerden bazılarını öğrendiğinde Topçu İhsan Bey ister istemez "Demek ki hâdiselere his hâkim olmaya başladı" demekten kendisini alamaz. (a.g.e., s: 17)

Demek ki—ilerde Meclis Müzâkereleri bahsinde geleceği üzere—liste tanzim ve tesbiti hususunda ipin ucu elden kaçıyor ve her kafa-dan bir ses gelmeye başlıyor. "Fırsat bu fırsattır" denilerek asıl listeye girmeleri lâ'ık görülenler yanında mesele ile uzaktan, yakından ilgisi olmayanların listede yer alması için gayretler oluyor. Liste şiştikçe şişiyor.

Öyle anlaşıyor ki harıl harıl liste tesbiti için çalışılıyor. Çalışıl-

150'likler hakkında yapılan tek çalışma. 150'liklerle ilgili bilgiler ya yok olmuşt ya da kayıpla kalmış. İlhamî Soysal'ın bu kitabı ile açığı kapı, asıl araştırmacıların bu hazıneye girmesini bekliyor.

Ne kadar tuhaf, ne kadar anlaşıl-maz bir işur? Mustafa Kemal Paşa, İsmet Paşa affa lâyık olmayanların lis-tesinin tanzim ve tesbitinden yana-dır. Bunun tayı'n ve tesbiti için fiilen çalışıyorlar. Fevzi Paşa eline kalemi alıp bizzat bir listeyi hazırlamak için gayret sarfediyor. Öte yandan onlarla birlikte omuz omuza verip İstiklâl Mücadelesini kazanan ve bu yüzden başbakanlık makamına lâyık görülen Hüseyin Rauf Bey liste tanzimine kar-şı çıkıyor. Hattâ Rauf Beyin Lozan Bar-ış Andlaşmasıyla ilgili olarak İsmet Paşa ve arkadaşları ile derin görüş ay-nulukları vardır.

devam eden barış müzâkerelerinin birinci devresi sonunda Türkiye baş-delegesi İsmet Paşa karşı tarafa "Bir kısım teb'arın aftan istisnâ edileceği-ni" Başbakan Rauf Orbay'a rağmen bil-dirir.

Ancak yukardan beri ifade etmeye çalıştığımız gibi genel aftan istisnâ tu-tulacaklar kimlerdir? Hangi prensip ve kısıtlara göre tayı'n ve tesbit edi-leceklerdir? Suçları nedir? Suç tarih-leri ne zamandan başlar? Bunların ade-di kaçur? Belli bir fikir ve ideolojinin taraftarı oldukları, belli bir fikir ve i-deolojiye karşı oldukları için mi ge-nel aftan istisnâ tutulmaktadırlar?

150'likleri Tengirşenk îcad etmişti

YUSUF KEMAL—
Lozan Barış And-
laşması arefesin-
de bir genç affın
gündeme geleceği-
ni Mustafa Ke-
mal'e Dışişleri
Bakanı Yusuf Ke-
mal Bey hatırlat-
tı. Böylece aftan
istisnâ tutulması
gerekenler sonun-
da 150'likler ola-
rak ortaya çıktı.

Bu yüzden olmalı ki Mustafa Kemal Paşanın, İsmet Paşanın, Fevzi (Çak-mak) Paşanın yıldızları parlarken; o-nunkisi söndü. Bu, değil avam seviye-sinde, paşalar seviyesinde İstiklâl mü-cadelesine katılanların, bu mücade-leye katılma sebepleri ile İstiklâl son-rası için farklı düşünceleri taşıdıkları-nı gösteriyor.

LOZAN'DA CURCUNA BAŞLIYOR

DAHA meseleyi kendi içi-mizde tartışırken çıkan bel-lirsizlik, ölçüsüzlük belli bir noktaya varmadan, liste bel-li olmadan Lozan'a gidiyoruz. 21 Ka-sım 1922'den 4 Şubat 1923'e kadar

Bütün bu soruların cevaplarını ken-disi bile bilememekte olmasına rağ-men karşı tarafa böylesine dünyada eş-i benzeri görülmemiş bir teklifi su-nabilmektedir. Karşı taraf da—kim bi-ler nasıl tavisler koparmışlardır ki?—İsmet Paşanın bu gülünç teklifini ka-bulle yapılacak andlaşmaya bir proto-kolle ilâve etme temâyülünü göster-mişlerdir.

İsmet Paşa bu "hakı" koparıldıktan sonra müzâkerelere verilen ara mü-nasebetiyle diğer delegelerle birlikte Türkiye'ye döner. Paşanın dönmesini müteakip Bakanlar Kurulu 21 Şubat 1923 günü toplanarak kimlerin af dışı kalacağını müzâkeresini yapar. Top-

lanıda bu hususta bir karar yerine şiddetli münakasalar çıkar.

Aradan bir buçuk aylık bir zaman geçtikten sonra Türkiye delegasyonu yeniden Lozan'a gider. Baş murahhas İsmet Paşanın elinde, değil kimlerin afdisi kalacağını listesi, kaba taslak sayıları bile yoktur. İsmet Paşa ile Başbakan Rauf Bey arasında beliren görüş ayrılıklarının gündeme geldiği bir

"Bir çokları zaten memleketi kendiliklerinden bırakıp gitmişlerdi. Kolılarından 'Gel!' diye çeksevdik geimeler, gelemezlerdi. Bunlar kaç kısıydı? Tam olarak bilinmiyordu. Aynı cezâ ölçülen içinde kimlere vatan toprakları yasak edilecekti? O da bilinmiyordu.

"Bütün bu meçhuller içinde meseleyle bulunmuş olan çare ve hall çok

Rauf Orbay listeye karşı çıkanlardandı

TOĞCU İHSAN— Fotoğrafın sağ başından üçüncüsü olan Topçu İhsan Bey, Kurtuluşun sonra af dışı bırakılması gerekçelerine şikâretlerinden birisi. Ancak listeyi bastırılması şekli ile listeye genlere bakınca hayal kuruluğuna uğrayıp işin içine bilmeyin karıştığı söylemekten geri kalmayacaktır.

Bakanlar Kurulu toplantısından bir listenin veya en azından bir sayının çıkması nasıl mümkün olabilirdi?

RIZA NUR NE DİYOR?

LOZAN Barış konferansına murahhas olarak katılan Dr. Rıza Nur daha sonra kaleme aldığı hatıralarında bu mesele ilgili olarak şunları söylüyor:

"Nihayet bir gün Ankara'dan bir iş'ar alındı. Umûmî af protokolünde mutabakatımızı bildirecektük. Fakat istisnâlar şartı. Bu istisnâların sayısını tam ve kat'î olarak bilmiyorduk.

şâyân-ı dikkatti: Umûmî af ve beyannâme protokolüne—isimlerini tesbit hakkı Hükûmete ait olarak— bir rakamı kabul ettirecektik. Şimdi mesele daha da basitleşmişti. Az geldiği zaman yeni dertler çıkarabilecek olan bu rakamı da Ankara bildirdi: 'Yüz elli' dediler." (Hayat ve Hâtıratım, Rıza Nur: 3, s: 1071)

Ankara'dan Lozan'a giden teklif üzerine Andlaşmada bir protokolle 150 kişinin genel affın istinâ edilmesi kabul edilir. Andlaşmanın altında İsmet Paşa, Dr. Rıza Nur ve Hasan Saka'nın imzaları vardır.

24 Temmuz 1923'te Lozan Barış Andlaşmasının imzalanması üzerine

FEVZİ ÇAKMAK— Genel Aftan bir kışın imparatorluğun istenilen tutulması taraftar olanların başında o da vardı. Ancak başlangıçta kimlerin bu listeye hangi şartlarda gireceğini kestiremeyen bocalayanlardan birisi de Fevzi Çakmak'tır.

Türkiye delegeleri yurda dönerler. Andlaşmaya göre bir genel af ilân edilecek. Bu genel aftan 150 kişi—ne bir eksik, ne bir fazla olmamak kaydıyla—müstesnâ tutulacak.

Ancak ortada cezaları pesin pesin verilen 150 kişi yoktur. Yapılan he-

sap ve tahminiye göre yeni rejim tarafından "sucü" damgasını yeyip vandaslıktan çıkarılmak gibi oldukça ağır bir cezaya carpurılacakların sayısı 300 ü, 600 ü ve hattâ 3-4 bini bile buluyordu. Ancak rakam 150 ile sınırlı idi. Zorluk da işte bu 150 kişinin nasıl tesbit edileceğinden, hangi ölçülere göre listeye gireceklerinden kaynaklanıyordu.

RAHATSIZLIK VE DEDİKODULAR

LOZAN Barış Andlaşması ile 150 kişinin genel aftan müstesnâ tutulmasına rağmen bunların kim olacağının—Bakanlar Kurulu dahil—hiç kimse tarafından bilinmemesi ve bunları tesbit

Ceza biçildi ancak ortada "suçluların" adları yoktu

işinin uzaması rahatsızlığa sebep oldu. Kulaktan kulağa çeşitli dedikoduların dolaşmasına yol açtı.

TBMM Türkiye'nin barışa kavuşmasının ardından 26 Aralık 1923 günü 391 sayı ile bir genel af kanunu çıkardı. Bu kanun yeterli olmadı ve Lozan Barış Andlaşmasının şartlarını yerine getirmede ki yaklaşık dört ay sonra 16 Nisan 1924'te 487 sayı ile ikinci bir genel af kanunu daha çıkarıldı.

Kanunun 150'liklerle ilgili 3. ve 6. maddesi aynı şekilde:

"Madde 3. Lausanne Muâhedenâmesine merbut Aff-ı Umumi Protokolünde istihdâf edilen 150 şahıs iş bu aftan müstesnâdır.

"Madde 6. İşbu kanunu icrâya ahkâm-ı Adliye ve Mûdafaa-i Milliye Vekilleri memurdur."

RAUF ORBAT— Genel afтан istisnâ tutulacak bir liste ve karşı idi. Bu yüzden Lozan'a giden İsmet Paşa ile arasında şiddetli anlaşmazlık vardı.

RIZA NUR— Lozan'a giden Türk delegasyonunun biri. Hatıralarında delegasyonun burada ne gibi güçlüklerle 150 rakamını tesbit ettiğini alaycı bir üslupla anlatır.

Çıkarılan genel af kanunlarından biri ile Lozan Barış Andlaşması arasından beş ay, diğeri ise de tam dokuz ay geçmiştir, ama orada hâlâ 150 kişinin ismi ve cinsiyeti yoktur.

Gerek Lozan Barış Andlaşması ve gerekse iki af kanununda adı sayılmayan 150 kişiye uydum kalabalığı metoduydu: ceza verilmişti. Bir başka ifade ile suçlu sayısı bellidir de, suçun ne ve suçu işleyenler meçhuldür.

Meseleyi o günün şartları ile izah kalkanlar, "zaruret vardı" diyenler olacaktır. Ancak işi benzeri dünyada görülmemiş cezalandırma usulünün üzerine düşen gile ve tereddütleri böyle bir bahane ile izah tarzı kaldırmayacaktır.

İş bu kadar zira sokan husus ise liste tanzimini hangi mercilin, hangi

selâhiyede, neleri ölçü olarak yapacağının bilinmemesidir. Neredeyse genel afтан 150 kişiyi müstesnâ kılan kimseleri böyle bir talepte bulunduklarına pişman edecek durumlar ortaya çıkmıştır.

İkinci sefer af kanununun çıkmasından sonra 150 kişilik bir listenin tanzimi—her ne pahasına olursa olsun—şart olmuştu.

Son af kanununu müteâkip Adalet ve Millî Savunma Bakanlıklarının yardımı ile İçişleri Bakanlığı tarafından birinde 150, diğesinde 300 ve bir başkasında da 600 kişinin isminin bulunduğu üç liste hazırlanarak kabataslak Bakanlar Kuruluna sürülür. Liste teke indirilir. Gizli bir oturumda ele alınmak üzere TBMM'de müzakereye açılır. Günlerden 16 Nisan 1924.

Af çıkıyor fakat istisnâlar belli değil

MECLİS ZABITLARI

T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları

16 Nisan 1340 (1924)

Münderecat

1.— ZAPTİ SABİK HULÂSASI 434

2.— MÜZAKERE EDİLEN MEVAD 434

1. Lozan Muâhedenâmesi mücibince ilân olunacak aff-ı umumîden harîç tutulacak 150 kişilik liste üzerinde müzâkerat. 434:454

TBMM Gizli Celse Zabıtları

YAKIN Tarih ile ilgili bilgi ve belgeler henüz kilitli kasalardan çımadığı için 150'liklerle ilgili olarak yeterli bilgiler ve belgelerden de mahrumuz.

Mesele Lozan'da ele alınmıştır, ama nihâi kararın protokole ilâvesinden başka müzâkereler esnâsında yapılan pazarlıklar ve hattâ verilen tâvizlerle ilgili olarak ortada detaylı bilgi yoktur. İşgal yıllarında müstevlilere dâvetiye çıkaran, onları Anadolu topraklarında alkışlayan, onların işlerini kolaylaştırmak için rehberlik yapan, adres gösteren Rum ve Ermenilerin 150'likler listesinde niçin alınmadığının sebebinin 150'liklerin listesini müzâkare eden TBMM âzâları bile öğrenememişlerdir. Müzâkare esnâsında hükümeti temsil eden İçişleri Bakanı Ferid Bey birbirini tutmayan ifâdeler kullanmıştır. Dışişleri Bakanlığında ilgililerin veya Lozan Murahhas Heyetü Başkanı İsmet İnönü'nün TBMM'de üyeleri aydınlatmak üzere dâvet edilebileceğinden bahsetmiştir, ama ne dışişlerinden bir kimsenin ne de İnönü TBMM'ye gelerek üyeleri aydınlatma zahmetine katılmıştır. Mesele geçiştirilmiştir.

Hâttâralar ve değişik kitaplarda çoğu birbirini nakzeden, çoğu resmi ideolojiyi incitmececek mâhiyette kuruk dökük bilgilerden başka 150'likler hakkında doğru dürüst bir çalışmaya rastlamak mümkün değildir. Bu hususta —o da resmi ideoloji istikâmetinde olmak üzere— İlhamî Soysal'ın "150'likler" diye bir derlemesi vardır. Kendisinin ifâdesi ile bunlar da "ham bilgiler" şeklindedir. Çoğu nakilden ibarettir.

Bugün araştırmacıların elinde mesele hakkında en detaylı bilgileri veren belge olarak TBMM Gizli Celse Zabıtlarından başka bir doküman hemen hemen yok gibidir. Onun da Osmanlıcadan Latin harflerine çevrilirken ne kadarının atıldığı, ne kadarının sansür edildiği meçhuldür. Gizli Celse Zabıtlarına baktığımız zaman çoğu yerlerin "okunamadi" diye nokta nokta geçildiğini, kimi yerlerin ise hiç bilgi verilmekten atıldığını görmekteyiz. Onun için bu zabıtlara tam iktidâdımız yok. Buna rağmen eksik gedik de olsa TBMM Gizli Celse Zabıtlarından başkaca elde fazlaca bir mâlûmat olmadığı için bu zabıtları aynen okuyucularımızın nazarına arz etmeyi uygun bulduk. Daha sonra bu müzâkereleri esas alarak değerlendirmelerde bulunacağız.

MECLİS ZABITLARI**OTUZ DOKUZUNCU İNKAT**

16 Nisan 1340 (1924) Çarşamba

İKİNCİ CELSE

REİS: Fethi Beyefendi

KÂTİPLER: Avni Bey (Yozgat), Ragıp Bey (Kütahya)

REİS— Celseyi açıyorum.

Hâfi celse akti hakkında Dahiliye Vekilli Ferid Beyefendi söz istediler. Buyurun efendim.

FERİD BEY (Dahiliye Vekilli) (Kütahya)— Efendim malumu âlınız affı umumî beyannamesine 150 kişilik bir liste ilâve edilecektir. Bu liste hakkında maruzatta bulunmak için, arzu buyurursanız, celsei hâfiyede müzakere edelim, eğer arzu buyurmazsanız celsei aleniyede müzakereye devam ederiz.

ZİYAEDDİN BEY (Erzurum)— Alenî olsun efendim, yarın gazeteler yazar.

ZEKİ BEY (Gümüşhane)— Yarın gazetelerde okurlar.

FERİT BEY (Dahiliye Vekilli) (Kütahya)— Fakat bazı şeyler var ki hâfi celsede mevzu bahis olması lâzım gelir. Mütebakısını de alenî celsede yaparsak zararı yok.

REİS— Efendim, 150 kişilik liste hakkında hâfi celsede malumat ita edileceği lüzumunu Dahiliye Vekilli Bey teklif ediyorlar. Bu maksatla hâfi celse akdını kabul edenler lütfen el kaldırsın... Aksini reyeye koyuyorum, hâfi celse akdını kabul etmeyenler el kaldırsın... Hâfi celse akdını kabul edilmiştir.

Şimdi zaptı sabık hulâsası okunacaktır.

1.— ZAPTİ SABIK HULÂSASI

YIRMI SEKİZİNCİ İNKAT

3 Nisan 1340 Perşembe

İKİNCİ CELSE

Fethi Beyefendinin Tahtı Riyasetlerinde inkat ederek; Mahsubu Umumi Kanun Lâyhâsinin ikinci ve dördüncü maddelerinin müzakeresi itmam olunduktan sonra celsei hâfiyeye son verildi.

Kâtip
Zonguldak
RagıpKâtip
Bozok
AvniReis
Fethi

REİS— Zaptı sabık hakkında mütalaa var mı? Reyleriniz arz ediyorum; kabul edenler... Etmeyenler.. Kabul edilmiştir.

2.— MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1.— Lozan Muahedanesi mucibince ilân olunacak affı umumiden harîf tutulacak 150 kişilik liste üzerine müzakere.

REİS— Mevzu üzerine söz Dahiliye Vekilli Ferid Beyefendinin. Buyurun efendim.

FERİD BEY (Dahiliye Vekilli) (Kütahya)— Efendim, malumu âlınız olduğu üzere bu 150 kişilik liste affı umumî beyannamesinin merbut bir zeylidir. Affı umumî Lozan muahdesi icabıdır. Müddei muayyene zarfında teknil ceramı, gerek Türk tebaası, gerek ecnebi tebaası için bütün ceramı af mahiyetindedir. Yal-

nız heyeti murahasamızın ısrarı üzerine 150 kişilik bir listenin affın istisnası hakkında ve muahdedatin tasdikini müteakip teallisi esnasında bu 150 kişilik defterin de Paris hazinesi evrakını tevdi tekarrür etmiştir. Şimdi bu 150'lik defterin tanzimi meselesi var. Kim girsin? Tabii Lozan Konferansında 150 kişilik bir liste tanzimi tekerrür ettiği günden itibaren eskânı umumiye bununla meşgul olduğu gibi, Dahiliye Vekâleti, Emniyeti Umumiye Müdüriyeti de bunun tertibiyle meşgul olmuştur. Bu tertip neticesinde muhtelif

MECLİS ZABITLARI

memleketlerden talep eden gerek umumî hayvata şahsiyet maruf olduğu cihetle tebarüz eden adamların isimleri emniyeti umumiyeye toplanmış, maalesef bunun miktarı 150'yi çok tecavüz etmiş. Maalesef memleketimizin hayvı sıvasıyesî nokta nazaranın çok tecavüz etmiş, takriben 600 kişiyi balığ olmuştur. Daha araştırsak -kenarda kösede- Heyvî Cellenizce vaki olacak isimleri toplarsa belki bu miktarı kat kat tecavüz edecektir. Fakat tabiidir ki bu hususta hayvı umumiyede icrayı tesir edebilecek adamlar yalnız cemeditmek suretiyle altı yüzü tecavüz etmiştir. Emniyeti umumiyeye mademki ahden 150 kişi olacak tutmuş bunların içerisinde -meşhur mesele olduğu veçhile- suna değmiş buna değmemiş diyerek bir defter çıkarıyor. Bu da üç yüze balığ oluyor. Yani çıkarmanın ihtimali olmayan birtakım edanı bu üç yüzün içine girdi. Bunu yüz elliye kalbemeke için ne yapmalı? Asil müşkülât buradan doğdu. Nasıl tasfiye emelî? Yani efendim; bunun için Heyvî Vekilede müteaddit müzakereler cereyan etti. Mademki ahden mutlak bu (150) olacak -151 olmayacak- Ne yapmalı? Binaenaleyh meseleyi sunuf cihetihle, ve ilka edilen cinayet cihetihle bir tasnif sırasına kovalım. Cihetli terfih edildi, kabul edildi.

Sonra bunun içinde evvelâ bilfarz: Vahidettin vardır. Sonra bunu çıkardık. Çünkü hanedan kanunu dolayısıyla çıkması olduğunda dolayı buna hacet kalmadı. Fakat bunun tevabli var, ser yaverleri, bilmem ne gibi. Vahidettin'in bütün icraatına yakından iştirak etmiş ve imalî nüfuz etmiş beş altı kişi. Sonra efendiler; bir kaç kabine var ki; bunlar memleketin hayatına sulkaştı etmiş, meselâ: Sevr muahedesini imzalamış olan kabine. Sonra diğer bir kabine geliyor. O da Kuveyi inzibatıyevî teşkil eden kabine, sonra kumandanlar. Tabii belli başlıları, la küçük şüphelelere gitmenin ihtimalı yoktur. Sonra bilfarz Çerkez Etem ve avenesi ve sonra efendiler, memleketimizin en müşkül devrinde memleketimizi parçalamak arzusu ilâ ve Türklerin dünyada en zalim, en hain, en âdi bir millet olduğunu ve bilâkis Yunanlıların en medeni, en insani, en ulvî mefkurelerle hareket ettiğini ve Türkleri Türkiye den kovmak isteyen zâten Türkiye de Türk olmadığını iddia eden ve İzmir'de inikad eden bir çerkez kong-

resi görürüz. Bunların mürettepleri memleketlerden eie bası olarak giden murahhasları, bunu müteakip hareketi milliyet esasında düşman ile tesnik mesai ederek son dakikaya kadar ve muahedenün zamanı akdünde muvafakıyetimizi ıskâl etmek üzere çıkan ceterlerin rüesası. Nihayet bugün elân mahallerini tafsilâ şey etmıyorum. Tabii Heyvî Cellenizde bizim ne gibi yerlerde takibatla bulunduğumuz bendenizden sormazsınız. Hududumuzun hancinde, muhtelif noktalarda, muhtelif isimlerle hüâfet komitesi, Anadolu komiteleri, ihtilâl komiteleri suretinde tesekkül etmiş birtakım nüveleri, birtakım tesekkülâtı ihtilâliyyet idare eden adamlar. Bunların hiç olmazsa bunun içerisinde bulunması. Sonra ilâve edeyim. Memleketün en buhranlı devrinde düşmanla tesrikî mesai ederek memleketin muzaifsenyetini, muvafakıyetini akemeti uğratan, uğratanak isteyen birtakım deni matbuat adamları ilâahir bir nevi böyle sunu-fa lüksüm ile bir defter tanzim edilmiştir.

Heyvî Cellenize tekrar bir şey daha arz edeyim; bunların hepsini biz bu 150'lik listeye sokmak için uğraşıyoruz. Nasıl yapalım dedik. Bir miktarını haber aldık. Meselâ bir takımın Yunanistan dahiline ıfır etmişler, gümüşler, Yunanistan'ın hizmetli askeriyesine girmişlerdir. Onları tabiiyet kanununa tevlikan -diğer bir karamame ile- ki bu sabah Heyvî Vekile imzalamıştır. Onların tabiiyet kanununa tevlikan tabiiyetten iskat ettük. Yani defteri haflıfnetmek için, şimdi bu surede ayrı ayrı nihayet bir miktara indirdik ve bu sabahki içtümamızda katı olmak üzere 150 isim tespit ettik. Fakat bazı tadilat yapıldığı için şimdi temyiz edilmektedir. Bunların içerisinde meselâ bazı; var, polis müdürü Hasan Tahsin,

şimdi bunu düşündük. Acaba Arnavuttur. bizim tebaamız değildir di-yerek, her dakika şey edebilir miyiz? Fakat günün birinde İstanbul'dan kavdını çıkaracak olursa o kayda istinaden Türkiye'yi ispâ etmek suretiyle gelmesi ihtimali vardır. Bu nokta nazardan emniyeti umumiyeyin...

İHSAN BEY (Cebelibereketi)- Kalkandelenli, efendim.

FERİT BEY (Devamla)- Meselâ ismaili Gölüküne bugün hududu devletin hancinde kalan bir yerde tevliöl etmiştir. Fakat ya istan-

FERİD BEY- Hâkım kuvvetler adına TBMM'de 150'likleri teşkil-bir şekilde takdim eden İçişleri Bakanı.

MECLİS ZABITLARI

bul da bir kavdi çıkarsa ve Türk olduğunu isbat ederse. Mebusluğu dolayısıyla Türk tabiyetini gösterirse ne yaparız? Binaenaleyh bu nükat nazardan sonra Arnavutlarla vaki muahedemiz icabı onların bir yerde hakkı hıyan vardır. Bir sene müddetle Türk tabiyetini kabul edebilirler. Binaenaleyh defterin icarsın-de rüzi tadilatla bu sabah tespit ettük. Fakat bu henüz temyiz edilmekte olduğu için Heyeti Celilenize arz edemedim.

ALİ ŞUURİ BEY (Karesi) — Görmek isteriz.

FERİT BEY (Devamlı) — Fakat şimdi söyledim, getiriyorum. Şimdi Heyeti Celilenize arz ederim. Bir yüz ellilik defter var, bir de üç yüzüklü defter var, bir de tabiyetten iskat ettüklerimizde altı defterler vardır, bir de 200'lük defterimiz vardır. (Handeler.) Efendim bu cetveller ceman yekün alı yüzdür. Fakat bu alı yüzü biz ancak 150 kişilik listenin içerisinde sokuşmak mecburiyetindeyiz.

HÜSEYİN HÜSNÖ EFENDİ (İsparta) — Aman Gospodin'in cevabı gibi olmasın ha.

FERİT BEY (Devamlı) — Şimdi efendiler: bunu ya Heyeti Celileniz karışında okuyalım, yahut Heyeti Celileniz bir komisyona terip buyurunuz. Bu suretle hal buyurunuz. Bendenize iki dakika mûsaade buyurunuz. Çünkü sabahki tadilatı Emniyet Umumiye yapıyor. Onu Heyeti Celilenize şimdi takdim ederim. İki dakika mûsaade buyurunuz.

REİS — O halde efendim üçüncü maddenin müzakeresine geçiyoruz.

İHSAN BEY (Cebelibereket) — Muhterem arkadaşlar, son harekâtı millîye münasebetiyle ihaneletleri tahakkuk edenlerin vatan hududu haricine çıkarılması mevzu bahis olduğu zaman bittabi bunların adedi 500 de, 600 de, 1000 de kalacak kadar değildir. Çoktur. Bendenize mademki Lozan'da aktedilen illüfla ve ya kararda 150 kişilik bir muhtura olarak kabul edilmiştir, eğer bunların içerisinde hem ihaneletleri tahakkuk eden ve hem de istikbâlde daima kendilerinden iharet beklenen adamlardan müteşekkîl bir defter yapmak lazımdır. Biz vatan haricine atarken daha ziyade intikâm hissiyle mütehasas değiliz. Eğer fenalık yapanların hepini hudud haricine atmak lazım gelirse, hepimiz istemli söyleyelim. Üç bin, dört bin bulur. Mademki 150 kişi kadar adam çıkaracağız, bu 150 kişinin çıkarılmasında, istikbâlde kendilerinden daha ziyade fenalık gelebilecek olanları ayırmak lazımdır. Bendeniz şunu arz edeyim ki tahakkuk yapım. Mes-

elâ bir tanesini biliyorum ki: o deftere girmemiştir. O da Üsküdar mutasarrıfı Ziver. (Sımdı Bevefendiler: Üsküdar mutasarrıfı Ziver (İlanet sesleri.) Kendisinde havata sahip olduğkavani dünyanın havayı nesimini teneffüs ettikçe mutlakla Türkiye'nin, mutlakla Cumhuriyetin, mutlakla harekâtı milliyenin bîlman düşmanıdır. Bu Üsküdar mutasarrıfı imiş te, kabineye dahil değildir de. İlanet bilmem neye dahil değildir dersiz hainleri bırakınız. Bunu listeden çıkarınız dersiniz büyük hata etmiş olursunuz.

TUNALI HİLMİ BEY (Zonguldak) — O bilmistir. İhsan Bey, çürüktür, o çürüktür.

İHSAN BEY (Devamlı) — Hayır efendim bilmemiştir. Tahakkuk yapınız, eğer Üsküdar mutasarrıfı Ziverin Türkiye'de durması için ufak bir zan hasıl olursa, kalsın. Muahharen Bursa valisi olan Ziverdir. Onun için Lahülye Vekili muhtereminden çok rica ediyoruz. Ne olursa olsun bu 150 kişilik listeye bu da girsin. Üsküdar mutasarrıfı Ziver de girsin.

MAZİAR BEY (Aydn) — Arkadaşlar: bu listelerin teklüküne böyle eşhasın bahsederek, hepimiz münakaşaya şturak edecek

olursak gayet fena bir neticeye vasıl oluruz. Listeye geçirilmiş olan esamî aylardan beri hükümet tarafından muhtelif nikaat nazardan belki bir seneden beri teklük edilmiş nihayet bu neticeye vasıl olunmuştur. Bunların bir kısmı bizim mefkûremiz noktaî nazarından bütün dünyaya göstermek istediğimiz şeylerdir ki: bütün dünyaya mefkûre mücadelesi yapmışızdır. Filan Versay Konferansında, filan vesaireyi imza ettiğinden dolayı dünyaya ilan etmek istemiştik ki: bunları bütün dünyanın nefretine maruz bırakıyoruz. İhtimal ki bu adamların bazıları bizim için atılan o kadar muzur olacak kadar adamlar değildir. Fakat bu, mefkûre noktaî nazarından isimlerinin konulması lâzımı görülmüştür. Bir kısmı vardır ki tamamen Türk milleti ve Türklük aleyhinde hareketle bulunmuştur. Şahislerinin belki o kadar kıymeti yoktur. Nihayet çerkez Ahmed, 'İlanet bilmem ne. Fakat memleketin içerisinde atılan şurîş ukasına kadar olacak vaziyette bulunan adamlar gibidir. Bunlar nihayet teşebbüs ettikleri hareket noktaî nazarından mühim görülmüştür ve bütün dünyayı medeniyete ilan edilmek lazımdır ve onun için gönderilmiştir. Bu vadide İlanet yerde şöyle, böyle fenalık yapmış, kaymakamlıkta şöyle etmiş diye böyle adamları toplayacak olursanız yekünları binlere baliğ olur. Çok binleri bulmak ihtimali vardır. Binaenaleyh bunları

TOPCU İHSAN BEY — 150'likler meselesinin ateşli müdallilerinden iken sonra ikinci planda kaldı. Listenin hazırlanmasına Mecliste o da yardımcı olmak istedi, ama nâfile.

MECLİS ZABITLARI

teklif ederken İslan arkadaşas, İslan arkadaşas kendi muntika İntihabiyesinde bulduğı adamı. cidden fenalığına şahit olduğı adamian teklif etmek hissine mutadır. mutadır. Fakat, İslan arkadaşası ötekini teklif eder. Bunlannı adedi belki yüzlere bağılı olur. değıştirilmesi icabedenlerin yekünü. Halıbu kö edvelin içen-sinde çıkacak olanlarına, girecek olanları, tekrar tespit edilebilir bütün heyetçe kabul midir? Bunu muvazene etmek kabul midir? Kıyas etmek kabul midir? Herhalde muhtelil noktalı nazardan gayet fena neticeye vasıl olabılıriz.

Bir nokta! nazardan daha he-
yetli Vekillerin listesine dokunma-
mak lazımdır ki: ıcrâ mesuliyeti,
tamamen bu listeyi hazırlayan
hükûmetin bu listenin mesuliyeti-
ni de tamamen kendilerinin öze-
rine bırakmak daha doğrudur.
(Doğru sesleri) Biz bugün için o-
nun koyduğu kimsenin yerine
başkasını koruz. Yarnı o adamları
geli, memlekette fena bir şey
olur. Bunun manevi nokta! nazar-
dan mesuliyetini üzerimize almış
oluruz. Mesuliyet nokta! nazar-
nandan bu, doğru değildir. Bi-
naenaleyh bunun üzerinde uzun uzadıya
münakaşa etmek doğru değildir. Heyeti Vekil-
lerin vâdidi listeyi olduğu gibi kabul edelim.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kûtahya)—
Efendim İhsan Beyefendinin arzusunı ben-
deniz de istırah etmek isterim. Ziver Bey na-
munda birisi vardır, ki adı ve alcak bir adam-
dır. Hiç şüphe yoktur, o altı yüz veya oğuzluktaki
defterin içindedir. Yani yüz elyive çıkacak bir
adam gözükmemiştir. Şimdi başka birini ci-
karırsın, onun yerine Ziver Beyi koruz. Hiç bir
manl yok. Yalnız Beyefendiler, Heyet-i Vekile
verdiği kararda şunu düşündü. Dedi ki, bir
adam şöyle bir şenaalet irtıkak etmiş, diğer bir
adam, o da irtıkak etmiş. Fakat berikinin bu-
ğun aynı kudrette, aynı kuvvette tekrar olarak
aynı şenaalet yapabilesi, umkân ve ihümâl
yok gibidir. Fakat diğer aynı şenaalet irtıkak
edebilmek için bütün kuvvetlerle, bütün teski-
lat ile mücehhezdir. Bu hususu yalnız maziyetle
değil bilhassa selâmet, emniyetle umumiye i-
tibariyle iktisâkî babından düşünmek lazımdır.
Meselâ bugün Balıkesir hapishanelerinde
(42) tane mevkuf vardır. Bu suretle vatana
hiyazet cürmü ile idame mahkûmdurlar, du-
ruyorlar. Bu adamlar o zamanki çete faaliyetle
enasımda ve merbutiyetleri, alâkaları dolay-
ısıyla bugün yine memleket içerisinde her
tarzı teşvikat ve tahrikat yapmağa mühey-
yedirler ve o kabiliyettedirler. Bugün de, yarın
da böyledir. Binaenaleyh biz büyük bir me-
cburiyet karşısında kaldık ve bu noktalı nazar-
dan Ziver Bey ihâl edilmeli. Eğer arzu eder-
seniz onlardan bir tanesini çıkarırsın, çıkarız.

Zilver Beyi ithal ederiz. (Hayır sesleri) Maruzatım bundan ibarettir ve bu noktadan baska türlü yapmak ve hepsini koyabilmek imkanı yoktur.

SARAOĞLU SÜKRÜ BEY (İzmir)— Efendiler: İhsan Beyefendinin sözleri prensip olmak itibarıyla çok kıymetlidir. Ancak isimleri bu-
raya getirmek, kürsye getirmek, burada konuşa-
cık etmek demek herhalde makul bir listenin çık-
mamasına sebep olmak demektir ve makul şekilde bir listenin de buradan çık-
maması mesuliyeti-
nin üzerimize alınması demektir. Binaenaleyh biz olsa olsa prensip olarak Heyetü Vekileye diye-
biliriz: Âtiyen en çok bu vatana
cürüm irtikâp edebilecek olan
adamlar, bu listenin içerisinde
bulunma-
n. Fakat bu kadarı kâfi
değildir. En büyük en vahim bir
cürüm, tarihi bir cürüm irtikâp
etmiş olan herhangi bir adamın
vazı hall ne olursa olsun, herhal-
de bunlardan birkaçının da bu
listenin içerisinde bulunması
lazımdır. Bendeniz (24) saat
zarfında üan edilme-
k mecburiyeti
altında kalmak ve hatta burada

İsimler birer birer okunmak şartıyla ve yalnız o listedeki esamâyı dokunmamak kaydıyla affın yapılması taahhüfarıymız. Eğer listedeki esamâyı girecek olursak yanlış bir yola girmiş oluruz. Yalnız liste okundukçu bôttân iaküp edilmesi lâzım gelen prensiplerden bir veya bir kaç taanesi ihmal edilmis ise onu yirmi dört saat sonraya tehir edebiliriz. Bendenizin haber aldığınız listede hiç bir Rum, hiç bir Ermeni yokmuş. Bu memleketle karşı ihânet etmiş lâtanbuldu bir Rum, bir Ermeni yok mudur efendiler? Binaenaleyh icabederdik bunlardan da bir kaç tanesi bunun içersisine girsün. Listeyi biz yapmayalım. Heyetü Vekile yapсын, yalnız kendilerine biz prensip verelim o kadar.

DR. MUSTAFA BEY (Çorum)— Efendiler; ben de listenin buraya gelip birer birer okunması ve isimler üzerinde münakaşa edilmesi tarafıyız değilim. Fakat perisipleri biz koymalıyız. Bendeniz şunu demek istiyoruz ki; meselâ: bu listenin içersisine girmesi icabeden ceraları ne ise tayin ederiz ve tayin ettikten sonra, aynı cürmü irlikâp edenlerden bir Türk var, bir Rum var, bir Ermeni var, bir Arap, Arnavut var, bir Çerkez var. Binaenaleyh evvelâ Türk kalır. Ermeni veya Rum gider ve nihayet Türk gider (gürültüler) evet böyledir, münâde buvuruz.

AHMET SÖREYYA BEY (Karesi)— Evvelâ Türk gıder, cünüd hıyanet etmiştir.

DR. MUSTAFA BEY (Devamla) — Evvelâ Rumlar gider, bu prensip konduktan sonra.

MECLİS ZABITLARI

REİS— Efendim: müsaade buyurunuz. habib sözü istilimvor.

DR. MUSTAFA BEY (Devamlı)— Bu prensip konduktan sonra irtikâp etmiş olduğum cürüm her ne olursa olsun. İsbu cürümün müadilini veya avınıni işlemiş olan eşhasın anasını nazarı itibare alınır. Bunlardan en fena unsur kimsi: hangisi ise, evvelâ o gider. en sonra diğerleri gitmiş olur. maksadım budur. (İste okunsun sesleri)

AKÇORA OĞLU YUSUF BEY (İstanbul)— Efendim; daha liste gelmemiş. müsaade buyurunanız söyleyeyim. (Geldi sesleri). (Layak paturları)

REİS— Müsaade buyurunuz efendim. liste okunsun. daha mı söylersiniz.

YUSUF BEY (Devamlı)— Efendiler; zannediyorum ki: hergün üç defa kürsüye gelerek vakûnizi ısraf eden arkadaşlarımızdan değillim. (Bravo sesleri, handeler) Türk yıla bir çıkmışım. Belki makul bir şey söyleyeceğim. Burada pek tanımadığım ve kendilerine şükre hiç muhalefet etmediğim arkadaşlar da ayak paturları yapıyorlar. esbabını anıyamıyorum.

Şimdi zannediyorum ki vazâflarınız en mühimlerinden birisini yalnız aklınızla değil, vicdan ve kalbinizle alâkadar bir vazîfeyi ifa etmek üzere buluyoruz. Binaenaleyh bu hususta pek ziyade isticâ... (Toplanıp konuşanlara hitaben) Efendim: müsaade buyurunuz muşunuz. yoksa Meclis vukelâ mı münâkid. (Handeler) Millet Meclisi: vazâflı muhteliflerinden, zannederim ki, şimdi vazâflı kazayesiini yapıyor ve böyle bir hüküm verecektir ki: bu hüküm neticesinde Türkiye'de bulunan ve eskiden saltanatı Osmanlıye tebasından olan ve içlerinde bazıları, mattecâûf bir hayvânî Türk olan bazı kimseleri Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığından lard edeceğiz. Zannediyorum ki: herhangi bir adam için verececek hükümlerin en şedidini vereceğiz. Liste çabuk gelsin. Çünkü karnamızı aç, aksam yakun. İfara yeteceğiz. mütelaası varlı olmaz. Bu husus evvelâ ehas gelmeden evvel prensipleri hukuki bir suretle tayin etmek lâzım gelir. Dahiliye Vekilî Bey buraz umumi olarak. (Recep Bey'e hitaben: Buraz müsaade eder misiniz sözüm işitilain) ve biraz möphem olarak söylediler. Fakat ben istiyorum ki: daha isimler okunmadan evvel hükümet namına bu (150) kişiyi hangi prensiplere müsteniden tefrik edilmiş olduğunu. muayyen. hukuki. aarlı bir suretle söyleyin 1.2.3.4.5 yazalım. Prensipier bu suretle tasayyün ettükten sonra, bize hükümet tarafından gönderilmiş olan şu müdi-

tehemlerin. veya mahkumların. yahut maznunların hakkında bir (förti sıfatıyla bir hüküm vereceğiz. Divorlar ki: şunlar lard oluncak. Fakat esamı gelmeden evvel prensip münakası lâzım. o prensiplerde hata varsa. noksan varsa. onu tezyid. tadil veya islah suretiyle prensipleri tekmil edertz. ondan sonra esamı gelir. okunur.

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (İsparta)— Esamı gelmeden evvel kanun müzakere edilmez mi efendim?

YUSUF BEY (Devamlı)— Hoca efendi. burada bir takım kimseleri milliyetten lard ediyoruz. İsticâl buyurmamız. Esamı geldikten sonra o prensip dahilinde inuhap olduğumuz hakkında hükümete bize malumatı sarha verecek. Zeyt efendi: şu. şu. şu. sebepten dolayı lard olunuyor. Amr efendi. bu. bu. bu. sebeplerden lard olunuyor.

HACİ BEKİR EFENDİ (Konya)— Efendim: Hevettî Aliye bu şahısları tanıyor.

YUSUF BEY (Devamlı)— Efendim: şahısların malum olması sarahatın lüzumuna manî olmaz. Fakat ben de içtüzide rey verecek bir adam sıfatıyla söylüyorum. Hiç birisi hakkında sarlı malumatı yoktur. Bu suretle eşhası tayin ettükten sonra belki içimizden biri der ki. bendeniz Beyefendiyi biliyorum ve koyduğunuz prensibi nazaran Zeytten daha ziyade layık ve müstahakur. Onun. onun yerine koyabiliriz. Fakat efendiler: tekrâr ediyorum. evvel prensipleri tayin emeden bu hususta katlı bir şey vazetmeden evvel eşhasın esamısına geçmemeliyiz. Çünkü çok vebâllî. vicdanımız üzerinde daima bizi rahatsız edecek bir rey vermekle mükellef bulunuyoruz.

FERİT BEY (Dahiliye Vekilî) (Kütahya)— Efendim: İste (150) lük liste. İste (300) lük liste. İste (600) lük liste.

Yusuf Beyefendi bir prensipten bahis buyurdular. dediler ki. prensipleri halledelim. Demincek Hevettî cillenzu arzettiğimiz olduğumuz veçhile. biz de isimlerini böyle karmakaraşık yapmadık. Biz de nevama bir prensip yaptık.

AKÇORA OĞLU YUSUF BEY (İstanbul)— Onları yazalım beyefendi. Nedir prensiplerinizi? Söyleyiniz numara sırasıyla yazalım. 1.2.3.4.5. lük...

FERİT BEY (Devamlı)— Yapdığımız deflere şu tarzda tespit ettik.

Evvelâ: Sırası Vahidettinin maiyetli. Birer birer isimlerini söyleyeceğim. Yalnız Yusuf Beyefendiyi tatmin için evvelâ prensiplerden bahadeceğim.

Avni Doğan. TBMM gâhî oturumunu idare eden başkanlık divanının kâtip üyesidir. Olan olan biteni kaydettirmek diyor.

MECLİS ZABITLARI

AKÇORA OĞLU YUSUF BEY (İstanbul)—Yalnız benim değil, bana iştirak eden arkadaşlar da vardır.

FERİT BEY (Devamlı)—Efendim: prensip diye ne istiyorsunuz? Hain, hain, ne prensibi? Yalnız hiyanetin vehdi ve nevi itibarıyla ancak tasnif kabul olur. Yoksa prensip nedir?

AKÇORA OĞLU YUSUF BEY (İstanbul)—Fıratı Vahidetü'nün marveti haindir.

REİS—Demim zaü âliniz, şikâyet ediyordunuz.

AKÇORA OĞLU YUSUF BEY (İstanbul)—Hakkınız var reis bey.

FERİT BEY (Devamlı)—Efendim: demim arz etmiş olduğum vehdüzre Sevr muahedesini kabul ve imza eden kabine, Sevr muahedanesini Paris'te imza eden heyeti murahhasa. Sonra kuvayı inzibatıye, sonra Çerkez Etem ve avanesi, İzmir Çerkez kongresine murahhas olarak iştirak edenler, hiyanetü vataniyede bulunan memurini mülkiye ve askariye, hiyanetü vataniye ile maznun polis rüesası, hain gazeteciler, sonra hiyanetü vataniyede bulunan diğer eşhas. (Hangi eşhas sesleri) Canım efendim: okuyunca anlaşılır. Eşkiya vesaire.. Bilmem başka prensip istiyor musunuz? Bu, bundan ibaretür. Yalnız şimdi Heyetü Vekâletin kararına tebean ben bazı noktalarda, bu prensibin bazı cihetlerinde inhiraf edildiğini arz edeceğim. O da şudur: şimdi arz etmişim ki, altıyüzü yüzelliye indiriyoruz. Bunu yüzelliye tenzil ederken daima bugünkü vaziyete nisbetle zararını, yani istikbale nisbetle zararını, maziye nazaran olan zararına takdim ediyorduz.

SÖREYYA BEY (Karesi)—Müsaade buyurur mu Reis Bey? Bu kuvayı inzibatıyeyi tergi ve teşvik için fetva veren müftüler buraya dahil değil mi?

FERİT BEY (Devamlı)—Var efendim, içerisinde vardır.

SÖREYYA BEY (Karesi)—Fetva vermek az şey değildir.

FERİT BEY (Devamlı)—Efendim: alı yûzün içinde hepsi var, okuyunuz. Hangisini isterseniz yüz ellilik defterden birini çıkartın, ortaya koyun.

Şimdi efendim, kuvayı inzibatıye deyince; kuvayı inzibatıyenin mülâzımına kadar cfradı vardır. Tabii dahil olamaz. Bunun gibi meselâ: Sevr muahedesini imza edenler ve kabinede

bulunanlar, takvimi vekâviden çıkarılmış nüsha itibarıyla şunlardır: Sadrazam Damat Ferit, Şeyhülislam Mustafa Sabri, kabine olup da (150)'lik listeye dahil edilmişlerini arz edeceğim. Hariciye ve Harbiye Nazırı yine Damat Feritmiş. Cehenneme gitti. Binaenaleyh ilâtede yok. Bahriye Nazırı Kört Hamdi, bu dahil. Dahiliye Nazırı Resit Mümtaz Paşa İstanbul muvasalatına kadar Tıccar ve Ziraat Nazırı Cemâl Bey idare etmiş—şağıda iki tane daha okuyacağım. Defterde sandalya vermek mümkün olmadığından Heyetü Vekile buna karar verdi. Sonra Adliye Nazırı Ali Rüşdî, bulursınız ki bu alçak herif Yunan orduları hareket ederken "Bu ordu, bizim ordumuzdur" demiş. Maliye Nezaretini müsteşar idare edecektir demişler. Bir maliye müsteşarı varmış, çağırışlar "Gel Maliye Nazırı ol" demişler. O demiş ki: "Vallahi ben bu işten anlamam vekâleten idare ederim" demiş. Şimdi bunu koymadık.

FERİDUN FIKRI BEY (Dersim)—Reşat Bey mi?

FERİT BEY (Kutahya)—Evet koyalım mı? (Kımdır o sesleri) Reşat Beydir, bunu koyalım mı?

ŞÖKRÜ BEY (İzmir)—Sormayın, sormayın.

FERİT BEY (Devamlı)—Nafia Nazırı, Adliye Dairesi bir Zeki Paşa varmış, Meşahir mechulede.. (Handeler) Bunu koymadık. Tıccar, Ziraat Nazırı, Dahiliye Nazırı esbakı Artın Cemâl, koyduk tabii. Maarif Nazırı Hadî Paşa için: bu aynı zamanda Sevr muahedesini imza eden bir nazırdır. Bu girmişti. Ferit Hilmi Paşa varmış. Diyorlar ki: bu, önlü bir herifmiş,

tanımıyorum. Sonra Şuray Devlet Reisî Rıza Tevfik Bey, hem Sevrde dahil, hem kabinede, bunu da koyduk. Hatta düşündük bunun için bir şey yapabiliriz, dedik. Kendisi bu esnada Esşeria hükümetinin bir memuriyetini almış olduğundan dolayı tabiiyetten iskat meselesi de vardır, bu suretle de yapılabilir. Fakat (150)lik listenin içinde herhalde Sevr'i imzalamış, kabinede bulunmuş adamların yer alması herhalde doğrudur ve belki de lüzumludur, değil mi efendim? (Doğru sesleri)

Sonra efendiler: bu tarzda demek ki Sevr'i imzalayanları, kuvayı inzibatıyeyi yapan kabineleri tespit ettük. Bunlar hükümete ve millete hiyanet etmişlerdir. İçlerinden bazı isimleri koymadık. Arzu ederseniz, bazılarını çıkarır onları koruz. Demek ki: prensip itibarıyla itiraz vakî değildir, zaruret itibarıyla da,

AKÇORA OĞLU YUSUF BEY—190'ükler içinde berberin önceden planlandığını sonradan öğrendiğinde şaşırıp kaldı.

MECLİS ZABITLARI

Sımdı efendim: okuyayım, dinleyiniz: haurnıza gelenleri işaret buyurunuz. (150 lük liste mu senisi) Evet efendim. 150 lük liste.

Bir kere İran Vahidetin in maiyeti, kendisi yok. Yaveri hâs Kırız Hamdi. Hademei hassa kumandanı Çerkez Zeki, elân yanındadır. (Kavındır sesleri) Hazinei hassa müfettişlerinden Şaban Ağa, Tütüncü başı Şükrü, elân en emin adamıdır ve Vahidetin, onun arzusu ile hareket eder. Serkarın Yaver Paşa, zaten idama mahkumdur. (Ne Paşa sesleri) Yaver Paşa efendim, Yaverandan Erkânî Harp muralay Tahir Bey, bu da filî bir adamdır. maiyetlidir. Yani bugün halî faaliyetle olan bir adamdır. Fââ! o demektür.

Sevr muahedesini imza eden kabine azalarından: esbak Seyhulislân, Mustafa Sabri. (maiyet bu kadar mu sesleri) yüz elli kişinin içinde maiyete bu kadar düştü. Mustafa Sabri'den sonra Adilve Nazırı esbak Ali Rüşdî, Ticaret ve Ziraat Nazırı sabıkı Cemâl Efendim: bu, İstanbul'da mevkûfur Muhakeme edilmektedir. Fakat mahalline tebliğat yaptım ve mahkemeden Ali Galip gibi çıkarsa o dakikada bana haber veriniz, atayım, dedim. Artın Cemâl denilen herif, (Konya Valii esbakı sesleri)

DR. FIKRET BEY (Ertugrul)— Sekiz yüz bin Ermeni kesdik diyen adam.

FERİT BEY (Devamla)— A' tın ismini yazarsak iyi olmaz, zannederim. Ciddiyetten çıkas. Bahriye Nazırı Kürt Hamdi, bilirsiniz ki bunun bir kadesi vardır. İsmi Tribor Halildir. İstanbul'da büyük bir şey yapmıştır. Bu da bu suretle büyük faaliyet ilraz edenlerdendir. İsterseniz bu, Kürt ismini kalduralım. Hamdi Paşa diyelim. (Hayır sesleri). (Cakacı Hamdi'dir sesleri)

DR. FIKRET BEY (Ertugrul)— Ona, Cakacı Hamdi derler. (Cakacı Hamdi sesleri)

ARİF BEY (Eskişehir)— Cakacı Hamdi, lakabı böyledir.

FERİT BEY (Devamla)— Sevr muahedesini imzalayan heyeti murahhasa, Hadi Paşa, Ruza Tevîl, Resat ve Halis.

Beyazlılar, Avrupanın nazarında, gıdip

bu muahedeyi imza etmiş oldukları cihetle, manî bunlar Avrupanın bildiği adamlardır. Ve Sevr ahluamesinin tedvini nokta nazarından bunları muhakkak burada muhafaza etmek lâzımdır. Emniyeti umumiyeüz buradan iskat cedveline koymuştur. Fakat bendeniz buna taraftar değilim. Mâsaide buyurursanız bunu burada bırakalım.

MAZHAR MÜFİT BEY (Denizli)— Bahsa etlikçe şüpheleniyorum, beyefendi. Deminden beri bahsediyorsunuz, şüphe âruz oluyor.

FERİT BEY (Devamla)— Koyalım diyorum. İskat demek tabiiyetten iskat demektür. Oraya koymayalım, buraya koyalım. Efendiler, iskat (ubaryle).

AKCORA OĞLU YUSUF BEY (İstanbul)— İskat daha iyi: bir yer açık kalır.

FERİT BEY (Devamla)— Efendiler: İskat diye, bir yer açık kalır, onun için söyledim.

Kuvayı İnzibatiye Başkumandanı ve Harbiye Nazırı esbakı Süleyman Şefik. Kuvayı İnzibatiye Erkânî Harbiye Reisî Muralay Refik, Ahmed, İrarıdır. Bulgaristandadır ve halâ faaliyettedir. Kuvayı İnzibatiye mitralyöz kumandanı ve damadın damadı Tarık Mümtaz, ilk niğebhan teşkil edenlerdir. Kuvayı İnzibatiye kumandanlarından Ali Nadir (Paşa) izmiri burakan.

DR. FIKRET BEY (Ertugrul)— Yunan bayrağını open.

FERİT BEY (Devamla)— Kuvayı İnzibatiye Erkânî Harbiyesine memur Binbaşı Asum, bu da fiarilerin içindedir. Bunun da mühim bir rol oynadığı emniyeti umumiyein kuyudatı ile sabittir. (Nasıl sesleri)

Yani tereddüdüünüz varsa işaret edelim, çıkaralım. (Hayır, hayır sesleri) Kuvayı İnzibatiye mensubından ve Kürt Mustafa divanı harbinden kaymakam Fettah, Elem ve avenesi.

İHSAN BEY (Cebelibereket)— Ferit Beyefendi: Binbaşı Çopur Hakkı yok mu?

FERİT BEY (Devamla)— Burada yoktur, ihumâl diğer defterlerde vardır. Eğer mühim bir adama deftere yazalım.

DR. FIKRET BEY (Ertugrul)— Fettah'ın daha eşnadır.

ALİ FETHİ BEY— Gizli Celâri idare eden başkan. Listenin bükümetten geldiği gibi kabullü için Ferid Bey kadar o da gayret sarırdı.

MECLİS ZABITLARI

FERİT BEY (Devamı):— Efendim: şimdiki Çopur Hakkı'nı isterseniz buraya yazalım.

ALİ RIZA BEY (İstanbul):— Çopur Hakkı mulaka yazılmıştır. ezemdir

FERİT BEY (Devamı):— Tetkikat esnasında çıkarır. koruz.

ALİ SAİP BEY (Kozan):— İsterseniz Aşım Bey'nin yerine konulsun. Bir kere okunsun sesleri.

FERİT BEY (Devamı):— Efendim: Çerkez Ethem ve biraderi Tevfik, Resit ve Kuşçubaşı Esref, Esrefin buradan Hacı Salih, bugün elan hali faaliyettedir.

BİR SES:— Nerededir?

FERİT BEY (Devamı):— Beyrut'tadır. İzmirli Akhisar kumandanı Küçük Ethem.

HAMDULLAH SUPHI BEY (İstanbul):— Efendim: müsaade buyurunuz musunuz, bir sual soracağım. Hacı Salih isiminde bir seyyah tanıyoruz ve bugün Anadolu mücadelâti esnasında, Kürdistan'da bulundu, aynı şahıs mıdır?

FERİT BEY (Devamı):— Tabii efendim.

HAMDULLAH SUPHI BEY (İstanbul):— Niçin tabiidir, geldikten sonra bir şey mi yaptı?

FERİT BEY (Devamı):— Odur efendim.

DR. FIKRET BEY (Ertuğrul):— Bugün Ethem'in Erkanı Harbiye reisidir.

SADİK BEY (Karahisar Sahip):— Küçük Ethem geberdi.

FERİT BEY (Devamı):— Hayır efendim, sağdır. Düzcü Mehmed oğlu Sami, bu da firandır. Ethem'in yaveri imiş ve hali faaliyettedir.

NECATİ BEY (İzmir):— Yüzbaşı Sami.

FERİT BEY (Devamı):— Evet Yüzbaşı Sami... Çerkez Halil İbrahim.

HULUSİ BEY (Karesi):— Çerkez değildir efendim.

DR. FIKRET BEY (Ertuğrul):— Belki başkasıdır.

FERİT BEY (Devamı):— Efendim, Yunanlılarla tesriki mese'i etmiş ve Balıkesirli Şefik Bey'i katil kasidiye buzu Halid Bey'i katletmiştir ve bir çok rezaiete bulunmuştur. Suurluktan Demir kapılı Hacı Ahmed, bu müessislerdendir.

ALİ ŞUURİ BEY (Karesi):— Hem müessislerden, hem de İngilizlerle mühim teması vardır. Halâ da teskilât yapıyorlar.

FERİT BEY (Devamı):— Sabık Bursa komiseri Düzcü Mustafa, bu da İrani ve Ethem'in eli avafı olan bir kimsedir. Bundan sonra Çerkez kongresine murahhas olarak iştirak edenler: Hendek kazasının Sünnüllü karıyesinden Bağ Osman. (Nasıl sesleri) Bu, Bağ ahalisindendir. Bugün elan takip ettiğimiz

eskiyanın içerisinde adamları vardır. Bu, meşhur bir aile ismidir.

REFİK BEY (Konya):— Bu aile yerlerinde oturuyorlar mı?

FERİT BEY (Devamı):— Hayır efendim. İzmir mutasarrıfı Esbaki İbrahim Hakkı, (O mühimdir sesleri) Berao Salt, Zevzek Tahir karıyesinden Şirin Bey. Bunlar zaten idama mahkumdurlar.

ALİ ŞUURİ BEY (Karesi):— Berao Salt nerenin murahhasıdır.

FERİT BEY (Devamı):— Bandırma murahhası, Söke Ereğlisinin Tekeli karıyesinden Koca Ömeroğlu Hüseyin Bey, Kamustanbey köyünden Bağ Kâmil, Sami Ahmed Nuri, Hamed Ahmed, Mahan Ali: ki bunlar elan Yunanistan'da ve hali faaliyettedirler. Küp Reis ve İzmir murahhası Harunureşit, Sefer Hoca. Bu, Eskişehirli, Kurmaştının Kara Orman karıyesinden Hacı Osmanoğlu Abdülkerim ki: bugün el-yevm faaliyette olanlardandır. Bigalı Nurt Bey oğlu İsa, Adapazarının Sahinbey karıyesinden Kâzım. Bunlar arkadaşımızın dediği gibi Vahidettin'in maiyetinden daha çok ve fakat rolleri budur. Gönenin... karıyesinden Lampad Yakup, bunlar hep isimlerini Rumca anarlar. Beyannamelerini görmeniz rezaletin, şenâatin derecesidir.

REFİK BEY (Konya):— Velinime karşı mükâfat.

FERİT BEY (Devamı):— Sonra efendim: Konbat Haliz Salt, Bunlar idama mahkumdur ve el-yevm Balıkesir'de mevkulur.

BİR SES:— Ne için idam edilmiyor?

FERİT BEY (Devamı):— İdam etmemek için Lozan muahedenası meşî iktizasındandır. Takip edilmeyecektir ve bugün birakacağız. (Gürültüler, anlaşılmıyor sesleri)

FERİDUN FIKRİ BEY (Dersim):— Güzlü, güzli.

FERİT BEY (Devamı):— Gönenin Gülbeler karıyesinden binbaşı Çerkez Ahmed Mehmed Bey, Yazarın Salt: İzmir'de dava vekili idi. Bir de Halçok Kombot Sami isiminde birisi var. Fakat bu herif Yunanistan'da bir hizmet kabul ettiğ'i için İskat cedveline çıkarıyoruz, aynı İskat cedveline ihlal ediyoruz. Muahedenamenin akdi tarihinden sonraki hareketinden dolayı İskat ediyoruz. Evvelki hareketten alasa (600) ünde de İskat edertz. Muahedenin akdi ve aflu umumi beyannamesinin kabul ettiği tarihten muahharan cnebi hizmetine girmiş oldukları için.

Sonra efendim: memurını mülkiye ve askeriyyeye gelince: Esbak Bursa valisi Cümül-cüneli İsmail Hakkı, Konyalı Zeynelâbidin.

ŞUURU KAYA— Müzakereler esnasında (azlaka sözde karışmayıp arada sırada laf atan bir üye olarak görülmüştür.

MECLİS ZABITLARI

REFİK BEY (Konya)— Hay Allah razı olsun.

FERİT BEY (Devamla)— Bu, ecnebi hizmetinde bulunduğu için iskât cedveline koymak (ihtimal) vardır. Fakat razı olmazsınız. (Sağlam olsun sesleri) Cebelibereket mutasarrıfı'ında bulunan Fani zade Mesut, Lider Sadık Bey, isatmeniz bunu iskât cedveline koyarız. (hayır sesleri)

DR. FIKRET BEY (Ertugru)— Sadık Bey iskât olamaz, şerefi vardır.

FERİT BEY (Devamla)— Esbak Manisa mutasarrıfı Ciritü Hüsnü varmış, bunu iskât cedveline koyuyoruz.

SÖREYYA BEY (Karesi)— Aman efendim; bu, Kanbur İzzet'ten eşna bir herifür.

FERİT BEY (Devamla)— Peki efendim; amma biz bunu iskât cedveline koymazsak, zaten hudud haricindedir.

SÖREYYA BEY (Karesi)— Hayır, cedvelinize karışmıyorum, yalnız arzı malumat ediyorum.

FERİT BEY (Devamla)— O cedvele girmeden buradan çıkmıyor. Divanı Harp Reisî Kürt Mustafa (Kürt ismini kaldırmış sesleri). (Nemrut Mustafa sesleri).

KILIÇ ALİ BEY (Gaziantep)— Onu başa yazmak lazımdı. Ferit Bey.

FERİT BEY (Devamla)— Efendim müsaade buyurursanız hepimizin şerefi ile müteasap olarak düzeliriz. (Handeleri) Bunu da meselâ iskât cedveline koymak (ihtimal) vardır. (Şerefi vardır sesleri)

İzmir Telgraf Modürü Haliz Mehmed. (Bu kimdir sesleri) Efendim bu, hiyaneti vatanıyede bulunmuş ve idama mahkûm imiş. Zaten bir kaç kişinin çıkması lazım. Azu buyurursanız bunu işaret edelim. Sonra çıkması lazım olanların içlerine ihâl ederiz. Adapazarı karyakamı Halin Mustafa.

MAZHAR MÜFTİ BEY (Denzli)— Muavin Alfinio kardeşidir.

FERİT BEY (Devamla)— Tekirdağ'da MOLLİ esbaki Haliz Ahmed. Eskişehir hapisane müdürü esbaki.. Yunanlıların Afyonkarahisar mutasarrıfı esbaki Sabit. İskât cedveline koyuyoruz. Fransızların Aynınap mutasarrıfı Cemal Kadri. İskât cedveline.

BİR SES— (Teşekkür ederiz.)

FERİT BEY (Devamla)— İzmir Belediye Reisi Hacı Hasan Paşa.

SÖREYYA BEY (Karesi)— O, nerededir?

FERİD BEY (Devamla)— İskât cedvelinde.

BİR SES— Memuriyet almış mı?

FERİT BEY (Devamla)— Efendim memuriyet almış veya almamış veya almaya temayül etmiş, onu bize bırakın. Biz tabiiyetten iskât edeceğiz. Yani 150 kişiliğe koyamıyoruz, ne yapalım. Esbak ayandan, esbak Evkaf Nazırı Vasıfı Hoca (âla sesleri). Harput valisi esbaki Ali Galip. İzmir maarif müdürü Halil, bunu da iskât cedveline koyacağız. Manyasın Susiğirlik telgraf müdürü esbaki Davut. Bunların hepsi idama mahkûmdur. Gönem Eyan müdürü Çerkez Resat.

HAMDULLAH SUPI BEY (İstanbul)— Buna Çerkez diyorsunuz. Davut Çerkez değil mi?

FERİT BEY (Devamla)— Hayır. Resat, Bursa valî vekili Aziz Nuri.

NECATİ BEY (Bursa)— Yalnız Bursa müfessûs unutulmuş. Listenin en mühimmidir.

FERİT BEY (Devamla)— Adı ne idi.

NECATİ BEY (Bursa)— Ömer Fevzi. Vahidettin'den daha melundur.

FERİT BEY (Devamla)— Efendim, deftere bir de Ömer Fevzi yazdık. Manyasın İnköy nahtye müdürü Kazım, bunu çıkarabilir miyiz beyler? Asil Balıkesirliler bilir. Balıkesirli Kazım.

ALİ ŞUURİ BEY (Karesi)— Çıkarabiliriz.

FERİT BEY (Devamla)— Çünkü bir iki yerin açılmasını istiyoruz.

BİR SES— Çopur Hakkı ne oldu?

FERİT BEY (Devamla)— Çopur Hakkıyı koyacağız. İzmir Kadı müşaviri Asım Hoca, esbak İstanbul muhafız Mustafa Namık, İstanbul polis müdürüyle birinci şube müdürü esbaki Şeref, Peter İbrahim. Gönemin Keçeler karyesinden Tevlik. Kirmanlı'nın Çürük karyesinden Hüseyin. Laz İbrahim oğlu Hamdi, İsmail oğlu Hüseyin; Kirmanlı'dan Haşim oğlu Hasan Hüseyin, şaki Davud'un biraderi Zekerriya. (İşlimiyoruz sesleri) Müsaade buyurursanız sesim kıldı. İsturham ederim, bir iki dakika.

Hisaralı karyesinden halip Mehmed oğlu Süleyman, Adapazarının Taşlıgeçici karyesin-

ALİ SAİP BEY— Listeye dâhil edilmeyen Çopur Hamdi'nin Asım Beyin yerine geçmesini teklif etti. Ancak teklif ettiği ile kaldı. Hangi teklif dükkate alındı ki onun teklifi de alınmasın...

MECLİS ZABITLARI

den Süleyman Bey. Kırasmış'ın çürük kartesinden Mehmed oğlu Kâzım. Karaormandan Kâmil. Sakı Davudun kayın biraderleridir. bunlar. Bunların heyeti mecmuası Yunanlılarla beraber mücellahan şırar etmişlerdir ve ehyevm teşküllatta dahil ve hali faaliyettedirler. Midüllü dedirler. Aynıtapta Fransızların işüh-barat ve hafi teşkîlât reisi Hasan Sadık. Bunu İskat cedveline koyuyoruz. Tarsuslu Kâmil Paşazade Sezal (Selâmi). Tarsuslu Kâmil Paşazade Kemâl. Süleymanivelli Hakkı. İngiliz ha-fiyesi meşhur Kürt Hakkı dedikleri. İstanbul esbak Polis müdürü Tahsini: İstanbul esbak polis müdür muavini Kemâl; (tamam sesleri) Çanak-kale mutasarrıfı Mahmud Mahir. eski Köylü sermuharmı Ferit.

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (İsparta)— Kemâl ikidir. Bu müdür muavini Kemâl hangisi. İspartalı Kemâl mi?

FERİT BEY (Devamlı)— İstanbul esbak polis müdür muavini Kemâl vardır.

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (İsparta)— Bir de İspartalı Kemâl vardır.

DR. FİKRET BEY (Ertuğrul)— Bir de Ser-yaver Avni Paşa var.

FALİH RUFKİ BEY (Bolu)— Boşnak Emin Paşa var. (yazdı.. yazdı sesleri).

FERİT BEY (Devamlı)— Gönen'in Balci ka-riyesinden Ömer. Gönen'in Balci kariyesinden Topallı Şerif oğlu İbrahim. Hafız oğlu İbrahim. Havustan oğlu İbrahim. Keçeler Kariyesinden Topal Ömer oğlu İdris. Gönen'den Tercüma-nın Salih. Keçi Dere kariyesinden Hüseyin Galip. Gönen'in Keçeler kariyesinden Abdül-lah oğlu Galip. Gönen'in Keçeler kariyesinden Abdullah oğlu Deli Kasım.

HACİM MUHİTTİN BEY (Giresun)— Son okuduğunuz ismi bir daha okur musunuz?

FERİT BEY (Devamlı)— Gönen'in Keçeler kariyesinden Abdullah oğlu Deli Kasım.

FAİK BEY (Tekfurdagi)— Efendim: Çanak-kale mutasarrıfı Mahir. diyorsunuz. Bu adam Afyon Karahisar'ında bulunmuş mudur?

FERİT BEY (Devamlı)— Çanak-kale muta-sarrıfı Mahmud Mahir.

REİS— Efendim müsaade buyurun. Sual soracaklarım isimlerini kaydettim. Sıra ile so-runuz. Buyurun Ali Sururi Efendi.

ALİ SURURİ EFENDİ (Karahisar Şarkı)— Beyefendi: Haricen işitliğime göre. Hüriyet ve İllâf Merkezi Umumisinde aza bulunan eş-haasın 150 kişilik deftere ihâl edilceği anla-şılıyor. Okuduğunuz defterde birtakım şakiler var ki; bunların memlekete gelp, gelmemesi müsaavidir. Asıl 150 kişilik deftere ihâl edil-cek şahıslar şikren fasit ve mülisat olanlardır. Öyle faal ve âdi işlerde bulunan adamlar memlekete gelmiş. memleket onlardan umumî olmak üzere ne zarar görebilir? Defterinize bakıyorum. hüriyet ve illâfa aza bulunmuş, kâtibî umumîlik yapmış ve memleketi tesada sevk etmiş şahıslar yoktur. Niçin yoktur. bey-efendi?

HAMDULLAH SUPHİ BEY— Listede ismi geçen Çerkes Reşad'a takılarak "Buna çerkes diyor-muş. Davut Çerkes değil mi?" diye aynata ile uğraşır.

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (İsparta)— Ab-dullah Cevdet'ler şîlân yoktur. (Handeler)

FERİT BEY (Devamlı)— Beyim: Heyet-i Cel-ilenize arz ettim. Bunların tetkük ve tefriki es-nasında tayin edilen şey. bilhassa bugün id-a ma mahkûm olan ve mücellâh bir surette sekavet eden, hem de maksadı siyasi ile, öyle yalnız âdi şaki olarak değil, hareket eden eşhas: Mesela: Hüriyet ve İllâf Kulübünden bahaetüniz. Zaynelâbidin Hoca oradandır. Vasil Hoca oradandır. Şaban oradandır. Refik Halit oradandır.

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (İsparta)— Sa-lım Paşanın ismi yok.

İSMET BEY (Çorum)— Kâtibî umumîsi olan Fevzi yok.

FERİT BEY (Devamlı)— Şimdi efendim; hatura âlınız bu gibi fırkalara dahil olup da cinayelleri daha eşed bulunanlar gelliyorsa söylersiniz, bizim burada yaptığımız, bir müzakereden ibarettir. Söylersiniz onu koruz. başkalarını çıkarız.

MECLİS ZABITLARI

NESET BEY (Akşarav)— Efendim; Edirne valisi Salim Paşa ile Merkez kumandanı Emin Paşa gibi doğrudan doğruya Ferit Paşanın sağ eli ve sol eli makamındadır bunlar. Ve Tahsin Bey polis müdürü iken...

REİS— Efendim sözünüzü kaydettim. sıranız geldiği vakit söylersiniz.

FERİT BEY (Devamla)— Sürurî Efendi, kimu teklif ediyorsunuz, yazalım?

ASAF BEY (Hakkârî)— Vekil Bevefendi; İstanbul polis müdürü umumisi Nurettin Beyi yazdınız mı?

FERİT BEY (Devamla)— Yazdım efendim. Fakat daha yüz ellilik deftere yazmadım. Heyet-i Celileniz kabul ederse, onlar girecek, başkaları çıkacak (Havir sesleri)

RAGİP BEY (Kütahya)— Uşak Belediye Reisi Hulusi'yi göremedim.

FERİT BEY (Devamla)— Yazalım.

RAGİP BEY (Kütahya)— Meselâ, sülûler, sülûkler giriyor da, Uşak Belediye Reisi Hulusi'yi göremedim, o girmiyor. Bu nasıl olur? Hevelâ Celilece malumdur.

HULUSİ BEY (Karesi)— O söylediğiniz Çerkezlerin bir tanesi bir tabur askerdir.

FERİT BEY (Devamla)— Efendim bakiun ne diyor, bir tabur askerdir diyor. Efendim şimdi arkadaşların söylediklerini birer birer yazıyorum. Bakınız, Çopur Hakkı, Polis Müdürü Halil; Ömer Fevzi, Polis Müdürü Nurettin. Uşak Belediye Reisi Hulusi; daha, hepsini yazarız.

İHSAN BEY (Ergani)— Servaver, Avni Paşa. ZİYA EFENDİ (Erzurum)— Abdullah Cevdet.

SAİP BEY (Kozan)— Şimdi burada iskat cerevli diyorsunuz. Bir cerevli var. Bazı mühim şahıslar var ki bu cerevlele dahilirdi ve 150 kişilik defterde dahil değildir. Meselâ: Aynılap mutasarrıfı esbaki Celâl Kadri var. Bunu iskat cerevline koyduk diyorsunuz. Bu adamın Aynılap la yapmadığı fenalık kalmadı. Ehyevm Halep te aleyhimize gazete çıkıyor ve ehyevm teşkilâtı hafiyenin reisidir. Bu adamı iskat cerevline koydum diyorsunuz, bunun gibi aynı vaziratte bulunan Osman Beyzade Mesut. Bu iskat defterine dahilirdi. Binaenaleyh herhalde Celâl Kadri Beyin bu yüz elli kişilik deftere dahil olmasını teklif ediyorum. Çünkü, iskat delterinden korkuyorum ki: bunlar ilderde yine memleketle gelecekler ve Türk tabirivetine geçeceklerdir. Binaenaleyh iskat delterinden 150 kişilik deftere geçsinler ve bu suretle memleket dahiline girmesinler. Bunlar o yüz elli kişilik listedekiler kadar memleketle fenaalık etmiş adamlardır. Ona göre karar verelim.

FERİT BEY (Devamla)— Beyefendinin buyurdukları vecihle Celâl Abdîvi iskat delterine koyduk, niçin? Çünkü: bugün olan muahhede-den sonra Fransız istihbaratı vazifesiyle Halep te meşguldür. Bunun için onu iskat ediyorum.

FALİH RİFİKİ BEY— Konuşmamış duruma düşmemek için o da lafa katışıp "Boşnak Emin Paşa'nın listeye isminin girmesini istiyor."

ALİ SAİP BEY (Kozan)— Fakat bir daha Türk tabirivetine girerler.

NECATİ BEY (Bursa)— Bursa da fabrikatör Cemil Beyi 150 kişilik listenin dokuzuncu sırasında görmek isterdim. Bütün mevcudiyetle, servetle Yunan ordusunun Bursa ya ayak basışı dakikadan, son dakikaya kadar memleketle ıcrarı senaat etmiştir.

FERİT BEY (Devamla)— Esbak İstanbul muhafızı Mustafa Namık, İstanbul polis müdürüyle birinci sube müdürü esbaki Serref, İzmir merkez memuru, Edirne polis müdürü, Yalova kaymakamı, Fuat, Molan zade Rüfat.

Efendim şimdi gazetecilere geçiyoruz. Rüfatı iskat cerevline koyacağız.

BİR MEBUS— Yok efendim, yok; kaç bin senelik hainidir bu milletün.

SABRİ BEY (Saruhanı)— Mütareke zamanınca, İstanbul da Ferit Paşa zamanında çalışırsanız.... Bunlardan hiç birini girmeyecek

MECLİS ZABITLARI

mi? Ferit Paşa zamanında en büyük icraata nâdim olan, mesele polis müdürü Halil... On-
dan sonra bir şey nazarı dikkatimi celbediyor.
Efendiler! maumu aınız böyle fena adam-
ların mevkii icraya geldikden zaman en büyük
vasıtaları divanı harptir. Bir iki divanı narp
reis-i de bulunsun.

IHSAN BEY (Ceolibereketi)— Bu, taamül
olmasın efendim (Händeiri)

FERİT BEY (Devamlı)— Müsaade buyurun
bir kere hepsini okuyalım. (Händeiri) nakıs
kalanları tamamlayınız. Türkçe İstanbul gazete-
si sahibi Sabit Molla

ACA OĞLU AHMET BEY (Karsi)— Halil Bey
şimdi den kavdediniz.

FERİT BEY (Devam-
la)— Halil Bey kim? (Polis
müdürü sesleri) Hüsnü
Tahsin'in talan faianın
yanında Halil Beye ver
kalmadı (Devam sesleri)
Sait Molla...

**ACA OĞLU AHMET
BEY** (Karsi)— Ferit Beve-
fendi, Halil Bey ne oldu?
Bu adam bizi İngiliz-
lere teslim etmiştir.

REİS— Efendim: bu
şekilde müzakereye im-
kân yoktur. Her aza bir
isim teklif ediyor. Bakaüm
Heyetü Celile kabul edior
mü? Vekil Bey bunları
kavdediyor, bunlar avcı-
reye konulup, Havaü Ce-
lilenin kararına ıkturan e-
decektir. Her azanın soy-
ledigini kavdedecek olur-
sak namütenahi olur.

FERİT BEY (Devam-
la)— İzmir de Musavat Ga-
zetesi sahibi Haliz İbra-
him Avdede Gazetesi sa-
hibi Posta Telgraf Müdir
Umumî Sabıkı Refik Ha-
lil, Alemdar Gazetesi sahibi Refik Cevat, Alem-
dar Gazetesinden Pehlivan Kadri, İzmir de
Köylü Gazetesi sahibi Refet, İskat ceveline
koyuyoruz.

HÜSEYİN HÜSNÜ EFENDİ (İsparta)— Ah-
dullah Cevdet nerede?

FERİT BEY (Devamlı)— Ona gelinceye ka-
dar sabah olur. Adana da (Ferda) Gazetesi sa-
hibi Hüsnü, Edirne de Temin ve Selanik te Ha-
kikat sahibi Münür Mustafa, Balıkesir de İr-
şat Gazetesi sahibi Sındırgılı Ahmet Hulûsi.

BİR SES— O kadar mühim midir?

ALİ ŞUURİ BEY (Karesi)— Fotoğrafçı Ali
Samı vardır (Okundu o sesi)

FERİT BEY (Devamlı)— Onu nihayetle sey-
edelim. Simdi hiyanetli vataniyede bulunmuş
olan diğer eşhas ile eskiye vesaureye geçiyo-

ruz. Yani hiyanetli vataniyede bulunmuş olan
eskuvaya geçiyoruz. Seyidgazılı Koç Emin.

ASAF BEY (Hakkani)— Ferit Paşa zama-
nında İstanbul polis müdürünetinde bulunan
Nurettin de varur, vânuz Halil deçil.

FERİT BEY (Devamlı)— Yazalım efendim.
Seyidgazılı Koç Emin. Bunlar baştan aşağı i-
dama mahkûmdur. Gönenn Bayram karve-
sinden Yusuf oğlu İdris, elyevim Balıkesir de
mekuftur, idama mahkûmdur. Gönenn Öçpı-
nar karvesinde Hoca Hayrı, Anzavur çetesin-
den bunlar, Dözakı karvesinden Mustafa
Remzi, idama mahkûm, Hacı Kasım oğlu Züh-
tî, Anzavur çetesinden idama mahkûm, Koca
görun Osman oğlu Sakir, Türkidere mezalim

ile meşhur Koç Mehmet
oğlu Koç Ali, Mehmet o-
ğlu Aziz, Molla Süleyman
oğlu İzzet, Hüseyin oğlu
Kara Kazım; hep idama
mahkûm. Bekir oğlu Arap
Mahmut, Rüstem karve-
sinden gardıvan Yusuf,
Cerkas İsmail, İlyas, İb-
rahim Çavuş, Adapaza-
rından Salahiye karve-
sinden Kara Ali İsmail;
Kandıra dan Emin Bey,
Tavsanlı dan Emin, Ada-
pazarı nın Taslica karve-
sinden Harican oğlu E-
min, Abaza Cemal, Ak-
vazı dan Şir oğlu Cemal.
Bunların hepsi idama
mahkûm ve mevkûflur.
(Nedir sesi?) Eskiya dir
efendim.

MAZHAR MÜFİD BEY
(Denizli)— Bu kadar ncalı
siyasiye varken bunları
ithâf etmekle mana ne-
dir?

FERİT BEY (Devam-
la)— Manvasta n Cavit,
Hendek in Uzunca kar-

yesinden Hakkı Hoca, Pendik'ten Soğuksu ka-
rivesinden deli Hakkı, Adapazarı nın... karve-
sinden Hüsnü, Adapazarı nın Akçay karve-
sinden Süleyman oğlu Hüseyin, Abdullah o-
ğlu Recep, Ömer oğlu Ramazan, Soğuksu ka-
rivesinden Ziya, Akçay karivesinden Kara Ze-
keriyya, Selâmiye karivesinden Ziya, Kadri
Bey karvesinden Tabostan, Kel Tahir Caus,
Baıra dan Talip Caus, Manvasta Yeniköyü
Aziz, Sapanca dan Harun, Kara Molla oğlu di-
ğer Harun, Harun un biraden Mustafa, Zeker-
ya oğlu Harun, Ahmet oğlu Habul, Ahmet oğlu
Yusuf, Karapınar karivesinden Yaver, Boza
Beylerinden Koca oğlu Yusuf, Reisî eskiya
Sünlükdü Sakı Davut, Kırmaslı nın Cürük ka-
rivesinden Kara Ali oğlu İsmail, Kerim Ali o-
ğullarından Mehmet oğlu İsmail, Söndükdü

MAZHAR MÜFİD BEY— Musakeret, —
nasında adı geçen Adapazarı Kaymakamı
Hâim Mustafa nın "Musuv Ali'nin kar-
desi" olduğunu söyleyerek "vâzilesini" ya-
pas bir milletvekili

MECLİS ZABITLARI

Kopuk İsmail, Dere mahallesinden Peder İbrahim, Çöken'in Bayram karyesinden...

BİR MEBUS— Birlikte memlekette gümüşür. Memleketimiz için çok büyük bir şundur.

FERİT BEY (Devamla)— Yazdım efendim. Bursa da fabrikatör Cemil Bey.

FERİT BEY (Çorum)— Efendim. 150 kişilik listeyi okurken bazı şaklı garıbu vardı. Cerkizler...

RAGİP BEY (Kütahya)— Bir kısmı mûsellehan şimdi orada faaliyettedir buyurdunuz.

FERİT BEY (Devamla)— Mûselehan değil efendim.

RAGİP BEY (Devamla)— Faaliyettedi buyurdunuz.

FERİT BEY (Çorum)— Fakat memleket haricinde, şimdi memleket haricinde devam etmekte olduklarına göre ve af zamanından sonra bulunduğuna göre bunları ıskat cenveline alarak daha mühimlerini koymaz mıyız?

FERİT BEY (Devamla)— Efendim yapamayız. ıskat cenveline ecnebidde bir hizmet almışları ve tabiiyetli ecnebiyeye girmiş olanları alabiliriz. Cemiyeti hâfîye halinde faaliyettedirler ve Türk tebeasındadırlar.

FAİK BEY (Tekirdağlı)— Efendim Çanakale Mutasarrıfı Esbaki Mahmut Mahir vardır. Bunun me yapuğunu hepimiz biliriz. Fakat başlı başına hiç birşey yapamıyacağını da biliriz. Defterde Dahiliye Nezaretinde bulunan ve şenaaatı hakkında ben de bizzat vesaili resmîyeye bulunan Adil Bey yoktur. Adil Beyle, Mahir Bey arasında dağlar kadar fark var.

HACİM MUHİTTİN BEY (Giresun)— O. Meclisi âyanda Kurvayı Millîye ölüyor diye bağırın adamdır.

FERİT BEY (Devamla)— Eğer ehemmiyetli bir herifse onu buradan çıkaralım. (Bunaktir sesleri)

MEHMET BEY (Biga)— Efendim, o çok deni bir adamdır.

FERİT BEY (Devamla)— Efendim; deni olduğuna şüphe yok. fakat deftere koyalım mı koymayalım mı?

ŞÖKRÜ BEY (İzmir)— Efendim deftere koysun mu koymayalım mı? Bundan ne çıkar. Ben diyorum kovunuz, pekâlâ kovdum diyorum.

FERİT BEY (Devamla)— Efendim; bendeniz bir kelime ilâve etmek isterim. Beyefendinin şeytane. Adil Beyi yakından bilenler onun da ne kadar ahmak ve budala olduğunu bilirler. (Hayır sesleri). (çok gayyur bir adamdır sesleri)

İZZET ULVI BEY (Karthasan Sahip)— Feri Paşa ile çalıştı. Adil Bey yazılın.

ŞÖKRÜ BEY (Bolu)— En şenisi bir adamdır. NEŞET BEY (Akşaray)— Edirneli Mönir'i

deftere koyuyorsunuz. Halbuki Edirne li Mönir'i bu işe sevk eden Edirne Valisi Salım Paşayı kovuyorsunuz. en şeni bir adamdır.

FERİT BEY (Devamla)— Benim tahkikatıma göre Salım Paşa da kıymetli bir adamdır. NEŞET BEY (Akşaray)— Salım Paşa bir denizdir. nehir içinde bir katedir. Bu boyvüddür.

FERİT BEY (Devamla)— Pekâlâ kaydedelim.

NEŞET BEY (Akşaray)— Ondan sonra polis müddürü Tahsin Beyi koyuyorsunuz. Emin Paşayı koymuyorsunuz. ki onun ne etüğünü benden ziyade şahsen alakası olan Recep Beyefendiden sorabilirsiniz.

FERİT BEY (Devamla)— Beynim yazalım.

RAİF EFENDİ (Erzurum)— Dahiliye Nazırı olan Adil Bey gayet mühümdür.

FERİT BEY (Devamla)— Yazdım efendim, yazdım.

TUNALI HİLMİ BEY (Zonguldaklı)— Ali Şuuri Efendi bir sualde bulundular, ona verdiğiniz cevap zannederim ki: arkadaşlarımızla beraber beni kayıvan taahhüd etmemiştir. Siz listenin başında bulunan başlıca dimağları saydınız. Fakat ondan sonra, gelenikni kısmı azamı dimağdan mahrum ve kanikeden ibarettiler. Kopuk Ahmet vesaire, vesaire: bu, bir. Buna dair lütfen vazih bir cevap vermenizi istirham ederim.

İkincisi: benim bir hatıram vardır ki: o hatıramı daima takdis ederim. O hatıramı telvis etmiş olan bir arkadaşımız vardır. Mahir Said, O dahil midir?

FERİT BEY (Devamla)— Hayır okumadım, onu yazalım.

DR. FIKRET BEY (Ertuğrul)— Beyefendi listenizi gördük. Bunun esbabı mucibesinde buyurdunuz ki: bir takım insanlar vardır, hafl teşkilâtadılar, ellerinde revolver vardır. Bunlar herhalde tasarradılar. Bunlar hudut dahilinde girdikten sonra 150 kişilik listeye dahil etmeye lüzum yoktur, burakın girsunlar ki, tenkil edilsin. Haricinde ne yapacaklardır? Bu adamları listeye dahil etmekle beraber, sanki cemiyeti hâfîye suretinde gelmiyecek mi? Cemiyeti hâfîye için teşkilât yapacaksa... Bunların hiç birisi ilki adamları değildir, bunlar alettirler. Rica ederim listeye ilki adamları koyunuz. Avni Paşası yoktur, Adil Beyi yoktur. Emin Paşası yoktur. Böyle liste mi olur efendim? Hiç olmazsa üç yüz kişilik listeyi okuyunuz. Orada kalması olduğunuz zannediyorum. Her halde bu ricai siyasiyeyi koymalıdır. Bu okuduğunuz kimseler bir takım acezedir, yani fikren acezedir. Adil Bey için diyorsunuz ki: acizdir. E... Bu okuduğunuz Hakkı çavuşlar. Ahmet çavuşlar. Adil Beyden

RECEP PEKER— Listeyi tahdim eden Ferid Beyin sacma sapın fikirlerine destek olan bir milletvekili olarak arsa-i endam ediyor.

MECLİS ZABITLARI

daha zeki adamlar de-
ğillerdir bunlar aietur
ler

FERİT BEY (Devam-
la) — Efendim evvela
haricte Yunanlılarla
beraber ncat edip ora-
da henüz komite ha-
linde icravı faaliyet et-
mekte olan adamlar
bunlar varın kallop ge-
lecek olurlarsa, onlar
hakkında yapacağımız
şey, arkalarına beş on
taharrî memuru kata-
rak...

DR. FIKRET BEY
(Ertugrul) — Derhal da-
ğa çıkarlar, evlerinde o-
turmazlar.

FERİT BEY (Devam-
la) — Mûsaade buyuru-
nuz: dağa çıktığı zaman
hangi dağa çıkar? Ta-
kip edemezsiniz, işiniz
değildir. Dağda da ge-
zer, bayırda da gezer.
Ne vakit bir cürüm ve
cinayet şâdir olacak o-
lursa o zaman takip e-
debilirsiniz. Fakat bun-
lar bütün bir kitlenin
içerisinde, bütün bir
Türklüğün içerisinde
nihayete kadar Türk-
lüğün aleyhinde düş-
manla teşriki mesai e-
derek harp etmiş ve
siyasî emel ile muzaffer-
riyetimizi akamete
mahkûm etmek için
çalışmış 50-60 kişiden
ibaretir. Bunların hiç
birisini tasavvur ettiğiniz
gibi, böyle basit adam
değildir.

RECEP BEY (Kötahya) — Af olur, varın gelir
ve teşkilâtını yapar. O teşkilâtını yapınca
kadar, bir takım sulhaskılara maruz kalırsınız.

DR. FIKRET BEY (Ertugrul) — Bunlar teş-
kilât yapamaz memlekette, âlet olur.

FERİT BEY (Devamla) — Demiyorum ki;
böyle lâsteyi aynen kabul ediniz. Heyeti Cel-
lenize arzettik. Lâzımsa tadil buyurursunuz,
ona göre yaparız.

HACİM MUHİTTİN BEY (Giresun) — Efen-
dim: Adil Beyi ahmak bir adam dediniz. Hal-
buki okuduğunuz celvelde Gönemli Galip Bey
isminde birisini işittim. Galip Beyin anasını
da, babasını da kendisini de biliriz. Galip Bey
bir cürüm yapmıştır. Allahın yarattığı ve yara-
tacağı adamların en budalası ve en ahmağıdır.

RIZA NUR — 150 kişilik lâsteyi Meclis e tebeddül
eden murabbaş âzârlarından biri. Bîlâhâre bâ-
kim güçlerle arası açılan Rıza Nur, Meclis'teki
bu komediye kim bilir ne kadar keyiflenmiştir.

**Adil Beyi neden deftere
yazmıyorsunuz?**

FERİT BEY (Devam-
la) — Efendim Adil Beyi
gözümle görmüşüm ve
konuşmuşum; onun i-
çin söylüyorum ki: ah-
maktır.

**HACİM MUHİTTİN
BEY** (Giresun) — Ferit
Beyefendi onun bu
memlekete ne kadar fe-
nalık ve hiyanet etmek
istediğini biz biliriz, siz
de bilirsiniz. Girmesi
lâzımdır. Binaenaleyh
Seryaver Avni Paşa'nın
girmesi lâzımdır.

Sonra efendim: İs-
tanbul'da İngilizlerin
irubât zabtî ve memle-
kete en yüksek fenalık
yapanlardan serkomis-
er Van'lı Cemil Beyin
girmesi lâzımdır. Em-
niyetli umumiyet müdür
muavini Kemâl Bey la-
parta'lı, (O var seçilirdi)
Hazinei hâssaden Refik
Bey niçin girmiyor?

FERİT BEY (Devam-
la) — Yüz elli kişilik de-
ftere girmesini muvafık
görüyor musunuz?

**HACİM MUHİTTİN
BEY** (Giresun) — Ben-
ce...

FERİT BEY (Devam-
la) — Bu, zaü âlinizin
takdiri şahsınızla ol-
muştur, bizim yapığın-
ız da kendi takdirimiz-
le yapılmıştır. Bu tak-
dirleri Heyeti Cellenize
le yapılan müzakere
karan umumiisini tespit

etmeye matuftur. Meselâ: Galip Bey aptalımış
dediler, onu da bu tarafa yazdık, sol tarafa
yazdık. Yani bazıları girecek ve bazıları çık-
acak. Girenler ve çıkanlar defterine yazılacak-
tır. Müzakereiden ibaretir, bu hususla bir şey
etmeye lüzum yoktur.

HULUSİ BEY (Karesi) — Bizim vilâyete alt
iki isminde Hacım Muhiittin Bey bahsettili. Bu
aptıl birheriftir ve sersemim birisidir. Bunun
işlediği cürmü söyleyeyim. Sindirgılı Ahmet
Hulusi namında birisi vardır. Ahmet Hulusi
İrşat gazetesinin sahibi imuyandır. Bu, vak-
ıtlıye Hürriyet ve İttifak Kulübüne mensup, yani
Trabzon'lu Ömer Fevzi namında Trabzon'a
maskara bir hoca gelmiştir, ona bu adam im-
tiyaz vadedmiştir. Ahmet Hulusi Sindirgılı, rica

MECLİS ZABITLARI

ederim bunları çıkartınız da, baskalarını koyunuz. Bu adam sekiz okka eyle gezmiş oisa arkasına bir kedi bile takmaz. Sonra Divanı Harp reislerinden jümse yok. Boğazlıyan kaymakamı merhum Kemâl idam eden Dahiliye Nazırı Nazım Paşa. Kemâlî saltanatda memleketimizde hücreneşindir. (Meşhurdur sesleri) Divanı Harp Reisidir.

FERİT BEY (Devamlı)— Nazım Pasayı tanırınız değil mi? Burnunu sümekten acıdır.

REFİK BEY (Konya)— Boynu kalınlardan.

HALİL BEY ()— Aciz, amma Divanı Harp Reisidir.

FERİT BEY (Devamlı)— Peki yazduk.

ALİ ŞUURİ BEY (Karesi)— Arkasına kedi takılmayan adları yazmayınız. Dahiliye Nazırı Mehmet Ali, Sındırgılı Ahmet Hulusi'nin meşedette, fenalukta ikusabı şöhret elmesi, İrşat Gazetesi namıyla çıkan gazetedir. Hulusi yalnız onun imtiyazını almıştır. Asıl onu çıkaran Trabzonlu Ömer Fevzi Efendidir. Bunun hakkında dünya kadar malumat vardır.

HALİT BEY (Kastamonu)— Sivas Valisi Ali Galip vardır. Malumu âliniz Sivas Kongresi inikad ederken Malatya da bir içtuma oldu, bir hadise oldu. Ali Galip dahil olduğu halde o vakit mutasarrıf olarak Bedrihanlılardan Ali Galip dahil edilmemiştir. Malatya mutasarrıfıdır. Bedrihanlılardan Halil Rahmî (Ramî) dahil edilmemiştir. O adam Ali Galip'ten daha eşnadır ve orada aşair vesaireyi tahrik eden, teşvik eden odur. Sonra İstanbul'dan gönderilen Binbaşı İngiliz hepsini himaye eden odur. O siyasi heyetli oraya ihlal eden odur. Onun için nea ederim. Ali Galip'in yanına onu da ilâve ediniz.

FERİT BEY (Devamlı)— Onu da yazdık efendim.

REİS— Efendim; daha bir çok sualler var, diğer taraftan kılafetli müzakere tekâmül vardır.

SÖLEYMAN SİRRI BEY (Bozok)— Memleketi kana bovyayan Çapanoğulları nerededir, defterde niçin ismi yoktur?

ALİ SADI BEY (Kozan)— Kozan'da İslamların kalınamını yapan ve elçeyim Halep'te Fransız zabıtlığı apan Kazak Hasan.

FERİT BEY (Devamlı)— Efendim; derakap onu lûkata koruz, mesele değil efendim, nerelidir, bu?

ALİ SADI BEY (Kozan)— Haçinli Kazak Hasan..

FERİT BEY (Devamlı)— Peki efendim, o da bitti.

MÜNİR BEY (Çorum)— Efendim, (görüldü) ki, esasen Dahiliye Vekâletü tarafından tan-

ALİ FUAT CEBESÖY— Kurtuluş Savaşının başlamasından zaferden sonra neier yapıcağı ile ilgili olarak kafa kafaya veren beyettan birisi de odur. Daha sonra ismi unutulacak olanlardan birisidir. Başkaları zaferin fatu-rasını üzerine çıkartınca o da boşta kalacaktır.

zım edilen liste 600 ismi muhtevirdir. Bunlardan 150'sini tefrik meselesi bir çok müşkülâtı dai oluyor. Ferit Beyefendi bir çok müşkülâtı dai oluyor. Ferit Beyefendi bir çok esasî okumakla beraber, bunlardan bir kısmı için bugün hâlî faaliyettedir, dediler. Halbuki âf, Lozan muahedesinde beyan olunan ve bir mürru zaman ile tahdit edilen cemaime mahkûstur. Acaba bu adamlar o zamandan sonra irtûkâp ettikleri ceraim için de âlfi umumiden istifade edebilirler mi? Anlaşıyor ki bu adamların bir çok teşebbûsâtı ihtilâkkananeleri vardır ki; işbu âlfi umumünün layın ve tahdit ettiği zamandan sonra vuku bulmuştur. Bu cihet hukukan telûk olunmalıdır.

Sonra; bazı arkadaşların buyurdıkları

MECLİS ZABITLARI

gibi, bu listede girecekler adı esnasından zivade, bu esnası idare edenlerdir, senkarda bu Yunanlılardır. Mesele divanı narpie bulunanlar, Çopur Hakkı ve rülekası. Bunlar narekati müllive alevhinde çausanılardan başka bir şey değildir. Bazı masumların idamına karar vermişlerdir. Onlar müteilkân bu kararları ittihaz etmişlerdir. Bövie canıvane bir surette hâkim sandalvasına oturup la memukete ihane ve hıvane cümis adamları kısmen istisna etmek bendenizce doğru değildir. Listeyi bu nükatı nazardan tekkuk etmek ve dana zivade sıvası laaliyet ve ceramı olan eşhası ithal etmek lazımdır.

REİS— Efendim kılaveti müzakere hakkında takırı vardır. Evveleminde müzakerehin kılavetini reyî âlinize kovacağım.

Müzakereyi kâfi görenler iktiden el kaldırsın. Aksını reyî kovuyorum. Kâfi görmeyenler iktiden el kaldırsın... (Kâfi değil sesleri). Kâfi görülmüştür.

Efendim bir çok kanunlarımız vardır, bunların biran evvel çıkması lazımdır.

Saniiyen, yarın bütçeyi müzakere edeceğiz, ondan sonra da... (Gece de müzakere edelim, reyî kovunuz sesleri).

Ondan sonra da Teşkilâtı Esasiye Kanununu müzakere edeceğiz, vaktimiz yoktur, diğer kanunlar kalmış olacak, bunaenaleyh Heyet Celilenize teklif ederim, bugün akşam saat dokuzda gece iclâmı yapalım. Muvalik mı efendim? (Muvalik sesleri).

Bu akşam gece iclâmı yapacağız karar verildi efendim.

FERİT BEY (Çorum)— Reis Bey usul hakkında söz istiyorum.

SCREYYA BEY (Karesi)— Saat kaçta toplanacağız Reis Bey.

REİS— Saat dokuzda efendim.

RECEP BEY (Kütahya)— Muhterem arkadaşlar, bu madde münasebetiyle çok mühim bir nokta mevzubahis olduğu zannındayım. Şimdi Dahiliye Vekilî muhtereminin burada izahatından anlaşıldığına göre hiyanetli vataniye ve en büyük vatani cürmünün ürûkâp etmiş olduklarından dolayı muvacehe-i millette uzun müddet ve hayallannın nihayeti-ne kadar mayup ve günahkâr tanınması lâzım gelen insanların miktarı aşağı yukarı beşyüzü balığ oluyor. 150 sı ahten mecbur olduğumuz ahtan istisna, indirmek imkânı olan miktardır.

Halbuki bunun haricinde - arzettiğim miktar eğer sahih ise bilâhare yapılacak teklîkat neticesinde tezayüd edebilir. Her ne ise biz alıyoruz diyelim. 150'den 600'e balığ olmak için bu, 450 kişi hakkıkatte, vatan muvacehesinde aynı cürm ile mücrim ve aynı günah ile, aynı kabahatle malum olan insanlardır. Gerçi biz mecburiyetle andiyemizden dolayı bundan 150 sını ahtemiyoruz, diğerlerini ahtemiyoruz. Fakat bu ahten meccour olduğumuz resmî bir

TOPÇU HİSAN BEY— Resmî ittihâl mücadelesinde bütün bunları derun edenler: kurtuluşa sonrasını başlatmışlar af dışı kalacağını bilenlerden biri. Ancak Meclis'te lais ayağı düştüğünü görünce reyî ikinci plânda kaldığını müşahade edince, listeyi tasnîs edenleri "hissatlı" ile suçlayan millîetvokil.

af şeklinde telakkî edilmelidir ve bu 150 hari-cinde bulunan bu 450 kişi - bunu kâfi bir rakam olarak söylemiyorum, 600 bildiğim için, bu rakamı söylüyorum, - hiç bir zaman memlekette tamamıyla alfa mazhar olup, diğer masum olan insanlarla aynı rûtbeyi ihraz etmemelidirler.

Bu, kâfi ve vatani icabıyla ahdî mecburiyetle yekdiğeri ile teklîf edip behemahâl idari ve devletin kendi iç makinesinde tatbik edebileceği bir çareyi bulmak imkânı olduğunu zannediyorum. Biz ahten tatbî surette bunları ahtemeğe mecburuz ve ahtedeceğiz ve ahten muvacedenamenin şikrâl mahsusası ile bu adamları mütemadiyen tenkil etmek, tutmak, suâl

MECLİS ZABITLARI

cevap etmek mecburiyetinde bulunamıyaca-

Fakat efendiler; aynı zamanda bu 450 kiş, eğer kendilerinin bu vatan içerisinde diğer masum halkla mûsavî oldukları ve memleketi unutturacakları zannederlerse hem vatan içinde adı mevkiden kendilerini kurtarmış olurlar ve hem de bu serbestiden bilistifade aynı fenalığı başka vasıta ile, başka fırsat ve başka vesilelerle yapmaya çalışacaklardır.

Maruzatım, celsel aleniyede katiiyen söylenemez. Mûsaade buyurursanız asıl teklif edeceğim şekil celsel aleniyede katiiyen mevzu bahis olamaz. Şimdi ben deniz bir takrir takdim edeceğim ki: mefada muttallı olacaksınız. Bu takrir mefadi kabul olunur ve hükümet bunu tatbik ederse, aynı zamanda halîyen tatbik etmekle beraber birtakım gayri meşru teraşuhat ile hükümetin bu gibi tedabir itihaz etmekte olduğu ve aynı zamanda fezal malulu oldukları kulaklarına gidecek olursa kuvve maneviyeleri kırılarak memleketinde bir teşebbüse cüret edemeyecek bir hale gelirler ve hem de diğer vatandaşlar mecburiyetle ahdiyyemizin dolay altın istisna edilemeyen olanlar içerisinde cezaya müstahak olanların da bu manevi taziyi içerisinde bulundugunu bilerek kusemen mutmain ve müsterth olurlar.

Teklifi arzıname nazaran bu, 150 kişilik liste haricinde bir siyah liste etrafında toplanmalıdır. O miktar kaç ise, bu listeyi tanzim etmeli. Bunu gazetelerle neşretmek lüzumunu yoktur. Bunu yapacak olursak tekeffül ettiğimiz ahdi vazifeyi kısmen ifa etmiş olduğumuz telakkilerine varmış olurlar. Haricte buna rağmen devletin bütün kuvayı zabıtasına ve bilhassa imanlarını, İstanbul'un en işlek noktalarına, en mühim geçit noktalarına, bütün devletin kuvayı zabıtasına; peyderpey fotoğrafları da tedarik edilerek siyah liste bunlara dağılmalıdır ve bilmedikleri ki: devletin kuvayı zabıtası vatana büyük bir badire arz olduğu zaman bu vatanda fenalık eden adamlar vardı. Fakat bunlar, devlet sulh muhakemesini yaparken, devletin koparabildiği 150 kişilik listeden haricte kalmışlardır ve bunlar daima lüzumlu tekip adamlardır. Dahilde bulunanlar takip ederken gidip takip etmeğe lüzum yoktur ve onlar, memleketin zabıtası beni siyah listenin içerisinde bir adam olmakla daima tarassut altında bulundunuyor, diye tehaş ederler ve kışelere çekilip, bözölmeğe mecbur olurlar. Haricte bulunanlar da: bana Türkiye'de nefes almağa imkân yoktur derler, binasaleyh bu manevi tahşşuât icra etmek

RAUF ORBAY— 150'ükler listesindein basiricimmasına karşı idl. TBMM'de de masaleyle ilgili kaldi.

için arzetüğüm gibi 150 kişinin haricinde olan listeyi behemahal siyah liste etrafında toplanmalıdır ve bunu tamim etmelidir. Dahiliye Vekili Beyefendi bazı arkadaşların telcar buyurdıkları isimler etrafında söylediği üzere vaziyeti hukukiyele Türkiye tabiiyetinden derhal ihracına mûsaade bahş olanları altıncı maddesi mucibince bunlar üzerinde ihraç edillip derhal Türkiye vatandaşları ile alakalarını kateder. Bunlar daima vatanın, saf havasını teneflûs etmek manevî zevkından mahrum

olurlar. Aynı zamanda da kendilerinin yeniden yapmaları ihtimali olan fezaayha bu suretle sed çekmek imkânı vardır. bunu yapmadığımız takdirde Türkiye'de ekseriyetle bizim zaafımız tecelli eder ve kabahat yapmış olanlar, zaman geçce, geçce gerek o kabahatlerini, gerek istisnai mevkilerini herkese unuttururlar ve rahat mevkî sırasına geçerler. Fenalık yapmağa mûsaat olanlar fenalığı yaparlar. Buna meydan vermemek için bu celsel hafiyede kabul edillip, doğrudan, doğruya kanunun metnine alâkadar değil, nevama bir temenni takriri Heyet-i Cillenizin kabulüne iktiran edip halîyen hükümete teblig edilmeli. Tabii o intisar eder, maddi tesiri de hasıl olur. Bu bapta takririmi takdim ediyorum. (Bu, zaten hükümetin vezallinden değil midir sesleri?) Efendim zaten bunu temenni olarak arzettim, bir kanun mahiyetinde değildir.

NECATİ BEY (Bursa)— Hükümetin bu, idari listesidir. Siyasi bir liste yapmaları getirebilir.

HALİL BEY (Zonguldak)— Efendim, ben deniz listenin vekâlet tarafından tanzim edilmesinde diğer arkadaşlarla mütefekkirim. Listenin doğrudan doğruya hükümet tarafından tanzim edilmesi ve Meclis Alinin bu mesuliyeti altına girmemesi elzemdir. Ancak demin Vekil beyefendinin okudukları liste, mahiyet itibariyle, bendenizin nazarı dikkatimi celbettir. Efendiler malumu âliniz liste kadrosu yüz elli kişiden ibarettir. Yani bu 150 kişiye bir kişi daha ilâve edemeyiz. Malumu âliniz böyle dar kadrolarda bilhassa lhyakat aranır. Yani bu liste iyiliğe matuf bir liste olmalıydı. mümkün olduğu kadar en lâyık olan zevatı arayacaktık. Şimdi menfi noktalı nazardan lhyakat, aramak tabiidir ki elzemdir. Esaslı bir neticeye vasil olmak için bundan başka çaremi yoktur. Malumu âliniz efendiler, herhangi bir zümrenin faaliyetleri iyi ve kötü olabileceği için onun başında bulunan mütefekkirlarinin adedi ve onların mahiyetli nazarı dikkate alınır. Bir hürüz kumpanyasının

MECLİS ZABITLARI

başında bulunan mütefekkirinin adedi ve onların mahiyeti nazarı dikkate alınır. Bir hürsüz kumpanyasının başında tahsil görmüş mütefekkir bir reis bulursa o kumpanyanın yapacağı hürsüzlük, iptidai adamlardan mütefekkil olan bir hürsüz kumpanyasının yapacağı iş arasında, tabiidir ki fark vardır. Bu, bir müteakile gibi bir şeydir. Cüstav Löbon'un bile bu sadette bir söz vardır ki: bunu burada ibraz etmekten kendimi geri alamıyorum. Fransa'nın her zümresine mensup... Fransa batmıştır. Yani bunu sadedinde bulunduğumuz meseleye tatbik ettiğimiz takdirde, haini vatan olan zümrenin mütefekkir olanlarını ortadan kaldırdık mı mesele yoktur. Halbuki listeye ithal edilen eşhasın takriben sülûsünü birtakım çobanlardan ve ailede şakillerden ibaret kimselerdir. Muhterem arkadaşlarımızdan bir çokları birtakım sualler irat ettiler ve tabiidir ki: bu adamlardan herhangi birisi listeye dahil olan kimselerin birer düzinesinden daha mühim kimselerdir. Eğer memlekette mütefekkir zümre içerisinde bu listeye dahil olan 20-25 kişiden fazla haini vatan yoksa bundan dolayı Cenabı Halka hamd ü sena edelim. Bu, bizim için kâdır, memleket ve vatan için büyük bir kâdır. Fakat efendiler hain olan unsur, daha doğrusu memlekette bulunan anasından hiyanet emişler yalnız Türklerle mensup değildirler. Bunların haricinde birtakım anasır daha vardır ki: bunlar dimağıyle, düliyle, kalemiyle, tahsilleriyle bu memlekete hiyanet etmişlerdir. Bendeniz bu kadar kulak kabarttım, bu listenin içinde ne bir tek Ermeni, ne bir tek Rum, ne bir tek Yahudi vardır.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya)— Ahden kabul etmişiz.

HALİL BEY (Devamlı)— Bu yüz elli kişinin içinde hiç bir Ermeni, Rum veya Yahudi girmeyecek mi?

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya)— Evet.

HALİL BEY (Devamlı)— Beyefendiler, Vekil Beyefendinin söyledikleri bu söz gayet mühimdir. Eğer hakikaten Ermenilerin, Rumların, Yahudilerin yüz elli kişilik listeye dahil olmamaları bir esası ahdyle müstenil bulunuyorsa, bu kürsüde bendeniz teasüratımı ve teasüratımı yedi kat göklerle kadar yükseltmekten kendimi alamam. Nasıl olur efendiler; bu memleketin daima, daima asırlardan beri felâketini ihzar eden insanlar böyle bir listeye dahil olmamak gibi bir imtiyaz mazhar oluyolar. Ne ise şimdi efendiler yapmadıkları bu boydudur. Fakat aynı zamanda

RAGİB BEY (Boyalı)— Listeye dolgu mazemesi olarak konan eşkiyaların ilgli olarak Ferit Bey'in teahhüsüne yitirine vardır.

bir kaydı ihbarı ile arz ediyorum. Muhterem Heyet Vekile bu meseleyi bir daha tetkik etsin. Eğer imkân bulurlarsa bir kaç adamı soksunlar. Eğer bunun imkânı yoksa hiç olmazsa, bu memlekete harekâtı millîye sırasında, atıyen fenalık yapmış ve fenalık yapması muhtemel olan dilüyle, dimağı ile kalemi ile, fenalık yapmaya istidadı olan kimseleri behemahal buraya dahil etsinler. Eğer 150 kişilik listeyi doldurmak için 20 kişilik 30 kişilik mevki kalırsa o zaman fenalık yapmış olanları ihlal etmek doğru olabilir. Efendiler bu eşkiya, makullesinden olan kimseleri 150 kişilik listeye dahil etmekle biz onların memlekete girmelerini mani olmamız ihtimali yoktur. Tabiri-mizdeki sukletten dolayı affınızı istirham ederim. Bunlar eşkiya takımıdır. Bunlar, ne yapıp, yapıp bombası ile, tıfegi ile memlekete girer ve girmesi bendenizce hayırlıdır. Çünkü tepeleriz. Onun için bendeniz bu için mesuliyetini yine hükûmete terk etmek itibarıyla bu prensiplerin esas olarak Heyet Vekileye terk edilmesini teklif ediyorum. Dimağı ile, dili ile kalemi ile memlekete fenalık edenler; en evvel bunlar girecektir. İki eilye fenalık edenler, eşkiyalık eden kimselerden, yani dimağı ile, dili

ile ve kalemi ile fenalık edenlerden münhal yer kalmadıkça diğerlerinden adam girmeyecektir, bundan başka care yoktur.

FERT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya)— Efendim 150 kişilik defter bu kanunun müzakeresi vesilesiyle heyeti celilece de baştan aşağı okunduktan sonra; ey, bunu yine hükûmet yapın ve hükûmet yine mesuliyet deruhte etsin. Yani bunun measdi mülkiyet yoktur.

SARAÇOĞLU ŞÖKRÜ BEY (İzmir)— Görüyör musunuz efendiler, ben evvelce söyledim, hükûmetin böyle diyeceğini.

FERT BEY (Dahiliye Vekili) (Devamlı)— Müsaade buyurunuz. Befendğiniz noktaları söylediniz ilân, ilân. Zati ilân müzakereye taraftar değildiniz, biz müzakeresini terf ettilik ve Heyet Celleden rica ettik okuduk. Teklif olmak üzere arkadaşlar tarafından ediyen isimleri suraya yazdım. Bazıları ehemmiyetli dediler. Bunları burada yazılmış olan 20-30 kişinin burada yeni yoktur, bunların yerine koymak için, yirmi otuz lancesini çıkaracağız. Bendeniz burada kendi fikri şahısları ve emniyeti umumiyenin ve Dahiliyenin ilorini yalnız arz etmedim. Heyet Vekilin bilhasası bu işle ciddiyetle alakadar olan Başvekil Paşa Hazretlerinin cidden alakadar oldukları nokta nazarıma göre

MECLİS ZABITLARI

bunu terlip ettik. Heyet Vekile dışındaki ki: bazı adamlar vardır. İsmi gazetelerde geçmiştir. Çünkü mevkî ilübariye. fakat kıymeti yoktur. Bugün bir zarar ıka edemez, ne ilken, ne kalemen, ne ilken. Obürkülerini ter-
câh ettik. Mameâlî hakem Heyet Celîlenizdir.. Şimdi bunu rica edeceğim Reis Beyefendiden; burada yazılı olan isimleri, birer, birer okuyalım, rey vazedelim. Neticede hangilerini kabul buyursanız onları koyalım, diğerlerini çıkaralım.

SÖREYYA BEY (Karesi)— Hükümet muahedemevi anlamamış onu, arzedeceğim.

FERİT BEY (Devamla)— Geçelim şimdi Halil Beyefendinin buyurdukları meseleye. Efen-
diler hiyanetli vatanı ve
bulunan Rumlar 600 ku-
şluk defterinde vardır. Er-
meniler, onlar da vardır.
Hatta bir kaç tane Yunu-
di de vardır. Fakat bun-
ları deftere ilhal etmek
için biz hariciyeden sor-
mak mecburiyetinde kal-
dık. Çünkü zabınameier
içerisinde, ahınameierin,
protokolların içinde yüz
ellilik listeye Rumlardan
kısmen dahil olmaya-
cağı hakkında Venize-
los'un beyanları vardır ve
bunun üzerine İsmet Pa-
şa bir müzakere kabul
etmiştir. Sorduk, harici-
yenin bu müzakerede
bulunan hukuk müsavir-
leri dediler ki: ne Rum-
lar'dan, ne Ermeniler-
den, yani anasın gayri
müslimeden kısme ilhal
edilmemesi lâkarrur et-
miştir.

SÖREYYA BEY (Kare-
si)— Nerede?

FERİT BEY (Devam-
la)— Lozan'da.

SÖREYYA BEY (Kare-
si)— O buraya girme-
miştir öyle ise.

FERİT BEY (Devamla)— O bu kitapta yok-
tur. Onun hariciyede prose verbal (proces-
verbal) lerdedir. Şimdi biz bilhassa arzu edi-
yoruz. Matbuat ilübariye memleketimize son
derece muazzır beş on tane Ermeni'nin girmesi-
ni istiyoruz. Fakat buna hariciye hukuk mü-
savirleri müzakereün müsail olmadığını söy-
liyorlar. Arzu buyursanız on beş tanevi tes-
bit etmiştir. Dahiliyenin bunda yapacağı bir
şey yoktur.

MUSTAFA FEYZİ EFENDİ (Konya)— Yüz
elli olacağına elli olsun, mutlaka yüz elliye

çıkarmak mecburiyetinde miyiz?

FERİT BEY (Devamla)— Anlamadım hoca
efendi. Ne divorsunuz anılamadım.
(Gürültüler) Reis Bey esamıyı rey koyun.

REİS— Esamıyı nasıl birer, birer rey ko-
yayım.

SÖREYYA BEY (Karesi)— Efendim bende-
niz Dahiliye Vekili muhterem Ferit Beyefendi
tarafından yüz ellilik. Öc yüzölçüm ve alü yüzölçüm
cetvele dahil olan eşhas hakkında söz
söylemeyeceğim. Bu öc muhtelif isimdeki cet-
vele dahil eşhasın tabi tutulmak istendiği mu-
amelelerin Lozan muahedesi ahkâmı sarıha-
siyle hukuk noktai nazarından bazı mühim
noktaları arzedeceğim. Evvelâ şöyle başlayor.

Yüz elli dedikleri evvelâ
Lozan muahedesinin 119
ncu sahifede affı umu-
miye, serievha ahkâmın-
da ve birinci fıkra da gös-
terilen ve onu müteakip
121 nci sahifedeki proto-
kolla dahil tekid olunan
af mecburiyetimizden
müstesna bulunan yüz
elli kişinin ademî affı
mezkiyordur. Bundan son-
ra öc yüzölçüm cetvel dediler.
Öc yüzölçüm cetvel iskat
muamelesini, yani Türki-
ye Cumhuriyeti vatan-
daşlığı hakkından iskat
muamelesini tazammun
eder. Burada çok mühim
bir nokta vardır. Bunu
Heyeti Vekile karar alu-
na almış, esbabı kanu-
niyeye binaen.

MUSTAFA NECATİ BEY— Başlı listeyi yap-
ma hususunda Meclis'in bir aciliyeti var-
mış gibi Bursa'da bir fabrikatörü —ben de 8.
sırda— görmek arzumu ıshar buyurdı. Ar-
zumu 'yar' diye yerine getirildi.

Malumu âliniz 9 mad-
delik bir tabiiyet/kanunu
vardır. Bu mevaddı mah-
susla mucibince muayyen
esâli ve harekâta inhişar
eden Türk tebası vatan-
daşlık hakkını kaybeder.
Ama bunun ziyânını tes-
bit hukuku esasiye ve
siyasîyenin en canlı bir
kısımlı olduğundan herhalde Meclisin tasdi-
kine iktiran etmek suretille teyyüdü eder.
Döyanın hiç bir yerinde hiç bir devletin
hükümeti, hiç bir devletin Heyet Vekilesi bir
tebeanın, bir vatandaşın hukuku tabiiyetini
iskat veya tabiiyet ve mensubiyeti olmayan
bir şahsa vatandaşlık hakkını bahşetmek
salâhiyetini hâiz değildir. Binaenaleyh eğer
hükümet esbabı kanuniyeye binaen böyle öc
yüz kişilik Türk vatandaşlığını ziyaa uğratmış
olduğunu tesbit etmek istiyorsa bunu herhal-
de Meclis âlinize getirmek ve buradan... ifade-
lerinden anladım ki: hükümet bunu yapmak

MECLİS ZABITLARI

niyetinde değildir. Bunu yapmaya lüzum görmüyor. Etiler elzemdir. Eğer hükümet bunu yapmazsa yapılacak keeneimeyektür. Onların Türk Cumhuriyeti vatandaşlığı hakkını, ilahisallan özerinde bakıdır demek, bir tearız teskil eder. Altı yüzlük cedvelin ihtiva ettiği nhasını ne olacağını bir türlü anlayamadım. Bu altı yüzlük ne oluyor, ne yapılabacaktır. Bunu bilmiyorum. Çok nice edirim izahat versinler. Bu altı yüzlük cedveli niçin yapılar?

Sonra Halil Beyefendinin pek canlı ve hukukî itirazlarına karşı Vekil Bey oturdukları yerden demişlerdi, ki: Lozan muahedemesi mucibince, ifade tabii mazbuttur. Yüz elli kişilik cedvale Rum, Ermenî, Musevî gibi gayn müslimleri ihtilâ edemeyiz, dediler. Sonra körsüden başka suretle söylediler. Lozan muahedesini diye şu elimize verilen ahitnamenin bundan gaynı mahrem olarak muarahasımızla Dövelî Mutelife muarhasianı arasında teati edilmiş olan mektupların tevdi edilmiş nüshalarında dahi münderik bulunmayan bir şeyden bahsettiler. Bundan muttali oldum ki: hükümetimiz bize Lozan muahedesini tasdik ettirmeden evvel bütün malumatı bildirmemiş, halbuki biz öyle zannetmiyoruz.

İfşasında mahzur olmaıyan ahitname şudur. İfşasında mahzur olan ve mahrem tutulması icabedenler de yine milletvekillerine mahrem olarak verilmiştir. Muzakeratı aıyaşeyenin içt dışı bize mülete malum olmuştur. Bu suretle malum olduğundan dolayı biz de bunu gaynı kabul, görmüşüz. Eğer bundan başka gizli tutulmuş, bizden saklanmış bir şey varsa hükümet; yalancılık etmiş, vazifesizlik etmiş olur ki..

REİS—Hükümet yalancılık etmez, tabirini zi geri alınız, değıştiriniz.

SÖREYYA BEY (Devamlı)—Bakınız ne diyorum. Hükümet yalancılık etmiş, vazifesizlik etmiş olur ki. bunu hiç zannetmiyorum. İfade şöyledir. Ben söyledığım sözö bilirim. Çünkü İsmet Paşa Hazretleri burada bize demiştir ki: şu ahitnamedir, şu protokolardır, şu da mahrem olan şeylerdir ki: o buraya yazılıp tevdi edilemezdi. Bundan başka gizli bir şey yoktur demişlerdir ve biz de onu tamamen hak diye, hakikat diye kabul etmişiz. İlkadımız elân bu merkezdedir. Binaenaleyh şimdi Dahiliye Vekilli Beyin burada söyledikleri sözö itimad edemem, mazurum. Yani gizli kalmış cinler esarı olacak bir şey yoktur ve olamaz.

Mecburiyetü andiyemiz şöyledir efendiler. Türkiye'de ikamet eden veya ikamet etmiş olan hiç bir kimsa veya müteakblen Yunanı-

lan da ikamet eden veya ikamet etmiş olan hiç bir şahıs 1 Ağustos 1914 ve 20 Teşrinisani 1922 tarihleri beyinde -dikilak buyuruluyor mu elendim? Su iki tarih arasında- kalan zaman zarfında askerî veya sıvası hatı hareketlen veyahut bugünkü tarihi muahedeyi sulhiye vazî imza eden bir ecnebi devlete veya

tebcasına herhangî bir suretle muavenette bulunmasından dolayı müteakblen Yunanıstanda ızaç veya tazip edilemez. Demek oluyor: ki elendiler, biz bu ahitname ile 1 Ağustos 1914 ve 20 Teşrinisani 1922 tarihleri arasında İka edilmiş ve şurada ner ve mahiyeti muharrer bulunmuş olan ceralmden dolayı hiç bir kimsen, ister İslam küş, ister Rum küş, ister Ermenî küş, mutlaklır; hiç bir küşü muahere etmiyeceğiz. Sonra bu protokollarla bundan yüz elli kişiyi istisna etmiş. Orada da mutlaklır. İster Ermenî küş, ister Rum küş, ister Türk küş olsun.

ZEKİ BEY (Gömüşane)—Hatun küş de olablur mı?

SÖREYYA BEY (Devamlı)—Erkekliği, dişılığı cazdır. Fılan kışım eşhasa dahil olan yüz elli küş İllâ İslam olacaktı. Türk olacaktı gibi, bir mecburiyetü hukukiye yoktur, dedik.

Bundan maada çok mühim bir nokta vardır. Bir iki hukuk şinas arkadaşlarımızın ihtar ettikleri bir noktaı mühimmedir. O da şurasıdır 1 Ağustos 1914 ve 20 Teşrinisani 1922 tarihleri arasında geçen zaman zarfında yüz elli kişinin istisnasıyla şu kabul ceralımı İka etmiş eşhası: alfa mecburuz. Fakat elendiler 1922 tarihinden sonra dahi hiyanetü vatanıye cürmü İka etmiş eşhası: alfa mecbur muyuz? Yoksa okudukları liste içerisinde -kendileri İtraf ettüler- olan mücellâh olarak Çerkez ceteleri adlarında Türkiye vatani aleyhine, Türkdök aleyhine çalışmaktadır, diyorlar. Demek bugün de çalışmakta berdevamıdır.

Onların cetvele ihaline, onların yüz elli kişilik listeye ihaline ihtıyaç yoktur. Bunlar dönün de haini valandır, bugünün de haini valandır. Bunları af için ahdi mecburiyetümüz yoktur. Evet onları 1914'ten 1922'ye kadar affettik.

Fakat onlar bugün de mücrimdir. 1922'den sonra yapılan ceralım affedilemez, Hükümet bundan neden ıgâfı ediyor? Neden bu sarahatı hukukiye anlatmakta ızharı aczediyor? Ne için noksan cetvellerle geliyor? Hariciye Vekâleti hukuk müsaviri yalancan. Hariciye Vekilinin beyanatına münafî söz söyleyerek iş göreceğine bu hukukî noktaları itlik etnin. Binaenaleyh bu mesele burada kalmalıdır.

ALİ SÜTLÜ—180'lükler listesine fotoğrafçı Ali Sami'nin —her halde ona gittiği var— girmesini istiyor.

MECLİS ZABITLARI

Harcıye Vekili bu işlerle alakadardır ve aynı zamanda Başvekilidir. İşin ehemmiyeti, bütün çevreli zirüzeber edecek gayrı sayanı itimat, gayrı sayanı müzakere bir mahiyette gösterecek gibi tecelli etmişür ve zannedirim ki bütün arkadaşlarım bu ciheti anlamışlardır. Bir gün, bu mühim işin müzakeresine tahsis edilmiştir ve bu mesele tamamiyle anlaşılmıştır. Bunu teklif ederim.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kotahya)—Efendim evvelâ tabiiyetten iskat haklarında söyleyeceğim. Tabiiyetten iskat: eğer ifadem başka türlü anlaşılmış ise taslihi edeyim. Bunlardan geri kalmış olan adamları tabiiyetten iskat edeceğiz demedim. Tabiiyetten iskat etmek kavanini mevzu dahilinde o kanunun müsaade ettiği derecede ika edilmiş cümlerin mukabil olarak yapılır. 600 kişiden kalan 450 kişiyi tabiiyetten iskat edeceğiz demedim.

Nitekim pek güzel teklif buyurdunuz, takdir buyurdunuz. Saip Beyefendinin bahsettiği iki kişi vardı. Bunların birisi Fransızların maliyetindedir. Tabiiyetten iskat edeceğiz, bu deflere koymayacağız, diğerini bu deflere koymak zarureti vardır. Binaenaleyh tabiiyetten iskat etmek için şeraii haliz olanların hepsini iskat edeceğiz. Fakat bunların hepsini iskat edemeyiz. Yapabileceğimizi bütün hüsnü niyetimizle azami derecede yapacağız.

Bunun için kanun sarh-ür. Şu tarzda hareket edenler tabiiyetten iskat edilir ve hükümet isterse nâbecardır. Bu noktai nazardan hükümet tellik edecek, nazari dikkate alacak ve Heyet-i Vekile karar ile bunları iskat edecektir. Başka yapılacak bir iş yoktur. Ali yezlök defter ne unış? Zannedirim ki bütün müzakere bu zamana kadar bunun üzerine yapılmaktadır. Ali yezlök defter şimdiki kadar hazırlanmış esamidir. Bunların içerisinde mühim olan yüz eli tanesi ayrılmak, geri kalanlar ne olacak? Afisi umumî beyannameyi ne emrediyorsa kanunumuzda ka-

KAZIM ÖZALP—Topçu İhsan Beyi Mustafa Kemal bir gün yemeğe çağırır. Yemekte İsmet, Kâzım, Ferid Paşalar ile Ali Fethi Okyar ve Yusuf Kemal Tengirçenk gibi sevât da vardır. Yemekte yine genel af dışı kâhacaklar görülmür. Kâzım Özalp dahil orada bulunan hiç kimse kimlerin af dışı kâhacısına dair mâkul bir prensip koymas. Mesele yine zamana bavele edilir.

bul ettiğimiz kavaid ne emrediyorsa o olacaktı, serbest olacaktı.

Sonra efendim 1922 tarihinden sonra vakı olan ceralım, 1922'den sonra ikas ceralım ettikleriniz bize tahakkuk eden adamlar olsa hiç bu-
raya koymayız. Ne için koyalım. Katiben bu-
raya koymayız, tevki ederiz. Nitekim bir takım adamlar var ki; 1922 tarihi-geçen size bil-münasebe bahsetmişim- Akaridis cetael var-
dı. Bunu Trabzon'da yakaladık. Ne yapacağız diye vali bana sordu. Yaptığı cürüm 1922 tari-

MECLİS ZABITLARI

hinden evvel midir. sonra midir diye sordum. Evvel ise aklı umumî beyannamesine dahil olarak bırakılacaktır.

Binaenaleyh gönderilecektir. mübadeleye tabidir. Sonradır dedi. Herif hapsettim. Demek ki 1922 senesinden sonra olanlar için emniyeti dahilîye ve hariciyeyi ihlâl suretiyle teşebbüsleri bir cürüm mahiyetinde telâkkî edilen memleketimiz geldiği takdirde o cürümlerden dolayı takip edilecektir.

SÖREYYA BEY (Karesi)— Bunların listeye girmesine lüzum yoktur.

FERİT BEY (Devamla)— Fakat efendim bunların elimizde bulunan malumat üzerine mahkûm edilebileceklerine kanaatimiz yoktur. Bugün Çerkez Elem Avrupa'nın her tarafında. Yunanistan'da, Bulgaristan'da, Romanya'da icrayı faaliyettedir. Bu defterin içinde olmazsa yarı kalkıp sallanarak memleketle gelse, bu böyledir. Buraya gelmiş, şöyle olmuştur demekle mahkeme bunu mahkûm edemez. Bunu memlekette bırakalım mı? Evet biliyoruz ki memlekette bir isyan çıkarmak arzusu ile bu adamlar daima pür heyecandır. Fakat mahkemenin karşısında onun mahkûmiyetini temin edecek elimizde vesak olmalıdır. Olmadıkça onun hâlet-i ruhiyesi itibarıyla, hâlet-i fikriyesi itibarıyla, müstaklîl isyanlar itibarıyla, müstaklîl emniyet itibarıyla ehemmiyeti olan bu adamlar ilderde bir takım şeyler yapar diye memleketten çıkaramaz.

Sonra efendiler. Söreyya Bey nihayet muahedeye geldiler ve buyurdular ki: bizim yalnız tanıdığımız bu muahedeler ve ona merbut protokollar ve ona merbut bize verilmiş hafl şeylerdir. Hayır Beyefendi öyle değildir. Zati âliniz hukukla müteveggilisiniz. İskat bîhususse kavanini dahilîyemizle işgâl buyurdunuz. Evet Kavalidî hukuku dövel ile işgâl buyurmuş olsaydınız pekâlâ bildirdiniz ki: bir muahedenin protokolları, bütün mazbataları, bütün mükâlemeleri o muahedenin akşamı mütemmimmesindendir ve hiç fark olmamak üzere akşamı mütemmimmesindendir ve yine bilmeniz ki, beyefendi: bu muahedenin masde sahilcelere, yüzlerce sahilcelik mecelleler vardır. tadebilmiştir ve bunların ahkâmında bizim muraahhaslarımızın kabul ettiği her bir şey ahkâmı sarıhadır.

ŞÖKRÖ BEY (İzmir)— Sarahaten söyleyiniz. Rum, Ermeni. Yahudi kûlûlamar diyor mu?

AHMET SÖREYYA BEY (Karesi)— Sarıh cevap, evet veya hayır deyiniz.

FERİT BEY (Devamla)— Efendiler hepsine sarıh cevap vereceğim. Müsaade buyurunuz. Şimdi proseverbalilerin içerisinde 150 kişilik listede mübadeleye tabi bulunmayan Rumların behemahal gelmesi ve hiç bir kaydı garta tabi olmayarak geleceği müzakere edildikten sonra, bu yüz ellilik deftere

Hristiyanların ihâl edilmeyeceği hakkında Venizelos'un müzakere edeceğini beyan etmiştir. Biz onun üzerine dedik: biz Rumları kovacağız. Emniyeti umumîye müdûrî hukuk müşavirlerine gitti ve müzakere bulunanlar dediler ki: evet müzakere gerek lâhırî olmak ve aramızdaki mukaveleler suretinde, yani proseverbalilere alıt bulunan ve gerek müzakere aîlahiyemizde taahhüt etmişizdir, dediler. Biz de on beş kişi, tekrar söylüyoruz, on beş tane Ermeni vardır ki: memleketimiz içinde yapmadık rezalî ve şehayî kalmamıştır.

HALİL BEY (Zonguldak)— Ne olacak?

FERİT BEY (Devamla)— Ne yapalım efendiler: tuaları hukuk müşavirlerini husurunuza çağıralım, müzakere bulunan İsmet Paşa Hazretlerinden nca edelim, bunlar içine Hristiyanları da karıştıracağız diyelim.

(Hakkımızdır, anlamak isteriz, sadaları)

FERİT BEY (Devamla)— Şüphesiz yok, defterde mukayyetir.

SÖREYYA BEY (Karesi)— Hakkımızdır, gel-sinler, görüşelim. Çünkü siz derece, derece olup, çıkınız.

FERİT BEY (Devamla)— Binaenaleyh bu suretle Hariciye Vekâletinden vaki olan istisna üzerine bu suretle terüp edilmiştir. Yok ilâve edelim diyorsunuz, ilâve edersiniz, o da olur. Heyet-i Celleniz hâkimdir. Bizimki size arz etmekten ibarettir.

REİS— Müzakerenin kılâyetine dair takvîr vardır.

AHMET SÖREYYA BEY (Karesi)— Çünkü evvelâ arz ettiğim gibi, Lozan muahedesinde olmayınca, gizli protokollarda vardır dediler. Sonra çıkılar: Şökrö Beyin vazih sualine karşı vazih, katî, müstî cevap veremediler. Venizelos böyle demiş dediler. Fakat İsmet Paşanın kabul ettiğini söylemediler. Sözleri kanuna münafdır, kanuna muhalifdir. Tabiiyet kanununun altıncı maddesinde hükümet isterse tabiri vardır, sözleri yalandır: işte oluyoruz.

FERİT BEY (Dahiliye Vekilî) (Kütahya)— Afledersiniz, bu gibi şeylerde yalandır, şilan denmez, terbiyeye mugayirdir, nezakete muhalifdir, hükûmete yalandır diyorsunuz.

SÖREYYA BEY (Devamla)— Hükûmete demiyoruz, Dahiliye Vekilîne diyorum.

FERİT BEY (Dahiliye Vekilî) (Kütahya)— Terbiyeye muhalefet ediyorsunuz, kanunda bir kelime eksik ise yalan denmez. Deniz mi? Bu, terbiye midir? Biraz da terbiye öğrenmeniz lazımdır.

AHMET SÖREYYA BEY (Devamla)— Terbiyeyi sizin öğrenmeniz lazımdır, siz de memleket çok iyi bilir.

FERİT BEY (Dahiliye Vekilî) (Kütahya)— Meclis âli hâkimdir bu hususta.

AHMET SÖREYYA BEY (Devamla)— "Saltanatı Seniye tarafından mezuhiyet verilmeden tebdilî tabiiyet eden veyahut bir ec-

MECLİS ZABITLARI

nebi devletin hizmetli askeriyesine giren şahıs Devleti âliye isterse tabiiyetten iktid edebilir." Görüyorsunuz. tabiiyet kanunu. Tabiiyetten istisna aksı şeklinde mutlak söylüyor. Ya pıymacağı şeyi söylüyor, hilâfı valdi bir şeyi söylüyor. Hilâfı valdi demekle yalan demek arasında bir fark yoktur. Ben mert, açık, saf, samimî bir kâile söylüyorum. (Yanış demek lâzımdır sesleri). Hayır Dahiliye Vekilini ben cahil zannetmiyorum. Dahiliye Vekili bilerek hilâfı valdi söylüyor. buna da yalan derler.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya)— Siz in yaptığınız da çocukluk derler.

AHMET SÖREYYA BEY (Devamla)— Eğer bilmiyorsa o zaman cahildir derim. İki sebep vardır. Birisi haricîye terki tabiiyet etmek, diğeri dahilde. Başka şeld ve suret yoktur. İste kanun buradadır. Bu ilâdeler selâc. kanunu münâfi. ilme münâfi, hakikate muhalif. İladat teşrih edilme!! ve kendi mahiyeti ilmiye anlaşılmalıdır.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya)— Yani iktikam mı almak istiyorsunuz?

AHMET SÖREYYA BEY (Devamla)— İktikam almak lâzım idise aldım.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya)— O iktikamı almak size kalmamıştır.

REİS— Müzakereyi kâfi görenler iktifan el kaldırsın... Aksini reyî âlinize koyuyorum. Kâfi görmeyenler iktifan el kaldırsın...

Müzakere kâfi görüldü.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya)— Reis Beyefendi: bu isimler ne olacak?

REİS— O isimler hakkında Heyet-i celilenin fikrini alınız.

Takrirler okunacak.
(Karahisari Şerhi Ali Süruri Efendinin, Yozgat Süleyman Sırmı ve Ahmed Hamdi Beylerin. Kütahya Recep Beyin. Çorum Ferit, İstanbul Akçora oğlu Yusuf ve İla... Beylerin takrirleri okundu). (1)

Akcaaray Neşat Bey (Erzincan), Zonguldak Halil Bey, Nuri Bey (Kütahya), Denizli Yusuf Bey, Süleyman Sırmı Bey (Bozok), Rize Ali Bey, Urfa Ali Bey, Hakkı Tarık Bey (Giresun), Mahmud Nedim Bey (Malatya), Kütahya Ragıp Beylerin takrirleri).

REİS— Efendim: evvelâ takrirlerden bazılarından ilân zatın ve ilân zatın listeye (ilhal) teklif ediyor. Bu meyanda Vekil Beyefendim de yerinde, burada kürsüde iken kaydetmiş oldukları birtakım istisnalar vardır O da bu meyandadır. Filân zatı da ilhal ediniz, filân zatı da ilhal ediniz diye verten takrirleri reyî âlinize koyayım mı? (Hayır sesleri). Bunları hükûmete verelim. Hükûmet, bunları nazarı (ibare) olarak yeniden bir liste tertip etsin. (Hayır, hayır sesleri).

HAFİZ İBRAHİM EFENDİ (İleparta)— Meclis belki nazarı (ibare) almaz.

REİS— Diğer takrirler malumu âliniz oldu. Takrirlerde heyet-i umumiyeyi (ibare)yle Mec-

listeki tezahürat nazarı (ibare) alınacak listenin tadil olunduktan sonra tekrar Meclise gelmesi ve bir kısmı da listenin yeniden hükûmetçe tanzimini teklif ediyorlar. Binaenaleyh arzu buyurursanız bu suretle reytnize koyayın.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya)— Reis Beyefendi: bir teklif daha vardır. Bu husus için Dahiliye, Adliye, Haricîye encümenleri de toplanabilir. (Hayır sesleri).

REİS— Efendim: Ali Süruri efendinin teklifi bu kabıldendir. Listenin Dahiliye encümeninde teklif haklıdır ki; bu teklif kabul edenler iktifan ellerini kaldırsın... (Hayır, hayır sesleri). O halde efendim: Meclisteki tezahüratı nazarı (ibare) olarak listeyi ona göre tedvil etmek ve mümkün olan tadilatı ifa etmek üzere takrirlerle beraber hükûmete tevdi edelim.

FERİDUN FIKRI BEY (Dersim)— Tekrar Meclise gelsin.

NECİP BEY (Saruhan)— Netice Meclise bildirilsin.

REİS— Neticede listenin tekrar Meclise gelip, gelmemesini reyî âllerine koyacağım. Binaenaleyh takrirler (1) kısımdır.

Evvelimlerde Meclisteki tezahüratı nazarı (ibare) olarak mümkün olan tadilatı ifa etmek üzere hükûmete tevdiyi kabul edenler, iktifan ellerini kaldırsın... Aksini reyî koyuyorum. Kabul etmeyenler ellerini kaldırsın... Bu cihet kabul olundu. Bu suretle yapılacak listenin tekrar Meclisi âliye gelmesini reyî âlinize koyuyorum. Kabul edenler iktifan ellerini kaldırsın... Kabul etmeyenler iktifan ellerini kaldırsın... Kabul edildi efendim.

Bundan sonra Recep Beyin takriri vardır. Bir şiyah liste yapılmasını teklif ediyorlar. Bu teklifi nazarı (ibare) alıp, almamanız da reytnize koyacağım. (Boyle liste yapılmaz sesleri).

Kabul edenler iktifan ellerini kaldırsın... Aksini reyî koyacağım. Kabul etmeyenler iktifan ellerini kaldırsın... Kabul olunmadı.

Efendim on dakika teneffüs için celseyi.. (Hal celse şimdiki mi sesleri). Ha: müsaade buyurun. Bu mesele bitmiştir.

Aleni celseye geçilmesini reyî âlinize koyacağım. Kabul edenler iktifan ellerini kaldırsın... Aksini reyî koyuyorum. Kabul etmeyenler iktifan ellerini kaldırsın... Aleni celseye geçilmiştir.

On dakika teneffüs için celseyi tatil ediyorum.

Kapanma Saati: 5,15
(TMM Olisi Celse Zabıtları
c.4, a.434-434)

MECLİS ZABITLARI

T.B.M.M.

Gizli Celse Zabıtları

22/23 Nisan 1340 Çarşamba

Münderecat

1.— ZAPTI SABIK HULÂSASI 456

2.— MÜZAKERE EDİLEN MEVAD 456

1. Lozan Muahedenamesi mucibince ilân olunacak affı umumiden hariç tutulacak 150 kişilik liste üzerinde müzakereat. 456:462

KIRKDÖRDÜNCÜ İNİKAT

22/23 NİSAN 1340 Çarşamba

DÖRDÜNCÜ CELSE

REİS: Ali Şururî Efendi

KÂTİPLER: Ragıp Bey (Zonguldak), Talat Bey (Kâğırı).

REİS— Efendim, 150 kişilik defterin teklifi için celselî hâfiyeyi kabul buyuranlar el kaldırsın.. Aksini rey'e koyuyorum. Kabul etmi-

yenler el kaldırsın.. Celselî hâfiye kabul edilmiştir.

Efendim zaptı sabık hûlâsası okunacaktır.

1.— ZAPTI SABIK HULÂSASI

OTUZ DOKUZUNCU İNİKAT

16 Nisan 1340

İKİNCİ CELSE

Fethi Beyefendinin tahtı rıyasatlarında inikâat ederek Lozan Muahedenamesi mucibince ilân olunacak affı umumiden hariç tutulması meşrut 150 kişilik liste üzerinde cereyan eden müzakere neticesinde, listenin Hükûmete tevdi ve müzakereat esnasında berdelunan ve verilen takrirler istikametine Hükûmetçe yeni-

den tezekkür edilerek tekrar Meclisî Aliye getirilmesi kabul olundu ve aleni celseye geçildi.

Reis

Fethi

Kâtip

Kütahya

Ragıp

Kâtip

Yozgat

Avni

REİS— Zaptı sabıkı kabul edenler... Etmeyenler... Kabul edilmiştir.

2.— MÜZAKERE EDİLEN MEVAD

1.— Lozan Muahedesi mucibince ilân olunacak affı umumiden hariç tutulacak 150 kişilik liste üzerinde müzakereat.

REİS— Müzakereye başlıyoruz.

Bu ikinci defter Heyet-i Vekile kararıyle tesbit olunmuştur. Okunacaktır.

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya)— Reis Beyefendi müsaade buyurur musunuz? Efendim, celselî hâfiye istihkam etmekden maksadımız, bazıları bu deftere dahil değildir. Malûmu âliniz veçhile bir takat defteri getirmişizdir. Fakat aleni celsede diyemeyiz ki

ilân dahil değildir, fakat tabiyetten iskat ediyoruz. Bu nokta nazardan bu deftere dahil olanlar diğer deftere dahil değildir. Fakat onu tabiyetten iskat edeceğiz. Bunun için kâfi delâil vardır. Bunu tabii aleni söyleyemeyiz.

SÖLEYMAN SİRRI BEY (Bozok)— Efendim: iskat defteri evvelâ okunmalı, sonra aleni celseye geçilip aleni de söylenmelidir.

(Liste okundu)

İSMET BEY (Çorum)— Gazetelerde bunlara ait liste neşrolunmuştu. Halbuki Meclisî Ali'nin Yozgat İsyarı hakkında bir karar vardır.

MECLİS ZABITLARI

Çapanoğullarına da şâmil değildir. meclisin karar hılâfına böyle bir şeyin icrası muvafık olmayacağını söyleyecektim. Heyet Vekile bunu nazarı dikkate alarak çıkarmış olduğunu gördüm. Yalnız bu listede Vahidet-ün'in bütün tedbirlerini idare eden bir adam vardır. Hazineci Refik'dir. Maliyeci Refik. Defteri Hakânî Eminî olmuştur ve Maliyeye devredilen ne kadar emval varsa onun namına kayıtlarını tashih etmeğe çalışmış ve onun yanında bütün planlarını yapan Refik mevcuttur. Refik'in yerini tutacak ve ona muadil burada kimse yoktur. Refik'i koymak ve onun yerine bir çerkes çıkarmak lazımdır.

MEHMET BEY (Karesi)— Şamli'dan bir Türk çobanı var. onu çıkaralım.

RESAT BEY (Saruhan)— Efendiler; bu gün bilmem kaçınıcı defa olmak üzere yine dâirel intihabiyemden bir mektup aldım. Arkadaşlarımıza da gelmiştir. Esme kazasının Garaplar karyesinden Mavan oğlu Mustafa. Bu adam İzmir'in işgali günündenberi Yunanlılara rehberlik etmiştir. Uşak'ın sukutuna sebep olmuştur. Onlara yardım etmiştir. Eiyevm Kule Hapishanesinde mevkustur. Bu adam mütelligalibendendir. Matteessüf Divanı Harpçe şimdiye kadar mahkûm edilmiştir. Çünkü bir taraftan mütlemadiyen para yedirmektir. Ağnyadır. Bu adamı zannediyorum Kötahya Mebusu arkadaşlarım da lanıyacaktı.

RACIP BEY (Kötahya)— Evet, bendeniz de biliyorum. Çok şeni bir adamdır.

HACIM MUHİTTİN BEY (Giresun)— Ben de biliyorum. Sımdı anlatacağım.

RESAT BEY (Devanla)— bu adamın 150 kişilik listeye ihtalini bendeniz de latirham ederim.

REMZİ BEY (Gaziantep)— Efendiler, bu liste ile bir kısım haini vatanların afitan istilası edilmemesinden maksat. her halde bunların seyyiatu maziyesinde daha fazla ola rak âtide memleket ve millete iras edecekleri zarardan dolaydır. Bu meydana bu gibi hainlerin 150 kişilik listenin içerisinde bulunması epeyce bir ehemmiyetli haldir. Millet haini vatanlarının adedi 150 olmadığı halde daha fazla olduğu. fakat bu adedi Lozan Konferansında kabul ettiği ahitname doayarıle diğerlerini afitmiştir. Binaenaleyh efendiler, biz 150 kişiyi her halde gerek seyyiatu maziyeti ilibariyle ve gerekse memleket âtide yapabileceği zararları ilibariyle çok muzarlarını intihap ederek bu listeyi o şekilde tanzim etmeliyiz. Dahiliye Vekili Beyefendi daha mühim haini vatanlar bulunabilir. Bunların tabiiyetten lakat suretiyle çareleri vardır diye mütalaa buyurdular. İştirak edeceğim. Fakat tabiiyetten lakat suretiyle mazarratları del oluncak adamlar her halde ehemmiyet ve mazarratlarının derecesi ilibariyle bu 150 kişilik liste içerisinde gireceklerle mukayese

ŞÜKRÜ SARAÇOĞLU— 150 kişilik albiye ss. onun giydirilmesi istenen şahıslar çok oluncu sıkıntı meydana geldi. Bazıları böylelerinin vatandaşlık- tad iskatını tahkik edince Şükrü Bey itiraz ile ikinci cesasın birinciden daha ağır olduğunu söyledi.

edilmelidir.

Bunun için bendeniz çok rica ediyorum, bu liste okunurken de dikkat ettüm, bilmem ne karyesinde Mustafa oğlu Mehmet, bilmem ne Karyesinde Mustafa oğlu Remzi gibi muhtelif isimler var. Zannedersem vaktiyle harekâtı isyanıyede bulunmuş, kurşun atmış, fakat şahası ilibariyle o kadar mühim olmayan gerek mazide ve gerek âtide yaptıkları ve yapacakları seyyiat ilibariyle mühim olmayan kimseler vardır. Bunun için bunların listeden çıkarılması ve bunun yerine muhtelif minukalarda bilhassa burasını nazarı dikkatü âlünüz arz-

MECLİS ZABITLARI

divorum. Muhtelif muntakalarda seyyiatı sâ-bit olmuş ve bilâhare âtirven seyyiatları vukubularak mazarratları behemahâl memul olan kimseleri ilâve etmek elzemdir.

RASİM BEY (Sivas)—Yani şükri adamlar REMZİ BEY (Devamlı)—Ben kendi muntıkam itibarıyla eksik olarak bir şahıs biliyorum. Onu teklif edeceğim. O da Galip'tir. Müddel umumi olmuştur. Fransız teşkilâtının başında ve hâlâ Halep'te bulunuyor. Yanın buraya gelirse ve hudud boynadığı memleketimizin emniyeti siyasiyesini ve emniyeti dahliliyesini ihlâl etmek onun iltidarı dahilindedir. Bunun için ben kendim memleketim için müsâl olarak bunu bildiğim için arz ediyorum. İsterseniz bu benim gösterdiğim adamı kabul edebilirsiniz. Fakat liste okunurken nazarı dikkatimi celbetti. Bilmem hangi köyden ne cavuş. Bu isimler üzerinde münakaşa edelim, çok rica ederim.

NIYAZI BEY (Mersin)—Efendim: arkadaşlarımız izah ettiler. Hakikatî halde bu listede iki kısım eşhas mevcuttur. Biri şu, şu gibi meşhur ve muayyen eşhas. Bunların kumisi kuvayı inzibatiye teşkil etmişler. Kümisi Sevri Muahedesini imza etmişler, onlar malûm. Bunlardan başka bir de filân köyden filân oğlu filân vardır. Filân oğlu, Bu bençe bizde..

SEREF BEY (Diyarbakır)—Meselâ Sarıçoğlu...

NIYAZI BEY (Devamlı)—Şey, gayri maruf eşhas, demektir. Mûsaadenizle efendim: bu listede ismi zikredilmeyen hanlır var. Adana Mûdafaa Hukuk Halk Fırkası Heyeti buraya müracaat etmiştir ve gazeteler bununla çok meşgul olmuşlardır. Ezcümle Posta Gazetesini çıkaran ilhamî var. Fransızların müşavirliğinde bulunmuştur ve mühim hizmetlerini yapmıştır. Esasen bizim askeri binbaşımızdır. Sonra Sîto Garip Fuat var, Sîto Garip Sarık var, Şeyh Galip'er. Bunlar onların Reisî idi. Sonra bunlar orada bulunan Nusayrîlerin Rûesasındandır. Bir de Fransızların Belediye Reisliğini yapmış Hafız Mahmut isminde bir adam vardır. Bunlar fevâlar nesretmişler. Anadolu davasının bâtil olduğuna dair halkı iğfale çalışmışlar. Bu tarzda adamlardır. Bendeniz böyle ulâk tefek adamlarla uğraşmaktan ise 150 kışte ihâl edilecek esamının böyle muharrik olarak tanınmış olan şahsın listeye ilhalını rica ediyorum.

ŞÖKRÜ BEY (BOLU)—Hepisi de öyle.

TALAT BEY (Ardahan)—Ne vakit yapılır? Bu, ne vakit telkik olunur. Vakit mi kaldı bu işe?

AHMET MUHTAR BEY (İstanbul)—Ben bir kisinin listeye niçin dahil olduğunu soracağım, dahil olmadığını değil. Şebîn Karahisar Mebusu Fevzi Bey vardır. Fakat dünya kadar itilâfî vardır. Bu adamın memleketi bir

REFİK BEY—Rüşd devrimcilerden. Sonra Kuvâtan soyudun alacak olan Refik Bey Ferit Beyin "Nâsum Paşa'yı tasviriniz değil mi?" sorusuna "Beynâ kalınlardan" diye karşılık vermişti.

fenalığını itilmedim. Bir çok kışte sordum.

HACİM BEY (Giresun)—Köke kadar da halını vatandır.

MUHTAR BEY (Devamlı)—İtilâfçılık memleketi harîc olmağa kâfi değil gibi geliyor.

FIKRET BEY (Kozan)—Kuvayı inzibatiyeyi teşkil edenlerdendir bu adam.

MUHTAR BEY (Devamlı)—Eğer böyle bir fenalığı varsa varsın gitsin. Ben sordum Dahiliye Vekili Ferit Bey'e, böyle istediler fenalığını ben de biliyordum dedi.

HACİM MUHTARIN BEY (Giresun)—Arkadaşlar: Reşat Beyin Heyetî Celliye arzettiği Mavan oğlunu ben şahsın tanırım. Yunan işgali zamanında ilhalıkla bu hain şahsiyetin bu memleketi aleyhine ve Yunanlılar lehine

MECLİS ZABITLARI

yapmadığı şenâat ve cinayet kalmamıştır. Yalnız bu memlekette bir dakikta yaşatılması caiz olmayan bir şahsiyettir.

Sonra, Osman Nuri isminde bir adam unutulmuştur. Bu adam bendeniz Karesi Mutasarrıfı İken bu, Ayvalıkta Kaymakamdı. Mehmet Beyi ihâat ederim. Karesi Mebuslarını ihâat ederim. İngilizlerle tekrîf mesal etmiş, casusluk yapmışlardır. Bolu'yu berbat etmiştir. Sonra biz Balıkesir'de uğraşırken ve turnaklarımızı siper kazmağa uğraşırken bu hain İstanbul'dan Balıkesir Mutasarrıflığına taahhüd ve kabul etmişler ve 300 gönüllü Arnavut jandarma ile gelmek istedi. Fakat gelemedi. Çünkü ölüm vardı orada. Ondan sonra yine bu Osman Nuri Bolu Mutasarrıfı olmuştur. Ferit Hükümetinin Bolu Mutasarrıfı olmuştur. Orada da yapmadık fenalık bırakmamıştır. Sonra Dersim Mutasarrıflığına tayin edilmiş. Bunu Heyet-i Temsilîye tevkîf etmiş, fakat her nasılsa yakasını kurtarmış ve Bulgaristan'a kaçmıştır.

Arkadaşlar; bu ihâfı gelmiyormuş gibi bu malum şahsiyet olan daha bu memlekette valilik almak için veya bu memleket namına ecnebi memleketinde memuriyet kabul etmek için müracaata bulunuyor. Buna da Karahisar Mebusu Ali Beyi ihâat ederim. Bunu kendilerinden isterim. Bu adamların olan bu memlekette laf söylemeğe ve memuriyet istemeğe nasıl hakkı vardır?

Sonra İzmir'de bir köylü gazetesi çıkıyordu. Arkadaşlar; Köylü Gazetesinin yaptığı fenalıkları hepiniz bilirsiniz. Bu gazete ve bu gazetesin sahibi Refet ve bu laın şahıs, ki bütün memlekette tanınmış laın bir şahsiyettir. Neredendir, malum ve meçhuldür. Dahil değildir.

AVMİ BEY (Cebelibereket)— Dahildir efendim.

HACİM MUHİDDİN BEY (Devamla)— Mââde buyurun. 150 kişi de dahil değildir.

Sonra İzmir'de Belediye Reisi bulunan Hacı Hasan Paşayı da tanırız. Bir çoğumuz vicahen, bir çoğumuz gıyaben tanırız. Bu adam İzmir'in ve memaliki müstevvenin Yunanlılar elinde kalması için en büyük fenalığı yapmıştır. Bunlar da dahil değildir. İthal edilmeleri rica ederim. (Nereye saçılır)

REFİK BEY (Konya)— İskat defterine konur.

REİS— Efendim vakit dar olduğu malumu âlimizdir. Kilyayle müzakere hakkında da üç tane talimat vardır. Kilyayle rey-i âlîne vaze-değdim.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu)— Bu Osman Nuri İsteyi girmiş ise bu listenin hiç kıymeti yoktur.

AHMET FERİD BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya)— Efendi; bazı isimlerden bahis buyurdular. Bu isimlerin bazıları 1922 Teşriniaanisinden sonra Yunanistan, Yunan ordusundan maaş almak, yahut Yunan

Hükümetinin bazı hîdemaında bulunmak itibarıyla tabiiyet ecnabiye kabul ettikleri cihetle tabiiyetten iskanlı kabul olan adamlara aittir. Binaenaleyh defterde bulunanların ya bazıları henüz mevkuturlar. Veyahut tabiiyet ecnabiye girmemiş Avrupalı muhtelif yerlerinde bulunmaktadırlar.

Bu suretle oraya koyabilmek için diğerlerini iskat defteri diye tabiiyetten iskat etmek üzere yüz kişilik, 150 kişilik bir defter yapıyoruz. Bu 150 kişilik defterden başka âvile âlâkası yoktur diye diğer bir defter yapıyoruz. Doğrudan doğruya Tabiiyet Kanunumuzla teması olanları ihtiva etmek üzere bu şeyi yapıyoruz. Meselâ köylü gazetesi sahibi Refet, İzmir Belediye Reisi Hacı Hasan Paşa gibi adamlar tabiiyetten iskat edilebileceklerdir. Eğer öteye korskak tabiiyetten iskat defterine koymayı Heyet-i Vekile münasip görmüştür. Bir de Mavanoğlu Mustafa'dan...

ŞÜKRÜ BEY (Bolu)— Osman Nuri'den bahsettiler. Bize mütezel efendiler demiştir.

A. FERİT BEY (DEVAMLA)— Bir de Osman Nuri vardır. Şimdi eğer mûâade ederseniz nihayetden üç kişi çıkararak...

HULUSİ BEY (Karesi)— Hayır, hayır. Bunların gelmek ihtimali yoktur. Bu 3 şâhid memlekette gelirse jandarma bile tenkil edemez, rica ederim. Onlar Müdill'ün ara sıra memleketi tecavüz ediyorlar.

A. FERİT BEY (Devamla)— Eaaen geçen defakî müzakere neticesinde rûfakayı muhtermeden bazıları buyurmuşlardır ki İsratiler vardır, bunların hepsini defterden çıkarınız. 150 kişilik defterden çıkardık. Yani 19 teşriniaanide ya Yunan ordusu ile gelmiştir, yahut Yunanlıların tevkifatı ile çete halinde gelmişlerdir ad ve telâkî ederek bunların heyet-i umumiyesini tabiiyetten iskat ediyoruz. Yalnız beyefendinin buyurduğu veçhile hakikaten şıyasî bir suretle şekavet yapan ve bugün elimizde mevkut olan adamlar vardır ki bunlar Yunanlılarla tekrîf mesal etmişler ve bunları iskat defterine koymanın imkânı yoktur. Çünkü bugün topraklarımızın üzerinde-dirdir. Fevkalâde muzur adamlarmış. Onlardan mümkün olanlarını koyduk. 15-20 kadar girmemiştir. Şimdi iki, üç kişiye çıkarırsak o on beşin üzerine üç kişiyi daha ilâve etmiş olacağız. Binaenaleyh bunların heyet-i mecmuasını daha ilâve etmiş olacağız. Binaenaleyh bunların heyet-i mecmuasını zaten 150 kişilik deftere dahildir, suretinde hududtan dışarıya atacağız. Yaptığımız bundan ibarettir. Şimdi onları koymak lazım gelirse diğerlerini çıkarmak lazımdır.

ŞÜKRÜ BEY (Bolu)— Osman Nuri Bey bu listenin haricinde bırakmak dünyada olacak şey değildir. Ankara'yı tehdit etmiş bir adamdır.

MECLİS ZABITLARI

HALİL BEY (Zonguldak)— Ağyan'dan Abdülkadir Efendinin yeğendir. Bu adamcağız harbi umumiden evvel Ruslarla birleşmiştir. Harbi umumi içerisinde bir çok işler yapmıştır. Son zamanlarda Revandis'de bulunan bir müfrezemli harbden kaçarak orada İngilizlere valilik etmiştir. Bu adamın gerek ıskat defterine gerek 150 kişilik listeye ıthalı imkanı yok mudur?

A. FERİT BEY (Devamlı)— Efendim: ıskat defterine ıthal etmenin imkanı vardır ve hiçbir mahzuru yoktur. Yalnız düşündüğümüz şey şudur. Bu söylediginiz adam ırcay faaliyetli Revandisedir ve bu elân Revandisde bulunuyor. Halbuki biz hiçbir zaman Revandisi hududumuzun harici addetmedik ve orada olan hükümeti de İngiliz Hükümeti addetmedik ve edemeyiz. Halbuki orada memleketin bazı aksamını terfık suretiyle ırcay hüküm tuttuğundan dolayı orada kaldığı surette mürim olarak hapse atarız. Olduğu takdirde her dakika düşmanla terfiki mesele ediyormuşcasına ıskat defterine ıthal ederiz ve ıskat defterine ıthal etmek elimizdedir. (Müzakere kâfi sesleri)

NIYAZI BEY (Mersin)— Reis Beyefendi: müsaade buyrulur mu?

REİS— Buyrunuz.

NIYAZI BEY (Mersin)— Efendim: mademki bunlar şaki idiler. mürimi adı idiler. Mürimi siyasi olmakla beraber. aynı zamanda hiyanel işlemiş adamlardır. Bunları a kanunu olmadan evvel. henüz bir taahhüt altına girmeden evvel bunları idam etmek kanunen mümkün değil mi idi?

A. FERİT BEY (Devamlı)— Efendim: bunlar divanı harp tarafından mahkûm edilmiştir. Fakat evrakı gitmiş. divanı temiz nakzetmiştir. Bir kısmı elân tahtı tevkilidir.

FERİDUN FIKRİ BEY (Dersim)— Bunların henüz gelmeleri kesbi katıyet etmemiştir.

NIYAZI BEY (Mersin)— İkinci nokta: tabiriyetten lakaat mümkün olmayanların bir kaçının bu 150 kişilik listeye ıthalı mümkün değil midir?

A. FERİT BEY (Devamlı)— Efendim: burada üç kişi vardır. Defak. Mavan oğlu Mustafa. Osman Nuri. İste bu üç kişiyi koyacağım.

EYÜP SABRİ EFENDİ (Konya)— Vekil Beyefendi. Uşak Belediye Reisi Hulusi'yi listeye ıthal etmişsiniz ve bunda Hükümet hakkikaten ısalet etmiştir. Fakat onunla çalışan. ondan fazla hiyanel eden. şenaalet irtikâp eden topal Lütfi vardı. Bu adam eliyem Anadolu'ya çete sevkine memurdur. Bu niçin ıthal edilmemiştir?

A. FERİT BEY (Devamlı)— Efendim: tahliyat icra ederiz. Bu Topal Lütfi'nin Yunanistan'da bulunması dolayısıyla ıskatı mümkünür. (Müzakere kâfi sesleri)

REİS— Efendim: Avni Bey ademî kıfaye hakkında söz işlemiştir. Karar verirsiniz söz vereyim.

AVNİ BEY (Cebelibereket)— Karar vermede haklıdır.

REİS— Riyaseti yapamaz. Fakat Heyetü Celile karar verebilir.

AVNİ BEY (Cebelibereket)— Nizamnameyi badeiladil. Efendim. Lozan muahedesi mucibince listeye dahil olacak kadar bir kıymet ve kemhiyetle olan şahsiyetler hakkında ifade etmek istiyorum. Heyetü Celilenin elde herhangi bir kısmenin dosyası mevcut olmadıkça sunun veya bunun listeye ıthal veya tenzil veya tayyini teklif etmekle hiçbir vakit doğru hareket etmiş olamaz. Elhaletti hazini başka bir celseye imkân yoktur. Lozan muahedesinin tasdikı aklı umuminin ilanı dolayısıyla zaruret meydanaadır. O zaruret dolayısıyla ikinci bir sureti hal vardır ki. 14 aydanberi bu Lozan muahedesine göre 150 kişilik listeye der arkadaşlar Heyetü Vekileye malûmatlarını ıblag ettiler mi? Ettilerse nazan dikkate alındı mı. alınmadı mı? Eyevm şurada. şu vaziyette zati beyanatta listeye şahis ıthal veya ihraç etmek em mûthiş bir badireye sebep olur. Tay veya tenzil hiçbir zaman doğru olamaz. Ancak yapılacak ikinci bir şekil daha var. Anlaşıyor ki daha bir çok liste haricinde kalmış habisin vardır. Arkadaşlar tekliflerini esabı mucibe ile vala zikri ile. takrirle. suvri asire ile rapor halinde dermeyer ederek Heyetü Vekileye ırsal etsinler. Heyetü Vekilde bunları ıskat listesine ıthal etsin. Bugün aklı umumi zarureti karşısında bulunduğumuz ve bir de kesin arz ettiğim üzere başka bir celseyede imkân olmadıkça binen maddi ve mânevî mesuliyeti Heyetü Vekileye aittir olmak üzere hükümete havale ederiz.

REŞAT BEY (Saruhan)— Efendim: bendentizin maruzatım hakkında Kâzım Paşa Hazretlerinin de malûmatları vardır. Bu şahis ıthalını rica ederim. (Gürültüler)

REİS— Efendim: müzakerenin kıfayeti mi reyî illerine koyacağım. Kabul edenler lûfen ellerini kaldırsınlar... Akinci rey'e koyacağım. Kabul etmeyenler lûfen ellerini kaldırsınlar... Müzakerenin kıfayeti kabul olunmuştur.

Takrir vardır. Olunacaktır efendim.

Riyaseti Celleye

Müzakere kâfidir. Hükümetin teklif ettiği listenin aynen kabulünü teklif ediyoruz.

Denizli
Necip Ali

Riyaseti Celleye

Adana'da Fransız zamanında hiyanel ettiği halde bu listede mezkûr olmayan bervecchi Ali ephasan bu listeye ıthalını teklif ediyoruz.

Mersin
Niyazi

Posta Gazetesi Serzimbarrisi İlahim
Şeyh Garip Fuat
Şeyh Garip Sadık

MECLİS ZABITLARI

Şeyh Garip Kemal
Fransızların Belediye Reisi Hafız Mahmut
Medla Riyasetine

1. Müzakerecinin kıyafetini reye koymanızı.
2. Heyet Vekillerinin cevvelini tasvip ederek ruznameye geçilmesini teklif ederim.

İstanbul Mebusu
Ali Fethi

Riyaseti Celleye

Afisi umumiden istisna edilecek 150 kişi meydanına Urfa'lı Mercavizde Mehmet Râif'in de ithalatı bu meselecin esnası müzakeresinde bir takirle teklif etmişim. Tetkikatıma nazaran bu adam listeye ihâl edilmemiştir. Meriküm Mehmet Râif'in İngiliz ve Fransız işgalleri zamanında Urfa'da ne kadar nefret ve gayri kabili af melâneti ihanetkâr nede bulunduğ u Erzurum Mebusu Münir Hüsrev ve Kozan Mebusu Ali Salp ve Urfa Valisi sabıkı olup Genç Vilâyetinde bulunan Ali Rıza Beyler de yakinen ve tafsil ve teferuatıyla bilirler. Urfa gibi müdâfaa ve istiklâl harbi canasında en pürüzüz ve cansiperane fedakarlıklarda bulunmuş olan vatanperver ve milliyetperver bir muhitte bulunduğu itibarıyla nevi şahısna münhasır böyle bir hallinin ferih ve şahur gezip tozması ve afi umumiden istifade etmesi mümkün-olmıduh caiz olamayacağından, icabederse muruzul emsalı zevatın şehadâtına da müracaat olunarak merhumun müteasalar listesine ithalini tekrar arz ve teklif ederim efendim.

Urfa
Ali Fuat

Riyaseti Celleye

Müzakere kâhîdir.

Fena adamları tabiiyetten iskat suretiyle haklarındaki muamele muhtaziyenin ifasına devam edilebileceğinden 150 kişilik listenin aynen kabulünü teklif ederim.

Aydın
Mazhar

Riyaseti Celleye

İsmet Beyefendinin şehadetinden Çapanoğullarının masumiyeti hakkında bina da kanaat gelmiştir. Binaenaleyh istiklâl mahdalyarıyla taliflerini teklif ederim.

Yozgat
Söleyman Sırrı

SÖKRÜ BEY (İzmir)— Aynıdır yahu. Meclis alely ediyor, böyle şey olur mu?

SÖLEYMAN SİRRİ BEY (Yozgat)— Niçin olmasın. (Gürültüler) Çapanoğullarını tezkîye etmek ayıp değil midir?

İSMET BEY (Çorum)— Reis Bey burada ceyran eden müzakere mülletin mukadderatına taalluk eden en mühim mesaldır. Çapanoğulları dahalet ettikleri surette tahribat yapmavacaklarına dair vaat yapmışlardır ve o suretle oturmuşlardır. Oğulları askere gitmiştir. Salih Bey, hâkimdir, bugün Kurşehirinde.

SÖLEYMAN SİRRİ BEY (Yozgat)— Kurvayı aaliyeye kumanda ettiğ i halde hâkimdir.

(İSMET BEY (Devamlı))— Meclis böyle hissiyatı şahıshı üzerine karar ittihaz edemez.

SÖLEYMAN SİRRİ BEY (Bazok)— Meclisin kararı yoktur Beyefendi. İstiklâl mahkemesi azacı buradadır. Söyleyin Refik Bey.

Riyaseti Celleye

Ferit Hükümetinin Ayrılık Karmakamı ile Karesi, Bolu ve Derim müteasarrıflarını kabul eden ve vatan ve gayemiz aleyhine bütün meâsedetlerini icra eyleyen ve bugün Bulgaristan'da bulunan Osman Nuri namı vezirin 150 kişilik listeye ithalini teklif eyleriz.

Giresun Mebusu
Hacim Muhiddin

Karesi Mebusu
Mehmet Cavid

Riyaseti Celleye

22/23.4.1334

Muhip Mağmumi isminde ziraat mühendisi bir melun vardır. Büyük Milletimizin ebedi düşmanıdır. Macaristan'da hiyanete devam etmektedir. Milletime hakareünden dolayı kâfire o kadar huncun vardır ki elimle geçce dışlerine parçalayacağım. Melunun mutlaka listeye ithalini Heyet Celleden rica ederim.

Malatya
Mahmud Nedim

Riyaseti Celleye

Listeye muttali olduk. İcrasının Heyet Vekileye havalesini teklif ederim.

Konya
Refik

Riyaseti Celleye

İsimdi isimleri gösterilen üç şahsın ithali ile bunlardan şerri ehven olan üç kişinin ihracını teklif ederim.

Bolu
Sökrü

MECLİS ZABITLARI

Rıyaseti Celileyce

Bütün hareketi millîye esnasında Yunanlılarla teşriki mesai ederek bir çok hanûmaların sönmesine sebebiyet veren Eşme'nin İhrakiye Uşak'ın İskana hâis olan ve ahvalı hakkında mukaddeme biddefat Mûdafai Millîye Vekili Kâzım Paşa Hazretlerine beyanı malumat edilen Eşme'nin Garanköy Kariyesinden Hacı Madem Oğlu Mustafa ve mahdumu Nuri'nin aklı umumîden istifade ettirilerek ehlevm mevkuf bulunduğu Kule hapishanesinden tahliyesini Kütahya ve Saruhan havalısı asayışını ehemmiyetle ihlâl edeceğinden merkumanın 150 kişilik listesine ihtimali teklif ediniz.

Saruhan	Saruhan
Reşat	Ethem
Saruhan	Saruhan
Kemâl	Abidin Ali

REİS—Efendim: takrirlerin kuraeti hitam bulmuştur. Mûsaade buyurunsanız Heyeti Cellenizin mütalaasına bir noktayı arzedeceğim. Şimdi takrirler iki kısımdır. Bir kısmı vardır ki listede tadilat ıcrasını talep ediyor. Bir kaç takrir de vardır ki aynen kabulünü talep ediyor. Bir kaç takrir de vardır ki aynen kabulünü talep ediyor. Şimdi bu takrirlerin hangisinin evvelce reye konması için Heyeti Cellenizin izharı mütalaa etmesi lazımdır. Malumu âliniz içtiması sabıkda listenin tertibi meşuliyeti Hükûmete verilmiştir. Eğer bu kararında Heyeti Celleniz sabit ise listenin aynen kabulünü reye vaz edeyim. (Sabitiz sesleri) Tercihan reye konması lazımdır. Eğer listede tadilat ihtiyati terahîs buyurulursa ona dair olan takrirleri ayrı ayrı reyî âlinize vaz edeyim.

FERİDUN FKRI BEY (Dersim)—Hayır, hayır meşuliyet Hükûmetin. Meclis yalnız tennevür ediyor.

HACİM MUHİTTİN BEY (Giresun)—Takrirlerle beraber itilâf etük. Heyeti Vekileye veriniz. Heyeti Vekile nasıl isterse yapın. (Hayır sesleri)

MAZHAR BEY (Aydın)—150 kişilik listeyi okudunuz. Reye koyacağınız, biz de kabul edelim. Bu meşelenin meşuliyeti filan yoktur. Heyeti Celile bütün hissiyatını göstermiştir.

SABRİ BEY (Saruhan)—Efendim, zaman geçmiştir. daha müzakere olunacak mevât vardır.

A.FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya)—Beyefendiler, malumu âliniz bir aklı umumî kanununu çıkmıştır. Riyasetcumhur tarafından tasdik edilmiştir. Onun için ilanı zaruridir.

Binaenaleyh derakep ilan ve tatbiki lazımdır. Tekrar bir Heyeti Vekile kararın filan uzundur. Üç kişiden bahis buyuruldu, ki en mühim denildi. Beyefendinin buyurduğu Mavian oğlu Mustafa, Osman Nuri, bir de Refik.

NURİ BEY (Kütahya)—Rica ederim Hafız Mahmut unutulmasın. Bu da dördüncü olsun.

FERİT BEY (Devamlı)—Binaenaleyh listenin nihayetinden üç kişiyi çıkarın yerine bu üç kişiyi ilâve ediniz.

HULUSİ BEY (Karesi)—En şakileri çıkarıyorsunuz. Emin ol ki en fena, en müthiş şakileri çıkarıyorsunuz. (Gördükler)

FERİT BEY (Devamlı)—O halde bu üç kişinin tebdil edilip edilmemesi reye vaz edilsin. (Reye sesleri)

ALİ ŞUURİ BEY (Karesi)—Efendiler, daima fikrilerden bahsediyorsunuz. Fikir sahalı icraya gelmezse ne kıymeti kalır? Listenin ağı-

ğındaki adamlardan çıkarmak istiyorsunuz. Bunlar en şakilerdir. Bir fırkayı elinde tutar. Yunanlılar altınlara gark ettiler. Başına Ferik serpuşu koydular. Böyle döşman için kıymetli. bizim için namussuz adamlar vardır ki bir fırkayı muadiller. (Diğerinde mü sesleri) (Diğerinde). Diğerinde dediğim memleketin kenarındadır. Midilli dedir bu adam.

REİS—Efendim: mûsaade buyurunsanız Dahiliye Vekili Beyin teklifi vechiyle reyî âlinize koyayım. Dahiliye Vekili Beyin teklifi vechile defterin nihayetinden...

RECEP BEY (Kütahya)—Defterin nihayetinden demek doğru değildir. En hafif demek lazımdır.

ŞÖKRÜ BEY (İzmir)—Ehveni şer olanlardan. (Gördükler)

REİS—Mûsaade buyurunuz efendim, vakti geçirmeyiniz. Heyeti Vekilece ehveni şer olanlardan 3 kişinin çıkarılarak yerine isimleri zikrolunan 3 şahsın ilavesiyle defteri kabul buyurunlar el kaldırsın... Akasini reye koyuyoruz...

Eksanetü azime ile kabul olunmuştur.

İSMET BEY (Çorum)—Aklı celaleye geçelim Reis Bey.

ŞÖKRÜ BEY (İzmir)—Mesele iki şaktan mürekkeptir. Efendiler; tabiiyetten istat edilecek diye ikinci bir liste var. Fakat bu nasıl istat edilecek ve kimlerdir? Tabiiyetten istat demek bu suretle dışarıya çıkarılmak adamlardan daha ağır bir peydir.

RECEP BEY (Kütahya)—Hayır efendim; o kadar bir musamekedir.

FERİDUN FKRI BEY (Dersim)—Efendim, bunun kanunu mahsus mu tabiiyetle telafî lazımdır.

HACİM MURİDDİN BEY—Listeye bazı isimlerle girmesi için hayli ısrar edenlerden birisi de odur. Ancak kimseyi listeye sokmaya ve çıkarmaya muvaffak olamayızlar birisi.

MECLİS ZABITLARI

ALİ ŞUURİ BEY (Karesi)— Mevzubahsolan 150 kişilik listedir. Tabiiyet meselesi başkadır. Her birinin karara ihtiyacı lazımdır. Müsaelce bir iş de değildir. Heyet Vekile defterini yapar, sonra gelir.

ŞÜKRÜ BEY (İzmir)— Tavazuzu etmelidir. Meclisin değli midir bu hak? (Evet sesleri) O kadar. Binaenaleyh bunun da Meclisten geçmesi lazım gelir.

ALİ FETHİ BEY (İstanbul)— Celsei aleniyeye geçilmesini teklif ederim.

KAZIM PAŞA (Müdafaa-i Milliye Vekili) (Karesi)— Müsaade buyrulursa arz edeyim. Tabiiyetten iskat için tabii kanuna istinaden muamele yapılacak ve bu Hükûmete ait bir meseledir. Hükûmet elinde mevcut kanunlara göre tabiiyetten iskat edecektir. Malumu âlinizdir ki bir adam memleketten kaçır, döşman ordusu dahilinde bulunursa, kanunumuz bunların tabiiyetten iskaatına mesaf vermektedir.

FERİDUN FIKRI BEY (Dersim)— Peki, kabul ettiğimiz Teşkilât Esasîye Kanunumuz iskatı tabiiyet hakkını Meclise veriyor.

RECEP BEY (Kütahya)— Yoktur, yoktur.

ŞÜKRÜ BEY (İzmir)— Tabiiyetten iskat be-rayı malumat Meclise gelir.

KAZIM PAŞA (Müdafaa-i Milliye Vekili) (Karesi)— Onu müsaade buyurunuz, celsei hafiyede...

FERİT BEY (Dahiliye Vekili) (Kütahya)— Beyefendiler; mesele şimdi mühim bir şekil alır; böyle. Çünkü tabiiyetten iskat ettiğimiz adamlar vardır ki hakikaten 150 kişilik liste-nin içine girmelidir. Fakat yer olmadığı için girmemişlerdir. Şimdi bu adamları alı umumiye tabii tutarak yüz elliden maadaasının tabiiyetten iskat için bundan bir kaç ay sonra Heyet-i Celiyenize arz etmek usulünü takip edecek olursak bu olmaz. Çünkü bu tarzdaki müfessitleri, bir takım eşkyaaları sonra içeriye sokmak demektir. Şimdiye kadar iskat, tabiiyet kanunları mucibince Heyet Vekile tarafından Heyet-i Aliyenize arz olunur. Taamül de böyledir. Binaenaleyh bunlar hakkında da 150'lik defter olarak yapacağız. Diğerlerini bu tarzda muameleye tabii tutarak bunları da kapı dışarı atacağız. Başka türlü yapmanın imkânı yoktur.

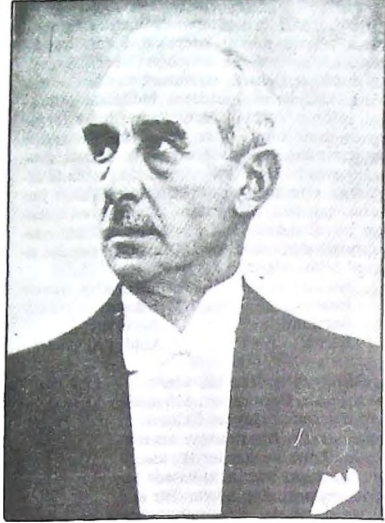
REİS— Elendim; celsei hafiyeden celsei aleniyeye geçilmesini kabul edenler lütfen el kaldırsın... Aklaîni reye koyuyorum... Kabul edilmiştir elendim.

RÖŞTÜ PAŞA (Erzurum)— Yoklama istertiz.

REİS— Celsei aleniyeye geçilmiştir.

Saat: 1.55 evvel

(TBMM Glali Celse Zabıtları, c.4, s.488-482)

YILDIZ PARLADI— Losan'da Yunanlılara tâvîs üstüne tâvîs İsmet Paşa'nın yıldız cumhurbaşkanlığı hakkına kadar parladi.

YILDIZ SÖNDÜ— İstiklâl Savaşı kahramanlarından Kâzım Karabekir ile yıldız sömmlerden. Bursin yıldızının sömmesini az kalam oamından bile oluyordu.

TBMM gizli zabıtlarının mevzuu-muzla ilgili kısımlarını aynen naklî ve ıktıbas ettikten sonra müzakereler üzerinde yorum ve tahlillere geçiyoruz. Evet 16 Nisan 1924 günü gizli oturum için müzakereler başlıyor.

TBMM başkanlığını Fethî (Okyar) Bey yapmaktadır. Kâtiplik vazifesini ise Yozgat meb'usu Avnî (Doğan) Bey ile Kütahya meb'usu Rağıp (Soysal) Bey yapmaktadır.

Listeyi genel kurula içişleri bakanı Ahmet Ferit (Tek) Bey sunmaktadır. Kürsüye gelen Ferit Bey elindeki lis-

Genel Müdürlüğünün mesele ile yandan alâkadar olduğunu söyler.

Emniyet Genel Müdürlüğünce yapılan listedekilerin sayısının 150'yi çok aştığını, 600'e yaklaştığını, genelkurulda teklif edilecek isimlerin buna ilâvesi ile bu sayının daha da artabileceğini ifade eder.

Bu arada Ferit Bey bir de itirafta bulunur. Sözleşme gereği listenin 150 kişi olacağı şkrinden hareketle Emniyet Genel Müdürlüğünün çok sayıda tesbit ettiği kimseler arasında—meşhur meselede olduğu gibi—“Şuna

BANKİ BİR "TASDİR" MİRCİ— Daha çok bir "münâhare" "kur"ı meclis olan 1. Meclis'in yerini alan II. Meclis'in bir tasdik meclisi olmaya yds tuttuğuna 160'lıklarla ilgili müzakereler ortaya koymuştur. Her şey dışarda yazılmış, çalınmış, hırsızlık; Mecliste bunu usulen görülmüş ve kabul etmiştir, hep o kadar.

teyi okumaya, listedeki isimlerle ilgili olarak bilgiler vermeye başlamıştır. Kimi niçin bu listeye aldıklarını, listeye alınması gerektiği halde alınmayanların sebeb-i hikmetleri hakkında mebusları aydınlatmaktadır.

150'LİK, 300'LÜK, 600'LÜK LİSTE

FERİT Bey 150'liklerin gündeme gelmesinden bu yana hem kamuoyu ve hem de İçişleri Bakanlığı ile Emniyet

değmiş, buna değmemiş diyerek" bir liste çıkardığını açık yüreklilikle söyler. Yanı bir nevi kur'a ile rakamı arzu edilen seviyeye indiriyor. Aynı mâhiyette, aynı derece suçlu görülen iki kişiden biri ve hattâ birkaçı yakayı kurtarıırken; bir diğeri vatanından, malından, mülkünden, çoluğundan ve çocuğundan ediliyor. Ne adalet değil mi?

Ferit Bey 600'lük listenin 300'e indirilmesi esnasında ne gibi zorluklar çektiklerinden bahisle zar-zor 150-

150'likler Meclis'te usûlen ele alınmıştı

ye indirilen liste ile ilgili olarak üyelerden bir nevi "anlayış" beklediğini her hâliyle ortaya koyar. "Şu listeyi tasdik edin gitsin" edâsıyla açıklamalarına devam eder.

Sanki 150'lik listeye kimin gireceği önceden tâyin ve tesbit edilmiştir de usûlen liste TBMM'ye sunulmuş gibi bir durum vardır. Gerek müzâkereler esnâsında ve gerekse müzâkereler akabinde üç aşağı beş yukarı hükümetten gelen liste kabul edilecektir.

Ferit Bey listenin hafiflemesini temin için ne gibi tedbirlere müracaat ettüklerini de dile getirir. Listede isimleri olanlardan bir kısmının hâlen Yunanistan'da bulunduklarını, müzâkerelere gelmeden evvel bunları vatandaşlıktan çıkardıklarını üyelere söyler.

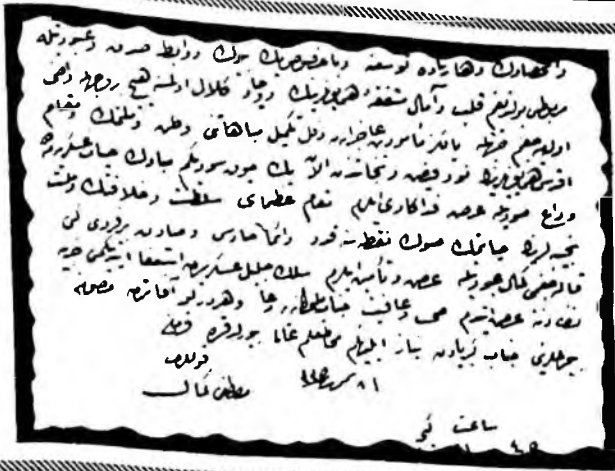
Esâsen Ferit Beyin bu açıklaması TBMM'den gelecek itirazları azaltmak ve "uygun" gördükleri listeye ses çıkarılmamasını temin etmekte. Oradaki üyelere bir tanesi kalkıp da

"Hâlen yurt dışında oldukları halde listeye dahil olanlar hakkında ne bu-

TUNALI HILMI— Ferit Beyi sorulan suallere mukabı cevap verememekle itham ettikten sonra küçük bir "ricada" bulunuyor. Kendi hatıracasını "talvis eden" Mahir Said'in listeye alınmasını ister.

8 Temmuz 1919'da ordu müfettişliği ve askerlik vazifesinden ayrıldığını bildiren Mustafa Kemal Paşa, istifa mektubunda bile padişaha bürmette kusur etmiyor. Başka elinde bulunan padişahu rahatlatmak için istifa ettiğini, emrinin sonuna kadar salınat ve hilâfet makamına bağlı kalacağını bildiren mektubunun son kısmı, imzası ise "Kulları Mustafa Kemal" Teni geçilerek bu gerçekler anlatılıyor mu? Başlangıçta işler hep böyle yolunda. Ne oluyorsa sonradan oluyor. Bütün damgasları sonradan vuruluyor, istisnalar buna binâ ediliyor.

yurursunuz?" demeyi aklına getirmemi.

Bu beyan açık açık bir tenâkuz ve milletvekillerini uyutmak için bir bahane idi. Hani bahane de işe yaramadı değil. İtirazları biraz hafifletti sayılır.

ORTADA KESİN LİSTE YOK

İÇİŞLERİ Bakanı Ferit Bey kimlerin 150'likler arasında yer alacağına dair kesin listeyi değil de, müsveddeyi üyelere çıkıyordu. Listede ufak tefek değişikliklerin sabah yapıldığını, bu yüzden henüz temize çekilmekte olan listeyi genel kurula sunamadıklarını açıklarken; TBMM'yi ne kadar hafife aldıklarını da ifade etmiş oluyordu.

Bütün Meclislerde müzakere edilecek hususların birer metin halinde üyelere önceden takdimi umûmî bir kâidedir. Bu usûle riayet edilmemiş

ve mebuslar kendilerince meçhul bir liste tanzimi için nerede ise bir sene bekliyor da, hazır listenin üyelere dağıtılacağı küçük bir zaman parçasına tahammül edemeyip meseleyi içişleri bakanının e-lindeki müsvedde ile alalecele müzakereye açıyor.

Mebuslar İçişleri Bakanının bahanesini yeterli bulmayıp listeyi görmek istediklerini ısrarla söylüyorlar. "Getireceğim" diye sözlerine devam eden Ferit Bey itirazlar üzerine "Şimdi söyledim. Getiriyorum. Şimdi yüksek kuruluşa takdim ederim" diyerek mebusları oyalıyor. Listeyi de getirmiyor.

İçişleri Bakanı Ahmet Ferit (Tek) Bey 150'liklerin listesini TBMM'de okurken; mebuslardan bir kısmı da ciddi ciddi itirazlarda bulundular. Zannederler ki bu meselede asıl karar TBMM verecek. Daha sonra listenin usûlen burada tartışıldığı an-

Meclis müsvedde listeyi görüştü

İçişleri Bakanı Ahmet Ferit (Tek) Bey 150'liklerin listesini TBMM'de okurken; mebuslardan bir kısmı da ciddi ciddi itirazlarda bulundular. Zannederler ki bu meselede asıl karar TBMM verecek. Daha sonra listenin usûlen burada tartışıldığı an-

laşılınca itiraz eden meb'usların yavaş yavaş seslerinin kesildiği görülecek ve listeyi tanzim işinin hükümete bırakılmasının "en mantıklı ve çıkar yol" olduğu anlaşılacaktır.

TEKERE ÇOMAK SOKAN MEB'US

MÜZAKERELER esnâsında Topçu İhsan

Bey Üsküdar Mutasarrıfı Ziver Beyin listeye girmediğini, halbuki girmesi gerektiğini söyler. Kendine göre gerekçelerini anlatır. Meclis'ten "Lânet!" sesleri yükselir. Zonguldak meb'usu Tunalı Hümlü Bey "O bitmiştir İhsan Bey. Çürüktür o çürüktür" diyerek listeye girmemesini ister. Topçu İhsan Bey ısrar edince TBMM'de uzun münakaşalar açılır.

Aydın meb'usu Mazhar bey (Mazhar Germen) söz alır. Müzakerelerin bir an evvel bitmesini isteyen TBMM Başkanı Fethi (Okyar) ve listeyi okuyan Ferit (Tek) Beyin arzuları istikâmetinde bir teklifte bulunur.

Listenin böyle fert fert okunup müzakeredilmesinin hem uzun zaman alacağını, hem de listeyi şişireceğini söyleyerek Bakanlar Kurulundan gelen şekliyle listenin kabul edilmesini ister.

Ferit Bey listeyi okumaya devam eder. Elektrikli havayı yatıştırmak için Topçu İhsan Beye hak verir gözü-kür. Ziver Beyi kötüler. Onun 300 veya 600 kişilik listede yer almasının

muhtemel olduğundan bahisle "150'ye çıkacak bir adam gözükmemiştir. Şimdi başka birini çıkarınız. Onun yerine Ziver Beyi koyarız. Hiç bir engel yok" der.

Ancak listede herhangi bir değişikliğe gidilmez. Ne

biri listeden çıkarılır, ne de onun yerine Üsküdar Mutasarrıfı Ziver Bey eklenir. Bir an için elektrikli hava durulur gibi olur ve müzakereler devam eder.

Ferit Bey konuşmasında Bakanlar Kurulunun mücrimleri tespitte takip ettiği bir prensipten söz eder. Aynı suçu işleyen iki kişiden birinin artık gücü kuvveti kalmamışsa ona mûsamaha ile bakılıp listeye alınmadığını; diğerinin ise güçlü, kuvvetli ve teşkilatlı olması ve aynı suçu işlemeye müsait görülmesi noktasından hareketle listeye dahil edildiğini söyler.

150'likler listesinde o zaman Balıkesir hapishanesinde yatan ve hepsi de idamlık 42 kişinin ismi de yazılıdır. Adı sanı belli olmayan bu çeteler listeye eksiltme ve arttırma işlerinde ko-

laylıklı olsun diye bir dolgu malzemesi olarak konmuşlar.

Ferit Bey Ziver Beyin ismi üzerinde durulunca yaptığı açıklama ile, aynı zamanda bir itirafta bulunmuş oldu. "Eğer isterseniz onlardan [Balıkesir hapishanesinde yatan 42 idamlıktan] bir tanesini çıkarır, çizeriz; Ziver Beyi sokarız" dedi.

Ulunay da dönmüştü

REFİK CEVAT ULUNAY— Önce adı 180'likler listesine alınarak "hâkiler" sandına dâhil edildi. Üçen yıllar dışarda kaldı. Af-tan sonra yurda dönerek "İde-i İtibar"a kavuştu. Çok kimsenin 180'liklerden olduğunu bilmes. O ve çocukları alınmalarında "hâlin" değini aldı, ama pek çok kimsenin affedilmiş olmalarına rağmen hâli "hâlin" diye anılır. Ne gariptir şu yalın dünya!

Çok geçmeden hava yeniden elektrikleşti. Ali Şuuri, Hüseyin Hüsnü, Tunalı Hilmi, Mazhar, Dr. Mustafa, Ahmet Süreyyâ, Akçoraoğlu Yusuf Beyler ile Hacı Bekir Efendi İçişleri Bakanını "Listenin düzenlenmesinde hangi ölçüler esas aldınız?" diye sışkırtırlar. "Prensip nedir?" diye ısrarla sorarlar.

Ferit Beyin sabrı iyice taşar ve şöyle der:

"Efendim, prensip diye ne istiyorsunuz? Hâin, hâin... Ne prensibi? Yalnız hâinliğin yönü ve cinsi bakımından bir sınıflandırması yapılabilir. Yoksa prensip nedir?"

konuşturmak istemiyorlar. Ne gariptir ki bunlardan bir tanesi Recep (Peker) Beydir. Konuşmadan o da hoşlanmamakta, yüksek sesle konuşarak gürültü yapmaktadır.

ORUÇ AĞIZLA LİSTE MÜZAKERESİ

SİMDİ sanıyorum ki, vazifelerimizin en mühimlerinden birini, yalnız aklımızla değil, vicdan ve kalbimizle ilgili bir vazifeyi yapmak üzere bulunuyoruz. Dolayısıyla pek fazla acele..." deyip "etmemize gerek yok" demeye fırsat bulamayan Yusuf Beyin sözü gürültülerle kesilir.

150'likleri tesbit için kıstas yok!

AVNİ DOĞAN—
Hemşehrisi Süleyman Surri Bey Çapanoğullarının 150'liklere dâhil edilmesini isterken; kendisi o sırada kâtip olduğu için sadece bunları kaydetmişti.

Halbuki daha önce Akçoraoğlu Yusuf Bey prensipten neyi kastettiğini açık açık söylemiştir. Bir hukuk profesörü olduğu için meramını gayet iyi anlatmıştır. Ancak işine gelmediği için veya başka sebeplerle Ferit Bey anlamaz gözük müştür.

Oysa Akçoraoğlu Yusuf Beyin sözleri gayet net ve anlaşılır cinsindendir. Kürsüye her gün üç defa çıkmak gibi bir âdeti olmadığını, kırk yılda bir çıktığı halde hiç tanımadığı, şikâretine muhalefet etmediği kimselerin ayak patırtısı yapıklarının hikmetini anlamadığını söyler.

Demek Yusuf Bey öyle meselelere temas ediyor ve parmak basıyor ki, TBMM'yi bir biblo ve kukla olarak görmek isteyenlerin oyunlarını bozuyor. Onlar da patırtı yaparak onu

Yusuf Bey TBMM'nin yargı gibi mühim bir vazifeyi yerine getirdiğini, 150 kişiye, verilecek cezaların en ağını vereceklerini, mübarek Ramazan münasebetiyle karınların aç olduğunu ve iftara yetiştirileceğini, bunun için listenin âcilen celbedilmesini, aç acına görüş ve düşüncelerin geçerli olmayacağını müdafaa eder.

"Bu mevzuda önce şahıslar gelmeden, prensipleri hukûkî bir şekilde tesbit etmek gerek" diyerek sözlerine devam eden Yusuf Bey, İçişleri Bakanının bir umûmî olarak, biraz da açık olmayarak prensipler hakkında konuştuğunu, bundan da TBMM'nin tatmin olmadığını dile getirir.

Konuşmasında daha adlar okunmadan hükümet tarafından 150 kişinin hangi prensiplere göre tesbit edil-

diğinin Ferit Bey tarafından hukûkî ve açık mesnedleriyle dile getirilmesini ister. Bunların 1.2.3.4.5 diye sıralanmasını, prensiplerini tesbitinden sonra hükümet tarafından gönderilmiş olanlar hakkında TBMM'nin "jüri" sıfatıyla karar vermesini talep eder.

"Diyorlar ki: 'Şunlar kovulacak, çıkartılacak. Fakat isimler gelmeden evvel prensip tartışması gerek. O prensiplerde hatâ varsa, noksan varsa onu tamamlayalım, değiştirelim veya düzeltelim de ondan sonra isimler listesi gelir, okunur" diye sözlerine devam etti.

MUHALİFLER BİRER BİRER SUSTURULUYOR

NASIL bir Meclis'te müzâkere yapıldığının farkında olmayan Yusuf Bey ciddi ciddi muhalefet yapmaya devam etti: "Burada bir takım kimseleri milliyetten kovacağız. Acele etmeyiniz. Ben de içinizden oy vereceklerden biri sıfatı ile söylüyorum. Hiç birisi hakkında bilgim yoktur. Prensipleri tesbit edersek, ola ki içinizden biri adları gördüğünde derki: 'Filandan daha fazla bu listeye girmeyi hak ediyor. Onu onun yerine koyabiliriz.' Onun için önce prensipleri tesbit edelim. Çünkü çok veballi, vicdanımız üzerinde dâima bizi rahatsız edecek bir oy vermekle mükellef bulunuyoruz."

Ancak bazılarınun prensiple, şununla bununla bir ilgisi yoktur. Listenin bir an önce okunarak bitmesini istemektedir.

Meseleyi bu kadar ciddiye aldığı için Yusuf Bey'e için için gülenler, gü-rültü ve patırtı yaparak alay edenler bile yok değildir. Yusuf Bey en sonunda meramına eremeden susmak zo-

REFET BELE— İstiklâl Mücadelesi için millette el ele verirken bunun arkasından 150'likler gibi tutar tutmaz hâdiseler yaşanacağını acaba Refet Bele Paşa da biliyor muydu?

Muhalifler birer birer susturuldu

runda kalmıştır. Daha doğrusu susturulmuştur.

Kendi ifadesi ile henüz kürsüye fazla çıkmayan ve kürsüde iken laf atmalar ve gürültü ile iyice yıpranan Akçoraoğlu Yusuf Bey de sonunda umûmî havaya ayak uydurmuştur.

ESKİ TERANEYİ TEKRAR

İÇİŞLERİ Bakanı Ferit Bey tekrar söz alarak listeyi nasıl tanzim ettikleri sıralamayı neye göre yaptıkları hakkında yine umûmî ve net olmayan mâlumatlar verdi. Daha doğrusu önceden verdiği ve tartışmalara yol açtığı bilgileri tekrarladi.

"Yusuf Beyefendiyi inandırma ve rahatlatma için önce prensiplerden söz

Ferit Bey Meclis'te zor kuklalık yaptı

edeceğim" diye de bir cümle sarfetti. Yusuf Bey de oturduğu yerden "Yalnız benü değil" diye lâf attı. Ferit Bey yine sınırlendi ve kürsüden şöyle mukabele etti:

"Efendim prensip diye ne istiyorsunuz? Hâin. hâin. Ne prensibi? Yalnız ihânetin tarz ve cınsı bakımından ancak bir sınıflandırma olur, yoksa prensip nedir?"

Ferit Bey aynı cümleleri daha önce de tekrar etmişti. Kızgınlıktan bir daha söyledi.

"Yusuf Bey bu sert çıkış karşısında "Kaçak Vahidüddin'in yanındakiler hâindir" deyince bu sefer söze TBMM Başkanı karşarak "Demîn zâtâliniz şikâyet ediyordunuz" diye kızgınlığını ifade eder. Akçoraoglu Yusuf Bey de pabucun pahalı olduğunu neden sonra anlayarak "Hakkınız var Reis Bey" diyerek sesini keser ve bir daha söze karışmamak için itinâ gösterir.

Daha sonra Meclis'te dişe dokunur bir muhalefetle karşılaşmaz. Onların sesi de çok geçmeden kesilir.

150'liklerin tesbiti ile ilgili olarak 16 Nisan 1924 günü TBMM'de yapılan gizli oturum sık sık çıkan "çatlak

seslerin" gerek başkan ve gerekse listenin bir an evvel görüşülüp bitmesini isteyen milletvekilleri tarafından "usûlüne uygun olarak" susturulur.

REFİK HALİD KARAY— Mustafa Kemal Paşa'nın telgraflarını engelledi diye 150'likler listesine dâhil edilerek o da uzun yıllar dışarda kaldı. Aftan sonra yurda dönüp alınandan "ihânet" damgasını almıyca muvaffak olanlardan bir tanesi de odur. Karay 1965'te vefat etti.

Oturumun kapanmasına yakın TBMM "dikensiz gül bahçesi" haline gelir. Muhalefet olsa da sıradan muhalefet. Sonunda İçişleri Bakanı Ahmet Ferit Bey tarafından okunan listenin, olduğu gibi hükûmete gönderilmesi kararlaştırılır. Böylece liste üzerine uzun uzun müzâkereler yapan TBMM havanda su döğmüş oldu. Alınan karara göre hükûmet listeye kesin şeklini verecek ve bu liste yeniden TBMM'ye gelüp müzâkereye açılacak.

İKİNCİ GİZLİ OTURUM

150'likler ile ilgili olarak TBMM'de ikinci gizli oturum 22-23 Nisan 1924 akşamı yapı-

lır. Oturumu Ali Surûri Efendi idare eder. Kâtipler ise Râgıp ve Talât Beylerdir.

Hükûmet tarafından hazırlanıp son şekli verilen liste ile alâkalı olarak bu sefer fazlaca tartışma olmaz. Yalnız hara yine de elektrikli. Liste İçişleri Bakanı Ferit bey tarafından okunur.

Bazı milletvekillerince listeye girmeyen hâinlerin girenlerden fazla olduğu şeklinde tırazlar olursa da kaale alınmaz. Listede ismi yazılı kimselelerden ehven-i şer sayılabilecek üç kişinin çıkarılıp bunların yerine Mutasarrıf Osman Nuri, Madanoğlu Mustafa ve Köylü gazetesi sahibi Refet'in konulmasının kararlaştırılması ile iş "tatlıya" bağlanır.

ERMENİ VE RUM MESELESİ

HÂLEN ülkemizde bir azınlık olarak yaşayan Yahudi, Rum ve Ermeni vatandaşlarımız alınmasınlar, ama İstiklâl Mücadelesi esnasında müstevlî kuvvetleri alkışlayıp onlara rehberlik yapan, onların işini kolaylaştırıp haklı mücadelemizi zorlaştıran Yahudi, Rum ve Ermeniler vardır. Müstevlîler ülkemizi işgal etti diye bayram eden, bayram sevinci yaşayan ve vatandaşlarımızı tâciz eden gayr-ı müslimler vardır.

Hüç şüphesiz İstiklâl Mücadelesine karşı gelen, Mücadelenin önde gelenleri ile yıldızları barışmayanların sayısı 150 değildi. Ancak ilaç için de olsa bu 150 kişinin içinde bir tek Rum ve Ermeninin bulunmaması düşündürücü değil midir?

Nitekim TBMM'de 150'liklerle ilgili olarak yapılan gizli celsede bazı milletvekilleri merak edip bu meseleyi sormuşlardır. Ancak mesele geçiştirilmiş, TBMM üyelerine tatminkâr bir cevap verilmemiştir.

Aynen ıktûbas ettiğimiz TBMM gizli celse zabıtlarında da görüldüğü gibi Zonguldak Milletvekili Halil Bey söz alıp şöyle diyor:

"Efendiler, hâin olan unsur, daha doğrusu memlekette bulunan anasurdan hiyanet etmişler yalnız Türklere mensup değildirler. Bunların hâircinde bir takım anasur daha vardır ki; bunlar dimağıyla, dilleriyle, kalemleriyle, tahsilleriyle bu memlekete hiyanet etmişlerdir. Bendeniz bu kadar kulak kabarttım. Bu listenin içinde ne bir

tek Ermeni, ne bir tek Rum, ne bir tek Yahudi vardır."

Listeyi takdim eden Kütahya Milletvekili ve İçişleri Bakanı Ferit Bey "Ahden kabul etmişiz" deyince Halil Bey üstelleyip meseleyi açmak istiyor:

"Bu yüz elli kişinin içine hiç bir Ermeni, Rum veya Yahudi girmeyecek mi?"

ÜZÜLSEN KAÇ PARA EDER?

HALİL Bey bakandan "Evet" cevabını alınca çok üzülür. "Eğer hakikaten Ermenilerin, Rumların, Yahudilerin yüz elli kişilik listeye dahil olmamaları bir esâs-ı ahdiyye [Lozan Andlaşması veya eklerine] müstenid bulunuyorsa, bu kûrsûde bendeniz teessürâtımı ve teessüfâtımı yedi kat göklere kadar yükseltmekten kendimi alamam" der. Vatan ve millet aleyhine bunca faaliyette bulunan unsurlardan bir tekinin bile 150'lik listesine girmemesini bir "imtiyaz" olarak değerlendirip listenin yeniden gözden geçirilmesini ister.

Ferit Bey böyle bir suale muhatap olacağını tahmin etmez. Onu böyle konuşturanlar da bu meselede ona yeterli bilgi vermedikleri için İçişleri Bakanı tek kelime ile "kem kûm" eder. 600 kişilik listede Rum ve Ermenilerin de isimlerinin bulunduğu nu, ancak Lozan Andlaşmasının zabıtları ve protokolları içinde Venizelos'un 150'likler listesine Rum, Ermeni ve Yahudilerden kimse alınmayacağına dair "beyanatu"nun var olduğunu, Türkiye delegasyonu başkanı İsmet Paşa'nın müzâkereler esnasında Yunanlıların bu "arzusunu" kabul ettiğini söyler. Hâriciyenin hukuk müşavirlerine göre gayr-ı müslim unsurlardan kimse 150'likler listesine alınması mümkün değil.

Karesi Mebusu Süreyya Bey elindeki Lozan Muahednamesinde ve eklerinde böyle bir maddenin olmadığını görerek "Nerede?" diye sorar. Ferit Bey "O bu kitapta yoktur" der ve

Rum ve Ermenileri İsmet Paşa korudu

işi Hâriciye Bakanlığına havâle eder. Hariciyenin beyanına göre dışardaki gayr-ı müslimlerin içeri sokulmaması, içerdeki gayr-ı müslimlerin de 150'liklere dâhil edilmesi noktasında Lozan müzâkerelerinin "müsait olmadığını" ileri sürer. "Dahiliyenin bunda yapacağı bir şey yoktur" diyip işin içinden sıyrılmak ister.

Süreyya Bey yeniden söz alarak Lozan Muahedesiyle ilgili olarak her şeyin ortada olduğunu, bunlarda Ermeni ve Rumlarla ilgili olarak bir şey bulunmadığını, eğer hükümetin milletten ve milletin vekillerinden sakladığı bir şey varsa "yalancılık ve vazifesizlik etmiş" olduğunu haykırır.

YUNAN'A TÂVİZİN BAŞLANGICI

OTURUMU idare eden başkan "yalancılık" sözünü geri aldurmak ister. Süreyya Bey ise geri adım atmaz. İsmet Paşa'nın Mecliste yaptığı açıklamalarda milletvekillerine andlaşma metnini, protokolları ve gizli olan evrakı takdim ettiğini, bunlar arasında gayr-ı müslimlerin 150'liklere dâhil edilemeyeceğine dair bir hüküm bulunmadığını, Ferit Beyin sözleri ile kendilerine verilen evraklar arasında tezat olduğunu hatırlatır.

Hükümeti gaflet ile itham eden Süreyya bey eksik cevellerle geldiği için Ferit Beyi hırpalar. Ferit Bey hâlâ ne diyeceğini bilememektedir. Kem küm etmeye devam eder. İşi Hâ-

riciye'nin üzerine atar. İzmir Meb'usu Şükrü Bey de ona katılır "Sarahatan söyleyiniz. [Andlaşma] Rum, Ermeni, Yahudi koğulamaz mı?" der.

Milletvekilleri Ferit Beyin zızzakları karşısında başta İsmet Paşa olmak üzere bu mesele ile yakından ilgisi olanların Mecliste açıklama yapmasını isterler. "Hakkımızdır, anlamak isteriz" derler.

İSMET PAŞA—Lozan'da 12 Adalar, Yunanlılardan tasminat gibi meseleleri ele almayan Paşa, Venizelos'a bir de gayr-ı müslimleri 150'likler listesine almama sözü vermiş. Oyna onlar bizi nasıl sıkıntıya sokmuşlardı.

Başkan oturumu kapatmak ister. "Müzâkerenin kıfâyetine dair takrîr var" der. Süreyya Bey aksını söyler ve görüşmelerinin devamını ister. Ferit Beyin sorulan suallere kat'î cevap veremediğini söyler. Kendilerine Venizelos'un gayr-ı müslimlerin 150'liklere alınmamasına dair sözlerinin nakledildiğini, ancak bunu İsmet Paşa'nın kabul ettiğinin söylenmediğini dile getirir. Hükümeti tekrar yalancılık suçlar. Böylece müzâkereler kapanır gider. Ne

—zabıtlara göre— Venizelos'a şifahi olarak söz veren İsmet Paşa gelip Meclis'te açıklamada bulunur, ne de hâriciyeden bir başkası. İşte o her yıl şatafa ile ünza yıldönümü kutlanan meşhur Lozan Andlaşmasındaki kocaman bir tâvîz ve haysiyet kırıcı bir nokta!

Demek Yunanlılara şifahi olarak tâvîz verme ve bunu harfiyyen uygulamanın tarihi eskilere dayanıyor. Cumhuriyetin ilk yıllarında gördüğümüz bu acı tatbikatın bir yenisini de 12 Eylül 1980'de Atatürkçülük adına ihtilâl ya-

pan cuntanın lideri emekli org. Kenan Evren'den görmüş-tük.

Sivil iktidarların ülkemizin Avrupa Topluluğuna girmesi için elinde koz olarak bulundurduğu bir unsuru "asker sözü ile Yunanlılara hediye etmişti. Dostu ve o zamanki NATO Başkomutanı Rogers'in "ricasını" kıramayarak Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadına dönmesini temin etmişti. Bunun karşılığı olarak da — sözde— Yunanistan ülkemize bazı tavizler verecekti. Ancak Yunanistan köprüvü geçip askeri kanada döndükten sonra bu sözleri tutmadı. Ayrıca çok geçmeden Amerikanlı NATO Başkomutanı Rogers ve hem de ona söz veren Yunanlı subay emekli olmuştu. Ortada bir belge bulunmadığı için de Yunanistan bu kuru vaad ile kendini bağlı saymamıştı.

Bakanlar Kurulu 1 Haziran 1924 günü bir karnâme haline getirilmek üzere listeyi son defa gözden geçirir. Ancak liste hâlâ tamamlanamamıştır. 149'da kalmıştır.

1 Haziran 1924 günü Mustafa Kemal Paşa başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulunda Mustafa Kemal Paşa 149 kişilik listenin 150'ye tamamlanması için Köylü gazetesi sahibi Refet'in listeye dahil edilmesini emreder. (150'likler, İlhami Soysal, s:6)

CERKEZ ETHEM— Yakın tarihin enleştirmeye simalarından birisi de hiç şüphesiz Cerkez Ethem'dir. Ona vurulmak istenen "İhânet" damgasını pekiştirmek için onun yakın çevresi de 180'liklere dahil edildi. Acaba yakın tarihin üzerindeki sieperdesi halkın hâlini ve kahramanlar yer değiştirir mi dersiniz?

**MECLİS Mİ.
MUSTAFA
KEMAL Mİ?**

H ÜKÜ-
METTEN
gelen lis-
teyi 22/

23 Nisan 1924 akşamı görüşerek ehven-i şer sayılan üç kişinin ismini çıkartıp bunların yerine üç kişinin isminin yazılmasını kararlaştırmıştı. Bunlardan biri de Köylü gazetesi sahibi Refet idi.

Bakanlar Kurulu buna dayanan listeye Köylü gazetesi sahibi Refet'i ilâve etmeyip rakamı 149'da bırakıyor. Bu şahıs listeye Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle giriyor. Yani burada TBMM'nin değil, Mustafa Kemal Paşa'nın sözü geçerli oluyor.

Köylü gazetesi sahibi Refet'in ilâvesi ile 150'ye çıkan kesin liste ile ilgili karnâme ve karnâme altındaki imzalar şöyledir:

"Lousanne Muahedenâmesine merbut Aff-ı Umûmî Protokolunda aften istisnâ edilen 150 kişiden 149 kişinin isim ve hüviyetlerini mübeyyin defteri hâvî ve Hey'et-i Vekilece tasdik talebini mutazammın Dahiliye Vekâlet-i Celilesinin 23 Nisan 1340 tarih ve 12304/1971 numaralı tezkere üzerine, defterde mevcut 149 şahsa ilâveten Köylü gazetesi sahibi Refet'in idhâliyle defterin tasdiki

Ferid Bey de az kalsın 150'liklerden oluyordu

Hey'eti Vekilenin 1.6.1340 [1924] tarihli ictimâında karargir oldu.

"Türkiye Reisicumhuru Gazı Mustafa Kemal

"Başvekil ve Hâriciye Vekili İsmet [İnönü]

"Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım [Özalp]

"Adliye Vekili Mustafa Necati

"Dahiliye Vekili Recep [Peker]

"Maliye Vekili Mustafa Abdülhâlık [Rendâ]

"Nâfia Vekili Süleyman Sırrı [Day]

"Ziraat Vekâleti Vekili Hasan Hüsnü [Saka]

"Ticaret Vekili Hasan Hüsnü [Saka]

"Sıhhiye ve Muavenet-i İcîmaiye Vekili Dr. Refik [Saydam]

"Mübadele-İmar ve İskân Vekili Mahmut Celâl [Bayar]"

FERİD BEYE NE OLMUŞTU?

DİKKAT edilirse 150'likler kararâmesinin altında iç işleri bakanı sıfatıyla Recep [Peker] Beyin imzası var. Halbuki listeyi gerek birinci gerekse ikinci TBMM gizli oturumunda

Ahmet Ferit [Tek] Bey okumuş ve hararetili, hararetili müdafaa etmişti. Ancak "İçişleri bakanı" sıfatıyla kararâmede başkasının ismi yazılı.

Peki ne olmuştu Ferit Bey?

Ferit Bey kararâmenin imzalanmasına 10 gün kala vazifesinden istifa ettiği için onun yerine Recep Peker İçişleri Bakanı olmuştu.

Ferit Bey'in istifa gerekçesi de oldukça enteresandır. Ahmet Ferit Bey 1919 yılında Mütareke İstanbul'unda Anadolu'daki millî kurtuluş hareke-

Listeyi hazırlayanlar adına TBMM'de kuklalığa soyunan ve hazırlıksız olduğu için hayli zorlanan İçişleri Bakanı Ferid Bey de meğer eski bir "Mustafa Kemal muhalifi" imiş. Hakkında çıkan bir yazı üzerine istifâ ederek canını kurtarmayı kâr bilip bir kenara çekildi.

Yalman'ın bir yazısı Ferid Beyi götürüyor

tine karşı tedbirler almaya çalışan Dâmad Ferid Hükûmetinin Nafia Nâzırındır. 8 Temmuz 1919'da Mustafa Kemal Paşa maiyetindeki Miralay Refet (Bele) Bey'e çektiği telgrafta Mustafa Kemal Paşanın şiddetle aleyhinde bulunmuştur.

Daha TBMM'de 150'liklerle ilgili ilk gizli oturumun hemen ardından 20 Nisan 1924'te Vatan gazetesinde "Günün Meselesi Ferit Bey" başlıklı bir yazı çıkar. Ahmet Emin Yalman tarafından kaleme alınan yazıda Ferit Beye—sınurdışı edilen bir takım Ermenilerin dönüşüne vâsita olduğu için—şiddetle çatılmaktadır.

28 Nisan tarihli İstanbul gazetesinde ise İsmet paşa hükûmetinin İçişleri bakanı Ferit Beyin 8 Temmuz 1919'da Damat Ferit kabinesinin Nafia Nazırı (Bayındırlık Bakanı) sıfatıyla Ferit Beyin Mustafa Kemal aleyhine Miralay Refet (Bele) Bey'e çektiği telgraf yayınlanmıştır.

Telgrafta "Paşa meselesine gelince, bu mesele had ve müzmin bir şekil aldı" denildikten sonra Mustafa Kemal Paşanın çağırılmasına rağmen İstanbul'a dönmemesi kınanıyor, döndüğü takdirde kendisine İngilizlerin bir şey yapmayacaklarını vaad ettiklerinden bahsediliyordu. Ayrıca Mustafa Kemal Paşanın istiklâl mücadelesi ile alâkalı olarak camilerde halka hitap etmesinin doğru olmadığına temas ediliyordu.

Demek 150'likler için konulan "İstiklâl Mücadelesine karşı çıkmak"

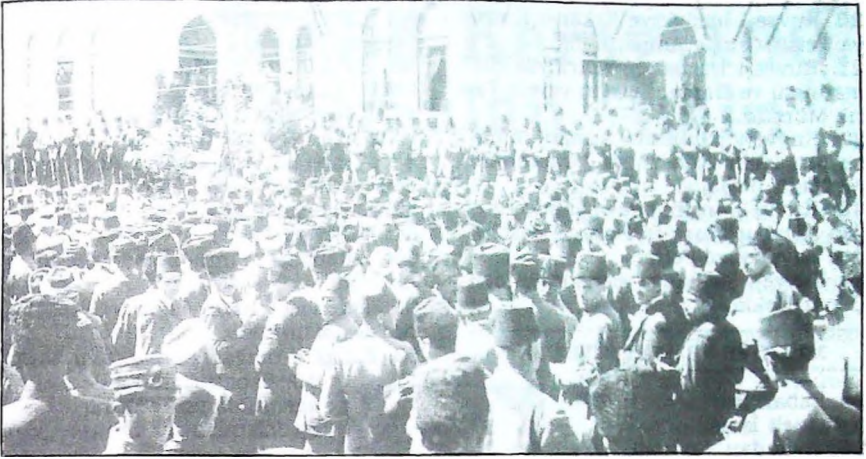

HASAN SAKA— 1.6.1940 (1924) tarihli 150'likler kararnamele Ticaret Vekili sıfatıyla kendi adına, Ziraat Vekâleti Vekili adına da bir başka bakan yerine iki imza atan birisi. Aslında o da bir kukla idi. İki değil 8 imzası olsa ne yazar. Hakim güçler karşısında TBMM'nin bile emsali okunmaması: Hasan Hüsnü Saka da kim oluyor-muş!

prensibinin içine böylece Ferit Bey de girmiş oluyordu. Kaderin garip cilvesine bakınız ki TBMM'de hararetili hararetili 150'likler listesinin müdafaa eden, vatana ihânet suçlarının hududunu çizene Ferit Bey, meğer bu esnâda bir daire de kendi etrafında çiziyormuş da haberi yokmuş.

Mondoros Mütarekesini imzaladığı için Hüseyin Rauf Bey (Orbay) ile Damat Ferit hükûmetinde bakan olan Ferit Bey hatır belâsı müsamahaya mazhar oldular. Rauf Bey ve Ferit Bey başbakanlık ve İçişleri Bakanlığı vazifelerini bırakıp "kışelerine çekilmekle" yakalarını kurtardılar!

Ferit Bey gazetelerde yayınlanan telgrafın bir şifre, bir parola olduğunu söyledi. Buna da Refet Bele'yi şa-

ait gösterdi. Bunun üzerine Refet Bey'e bir açıklama yaparak Ferit Beyi suçladı ve şöyle dedi: "Ferit Bey o zaman Samsun'un İngilizler tarafından işgaline imkân vermeye uğraşıyordu. Milli Mücadelenin de aleyhinde idi." a.g.e. s: 58)

Peş peşe gelen darbeler sonunda Ferit Bey daha fazla dayanamaz. 21 Mayıs 1924 günü istifâ etmek mecburiyetinde kalır. İşte bu yüzdendir ki 1 Haziran 1924 tarihli 150'likler kararâmâmesine "İçişleri Bakanı" sıfatıyla imza koyamaz. Bir başka ifade ile, değil 150'likler kararâmâmesinin altına imza koymak, o listede yer almadığı için Allah'a şükreder!

1 Haziran 1924 günü bir bakanlar kurulu kararı ile tesbit ve ilân edilen 150'liklerin listesi aynen şöyle idi:

VAHİDÜDDİN'İN MAİYETİ

1. Yâver-i Has Kiraz Hamdi
2. Hademe-i Hassa Kumandanı Zeki
3. Hazine-i Hassa müfettişlerinden Tayserili Şaban Ağa
4. Tütüncübaşı Şükrü
5. Serkarin Yaver
6. Yâverandan Erkân-ı Harp Miralay Tahir
7. Seryâver Avni

8. Esbak Hazine-i Hassa Müdürü ve Defter-i Hâkanî Eminî Refik

KUVVE-İ İNZİBÂTİYEYE DÂHİL KABİNE ÂZÂLARI:

9. Esbak Şeyhülislâm Mustafa Sabri
10. Adliye Nâzır-ı esbaku Ali Rüşdi
11. Ziraat ve Ticaret Nâzır-ı esbaku Cemal (Artin)
12. Bahriye Nâzır-ı esbaku Cakacı Hamdi (Paşa)
13. Maarif Nâzır-ı esbaku Rumbeyoglu Fahreddin
14. Esbak Ziraat ve Ticaret Nâzır Kızıhançerli Remzi

SEVR MUÂHEDENÂMESİNİ İMZALAYAN HEY'ET-İ MURAHHASA

15. Maarif Nâzır-ı esbaku Hadî [Paşa]
16. Ayandan Şura-yı Devlet Reis-i esbaku Ruza Tevfik [Bölükbaşı]
17. Bern Sefir-i esbaku Reşat Hâlis

KUVVE-İ İNZİBÂTİYEYE DÂHİL OLANLAR:

18. Kuve-i İnzibâtiye Başkumandanı Süleyman Şefik (Paşa)
19. Yâver-i sūvarî yüzbaşısı Bulgar nâmiyla mâruf Tahsin.

20. Kuvve-i İnzibâtiye Erkân-ı Harbiye Reisi Miralay Ahmet Refik..
21. Kuvve-i İnzibatiye Mitralyöz Kumandanı ve Damat Ferit'in yaveri Tarrık Mümtaz.
22. Kuvve-i İnzibâtiye kumandanlarından İzmir Kolordusu kumandanı Ali Nadir [Paşa]
23. Kuvve-i İnzibâtiye mensubinin-den Nemrut Mustafa Divan-ı Harbinden Kaymakam Fettah
24. Kuvve-i İnzibâtiye mensubinin-den Çopur Hakkı

MÜLKİYE VE ASKERİYEDEN:

25. Esbak Bursa vâlisi Gülmülcineli İsmail
26. Âyandan Konyalı Zeynelabidin
27. Cebelibereket Mutasarrıf-ı esbaki Fânizâde Mesut
28. Hürriyet ve İtilaf Fırkası Lideri Miralay Sâdık
29. Malatya Mutasarrıf-ı esbaki Bedirhani Halil Rahmi
30. Esbak Manisa Mutasarrıf-ı Giritli Hüsnü
31. Esbak Divan-ı Harp Reisi Nemrut Mustafa [Paşa]
32. Uşak Belediye Reisi Hulusi
33. Adapazarı kaymakam-ı esbaki Hâsin Mustafa
34. Tekirdağ Müfti-i esbaki Hafız Ahmet
35. Afyonkarahisar Mutasarrıf-ı esbaki Sabit
36. Gaziantep mutasarrıflığında bulunmuş Celâl Kadri
37. Hürriyet ve İtilaf Kâtib-i Umûmîmisi Adanalı Zeynelabidin.
38. Mülgâ Âyandan Evkaf Nâzır-ı esbaki Vası Hoca
39. Harput Vâli Vekil-i esbaki Ali Galip
40. Bursa Vâli Vekil-i esbaki Azız Nuri.
41. Sâbık Bursa Müftüsü Ömer Fevzi.
42. İzmir Kadı müşavir-i sâbıkı Ahmet Asım
43. Esbak İstanbul Muhafız Natuk
44. Dahiliye Nâzır-ı esbaki Âyandan Adil

ETHEM ŞERİF— 2. Dönem Konya Meb'usu. Sonradan Hayrihoğlu soyadını almıştır. Meclis'te pek bir varlık gösteremeyen "nâmilin" (diletiyel) sınıfından biri.

45. Dahiliye Nâzır-ı esbaki Âyandan Mehmet Ali
46. Esbak Edirne vâlisi ve Şehremini vekili Sâlim (mırmıran)
47. Kütahya'da Yunanlılara mutasarrıflık eden Hoca Râsihzâde İbrahim.
48. Adana'da vâililik eden Abdurrahman
49. Karahisar-ı Şarki meb'usu esbaki Ömer Feyzi
50. İşkenceci nâmiyle mâruf Mülâzım Adil
51. İşkenceci nâmiyle mâruf Mülâzım Refik
52. Esbak Kırkağaç kaymakamı Şerif
53. Esbak Çanakkale mutasarrıfı Mahmut Mahir
54. İstanbul merkez kumandan-ı esbaki Emin
55. Kilis'te kaymakamlık eden Sadullah Sami
56. Esbak Dahiliye Nezâretî dâvâvekili ve Bolu mutasarrıfı Osman Nuri

ETHEM VE AVENESİ:

57. Çerkez Ethem
58. Ethem'in birâderi Reşit
59. Ethem'in biraderi Tevfik
60. Kuşçubaşı Eşref
61. Kuşçubaşı Eşref'in biraderi Hacı Sami
62. İzmirli Sâbık Akhisar kumandanı yüzbaşı Küçük Ethem
63. Düzcü Mehmet Oğlu Sami
64. Burhaniyeli Halil İbrahim
65. Susurluk'tan Demirkapılı Hacı Ahmet

ÇERKEZ KONGRESİNE MÜRAHHAS OLARAK İŞTİRAK EDENLER

66. Hendek kazasının Sümbüllü karyesinden Bağ Osman
67. İzmir mutasarrıf-ı esbaki İbrahim Hakkı
68. Beraev Sait
69. Berzek Tahir
70. Adapazarı'nın Harmantepe karyesinden Maan Şirin

Refik Halid Karay 100. sırada yer alan "hâin"

71. Söke Ereğlisinin Teke karyesinden Koca Ömer oğlu Hüseyin
72. Adapazarı'nın Talustanbey köyünden Bağ Kâmlı
73. Hamte Ahmet
74. Maan Ali
75. Kirmastı'nın Karaosman karyesinden Harunreşit
76. Eskişehirli Hızır Hoca
77. Biğalı Nuri Bey oğlu İsa
78. Adapazarı'nın Şahinbey karyesinden Kâzum
79. Gönen'in Tuzakçı karyesinden Lampat Yakup
80. Gönen'in Keçeler karyesinden mütekaait binbaşı Ahmet
81. Gönen'in Bayramiç karyesinden Kumpat Hafız Sait
82. İzmir'de dâvâvekili Sait
83. Şamlı Ahmet nuri

POLİSLER

84. Esbak İstanbul polis müdürü Tahsin
85. Esbak İstanbul polis müdür muavini Kemal
86. Emniyet-i umûmiye müdür muavini İspartalı Kemal.
87. Esbak İstanbul polis müdüriyeti birinci kısım başmemuru Hafız Sait
88. Esbak İstanbul polis müdüriyeti birinci şube müdürü Şeref
89. Sâbık Arnavutköy merkez memuru Hacı Kemal
90. Sâbık polis başmemurlarından Namık

91. Şişli Komiseri Nedim
92. İzmir Merkez Memuru, Edirne Polis Müdürü ve Yalova Kaymakamı Fuat
93. Adana'da polis memurluğu eden Yolgeçenli Yusuf
94. Unkapanı merkez memur-u sabıki Sakallı Cemil
95. Büyükdere merkez memur-u sabıki Mazlum
96. Sabık Beyoğlu ikinci komiseri Fuat

GAZETECİLER

97. Serbestî gazetesi sâhibi Hürriyet ve İtlâf âzasından Mevlanzâde Rıfat
98. Türkçe İstanbul gazetesi sâhibi Sait Molla
99. İzmir'de Mûsavaat gazetesi sâhibi ve eski muharriri Darûlîhkmet âzâsı İzmirli Hafız İsmail.
100. Aydede gazetesi ve Posta Telgraf Müdür-i Umûmî esbaki Refik Halit [Karay]
101. Bandırma Adalet gazetesi sâhibi Bahriyeli Ali Kemal
102. Edirne'de Temmin ve el-Yevm, Selânik'te Hakikat gazeteleri sâhibi Neyir Mustafa.
103. Eski Köylü gazetesi muharriri Ferit
104. Alemdar gazetesi sâhibi Refî Cevat
105. Alemdar gazetesi sâhibi Pehlivan Kadri
106. Adana'da Ferîdâ gazetesi sâhibi Fânizâde Ali Hilmi

ESREF SENCER KUSCUBASI— Osmanlı istihbarat teşkilâtı (Teşkilât-ı Mahsusa) üyesi idi. 150'liklere dâhil oldu. Aftan sonra dönüp kalan ömrünü İzmir'de tamamladı.

107. Balıkesir'de İrşad gazetesi sahiplerinden Trabzonlu Ömer Fevzi.
 108. Halep'te Doğru Yol gazetesi sahibi Hasan Sadık
 109. Köylü gazetesi sahip ve müdürü İzmirli Refet

DİĞER EŞFAS

110. Tarsuslu Kâmil Paşazâde Selami
 111. Tarsuslu Kâmil Paşazâde Kemal
 112. Süleymaniye'li Kürt Hakkı
 113. Mustafa Sabri Hoca'nın oğlu İbrahim Sabri
 114. Fabrikatör Bursalı Cemil
 115. İngiliz Casusu meşhur Çerkez Ragıp
 116. Fransız zâbitliği yapan Hacı'nın Kazak Hasan
 117. Eşkîyâ reisi Süngülü Davud
 118. Binbaşı Çerkez Bekir
 119. Bursalı fabrikatör Cemil'in kayınbiraderi Necip
 120. İzmir sâbık umûr-u İslâmiye müfettişi Ahmet Hulusi
 121. Uşak'ta Madanoğlu Mustafa
 122. Gönen'in Tuzakçı karyesinden Yusuf oğlu Remzi
 123. Gönen Bayramîç karyesinden Hacı Kasım oğlu Zühtü
 124. Gönen'in Balcı karyesinden Kocagözün Osman oğlu Şakir.
 125. Gönen Muratlar karyesinden Koç Mehmet oğlu Koç Ali.
 126. Gönen'in Ayvacık karyesinden Mehmet oğlu Aziz
 127. Gönen Keçeler karyesinden Bağcı Ahmet oğlu Osman

128. Susurluk Yıldız karyesinden Molla Süleymanoğlu İzzet
 129. Gönen'in Muratlar karyesinden Hüseyin oğlu Kâzım
 130. Gönen'in Balcı karyesinden Bekiroğlu Arap Mahmut
 131. Gönen'in Rustem karyesinden gardiyan Yusuf
 132. Gönen'in Balcı karyesinden Ömer oğlu Eyüp

ÇERKEZ ETHEM—180'likler hatasına "Ethem ve Avanesi" başlığı ile yer aldı. 1938 senesinde af çıktıktan sonra Ürdün'de idli. Kendi hîne "hâin" damgası vurulmasını yediremediği için olmalı ki yurda dönmedi. Ürdün'de vefat ederek Şeria kıyısında bir mezarlığa defnedildi.

133. Gönen'in Keçeler karyesinden Talustan oğlu İbrahim
 134. Gönen'in Balcı karyesinden Topallı Şerif oğlu İbrahim.
 135. Gönen'in Keçeler karyesinden Topal Ömer oğlu İdris
 136. Manyas'ın Bolcaagaç karyesinden Kurhoğlu İsmail
 137. Gönen'in Keçeler karyesinden Muhtar Hacı oğlu İshak
 138. Marmara'nın Kayapınar karyesinden Yusuf oğlu İshak
 139. Manyas'ın Kızılık karyesinden Ali Bey oğlu Sabit
 140. Gönen'in Balcı karyesinden Veli oğlu Selim

141. Gönen'in Çerkez mahallesinden makinacı Mehmet oğlu Osman
 142. Manyas Değirmenboğazı karyesinden Kadir oğlu Kamil
 143. Gönen'in Keçidere karyesinden Hüseyin oğlu Galip
 144. Manyas Hacıyakup karyesinden Çerkez Sait oğlu Salih
 145. Manyas'ın Hacıyakup karyesinden maktul Şevket'in biraderi İsmail

146. Gönen Keçeciler karyesinden Abdullahoğlu Deli Kasım
 147. Gönen'in Çerkez mahallesinden Hasan Onbaşı oğlu Kemal
 148. Manyas'ın Değirmenboğazı karyesinden Kadıroğlu Kâmil'in biraderi Kâzım Efe.
 149. Gönen'in Kızlık karyesinden Pallaç oğlu Kemal
 150. Gönen'in Keçeler karyesinden Tuğ oğlu Mehmet.
 (150'likler, İlhami Soysal, s: 59-64)

KISA BİR MÜTALAA

LİSTEYE baktığımız zaman TBMM'de müzakeresi sırasında itirazların boşa olmadığını hissi meselelerin karıştığını açık görebilmekteyiz. Söylenildiği gibi tesbit edilen esaslara göre hâinlerin sayısı 150'den çok çok fazladır. Fakat bunlardan lâıyk olanların 150'likler listesinde yer aldığı söylenemez. Hele hele İstanbul sokaklarını işgal eden yabancı askerlere alkış tutup onların işlerini kolaylaştıran Ermeni ve Rumlardan hiç kimsenin 150'likler listesinde yer almaması anlaşılır gibi değil. Kıtas İstiklâl Mücadelesine karşı gelmek idi ise Rumlar ve Ermeniler bu kâideden niçin istisnâ edildiler?

Hatır-gönül süzgecine takılmayan, fiilleri müdafaa edilmeyecek kadar aleniye te çıkmış kimseler dışında 150'likler listesinde adı sanı duyulmayan, hiç bir kıymet-i harbiyesi olmayan köylüler, çeteler bile yer almıştır. Adamı olmayan, müdafaaasız, gerçekten suçlu kimselerden arta kalan liste bunlarla tamamlanmıştır.

Böylece Lozan Barış Andlaşmasının gereği yerine getirilmiştir. Bınbır güçlükte yaklaşık bir senede denkleştirilen 150 isimden içerdeki yurt dışına sürülürken; yurt dışındakilerin yurda girişi de engellenmiştir.

150'liklerle ilgili kararname yayınlandığı zaman listede ismi olanların

"Hâin" sayısı 150 miydi?

150'likler listesinin altına bakan olarak imzasını atımlardan birisi de Mahmud Celal Bey (Bayar) idi. İstiklâl Sevasında hallo galeyana getirmek için "Gâlip Hoca" kışkırtan gıyaz Bayar, salafide dinin gücü ve ruhunu göstermiyordu mu?

çoğu zaten yurt dışında idiler. Türkiye'de olanlar da yurt dışına sürülecek 150'liklerle ilgili operasyon tamamlanmış oldu.

150'likler listesinde isimlerden dikkati çekenler olmuştur, çekmeyenler olmuştur. Bunlardan bir tanesi üzerinde durmak istiyoruz. O da isim listesinde 45. sırada yer alan "Dahiliye Nâzırı esbakı Mehmet Ali" Beydir. O da yurt dışına çıkarılmaya ve af kanunundan müstesnâ tutulmaya lâyık görülmüştür.

MEHMET ALİ BEY KİMDİR?

ÜNVANINDAN eski içişleri bakanı olduğu anlaşılan Mehmed Ali Beyin niçin 150'liklere dâhil edildiği ise anlaşılmıyor. İstiklâl mücadelesine karşı olduğu için mi, yoksa başka sebeplerden mi?

Eğer İstiklâl Mücadelesine karşı olduğu gerekçesiyle böyle bir muameleye maruz kalmışsa ona büyük hak-sızlık edilmiştir dersek haksızlık etmiş olmayız.

Yeni Nesil gazetesinin 22 Aralık 1987 tarihli nüshasında Mehmed Ali Bey ile alakalı bir bahis vardır. İstiklâl Mücadelesi ve Kuva-yı Milliye hareketinin nüvesini teşkil eden Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a yollanmasında Mehmet Ali Beyin yardımı vardır.

Damat Ferit Paşa Kabinesi çok çok önceden Mustafa Kemal'in Ana-

dolu'ya gönderilmesini planlar. Plândan Mustafa Kemal'in bile sonra haberi olur.

Harbiye Nâzırı Şâkir Paşa Mustafa Kemal'i alarak Damat Ferit Paşaya götürür. Oradaki samimi görüşmelerden sonra Kabineden çıkılır ve doğrudan Dahiliye Nâzırı (İçişleri Bakanı) Mehmet Ali Beyin evine gidilir. Şâkir Pa-

**Atatürk'ü
Samsun'a
yollayanı
bizler de
yurt dışına
yolladık**

şa. Mehmet Ali Beye Mustafa Kemal'i şöyle takdim eder:

"Ordu Komutanı Mustafa Kemal. hükümetimizin verdiği bütün vazifeleri memnûniyetle yapacaktır. Yeter ki bız kendisine yardım edelim."

Mehmet Ali Beyin, Şâkir Paşaya cevabı mândardır: "Onu bana ayrıca tanıtmaya hâcet yoktur. Onu kendi evinde çoktan tanıdım. Elbette elden geldiği kadar yardım edeceğim." (N. Ahmet Banoğlu, Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı, c. 1, s. 60-61)

İşte, Mustafa Kemal'i yakından tanıyan, onun Anadolu'ya geçişi için elinden gelen yardımı yapan eski içişleri bakanı Mehmet Ali Beye, mücadelenin kazanılmasından sonra Türkiye'de kalmayı çok görüyorlar ve ismini 150'liklerin arasına 45 numara ile kaydediyorlar. Demek bu da kade-rin garip bir tecellisi.

REFİK CEVAT
ULUNAY— Yurda
döndükten sonra
gazetecilik
mesleğine
devam etti.

Madde 2 — Eşhası merkume bade-ma Türkiye'de hakkı temellük ve hakkı tevarüsten mahrum olurlar.

Madde 3 — İşbu kanun tarihî neş-rinden itibaren meridir.

Madde 4 — İşbu kanun ahkâmının

KADERİN CİLVESİNE BAK!

VATANDAŞLIKTAN ÇIKARILMALARI

150' LİKLER listesin-de yer alanlardan ancak 60 tanesi karnâme çık-tığında Türkiye'de idiler. Bunların yurt dışına sürülmesi zaman almadı. Listeye girmedikleri halde yeni rej-imin sakıncalı gördüğü 150 kadar kişi de vatandaşlıktan çıkarılıp yurt dışı edilmiştir.

Bu kanun dört madde olup, şöyle-dir:

"Kabul tarihi: 28 Mayıs 1927, Ka-nun no: 1064

Madde 1— Lozan'da aktolunan 24 Temmuz 1923 tarihli affı umumî be-yanname ve protokolünde mevzuuba-bis 150 kişilik listede isimleri mu-harrer eşhas, Türkiye tabiyetinden iskat edilmişlerdir.

icrasına İcra Vekilleri Heyetî me-murdur."

15 Haziran 1927, 8 sayılı Resmi Ceride

Umûmî aftan müstesnâ edildikleri halde vatandaşlıktan çıkarılmayan 150'likler hakkında 28 Mayıs 1927 tarih ve 1064 sayılı bu kanun çıkarıldı. Buna göre 24 Temmuz 1923 ta-rihli Lozan Andlaşması mücibince çı-karılan umûmî aftan istifade edeme-yip yurt dışına sürülenlerin vatandaş-lık hakları ellerinden alındı. Bunlar aynı zamanda Türkiye'de mal-mülk edinme ve miras bırakma haklarından da mahrum edildiler.

150'liklerden bir kısmı halleri va-kitleri yerinde olarak her biri bir memlekette yaşayıp orada fânî dün-yadan göçerken; ekserisi perişan, aç ve bîlaç olarak günlerini yeni rejim aleyhinde faaliyetlerine devam eder-

ken; büyük bir ekseriyeti nâdim olmuşlardır.

150'LİKLER AFFEDİLİYOR

VATANDAŞLIK hakları da ellerinden alınan 150'likler 1938 senesine kadar böylece yaşarlar. Mustafa Kemal'in ölümünden dört ay evvel af için bir ümit ışığı belirir.

O tarihte—yapılan bir araştırmaya göre—hayatta kalan 150'liklerin sayısı 90 civarındadır. Bunların çoğu da yaşlanmış, dünyadan elini eteğini çekmiştir.

İçişleri Bakanlığına bağlı Emniyet Genel Müdürlüğünün o tarihte 150'likler ile ilgili olarak yaptığı araştırmaya göre hayatta olanların sayısı 95'tir. Ancak sonradan yapılan araştırmalar "hayatta" oldukları söylenenlerden bazılarının o tarihte vefat ettiğini göstermiştir. (İlhami Soy-sal, 150'likler, s. 140-141)

Çerkez Ethem, ağabeyleri Çerkez Tevfik ve Çerkez Reşid Beyler Ürdün'ün Amman şehrinde ikâmet etmektedirler. Filozof Rıza Tevfik Bölükbaşı Suriye'de, Tanık Mümtaz Göktepe Antakya'da, Mustafa Sabri Efendi ve oğlu İbrahim Sabri Mısır'da, Teşkilât-ı Mahsusa eski başkanı Kuşçubaşı Eşref (Sencer) Yunanistan'ın Girit adasında, Bolu Mutasarrıfı Osman Nuri Bulgaristan'ın Şumnu kasabasında oturmaktadır.

1 Haziran 1938 günü Mustafa Kemal Paşa yakın arkadaşları ile Yalova'daki Termal Otelinin salonunda iken; otele yakın bir inşaatta çalışan işçinin terennüm ettiği bir türkû sa-

150'likler nasıl affedildi?

AHMED EMİN YALMAN—TBMM'de 150'likler listesini canla başla savunan, hücumlara göğüs geren İçişleri Bakanı Ferit Bey hakkında yazdığı bir yazı onu göctürmeye yetti.

lona kadar gelmektedir.

"Ah Nedimemin kaşları kara /Ah yüreğime düştü yare/ Kavusmaya bulsan çare..."

Yazar İlhami Soy-sal'ın ifadelerine göre hasretle ilgili bu nağmelerin tesiri ile Mustafa Kemal, Fethi Okyar'a dönerek "Yüz ellilikleri affetmeyi düşünüyoruz. Sen ne fikirdesin?" der. Sonra Başbakan Celâl Bayar'a dönerek "Hükümet de benim gibi düşünülmektedir, değil mi Bayar?" şeklinde konuşur.

Paşa mevzû münâsebetiyle bazı hâtıralarını anlattıktan sonra şöyle der:

"Ben onları affediyorum... Fakat göreceksiniz ki, onların içinde beni affetmeyenler bulunacaktır..."

Orada bulunan Dışişleri Bakanı Tevfik Rüşdü Aras, Falih Rıfkı Atay, Fuat Bulca arasında

mesele ile alakalı olarak karşılıklı fikir teatülerinde bulunulduktan sonra 150'liklerin affı hususunda mutabakat hâsıl olur. Böylece Ankara'ya dönülür. (a.g.e. s. 143-144)

LEHTE ALEYHTE KAMPANYA

ANKARA'YA döndükten sonra mesele gündeme getirilir. Bazı gazeteler, milletvekilleri ve hattâ bakanlar 150'liklerin affına karşıdır. Adalet Bakanı Şükrü Saraçoğlu da affa karşı olanlar arasındadır.

Başbakan Celâl Bayar'ın öncülüğünde geniş bir af kanunu gerekçesi hazırlanır. Çok geciktirilmeden ve kânun TBMM'den geçip Resmî Gazete-

Kimisinin ölüsü, kimisinin canlı cenâzesi affa uğradı

de yayınlandıktan sonra mer'iyete girer.

150'LİKLERİN AFFI AF KANUNUNUN METNİ

K ABUL tarihi: 29 Haziran 1938
Resmi Gazete ile neşir ve ilanı: 16 temmuz 1938

Sayı: 3961

Kanun no: 3527

Madde 1—İstiklal Mahkemeleri kararı ile mahkûm edilmiş olanlar affedilmiştir.

Bu af infaz edilmemiş cezalarla mahkûmiyetleri infaz olunanlar hakkında bütün hukuki ve fer'i netayic ve tesirâtına şamildir.

Madde- 2 — Lozan'da akdolunan 24.7.1923 tarihli umumi af beyannamesi ve protokolunda mevzuubahis yüz elli kişilik listede isimleri yazılı şahıslar affolunmuşlardır.

Şu kadar ki, bu şahıslara, mesbuk memuriyetlerinden dolayı tekaüt maaşı tahsis edilmez ve bu şahıslar kanunun bütün mer'iyete girdiği tarihten itibaren sekiz sene müddetle Türk Ceza Kanununun 20 maddesiyle diğer kanunlara göre amme hizmetlerinden sayılan işlerde kullanılamazlar ve bulunamazlar.

Bu kanunun mer'iyetinden evvel 1064 sayılı kanun hükümlerinden doğan bütün hukuki netice ve muameleler mahfuzdur.

Madde 3 — 25 Eylül 1339 tarih ve 347 ve 26 Mayıs 1926 tarih ve 854 sayılı kanunlara göre teşekkül etmiş olan Heyet-i Mahsuslarca haklarında bir daha devlet hizmetlerinde istihdam edilmemelerine karar verilen eşhasın ve 24 Mayıs 1928 tarih ve 1289 sayılı kanunla Âli Karar Heyeti ve 26 Teşrinievvel 1933 tarih ve 2330 sayılı

REZA İYVİLİK OĞLU BAŞI— Nam-ı diğer Filozof, Kâsı. Ürdün'de kurulmakta olan bir müesseye çalışıp hem de gırlar yasan Rıza Tevfik Bölükbaşı; afftan sonra yurda döndü. Burada da yasalar yasamaya devam etti. 1948'de 1950'ye bağlayan gece öldü.

kanunun 12 nci maddesi mucibinde Devlet Şurası Mülkiye Dairesi tarafından tetkik ve tasdik edilenler de dahil olmak üzere verilmiş olan kararlar ref edilmiştir.

Ancak bu suretle haklarındaki kararlar ref edilmiş olanlar bu kanunun mer'iyetinden itibaren iki sene müddetle maaşlı memur olarak istihdam edilemezler.

Madde 4 — Birinci ve üçüncü maddede hükmünden istifade edenler hakkında Hakimler ve Memurlar kanunlarıyla bunlara müzeyyel kanunlara ve sair hususî kanunlara göre yapılmış ve yapılacak olan bütün inzibati mua-

melelere ve askerlikten tard ve ihraç cezalarına ve askerî nisbetlerinin kesilmesi kararlarına affın ve refi hükümünün şumulu yoktur.

Madde 5 — Birinci ve ikinci maddelerde yazılı af ve refi hükümlerinden müstefid olan şahıslar lüzum görürse İcra Vekilleri Heyeti kararıyla vatandaşlıktan iskat edilebilirler.

Madde 6 — 28 Mayıs 1927 tarih ve 1064 sayılı kanun ilga edilmiştir.

Madde 7 — Bu kanun neşri tarihinden muteberdir.

Madde 8 — Bu kanunun hükümlerini icraya İcra Vekilleri Heyeti me-murdur.

7.7.1938

29 Haziran 1938 tarihinde 3527 sayı ile kabul edilen kanunun oylamasına 69 milletvekili katılmaz. Bunlardan bir kısmı şunlardır: Ali Çetinkaya, Yahya Galip Kargı, Kâzım Özalp, Hacım Çanklı, Halid Bayrak, İbrahim Çolak, Salih Bozok, Cevad Abbas Güler, Dr. İbrahim Tali Öngören, Şeref Aykut, Saffet Arkan, Şükrü Koçak, Ali Kılıç, Hasan Fehmi Ataç, Refik Saydam, Salah Cimcaz, Kâzım İnanç, Mahmut Esat Bozkurt, Lütü Müfid Özdeş, İsmet İnönü, Refik Şevket İn-ce, Damar Arkoğlu, İsmail Müştak Mayakan, Yusuf Kemal Tengirşenk, Necmeddin Sadak, Ali Saip Ursavaş, Mehmet Emin Yurdakul, Yahya Kemal Beyatlı. O zamanki meclis teâmülüne göre oylamalarda karşı oy çıkmazdı. Muhafız milletvekili oylamaya katılmayarak reyini ortaya koymuş olurdu. 69 milletvekili oylamaya katılmayarak muhalif olduklarını ortaya koymuş oldular. Kanun 324 oyla kabul edilir. 16 Temmuz 1938 tarih ve 3961 sayılı Resmi Gazetede yayınlandıktan sonra da mer'iyete girer.

Kanun görüldüğü üzere aynı zamanda İstiklâl Mahkemelerince cezalandırılanların da affını şumülüne alır.

Kanuna göre affedilenler geçmiş memuriyetleri için emekli maaşı alamayacaklar. Af tarihinden itibaren 8

TEVFİK RÜŞÜÇ ARAS— 150'likler affının konu-
quduğu Yalova Termal Otelinde Dışişleri Bakanı
olarak o da vardı. Adalet Bakanı Şükrü Sarac-
oğlu affa karşı iken: o affın yanında ya-
sı almıştı.

yıll müddetle devlet memurluğu vazifesi yapamayacaklar.

Kanun mer'iyete girdiği tarihte 150'liklerden 60 civarında olanı zâten vefat etmişti. Bir kısmı da sürgünde kendine göre bir hayat kurmuştu. Türkiye'ye dönmek istemedi. Bir kısmı da döndü.

150'LİKLER SONA ERERKEN...

RESMİ tarih kitaplarında "Çerkez Ethem" diye bahsedilen Ethem Bey, millî mücadeleye büyük hizmeti geçmiş milis kumandanlarındandı.

Ethem Bey, 1880'de Bandırma ve Mihaliç kazaları arasındaki Emre köyünde doğmuştur. Babası Ali Bey'dir.

Çerkez Ethem yok yere harcanan bir kıymetti

Kendisi beş erkek kardeşin en küçüğüdür.

Ali Bey'in oğullarının tamamı askerlik mesleğini sevyordu. Ethem Bey'in ağabeylerinin tamamı da askerlik mesleğini seçmiş. İlyas ve Nuri Beyler Rum eşkıyalarla çarpışırken şehit düşmüştü. Reşit ve Tevfik beylerse kardeşleri Ethem Beyle birlikte millî mücadele saflarında yer almıştır.

Ethem Bey ise Küçük Zabıt mektebini bitirdikten sonra Balkan Harbine iştirak etmiş. Rus ve Çin esareti altındaki Müslümanları hürriyetine kavuşturma operasyonuna katılmış. 1918 yılı başlarında Irak harekâtında yer almıştı. Katıldığı savaşlarda ve operasyonlarda üstün hizmet göstermiş, gözüpekliği, dürüstlüğü ve mertliği ile orduda sıvrılmıştı.

Yunanlıların İzmir'i işgali üzerine, millî mücadele hareketi daha organize bir şekilde başlamıştı. Sultan Vahidüddin, güvendiği devlet adamları ile subaylara vazifeler vererek, Anadolu'daki millî mücadele hareketini başlatmıştı. Bazı subayları ilk önce Doğu Karadeniz'e, oradan Doğu Anadolu'ya gönderirken, bazılarını da Ege bölgesine göndermişti.

Ege'de mukavemet teşkilatları kurmakla vazifelendirilen Bahriye Nâzırı Rauf Bey (Orbay), Ethem Beyle de temas kurmuş ve onu vazîfeye davet

FUAT BULCA—Yalova Termal Otelinde 150'üklerin affı konuşulurken Fuat Bulca da orada bulunanlardan biridir. Çok kızsaceler affa karşı gelirken; o da affın yanında yer alanlardandır.

etmişti. Ethem Beyse verilen vazîfeyi büyük bir sevinçle kabul etmiş ve derhal harekete geçerek güçlü bir millî kuvveti teşekkül ettirmişti.

Ethem Bey ve diğer millî kumandanlarının kumandası altındaki birlikler, Yunanlıların İzmir'i işgalinden (15 Mayıs 1919) TBMM'nin açılışına kadar (23 Nisan 1920), Yunanlılara kan kusturmuşlardı. O esnada ne M.Kemal'in, ne İsmet Bey'in, ne de daha sonra CHP iktidarında faal rol oynayacak sımaların isimleri dahi ortada yoktu.

İSYANLARI BASTIRDI

KUVAYI Seyyare kumandanı olan Ethem Bey, bir yandan Yunanlılarla boğuşurken, bir yandan da isyancılarla cedelleşiyordu. Balıkesir, Adapazarı, Düzce, Yozgat isyanlarını bastıran Ethem Bey böylelikle millî mücadele hareketüne derin nefes aldırılmıştı. Bu isyanlar öyle lâletayın isyanlar değildi. Öyle ki, TBMM'nin Ankara'dan başka vere taşınması bile gündeme gelmiş, bazan da Ankara'nın isyancıların eline düşmesine ramak kalmıştı.

Anadolunun isyanlarla çalkalandığı o devrelerde TBMM Reisi Mustafa Kemal ile Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi İsmet Bey başta olmak üzere idareciler, Ethem Beye telgraf üstüne telgraf çekip, isyanları basturmasını istemişlerdi. Yine o kargaşa vasatında

Resmî târih doğruları yeni nesilden saklıyor

M.Kemal Ethem Bey'i Ankara'nın girişinde karşılamış, iltifatlar yağdırmıştı.

İsyanlar bastırıldıktan, ortalık kıs-men sükunete kavuştuktan sonra Ethem Beyle Mustafa Kemal'in arasındaki münasebetler değişik bir veche almıştı. M.Kemal, yaklaşık beş bin askeri bulunan ve halk tarafından da sevilen Ethem Bevi "çok ciddi bir

cadeleye katılmaları talimatını vermiş, bütün silahlarını, mevcut mal varlığını geride bırakmıştı. Gurbette geçirdiği fakırlık dolu günler bütün ıstıraları mesnetsiz kılmaktadır.

M.Kemal, kendisine güçlü rakip ve yapacağı devımlere köstek olacak bir sima olarak gördüğü Ethem Bevi temelli safdışı etmek için onu 150'likler listesine dahil etmişti. 150'likler

REFİK SAYDAM— Şerhlik devırlarının önde gelen simalarından biri. Hemen her icraatın içinde o da var. 150'likleri önce cezalandırıp sonra affedenlerden. Bunların kimi gurbette ölmüş, kimi yurda dönmüş, kimi de dönmeyi kabul etmemiş. Acaba 150'likler kendilerini cezalandırılanlar affettiler mi?

muhalif" olarak görmüş ve Ethem Beyi bertaraf etmek için bir dizi operasyonlar düzenlemişti.

Yakın Tarih Ansiklopedisinin 5. cildinde (s. 212) geniş şekilde anlatıldığı gibi, siyasi bir deha olan M.Kemal'in taktikleri neticeye ulaşmış ve sonunda Ethem Bey kardeş kanı dökmemek için çok sevdiği vatanından ayrılmaya mecbur olmuştu. Tıpkı pek çok meşhur simanın yaptığı gibi...

Resmi tarih kitaplarında Ethem Bey hakkında yapılan ithamların hepsi asılsızdır. Ethem Bey yurt dışına gitmeden önce adamlarına milli mü-

lîstesinde "Ethem ve Avanesi" ara başlığı altında 57. sırada yer alan Ethem Bey için böylelikle çok sevdiği vatana dönüş yolu kapanmıştı.

150'likler için af çıkmasından sonra o listede bulunan birçok sima geri dönerken Ethem Bey dönmemiştir. Yegâne istediği tarafsız ve âdil bir mahkemenin kurulması ve öyle bir mahkemede yargılanmasıdır.

Güvendiği dostlarına düşüncesini açan ve böyle bir muhakemeyi talep eden Ethem Bey, müsbet bir cevap alamamıştır. Bütününü M.Kemal'e bağlı olarak çalışan İstiklâl Mahkemeleri

dururken, tarafsız muhakemenin olamayacağı ortadaydı. Ethem Bey ise alındaki lekenin tarafsız bir muhakeme neticesinde silinmesini istiyordu.

Ethem Bey 21 Eylül 1948'de Ürdün'de vefat etmiş ve Şena kıyısındaki mezarlığa defnedilmiştir.

İÇERDEKİLER VE DIŞARDAKİLER

İ DARENİN el değiştirmesinden sonra ve 150'likler tesbit edilirken—ne olur ne olmaz düşüncesiyle—çokları yurt dışına kaçmış; çokları da büyük bir korku ve tevekkül içinde beklemeyi tercih etmiştir. Gerçek içerde ve gerekse dışarda olup da başına "bir şey" gelmesinden korkanlardan çoğuna 150'likler "pıyango-su"ndan bir şey çıkmamıştır. 1 Haziran 1934 günü listenin kesinleşmesinden sonra Türkiye'de bulunanların sayısı sadece 60 civarındadır. Listenin belli olmasından sonra bunlar da yurt dışına sürülmüştür. İsimleri 150'likler listesinde olmadığı halde bir 150 kişi de Bakanlar kurulu kararı ile vatandaşlıktan çıkarılarak bunlardan içerde olanlar 150'liklerle birlikte yurt dışına sürgün edilmişlerdir. (150'likler, İhami Soysal, 139)

28 Mayıs 1927'de vatandaşlıktan çıkarılan 150'likler için 29 Haziran 1938'de, Atatürk'ün ölümünden yaklaşık beş ay önce af çıkarıldığında ço-

ğu zâten vatan hasretiyle ölmüş, çoğu da yaşlanarak dünyadan elini eteğini çekecek vaziyette gelmişti.

İhami Soysal'ın adı geçen kitabına göre Emniyet Genel Müdürlüğü'nün yaptığı araştırmaya göre 1938 yılı başlarında hayatta kalan 150'lik sayısı 95'tir.

Yazar, Emniyet Genel Müdürlüğü'nün "hayattadır" dediği kimselerden çoğunun—Meselâ Bağdat'ta oturduğu söylenen Nemrut Mustafa Paşa gibi—hayatta olmadığını, dolayısıyla rakamın hatalı olduğunu söylüyor.

REFİK HALİD VE DİĞERLERİ

A F ÇIKTI-ĞI za-man—daha önce

hakkında bilgi verdiğimiz—Çerkez Ethem, ağabeyleri Tevfik Reşid Beyler Ürdün'ün Amman Şehrinde oturmak-tadırlar.

Hürriyet ve İtilaf Fırkası genel sekreteri Adanalı Zeynelâbidin Irak Revandız'dedir.

Filozof Ruza Tevfik Bölükbaşı Suri-

ye'nin güneyinde Kuva-ı İnzibatıye Başkumandanı Süleyman Şefik Paşa Suriye'nin Aliye'sinde, Gazeteci Tarık Mümtaz Göztepe önceleri Antakya'ya gitmişken, Şam'a geçmiş durumdadır. Konyalı Zeynelâbidin ise Hatay toprakları içinde yer alan İskenderun ile Şam arasında gıdıp gelmektedir. Gazeteci Refik Halid Karay ise Halep'tedir.

Ethem Beyin haklı isteği reddedildi

İstiklâl Savaşının başında büyük fedakârlıklar ve kahramanlıklar gösteren Çerkez Ethem'i barcetan unsurların ne olduğu doğrusu araştırılmaya değer. Rekâbet mi, ayak bağı olma korkusu mu, inkıhal ve ikhal endişesi mi?

Refik Halid Karay'ın zâhirdeki suçu Mustafa Kemal Samsun'a çıktığında Devlet-i Osmaniye Posta ve Telgraf Umum Müdürü sıfatı ile Paşa'nın telgraflarını engellemesidir. Refik Halid'in "Umum Müdür" sıfatıyla Mustafa Kemal'in telgraflarının engellenmesini istediği 3 Haziran 1919 tarihli tâmininde bugünkü lisanla—şöyle demektedir:

"Gerçekten bu telgraflardan İstanbul merkezli vâsitasıyla çekilenler tutulmuş ise de, sözü edilen [Mustafa Kemal] Paşa'nın takındığı bu inatçı ve cür'etkâr tavırın memleketi büsbütün yabancılar çığnetmeye kadar vardıracağı açıkça anlaşıldığından yarını beklemeden bu hususta derhal kesin teşebbüslerde bulunulması gerekeceği düşünülerek durum arz edildi.

Refik Halid

Tâminin Osmanlıca orijinal metninin bir kopyası Başbakanlık Osmanlı Arşivi Daire başkanlığı tarafından 1982'de Ankara'da yayınlanan "Atatürk ile İlgili Arşiv Belgeleri" kitabının 151. sayfasında yer almaktadır.

Liste üzerinde durmaya devam ediyoruz.

Eski Şeyhülislâmlardan Mustafa Sabri Efendi ile oğlu İbrahim Sabri Mu-

sı'nın İskenderiye şehrinde oturmakladılar.

Kuşçubaşı Eşref Sencer Girit Adasında, eski Akhisar Kumandanı Yüzbaşı Ethem (Küçük Ethem) Atına da dir.

Edirne Temin gazetesi sâhibi Neyir Mustafa Yunanistan'ın Demetoka şehrindeki çiftliğinde ikâmet etmektedir.

GURBET.
GURBET.
GURBET...

B OLU
Muta-sarrıfı
Osman

Nuri Bulgaristan'ın Şumnu kasabasında, Ziraat ve Ticaret eski bakanlarından (Artin) Cermal Romanya'nın Köstence'sinde, Hürriyet ve İtilaf Fırkası Lideri Miralay Sadık Hırsova kasabasında oturmaktadırlar. Fransa'nın Nis şehrinde ise Hazine-i Hassa Emni ve Defter-i Hakani Müdürü Refik ile eski maarif nazırlarından Rumbeyoğlu Fahreddin vardır. Yaverandan kurmay albay Tahir Paris'te yaşamaktadır.

Daha önce hakkında biraz mâlumat verdikimiz, Mustafa Kemal'i Şâkir Paşa'ya götürüp tanıştıran eski içişleri bakanlarından Mehmet Ali Bey ise Alemdar gazetesi başyazarı Refli Cevat Ulunay, İrşad gazetesi başyazarı Trabzonlu Fevzi ile birlikte Paris'te

Hayatta 150'lik kalmadı

BELGE KİTAP— Kıpürtü yukarıda görülen kitap 1982 senesinde Başbakanlık tarafından yayınlandı. İçindeki belgeler Atatürk'ün Samsun'a İstanbul Bâkîmeti ile anlaşılarak çıktığını gösteriyor.

yaşayanlar arasındadır. Tarsuslu Kemal Paşazade Kemal ise Fransa'nın Gaskonya Körfezinde bir kasabadır. İstanbul Polis Müdürü tahsin Hollanda'da eski bahriye nâzırlarından Cakacı Hamdi Arnavutluk'un Tiran şehrindeir.

Bandırma Adalet gazetesi sahibi Bahriyeli Miralay Ali Sami Yunanistan'ın Kalama şehrinde ikâmet eder-

niyet Genel Müdürlüğünün 1938 senesinde yaşayan 150'likler ile ilgili olarak yaptığı araştırmanın özeti kısaca bundan ibarettir.

AF SONRASI KİMLER DÖNDÜ?

HAREKETLİ bir siyasi hayatı olan Miralay Sâdık Bey'in yurda dönüşü çok hazin ol-

Dönmek 150'liklerden pek azına nasip oldu

ken; eski Manisa mutasarrıfı Giritli Hüsnü Atina'da Yunan to'asına geçmiş durumdadır. Bahriyeli Miralay Sami'nin çocukları ile birlikte tanassur edip Ortodoks mezhebinin seçtiği söylenmektedir.

Köyü gazetesi başyaman Giritli Ferid'in de tanassur edip Atina'da Mihail Mihailisko adını, hâzımının da Marya adını aldığı ileri sürülmektedir.

Bursalı fabrikatör Cemil'in kayınbiraderi Necib'in adı da tanassur edenler arasında geçmektedir. Necip'in aı da Yorgiyos Istavropolos olmuştur. Eski Büyükdere (İstanbul) Merkez Komiseri Malzumi o zaman bir Holanda müstemlekesi iken şimdiki Endüzye toprakları arasında yer alan Cava Adasında yerleşmiştir. Em-

muştur. 1908'de İkinci Meşrûtiyetin ilanını müteakkip Manastır'dan İttihad ve Terakki Kongresine gönderilen murahhas heyetinin üçüncü kişisi odur. Diğerleri ise Dr. Nâzım ve Hatip Ömer Nâci'dir.

Sadık Bey İttihad ve Terakki'nin Masonların tesirinde kalmasına karşıdır. Yeğeni İbrahim Alaattin Gövsâ'nın ifadesine göre Halveti Tarihî mensubudur (Türk Meşhurları Ansiklopedisi, İ.A. Gövsâ. Miralay Sâdık maddesi.)

Bir müddet Deb're'de İttihad ve Terakki adına mutasarrıflık da yapan Sâdık Bey albaylıktan tekaüde ayrılarak siyasete atılmıştır. Eğitimci, yazar ve 1. Devre milletvekilleri İbrahim Alaattin Gövsâ'nın amcası olan Sâdık Bey İttihad

MAHMUT ŞEVKET PAŞA— Yakın tarihin renkli simalarından biri. Siyasî bir suikasta kurban gilmemesinden sonra Hürriyet ve İtilaf Fırkası dağılıyor. Partinin 2. Başkanı Miralay Sadık Bey İttihatçıların hücumuna uğramamak için Paris'e kaçıyor. Yurt dışında İken onun adı da 150'likler listesine yazılıyor.

ve Terakki ile yıldızı barışmadığı için Cemiyete muhalefet etmeye başlamıştır. Kendine bağlı subaylarla İttihad ve Terakkicilerin ekseriyette olduğu Meclis'i basmayı ve hattâ İttihadçıların Babilî baskınından önce bir hükümet darbesi yapmayı plânlamıştır. ama muvaffak olamamıştır.

Sadık Beyi daha sonra Hürriyet ve İtilaf Fırkasının ikinci başkanı olarak siyaset sahnesinde görüyoruz. Damat Ferit Paşa'nın başkanı olduğu bu parti. Sadrazam Mahmut Şevket Paşa'ya yapılan suikast neticesi dağılmış. Miralay Sadık Bey de önce Paris'e, oradan da Mısır'a geçmiştir.

Buradan tekrar Paris'e geçtiği anlaşılan Sadık Bey Mondoros Müterakesini müteakip İstanbul'a geldiğinde büyük bir şa'saa ile karşılanmıştır. En büyük siyasi hasmı olan Enver Paşa ve arkadaşları o suralarda yurt dışına çıkmış bulunduklarından meydan ona kalmış. Sultan Mehmed Vahidüddin tarafından Ayân Meclisi üyeliğine

getirilmiştir. Daha önce Damat Ferit Paşanın başkanı olduğu Hürriyet ve İtilaf Fırkasının başına—Damat Ferit Paşa sadrazam olduğu için—yapılan bir kongre ile Ayân üyesi Miralay Sadık Bey getirilmiştir.

HAZİN BİR ÖLÜM

BİR ARA Mütareke İstanbul'unda Rahip Free ve Said Molla tarafından kurulan İngiliz Muhibban Cemiyetini ele geçirip cemiyet başkanlığı koltuğuna da oturan Sadık Bey burada ancak bir ay gibi kısa bir zaman kalır. Karşı bir kongre ile koltuğu tekrar Said Molla'ya kaptırır.

Yeğeni İ. Alaattin Gövsa'nın tesbiti ile de Anadolu'daki kurtuluş mücadelesine pek sıcak bakmayan Sadık Bey 5 Kasım 1922 günü Damat Ferit Paşa kabinesinin eski dâhiliye nazırı Ali Kemal Beyin izmit'e kaçırılıp orada linç edilmesini tâkip eden günlerde

Çoklarının gidişi gibi dönüşü de çok hüzünlü olmuştur...

İstanbul'daki İngiliz Büyükelçiliğine sığınanlar arasındadır. Daha sonra temin edilen bir vapurla Romanya'ya gitmiştir. Burada bulunan Kırdar Hamdi Paşa, eski içişleri bakanlarından Mehmet Ali Bey, Manavoglu Nevres, Sakallı Sami, Adapazarlı Çerkez Aslan ve arkadaşları gibi küçük bir grupla geçinememesi yüzünden onlardan ayrılarak Dobruca ve Hırsova'da 18 sene geçirmiştir.

Hayatının sonlarına doğru gözlerini kaybeden ve nefes darlığı hastalığına tutulan Sadık, eşi, iki kızı ve oğluyla sıkıntılı günler yaşamıştır. Oğlu şoförlük yaparak aileye bakmak durumunda kalmıştır. Dobruca'da önce eşini, ardından kızlarından birini kaybetmiştir.

1938'de af çıktığı zaman yurda dönmeyi reddeden Miralay Sadık Bey, o zaman Mecliste milletvekili olan yeğenine yazdığı bir mektupta hayatından şikâyet etmiş, ancak yurda "Affa uğramış bir mücrim" sıfatıyla dönmek istemediğini dile getirmiş. Zamanın Cumhurbaşkanı İsmet İnönü mektuptan haberdar olunca Miralay Sadık Bey ile ilgilenmiş ve onun ailece yurda dönüşünü temin için Dışişlerine talimat vermiş.

Sadık Bey 18 yıllık bir ayrılıktan sonra 23 Şubat 1940 günü Galata Rıhtımında vapurdan iner inmez vatan toprağını öpmüş. Kendisini karşılayan Alaattin ve Selahattin Gövsalarca

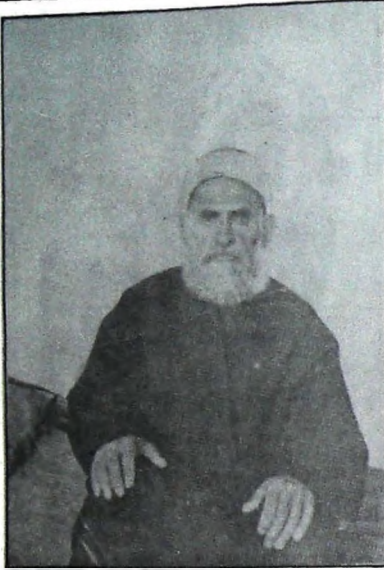
İttihad ve Terakki karesinde yer alan Müriyet ve İtilaf Fırkasının Başkanı Damad Ferid Paşa idi. II. Paşanın ise Miralay Sadık Bey idi. Mahmut Şevket Paşa'nın sulhaste uğramasından sonra parti dağıldı. Bu mübâzâbetle yurt dışına kaçan Sadık Bey gibi, Damad Ferid Kabinesinde yer alıp Mustafa Kemal'in Samsun'a çıkışı için ön ayak olanlardan Mehmet Ali Bey gibi niceleleri 180'likler listesinde kendilerini buldu.

alınarak eve götürülmüş. Heyecan nefes darlığı ve seksen yaşa ilâve olunca Sadık Bey yeğenlerinin evinde iki saat bile kalamadan Nümüne Hastanesine kaldırılmış ve orada çok geçmeden son nefesini vermiş. Sonradan mezarını oğlu ve öteki yakınları bile bulamamışlar. (a.g.e. 8-11)

YAKIN TARİHİMİZDE SAİD'LER

SADIK beyin hayatını anlatırken; adı geçen Said Molla ve Şarkta kendi adıyla anılan isyana karıştığı için daha son-

Şeyh Said

Said Nursî

Yakın tarihinin üç "Said'i" vardır. Bu Said'ler kasıtlı olarak birbirini ile karıştırılır. Daha doğrusu Bediüzzaman Said Nursî, Şark İsyânına ön ayak olan Şeyh Said ile, İngilizlere yataklık ve casusluk yapan İngiliz Mühıbban Cemiyeti kurucusu ve başkanı Said Molla ile karıştırılır. Onun için kimileri Bediüzzaman Said Nursî Hareketlerini yeri geldi mi İngiliz casusu Said Molla olarak; kimileri de Şark İsyânını çıkaran Şeyh Said olarak gösterirler. Oysa MIII Mücadele yıllarında İngilizlere karşı bayrak açan da; Şark İsyânından vasgeçmemi için Şeyh Said'e taklid ve tavayüde bulunan da yine Bediüzzaman Said Nursî Hareketleridir.

Said Nursî başka Said Molla başka

ra yakalanıp adamlarıyla birlikte idam edilen Şeyh Said ile Bediüzzaman Said Nursî hep karıştırılır. Kimi bilmediğinden, kimisi de kasıtlı olarak bunu yapar.

Oysa Rahip Free ile birlikte İngiliz Mühıbban Cemiyetini kurup başkanlığına da gelen Said Molla ve adı isyanlara karıştığı gerekçesiyle idam edilen Şeyh Said ile Bediüzzaman Said

Nursî arasında isim benzerliğinden başka hiç bir münasebet yoktur.

Üstelik Said Molla İstanbul'da İngilizler lehine hava meydana getirip İstanbul'u İngilizlere yamamak için cansiperâne çalışırken; Bediüzzaman Said Nursî yazdığı "Hutuvât-ı Sitte" eseri ile İngilizleri çileden çıkarıyordu. Bu faaliyetlerinden dolayı İngiliz casusu Said Molla, Bediüzzaman Said Nursî'yi İngilizlere ihbar bile etmişti.

Bediüzzaman İstiklâl Mücadelesinde Anadolu'daki Kuva-i Milliye hareketini destekleyip, işgal altındaki bir Şeyhülislâmın İstiklâl Mücadelesini devlete isyan şeklindeki fetvasına karşı yeni bir fetva vererek herkesi Anadolu'daki Milli Mücadeleye destek olmaya çağırıştır. İşte bu yüzdendir ki Mustafa Kemal ve arkadaşlarının bu faaliyetleri takdirle karşılanmış ve bir mükâfaat olarak Ankara'ya davet edilmiştir. TBMM'de kendisine milletvekilerince "Hoşamedî" (Hoşgeldin) denmiş ve dua etmesi istenmiştir.

(Bu hususta geniş bilgi için Necmeddin Şahiner'in Yeni Asya Yayınları arasında çıkan Bilinmeyen Taraflarıyla Bediüzzaman Said Nursi eserinin Ocak 1988 baskısının 217, 218, 236, 240, 241, 242. sayfaları ile; Yakın Tarih Ansiklopedimizin 45-50. sayfalarına bakabilirler.)

Keza ileriki yıllarda din ve iman aleyhinde icraatlara karşı dayanamayıp—İngilizlerin de kıskırtması ve desteği ile—isyan eden Şeyh Said'i isyandan vazgeçmesi için ikna etmeye çalışan da yine Bediüzzaman Said Nursi Hazretleridir. Kendisini de isyana destek için davet eden Şeyh Sa-

id'e verdiği cevapla alâkalı olarak Necmeddin Şahiner'in adı geçen kitabının 253 ve 254. sayfalarında geçen şu bahis gerçekten ibret-âmidir:

"İSYANCILARA KARŞI İDİ

Yakın tarih hâlâ sisler altında...

GEREK Molla Hamid'in,

gerekse Ali Çavuş'un anlattıklarına göre, Şark isyanından bir müddet önce, bir gün Ereğ Dağında kürt aşiret ağalarından ve Hamidiye Paşalarından Kır Hüseyin Paşa geldi. Bediüzzaman'la hususi görüşmek istedi ve ona hitaben: "Üstadım, bu talebeleri çıkart. Sizinle mahrem görüşeceklerim var" dedi. Bediüzzaman da, "Hüseyin Paşa! Bunlar benim vücudumun azâları gibidir, ayrı degiller" dedi. Bunun üzerine Hüseyin Paşa heybesini açarak bir mendil çıkardı. Mendil altınla dolu idi. Bediüzzaman'a "Bu minnetsiz olarak benim malumun zekâtıdır. Bunu kabul et, fakirlere, misafirlere ve talebelere sarfet". Bediüzzaman çok hiddetlendi ve Paşa'ya "Paşal sen hiç âlim ve hocalara sormadın mı? Zekât, yerinden nakil olur mu? Senin köyünde fakir akra-

sormadın mı? Zekât, yerinden nakil olur mu? Senin köyünde fakir akra-

ALİ KEMAL - İsmâd Ferid kabinesinin icraları bakanlarından Ali Kemal Beyin 5 Kasım 1922 günü İstanbul'dan İzmir'e kaçarak orada linç edilmesi çok kimseler için bir nevi gösdağı olmuştur. Türkiye'de rahat edemeyeceğini anlayanlar bir yolu bulup zaten Türkiye'den ayrılışlardı. Ülkede hâkimiyeti ellerine geçirenlere rahat rahat yapabilmek için "a-yakbağı" olabileceğini sanettikleri kimseler için 150'likler ve vatandaşlıktan ıskat gibi formüller geliştirilerek kendilerine rahat bir hizmet semini hazırlanmışlardı.

Refik Halid Refîî Cevad Tarık Mümtaz yurda döndü

ban ve yakınların yok mu? Niçin getirdin?" diyerek reddeder.

Bunun üzerine Hüseyin Paşa: "Sizinle bir müşâverem var. Askerim hazır. Atlar hazır. Silâhlar ve cephaneler de hazır. Sizden emir bekliyoruz."

Bediüzzaman: "Sen ne diyorsun? Ne yapacaksın? Kiminle harbedeceksin?"

Hüseyin Paşa: "Mustafa Kemal'le".

Bediüzzaman: "Mustafa Kemal'in askeri kim?"

Hüseyin Paşa: "Ne diyeyim.. İşte askerdir".

Bediüzzaman: "Askerler bu vatanın evlâdıdır. Senin ve benim akrabaiaıdır. Kimi vuracaksın? Onlar kime vuracak? Düşün, idrak et. Ahmet'i Mehmed'e, Hasan'ı Hüseyin'e mi kuracağsın?"

Hüseyin Paşa: "Böyle bir hayattansa ölmek daha iyidir".

Bediüzzaman: "Ne olmuş hayata. Sen hayaundan bezmişsen, bütün Müslümanların, bütün zavallıların günahı ne, onlardan ne istiyorsun?"

Hüseyin Paşa şaşırıp ve mütehayyır kaldı. Sonra "Sen benim elimi ayağı mı soğuttun. Ben şimdi aşiretimin korkusundan evime gidemem. Bütün aşiretler toplanmışlar. Benden söz alacaklar. Ben şimdi gidip, bu şekilde anlatsam, diyecekler. "Hüseyin korktu". Beş para ettin beni.

Bediüzzaman: "Kullar arasında bes para ol. Allah katında makbul ol." Sonra Hüseyin Paşa çaresiz döndü, köyüne gitti."

Görüldüğü gibi Bediüzzaman Hazretlerinin Şeyh Said'le alâkası olmadığı gibi onu isyandan vazgeçirmeye çalıştığı da bir vâkıdır. Buna rağmen tarihin üzerine şal örtüp gerçekleri diledikleri gibi sapuranlar böylesine göz boyama ve aldatmalardan medet umuyorlar. Gerek Said Molla ve gerekse Şeyh Said çok çok önceden vefat etmişlerken; Bediüzzaman Said Nursi Hazretleri 23 Mart 1960'da hayata gözlerini kapatmış, arkasında 6.000 sayfalık bir Risale-i Nur Külliyyatı ile kâunlara saygılı yüzbinlerce talebesini bırakmıştır.

REŞİD BEY VE KUŞÇUBAŞI EŞREF

CERKEZ Ethem'in ağabeyi Reşid Bey de af çıktığı zaman yurda dönmek istemeyenlerdendir. Ancak daha önce Atina'da İken oğlu Aytek'in Türkiye'ye dönmesi için Mustafa Kemal Paşa'ya mektup yazmıştır. Aytek'e izin verilmiş ve yurda dönmüştür. Aytek babasının yurda dönmeme kararından seneler sonra 1950'de Cumhurbaşkanı

Celâl Bayar a babasını Amman'dan getirmesi için ricada bulunmuş. Bayar da bunu temin etmiştir. Reşid Bey Bandırma'da bir buçuk sene kadar yaşadktan sonra vefat etmiştir.

150'liklerden Kuşçubaşı Eşref Sencer af çıktığı zaman Girit Adasındadır. Tarihi Cemal Kutay ve Meydan Larousse gibi ansiklopedilerde adı Teşkilât-ı Mahsûsa Reisi diye geçen Eşref Sencer Kuşçubaşı'nın bu teşkilâtın reisi değil, bu Osmanlı istihbarat teşkilâtının bir üyesi olduğuna dair görüşler vardır. Teşkilât-ı Mahsûsanın ilk reisi ise Kurmay Yarbay Süleyman Askerî Beydir. Onun ölümünden sonra teşkilât doğrudan doğruya Başkumandan Vekili Enver Paşa'ya bağlanmıştır. Eşref Sencer Kuş-

YURDA DÖNEN GAZETECİLER

SERBESTİ Gazetesi sahibi Mevlanzâde Rifat affı göremeden 1930 yılında Halep'te öbür dünyaya göç ederken: Refii Cevat Ununay, Refik Halid Karay ve Tarık Mümtaz Göztepe yurda dönerek gazetecilik mesleğini icra etmeye devam etmişlerdir. Refik Halid Karay 1965, Refii Cevat Ununay 1968, Tarık Mümtaz Göztepe ise 1977 yılında vefat etmişlerdir.

Yine gazeteci 150'liklerden Edirne Temin ve Elyevm gazeteleri ile Selânik'te Hakikat gazetelerinin sahibi olan Mustafa Neyyir de yurda dönmüştür. Dönüşte Uskan soyadını almıştır.

Mustafa Sabri ve oğlu da Türkiye'ye dönmediler

cubaşı aften sonra Türkiye'ye dönmüş ve İzmir civarında kalan ömrünü tamamlamıştır. (a.g.e. 146-147)

Çerkez Ethem'in ağabeyi Yüzbaşı Tefrik Beyin yâverî Teğmen Düzceli Mehmet oğlu Sami Akçomit ve eski millî eğitim bakanlarından Rumbeyoğlu Fahreddin de yurda dönenlerdendir. Sami Akçomit daha sonra hatıralarını yazmıştır. Eski sadrazamlardan Avolonyalı Mehmet Ferid Paşa'nın damadı olan Rumbeyoğlu Fahreddin, elçilik müsteşarlığı, dışişleri bakanlığı müsteşarlığı vazifelerinden sonra Damad Ferid Paşa kabinesinin Maarif Nâzırlığını yaptığı gerekçesiyle listede yer almıştır.

RIZA TEVFİK— Şişide Sevr Andlaşmasını imzaladığı için 150'likler listesinde yer alan Filozof Rıza. O da Türkiye'ye dönmeyenler.

1941 senesine kadar Yunanistan'da kalan Mustafa Neyyir Alman işgalı sırasında Almanlarla işbirliği yaptığı iddiasıyla bu ülkeden sınır dışı edilmiştir. Daha önce oğlu Muammer Yunan çetelerince öldürülen Mustafa Neyyir sınır dışı edilince İstanbul'a gelmiştir. Yedi dil bilen, Trakya'da iken Türklerin teşkilatlanmasında faal rol oynayan Mustafa Neyyir Uskan

Türkiye'de Alman taraftan ve Turancı fikirlere mensup olduğu gerekçesiyle takibata uğramış ve beraat etmiştir. DP'nin kuruluş yıllarında bu partiden yapılan adavlık teklifini geri çeviren Üskan politikadan uzak bir hayat sürerken; 1948 senesinde 58 yaşında iken damar tıkanıklığından evinde vefat etmiştir.

Sevr Andlaşmasını imzaladığı için 150'likler listesinde yer alan Filozof Ruza Tevfik Bölükbaşı da yurda dönenlerdendir. Ürdün'de kurulmakta olan bir müzede vazife yapıp aynı zamanda şiirler yazarken; af üzerine Türkiye'ye gelmiş ve burada da şiir yazmaya devam etmiştir. 1949'u 1950'ye bağlayan gece vefat etmiştir.

MUSTAFA SABRİ EFENDİ

ESKİ Şeyhülislâmlardan Mustafa Sabri Efendi af çıktıktan sonra sağ olmasına rağmen yurda dönmemiştir. Oğlu İbrahim Sabri de dönmeyenler arasındadır. Mısır Kralı tarafından yakın alakayla karşılanan Mustafa Sabri Efendi Kraldan ulemâ maaşı alırken; oğlu da

VAHİDÜDDİN— İstiklal Mücahidesinden sonraki durumu şım değerlendirmek gerekir, ama Mücadele öncesi durum resmi tarihin yazdığı gibi değil. Mustafa Kemal'in "ordu müfettişi" olarak tayin eden, bu vesile ile onun Samsun'a çıkışını temin eden, Samsun'a çıktuktan sonra Mustafa Kemal ile uzun zaman irtibatını devam ettirip ona bölge ahâlisinin ve resmi sevâtin yardım etmesini isteyen hep Sultan Vahidüddindir. Daha sonraki hâdiselerdeki kaderin garip çizimini ab bir anlayışla okuyabiliriz!

Dönenler Türkiye'de neler yaptı?

Kahire Üniversitesinde Fransızca ve Türkçe hocalığı yapmıştır. Padişah Sultan Mehmed Vahidüddin'in Hicaz'a gitmesi üzerine o da Hicaz'a geçmiş, Haşimi Kralı Hüseyin'in misafiri olarak burada beş ay kadar kaldıktan sonra tekrar Mısır'a dönmüştür. Burada dini eserler telif eden Mustafa Sabri Efendi 1953 yılında İskenderiye'de vefat etmiştir.

Oğlu İbrahim Sabri ise 1983 yılında tedavi için gittiği Londra'da vefat ettikten sonra aileden kalanlardan eşi ve çocukları Türkiye'ye dönerek İstanbul'a yerleşmişlerdir.

Bir başka eski şeyhülislâm Dürri-zâde Abdullah Efendi ise Mısır'dan sonra gittiği Mekke'de vefat ederek yurda dönmeyenlerdendir.

FÂNİZÂDE KARDEŞLERE NE OLDU?

ASLEN Kerkük Süleymaniye'den olan Adana doğumlu Fânizâdeler yedi kardeşlerdir. Bu kardeşlerden üçü olan Ali İlimi (Adana Ferdâ gazetesi sahibi), Mesut Fânizâde (Cebelibereket eski mutasarrıfı) ve Zeynelâbidin (Hürriyet ve İttifak Fırkası genel sekreteri)

Vazifesini yapmayan tarihçiler vebal altındalar

150'likler listesine girerken; bu kardeşlerden Dr. Baki Bilgili İstiklâl Savaşındaki tutumundan dolayı İstiklâl Madalyası ile taltif edilmiştir. Ali İlimi aften sonra Adana Kadirli'ye dönüp yerleşmiştir. Vefat ettiği 1980 tarihine kadar avukat olarak mesleğini icrâ eden Mesut Fânizâde ise Antakya'ya yerleşmiştir. Daha sürgünde iken Atatürk'e tarzîye verir tarzda bir kitap yazarak kendini affettirmek için gayret sarfetmiştir. "Atatürk'ün Felsefesi" kitabı bu tarzîyenin mahsulüdür. Üçüncü kardeş Zeynelâbidin ise aften sonra yurda dönmeyi reddederek Irak Revandîz'de vefat etmiştir.

Yaltkaya'ların menşel

Kuvay-ı İnzibatiye Kurmay Başkanı Erkân-ı Harp Miralayı Refik Roman-ya da uzun yıllar tren yolları haritası çizerek geçimini temin etmiştir. Bir müddet sonra akli dengesini kaybederek Baserabya'nın Kışnev şehrinde bir akıl hastanesine yatmış ve orada 1930 senesinde vefat etmiştir.

Öldüğü yerde İslâm mezarlığı olmadığı için Hristiyan mezarlığına gömülmek gibi bir kaderin de sâhibi olan Miralay Refik'in Türkiye'de kalan yakınları "Yaltkaya" soyadını almışlardır. Kardeşi Şerafettin Yaltkaya Cumhuriyet Hükûmetleri devresinde Diyanet İşleri Başkanlığı yapmıştır. Şerafettin Yaltkaya'nın oğlu Ömer Refik Yaltkaya bir taraftan amcasının isminin anılmasını temin ederken; diğer taraftan da Türkiye Cumhuriyeti devresinde mühim fonksiyonlar ifâ eden, "kaliteli içkiler" imal ederek halkın içki kullanması için gayret sarfeden Tekel Genel Müdürlüğünün başında bulunmuştur. Torunu ise ismini "meşhur" viyolonistler listesine yazdırmıştır.

Eski Dahiliye Nazırlarından Adil Beyin ise aften sonra cenazesi yurda getirilmiştir. Kendisi 1924 yılında Viyana'da vefat etmişti.

MEHMET ALİ BEYE NE OLDU?

HAKKINDA yukarılarda mâlumat verdiğimiz Dâmad Ferid Paşa kabinesinin içişleri bakanlarından Mehmet Ali Bey Paris'e yerleştikten sonra "Zincirli Cumhuriyet" adında Fransızca bir gazete çıkarak şeffik devirlerinin diktatörlük örneklerini cesur bir şekilde ortaya koymuştur. Bu yüzden Atatürkçüler Mehmet Ali Beye ziyâdesiyle kızarlar. Gazetesinde Refii Cevat, Trabzonlu Ömer Feyzi ve Mevlânâzâde Rıfat gibi yazarlara yazılar yazdırmıştır. Fransızca adı "La République Enchaînée" olan gazetesi ile devrimcileri hayli hırpalamıştır. 1937 senesinde henüz af kanunu çıkmadan Paris'te vefat etmiştir. İlhami Soysal'ın kitabında geçtiğine göre mezarının biri Paris'te diğeri İstanbul Zincirlikuyu mezarlığındadır.

VE DAHA BAŞKALARI...

ILHAMİ Soysal, kitabının yayımlandığı 1984 senesi içinde gerek Türkiye'de ve gerekse yurt dışında 150'liklerde yaşayan hiç kimsenin kalmadığını ifade eder. Ancak bunların çocukları ve torunlarından halen bilinebilenler vardır. Bunlardan çoğu günlük hayata adapte olmuş ve hattâ bunlardan mühim devlet hizmetlerinde bulunanlar bile olmuştur.

Meselâ 1948 senesinde ölen, eski mâliye bakanlarından, mâliye ve ekonomi profesörü Halit Nazmî Keşmir Arın Cemal diye anılan eski Ziraat ve Ticaret Nazırı Mehmet Cemal'in oğludur.

Adanalı işadamlarından Paksoy'lar 150'liklerden Adana Valisi Bağdatlı Abdurrahman'ın çocuklarıdır. Babaları Bulgaristan'da ölmüştür.

Rıza Tevfik Bölükbaşı'nın oğlu Nazlı Bölükbaşı bir turizm işletmecisidir. Bir zamanların ünlü milletvekillerinden Şevket Mocan'ın babası, Kızılhançerli Remzi'dir. Sosyetenin yakundan

CEMAL MADANOĞLU— 150'liklerden Madanoğlu Mustafa'nın oğludur. Cemal Madanoğlu 27 Mayıs ihtilâlcileri ile, 12 Mart cuntasının faal elemanlarındandı.

ŞEVKET MOCAN— Kızılhançerli Remzi 150'liklerden olursa; oğlu Şevket Mocan milletvekili olarak TBMM'de bulunmuştur.

tanındığı Benli Belkıs Süleyman Şefik Paşa'nın kızıdır. Yetiştirilmek istenen Cumhuriyet nesline çok iyi uyum sağlamıştır. Süleyman Şefik Paşa'nın kardeşi de elçi Galip Kemalî Söylemez-oğlu'dur. Gazeteci Tarık Mümtaz Göztepe'nin bir oğlu Turizm Bakanlığında vazife almıştır.

Meşhur gazeteci ve eski dahiliye bakanlarından Ali Kemal'in—kı götürüldüğü İzmit'te linç edilerek öldürülmüştür—oğlu Zeki Kunalalp Türkiye'nin uzun yıllar Londra Büyükelçiliğini yapmıştır. Kunalalp bir ara Dış İşleri Bakanlığı müsteşarlığı da yapmıştır. 27 Mayıs ihtilalinin iki numaralı adamı ve 12 Mart Muhturası cuntasının mühim simalarından Cemal Madanoğlu da 150'liklerden Madanoğlu Mustafa Beyin oğludur.

Meselenin burasında insanın aklına ister istemez şöyle bir soru geliyor: Eğer 150'likler gerçekten hâin değil idi ise niçin böylesine ağır bir cezaya mâruz bırakıldılar? Hâin iseler niçin affedildiler?

Bize öyle geliyor ki yeni Türkiye devletini idare etmek üzere iş başına gelenler bir yerlere gözdağı vermek, tekerlerine çomak sokmak isteyenlerin gözlerini korkutmak üzere böylesine radikal tedbirlere başvurmuşlardır.

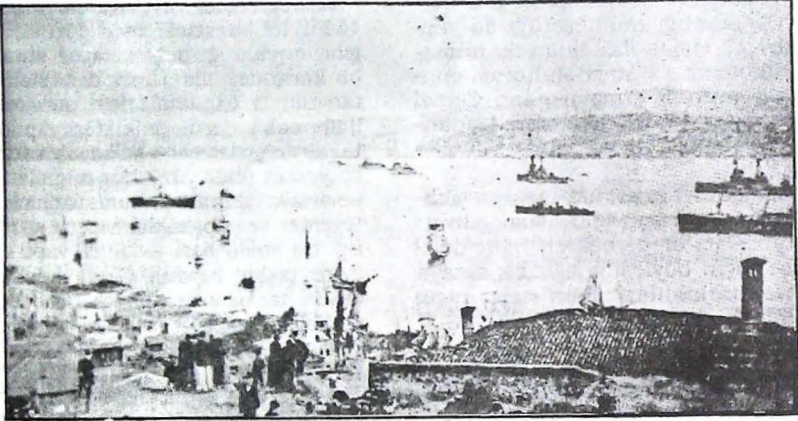
Maksat hâsıl olduktan, muhalif çevreler sindirildikten ve yaşarup işe yaramaz hale geldikten sonra da dışa ve içe karşı "aifedici ve müsamahakâr" bir görüntü vermek üzere başlangıçta cezalandırdıklarını sonradan affetmişlerdir.

Kısaca neşter vurmaya çalıştığımız 150'likler meselesi öyle görüldüğü gibi, duyulduğu gibi kolayca alınmış bir karar değildir. Üzerindeki sislerin tamamıyla dağılması için mesele ile ilgili daha derin tedkikler yapıldığı takdirde sisler iyice kalkacak ve maddiyonun öbür yüzü bütün çıplaklığı ile ortaya çıkacaktır. Bunu yapmak isteyenler ve yapacaklar elbette vardır. Biz bu yolda bazı tesbitler yapuk ve işaret taşları koyduk. Gerisi istikbalin cesur, tarafsız ve gayretli tarihçilerine kalıyor.

SAYFALAR ARASINDA

İşgalcilere alkış tutanlar niçin listeye alınmadı?

İşgal gemileri İstanbul'da. Bu kara tablo bütün Müslümanları mateme boğarken azınlıklar sevinç delisi olmuştular. İstanbul'daki Müslümanlar için kara günler başlamıştı. Rumu, Ermenial, Yahudial ise sokaklarda sevinç gösterileri yapıyorlardı.

KASIM 1918'de İstanbullular kara günler yaşamışlardı. Şanlı fakat talihsiz devletin payitahtına ayak basan işgal kuvvetlerini gören İstanbullu Müslümanlar kanlı gözyaşı dökmüşlerdi.

İstanbullular asıl kahreden, yılar yılı bağrılarındaki besledikleri, zengin ettikleri azınlıkların işgalcilere alkış düzmeleri idi.

27 Kasım 1918 tarihinde, İngiliz Generali Milne, "Galip devletlerin Başkomutanı" sıfatıyla İstanbul'a girdi. İşgalci birlikler Beyoğlu'ndan geçerken gayri-müslim azınlık, yedikleri kaba kirleten mahluklar gibi davrandı ve yol boyunca düzlererek işgalcileri alkışladı. Beyoğlu'ndaki İstiklal Caddesini yabancıların

bayraklarıyla süsledi. İşgalcilere çiçek attı.

9 Şubat 1919'da Fransız Generali Franşe Desperay'in gelişinde de aynı ılgarenc tablo sergüendi. Rumu, Ermenisi, Yahudisi sevinç delisi olmuştu. Onların bu tiksindirici davranışları Müslümanların elemiini, kederini daha da arttırmıştı.

Tarik Mümtaz Göztepe, azınlıkların ihanetini şu şekilde anlatıyor:

"Fransa'nın Şark orduları Başkumandanı Mareşal Franşe Desperay, denizler aşın fütuhattan dönen bir cihangir azametle İstanbul'a gelmiş, bindiği beyaz kır atın nalları altında secdelere kapanan tatlısı frenklerinin, yanı Karşıyaka dedikleri Beyoğlu haşaratının göklere

Istanbul'un sahili olduğu en karışık tablo: legal kuvvetleri Beyoğlu'ndaki şimdiki "İstiklal Caddesi" diye anılan caddeden geçiyor. Yolum iki tarafına kurulmuş a-sınıklıkla legalcileri çılgınca alkışlıyor. Asınlıklara ait dükkânlarla ve evlere düş-man kuvvetlerinin bayrakları asılmış. Bu nankörlüğe, hainliğe tahammül etmek mümkün müydü?..

çıkan âvazeleri ve dinmeyen alkışları arasından, katoliklerin hâmisî ve maz-lumların kurtarıcısı gibi geçmişti. Güya Cennetmekan Sultan Fatih'i taklit edi-yor ve bizden intikam alıyordu." (Tarık Mümtaz Göztepe. Son Padişah Vahided-din Mütareke Gayyasında. s.63)

İBRETLE GÖRÜLECEK MANZARA

Cemal Kutay da tarihte ender görülen bu dönemlik ve vefasızlık tablosunu şu şekilde anlatmaktadır:

"Aslı görülecek, ibret ve dehşetle gö-rülecek manzara İstanbul'daki Türk ve Müslüman olmayanların, Rumların, Er-menilerin, Yahudilerin taşkınlığı idi... O, ne iğrenç, ne tiksinti veren ihanet pa-noramasıydı... Bütün Beyoğlu, baştan ba-şa, az istisnası ile Fransız bayraklarıyla donanmıştı. Ötekilerde de İngiliz ve İtal-yan bayrakları asılıydı. Hatta, daha ta-mamen maskesini düşürmemiş olması-na rağmen Yunan bayrakları... Fransız papaz mektepleri, kız ve erkek talebe kadrolarıyla yollarda idiler. Çoğu Fran-

sızca bülen ve Fran-sa'yı İngiltere'ye tercih eden İstanbul Yahudileri, o bü-lünen tereddüt ve ih-tiyatlarını şöylece itivermişler, altı yüz sene önce tama-men yok olmak tehlikesi ile İspan-ya'da görülmemiş zulüm ve işkence altında inlerken, kendilerini sessiz ve hatta memnun seyreden Katolik

→ → → → →

General Allenby: İhtilâkci hâlinin sayısında binlerce Mehmed-i Şâh hanına giren humbar İngiliz komandanı. Bu karışıklık almayı A-nadolunun legalinde faal rol oynarken de görülmüş.

Fransızların mağrur ve küstah komutanı Mareşal France Despercy. Süleyman Han'ın bu legalci sorbaya dersini verecekti.

Yıllar yılı bu cennet vatanın ekmeğini yiyen azınlıklar, işgal kuvvetlerine alkış döverken, İstanbul'daki Müslümanlar mitinglerle işgali şiddetle protesto ediyorlardı. Bu mitingler bu vatanın esir edilemeyeceğini haberciydi.

Fransa'nın bu kalpsizliğine karşı, Doğanma-yn Hümayununu göndererek, dedelerini ve nünelerini şefkatle bağrına basan Müslüman Osmanlı Saltanatının bu acı gününde, vefasızlık ve nankörlüğün hançerini Türk'ün yaralı kalbine saplamışlardı. Ya Rumlar? Ya o gün ne ise, bugün de aynı olan vefasız, adı topluluk? Palikaryalık İstanbul sokaklarında kol geziyordu... Ya kendisine yüz yıllarca millet-i sadıka denilen dinî, dilî, ırkî, tam bir hürriyet içinde olmanın en güzel örneği uhdelerinde tecellî eden Ermeniler? Hepsi, hepsi, bir kaç istisnası ile elele idiler: Nankörlük ve ihanet yarısına çıkmışlardı.

Türkler evlerinde idiler. Sokaklarda olanların başları önde, gözleri yaşlı idi. Zaten Mebusan Meclisi işgal edilmiş, mebuslardan milliyetçilik ve medenî cesaretinden şüphe edilenler tevkif edilmişlerdi. Meclis dağılmıştı." (Cemal Kutay, Örtülü Tarihimiz, c.2, s.1005-1006)

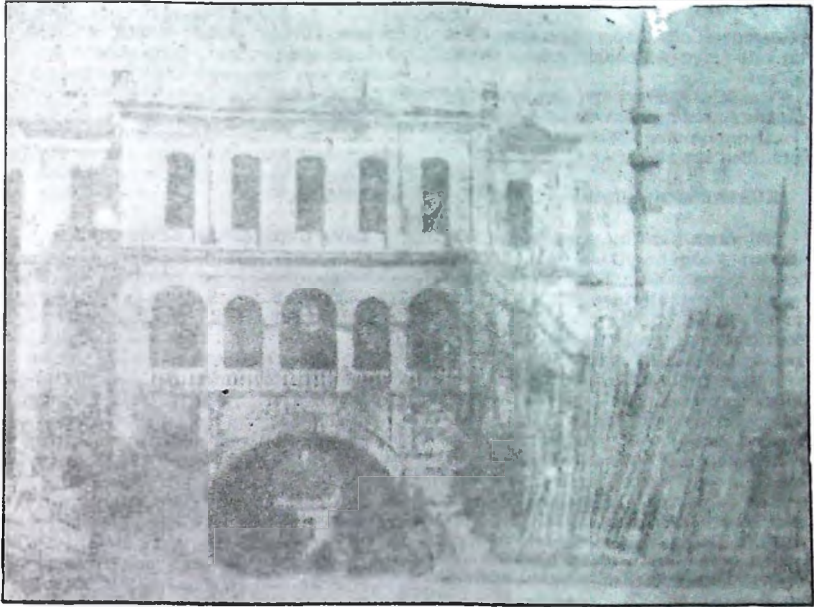
KARA BİR GÜN

Azınlıkların gösterdiği bu nankörlüğe

Süleyman Naci— "Kara Bir Gün" başlıklı mekale-i işgalcilerin beynine bomba gibi inmişti. Öfkeden deliye dönen işgalciler bu edibimizi Malta'ya sürüp edecekli.

Süleyman Nazım tevellü edildikten sonra, İstanbul Üniversitesi merkezi binası içinde bulunan bu Bahriye Bâğrâsı'na getirilip hapsedilmişti. Bu mekân daha nice meşhur isimleri "konuk" edecekti.

tahammül etmek mümkün değildi. Nitekim Süleyman Nazım yanardağ misali patlayacak ve hislerini kâğıda dökecekti. "Hadisat Gazetesi"nde neşrolan. "Kara Bir Gün" başlıklı yazı işgalcilerin tepesinde bomba gibi patlayacaktı. Mülletin hislerine tercüman olan bu yazı aynen şöyleydi:

"Fransız Generali'nin dün şehrimize vürüdü [gelmesi] münasebetiyle bir kısım vatandaşlarımız tarafından ıcrâ olunan nümayişler Türk'ün ve İslâmın kalbinde ve tarhinde müebbeden kanayacak bir ceriha [yara] açtı. Aradan asırlar geçse ve bugünkü hüzn-ü idbarımız [hüzün ve felaketimiz] şevk ve ıkbâle [sevinç ve yükselmeye] münkalıp olsa [dönse] yine bu acıyı hissedecek ve bu hüzn-ü teessürü evlat ve ahfadımıza nesilden nesile ağlayacak bir miras halinde terke-deceğiz.

"Almanya orduları 1871 senesinde Paris'e dahil olarak büyük Napolyon'un neşide-i mütehaccire-i muzafferiyatı olan [abideleşmiş zafer destanları] tak-ı zafer altından geçerken bile Fransızlar

bizim kadar hakaret görmemişlerdir. Ve, bizim dün sabah saat dokuzdan onbire kadar hissettiğimiz yels ve azabı duymamışlardır. Çünkü Fransız namunu taşıyan her ferd, çünkü yalnız Hristiyanlar değil, Yahudi Fransızlarla Cezayirli Müslümanlar da o mâtem-i müllî karşısında aynı telehhûf (dövünme) ve hicap ile ağlamış ve kızarmışlardır.

"Biz ise, mevcudiyet-i mültiye ve lisanîyelerini [millî varlık ve lisanlarını] bizim ulûv-u cenabımıza medyun olan [yüksek vicdanlarınıza borçlu olan] bir kısım halkın hay-ı huy-u şamatiyle [yaygarasıyla] mâtem-i muazzezimize en acı hakaretlerin birer tokat şeklinde atıldığını gördük. Buna "müstehak değil-dük..." de diyemeyiz. Müstehak olmasaydık bu felakete uğramazdık. Her kavmin sahal-ı hayatında [hayat sayfalarında] bir çok ıkbâl ve idbar [yükselme ve düşme] sayfaları vardır. Fransa Kralı Birinci Fransuva'yı Şariken'in mahbesinden kurtarmış ve koca Viyana şehrini kerrat ile [çok defa] sarmış bir ümmetin defter-i

mukadderatında (kader defterinde) böyle bir satr-ı elim (acı bölüm) mastur (kayıtlı) imiş.

"Bu hal mütehavvüldür. (değişicidir) A-rapların güzel bir sözü vardır:

"Üşbur fe-İnned'dehre lāyāsbır" derler... (Sen sabret, zaman sabırsızdır.)"

KÜSTAH KUMANDAN

Süleyman Nazif bu yazıyı bütün tehlikeleri gözönüne alarak yazmıştı. İşin içinde kurşuna dizilmek de vardı.

İşgalciler Süleyman Nazif'i derhal tevkif etmiş ve İstanbul Üniversitesi Merkez binası içerisinde bulunan Bekiraga Bölüğüne getirmişlerdi.

Sorgusu esnasında Süleyman Nazif'e küstahca sorular soruyorlardı. Küstah işgalci kumandan Franşe Desperey Süleyman Nazif'i makamına getirmiş ve sorgulamayı bizzat kendisi yapmak istemişti.

Süleyman Nazif Ermeni tercümana irtiraz ederek şöyle demişti:

"Bu adam Osmanlı tebaasıdır. Hükümetinden, yani müsterek hükümetimizden tahriiri müsaade almadan tercümanlık yapamaz. Başında kırm olursa olsun, hiç bir Osmanlı Hükümeti de böyle bir alçaklığa izin veremez. Çünkü aynı seviyeye düşmüş olur. Ben, söyleceklerimi

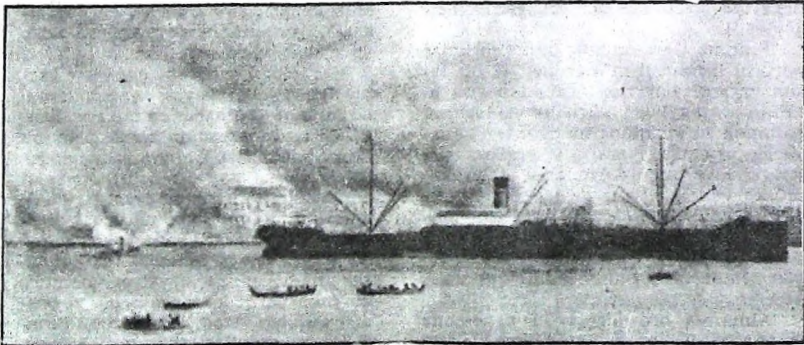
evvela Türkçe söyler, sonra kendim Fransızcaya çeviririm. O da sizlerin anlaması için. Benî, asla ihhak edemeyeceğiniz bir Türk toprağında muhakeme ediyorsunuz."

Süleyman Nazif yapılan muhakemesi neticesinde Malta'ya sürülmüştü. İşgalciler bu edibi kurşuna dizdirmeyi göze alamamışlardı.

KARA GÜNÜMÜZDE SEVİNENLER

Memleketini seven insanlar işte bu şekilde her türlü tehlikeyi göze alarak mücadele ediyorlardı. Ama ne hazındır ki, zaferden sonra birçok mücâhid iktidar mücadelesine kurban edildi. Ethem Bey gibi vatanın kurtuluşu için fedakârlık gösterenler 150'likler listesine dahil edilirken, işgalcilere alkış düzenlere, işgalci komutanların ayaklarının altına ay-yıldızlı bayrağı serenlere hiçbir şey yapılmadı.

150'likler listesinde kara günümüze sevinenlerden ve işgalcilere alkış düzenlerden bir tek kişinin bulunmaması dikkat çekicidir. Bu manzara, tertiplenen listenin bütününü siyasi mülâhazalarla tanzim edildiğini isbata kafidir. Listeyi düzenleyenler: girecekleri devrimlerde "ayak bağı" olabilecek kimseleri tasfiyeyi yegâne ölçü almışlardır.

İşgalci Yunanlılar, yerli işbirlikçileri ile ele verip Anadolu'ya yakıp yıkmıştı. Dış düşmanla iç düşman el ele vererek güzel İzmir'i ateşe verecekti. İşgalcilere alkış tutanlardan çoğu kaçan Yunanlılarla birlikte Anadolu'yu terk edecekti.

Batı Trakya, Tek Parti
zihniyetinin resmî
politikasına kurban gitti

Batı Trakya göz göre göre elden çıkarıldı

Şu anda Yunanistan sınırları içerisinde bulunan Batı Trakya'da yaşayan 120 bin soydaşımızın başından ne gibi haller geçti? Osmanlılar Trakya'ya neden çok ehemmiyet vermişlerdi? İkinci Osmanlı Padişahı Orhan Gazi devrinde fethedilen ve 1828 yılına gelinceye kadar tam bir sülh ve sükûnet içinde bulunan Batı Trakya'da kargaşa meydana gelmesinin âmilleri nelerdi? Tarih boyunca Balkanlarda Türklere yapılan zulümlerin ardında Rusların parmağı var mıydı? Siyasete giren ordu, nasıl Osmanlı'nın bozgununa sebep oluyordu? İttihat ve Terakki erkânı ilk Batı Trakya hükûmetine neden karşı çıkıyorlardı? Mustafa Kemal Lozan'a giden heyete Batı Trakya ile ilgili neler söylemişti? Mustafa Kemal'in Batı Trakya hususundaki fikirleri nasıldı? Batı Trakyalılar Türkiye'ye iltihâkı ısrarla istemelerine rağmen, İnönü, Batı Trakya'nın ilhâkına niçin karşı çıkmıştı? Birinci ve İkinci Mecliste mebusların Batı Trakya mevzûuna bakışları arasında ne gibi farklılıklar vardı? İsmet Paşa, Meclise mi, yoksa Mustafa Kemal'e mi bağlıydı? Lozan Andlaşması niçin Mustafa Kemal'in emriyle imzalandı? Lozan Andlaşmasından sonra, Yunanistan Batı Trakya'daki Müslüman Türk azınlıkların haklarına riâyet etmiş miydi? Türkiye'nin bu zaman zarfında ne gibi hataları vardı?

Yunanistan Lozan'ı sinsice ihlâl etti

“A SİMLASYON” (özümleme, eritme, vasıflarını kaybettirme) kelimesi, son birkaç yıl-

dır Türkiye'nin gündeminde daha fazla yer almaya başladı. Bilhassa da Bulgaristan'ın orada yaşayan 2 milyona yakın Müslüman Türk azınlığına karşı tatbiki cüret ettiği vahşiyâne muameleler, onların Müslümanca ve mübarek isimlerini değiştirme, hattâ sünnet olmalarına karışma derecesine kadar varan baskılar, oradaki Türklerin asimile edilmesi ne mâtufların hareket ve davranışlarıdır.

Böyle bir asimile faaliyeti Bulgaristan'daki kadar açık ve gaddar olmasa da Batı Trakya'da bulunan 120 bin soydaşımız için de tatbik ediliyor. Tabii ki bu faaliyetler Bulgaristan'daki kadar aleni olmadığı için, orada yapılan zulümler kadar dikkatleri çekmiyor.

Belki de Lozan Andlaşması hükümleince Yunanistan'da kalan Batı Trakya Türklerinin, Bulgaristan'da olduğu gibi

isimleri değiştirilmiyor. Belki onların İslâmî hüviyetlerini korumalarına aleni bir tavır alınmıyor. Ama, mevzümüzün daha ileriki safhalarında daha geniş bir şekilde anlatacağımız gibi, bunlar azınlıklara tanınan bir takım haklardan resmen mahrum bırakılıyorlar. Arâzileri ellerinden alınıyor. Eğitim hususunda, mülk edinmede, topraklarını korumada Lozan Antlaşmasının ragmına o kadar haksızlıklara ve baskılara mâruz kalıyorlar ki, meseleyi enine boyuna incelediğimizde yapılan haksızlıkların resmi protokole intikal etmediği, bu sebeble dışardan fazla duyulma şansı olmadığını görüyoruz. Bunun için Batı Trakyalılar şu anda Yunanistan'da birçok haktan mahrum bir vaziyette yaşamaya mahkûm bir halde bulunmaktadır.

ÇİFTE STANDART

BİLİNDİĞİ gibi Yunanistan AT'a üye bir ülke. Ama AT'ın insan haklarını müdâfaa eden prensiplerinden bihaber görünüyor. Daha doğrusu işine gelme-

1984 yılından beri Bulgaristan'daki 2 milyona yakın soydaşımıza yürek parçalayıcı zulümler yapıyor. Silenit olmaları yasaklanıyor, isimleri değiştiriliyor. Şimdi de mecburi tahcirle karşı karşıyalar. Batı Trakya'da ise Bulgaristan'daki kadar açık olmama da, soydaşlarımıza baskı yapıldığı, Lozan'ın kendilerine tanıdığı haklardan mahrum bırakıldıkları bir vâkıa.

diği için, görmezlikten, bilmezlikten geliyor. Baskılarına, haksızlıklarına devam ediyor.

Ne acıdır ki, Hristiyanlara veya Yahudilere bir haksızlık yapılsa dünyayı ayağa kaldıran ve keskin birer insan hakları müdâfîi tavrını takınan bazı Batılı ülkeler, Müslüman Türklerin azınlık haklarının gasbedilmesi gündeme gelince kulaklarına pamuk tıkıyorlar, gözlerine bant, akıllarına kilit vuruyorlar. Bunun en yakın misali, Bulgaristan, mecburi tahcir hâdisesine Batılı ülkelerin sessiz ve ilgisiz kalmasında görül-müştür.

Avrupa'nın insan hakları mevzuunda çifte standart tathibk etmesi, bizim çeşitli yerlerdeki Müslüman Türk azınlıklarına yapılan bed muamelelere karşı gevşek davranmamızı, onu görmezlikten gelmemizi, Allah'tan ve bizden başka yarıduncuları olmayan o insanları hâmisiz

birakmamızı gerektirmez.

Bu sebeble Batı Trakya meselesini geçmişten bugüne ele alıp, bizim ve Yunanistan'ın bu husustaki tavırlarını incelemeyi, Batı Trakya'daki Müslüman Türk kardeşlerimizi unutmadığımızı göstermek ve aynı zamanda Batı Trakya'nın elden çıkmasında o zamanki idarecilerimizin hatalarını, eksiklerini veya müsbet hareketlerini nazarlara vermek istiyoruz. Bu sebeble Batı Trakya'yı tâ başından ele almakta fayda mülâhaza ediyoruz.

BEREKETLİ TOPRAKLAR

BALKAN Yarımadasının bir parçasını teşkil eden "Trakya" Karadeniz, Marmara Denizi ve Balkan-Rodop dağ silsilesi arasında kalan arazi parçasının adıdır. Trakya'nın coğrafi hududları es-

ki çağlarda birçok defalar değişmiştir. Bu sebebledir ki, eski tarihçiler, burasının hudutlarını birbirlerinden çok farklı olarak göstermişlerdir. Fakat müstakar olanı budur.

Trakya, "Doğu" ve "Batı" olmak üzere iki kısma ayrılır. Doğu Trakya, Türkiye'nin hâlihazırda Avrupa kıtasındaki arazisini teşkil eder. Bunun dışındaki kısım ise Batı Trakya olup bugün tamâmiyle Yunanistan dâhilinde bulunmak-tadır. Batı Trakya, coğrafi tâbirleriyle Yunanistan'ın doğuda Meriç, batıda Karasu (Nesto) nehirleri ile, güneyi Ege Denizi, kuzeyi Bulgaristan'la çevrili şerit bir bölgedir. Bölgenin kuzey kısımları dağlık olup, güneye denize doğru yerlerini verimli alüvyon ovalarına terkeder.

Batı Trakya'nın coğrafi vaziyeti soğuk Avrupa iklimine girmesine rağmen, kuzey kısımlarının dağlık, güneyinin ise denize açıklığı, bölgede Akdeniz iklimini hüküm kılmuştur. Bu sebeble buralarda Akdeniz iklimine has bütün sebze ve meyveler yetiştirilir.

Batı Trakya Yunanistan'ın en verimli bölgelerinden biridir. Ülkenin tütün, buğday, zeytin, pamuk ve hayvan ürünlerinden mühim bir kısmı burada üretilir. Dağlardan inen bereketli akarsularla, satha çok yakın yeraltı suları ile yılda iki, üç mahsul elde edilir. Bu bakımdan Çukurova'nın bereketli toprakları- nı andırır.

STRATEJİK EHEMMİYETİ

BATI Trakya'nın ehemmiyeti kılan hususiyetlerinden bir tanesi topraklarının bereketli oluşu ise diğeri de stratejik yönden İstanbul'a yakınlığıdır. İki hususiyeti de Batı Trakya'nın her zaman gündemde olmasına sebep olmuştur.

Batı Trakya'nın verimli toprakları asırlar boyunca pek çok kavmin buralara akın etmesine sebep olmuştur. Bu yüzden bölgede savaş ve çatışma hiç eksik değildir. Denilebilir ki, Batı Trakya; dünyanın en fazla el değiştiren yerlerinden birisidir. (Adil Özgüç, Batı Trakya Türkleri, s.1-2)

Batı Trakya'nın ve bütününüyle Trakya'nın stratejik ehemmiyetini kendisinden önceki devletler anladığı gibi, Osmanlı da iyi anlamıştır.

Kavman Asireti. Büyük Selçuklu Devletinin bir "uç beyliği"ni teşkil etmek üzere Soğut havâlisine gelip verleşmiş-
tir. Kurucusu Osman Gâzi Hazretlerine
izaâten "Osmanlı" adını alan ve başlan-
gıçta hiç kimsenin dikkatini çekmemiş
bulunan bu küçük beyliğin çok kısa
bir zaman zarfında cihan tārîhinin en
büyük bir devleti hâline gelebileceğini
kim tahmin edebilirdi? Fakat o büyük
ve şanlı cedlerimiz öylesine müthiş bir
iman ve hamle gücü ile mücehhezdi-
ler ki, Soğut'e verleşmelerinden sadece ya-
rım asır sonra Bizans'ı Anadolu ciheti-
nden İstanbul surları içine hapsedmiş ve
onu hâlâlin kudreti önünde baş eğmeye
mecbur kılacak üzere "Rumeli"ye sıçra-
mak mevsimine gelmiş bulunuyorlardı.

OSMAN GAZİ—Soğut'te temellai ettiği
Osmanlı ülkesi için Trakya Bölgesi,
şanlı seferlere ulaşmak aşısından, da-
İma "köprübaşı" olmak mevkiinde bu-
lunmuştur.

tün Avrupa'nın istikbalinde asırlar bo-
yunca devam edecek derin tesirler hu-
sûle getirmiştir. "Trakya Bölgesi" ise,
bunu intâc eden şanlı seferler için za-
ruri bir köprübaşı olmak mevkiinde bu-
lunmuştur. Bu bakımdan Trakya'nın
Osmanlı-Türk idâresi altına girişine
müteallik hadiselerin kısa bir tahlilini
faydalı addediyoruz. (Lozan Zafer mî,
Hezimet mî. c.2.s.280-281)

Bütün tânhleri boyunca stratejik za-
rûreleri en mükemmel bir sûrette kav-
ramış bulunan Osmanlılar daha ikinci
pâdişah Orhan Gâzi devrinde büyük bir
ileri görüşlülükle Şehzâde Süleyman
Paşa'nın kumandası altında Çanakkale
Boğazından Avrupa yakasına geçtiler.
Fakat bu, Türklerin buraya ilk geçişleri

ORHAN GAZİ—Osmanlılar Orhan Gâzi
devrinde büyük bir ileri görüşlülükle
Şehzâde Süleyman Paşa'nın kumandası
altında Çanakkale Boğazından Avrupa
yakasına geçmişlerdir.

Çünkü o zamanki ismiyle Kostantınyye
namılı bu Doğu Roma'nın kadim merke-
zi, İstanbul'un fetholunacağını söyleyen
ve onu fetheden komutanla orduyu
öven Peygamberimizin (a.s.m.) müjdesi-
ne mazhar olmak için can atıyorlar-
dı..Başlangıçta sırf İstanbul'u fethet-
mek gayesine bağlı gözükken bir harekât
çok kısa bir zaman zarfında öylesine
müthiş bir sürat ve vüsat kazanmıştı ki,
bu ilk maksadı fersah fersah aşarak bü-

değildi. Gerçekten komşuları ile sık sık
ihlâfa düşen Bizans'a yardım maksa-
dıyla ve onun talebi üzerine birçok kere-
ler Rumeli'ye ayak basmışlardı. Bu ge-
çişler, devletlerin stratejik icapları baki-
mindan fethine mecbur bulundukları
bu bölgeyi, coğrafi ve beşeri husûsiyet-
leriyle bir hayli tanınmalarını sağlamıştı.
Ancak bu defa kendi nâm ve hesapları-
na hareket ediyor ve Bizans'ı batı cihe-
tinden sıkıştırmak gayesini güdüyorlar-

Rumeli'ye İslâm mührü vuruluyor

dı. Osmanlıların Rumeliye geçişlerinin büyük ehemmiyeti, ne yazık ki yerli ve yabancı kaynakların hiçbirisinde gerektiği ölçüde belirtilmemiştir. Halbuki bu, cihân tarihinin en esaslı dönüm noktalarından biridir. (A. g. e. c., 2. s. 282)

Şehzade Süleyman Paşa'nın Ru-

meli'ye geçişinden yüzyıl sonra Osmanlılar, buraya, kolay kolay sökülüp atılmayacak bir şekilde yerleşmiş ve Ortaçağ'ı kapayan büyük bir hamle ile İstanbul'u fethetmiş bulunuyorlardı.

Peşinen şunu ifade etmek gerektir ki, Rumeli harekâtının en daimi tesirleri fâtih ecdâdımızın Avrupa yakasında ilk adım attıkları Trakya bölgesi üzerinde görülmüştür. Çünkü burası hem girişilen muazzam fetih hareketleri için zaruri bir köprübaşı olmak vasfını hâiz bulunuyor ve hem de İstanbul'un müdâfaasında son derecede ehemmiyetli bir stratejik mevki teşkil ediyordu. Yapılan işi en ince teferruâtına kadar mükemmel bir şekilde plânlayan ecdâdımız bu stratejik ehemmiyet sebebiyledir ki, Trakya'yı daha ilk fethettikleri günden itibaren kesif bir surette gösterdikleri faaliyetlerle buraları Anadolu'nun bir parçası hâline getirmeye çalışmışlardır.

Osmanlılar bu bölgeye ayak bastıkları sırada yerli halk Bizans idâresinin artık tahammül edilmez hâle gelen kötü-

Ecdâdımız Rumelinin ehemmiyetini ta başından kavramışlardı. Onlara göre, Rumeli, yapılacak fetihler için bir köprübaşı ve da olabılırdı. Bu sebeple Şehzade Süleyman Paşa'nın elindeki kuvvetleri sevk ve idaresiyle Rumeli'ye geçilmiş ve ondan sonra da Cenâb-ı Allah'ın izniyle yüceltmek için fetihlerden fetihlere koşulmuştu.

muş bulunuyordu. Bütün Balkan kavimleri ise birbirleriyle devamlı bir mücadele hâlinde idiler. Bu sırada "Doğu Trakya'nın bir kısmı ile "Güney Epir" ve "Mora Yarımadası" Bizans'ın, orta ve yukarı "Meriç Vadisi"yle Trakya'nın bir kısmını içine almak üzere "Balkanların

Osmanlılar Rumeli'ye ayak bastıkları zaman, yerli halk Bizans idâresinin artık tahammül edilmez hâle gelen kötü-lüklerinden, baskılarından bıkip usanmış bulunuyordu. Bütün Balkan kavimleri ise birbirleriyle devamlı bir mücadele hâlinde idiler.

kuzey-doğusu" Bulgarların "Sırbistan" "Drama" ve "Serez" havalisi ise Sırların elinde bulunmaktaydı. "Arnavutluk" ve "Kuzey Epir"de ise, çeşitli Sırp, Arnavut ve Latin prenslikleri vardı. Bunlar "Napoli" ve "Venedik" hükümetlerinin nüfuzu altında idiler. Meriç Nehri mansabundaki "Enez" ile "Mora yarımadası"nın sâhil kesimleri ve bazı adalar Venediklilere âitti. Dımaçya sahillerinde bir "Ragüze Cumhuriyeti" vardı. "Bosna Krallığı" ise, Macaristan'a tâbi bulunuyordu.

Fethedilen yerlere Türkler yerleştirildi

SULTAN MURAD
DEVİRİNDE FETİHLER

BALKANLARIN bu tarzda birbirleriyle çatışan bir çok siyâsi nüfuz mıntikasına bölünmüş bulunması, Osmanlı fetihlerini kolaylaştıran belli başlı âmillerden biri olmuştur. Diğer taraftan Osmanlıların tarihinde bir daha benzerine rastlanmamış olan üstün ahlâk ve adâletleri de, yerli halkı hayran bırakarak mahallî mukâvemetleri âdetâ imkânsız kılmıştır.

Rumeli fetihleri Şehzâde Süleyman Paşa'nın 1359 yılında şehid olmasıyla geçici bir duraklama devrine girmiştir. Bu duraklama onun küçük kardeşi 1. Sultan Murad'ın harekâtın sevk ve idâresini eline alacağı 1361 yılına kadar sürmüştür. Gerçekten Şehzâde Süleyman Paşa bir süre avı esnâsında uğradığı fecî bir kaza neticesinde şehid olmuştu. Bu değerli kumandanın genç yaşında vâkı olan şehâdetinin doğurduğu elem ve ızırâba dayanamayan babası Orhan Gâzi de ondan nihâyet altı ay sonra vefat ederek tahtı, küçük oğlu Şehzâde Murad'a bırakmıştı. Yeni Pâdişâh, ummadığı bir anda deruhte etmek mevklinde kaldığı devlet yükünü taşımaya hiç de hazırlıklı değildi. Zira babası Orhan Gazi, kendi yerini almaya namzet olarak dâima büyük oğlu Şehzâde Süleyman Paşa'yı görmüş ve bu vazife için onu hazırlamıştı. Ancak 1. Sultan Murad kendisine babası ve ağabeyinden eksik olarak kalmış bulunan Rumeli işlerinin kıymet ve ehemmiyetini -o kabına varılmaz dehâsiyle- derhal

kavrarak onların bıraktığı boşluğu daha büyük bir liyakâtle kapatabilmişti. Fakat, saltanatının ilk iki yılında "Ankara" ve civârının fethini gerçekleştirmek mecburiyeti ile karşılaşmış ve ancak bunu başardıktan sonra Rumeli'deki harekâtın sevk ve idâresini ele alabilmişti.

EDİRNE'NİN FETHEDİLMESİ

BABASI zamanından kalan tecrübeli kumandanları takdirde kusur etmeyen 1. Sultan Murad, Rumeli'deki Osmanlı Ordusunun başına "beylerbeyi"

SULTAN
I. MURAD—
Şehzâde
Süleyman
Paşa'nın bir
süre avı
da ölmesi
dayanama-
yan Orhan
Gazi de ha-
yata göste-
rilen yunus
ca, 1361
yılında 1.
Sultan Mu-
rad tahta
geçmişti.
Sultan Mu-
rad devrin-
de Rumeli
fetihleri da-
ha da can-
lanmıştı

ünvanıyla Lala Şâhin Paşa'yı, vezirliğe de Çandarlı Kara Halil Paşa'yı getirmişti. Bundan sonra gerekli hazırlığı ikmâl ederek o zaman Trakya bölgesinin en ehemmiyetli bir merkezî olan "Edirne" şehrinin fethine teşebbüs etti. Şehrin muhafazası ve imân işini Lala Şâhin Paşa'ya verdi. Kendisi Rumeli harekâtı için bir üs hâline getirdiği bugün Batı Trakya ve Yunan idâresi altında bulunan "Dimetoka"ya çekildi.

Lala Şâhin Paşa Edirne'yi emniyete alabilmek için emrindeki muzaffer kuvvetlerle "Meriç nehri" boyunca ilerleyerek kolaylıkla "Filibe"yi de fethetti. Bu suretle Osmanlı fûtuhatı Bulgaristan'ın

18 Haziran 1989 günü Yunanistan'da genel seçimler yapıldı. Bu genel seçimlerde parlamentoya Dr. Sadık Ahmed'i bağımsız milletvekili olarak gönderen Batı Trakyalılar, 1927 yılında İstanbul Rumlarına karşılık olarak mübadeleden istisna edilmişlerdi. Lozan Antlaşması'nın imzalanması esnasında Batı Trakya'da iki yüz bin soydaşımız vardı. Şimdi ise bunun 120 bine düştüğü belirtiliyor.

Trakya yüzyıllarca sulh ve sükûn içindeydi

orta kesimlerine kadar ilerliyor, Bizans'ın Bulgaristan ve Makedonya Sırlarıyla irtibatı kesilmiş oluyordu.

Diğer bir Osmanlı kuvvetini sevk ve idare eden Evrenos Bey ise, "Vardar Nehri" boyunca ilerleyerek "Gümülcine"yi almış, daha sonra Sırların elindeki "Serez"i de fethederek burasını bir üs haline getirmişti. Bütün bu kıymetli şehir ve kasabaların Türklerin eline geçmesi nihayet onbeş ay gibi çok kısa bir zaman zarfında gerçekleşmiştir. Fethedilen yerlere de Anadolu'dan getirilen Türkler yerleştiriliyordu.

SULH VE SÜKÛN DEVRİ

Bu arada Osmanlıların bu fetihlerini durdurmak gayesiyle tertip edilen Haçlı orduları hezime uğratılınca, Osmanlıların önünde hiçbir mâni kalmamıştı. Bu esnada birçok muhârebe-

ler yapıldı. 1372 yılında Makedonya'nın fethi tamamlandıktan sonra kendini dört beş sene imâr hareketlerine hasreden Sultan Murad, nihayet, 1380 yılında Rumeli harekâtının yeni bir safhasını açmış ve hududlarını bir hayli genişletmiştir. Bir taraftan "Niş" ve "Sofya" diğer taraftan da "Ohri"ye kadar genişleyen fetihler sebebiyle Trakya Osmanlı Orduları için bir nevi hareket üssü hâline gelmişti. Zira artık, "Sofya"dan başka "Manastır" ve daha kuzeydeki "Pirlepe" bile Osmanlı hududları içine alınmış bulunuyordu. Hatta 1385'de "Selânik" dahi birinci defa olarak Osmanlıların eline geçmişti. Nihayet 1389 yılında kazanılan "Birinci Kosova Meydan Muhârebesi" Osmanlıların Rumeli ve bilhassa Trakya'daki hâkimiyetlerini münâkaşa edilemez bir hâle getirmiştir. Gerçekten bu tarihten itibaren Avrupa kıtasındaki

Osmanlı-Haçlı çatışmaları Trakya'nın çok ötesinde cereyan edeceğinden aruk bu bölgenin tarihte ilk defa-yüzyıllar boyu sürecek-sulh ve sükün devri başlamış oluyordu. Tâ 1828-29 Türk-Rus Muhârebesine kadar devam eden bu devir, Trakya'nın bir bakıma altın çağıydı. Bu tarihten Trakya'nın Batı bölgesinin elimizden çıkarak esârete sürüklenişine kadar geçen siyâsî ve askerî hâdiseleri daha ileride ele alacağız.

Şimdi Batı Trakya'nın nasıl elimizden çıktığı meselesine geçmeden evvel, bu bölgenin stratejik ehemmiyeti üzerinde biraz daha durmak istiyoruz.

BATI VE DOĞU TRAKYA'NIN BİRLİĞİ

BİR kitapta bu ehemmiyetten şu şekilde bahsediliyor: "Bir devletin hududları, nehirler ve dağ silsileleri gibi bir takım tabii mânialara istinaden tesbit edilmedikçe müstakar addedilemezler. Ayrıca, temini gerekli olan bu istikrar için, tahdid edilen arazi dahilindeki beşeri unsurun din, dil, ırk ve kültür hususiyetleri de son derecede ehemmiyetlidir. Bu nokta-ı nazardan incelendiğinde Türkiye'nin "Lozan Muahedenâmesi" ile çizilen-aşağı yukarı-bütün hududlarının gayr-ı tabii olduğu açıkça görülür. Bunun en tipik misâli ise, Avrupa yakasındaki hududlarımızdır.

"Gerçekten bir zamanlar Devletimizin hükûmet merkezi olan tarihi 'Edirne'miz, bugün âdetâ bir 'hudud taşı' gibidir. Çünkü Türk ve Yunan hududu onun varoşlarından geçmektedir. Bu sebebledir ki; ihtimal her sabah doğan güneşle birlikte şanlı Selimiye Câmîinin zarif minârelerinin gölgesi, bugün Yunan'a âit olan ecâd kanyıyla sulanmış vatancüdâ topraklarımız üzerine düşmektedir.

"Türkiye'nin geleceği için son derece nezâket arz eden bu gayri tabîlik ancak ve ancak Batı Trakya'nın kurtarılmasıyla düzeltililebilir. Zira bu takdirde Türkiye'nin Avrupa yakasındaki hududları batıdan 'Rodop', kuzey batıdan ise 'Balıkan' dağ silsileleri gibi iki tabii mâniâya

2. SULTAN MAHMUD—1828-29 Osmanlı-Rus Harbinde Rus Kumandanı Diyele, Edirne üzerine doğru hücum etmekteydi. Rus kuvvetlerinin hareketleri istenilen bulda "panik" bavaşı meydana getirirken, 2. Sultan Mahmud barış yapmak istiyordu. Edirne Muahedesi yapıldı, ama, Yunanistan'ın istiklalini kazanması dışında Rusya bir şey elde edemedi.

Lozan hududu normal değil

istinad ettirilmiş olacaktır. Esasen Trakya'nın 'Meriç nehri' esas alınmak suretiyle 'Doğu' ve 'Batı' olarak ikiye taksimî de son derece gayr-ı tabiidir. Çünkü doğuda 'Karadeniz' ve 'İstanbul Boğazı', güneydoğuda 'Marmara' ve 'Ege Denizi' batıda 'Rodop' dağ silsilesi ve 'Ustruma Nehri' ile sınıra Trakya, beşeri ve coğrafi bakımlardan tam bir vahdet arz etmektedir. Osmanlı Devletinin Trakya hakkında bir takım endişeler tevliid eden 1828-1829 Türk-Rus Harbinin ortaya koyduğu gerçekleri göz önünde tutarak, 1864 yılında bütün eski Trakya'yı içine alan bir 'Edirne Vilâyeti' teşkil etmesi çok mânîdardır. Bölgenin tarihi ve iktisadi icaplarını aksettiren bu mülki taksimat, temas ettiğimiz vahdeti tescil eden ileri görüş mahsulü bir davranıştır. Bu vahdet bozulmamış olsaydı, müstakbel bir harpte Türkiye için nâzık bir mesele teşkil eden İstanbul ve Boğazların müdâfaası çok daha kolay olacaktı. Çünkü bu takdirde hudutlarımız aşılması güç olan bir takım tabii

mânialarla tahdit edilmekle vatanımıza daha kolay ve başar şansı yüksek bir müdâfaa imkânı sağlayacaktı. Ayrıca bu hudutların İstanbul ve Boğazlara bugünküyle kıyaslanamayacak derecedeki uzaklığı da daha iyi bir müdâfaa marjı ortaya çıkaracaktı." (Lozan Zafer mı, Hezimet mi? c. 2. s. 290-293)

Batı Trakya beşeri yönden de stratejik bir ehemmiyete sahiptir:

Rumeli'ye Osmanlı fetih hareketleri neticesinde yerleşen Türkler, üç grup teşkil ediyorlardı: "Konyarlar", "Yürükler", ve "Tatarlar". Bunlardan Konyarların Konya'dan kalkıp gelerek buraya yerleşmiş bulundukları hususunda ittifak eden müellifler, bu yerleşmenin Osmanlılar zamanında mı, yoksa onlardan çok daha evvel Bizans imparatorları vasıtasıyla mı gerçekleştiği mes'alesinde anlaşamamaktadırlar.

"Yürükler" in ise Rumeli'ye Osmanlı fetihleriyle geçip yerleştiklerinde şüphe yoktur. Divan-ı Hümâyûn-u Mühimme Defterindeki bir kayıta onlar için: "Ec-dâd-ı ızzâmın hazretleriyle evâilde fisebîlillâh gazâ ve cihad niyetiyle kabâil ve aşâirleriyle Anadolu'dan Rumeli yakasına geçen asker tâifesinden olmakla..." denilmektedir.

Yürükler ve Tatarların Rumeli'de git-tikçe çoğalmaları zamanla onlardan âzamî bir şekilde istifade yollarının aranmasına sebep olmuştur. Bu maksatla daha kuruluş devrinde esaslı bir şekilde sayımları yapılmış ve ciddi bir teşkilât hâline getirilmişlerdir. Bunlar daha sonra 1691 tarihli bir hatt-ı hümâ-

İKİNCİ ABDÜLHAMİD—Osmanlı tarihini karalamak isteyenler 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbini çıktığında tahla beniz yeni oturan bu muhterem Padişahı "Ruslardan korkmuş" olarak değerlendirmiyorlardı. Halbuki o padişah olduğu zaman, Sultan Abdülaziz'i hal'eden ihtilâlciler siyasi iktidarı ellerinde bulunduruyorlardı. Bütün dış-güler onun elinde değildi.

yun ile "Evlâd-ı Fâtihan" adıyla yeniden teşkilâtlandırılmış ve kendilerine bir takım muâfiyetler tanınmıştır. (Tafsilât için bkz. M. Tayyip Gökbilgin, Rumelide Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihan, İstanbul 1957 sh. 9. vd.)

NÜFUS GERİLEMESİNİN SEBEBİ

TÜRKLE-RİN Rumeli'ye yerleşme hareketünde ilk iskân mıntıkası olan Trakya nüfus bakımından bir hayli artmıştır. Bu yüzden Lozan Andlaşması

nun imzası esnâsında Türkler Batı Trakya'da iki yüz bin nüfusla ekseriyet teşkil etmekteydiler. Bu sebebledir ki; burasının istikbalini tayin için teklif ettiğimiz plebisit kabul edilmemişti. Halbuki daha önce cereyan eden harbler ve bunlardan bilhassa "Balkan Harbi" oradaki Türk nüfusunun büyük ölçüde azalmasına sebep olmuştu. buna rağmen Türkler, Rumlarla kıyas kabul etmez bir ekseriyet arz ediyordu. Gerçekten 1927 yılında Rum ve Türk ahalî arasında yapılan karşılıklı mübâdele sırasında Batı Trakya'nın iki yüz bin kabul edilen nüfusunun-bunca hicrete rağmen-yine de yüz yirmi bini Türktü. Buna mukâbil Rumlar sâdece otuz dört bin kişiydiler. Üstelik de bu rakamlar Yunan resmî makamlarınca ortaya konulmuştu. Türklerin Yunanlılarca beyân olunan bu miktardan çok daha fazla olduklarından da asla şüphe edilmemelidir.

Batı Trakya Türkleri, İstanbul Rumlarına karşılık olarak mübâdeleden istisnâ edilmişlerdir. Hem de güya her hu-

Batı Trakya üzerinde Yunan baskısı durmadı

susda mütekâbiliyet şartlarıyla. Bugün Batı Trakya Türkleriyle İstanbul Rumlarını iktisadî, içtimai ve hatta hukukî bakımlardan mukayese imkânı var mıdır? Bu, şununla da sabittir ki: 1927 Yılında Rumların en az dört beş misli bir nüfus ekseriyetine sahip olan Batı Trakya Türkleri, bugün artık üç yüz elli bine aşan mahallî nüfusun dörtde biri kadar ehemmiyetsiz bir azınlık durumuna düşmüş bulunmaktadırlar. Türkiye'deki soydaşlarına kıyasen normal bir nüfus artışıyla beşyüz bine varmalarını gerekirken acaba nasıl olmuş da böyle bir nüfus gerilemesi göstermişlerdir? Bunun çeşitli sebeplerini ileride daha geniş olarak anlatacağız. Burada yalnızca şu kadarını ifade edelim: Yunan milletinin ruhunun derinliklerini dolduran korkunç aşâğılık duygusu tarih boyunca daima şedit bir Türk düşmanlığı suretinde tezâhür etmiştir. Çünkü takriben beşyüz yıl Türk idâresi altında başı eğik bir şekilde yaşamışlardır. Bu yüzden dün Girit'de icrâ edilen "Türkleri kaçırma, iktisaden çökertme ve her vesileyle yok etme" gibi barbarca hareketlerle yürüyen ananevî Yunan siyasetinin bugün, yeni bir tatbikat sahası Batı Trakya olmuştur.

EDİRNE ANDLAŞMASI

BATI Trakya Türklerinin üzerindeki Yunan baskısı hâlâ devam etmektedir. Ama, bütün bu baskılara rağmen Batı Trakya'daki soydaşlarımızın Türkiye'nin havsalaya sığmaz ihmalkârlığına rağmen-hâlâ son derece uyanık bulunması en memnuniyet verici bir husustur.

Batı Trakya Türklerinin acı kaderi ve çektikleri ızdırapları hakkıyla kavrayabilmek için, onun kaybedilişi ile netice-

lenen tarihi hadiselerle bakmak gerekmektedir.

Daha önce de belirttiğimiz gibi Batı Trakya, 1828 yılına gelinceye kadar, Osmanlı idâresi altında uzun bir sulh ve sükûna devri idrâk etmiştir. Bu tarihte ortaya çıkan yeni bir Türk-Rus Harbi, burasını, geleceğinden endişe edilir tehlikeli bir hudut bölgesi hâline getirmiştir. Zira bu harbin nihâyetinde imzalanan 14 Eylül 1829 tarihli "Edirne Muâhadesi"yle Yunanlılara istiklâl verilmiş ve bu suretle Türkiye kendisine, sınırdaş bir düşman daha kazanmıştı. Esâsen bu harbin sebebi de Yunanistan'ı Osmanlı Devletine surf vergi veren muhtar bir devlet haline getirmek maksadıyla Ruslarla İngilizler arasında daha önce tanzim edilmiş olan bir protokolün tatbik mevkîne konulmak istenmesiydi. (Lozan Zafer mî. Hezimet mi? c. 2. s. 299.)

GAZİ
OSMAN
PAŞA— 93
Harbi de
denilen Os-
manlı-Rus
harbinde
Osmanlılar
mağlûbiye-
te uğrar-
ken, bu
arada Erzu-
rum ve
Plevne'de
çok kabir-
manca
müdâfaalar
yapılmıştı.
Gazi Os-
man Paşa
da Plev-
ne'yi kabir-
manca
savun-
muştu. Ta-
bîî bu sa-
vunmalar
mağlûbiye-
timizi önle-
yemeye-
cekti

Tevfik Bıyıklıoğlu da "Trakya'da Milli Mücadele" isimli eserinde (s.4) bu andlaşmayı şöyle değerlendirmektedir:

"1828-29 Osmanlı-Rus Harbi, yalnız Rumeli'de idare teşkilâtının değiştirilmesine sebep olmakla kalmamış, bütün Şark Meselesinin, Avrupa devletleri arasında, yeniden gözden geçirilmesine ve kararlar alınmasına da yol açmıştır. Ruslar seferin ikinci yılında (1829), 44 gün kahramanca savunan Silistre kalesinin düşmesinden sonra (30 Haziran 1829), Osmanlıların elinde bulunan Şumnu kalesine karşı bir örtme ve gözetleme kuvveti bırakarak Balkan dağlarını, doğu kısmından geçmeye ve Edirne üzerine yürümeye karar vermişlerdi. Rus Başkumandanı Diyebiç, Şumnu kalesine kapanan Osmanlı ordusunun ataletinden ve hareketsizliğinden cesaret alarak doğu Balkanları geçmeye ve Varna, Burgaz ve Aydos üzerinden yürüyerek Edirne'yi, muharebesiz işgale (22 Ağustos 1829) muvaffak oldu. Bu başarıya rağmen Rus ordusunun durumu çok fena idi, muharebe kabiliyeti de çok azalmıştı. Rus ordusu hareket ve ikmal üslerinden çok uzaklaştığı için iyi beslenemiyor ve ikmal işleri, yolunda gitmiyordu. Tuna'dan Edirne'ye kadar uzun yollar boyunca pek çok ölü ve hasta bırakan Rus ordusu, Edirne'ye ancak 20 bin kişilik bir kuvvetle gelebilmişti. İrtibat yollarının uzaması Rus ordusunu çok zayıflatmıştı. Rus ordusunun Balkanları geçerek Edirne üzerine yürüdüğü sıralarda, askeri durum, daha çok Osmanlıların lehinde idi. Bir çok Rus generalleri, Diyebiç'e geri dönmevi bile tavsiye etmişlerdi.

PANİK HAVASI

"RUSLARIN karşısında o vakit 80 bin nüfuslu Edirne kalesinde 30 bin Türk askeri bulunuyordu, bundan başka, Arnavutluk'tan Sofya'ya getirilip buradan Filibe İstikametine yöneltilen 40 bin kişilik Mustafa Paşa ordusu, Rusları sağ yanlarından tehdit edecek du-

Bulgar ve Rus zulmüne dayanamayan Rodoplu Türkler sonunda ellerine silahlarını alıp ayaklandılar. Resimde daha sonra geçici olarak Batı Trakya'da kurulacak ilk Türk hükümetinin başına getirilecek olan Ahmed Tımireklî, Türkleri zulüm yapan bir Rus subayını sorguya çekerken görülüyor.

rumda idi. İstanbul'da da, 2. Mahmud 30 bin kişilik bir kuvvet toplamıştı. İki tarafın askeri durumu böyle olunca, Ruslar'ın 20 bin kişiyle Edirne'ye ilerlemelerinde Osmanlı devleti için, korkulacak hiçbir cihet olmamak gerekirdi. Böyle olduğu halde, Diyebiç'in Doğu Balkanları, sürat ve cesaretle aşarak Edirne üzerine yürümesi İstanbul'da panik havası yaratmıştı. Bundan başka, zayıf Rus kuvvetleri de, Edirne'den çıkarak ölerine gelen yerleri yaka yıka Çorlu, Silivri ve Enez'e kadar bütün kasaba ve köyleri talan ediyorlar, taş taş üstünde bırakmıyorlardı. Bütün güney Trakya Türkleri de yerlerini yurtlarını bırakarak İstanbul'a kaçıyorlardı. 2. Sultan Mahmud, her ne bahasına olursa olsun, barış yapmak istiyordu. Prusya, Rus ordusunun fena durumunu çok iyi biliyordu. Dostu Rusya'ya korumak maksadıyla barış yapması için Osmanlı devleti nezdinde ısrarlı teşebbüslerde

bulundu. Fransa da, budalalığından, sözde Babıaliyi kurtarmak için barış teşebbüsünde, Prusya'ya katıldı. Bu suretle, Osmanlı devleti, Kaynarca'dan sonra kabul ettiği en ağır bir andlaşma olan Edirne Andlaşmasını imzalamıştı " (14 Eylül 1829)

Edirne Muahedesi Yunanistan'a istiklâl kazandırmışsa da Rusya'ya hiç bir fayda sağlamamıştı. Bu yüzden Türk düşmanlığını millî bir siyaset haline getiren Ruslar, Balkan kavimlerini tahrikle Osmanlı Devletinin başına çeşitli gâileler çıkarmaktan bir an bile geri kalmamışlardır. Bu hareketler sebebiyle 1853 yılında çıkan "Kırım Harbinde" İngiliz ve Fransızlar da devletler dengesinin bozulması endişesiyle bizim yanımızda yer almışlardı. Rusların feci bir mağlûbiyete uğramaları ile neticelenen bu harbin doğurduğu meseleleri bir hal şekline bağlayan 1856 tarihli "Paris Muahedenâmesi" iki tarafın da Karadeniz'de tersane kurması ve donanma bulundurmasını yasaklamıştı. Osmanlılar bu durumu Marmara Denizinin imkânlarıyla telâfi edebilirdi. Ama bu Ruslar için ölüm demektir.

Ruslar, Kırım Harbinden mağlûp çıkınca ve yapılan andlaşma da aleyhlerine neticelenince bu durumu düzeltmek maksadıyla 1877-78 Türk Rus harbinin çıkardılar. Bu harb, Avrupa kıtasındaki mevcüdiyetimize inen ağır darbelerden birisi olmuştur. Gerçekten Rûmî 1293 yılına rastladığı için millî tarihi-

Saffet Paşa hüngür hüngür ağlıyordu

mizde "Doksanüç Harbî" diye adlandırılan bu harbin sonunda Osmanlılar çok büyük maddî ve manevî kayıplara uğramışdır.

Önce bu 93 harbinin kısaca safahatına temas edelim:

Birçok tatlı vaadlerle kuşkırtılan Balkan devletlerinde isyanlar ardı ardına alevlenmekte ise de, Osmanlı Devleti bütün bunları, gerek nasihat ve gerekse silâhla bastırabilmişti. İsyanların arkasındaki Rusya, bu durum üzerine saklanmaktan vazgeçti, maskesini atarak işe koyuldu. Ordusunu kısmen seferber ederek âsilerin arzusunun tatminini Osmanlıdan istedi ve harple tehdit etti. Kabulü mümkün olmayan teklifler reddedildi. Siyasî çözüm yolu bulacak büyük devlet adamlarının yokluğu ve iç karışıklıklar da eklenince savaş başladı.

Fakat umumî organizasyonun bozuk oluşu, savaşın Saraydan idareye çalışılması gibi sebeplerle, Osmanlı Devleti mağlûp oldu.

GÖZ YAŞLARINI TUTAMAYAN PAŞA

ABDÜLHAMİD KORKAK DEĞİLDİ

SANLI bir Erzurum müdafaasına ve emsalsiz bir Plevne'ye rağmen netice bozundu... Ruslar Çatalca'ya kadar gelmişler, İstanbul'a dayanmışlardı. O zamana kadar duruma seyirci kalan İngilizler, donanmalarını göndererek Ruslara gözdağı verdiler. Çünkü, işin içinde İstanbul vardı ve Rusların şehre çıkmak için girmeyecekleri belli bir şeydi, zira Çar 3.Aleksandr, daha 1876'larda İngiliz Büyükelçisine şöyle diyordu:

"Eğer Avrupa kararlı bir şekilde harekete hazır değilse, biz tek başımıza hareket etmeye mecbur kalabiliriz." Ve çarın şu sözleri, onun gizli emellerini açığa vurmasıydı:

"Allah kutsal görevimizin ifasında bize yardımcı olsun."

Kabarmış Rus emellerini gören ve onu frenlemek isteyen Avusturya, 1877 başında Peşte Andlaşmasını yaptı. Buna göre, Bosna-Hersek Avusturya'ya bırakılacak, karşılık olarak da Rusya, Balkanlarda hareket serbestisine sahip olacaktı. Ancak, Rusya, Balkanlarda tek ve büyük bir Slav Devleti kuramayacaktı.

Savaşın sonra bugünkü Yeşilköy'de imzalanan andlaşma Osmanlı için bir felâketti. Bu bakımdan andlaşmayı imzalayan Saffet Paşa, göz yaşlarını tutamıyordu... (Moskof Mücadelemiz, A. Vehbi Vakkasoğlu, s.92-93)

Bir başka yazara ise 93 Harbine yaklaşma tarzı şu şekildedir:

Abdülhamid 93 harbine mânî olamadı

OSMANLI devleti, 1877-78 Osmanlı-Rus savaşında, Rusya ve Plevne önlerinde bu devlete katılan Romanya tarafından pek büyük güçlüklerle yenildikten sonra, Rus ordularının ileri kısımları, Edirne'yi işgal (22 Ekim 1877) etmişlerdi. 1829 seferinden yarım asır kadar sonra, Edirne'nin

ikinci defa Ruslar'ın eline düşmesi. 2. Abdülhamid'i çok korkutmuştu. Rus ordularını, mümkün olduğu kadar uzakta durdurmak maksadıyla İstanbul'dan Rus karargâhına gönderilen Dışişleri Vekili Servet ve Hazine-i Hassa Nazırı Namık paşalar, Edirne'de, evvelâ barış esaslarını tesbit eden bir andlaşma imza (31 Ocak 1878) etmişlerdi. Bu barış esaslarının kabulünden sonra, aynı günde, Ruslar da, mütâreke yapmayı ve muhasamayı durdurmayı kabul etmişlerdi. Bu mütâreke ile yalnız muharebe kesilmiş, fakat Rus orduları, bir taraftan Terkos gölüyle Küçükçekmece, diğer taraftan Marmara, Ege kıyıları ve

Rus askerleriyle Rodoplu Türkleri yaptığı mezâlimin temsili resmi görülüyor.

Sırma nehrine kadar bütün Edirne vilâyetini ve Doğu Rumeli'yi işgal hakkını elde etmişlerdi. Edirne mütarekesiyle İstanbul yakınlarına kadar sokulan Rus ordusunun baskısı altında Babiâli Ayastefanos (Yeşilköy) andlaşmasını imzalamak (3 Mart 1878) zorunda kalmıştı." (Trakya'da Milli Mücadele, s.9-10)

rullah Efendi'ydi. Sultan Abdülaziz merhumun binbir güçlkle kurabildiği muazzam orduya güvenen bu diktatör taslakları, böyle bir harbi kazandıktan takdirde o mübarek padişahın katliyle sarsılmış olan itibarlarını da takviye etmek ümid ve hayaliyle hareket ediyorlardı. Gerçi bunlardan Hüseyin Avni Paşa Sultan Abdülaziz'in katlinden sade-

Rodoplu Türklere hunharca mezâlim yapmakla temâyüz eden Rus Generallerinden üç tanesi görülüyor. (Soldan sağa): Derojinski, Lavrov, Gurko.

Bu yazar, Sultan 2. Abdülhamid'i Ruslar'dan "korkmuş" olarak değerlendiren, bir başka yazar, bu harbi ve Abdülhamid'i şu şekilde değerlendirmektedir:

İHTİLÂLCİ KADRO İŞBAŞINDAYDI

SULTAN 2. Abdülhamid, saltanatının ilk yıllarına rastlayan bu harbe mani olmak için hudsutuz bir gayret sarfetmiş fakat ne yazık ki; bunda muvaffak olamamıştı. Zira henüz devlet dizginlerini eline alamamış bulunuyordu. Üstelik siyâsi iktidar, büyük devlet adamı Sultan Abdülaziz merhumu önce hal' ve beş gün sonra da cânıyane bir sûretle katlettirmiş olan müstebit ve muhteris bir kadronun elindeydi. Bunlar, Serasker Hüseyin Avni Paşa, Mithad Paşa, mütercim Rüşti Paşa ve Şeyhülislâm Hay-

ce on üç gün sonra bir sülkasde kurban giderek sahneden çekilmişti. Fakat devlet, yine de çoğu onun arkadaşı olan ihtilâlcî bir kadronun elindeydi.

Hakikaten bu sırada Türk Ordusu, Rus Ordusundan çok daha kuvvetliydi. Fakat Sultan Abdülaziz merhuma karşı yapılan ihtilâl teşebbüsü dolayısıyla dâhili disiplin bozulmuş ve subaylar birbirlerini dinlemez olmuşlardı. Üstelik Türk Ordusunun başına "Tanzimat"ın ilânına âmil olan "Koca" lâkablı Reşid Paşa'nın yetiştirdiği Yahudi dönmesi Mehmed Ali Paşa getirilmişti. Tuna Nehrinin stratejik ehemmiyetini kavrayamayan bu dönme başkumandan, Rusların burasını geçmelerine seyirci kalarak Türk Ordusunu daha başlangıçta telâfisi imkânsız bir büyük bâdireye sürüklemişti. Gerçekten artık Tuna'yı aşmış bulunan Rus kuvvetlerinin öñü bir daha kesilememiş ve felâketler

1878'in Mart ayında İstanbul'da şimdiki adıyla Yeşilköy'de imzalanan Ayastefanos Antlaşmasının neticeleri birçok Avrupa ülkesini tedirgin etmişti. Buna göre, Sırbistan ve Karadağ istiklallerinin kavuşmuşlardı, Bulgaristan kurulmuştu. Yukarıda Antlaşmayı imzalayan Sadık Paşa, yanında ise General İgnatiev ile Nelidov görülmektedir.

birbirini kovalamıştır. Gerçi arada Plevne Müdafaası ve Şıпка Geçitlerindeki bir çok çarpışmalar gibi kahramanca mukavemetler de görülmüştür. Fakat bunlar, bizim için tarihte en feci karşılaşmalardan biri olan bu harbin meş'ur neticelerini asla değiştirememişlerdir.

BÜTÜN BATI TRAKYA BULGARLARA GEÇTİ

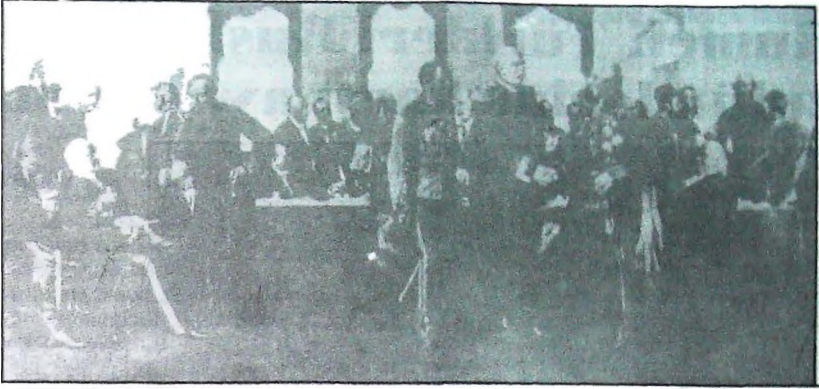
22 EKİM 1877'de Edirne'yi ikinci defa ellerine geçirmeye muvaffak olan Ruslarla 31 Ocak 1878'de burada mütâreke aktolunmuş, fakat düşman bu mütarekeye rağmen ilerleyişini durdurmamıştır. Gerçekten

Rus kuvvetleri çok kısa bir zaman sonra bir taraftan Batı Trakya'nın hududu "Struma nehri"ne diğer taraftan da İstanbul'un bir banliyösü olan "Ayastefanos"a (Yeşilköy'e)

Gerçekten "Ayastefanos Muahedesiyle Türkiye, kendisine sınırdaş ikinci bir düşman devlet daha kazanmış oluyordu. Bu devlet bize bir pamuk ipliğiyle bağlı kalacak olan büyük bir "Bulgaristan Krallığı"ydı.

ulaşmıştır. Burada Osmanlı murahhaslarına âdetâ dikte ettirerek imzalattıkları "Ayastefanos Muahedesi" (3 Mart 1878) devletimizi Rusya'ya bir nevi tâbi bir mevkîe sokuyordu. Sultan İkinci Abdülhamid'in siyâsî dehası sayesinde hiç bir zaman tatbik mevkîine konulmamış olan bu muâhedenin bizim için en ağır olan hükümleri Rumeli topraklarımızın geleceğine müteallikti.

Gerçekten "Ayastefanos Muahedesi"yle Türkiye, kendisine sınırdaş ikinci bir düşman devlet daha kazanmış oluyordu. Bu devlet, bize bir pamuk ipliğiyle bağlı kalacak olan büyük bir "Bulgaristan Krallığı"ydı. Üstelik Karadeniz'den Arnavutluk'a ve kuzeyde Tuna boylarından güneyde Ege Denizi'ne kadar uzanan bu yeni krallık, iki yıl müddetle Rus kuvvetlerinin işgalı altında kalacaktı. Bu ise, Batı Trakya'nın sahil kesiminden Rusya'nın Ege ve dolayısıyla Akdeniz'e

BERLİN ANDLAŞMASI— Ayastefanos Andlaşmasını değiştirmek gayesiyle yapılan Berlin konferansı sonunda imzalanmış andlaşmaya göre Osmanlı Devletinin sınırları yine daralıyordu. Ancak Andlaşmayla Rusya'nın Ayastefanos'ta elde ettiği nüfuz kısmen kırılmıştı.

açılması demekti. Doğuda sınır "Midya" ve "Lüleburgaz" yakınlarından geçen Bulgar Krallığı "Kırklareli"ni bile içine alıyor, buradan batıya doğru, "Gümülçine" "İskeçe" ve "Kavala" boyunca ilerleyerek bütün Batı Trakya'yı ihtiva ediyordu. (Lozan Zafer mı, Hezimet mı? s. 302. 303)

Görünüşte Bulgar, hakikatte ise Rus işgali ve istilâsına maruz kalan bu hâllis Türk topraklarının asırlardır sâhip ve hâkimi bulunan soydaşlarımız, doğup büyüdükları köy ve kasabaları terk ederek İstanbul'a doğru perişan göç kafileleri halinde yollara dökülmüşlerdi.

Bulgar ve onun arkasında Rus zulmünden kaçmak isterken sağ salım İstanbul'a varmak bahtıyarlığına erebilenler ise aç, çıplak ve sefil bir kalabalık hâlinde İstanbul'un câmi ve medreselerini hinca hunç dolduruyorlardı. Gerçekten bu suretle İstanbul'a gelebilen Rumeli muhâcirlerinin hepsi bu şehrin normal nüfûsunu bile aşmış bulunuyordu.

Göç edemeyip kalanlar ise, Rus ve Bulgar hunharlıklarına dayanamayıp silâha sarılmış ve müstevî kuvvetlerle

dâstânî bir gerilla savaşına başlamışlardı. Bunlarla kazak süvari bölükleri arasında ilk silâhlı çatışma, Ayastefanos Muâhadesinin henüz mürekkebi kurumadan 14 Nisan 1878 tarihinde "Çirmen" yakınlarında başlamış ve süratle bütün bölgeye yayılmıştı. Gerçekten "Filibe" ve "Tatar Pazarcığı"ndan

"Meriç" ve "Arda" vâdisiyle "Rodop Dağları" Türk millis kuvvetlerinin hareket sahasıydı. Rus kuvvetlerini âni baskınlarla bir hayli müşkül duruma sokan bu hareketi yatıştırmak maksadıyla

burasını dolaşan Osmanlı ve Rus temsilcileri halkan "Türk idâresinden başka bir idâreyi asla kabul etmemek ve Ruslar çekilip gitmedikçe silâhlarını ellerinden bırakmamak" hususundaki kat'i azım ve kararını yerinde tesbit ve müşâhede etmişlerdir. (Tevfik Bıyıklıoğlu, Trakya'da Millî Mücadele. c.1 s.20.21)

Yazar Abdurrahim Dede ise Balkanlarda Türk İstiklâl Hareketleri isimli eserinde, Ayastefanos (Yeşilköy) Andlaşması ve hükûmlerinden şu şekilde bahsetmektedir:

"1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı, Plevne'de Osman Paşa'nın türkûlere konu olmuş insanüstü savunmasına rağmen,

1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı, Plevne'de Osman Paşa'nın türkûlere konu olmuş insanüstü savunmasına rağmen, Osmanlıların mağlûbiyetiyle son bulmuştu. Ruslar geçtikleri yerleri yakıp yıkarak, İstanbul önlerine kadar gelmişlerdi.

Rumeli Türkleri Rusların zulümlerine karşı ayaklandı

Osmanlıların oluk oluk kan döktüğü ve güzelliği vatan topraklarını kaybettikleri Balkan Harbinde Mısır Kızılaiy ekibi de vasıfe yapmıştı. Oturanlar (oldan sağ): Mısır Kızılaiy Heyetli Reisli Dr. Mahcup Sabit, Batı Trakya Çeteler Müfettişi Hacı Sami. Ayaktakiler: Galatasaraylı Neşet (Eski sadrazam Tevrik Paşa'nın oğlu) ve Mısır Kızılaiy Müfettişi Mithat Sami.

men. Osmanlıların mağlûbiyetiyle son bulmuştu. Rus orduları geçtikleri yerleri yıkarak, yakarak, İstanbul önlerine, Yeşilköy'e kadar gelmişlerdi. Asırlardır Türk'ün alnteri ve soy bereketiyle Türkleşmiş olan Rumeli toprakları Rus çizmesi altında eziliyordu.

AYASTEFANOS ANDLAŞMASI

“**O**SMANLI devlet yöneticeleri, asırlardır cihana hükmetmek için muhtelif cephe-lerde savaşmaktan yorulmuş, bitap düşmüş bir orduyla daha fazla savaşamayacağını anlayarak Ruslar'la anlaşma cihetine gitmiş ve 3 Mart 1878 tarihinde Ayastefanos (Yeşilköy) Andlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştı. Bu andlaşmanın Balkanlar'la ilgili kısımları özetle şöyleydi (Muahedat Mecmuası.c.4.s.177-183):

"1-Hristiyan bir hükümeti ve millî milis askeri bulunacak muhtar ve Osmanlı Devleti'ne bir miktar vergi verecek bir Bulgaristan kurulacaktır. Bulgaristan prensi, halk tarafından seçilecek ve vazifesi, büyük devletlerin tasvibiyle Babıâlice tasdik olunacaktır.

"2-Bulgaristan'da, Osmanlı askeri bulunmayacak ve Bulgar milis birliklerinin kurulmasına imkân vermek üzere, iki yıl müddetle Rus birlikleri Bulgaristan'da kalacaklardır.

"3-Bulgaristan sınırın, Doğu'da Midya ve Lüleburgaz'ın yanından geçmektedir. Babaeski, Kurklareli, İskeçe, Bulgaristan'da kalmaktadır. Gümölcine ile İskeçe arasındaki Karaağaç, (Portolagos) körfeziyle Struma nehrinin ağzı arasındaki kıyılar da Bulgaristan'a bırakıldığı için bu memleket, Ege denizine inmekte ve burada Kavala limanına sahip olmaktadır. Batıda Üsküp, Manastır, Debre ve Ohri Gölü Bulgar sınırları içindedir.

"Görüldüğü gibi hemen hemen bütün Rumeli bu andlaşma ile Bulgaristan'a, dolayısıyla Ruslar'a veriliyordu.

RODOP AYAKLANMASI

“**A**YASTEFANOS Andlaşmasıyla Ruslara verilen bu toprakların üzerinde yaşayan, o toprakları asırlar boyu kaniyla, canıyla, emeğiyle kendilerine vatan edinmiş insanlar ne olacaktı? Rus İstatistiklerine göre Ayastefanos Andlaşması ile Tuna'dan Marmara ve Ege Denizi'ne, Karadeniz'den Ohri gölüne kadar uzanan Büyük Bulgaristan'da 2.587.000 Bulgar'a mukabil, çoğu Türk olmak üzere 4.000.000 Bulgar olmayan insan vardı. En az üç milyonu Türk-Müslüman olan ve hükmedilmeyi değil, hükmetmeyi bilen bu insanlar Ayestefanos Andlaşması'nı kabul edecekler miydi? Düne kadar idare ettiği Bulgarlar tarafından idare edilmeyi kabullenecekler miydi?" (Türk İstiklal Hareketleri s.13-14)

Rus çizmesi altında inleyen Rumeli Türkleri bu sorulara kısa zamanda cevap verdiler. Daha evvel de işaret ettiğimiz gibi Ayastefanos Andlaşması'nın daha kırkinci gününde 14 Nisan 1878'de, Çirmen yakınlarında yerli Türklerle Rus Kazak süvari bölükleri arasında ilk silâhlı çatışma yapıldı. Böylece İsgalci Rus kuvvetlerine karşı Rumeli Türk'ünün ayaklanması başlamış oluyordu. Ayaklanma süratle yapılmış ve bilhassa Bulgaristan'a bırakılmak istenen Balkan sıradağlarıyla Akdeniz arasındaki geniş sahanın bir çok yerlerinde, Türk halkı sözbirliği etmişseçine, aynı zamanda Rus ve Bulgar zulüm ve tecavüzüne karşı silâha sarılmışlardı. İlk ayaklanma Rodop Balkanının Kuzeyinde Filibe ile Tatarpazarcığı arasında oldu ve hemen bütün Rumeli'ye ve Rodop'lara yayıldı. Rodop dağları kahraman Türk milislerinin hareket sahası olmuştur.

Kendi vatanında esareti kabul etmeyen kahraman Türk milisleri bir araya gelerek başlattıkları ayaklanma hareketine siyâsî bir yön vermek istediler ve burada muvakkat hükümet teskil etti-

BALKAN SAVAŞLARI— Balkan Savaşlarının hazırlayıcısı olan Rusya'nın gayesi Balkan Devletlerinin birliğini korumaktır. Bu birlik 1910 yılından sonra daha da hızlandı. 1912'de Sırp-Bulgar yakınlaşması gerçekleşti. Ardından Yunanistan, Bulgaristan ile yakınlaştı. Avrupa'nın diğer devletleri Balkanlarda statükonun değişmesinden yana değildiler. Ancak Avusturya ve Rusya böyle düşünmüyorlardı. 13 Ekim 1912'de Sırbistan ve Bulgaristan'ın nota vererek Rumeli'ye muhtariyet ilanlarını istemeleri savaşı başlattı. Resimde, Balkan Harbinde, şehit edilen Müslümanlar görülüyor.

ler. Batı Trakya'da kurulan bu ilk Türk muvakkat hükümetinin başına da Ahmet Ağa Timurski isminde bir zâatı getirdiler. (Tevfik Bıyıklıoğlu, A.g.e.c.1. s.21)

RUSLARIN TEŞVİKİ

RODOP'DA ayaklanan Türklerin bu zulmü kabul edemeyen teşebbüsleri semeresini vermekte gecikmedi. Bir yanda Berlin'de Ayastafanos Andlaşmasını görüşmek üzere bir kongre toplanıyor, diğer yanda Rumeli Türklerinin Rus ve Bulgarlardan çektikleri ezâ ve cefâ Avrupa gazetelerinde yer alıyordu. Avrupa parlamentolarında şiddetli tartışmalara konu oluyordu. Hatta İngiliz Sefiri Leyar'ın İngiliz Parlamentosuna sunduğu 4.3.1878 tarihli bir raporunda şöyle deniliyordu: "Ruslar'ın girdikleri yerlerde biçare Müslümanlar aleyhinde öldürme, zulüm, ırz ve namusa tecavüz, ev yakmak gibi cinayetler irtikâp olunmuştur. Rus askeri ve sivil memurları

bunları menetmek ve Türkleri korumak için hiçbir tedbir almamışlardır. Bu mezalimin, dört yüz yıldan beri Osmanlı idaresi zamanında vuku bulan hadiselerden kat kat şeni olduğunu söylersem mübalâğa etmiş olmam. Bulgarlar da zulüm işlemekte ve tecavüzlerde bulunmakta Ruslar'dan geri kalmamışlardır. Rus memurları. Bulgarlar'ın cinayetlerine müsaade etmişler ve bunları teşvik etmişlerdir. Bazen Rus askeri de vagma vesair şeni fiillerde. Bulgar'a katılmışlardır."

İşte bu hava ve şartlar içerisinde Berlin Kongresi, Rodopluların durumu ile birlikte Bulgaristan ve Osmanlı Devletiyle ilgili bütün meselelere bir şekil vermek üzere Ayestefanos Andlaşmasının yerini alacak olan bir andlaşma hazırlamak üzere çalışmalarını sürdürüyordu. Nihayet 13 Temmuz 1878'de Berlin kongresi çalışmalarını tamamladı ve taraf ülkelerce imza edildi. (Balkanlarda Türk-İstiklâl Hareketleri, Abdürrahim Dede, Türk Dünyası Yayınları, s. 20)

Bulgar çetelerinin Batı Trakya'da mezâlim yaptıklarına dair haberler gelince, Kolordu Kurmay Başkanı Enver Bey'in emriyle "Umum Çeteler Kumandanı" Kuşçubaşı Eşref komutasında 116 kişilik bir birlik bu bölgeye gönderildi. Bu çetelerden bir kısmı, Bulgaristan'da Habibçe'de.

BERLİN ANDLAŞMASI

BİLİNDİĞİ gibi Ayastafanos andlaşması tamamen Rusların lehine imzalanmıştı. Pekî Rodop ayaklanmasının tesiriyle imzalanan Berlin Andlaşması nasıl neticelenmişti? Burada andlaşmanın maddelerini geniş geniş vermek değil, Osmanlıya ne getirip ne götürdüğünü anlatmak istiyoruz.

Osmanlı Devletini, onun istiklâl ve hâkimiyetiyle telif edilemeyecek bir ölçüde büyük maddî ve manevî kayıplara uğratan "Ayastafanos Muâhede-i" öteden beri hassasiyetle korunmaya çalışılan devletler muvâzenesini Rusya lehine olarak bozmuştu. Bundan en fazla endişeye kapılan da İngiltere'ydi. Çünkü Hindistan'ı bir servet kaynağı olarak elinde tutan bu devlet, Rusya'nın Osmanlı Devletini bir nevi peyk haline getirerek Orta Doğu'ya sarkmasını kendi için son derece tehlikeli addediyordu. Bu, herşeyden önce Hindistan yolunun emniyeti meselesiydi. Bu durumu çok iyi takdir eden Sultan 2. Abdülhamid, Kıbrıs taviziyle onları tatmin ve Rus emellerine karşı çıkmaya imale ederek bu tehlikeyi asgari bir zararla atlatmak imkânı bulabilmişti. Gerçekten İngiltere'nin gayretleri sonunda 13 Temmuz 1878 tarihinde imzalanan Berlin Andlaşması, Rusya'nın kazançlarının çoğunu elinden alıyordu.

Berlin Muâhede-i'ne göre, Bulgaristan'a bırakılan arazi bir hayli azaltılmıştı. Ayastafanos Muâhede-i'nin çizdiği hududlardan artık eser kalmamıştı. Eskiden Edirne Vilâyeti'ne bağlı İki sancak merkezi olan "Filibe" ve "İslimiye", "Şarkî Rumeli" adıyla tamamen Osmanlı

hâkimiyeti altında bulunmak üzere yeni ve imtiyazlı bir vilâyet hâline getirilmiş ve Türkiye'ye tâbi muhtar bir krallık olarak tesis edilen Bulgaristan, güneyden bu vilâyet ile hudutlandırılmıştı. Ancak Trakya'nın birliğini bozmak sûretıyla kurulan "Şarkî Rumeli" vilâyeti dâhilinde Osmanlı askerinin bulunması yasaklanmıştı. Bu sebebledir ki, burada yerli jandarma ve millis kuvvetlerine havale edilen dahillî asâyiş bir türlü sağlanamamış, "Berlin Muâhede-i"ne rağmen devam eden Rus ve Bulgar me-

zâlimine karşı ayaklanmalar sürüp gitmiştir. Çünkü buradaki jandarma ve millis kuvvetlerinin yekûnu altı bin kişiyi geçmiyordu. Üstelik vilâyetin başına tayin olunan Aleko Paşa, Türklerden ziyade Bulgarları tutuyordu. Onun beş yıl süren valiliği esnâsında bütün memuriyetler ve kilit noktaları, Bulgar memurlarına verilmiş burası âdetâ sığınan Bulgarların eline geçmişti.

Nihayet 18 Eylül 1905 tarihinde bir ihtilâl yaparak İktidarı eline geçiren "Bulgar Liberal Partisi" Vali Gavril Paşa ve diğer Türk idârecilerini tevkîf ederek "Şarkî Rumeli" Vilâyeti'nin Bulga-

ristan'a ilhak olunduğunu ilân etti. Bâbiâli ne yazık ki, Berlin Muâhede-i'nin aşkâr bir sûrette ihlâl demek olan bu emrivâki karşısında o muâhede-i imzalayan büyük devletlere baş vurmaktan başka hiç bir şey yapamamıştı.

ABDÜLHAMİD'İN DEĞERLENDİRMESİ

SARKÎ Rumeli vilâyetinin Bulgaristan'a ilhak edilmesi üzerine meydana gelen gelişmelere geçmeden evvel, bu cürcana esnâ-

KAMİL PAŞA— Dört defa sadrazamlık yapan Mehmed Kamil Paşa, İngiliz taraftarı siyasetiyle tanınıyordu. 2 Ekim 1912'de Şura-yı Devlet Reisliğinde bulunurken, döndüğü defa sadrazam olan Kamil Paşanın, kabinesini kurduğu gün, Lüleburgaz Muhârebesi bütün şiddetiyle devam ediyordu.

sında Padişah olan 2. Abdülhamid'in Berlin Andlaşmasına varışı nasıl değerlendirdiğine bir bakalım. 2. Abdülhamid, "Siyâsi Hatıratım" isimli eserde bu hâdiseleri vezir bir şekilde şöyle anlatmaktadır:

"Taht'a çıktığımda zaten sıkıntılı olan İmparatorluğun vaziyeti, Rus harbi başladıktan sonra daha da fenalaşmış, tam bir kargaşalık içine düşülmüş, kimse aradığını bulamaz, kimse soğukkanlılığını muhafaza edemez hâle gelmişti. Bu çok sıkıntılı bir zaman olmuş

kimse rahatsız edilmek istemiyor, hiç kimse keyfinin bozulmasını istemiyor.

"Herkes, her zaman olduğu gibi baştaki padişah ve müsavırları ıcap eden yapıları diye düşünüyorlar.

"Bu korkunç harp felâketinden sonra, etrafındakilere cesaret vermek, milleti canlandırabilmek, herkesi üstüne düşen vazifeyi yapmağa teşvik, bu sürede de memleketi bulunduğu yerden kaldırmak için elimden geleni yaptım." (A.g.e., s.92)

kendimi terkedilmiş, yapayalnız hissetmişimdir. Harp bittikten sonra her şey daha da beterleşmiştir.

"Devletimizin iltibarını biraz olsun kurtarabilmek için Rus taleplerinin (Ayastefanos Andlaşması) Berlin'de tekrar gözden geçirilmesi hakkını güçlüklerle ettim. Bu harp sırasında, kumandanlarımızın dirayetsizliği, bir çok yüksek rütbeli memurun satılmışlığı, muharebede yenilmemiz ve İmparatorluğumuzun bir kısım topraklarını kaybetmiş olması ruhi bir çöküntüye sebep olmuştur, bu tabiidir. Fakat herşeye rağmen, Osmanlıların, kadere boyun eğme temayülllerinin bu derece tereddidi etmemesi ıcap ederdi. Milleti, düştüğü yeisten kurtarmak imkânsız hâle geldi. Hiç

YENİ BİR ANDLAŞMA

SULTAN 2. Abdülhamid, halkına ümit vermeye çalışırken, yukarıda da belirttiğimiz gibi, Bulgar'lar Şarki Rumeli vilayeti'ni zorla kendilerine ilhak etmişlerdi. Bundan sonra meydana gelen yeni durumunu görüşmek üzere 5 Nisan 1886'da "İstanbul Konferansı" toplanmıştı. Bu konferans neticesinde yeni bir andlaşma imzalandı.

Kadir Mısıroğlu, bu andlaşmayla, Şarki Rumeli Vilâyeti'nin valiliğinin her beş senede bir yenilenmek şartıyla Bulgar Prensine bırakıldığını belirtirken, Abdürrahim Dede de, bu andlaşmayla Kırcaali ve Rodop kazalarının Osmanlı

Devletin hâkimiyeti altına geçtiğine işaret ediyor. Gerisini Dede'den dinleyelim.

"Bu iki kahraman kaza halkı, sekiz yıl silahla, gerektiğinde canını vererek, gerektiğinde kanını son damlasına kadar akıtarak topraklarını savunmuşlardı. Şarkî Rumeli idaresini daha baştan kabul etmediklerinden de İstanbul Andlaşmasıyla Osmanlı idaresine geçmeleri en tabii hakları idi. Said Paşa hâtiyatında İstanbul Andlaşması'nın Rodoplarla ilgili maddesini söyle eleştirmektedir:

"Gelelim müvazene-i maslahata. Kurcaali nahiyesi ve Rodop Balkanı İslâm köyleri ahalisi zaten Bulgaristan'ı kabul etmemişlerdi. Bulgar hükümeti dahi bunlara karşı bir müdahalede bulunamayacağını anlamıştı. Bunun için bu köylerin doğrudan doğruya Osmanlı Devleti tarafından idaresi fıkrası, kazanılmış olan bir maddeyi yeniden kazanmak kabilindendir. Mamefih buna bir fayda nazarı ile bakılsa bile bu fayda katlanılan fedâkarlığın büyüklüğüne karşılık olamaz. Zira Berlin Ahl-nâmesi'nin onbeşinci maddesi şu surettedir: Padişahın Şarkî Rumeli Vilâyeti'nin kara ve deniz hudutlarını, bu hudutlar üzerinde istihkâmlar inşa ve asker ikame ederek müdafaa etmeye hakkı olacaktır." (Sait Paşa, Hauratım, c.1, s.241.)

RODOP AYAKLANMASININ SEBEBİ

BATILILARCA hasta adam ilân edilen Osmanlı devletinin Ayastafanos (Yeşil-

Balkan Savaşı Rusya'nın eseri

KUŞÇUBASI ESREF BEY— Emrindeki 110 kişileyle Batı Trakya'ya giren Kuşçubası Esref Bey, Gümülcine'yi de alınca 31 Ağustos 1913'te "Garbi Trakya Hükümet-i Muvakkatesi"nin kurulmasında öncülük etmiştir.

köy) Andlaşmasıyla yok edilmesine ramak kalmışken Rumeli Türkleri'nin millî bir bilinçle Rodop ihtilâlini başlatmaları ve neticesinde Rumeli'nin büyük bir kısmının Osmanlı idaresine geri verdirtmeleri şüphesiz küçümsenemez. Hatta 'Rumeli'de Rodop ihtilâli yapılmayıp Yeşilköy Andlaşması kaldırılmasaydı Osmanlı İmparatorluğu'nun ve belki de bugünkü Türkiye'nin kaderi ne olurdu?' sorusuna verilecek cevap bu ayaklanmanın Türk tarihindeki yeri ve önemini daha iyi ifade edecektir." (Balkanlarda Türk İstiklâl Hareketleri, s. 30)

Daha sonraki durumu da şu şekilde hülâsa edebiliriz:

Şarkî Rumeli'yi ilhak-tan sonra Trakya ile Makedonya'ya göz diken Bulgaristan'la Trakya arasında savunmaya el-

verişli Tuna ve Balkanlar gibi, tabii bir hudut yoktu. Bu yüzden Osmanlılar Trakya'da devamlı olarak büyük kuvvetler bulundurmak mecburiyetindeydiler. Ancak Osmanlı Devleti bunu ihmal etti. Bu belki Bulgarları küçümse-mekten belki de bütün Balkan Devletle-rinin birleşmelerine pek ihtimal veril-medüğünden ileri geliyordu. Hele 2. Meş-rûtiyetin (23 Temmuz 1908) ilânından sonra, ordunun bir politika aracı olarak kullanılması, ordunun Balkanları savunamaması neticesini doğurmuştu. Nitekim, 5 Ekim 1908'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Bosna-Hersek'i ilhak etmiş, 6 Ekim 1908'de de Bulgaristan istiklâlini aynı gün de Girit adası kendisinin Yunanistan'la birleştiril-gini ilân ettiler. Osmanlı Devleti'nin ba-

Osmanlı Devleti Rumeli'ye asker yığdı

şındaki Padişah da hal'edilince, iç işleri iyice karışmış bundan fırsat bulan Rusya da Balkanlardaki küçük devletleri Osmanlıya karşı harbe teşvik etmişti. Böylece Balkan Harbi başlayacaktı. İsterseniz Batı Trakya'nın elden çıkmasına sebep olan Balkan Harbine bir göz atalım:

Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan toprakları üzerinde çıkan son bunalımı, Balkan Savaşları'dır. Bu savaş, büyük ölçüde, Balkan devletlerini 1912 başlarında Osmanlı Devleti'ne karşı birleştirmeyi başaran Rusya'nın eseridir.

RUSYA'NIN ÜÇ POLİTİKASI

I 908 Bosna-Hersek bunalımından sonra, Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na karşı üç ayrı politika arasında bocaladığını görüyoruz.

Bu üç ayrı politikadan birincisi Dışişleri Bakanı İsvolski'nin Boğazlar'ı Rus gemilerine açtırmak konusundaki ısrarıydı.

Rusya'nın ikinci politikası da, İstanbul'daki elçisi Çarıkof'un Osmanlı Devletini de içine alacak bir Balkan Birliği kurmak teklifiydi. Çarıkof Sırbistan, Bulgaristan ve Osmanlı Devleti arasında iyi münasebetler kurmak için büyük gayret sarfetti. Bu devletlerin kuracağı bir birlik önce Balkanlarda statükonun korunmasına yardım edecek; sonra da Osmanlı Devletini Rusya'nın üstünlüğü altına alacaktı. Fakat Çarıkof'un bu teklifi ne Rusya'nın an'anevi dış politikasına uyuyor, ne de Balkan devletleriyle Bâbüâli'nin işine geliyordu. Balkan devletleriyle Osmanlı Devleti arasındaki anlaşmazlıklar ve toprak istekleri ile Bâbüâli'nin Rusya'ya karşı duyduğu güvensizlik böyle bir birliğin kurulmasını

imkânsızlaştırıyordu. Bu bakımdan Çarıkof'un bu yöndeki teklif ve teşebbüsleri bir neticeye ulaşamadı.

İsvolski ve Çarıkof'un takip etmek istedikleri politikalar başarısızlığa uğrar-ken, Rusya'nın Sırbistan ve Bulgaristan elçileri tarafından yürütülen üçüncü politikası umulmadık bir başarı kazandı. Bu, görünürde Balkanlarda statükonun korunmasını hedef alan bir Balkan

Batı Trakya Cumburçeti kurulduktan sonra Genelkurmay Başkanı olan Süleyman Askeri Bey, (sağda), arkadaşları ile birlikte görülüyor.

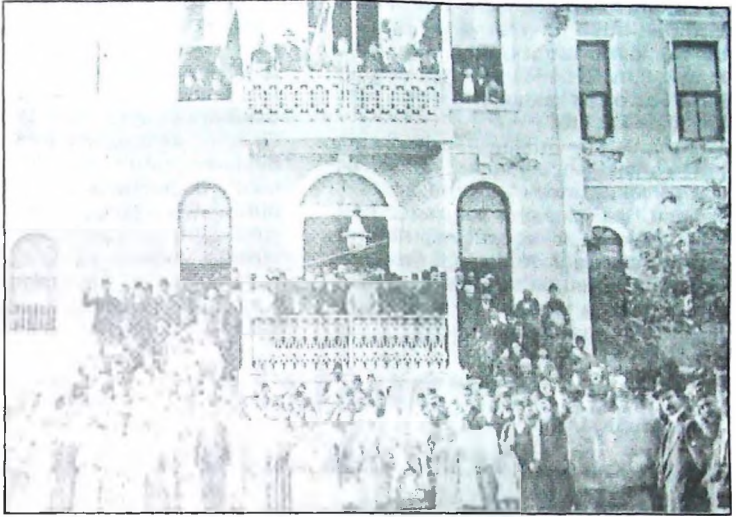

devletleri birliği kurma politikasıydı. Çarıkof'un istediğinden farklı olarak, Osmanlı Devleti bu birlikte yer almayacaktı. Birlik, Balkanların durumuna göre, gerektiğinde Avusturya'ya, gerektiğinde Osmanlı Devletine karşı kullanılacaktı.

RUMELİ'YE ASKER YIĞDI

R US devlet adamları Balkan devletleri arasında bir birlik kurmak için bundan önce de birçok denemeler yapmışlardı. Fakat bu denemeler Bulgaristan ile Sırbistan arasındaki geçimsizlikler yüzünden suya düşmüştü. İtalya'nın Osmanlı Devletine karşı savaş aç-

İttihat ve Terakki erkanının yeniş tavrı ile yüzünden ha yatı çok kısa süren Batı Trakya Cumhuriyeti kurulduktan sonra Gümülcine'deki hükümet binasına bayrak bile çekilmişti. Bu binaya bayrak çekilirken görülüyor

Bulgaristan Babilâliyi kısırtma peşindeydi

ması üzerine, Balkan birliği fikri yeni den tazelandı. Rusya'nın Belgrat ve Sofya'daki elçileri Sırp ve Bulgar devlet adamlarını kendi aralarında anlaşmaya teşvik ettiler. Trablusgarp Savaşının çıkması üzerine Balkan devletlerinin bir hareketinden korkan Osmanlı Devleti Rumeli'ye asker yığmış. Babilâli'nin bu hareketi de Sırbistan ve Bulgaristan'ı korkutmuştu. Öte yandan Sırbistan kendisine Avusturya karşısında yeni müttefikler arıyordu. Makedonya üzerinde Bulgaristan ile anlaşırca, kendini daha kuvvetli hissedecekti. İşte bütün bu sebepler bir araya gelince, 1912 Mart'ında, Sırbistan ve Bulgaristan arasında bir dostluk ve karşılıklı yardım-laşma anlaşması imzalandı.

Bu anlaşma gereğince, her iki devlet birbirinin toprak bütünlüğünü karşılıklı olarak garanti ediyordu. Bundan başka, bir büyük devlet Balkanlarda toprak

ilhakuna kalkışır da, taraflardan biri ilhakı kendi menfaatlerine aykırı görüp savaşa girişirse, diğer taraf müttefiklerine yardım edecekti.

GİZLİ PROTOKOL

BİR savunma andlaşması olan bu andlaşmanın yanısıra, "çok gizli" kaydıyla bir de ek protokol imzalanmıştı. Buna göre, Osmanlı Devletinde bir karşılık çıkar ve Balkanların statükosu tehlikeye düşerse iki devlet ortak hareket etmek için aralarında temasa geçecekler ve Rusya'yı da bu temaslardan haberdar edeceklerdi. Ek protokole bu hareket sonunda ele geçirilecek arazi ve ganimetler mevzuunda hükümler konulmuştu. Bu hükümler gereğince, Makedonya iki devlet arasında paylaşılıyordu.

Yunanistan'a gelince, onun bu sıralarda iki büyük gayesi vardı. Birincisi bir müddettir muhtar olan Girit'i ilhak etmek, ikincisi de Makedonya'nın Rumların oturduğu kesimlerini kendi sınırları içine katmak.

Yunanistan, Bulgaristan ile Sırbistan'ın anlaştığını öğrenince, bu hedeflerini gerçekleştirmek için, Bulgaristan'a yanaştı. Bu yanaşma sonunda, 1912 Mayıs'ında iki devlet arasında bir andlaşma imzalandı. Andlaşma gereğince Osmanlı Devleti iki taraftan birine saldırıcaak olursa taraflar bütün güçleriyle birbirlerine yardım edeceklerdi.

BALKAN BİRLİĞİNİN TAMAMLANMASI

BULGAR-Sırp Andlaşmasının aksine, Yunan-Bulgar Andlaşmasının toprak kazançlarının paylaşılması mevzuunda hiçbir hüküm konulmamıştı.

Bu eksiklik, ileride iki devlet arasında ve Makedonya üzerinde büyük bir anlaşmazlık meydana getirecektir.

Üç Balkan devleti anlaşınca, Karadağ'ın da onlara katılması için teşebbüsler yapıldı. Karadağ, Ağustos ayında, Yeni Pazar Sancağı ile İşkodra'nın kendisine verileceği sözü üzerine, sırf, Yunan ve Bulgar hükümetlerine yardım edeceğini bildirdi. Böylece Rusların uzun bir müddettir kurmak istedikleri Balkan Birliği tamamlanmış oluyordu.

Görüldüğü gibi Balkan birliğinin en tesirli üyesi Bulgaristan'dı ve birlik onun çevresinde kurulmuştu. Balkan birliği kurulduktan sonra Osmanlı Devleti ile İtalya arasındaki çatışmadan faydalanarak savaş hazırlıklarına girişen ilk devlet de Bulgaristan oldu. Hem kendi komuoyunu hazırlamak, hem de Babil'i kışkırtmak için Makedonya'da bulunan Bulgar çetelerini harekete geçirdi. Ağustos sonlarında ve Eylül başlarında Makedonya'da büyük karışıklıklar çıkartıldı. Öte yandan Karadağ sınırında da çarpışmalar oldu. Eylül sonlarında, Yunanistan'ın ordusunu Tesel

Fransızlar Ruslara destek veriyordu

Batı Trakya Eşref Beyin başında bulunduğu gönüllü çetelerin fedakar gayretleriyle ele geçirilmişti. Bu gönüllü çetelerden bir kısmı otururken, bir kısmı da ayakta duruluyor.

ya'ya yığılması üzerine Balkanların durumu büsbütün karıştı.

Balkanların bir savaşa doğru gitmesi karşısında büyük devletlerin aldığı duruma gelince, Balkan Birliğinin herşeyden çok Rusya'nın teşvikiyle gerçekleştiğini daha önce kaydetmiştik. Rusya, Balkan devletleri arasında bir blok ku-

rulduğunu müttefaki Fransa'ya zamanında haber vermemişti. Fransa bunu öğrenince, önce Balkanlarda bir savaş çıkmasını istemediğini açıkladı. Fakat sonra, Fransız genelkurmayının Balkanlarda çıkacak bir savaşın Fransa ve Rusya için en elverişli savaş olduğuna karar vermesi üzerine, Rusya'nın safında yer aldı. Rusya, Fransa'nın desteğini sağlayınca, Balkan devletlerini büsbütün kışkırtmaya başladı. Avusturya'ya gelince, Avusturya Balkanlarda çıkacak savaştan çok endişelendiği için, Ağustos ayında Fransa'ya, Rumeli'ye muhtar bir idare verilmesi için devletlerin ortak bir teşebbüs- te bulunmalarını teklif etti. Fakat bu teklif Fransa'da iyi karşılanmadığı gibi, Balkanlardaki karışıklıklar da gündün güne şiddetlendi. Bunun üzerine işe Almanya karıştı ve Rusya'dan, Balkanlardaki statükonun korunması için açık bir bildiri istedi. Rusya buna karşılık Balkanlarda statükonun korunmasından yana olduğunu, fakat Rumeli'de ıslahat yapılmadıkça barışın kurulması ve devamı için yapılacak teşebbüslerin netice vermeyeceğinden korktuğunu bildirdi. Nihayet büyük devletler, 1912 Ekim'inde şöyle bir karara vardılar: Büyük devletler barışı bozacak davranışlara karşıdırlar ve Rumeli'deki ıslahat işini kendi ellerine alacaklardır. Buna rağmen yine de bir savaş çıkacak olursa, o zaman Balkan sınırlarının değişmesine izin vermeyeceklerdir.

Avusturya ve Rusya, büyük devletlerin bu kararını Balkan devletlerine 8 Ekim 1912'de bildirmişlerdi. Fakat bu çok geç kalmış bir karardı. Çünkü aynı gün Karadağ Bâbiâli'ye bir nota vererek sınır anlaşmazlıkları yüzünden Osmanlı Devletine savaş açtığını bildirmişti.

13 Ekim 1912 tarihinde ise, Sırbistan ve Bulgaristan birer nota vererek Rumeli'ye muhtariyet tanımmasını ve vilayetlerin milliyet prensibine göre yeniden düzenlenmesini istediler. Kamuoyunun

baskısı altında Osmanlı Hükûmeti Sırp ve Bulgar notalarını kabul etmedi ve 17 Ekim 1912 tarihinde Balkan devletlerine savaş açıldı. Birinci Balkan Savaşı böylece başlamış oldu. (Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi, c.1.. s.287-288)

Rusların teşvikiyle Balkan ülkeleri birlik haline gelip de Sırpların Osmanlıya savaş açmasıyla Balkan Harbine başlanırken, Osmanlının iç işleri nasıldı? Nasıl bir idare vardı? Başında ne gibi gâileler bulunuyordu?

Balkan ülkelerini Rusya birleştirdi

Batı Trakya hareketine katılan doksanlık bir ihtiyar (Uşak'ın Paşalar köyünden Mehmet Ağa)

Önce şu ifadeleri takip edelim:

"Dış tahriklerin eseri olan gâilelerle atbaşı beraber giden dahili bünyemizdeki inhitat da artık had bir safhaya varmış bulunuyordu. Gerçekten Balkan Harbi yıllarına gelindiği tarihte 'kaht-ı rical' tabiriyle ifade edilegelmiş olan gerçek bir devlet adamı yokluğu, dehşetli bir felâket halini almıştı. Arka arkaya iş başına gelen birbirinden değersiz bir çok devlet adamı, yüzyıllardan beri zaferden zafere koşan büyük Türk Milleti'ni alâatılması âdeta imkansız dentle-

bilecek derecede güç olan çeşitli bâdirelere sürüklemişlerdi. Bilhassa hâlâ da ters anlatılmakta olan Otuzbir Mart Hâdisesi sonunda devleti bir nevi sırat köprüsü üzerinden maharetle ayakta tutmaya çalışan büyük hükümdar Sultan İkinci Abdülhamid Han Hazretleri'nin tahttan indirilmesiyle hâkim-i mutlak bir şekilde işbaşına gelen İttihad ve Terakki Cemiyeti'nin kimi hâin ve kimi de gâfil olan mâceracı kadrosu, Balkanlı düşmanlarımızla onların müşevvik ve muharrik olan büyük devletlerin ekmeğine yağ sürmüştü.

ÇATALCA'YA ÇEKİLİYORUZ

GERÇEKTEN Sultan Abdülhamid Han'ı tahttan indirenler bir marifet yapmış gibi ülkenin her tarafında gâfilâne 'Hürriyet Nümâyışları' tertiplerken felâketler de sökün etmeye başlamıştı. Daha, ilân edilen 'İkinci Meşrûtiyet'in mânâsı bile anlaşılmamışken 5 Ekim 1908'de Avusturya Macaristan, 'Bosna-Hersek'i ilhak etmiş bundan sâdece bir gün sonra da Bulgaristan 'İstiklâlini ilân ederek' Osmanlı Devleti'yle ittibatını kesmiştir. Bunları takiben de Mart-Nisan 1910 tarihinde 'Arnavutluk İsyanı', bir yıl sonra 'İşkodra'nın Tuz Bölgesinde 'Malisor' isyanları ortaya çıkmıştı. Bunları, İtalya'nın Afrika'daki son vilayetimiz olan 'Trablusgarb'e hücumu (Eylül 1911) onu da 17 Ekim 1912'de başlayan 'Balkan Harbi' takip etmişti. Osmanlı Devleti'nin hiç bir ciddi hazırlığı olmadığı bir zamanda kabul etmek mecburiyetinde kaldığı bu harp, bütün şiddetle devam ederken, 'İkinci Arnavutluk İsyanı' baş göstermiş ve bu da devletin zaten zayıf olan müdâfaa imkânlarını büsbütün altüst etmişti.

"Bu durumda devleti idâre edenlerin tevâli eden hatâları ve maalesef Türk subayları arasında son derece vahim bir şekil alan 'İttihâdî' ve 'İtilâfî' anlaşmazlıklar yüzünden harbin nihâyet ilk üç haftası sonunda Türk Ordusu 'Çatalca İstihkamları' gerisine çekilmek

mecburiyetinde kalmıştır." (Lozan Zafermî, Hezimet mi? c.1.s.309-310)

Osmanlı Devleti'nin istemeyerek girdiği Balkan Harbinin neticelerine ve Batı Trakya'nın Bulgarlar'a bırakılmasına, bu arada meydana gelen bazı gelişmelere geçmeden evvel, bir de tarihçi Cemal Kutay'ın Balkan Harbi meydana geldiği sırada Osmanlı'nın iç durumunu değerlendirişine bakalım:

KURTARICILARIN MÜDÂHALESİ

CEMAL Kutay da, 1908-1912 arasındaki ihtilâlere ve ihtilâllerin meydana getirdiği istikrarsızlıklara dikkat çekiyor:

"Sadrazam Gazi Ahmet Muhtar Paşa, o gün Saray'a girerken, belki hayatının en elemli hâdisesinin yükü altında, seksen yılı doldurmuş ömrünün bükemediği o ün salmış iradesini de kaybetmiş bezgin ruh hâleti içinde idi. Nasıl olmasındı? Türkdüğü Avrupa Kara ve Sularından Asya'ya sürme dâvasında olan Haçlı kını, asırlarca peşinde koştuğu dâvasının zafer eşliğindeydi. Hem de bu neticeyi kimler elde etmişti? Dünkü tebeamız olan Balkan Devletleri.... Bu, kaderin acı cilvesi olduğu kadar, nesillerdir devam eden millî gafletin intibah şamanı idi... 1876-1877 Türk-Rus savaşında Anadolu Cephesi Umum Kumandanlığını yapmış ve en elverişsiz şartlar içinde tarihi düşmana karşı Türklüğün haysiyetini korumuş ve 'Gazi'lik şerefini savaş boylarında almış emektar asker, birbirini kovalayan yenilgilerin ıstırapı ile bitkindi. Bozgun sadece cephelerde değildi: Memleket, topyekûn çöküyordu. Kendisini Sadrazamlığa, yani iktidara getiren hareket, kendilerine 'Halaskâr' yani, 'kurtarıcı' adını veren bir askerî müdahale idi. Kime karşı kurtarıcı?.. Bu sualın cevabı, İkinci Meşrûtiyetin 1908'de başlayıp, 1912 ortalarına kadar süregelen dört keşmekeş ve binbir hâdisle dolu hayatının içinde saklıydı. İkinci Meşrûtiyetin bayrağını elinde tutan İttihat ve Terakki Meclisteki çoğunluğuna, ihtilâl ve inkılâbın temsilcisi olmak vasfına rağmen, bir sükûn

TALAT PAŞA— İttihat ve Terakkî'nin ileri gelenlerinden ve Batı Trakya Cumhuriyeti'nin ilga edilmesini, oradaki mahkemelerin çekilmesini istiyordu.

CEMAL PAŞA— Batı Trakya Cumhuriyeti'nin Bulgarlara verileceğinden dolayı hayatı ve ölümüne son vermesini ve o toprakların legal edilmesini istiyordu.

ve ve huzur sağlayamamıştı... Meşrutiyet'in ayaklandığı ve çoğu açıkça söylenemeyen ihtirasla, devamlı istikrarı zedelemek için içerden dışardan tahriklere devam ediyorlardı. Asıl felaketi de, düşünebilecek ve gerçekleri görebilecek kâfaların, ruhlarını ve bedenlerini günlük hâdiselere kapırmış olmalarıydı.

BABA-OĞUL KABİNESİ

“G AZI Ahmet Muhtar Paşanın asıl kederi, müstakil devletin, kendi öz iradesi dışında böylesine harbe sürüklenmiş ol-

ması idi: Anlaşılyordu ki, Avrupa, artık 'Hasta Adam'ın çok uzun süren can çekişmesinden bıkmışa benzerdi. Bu bikkınlığın asıl sebebi de, zengin has-

tanın, yani Osmanlı Devleti'nin mirasını bir an evvel paylaşmak ve en değerli hisseleri kendisine alabilme cehdi idi. Ya memleketin iç manzarası?.. O günkü adıyla siyasi 'fırka'lar, bu günkü adıyla 'politik partiler' vatani, aynı düşüncelere sahip, düşman insan yığınları halinde derin uçurumlarla ayrılmışlardı. Vatan, fikriyatı iyi hazırlanmamış siyasi

ceravanların önüne daima kattığı ve felâketler getiren ayrılıklar, başka düşünceler, kin toplulukları hâlinde idi. Bir askeri darbe olmuş, Sultan Abdülhamid'in sekiz defa sadrazamlığını yapmış olmasına rağmen, eskimiş elbiseyi değiştirme kolaylığı içinde 'Saltanat Sadrazamlığı'ndan, 'Meşrutiyet Sadrazamlığı'na geçmiş olan Said Paşa istifaya mecbur edilmiş, böylelikle de İttihat ve Terakkî iktidardan düşmüş, bu harekati başaran Ordu kadrosunun Padişah Beşinci Sultan Mehmed Reşad üzerindeki manevi tazyiki ile Müşir Gazi Ahmet Muhtar Paşa 22 Temmuz 1912 tarihinde 'Makam-ı Sedaret-i Uzmâ'ya getirilmişti. Yeni Sadrazam, oğlu Mahmut Muhtar Paşayı da, Bahriye Nezaretine getirdiği için bu kabineye 'Baba-Oğul Kabinesi' deniliyordu." (1913'de Garbi

İttihat ve Terakkî tahriklerine devam ediyordu

Trakya'da ilk Türk Cumhuriyeti. Cemal Kutay s.6-7)

ORDU SİYASETE GİRDİ

C EMAL Kutay'a göre, Balkan devletçikleri, Osmanlı Devletine karşı bir ölüm-kalım savaşına hazırlanırken, İstan-

bul'daki yeni rejim "gaflat uykusu"ndaydı. İktidarı temsil eden İttihat ve Terakki'nin sıkı kadrosu, vatanın yeni inşasına yetecek çapta değildi. Üç ayrı cerayarı vatanın kaderini, birbirinden çok farklı istikametlere sürüklemekteydi.

Bir tarafta İttihat-ı İslâmcılar. Bütün Dünya Müslümanlarını bir tek bayrak ve gaye etrafında toplamak isterlerken, diğer taraftan "İttihat-ı Anasır", öte yandan da "Türkçülük" akımı insanları daha farklı gayeler etrafında toplamak istiyordu. Ama bunların hiçbirisi de, diğerleri üzerinde tam bir üstünlük sağlayacak kudret ve genişlikte değildi. Peki Balkan Harbi başladığında ve ondan sonra Osmanlı içindeki son durum nasıldı?

Cemal Kutay'a kulak verelim:

"Yaşı sekseni aşan ihtiyar Müşir, o gün Padişahın huzuruna, yeni bir felâket haberinin acısı ile çıkıyordu. Üç gündür, yani 18 Ekim 1912'de başlayan Lüleburgaz muharebesi, Balkanlı mütteliklerin, bilhassa Bulgarların lehine açık bir gelişme kaydediyordu. Ordumuz, hiçbir esaslı savaş vermeden geriliyordu. İnanılmaz bir panik, her tarafı kaplamıştı.

İttihadçılık ve İlâfçılık gibi, iki ayrı siyaset cerayarı, ordu saflarının ruhuna ve bedenine girmiş, vatan elden giderken siyaset münakaşaları mübah, hattâ vatanperverliğin berâtı ve ilâmı sayılmaya başlanmıştı. Gazi Ahmet Muhtar Paşanın hükûmeti ve şahsı aleyhine de başgöstermiş olan cerayarı gün geçtikçe genişliyordu. Kendisi için bu makama gelmiş olmak, nasıl bir yurt hizmetinin tecellisi ise, ayrılmak da, aynı dercede bir hizmet bellîrûsî idi amma, yaşlı kumandan, vatani o buhran tezahürleri

arasında bırakmanın, cephedeki mücadele salından avrılmak gibi ihanet olacağına nefsini inandırmıştı. Padişahın huzurunda vaziyetin vehametini açıkça söyleti. [A g. c., s. 13]

Padişah, Ahmet Muhtar Paşa'ya hitaben, arzu ederse bir müddet dinlenmesinin de mümkün olabileceğini söyledi. Bu, nazıkâne "Çekilebilirsiniz" demektir.

Gerçekten de saray muhiti, Gazi Ahmet Muhtar Paşanın iktidardan çekilmesi ve yerne kendisine o tarihte "pir-i siyâset" ünvanı verilen Kâmil Paşa'nın, muhalefeti daha kökten tatmin edecek

bir kabine kurması için tazyik altında idi. İttihat ve Terakki erkânı, ortadan çekilmiş gibi idiler. Mebusan Meclisi, Cavid Beyin ateşli, heyecanlı ve şahsivatanından ve mişâcından umulmavacak kadar cesur beyanatını dinledikten sonra, yumruklar ve tokatlaşmalar içinde son' toplantısını yapmış, on beş günlük tatile girmişti. Ne olacaksa, bu tatil devresinde olacaktı: Şurâ-yı Devlet Reisi olarak sadaret mührünün kendisine verilmesini bekleyen Kâmil Paşa, kabinesine girecek şahsiyetleri bile tayin etmişti.

Batı Trakya'da cesur kumandanı Enver Paşa.

Kâmil Paşanın, kabinesini kurduğu gün, Lüleburgaz muharebesi, bütün şiddetiyle devam ediyordu.

Lüleburgaz muharebesinin dokuz gün süren saflarından sonra, ve bir bozgunun neticesi olarak ordumuz şimdiki, İstanbul'un dış kapısı demek olan Çatalca önlerindedir. Başkumandan Nâzım Paşa'nın 1 Kasım 1912'yi 2 Kasım 1912'ye bağlayan pazar gecesi, makine başında kaydıyla Sadnâzama gönderdiği uzun telgraf, ordunun elim halini tam açıklığıyla anlatmaktaydı. Bu

teklifi sulh yapılması ısrarla isteniyordu. Kamil Paşa, sulh meselesini düşünürken, Bulgar Krah Ferdinand, Çatalca önlerinde Bulgar ordusuna taarruza geçmesi emni vermişti. Nitekim 17 Kasım sabahı, bütün Bulgar bataryaları birden ateşe başlamış ve karargâhımız, bir sulh umidi içinde iken, başlayan bu taarruzdan dolayı hayret ve endişe ile irkilmiştir.

müsterek tazyik yaparak, sulh şartlarının en kısa zamanda Babıâliye bildirilmesini istemişlerdir. Ve bu şartlar Osmanlı için gerçekten bir felâkettir. Edirne, içindeki askerle beraber Bulgarlara verilecek, Türk-Bulgar sınırı Çatalca'dan başlayacak, Kırklareli Bulgarlarda kalacaktı. Yanya ve içindeki askerler Yunanlılara teslim edilecekti. İşkdra ve içindeki askerlerimiz Kara-

Lüleburgaz muhârebesinde ordumuz elim bir haldeydi

BULGARLAR YALNIZ KALDI

Bu elim şartlar içinde irkilme-
yen yine Anadolu'ydu. Hattâ
bir çok yerlerde, İstanbul'u
kurtarmak için gönüllüler
toplanmakta, devletten ümidini kesen
Türk milleti, tıpkı Milli Mücadelede ol-
duğu gibi, kendi öz gücünü seferber
ederek vatanın kurtuluşuna koşmaya
hazırlanmaktadır. Cemal Kutay'a göre,
Anadolu'dan sayısı onbinleri aşma isti-
dadını gösteren bu "gönüllü"lerin İstan-
bul'un zaten aşkın hale gelmiş nüfusu-
na ilâvesini tehlikeli gören büyük dev-
letler, Balkanlı müttefikler üzerine

dağ, Debre ve Draç, Sırlara terkedile-
cekti.

Şu paragraflar, 17 Kasım hareketini
ve sonrasını şu şekilde hülâsa etmekte-
dir:

"17 Kasım 1912'de Türkler taarruz
ettiler, fakat Bulgarlar on bin kişi zaviat
vermelerine rağmen çekilmediler.. Os-
manlı taarruzu durdu. Bulgarlar müta-
reke teklif ettiler. Fakat mütareke şart-
ları çok ağır olduğundan Osmanlı devleti
kabul etmedi. Yunanlılar da çekilip
gittiler. Bu suretle Bulgarlar yalnız kal-
mış bulundu. Mütareke yapıldı. Barış-
müzakereleri 20 gün sonra Londra'da
başlayacaktı.

EDİRNE'DEN VAZGEÇTİK

“3 ARALIK 1912'de mü-tareke imzası üzerine 13 Aralık 1912'de Londra'da barış görüşmeleri açıldı. Bu barış görüşmelerinde Türkler Ege adalarından hiçbirisini terketmeye yanaşmamışlardı. Lâkin 2 Ocak 1913'te elçiler konferansı bahis mevzûu adaların Yunanistan'a verilme-

Anadolu'da gönüllüler ordusu dimdik ayakta idi

sinî kabul etti. Barış görüşmeleri kesildi. Avrupa devletleri Türkiye üzerinde baskılarına devam ettiler. Fakat Mahmut Şevket Paşa kabinesi Edirne ve adaların terkinî red ettiği gibi aynı zamanda kapitülasyonların kaldırılmasını da istedi.

"Bu red talebî karşısında 3 Şubat 1913'de muharebe yeniden başladı. Ve Osmanlı devletinin aleyhine inkışaflar gösterdi.

"Bunun üzerine Osmanlı Devleti 20 Şubat 1913'de Edirne'den vaz geçtiğini ve barış anlaşıldığında tavassut etmeler için devletlere baş vurdu. Barışın imzası Mayıs sonunu buldu. 30 Mayıs 1913'de Londra'da barış imzalandı. Bu barışa göre: Osmanlı devleti yalnız Bulgaristanla hem hudut oluyor ve hudut Karadeniz'de Midye ile Ege kıyılarında Enez arasında çizilen bir hattı teşkil ediyordu.

"Birinci Balkan harbi Balkanlarda bir çok karışıklıklara sebebiyet verdi. Bulgaristan durumu sertleştirdi. Sırp or-

duları Bulgar hudutlarını aşmıştı. Ve Bulgarlara kötü muamele yapıyorlardı. Yunanistan da bütün Ege kıyılarını ele geçirmek istiyordu. Mart 1913 başlarında iki memleket Sırbistan-Yunanistan arasında Bulgarlara karşı bir ittifak muahedesi yapıldı.

"Yunanistan Osmanlı Devleti ile de ittifak çarelerine başvurdu. Sırbistan, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya birbirleri aleyhine çalışmaya başladılar.

Süleyman Askerî Bey, Teşkilât-ı Mahsusanın başında bulunuyordu. Batı Trakya'yı legal etmeyi gerçekleştirenlerdendi. Batı Trakya Cumhuriyeti kurulduktan sonra da başkanlığına seçilmişti.

EDİRNE'NİN TEKRAR ALINIŞI

“NİHAyet Bulgar orduları 29-30 Haziran 1913 gecesi Makedonya'da bulunan Sırp ve Yunan ordularına karşı taarruza geçti. İkinci Balkan Harbî bu suretle çıkmış oluyordu. Osmanlı Devleti de bu tarihî fırsatı kaçırmamak sureti ile Edirne'yi tekrar elde etmek istedi." (Türk-Yunan İlişkileri Tarihi ve Etnikî Eterya. Selâhattin Sâlışık. s. 203-204)

Edirne'nin tekrar alınışını ve bu arada Batı Trakya'nın işgalini ise, yazar Baskın Oran, şu şekilde anlatıyor:

"Doğu Rumeli adını alan kuzey parçası dışında, Trakya bir kayı şeridi halinde Türklerin elinde Balkan Savaşlarına

dek kaldı. Birinci Balkan savaşı'nda umulmadık ve büyük yenilgiler alan Osmanlı ordusu Çatalca hattı gerisine çekildi ve hattın batısındaki topraklar ve bu arada Trakya Balkanlı müttefikler tarafından işgal edildi. 30 Mayıs 1913'te yapılan Londra Barış konferansı sonucu Osmanlı Devleti Midye-Enez çizgisinin batısındaki bütün toprakları Balkan ülkelerine

bırakmış oldu. Batı Trakya Bulgaristan tarafından işgal edildi. Fakat bilindiği gibi, bu ülkeler savaş ganimeti konusunda birbirlerine düştükleri için 29 Haziran'da ikinci bir savaşa tutuştular. Osmanlı orduları bundan yararlanarak Edirne'yi geri aldı. (23 Temmuz 1913) Fakat Osmanlı hariciyesinin Meriç'in batısına geçilmeyeceğine dair olarak Batılı ülkelere göndermiş olduğu 19 Temmuz tarihli nota gereğince daha ileri gidilmedi. Bununla birlikte, Bulgar çetelerinin Batı Trakya'da mezalim yaptıklarına ilişkin haberler üzerine kopardı Kurmay Başkanı Enver Bey'in (Paşa) buyruğuyla 'Umum Çeteler Kumandanı' Kuşçubaşı Eşref komutasında 116 kişilik bir birlik bu bölgeye gönderildi (15 Ağustos) Kısa zamanda destansı bir başarı gösteren ve İstanbul'un Enver Bey'i (yarım ağızla) artık durulması için çektiğiği telgrafla rağmen durmayan birlik Batı Trakya'yı baştan başa işgal etti. Üstelik, Gümölcine'yi alarak 31 Ağustos 1913'te Garbi Trakya Hükümet-i Muvakkatesi'ni kurdu. Hükümet.

1913'de İstanbul'da akdedilen Osmanlı-Bulgar Andlaşmasını parafı edenler, toplu halde görülmektedir. Bu andlaşma ile Batı Trakya Bulgarlara bırakılmıştı.

Batı Trakya'yı Bulgarlar işgal altına alıyordu

Batı Trakya ileri gelenlerinden oluşuyordu. Fakat tabii gerçek güç, İttihad ve Terakki'nin Batı Trakya işlerini yöneten Süleyman Askeri Bey'in elindeydi. Süleyman Askeri Bey daha sonra Batı Trakya Genelkurmay Başkanı olacaktı.

MÜSTAKİL CUMHURİYET

"HÜKÜMETİN ilanı hem Sofya'yi, hem İstanbul'u telaşlandırdı. Osmanlı başkumandanlığı derhal Trakya'yı boşaltma emri verdi. (25 Eylül). Bunun üzerine Batı Trakya yöneticileri İstanbul ile maddi ilişkilerini kestiler. Yunanlılar kendilerine 2 Ekim 1913'te De-deağaç ve limanını teslim edince de, Garbi Trakya Hükümet-i Müstakillesi'ni ilan ettiler. Bağımsız Cumhuriyetin yeşil beyaz siyah renkler üzerine ay ve üç yıldızlı bayrağı, resmi binalara çekildi. Yeni cumhuriyet fiilen 29 bin 170 askeri silah altına aldı. 61.000 kişilik bir

İttihat ve Terakki erkânının yandaş tavrı; yandaşlar tarafından kurulmuş Batı Trakya Muvakkat Hükümeti kurulduğu zamanda Cümleince istasyonu.

orduyu beslemeyi öngören bir bütçe tasarıyı yapmaya girişti. Pul çıkardı. Sesini Avrupa'ya duyurmak için bir resmi Batı Trakya Ajansı kurdurdu. Fransızca ve Türkçe olarak Independant adlı bir gazete çıkarmaya teşebbüs etti." (Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu, Baskın Oran. s.. 9-10)

Batı Trakya'da önce geçici daha sonra da müstakil cumhuriyetin kurulması tabii ki kolay olmamıştı. Enver Bey Batı Trakya'yı alan çetelerin başında bulunan Eşref Kuşçubaşıyı İstanbul'a çağırıp, bu işgalden vazgeçmesini ısrarla istemektedir. Eşref

Bey de, kendi komutası altındaki askerler de, kendilerinin Batı Trakya'dan çekilmeleri durumunda Bulgarların yine büyük katliamlar yapmaması hususunda garanti verdiklerini belirtmektedir. Bunun üzerine Eşref Bey, Enver Bey tarafından ikna ediliyor. Eşref Bey'in Batı Trakya'daki kuvvetleri kontrol altında tutan Selim Sâmî ve Cihangiroğ-

lu İbrahim Beylere çektiği "gen çekilme" telgrafı, onlar tarafından kabul görmüyor. Bunlar, "Biz buradan gittiğimiz anda, burası insan mezbahasına dönecektir" diyerek çekilmeyi reddediyorlar.

Meselenin tafsilauna fazla girmeden, sunu da söyleyebiliriz ki, Batı Trakya'da kurulan yeni Türk Cumhuriyeti'nin Bulgaristan ve Yunanistan da birbirleriyle çar-

pişıklarından ve etraflarını görme durumunda bulunmadıklarından tanımak mecburiyetinde kalmışlardır.

Cemal Kutay, Enver ve Cemal Paşa'ların Batı Trakya'da kurulan yeni devlete karşı tavrılarını şu şekilde açıklıyor:

"Eşref Bey, bu beklenmeyen gelişme-

leri, hadiseleri merakla takip eden Enver Bey'e bildiriyor. Enver Bey'den gelen cevaplar, ne yazık ki, fazla iyimser değildir: Balkanlı iki komşunun takındığı müsbet tavra rağmen, Büyük devletler, yâni başta Rusya olarak, İngiltere, Fransa ve Bosna-

Batı Trakya Müstakil Cumhuriyeti zor kuruldu

Hersek'i hazmetmeye çalışan Avusturya Macaristan, Garbi Trakya'da bir 'tampon Türk devleti' kurulmasına asla muvafakat etmemektedirler. Enver Paşa, gösterdikleri kahramanlıkla sadece Edirne'yi değil, Türk haysiyetini de kurtarmış olan arkadaşlarının maneviyatını kırmak istemiyor amma, mektubunda 'mukadder neticeyi fısıldayan bazı

cümleler' de vardır. Unutulmamalı ki, Enver bu tarihlerde hastadır. apandisten ameliyat olmuştur. buna rağmen acıları dinmemiştir. Ata binemiyor, hatıta oturamıyor ve çalışmıyor... Önün bu sıhatsızlığı, ilk günden beri Garbi Trakya'da bir Türk devletinin kurulmasının tamamen aleyhinde olan Cemal Paşa'nın çok işine yaramaktadır. Kabinne âzâsını bir yeni ve sebebsiz bâdirenin endisesi ile tereddütlere sevkeden Cemal Paşa, sulhun ne bahasına olursa olsun imzası arzusundadır. Garbi Trakya'daki devleti de, bu sulhun imzasını geciktirecek başlıca dert olarak telakki etmektedir.

"Sulhün bir ân önce imzasını, bilhas sa iç durum dolayısıyla şart olarak gören bir kısım politikacılar, Cemal Paşanın çevresinde toplanarak, Garbi Trakya devletinin kuvvetlenmeden dağıtılması ve Edirne'yi kurtarmanın tehlikeye sokulmaması üzerine emrivâkilere girişmişlerdir. Bunların önünde de Cemal Paşa vardır.

EŞREF BEY TELGRAF ÇEKİYOR

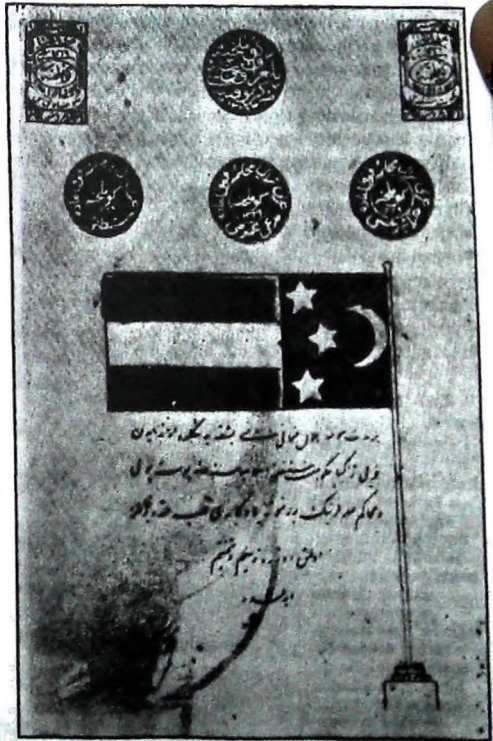
"CEMAL Paşa, Eşref Bey'le olan eski dostluğunu ile ri sürerek, bizzat Gümülcine'ye gelmek ve yeni devletin ana hükümet için bir dert olabileceği yolunda Eşref Bey'i ikna etmeyi üzerine alıyor. Bu arada, Talât Paşa'ya söylediği de şudur:

"Osmanlı Devletinin başında bir Kölemen Beyleri derdi vardı. Yavuz Selim'i ta Mısır'a kadar gönderen Tomanbay misalini, koltuğumuzun altındaki yeni çıban gibi debreştürmenin mânâsını anlamıyorum. Evet, bu arkadaşlar büyük cesaret ve kahramanlık göstermişlerdir. Edirne'yi onların sayesinde kurtardık fakat şimdi yeni bir devletin başında karşımıza çıktıkları zaman iş değişir. Ben Eşref ve Sami Beyleri çok iyi tanırım. Süleyman Askeri ve emsali kıymetli erkânı harblerin de

yardımlarıyla orada, bizim burada uğraşıp durduğumuz dertlere girmemiş bir devlet kurarlarsa, alımallah, bir müddet sonra ele avuca sığmaz hareketlere baş vururlar. Bu tehlike, sindirmeye muvafak olduğumuz muhalefetten daha büyük tehlikeyedir. Ben şahsen gidip Eşref Bey'le mevzuu halletmek kararındayım.

CEMAL PAŞA'YA PASAPORT SORUYORLAR

"VE. İskeçe'ye, telgraf çekerek, kendisiyle görüşmek üzere yola çıktığını bildirt-

Batı Trakya Türklerinin bafızalarında kalas meş'um bir hatıra... Batı Trakya Cumhuriyeti'nin bayrağı, resmi mühürleri ve P.T.T. idaresinin muayyen bir müddet kullandığı pulları...

yor. Eşref Bey, bu telgrafı alınca hemen şu cevabı veriyor:

"Bugün Garbi Trakya'da, müstakil bir hükûmet teşekkül etmiştir. Hududu, bayrağı, ordusu malûm ve teşkilâtını tamamlama yolunda olan bu devletin sınırlarına girebilmek için Osmanlı Devlet-i Aliyesinin

pasaportunu hâmil olmak lâzımdır. Zat-ı samileriyle aramızdaki uhuvvet-i kadimeye istinâden bu hakikatı derhâtur ettirmeyi, müessif vak'alara sebebiyet vermemek gayesiyle arzederim."

"Fakat bu telgraf, Cemal Paşaya erişmeden, o, böyle bir cevabı asla beklememiş ve tasavvur dahil etmemiş olmanın rahat havası içinde yola çıkmıştır. Vaktaki, Koşukavağa geliyor: Garbi Trakya mîlis kuvvetleri kendisini hudutta karşılıyorlar ve pasaport soruyorlar... İstikbalin Dördüncü Ordu Kumandanı ve Bahriye Nazırı hayretler içindedir. Bir an asabiyete kapılıyor, otomobilini zorla sürmek

Zulüm dün de vardı, bugün de devam ediyor

Bulgurlar dün bizimle barış ve dostluk andlaşması imzalayıp kendi topraklarındaki Türklerle baskı ve zulüm yapmayacaklarını söylemelerine rağmen nasıl zulümlerine devam etmişlerse, bugün de bu kara vamlarını ortaya koyuyorlar ve oradaki soydaşlarımızı hem sulmediyorlar, hem de onları mecburi göçe zorluyorlardı.

Cemal Paşa Batı Trakya Cumhuriyetine karşı çıktı

İstiyor, çevriliyor. Ve tevkîf ediliyor. karakola misafir ediliyor. Durum, acele kaydıyla, İskeçe'den sorulmuştur. Esref Bey, telgrafının alınmadığını öğrenince, karakol kumandanına, Cemal Paşaya refakat ederek, Ortaköy köprüsüne getirmesini emrediyor. Kendisi de suratla

buraya geliyor, iki eski dost burada karşı karşıyadır.

"Müzakereler, oldukça sert ve çetin bir hava içinde geçiyor." (1913'de Garbi Trakya'da İlk Türk Cumhuriyeti, Cemal Kutay, s. 222-224)

ZAMAN PAŞAYI YALANLIYOR

EŞREF Bey bu konuşmada, Cemal Paşa'nın Talat Paşa'ya anlattığı "Koltuk altındaki Tomanbay çibani" misâlini bilmemektedir. Tabii Cemal Paşa da, bu

düşüncesini ortaya koyacak en ufak emare vermiyor. Fakat eğer Batı Trakya'da girişilmiş olan "müstakil devlet" hareketi devam ederse, Rusya'nın, Ermenistan adını verdiği Doğu illerimizi hemen istilaya girişeceğini, kendisinin İstanbul Muhafızlığı yaptığı müddet içinde, muhalefetin memleketi yabancılarla peskeş çekmeye kadar varan faaliyeti hakkında uzun uzun izahat veriyor. Cemal Kutay, adı geçen eserinde, zamanın, her iki iddiasında da, Cemal Paşaya hak vermediğini kaydettikten sonra şunları söylüyor:

"Ne Rusya'nın Ermeni devletini kurma hareketi, Garbi Trakya devletinin kendisini tasfiye ederek, bir zaferin o bulunmaz neticelerini âdi ve korkak bir vehme kurban etmesinden sonra durmuyor, ne de, muhalefetin memleketi yabancılarla peskeş çektiği vardır: İkisi de, artık yüreklerle yerleşmiş olan dikta rejimin memlekette devam ettirmek ve 'otorite' altında tek parı hâkimiyetini kurarak nice ceralara sürüklenmenin müdâfaasıdır." (A. g. e. s. 225)

Esref Bey, Cemal Paşaya, sahsen hiçbir karar veremeyeceğini, bu çetin davayı beraberce başarmış olan arkadaşlarıyla müzakereden sonra, ana vatanın hakiki menfaati neyse elbette onun yapılacağını söylüyordu. Cemal Paşa, sulhün imzasını geri bıraktıracak ve yine karışıklıklara sebeb olacak hadiseler arasında, Garbi Trakya devletinin baş sebep olarak gösterildiğini, bilhassa Rusya'nın takındığı tavra dair beraberinde getirdiği Petersburg sefirimizi Turhan Paşanın şifresini okumuştur. İtihad ve Terakki

merkez-i umumiyyinin de kendisi gibi düşündüğünü ilâve etti.

Bu arada Talat Paşanın görüşü de, Cemal Paşanın görüşü gibiydi. İskeç'de Batı Trakya Hükümeti mensuplarıyla görüşen Talat Paşa, hicret etmek isteyenlerin hazırlanmasını, kalanlara da hiçbir zulüm ve taziyat yapılmayacağını hükümet namına garantilendiğini bildirdi. Esref Bey, Talat Paşaya, ancak bir şartla Batı Trakya'yı terkedeceğini söylüyordu. Bu şart neydi?

Batı Trakya'daki müstevli bulgar monarşist kuvvetlerine ağır darbeler indiren Batı Trakya "Kuvay-ı Milliye" müfettişi Selim Sâmî Bey...

Esref Bey'in Talat Paşaya şartı şuydu: Yerine, Cemal Paşa gelecek. Ülkenin Bulgarlara teslimini o yapacaktı. Ve burada Bulgarların işleyecekleri her türlü zulmü kat'i olarak önleyecekti. Bunun maddi ve mânevi mesuliyetinin de, sahsen Cemal Paşa tarafından kabul edildiği resmen ilân olunacaktı. Talat Paşa bütün bunları kabul etti. Balkan Harbi faciasının kararttığı gönüllere, zaferin tadını getirmiş olan kahramanlar, başlarında kumandanları Batı Trakya topraklarını halkın gözyaşları arasında terkederken Cemal Paşa, Bulgar Kumandanı General

Tosefi bu toprakları teslim etmek üzere Gümürlüne'ye girmiş bulunuyordu.

O zaman Bahriye Nazırı olan Cemal Paşa, kendi hauralarında da, Batı Trakya'da kurulan bu hükümetten bahsediyor. Meseleyi bir de onun ağzından dinleyelim:

Ordunun Edirne üstüne hareketi sırasında hükümetçe nesrolunan beyan-nâmede, ordumuzun Menç nehrini kaçıran geçmeyeceği açıkca taahhüt edilmişse de, o zaman ordu zihniyetinin ru-

hu olan bazı kimse-
ler bu taahhüdün
isabetsizliğini dik-
kat nazarına alarak
hükümete bağlı ol-
mayan yarı resmî bir
Teşkilât-ı Mahsusa'nın Meriç nehrinin
öte tarafında kendi istediği gibi hareket
etmesine göz yummak esasını Basku-
mandanlığa ve Hükümete kabul ettirdi-
ler ve bu Teşkilât-ı Mahsusa akıllı ve sü-
rattli bir hareketle Mesta Kara Suyu va-
disine kadar bütün Batı Trakya'yı işgale
muvafak oldu.

KAZA TEŞKİLÂTİ AYNEN BIRAKILDI

G ARBİ Trakya kıtası Edirne
vilayetinin Ortaköy ve Kara-
caali kazalarıyla bütün De-
değaç ve Gümülcine san-
cıklarını ihtiva eden ve nüfusunun yüz-
de doksan beşi İslâmlardan terekkep
eden mühim bir bölgedir. Bu kıtayı işgal
eden Teşkilât-ı Mahsusa'nın basında

Halkın yüzde 95'i Müslümanlardan meydana geliyordu

sehit Süleyman As-
keri Bey bulunuyor
ve Çerkez Yüzbaşı
İhsan ve İzmirli Eşref
ve kardeşi Sami ve yi-
ne Yüzbaşı Fehmi

Beylerle daha bazı zevat ash erkânını
teskil ediyorlardı.

Süleyman Askeri Bey İslam halkının
ileri gelenlerini unumü bir kongreye da-
vet ederek merkezi Gümülcine olmak
üzere "Batı Trakya Muvakkat İslam Hükü-
meti" ismi altında bir hükümetin ku-
rulduğunu ilân ettirdi. Bu hükümetin
geçici başkanlığına Gümülcine Belediye
Reisi intihap ve icra kuvvetleri başkan-
lığına da Süleyman Askeri Bey tayin
olundu. Osmanlı Hükümeti zamanın-
daki kaza teşkilâtı aynen bırakıldığı yi-
ne her birine birer icra kuvveti kuman-
danı tayin olundu. Hükümet reisleri
Gümülcine'deki Muvakkat Hükümet
Reisine tabi olacaklar. İcra Kuvvetleri
Kumandanları da Süleyman Askeri Be-
yin emri altında bulunacaklardı.

Cunta Hükümeti, yıllardır ardı arkası kesilmeyen savaşıardan dolayı sıkıntı çeken Batı Trakya halkına zaman zaman yardımda da bulunuyordu. Drama civarındaki Türk halkına yiyecek dağıtılırken görülüyor.

Süleyman Askerî Bey biraz aceleci ve biraz tahakkük karanışar olmasına rağmen pek mukemmel ve müteşebbis bir stratejisi ve sayılabilirliği. Yüksek zekası son derece cesaret ve fedakarlığıyla mülahazatı itimat ve emniyet veren bu memur şahsiyetten, Batı Trakya teşebbüslerinden sonraki İstanbul Konferansı ve müteakiben Türk-Bulgar ittifakı esaslarının tesbiti sırasında pek çok siyasi istifadeler temin edilmiştir.

BULGARLARA MUKAVEMET EDECEKLERDİ

I 913 senesi Temmuz ortasından Eylül ortasına kadar yaşanan bu hükümetin İstanbul Muahedesi hükümleri mücibince mevcudiyetine nihayet verildi. Fakat muamele pek kolay olmadı. Süleyman Askerî Bey'in mesâi arkadaşlarından birçokları, hükümetin taahhütlerine rağmen Batı Trakya Geçici Hükümeti'nin devamını arzu ediyor ve Bulgar işgaline karşı biraz mukavemet emelinde bulunuyordu. Halbuki Osmanlı Hükümeti Batı Trakya bölgesinin hiçbir mukavemete dâhil olmaksızın Bulgar kotaları tarafından işgal edilmesine fiilen yardım edeceğini taahhüt etmişti. Ona mukabil Bulgarlar Batı Trakya Müslümanları için istifadeyi mucip pek çok şeyler taahhüt etmiş ve haklarında hiç bir zulüm ve takibatta bulunmayacağını ve derhal umumî af ilân edeceğini vaat eylemişti. Müslüman halkın şimdi Bulgar işgaline karşı silahlı mukavemet göstermesi hiç bir fayda temin etmemekle beraber, bilakis Bulgarlardan kendileri için elde etmeye muvaffak olduğumuz pek çok siyasi ve idari menfaatleri kaybetmelerine sebep olurdu.

Arkadaşları arasında hasıl olan mukavemet arzusunun değiştirmeyi muvaffak olmayan Süleyman Askerî Bey bir mektupla İstanbul'a müracaat etti. Mektupta diyordu ki: "Arkadaşlarım üzerinde pek büyük bir itimad ve şiddetli bir manevi tesiri hatırlayan İstanbul Muhafızı Cemal Bey hemen buraya gönderilerek hükümetin görüşü ve taahhüde-

nun sebep ve derecesi hakkında bir açıklama yaptırılmayacak olursa, Bulgar kotalarının hudutları Batı Trakya ve hareketi esnasında mukavemet görmesi ve binaenaleyh kan dökülmesi muhakkaktır.

BULGAR İŞGALİ TAHAKKUK EDİYOR

M EKTUBUN gelmesinden henüz dört-beş saat geçmeden Süleyman Askerî Bey de İstanbul'a geldi. Hariciye, Harbiye ve Dahiliye Nazırlarının müzakereleri neticesinde benim Gümüşine ve İskece'ye kadar giderek oradaki zevatı iknaa çalışmaktaki karar alına alındı. Bir taraftan da o sırada İstanbul Bulgar sefaretine tayin edilmiş olan Mösyö Tusei vasıtasıyla keyfiyet Bulgar hükümetine bildirilerek, tarafından her türlü yausurma tedbirleri alınarak Batı Trakya Hükümetini mukavemetten vazgeçirmedikçe ve bu hal-

Merkezi Drama'da teşekkül eden İkinci Batı Trakya Cumhuriyeti Hükümetinin Başkanı 30'uncu tümen komutanı Yüzbaşı Şükrü Naili, Tümen Kurmay Başkanı Tülbentli Bıyıklıoğlu ve Levanın Müdürü Bihacı Asis Beyler. (10 Aralık 1918)

★
Batı Trakya
Cumhûriyetini
lağvettiren
İttihat ve
Terakkî
erkânının
bazılarıydı.
Bu onlarca
alınan
bir karardı.
Ama orasını
Lozan'da
Yunanlılara
peşkeş
çeken
İttihatçılar
değil,
Cumhûriyet
Hükûmetiydi.

★

Batı Trakya Cumhuriyetine İttihat ve Terakkî oyunu

susta tarafımdan kendisine herhangi bir işarda bulunmadıkça işgal hareketlerine başlamaması Batı Trakya'yı işgale memur Bulgar fırkası kumandanına ihtâr edilmişti.

İstanbul'dan Edirne, Dimetoka, Dede-ağaç yoluyla Gümülcine'ye ve oradan İskeçe'ye gittim. Bir gün sonra bana İttihak eden Süleyman Askerî Beyle beraber Trakya icra kuvvetleri kumandanlarıyla görüştüm. Bulgarların Batı Trakya'yı işgalleri hakkında birçok şartlar kararlaştırdık. Bunları doğrudan Bulgar

generaline yazdım. Mezkûr şartlar tamamen kabul olunarak işgal hareketi başladı. (Cemal Paşa, Hattıralar, s.63-65)

OSMANLI-BULGAR İTTİFAKİ GÖRÜŞMELERİ

“**B**ATI Trakya Faciâsının İyüzü” isimli kitapta da, İlk Batı Trakya Hükûmetine karşı olanlar şu şekilde anlatılmaktadır:

Fakat ne vazık ki, Balkanlardaki ilk Türk Cumhuriyetinin teşekkülünden Balkanlı Hristiyan devletler endise edeceğe yorardı devrin basvекilі Said Halim Paşa, İçişleri Vekilі Hacı Adil, Bayıme Vekilі Cemal Paşa ile Talat Paşa ve İttihat ve Terakki Erkanı endiseye düşmüşler ve Batı Trakya Türk Cumhuriyetine karşı filen cephe almışlardır. Zira, İttihat Terakki hükümetinden ümit ettiği neticeyi alamayan ve ısratlarıyla tatmin olmayan Osmanlı-Türk münevverleri bir bir Batı Trakya Cumhuriyetinin topraklarına geçmeye ve bu dinamik hükümette vazife almaya başlamışlardır. Zamanla Batı Trakya Türk Cumhuriyeti'nin İttihat-Terakki idaresine karşı filen bir cephe almasından endise eden İttihat Terakki erkanı, Cemal Paşa ile Talat Paşanın siyasi komploları neticesinde, 25 Ekim 1913'te 57-58 günlük siyasi bir hayatıyetten sonra 'Batı Trakya Türk Cumhuriyeti' tarih sahnesinden çekilmiştir.

"Batı Trakya Türk Cumhuriyetinin hukuki varlığını ne 10 Ağustos 1913 Bükreş Andlaşması ve ne de 29 Eylül 1913 İstanbul Osmanlı-Bulgar Andlaşması, tehdit etmiyordu. Tehdit eden, İttihat-Terakkinin siyasi kaptisleri idi..." (a. g. e. Ahmet Aydınli, s. 175)

Batı Trakya Hükümeti'nin kuruluşunu belgelere dayanarak anlatan Ahmet Aydınli, bu hükümetin lağvedilmesindeki bütün suçlu İttihat ve Terakki'ye yükledikten sonra şunları kayd ediyor:

"Bunun mes'ûlü ve müsebbibi Batı Trakya Türkleri mi? Hayır, asla... Bu durumun mesul ve müsebbibi ne Batı Trakya Türkleri, ne Bulgarlar ve ne de Yunanlılardır. Bu durumun tarih ve maserî vicdan önünde mes'ûlü İttihat-Terakki zimamdarlarıdır. Çünkü, Batı Trakya Cumhuriyetini yıkmaya ve yok etmeye matuf bütün menfur ve melun hareketler karşısında Batı Trakyalı Türkleri resmen desteklemeli ve her çeşit maddi ve manevî desteğe mazhar olmalı idiler. Fakat, bunların hiç biri yapılmamış. Batı Trakyalı 'aftonomist'lere müteveccih maddi ve manevî bir baskı politikası izlenmiş ve 'muhtar Türk yö-

netimi' lağvettirilmiş. Batı Trakya Bulgar 'monarşist'lerine ve Lozan'da da Yunanlılara peskeş çekilmiştir. Biz bunun dışında hiç bir mükni gerekçe kabul etmiyoruz. Bu hareketler oportünist hareketlerdir. Çünkü, teşekkül eden muhtar Türk yönetimlerine karşı filen cephe alınmış ve düşman devletlerden daha fazla bir düşman politika Batı Trakya 'aftonomist'lerine karşı izlenmiştir. Zamanı geldiğinde bu adilik ve pespayelikler bir bir ve hem de resmi yerli ve yabancı belgelere dayanılarak yazılacaktır. İşte o zaman, tarih ve millet huzurunda bu mes'ul kişilerden, Türklüğe ihaneti tescil edilen vukuatların bir bir hesabı sorulacaktır." (a.g.e. s.191-192)

BULGARLAR İTTİFAK İSTİYOR

AHMET Aydınli'nin burada kapalı geçtiği bir hususa bir cümle ile işaret edelim: Batı Trakya Cumhuriyeti'ni lağvettiren İttihat ve Terakki erkanının bazılarıdır. Bu onlarca alınan bir karardır. Ama orasını Lozan'da Yunanlılara peskeş çeken İttihat Terakki değil yeni kurulmuş olan Cumhuriyet hükümetidir. Bu meseleye daha sonra temas edeceğiz.

Batı Trakya'da bütün bunlar olurken bir yandan büyük devletler İstanbul'u sıkıştırıyor ve Rus tchlikesinden söz ediyor, diğer yandan da Osmanlı Bulgar görüşmeleri sürüyordu. İşte bu görüşmeler sonunda, 29 Eylül 1913 tarihinde imzalanan İstanbul Andlaşması Batı Trakya'yı tümüyle Bulgaristan'a bıraktı. Zaten Batı Trakya, İkinci Balkan savaşını neticelendiren metin olup Balkan devletleri ile Bulgaristan arasında 10 Ağustos 1913 tarihinde imzalanan Bükreş Andlaşması'yla Bulgaristan'a terk edilmiş bulunuyordu.

Bu İstanbul Andlaşmasını, bizzat hadiselerin içinde olan Cemal Paşa'nın nasıl anlattığına bir bakalım:

"Edirne'nin tarafımızdan işgalinden sonra hiç bir taraftan ümit ve yardım göremeyen Bulgarlar bizim kabul edebileceğimiz sulh esaslarını yan resmi bir

mahiyette araştırmak üzere Mösyö Naçeviç'i İstanbul'a göndermişlerdi. Bu ihtiyar zat, bir Bulgar-Türk yakınlaşmasının en eski ve hararetili taraflarındandı. Kendisiyle van resmi bir tarzda cerevan eden birkaç görüşmeden anlaşıldı ki, Naçeviç bir sulh müzakeresini idare etmek için کافی şartları haiz değildi.

BULGAR YEMİ

BULGAR-Türk sulh andlaşmasının müzakeresi için bir Bulgar Heyeti İstanbul'a geldi. Bu heyet General Savufun başkanlığı altında Bulgar sefirlerin-

riyorlardı. Henüz üçüncü toplantıya başlanmıştı. Ben müzakere salonunda riyaset makamında bulunan Talat Beye bazı şeyler arz ediyordum. General Savuf, "Elendiler, rica ederim isminizi cabuk bitirelim de asıl n ühim olan diğer işimize başlayalım. Ben buraya iki mectre fazla toprağın Bulgaristan'da veya Türkiye'de kalmasını müzakere için gelmedim. Gelişimin sebebi, senelerden beri arzu ettiğimi bir emelin elde edilemesidir. Türk-Bulgar ittifakından bahsetmek istiyordum. İşte ben bu işi temin için geldim." Diğer iki Bulgar murahhas da tasdik makamında başlarını sallıyorlardı. Biz bunu General Savufun

Cemal Paşa Türk-Bulgar İttifâkı için çalışıyordu

den Mösyö Tuşefle Mösyö Naçeviç'ten ibaretti. Osmanlı Murahhas Heyeti Talât Beyin başkanlığı altında Çürüksulu Mahmut Paşa ile Halil Beyden ibaretti. Bulgar murahhas heyetinin yanında askerî, malî ve hukukî müşavirlerden mürekkep bir heyet bulunduğu gibi Osmanlı murahhaslarının yanına da aynı mahiyette bir istişare heyeti verilmişti. Ben Erkânı Harbiye Binbaşısı İsmet Beyle beraber askerî müşavir tayin edilmiştik.

Esas hatların tesbitiyle meşgul olan murahhas heyet, bütün bu teferruatın icrasını bize havale ediyorlardı. Zannedirim ki, gerek Dimetoka'nın muayyen bir takım araziyle kalması ve gerek Batı Trakya Müslümanlarıyla Bulgaristan'da oturan Türkler hakkında bir çok hakların temin edilmesi meselesinde pek büyük hizmetlerimiz olmuştur.

Sulh konferansında vazifeli olan Bulgarlar dikkate şayan bir zihniyet göste-

Batı Trakya'da kurulan İkinci Cunta Hükümeti, Gallıçya'daki Osmanlı Türk ordusunun 17. Korgeneralliğine 18 bine yakın muharip er göndermişti. Resimde Drama'da milis astsubay talim bölüğü görülüyor.

mutadı üzere bizi yemlemek maksadıyla söylemiş olduğuna hamlettik ve sulh şartlarının tayin ve tesbitinde mümkün olan menfaatlerin hepsini temine çalıştık. Filhakıka emelimizde muvaffak da olduk. Müzakerelerin sonlarına doğrudu. General Savuf, ittifaktan, bunun temin edeceği karşılıklı büyük menfaatlardan daha esaslı surette bahsetmeye başlamıştı. Sulh muâhededesi müzakerelerin sonunda benim General Savuf'la Büyükkada'ya giderek taarruz ve müdafaaya ait ittifak sözleşmesi esaslarını tesbit etmeğimizin Sait Halim Paşa ile Talât ve Halil (Enver Paşanın amcası) Beyler arasında kararlaştırılmıştı." Cemal Paşa, Hauralar, s.67-68)

Bulgarlar anlaşmaları her zaman hiçe saydılar

Cemal Paşa, Andlaşmanın hangi esaslar üzerinde olduğunu da şu şekilde izah ediyor:

"Muahedenin tedafüi esası, akit taraflardan birinin Balkan hükümetlerinden en az ikisi tarafından tecavüze uğradığı takdirde, diğer tarafın bütün kuvvetiyle kendisine yardım etmesinden ibaretti.

"Taarruz esasına gelince: Akit taraflardan biri Balkan devletlerinden birine karşı, diğer tarafın muvafakatını almak şartıyla, tecavüzi bir harekette bulunur ve bu hareket sonunda diğer bir Balkan devletinin daha tecavüzüne uğrarsa, diğer tarafın kendisine muavenet mecburiyetini ihtiva ediyordu.

"Fakat taraflardan biri herhangi bir Balkan devletiyle yalnız başına harp etmeye mecbur olduğu takdirde, diğer taraf müttefikine karşı tarafsızlık vaziyetini muhafaza edecekti.

"Böyle bir müşterek harp sonunda elde edilecek toprak menfaatlarının bölüşme şekline gelince:

"Bulgarlar Kavala, Drama havalisini ve Dedeağaç limanını bize vereceklerdi. Şayet Bulgarlar bir taraftan Struma Karasuyuna kadar hudutlarını genişlete-

25 Nisan 1922'den sonra çalışmalarını aleniyete döken Batı Trakyalılar, "Garbi Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti"ni kurarak faaliyetlerini hızlandırdılar. Bu cemiyetin idare heyeti görülüyor.

cek olurlarsa biz Mestakaresu'ya kadar bütün Batı Trakya'yı alacaktık. Şayet Bulgarlar Selânik Limanını, Karaferia ve Vodina hizalarını işgal ederlerse biz de Struma Karasuyuna kadar ilerleyecek ve mezkûr şehirle Kresna Boğazına kadar çıkacak olan hududumuz Nevrokop'la Razlık arasından geçerek eski Ropçoz kazası bizde kalmak üzere Dospat mevkinde eski Türk-Bulgar hududuna mülak olacaktık. Türkçe ve Fransızca olarak hazırlanan protokol hiç bir taahhüt mahiyetini halz olamamak şartıyla taraflarca paraf e-dildi." (A.g.e.s. 68-69)

Batı Trakya'da kurulan Cumhuriyetin lağvedilmesine sebep olan İttihat ve Terakki erkânı İstanbul'da yapılan sulh anlaşmasıyla orasını tekrar Bulgarların eline veriyordu. Bulgarlar ise sınırlarımızı tesbit eden barış anlaşmasını kabul edecekler, fakat dostluk ve ittifak andlaşmasını kabule yanaşmayacaklardı. O zaman bızım bir gafletimiz de, Bulgar murahhasının "Biz dostluk anlaşması yapmak için geldik. Buraya iki metre fazla toprağın Bulgaristan'a veya Türkiye'de kalmasını temin için gelme-

dik" demesine rağmen, Batı Trakya'yı yine kuzu kuzu Bulgarlara teslim etmemiz olacaktı.

Cemal Paşa, Bulgarların Osmanlı ittifakından yana görünmelerine rağmen, bunu Sofya'nın tasdik ettiğine dair kendilerine bir haber gelmediğini bakan nasıl anlatıyor:

"İttifak andlaşması müsveddesini Bulgar Başvekili Gospodin Radoslavof ve Ilariciye Nazırı Gospodin Ignatief ile müzâkere etmek ve Kralın da muvafa-

retine tavın edilmişti. Fethi Bey, Türk-Bulgar ittifakı projesine vakıf ve taraf-tardı. Sofya'ya vansından sonra General Savufla İstanbul'da esasları kararlaştırılmış olan ittifak muâhedesinin nerede kaldığına dair Bulgar kabinesi nezdinde yaptığı teşebbüslerine hiç bir müsbet cevap alamamıştı. Sulh muâhede-i müzâkereleri sırasında bu ittifakin bir an evvel akti için acelecilik göstermekte olan Bulgarların sunduğu geri duruşlarına hiç bir muna verilemiyordu.

Garbi Trakya Cemiyeti İcrai üyesi Ali Galip Pehlî. İskeçe muvakkat hükûmeti kurucularından.

★

Cemal Paşa,
Bulgarların Os-
manlı ittifakından
yana görünme-
lerine rağmen,
Sofya'nın bunu
tasdik ettiğine
dâir kendilerine
bir haber gelme-
diğini anlatıyor.

Garbi Trakya Cemiyeti "Heyet-i İcrai" üyesinden Hasan Tahsin Argun.

katını almak için General Savufl Sofya'ya döndü. General Savufl en fazla bir hafta, on gün içinde Bulgar tekliflerini hamilen İstanbul'a tekrar geleceğini ve yahut hiç kimsenin dikkat nazarını çekmemek için o sırada İstanbul Bulgar sefareline tavın edilmiş olan Mösyö Tuşef'e göndereceğini söylüyordu.

"Fakat aradan haftalar geçtiği halde Sofya'dan hiçbir haber alınmıyor ve Mösyö Tuşef ittifak muahedesi için hiçbir şey söylemiyordu. (Barış Andlaşması yapıldığı halde, dostluk ittifak andlaşmasını geciktiriyorlardı.)

"Sulh muâhedesinin iki taraf hükûmetince tasdikinden sonra Bulgaristan'la siyâsi münâsebetler îade edilmiş ve Osmanlı Hükûmeti tarafından Cemiyet Umumi Kâtibi Fethi Bey sofya sefa-

Bir taraftan da Bulgarlar gerek sulh muâhedesine hükûmlerine ve gerek şifâhi birçok vaatlerine rağmen Batı Trakya İslâm ahalisi hakkında zulüm işlemeye başlamışlar, Pomakları zorla Hristiyan etmeye teşebbüs etmişlerdi." (Cemal Paşa, Hauralar, s.70)

BULGARLARIN KARAKTERİSTİK VASIFLARI

CEMAL Paşa'nın bu itirâfı enteresandır. Çünkü Batı Trakya'daki gönüllü kumandanların orayı boşaltmaları ve sulh yapılmasına yardımcı olmalarını isteyen İttihat ve Terakkî'nin, "Batı Trakya'da zulüm olmayacak. Bunu garanti ediyoruz. Büyük devletler de bu-

nu garanti ediyorlar" şeklindeki sözleri boş çıkmıştı. Zira aradan çok az bir zaman geçmeden, bir andlaşma da yapıldığı halde, Bulgarlar yine Batı Trakya'daki soydaşlarımıza zulmetmeye devam ediyordu. Zaten bu Bulgarların karakteristik vasıflarından birisi hâline gelmiştir. 1989 yılında da Bulgarlar kendi sınırları dâhilinde bulunan 2 milyona yakın kardeşimize zulmetmeye devam etmişlerdir. Onları mecburi göçe zorlamışlardır. Yine hiçbir kâide tanımadıklarını ortaya koymuşlardır.

Cemal Paşa da yanıldığını anlamaya başladı

Cemal Paşa, Fethi Beyin bu iki yüzlü Bulgar siyasetinden bizar olduğunu ve Sofya memuriyetinde devamin onun için imkânsız hale geldiğini belirtiyordu. Cemal Paşa'yı dinlemeye devam edelim:

"Hem bu meseleler hakkında fikir danışarak Batı Trakya İslâm ahalisini zulüm ve tazyikten kurtarmak, hem de ittifak meselesini görüşmek üzere Talât, Halil Beylerle Radoslavof ve İgnatief arasında Bulgaristan dahilinde küçük bir kasabada bir konuşma zemini hazırlandı. Bu konuşma neticesinde İslâm ahaliye daha müşfik muâmele yapılacağını vaat etmekle beraber ittifak muâhedenâmesi hakkında Bulgar hükûmetinin görüşünü, yakında İstanbul'a hususi bir murahtas ile bildireceklerini söylediler.

BULGARLARIN GARİP TEKLİFLERİ

GERÇEKTEN 1913 yılı Aralık ayı esnasında Bulgar Erkân-ı Harbiye-i Umumiye İkinci Reisi Mıralay (Albay) Jekof İstanbul'a geldi. Bu zat, umumi harp esnâ-

sında Bulgar Ordusu Başkumandanlığını etmiş olan General Jekof'dur. Gayet zeki, tetkik edici, pek hâzık ve yüksek tahsil görmüş olan bu zâtın Gospodin Radoslavof ve taraftarları nezdinde itimade hâlz olduğunu, İstanbul'a varışını bize haber vermiş olan Mösyö Tuşef ilâveten bildiriyordu.

"Ben o zaman Nafia Nazın İdum ve eskisi gibi Türk Bulgar İttifakının müzakeresine Talât ve Halil Beylerle beraber memur bulunuyordum.

Gazeteci Mehmet Barlas, 23 Haziran 1989 tarihli Sabah'ta yaptığı bir yorumda, Lozan Andlaşmasının Batı Trakya'daki Türklerle alakalı hükümlerinin artık Yunanlılarca tatbik edilmediğini belirtiyor ve Lozan'ın asırlıklar mevzuunda sona erdiğini söylüyordu.

"Evvelce kararlaştırılan saatte Tak-sim'deki Bulgar sefarethanesine gittik. Bulgarların arazi taksimi hakkında gayet garip ve hayrete şayan teklif aldık." (A.g.e., s. 70, 71)

Cemal Paşa'ya göre, Karasu'ya, Manastır ve Ohri'ye kadar olan Makedonya kısımları Bulgar işgaline temin edilmedikçe Bulgarlar Dedeağaç Limanını vermiyorlar ve ancak Selânik'i aldıkları takdirde, Karaağaç Limanına kadar arazinin bize geçmesine râzı oluyorlardı.

Bulgarların daha sonraki tavırlarını anlamak için yine biraz Cemal Paşa'yı takip edelim:

"Bulgar İttifakı bizim için ciddi e-hemmiyetli hâlz idi. Zira ne vakit olsa Yunanlılarla bir mücadeleye girişecektik, Limni, Midilli, Sakız gibi Akdeniz

İsmet İnönü başkanlığındaki Türk heyeti Lozan'da.

adalarını Yunanlılar elinde bırakmak bizim için imkânsızdı. Hazırlıklarımızı o yolda tamamlamak icap ederdi ki, Yunanlılarla harbe girdiğimiz zaman Bulgarları da tekrar karşımızda görmeyelim. Diğer taraftan Bulgarların da Ma-

kedonya meselesinden dolayı katıyen rahat durmayacaklarını ve bu millî emellerini istihşâl için bizim yardımımıza behemehâl muhtaç olduklarını biliyor ve bu vaziyetten azamî istifâde temin etmek ve bir

Balkan birliği karşısında kalmamak istiyorduk. Dobruca'ya yerleşmiş olan Romanyalılar da Bulgarlar tarafından bundan böyle kâmilten emin olacaklarını temin etmek şartıyla Türk-Bulgar ittifakı dâhilîne kazanmak mümkün olursa, o halde Balkanların doğu batısından birbiri karşısında iki grup teşekkül etmiş ve artık Balkan küçük hükümetlerinin ikide bir de bizi rahatsız edememeleri imkân dâhilîne girmiş olacaktı. Fırkanın dış siyaseti esaslarından birini teşkil eden bu fikirden dolayı biz Türk-Bulgar ittifakına pek ziyâde ehemmiyet

veriyor ve bu istikamette oldukça acele ediyorduk. Fakat daima azamî istifadeyi kendilerine temin etmek ve en aziz müttessiklerini bile aldatmaya çalışmak Bulgar siyâsetinin daha doğrusu Bulgar ahlâkının belirgin vasıfları cümle-

sinden olduğu için, Bulgarlar işi uzatırken uzatıyor ve bizim pek sıkışık olduğumuz bir zamanda sonsuz taddillerle karmakarışık edilmiş olan muahedenameyi elimize tutuşturup yirmidört saat zarfında

Bulgaristan Osmanlıya da etmediğini bırakmamıştı

imza edip etmemekte bizi muhayyer bırakmayı düşündükleri pekâlâ anlaşılıyordu. Umumi Harp esnâsında merkezi imparatorluklar ve bizimle beraber harbe dahil olmak için müzakereler görüldüğü sırada, Bulgarlar daha evvel kararlaştırılmış olan esaslardan hiç birini dikkate almamışlar, değil bizim Garbi Trakya cihetinden arazımızı genişletmeye muvafakat etmek, Dimetoka ile Karağaç'ı ve Cesri Mustafa Paşayı ve Meriç sol şahlinden ıktı kilometre arazıyı hemen işgal etmek şartını biz kabul etmedikçe, sair maddelerin muna-

"Umumi harp esnâsında merkezi imparatorluklar ve bizimle beraber harbe dâhil olmak için müzakereler görüldüğü sırada, Bulgarlar daha önce kararlaştırılmış olan esaslardan hiç birini dikkate almamışlardı.

kaşasına bile yanaşmamışlar. (A.g.e., s.72)

GİZLİ ANLAŞMA

TEVFİK Bıyıklıoğlu da, Trakya'da Milli Mücadele isimli 1955'de basılan eserinde, bir gizli Bulgar-Türk ittifakından ve mahiyetinden bahsederek şunları söylüyor:

"Balkan devletlerinin yalnız Bulgaristan'la 19 Ağustos 1914'de, Talât Beyle Bulgar Başvekili Radoslavof arasında, Sofya'da bir ittifak ve dostluk andlaşması imza olunabilmiştir. Bu andlaşmada, Batı Trakya'dan bir karış toprağın bile Osmanlı devletine bırakıldığına dair bir kayıt olmadığını hemen açıklamalıyım. Osmanlı-Alman ittifak andlaşmasından onyedü gün gibi kısa bir müddet sonra hemen, Osmanlı-Bulgar ittifakının gerçekleştirilmesinin mânâsı meydandadır. Almanya, Osmanlı-Bulgar andlaşmasını teşvik etmiş ve mümkün olduğu kadar çabuk meydana gelmesine yardım etmiştir. Bununla, Almanya hem Osmanlı devletini, hem de Bulgaristan'ı üçlü ittifak grubuna sıkıca bağlamış oluyordu. Bu Osmanlı-Bulgar ittifakının esasları bir sene kadar evvel İstanbul Andlaşmasının müzakeresi sırasında, General Savof'la Türk delegesi Cemal Bey (Cemal Paşa) arasında kararlaştırılmış, fakat Bulgarlar bu andlaşmayı imzadan çekinmişlerdi. İstanbul Andlaşmasının imzasından sonra Bulgar delegeleriyle Cemal Bey arasında, bir Osmanlı-Bulgar ittifakı için aşağıdaki noktalar tesbit olunmuştur. 'Osmanlı veya Bulgar devletlerinden birisi, Balkan devletinin taarruzuna uğrarsa öbürü onun yardımına gelecektir. Keza, Osmanlı veya Bulgar devletlerinden biri, öbürünün rızası alındıktan sonra bir Balkan devletiyle savaşa tutuşur ve bunu müteakip bir başka Balkan devletinin taarruzuna uğrarsa öbür müttefik ona yardım edecektir.' Yani, meselâ Sırbistan'la Yunanistan, Bulgaristan'a taarruz ederlerse, veyahut Bul-

BALKAN
ORAN—

Türk-Yunan
İlişkilerinde
Batı Trakya
Sorunu isimli
kitabına aldığı
bir belgede,
Mustafa Ke-
mal'in yaptığı
bir basın top-
lantısında,
"Anavatanın
salâmeti için
nokta-i nazar-
ından Garbi
Trakya'dan
sartınazar et-
mek lâzımdır"
dediğini belir-
tıyor.

Batı Trakya'yı almakla da kifâyet etmedi

garistan Osmanlı hükümetinin rızasını aldıktan sonra Sırbistan'a taarruz ederse ve onu müteakip Yunanistan Sırpların yanına gelerek Bulgaristan'a savaş ilân ederse Osmanlı hükümeti Bulgaristan'a yardım edecektir. Andlaşma tasarruflarının bu kısmı yalnız Bulgaristan'ın lehine idi. Ancak, Bulgaristan'a Osmanlı tarafından yapılacak yardımla Bulgaristan büyüyecek olursa, bu büyüüş nisbetinde, Struma Karasu'ya kadar olan yerleri yani Bulgar idaresine geçmiş olan Batı Trakya Osmanlı devletine geri verilecekti. (A.g.e., c.1, s.100-101)

19 Ağustos 1914'te imzalanan Atatürk'ün Umumi Kâtipliğini de yapmış olan Tefik Bıyıklıoğlu'nun tavsifi ile "gizli" olan ittifak andlaşmasından sonra, Bulgarlar bu andlaşmanın gereklerini yerine getirmemiş, Batı Trakya'yı almakla yetinmeyen Bulgarlar her fırsatı iyi değerlendirmesini bilmişlerdi. Bulgar hükümeti, Osmanlı-Alman-Avusturya ittifakına katılmasının karşılığın-

da, Osmanlı Devleti'nden Edirne Batısında genişçe bir arazi seridiyle birlikte Meriç Batısı'ndaki bütün yerleri almış, hattâ Meriç nehrinin sol kıyısına geçerek boydan boya bütün Meriç nehrini de Bulgar topraklarına katmıştı.

Osmanlı-Bulgar ittifakına rağmen Bulgaristan, üçlü ittifak grubuna girmemiştir. Çanakkale Boğazını açmak için yapılan İngiliz-Fransız taarruzunun parlak bir Türk zaferiyle neticelenmesi, hattâ Gelibolu yarımadasına yapılan ilüal çıkarmasının akim bırakılması da Bulgarları merkezi devletlere katılmak için karar verdimeye kâfi gelmemiştir. Bulgarlar, Alman-Avusturya-Osmanlı İttifakına girebilmek için Osmanlı devletinden toprak tãvzau alma-

BATI TRAKYA CUNTA HUKÜMETİ

ASLINDA 6 Eylül de imzalanan andlaşmadan önce bir ay kadar Batı Trakya da bir Türk Hükümeti daha kurulmuştu. Bundan da kısaca bahsedelim:

"30 Temmuz 1915'te Drama'nın Radahos köyünde P.Yzb. Fuad Balkan, Sakır Zümre ile Cevad beyin başkanlığı altında teşekkül eden 'Batı Trakya Kurtuluş Komitesi'nin cunta hükümeti teşekkül etmiştir. Bu Türk Cunta yönetiminin hâkum olduğu saha 19 bin Km. kare olup, 320 bin nüfusa sahip idi. Mülki 9 müfettişliğe ayrılan ve kısmen İskeçe ile Kavala, Drama, Nevrokop ve Serez 27 Eylül 1917 yılına kadar B. Trakya İkinci

İnönü, çok yanlışlıklar- da bulundu-

İsmet İnönü, Garbi Trakya üzerinde hak iddia eden Venizelos'a cevap verirken, büyük bir gaf yaparak, şunları söylemişti: "Batı Trakya'nın mukadderatı bir hal yolu beklemektedir. Ve mesele açıktır. Türk heyeti Garbi Trakya'nın Türkiye'ye geri verilmesini istememektedir." Halbuki bütün Batı Trakyalıları tek dilde Batı Trakya'nın Türkiye'ye iitihâkı idi. Lozan'da yanlış politika-
lar takip eden İsmet İnönü Konferans binâsından çıkarken...

yı şart koştuklarından Osmanlı Devleti, istemeyerek, Bulgaristan'la hudut düzeltmesi için müzakereye girmeyi kabul etmiştir. Osmanlı Devleti 6 Eylül 1915'te Sofya'da imzalanan bir andlaşma ile Doğu Trakya'nın Batı hudutları boyunca Bulgaristan'a çok büyük kıymet ve ehemmiyette toprak terketmek zorunda bırakılmıştır. Bu andlaşmayla İttihatçılar, Bulgaristan'ı Sırbistan'a karşı savaşa sokmaya çalışmıştı.

Cunta yönetimi tarafından idare edilmiştir. Osmanlı-Türk Devletinin 1. Cihan Harbine girmesi Balkanların politik fonksiyonunun önemini artırmıştır. İşte bu durumdur ki, İstanbul'daki Teşkilât-ı Mahsusa' şeflerini süratle harekete geçirmiş ve böylelikle Türk tarihinde ilk defa olarak 'anavatan yöneticileri' tarafından milli hudutların dışında bir Türk Hükümeti'nin teşkili cihetine gidilmiştir.

İDARENİN ASKERİ GÜCÜ

“MEZKÜR Cunta yönetiminin askeri gücü 30 bin kadardır. 1. Cihan Harbinin devamı müddetince, yalnız Galiçya'daki Osmanlı-Türk ordusunun 17. Kor na 18 bine yakın muharip er göndermiştir. Osmanlı-Türk Gen. Kurmayı savaşın devamı müddeince, Doğu Trakya ile Canakkale'yi müstevli taarruzunda masun ve emniyet altında tutabilmek için, cunta yönetiminin hâkim olduğu bölgelere en evvel, Kavalalı deniz tarihi ile. 46. Piyade Tümeni ile 50. Piyade Tümenini sevk etmiştir.

gelmesine başlıca sebep, Balkanların jeo-politik ve jeo-etnik durumuna layık olan ilginin yeteri kadar gösterilmeyişidir. Nitekim: 27 Eylül 1917'de Osmanlı-Türk Genel Kurmay Başkanlığı kolonel vali Abdülkerim Paşanın 'İstanbul'a avdetini tebliğ etmekle, Batı Trakya İkinci Cunta idaresi, kendi varlığını feshetmek mecburiyetinde kalmış ve böylelikle yıllarca büyük ümidlerle gösterilmiş olan faaliyetin heba olmasına sebebiyet vermişlerdir. Sebep? Rosikârda olan hükümet erkânında politik görüşlerin olmayışı tamamen oportunist zihniyetle hareket edilerek politik hâdiselerin satihına değer vermeleridir. Hâlbuki, arzu edilmiş olunsaydı, kolonel vali Abdülke-

NEDEN FESHEDİLDİ?

“BU yönetimi zaman zaman Bulgar Radoslavof hükümeti resmen desteklemiştir. Keza, 'Makedonya Komitesi' adına da Dr. Nikolof ile Pavli Şatef de emrindeki Makedon komite müfrezeleriyle Türklerin müstevliye karşı yönettiği gerillâ hareketlarına azamî derecede müzahır ve yardımcı olmuşlardır. Büyük fedakârlıklar neticesi kurulmuş olan bu Cunta Hükümetinin münfesih vaziyete

rim Paşa, İstanbul'a avdet ederken, bir taraftan Arnavut hükümet yetkîlîleri ve diğer taraftan ise, Makedon 'afronomist' ve 'otonomist'leri ile irtibat ve resmî münasebetler kurulur ve böylelikle teşekkül etmiş olan bir Türk idaresi'nin feshi cihetine hiçbir suretle gidilmezdi." (Batı Trakya Faciasının İyüzü, 211-213)

Batı Trakya, 1913-1918 yılları arasında hukûken Bulgar hâkimiyeti altında kalmıştır. Ama bu müddet içinde daha önce de bahsettiğimiz gibi, Türklerin muvakevemetleri devam etmiş, hatta geçici de olsa hükümetler bile kurmaya

muvaffak olmuşlardır. Ama bunlar da çeşitli tazyik ve baskılar sebebiyle kendi kendini feshetmek mecburiyetinde kalmıştır.

MÜTTEFİKLERARASI HÜKÜMET

BATI Trakya'da bundan sonra bir hükümet daha kurulmuştur. İsterseniz bu iki hükümetin mahiyetinden de kısaca bahsedelim:

Bulgaristan'ın Büyük Savaşa Üçlü İttifak'tan yana olarak katılması üzerine bu ülkenin 1913'ten beri resmen elinde tuttuğu Batı Trakya'nın ne yapılacağı konusunu görüşen Paris Barış Konferansı, kesin bir karara varamadığı için, Bulgaristan'ın güney sınırlarını tesbit edecek barış andlaşması yapılmasını ve Batı Trakya mevzuunda kesin bir karar alınana kadar bölgenin Müttefikler tarafından işgal edilmesini uygun gördü. O barış andlaşması 27 Kasım 1919'da Neuilly-sur-seine'de (kısaca Neuilly) imzalandı. Bu andlaşmaya göre, Batı Trakya'nın dağlık kuzey kısımları Bulgaristan'a bırakılıyor, güney kısımları da Müttefiklerce işgal ediliyordu. Bu işgal Fransız kuvvetlerince gerçekleştiril-

di. Fransız generali vali Charpy'nin başkanlığında bir "Müttefiklerarası Trakya Hükümeti" kuruldu. Yunanlıların İskeçe'yi işgal edeceği haberi alınınca Enver Paşa tarafından Batı Trakya işlerinin başına getirilmiş olan Yüzbaşı Süleyman Askeri Bey'in başkanlığında toplanan İstanbul'daki Batı Trakyalılarca 10 Kasım 1918'de kurulmuş o zamana kadar İstanbul'da faaliyet gösteren "Batı Trakya Komitesi" (ki 1915'te kurulmuş olan eskisinin devamı vasfındadır) halk hareketlerini yakından takip etmek için merkezini Gümülcine'ye nakletti.

Batı Trakya Komitesi, 22 Mayıs 1920'de gerçekleşen Yunan işgaline kadar, Müttefiklerarası Batı Trakya Hükümeti'nin devamı müddetince Gümülcine'de kaldı ve hükümet sınırları içindeki Türklerin haklarını korumak için Fransız askeri valisi ile işbirliği yaptı.

Zaten yeterince aydınlık olmayan Batı Trakya tarihi, 15 Ekim 1919'dan 23 Mayıs 1920'ye kadar süren bu "müttefiklerarası Trakya Hükümeti" devresinde iyice karanlıktır. Bazı kaynakların bu hükümeti açıkça bir "Türk Hükümeti" olarak ilan ettikleri görülmektedir. Buna karşılık bazı kaynaklarda da, bu

Türk heyeti İsviçre'de kayak yarışında

Lozan'a giden Türk murahhas heyeti, müşavirler, alınan neticeye de bakıldığında açıkça görülmektedir ki, ehliyetisizdi. Zaten vakitlerinin çoğu da eğlenos içinde geçiyordu. İşte murahhas heyette bulunanlar, İsviçre ordusunun misafiri olarak Pizade kayak yarışlarında...

hükümetin, Batı ve Doğu Trakya'nın mukadderatı hakkında kesin karar verilinceye kadar Yunan işgalini kolaylaştırmak ve Venizelos siyasetine öncülük etmek üzere düşünülen bir tertipten başka bir şey olmadığı söylenmektedir. Batı Trakya'da İttihat ve Terakki'nin kurdurduğu son "Hükümet-i Harbiye Nezaret-i Musteşar" olarak vazife yapan Em. Or. Fahri Özdilek de aynı görüşü tekrarlamaktadır.

tos 1920'de Sevr'de yapılan Trakya andlaşması ile gerçekleşecektir.

Yunan işgalinin ertesi günü son bulan Müttefiklerarası Trakya Hükümeti devresinde Bulgarların da katılımıyla Gümülcineli Tevlik Bey başkanlığında Fransız yanlısı ve anti-Yunan bir Türk hükümetinin kurulduğu ve bu hükümetin Batı Trakya'da Fransız mandası altında tampon bir Türk devleti oluşturmaya çalışıldığı anlaşıyor. (Türk-

Anlaşma yapılmadan Yunanistan'a verildi

Batı Trakya'lının tek isteği "Trakya Cumhuriyeti"ni kurmaktır. Yani muhtariyet istiyorlardı. Zaten Trakya Paşaeli-Müdafaa Heyet-i Osmaniyesi'nin gayesi de buydu. Bununla beraber, bu muhtariyet isteği için vasat hiç de uygun gözüküyordu. 15 Mayıs 1919'da Yunan orduları İzmir'e çıkmışlar, gene Yunan orduları 4 Ekim 1919'da Müttefiklerin desteğinde Batı Trakya'nın Okçular-İskeçe-Narlıköy üçgenini işgal etmişler, 27 Kasım 1919'da Neuilly'de Batı Trakya'yı müttefiklere bırakan andlaşma Müttefiklerle Bulgaristan arasında imzalanmış. 14 Mayıs 1920'de Gümülcine'nin 8 km. batısındaki Narlıköy'deki karargâhından hareket eden Yunan ordusu önce Gümülcine'yi, daha sonra da Dedeağaç ve Dimetoka'yı işgal etmişti. Batı Trakya'nın Müttefikler'den Yunanistan'a resmen devri ise 10 Ağus-

Lozan'daki başarısız politikasını örtbas etmek için bütün suçları Osmanlıya atan İsmet İnönü konuşması ile bütün şimşekleri üzerine çekmişti.

Yunan ilişkilerinde Batı Trakya Sorunu, s.10-13)

Gerek müstakill gerekse "muvakkat" olsun, Batı Trakya'da kısa aralıklarla kurulan hükümet ve cumhuriyetler çeşitli sebeplerle payidar olamamıştır. Zaten bunların hepsine de tam mânâsıyla devlet ve hükümet demek mümkün değildir. O zamanki şartlara göre meseleyi değerlendirmek lazımdır.

Şimdi isterseniz meselenin, Lozan safhalarına geçelim. Evvelâ, Lozan'a

gelişin daha önce belirtmediğimiz yönleriyle kısa bir hülâsasını yapalım:

Birinci Cihan Harbî esnâsında henüz sulh masasına oturulmadan İttilâf Devletleri, Trakya'nın Yunanistan'a verilmesi hususunda anlaşmış bulunuyorlardı. 27 Kasım 1919'da Paris yakınındaki "Neuilly" de İttilâfçılar'la Bulgarlar arasında imzalanan andlaşmada 26 Eylül 1915 tarihinde Osmanlı Devleti

Batı Trakyalıların Mücadele azminden Yunanlılar korkuyordu

tarafından Bulgarlar'a bırakılmış olan Edirne'nin civarındaki bir kısım arazi ile bu haritten önce Trakya'nın Bulgar işgalinde bulunan kesiminin geleceğini tavın hususu, müttefiklere bırakılmıştı. Bulgarlar, bu anlaşma gereğince kendilerine mümkün olduğu kadar fazla bir kısım arazi verilmesini temin maksadıyla bir takım teşebbüslerde bulundular. Bunlardan biri de, İskeçe, Gümülçine, Dedeağaç, Sofulu, Dimetoka ve Rodop havalisinde halkın Bulgarlar'ı tercih ettiğine dair bir rey ve kanaat izharını temin edecek bir nevî "plebisit"e başvurmalarıydı. Türkler, bu Bulgar teşebbüsünü boykot ettiler. Buna rağmen, "Neuilly Andlaşması"nın verdiği selâhiyete istinâden Batı Trakya'nın dağlık kuzey kısmındaki dokuz kaza, İtilâf Devletlerince Bulgarlar'a bırakıldı. Halbuki bu havalide yaşayan Bulgarların miktarı onbin kişiyi dahi geçmiyordu.

ANADOLU'DAKİ MÜCADELEYE YARDIM

DAHA önce de belirttiğimiz gibi, Batı Trakya'nın geri kalan Güney kısmında ise "Müttefiklerarası Trakya Hükûmeti" adıyla bir hükûmet teşkil olunarak, burası, Fransız askerî makamlarının idâresi altına konuldu. Bu kısım, Bulgarların hâkimiyetinden çıkarılmıştı. Bu hareket, aslında bölgenin az sonra Yunanlılar tarafından işgalini kolaylaştırmak maksadıyla baş vurulmuş bir taktikti. Gerçekten çok kısa bir müddet sonra Fransızlar, Batı Trakya Türkleri'nin protestolarına aldınış etmeyecek burasını Yunanlılar'a terketttiler.

Yukarıda da ifade edildiği üzere, Batı Trakya'nın güney kısmının yunan işgal ve istilâsına mâruz kaldığı bu sırada "Hemîtili"de teşekkül etmiş bulunan

ALİ FUAİ
CEBEŞOY -
Basit ve bece
riksiz olan
bâncı
teskîlatımız
Avrupa ile
sulh yapmağa
çabaladığımız
bir zamanda
aleyhimize
olanları lebi
mize çevire
medikleri gibi
lehimize olan
dostlarımız
bile muhâfaz
edemediler

ikinci "Batı Trakya Hükûmeti"nin azalarıyle Cemiyet'in faal mensupları arık burada da tutunamayarak İstanbul ve Sofya'ya çekilmek mecbûriyetinde kalmışlardır. Fakat Yunanlılar, Batı Trakya Türklerinin mücadele azmı karşısında öylesine büyük korku ve endişeye kapılmışlardır ki, Anadolu'daki Türk Yunan Harbi esnasında tesekküllü üç kolordularını devamlı bir sûrette burada tutmak mecbûriyetinde kalmışlardır. Bu da Batı Trakya Türkleri'nin Anadolu'daki mücadeleye dolaylı yardımları olarak kaydedilmelidir.

"Hemîtili"nin Yunan işgal ve istilâsına mâruz kalması üzerine burayı terkeden mücâhidler, bu defa işgal altındaki İstanbul'da faaliyetlerine gizli gizli devam etmek yolunu tutmuşlardır. Nihâyet zâferin yeniden Türk milletine nasip olacağı belli olmaya başladığı bir sırada (25 Nisan 1922) çalışmalarını aleniye döktüler. "Garbi Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti"ni kurarak faaliyetlerini hızlandırdılar. Fakat bunlar da nizam-nâmelerinde "Batı Trakya'nın mukadderatını tayin için ahâlinin serbestçe verecekleri reye yâni plebisite mürâcaat olunmasını talep etmekten daha ileri bir hareket düşünmediklerini" ortaya koymuşlardı.

ÜMİTSİZLİĞE KAPILDILAR

BU cemiyet, 15 Mayıs 1922 tarih ve 5 numaralı bir muhtıra ile Ankara'da Hariciye Vekâleti'ne müracaat ederek Batı Trakya'nın Türk olduğunu izah ettikten sonra "Millî Hükûmetin de Garbi Trakya için daha zıvâde nüfûzunu kullanmasını" istemiştir. Fakat daha sonra genişçe izah edileceği gibi Lozan'daki acunu murahhaslarımız bu samimi istek ve temenniyi gerçekleştiremeyerek Batı Trakya meselesini hüsrana kapatacaklardır. Ummadıkları bir zamanda böylesine menfi bir netice ile karşılaşarak haval kırıklığına uğrayan cemiyet mensupları, Ankara'nın rağmına bir takım tedbirlere basvurmaya kararlasmış ve bu maksatla bir de gizli plân vücûda getirmişlerdir. Zira o ana kadar Anadolu'da cereyan eden Türk-Yunan mücadelesine bel bağlayarak neticeyi sabır ve tevekkülle beklemişlerdi. Batı Trakya Türkleri, şimdi, doğup büyüdükleri bu ata yadigarı toprakların Anadolu'da büyük bir askeri hezimete uğramış bulunan Yunanistan'a verilmesi karşısında —haklı olarak— deşetli bir ümitsizlik ve hüsrana kapılmışlardır. Bu sebeple yeniden başlatmayı düşündükleri silâhlı mücadele için yeni

Rus idarecileri ile teşrik-i mesâi yollarını aramaya kadar ileri gittikleri görülmüştür. Gerçekten "Komünist ihtilâli"ni gerçekleştirecek Rusya'nın idâresini eline geçirenler bu sırada bütün milletler için "Hürriyet" isteyen sahte bir siyasetin tellâliğini yapmaktaydılar. Fakat Batı Trakya Türkleri'nin bu müracaatları onların bu dâvâda samimi olmadıklarını göstermekte gecikmedi. Zira yıllardan beri Yunan Bulgar istilâlarına karşı çeşitli safsalalar arzeden Batı Trakya hürriyet ve istiklâl mücadelesini desteklemek hususunda hiç bir harekette bulunmadılar. Bu husustaki müracaatı cevaplandırmak lüzûmunu dâhi hissetmeyen Rus idarecilerinin sükûtuna bir de Türkiye'nin lâkaytlığı eklenmesiyle Batı Trakya'nın hâlâ devam etmekte bu-

İsviçre'de bol bol gezilere katıldı

İsmet İnönü, sanki büyük işler başarmış gibi, İsviçre'de gezmesinden ve eğlenmesinden de geri kalmıyordu. İnönü, konferans sonunda diğer yabancı murahhaslarla birlikte gölde bir vapur gezisinde görüldü.

Lozan'da müzakereler başladığında bizim murahhaslarımızın ne kadar kıfayetsiz oldukları hemen görülmeye başlanmış. Müşavirlerin bir çoğu ise, müşavirlikten başka her şeyi yapıyorlardı. İste Lozan'da iyi bir netice alamayan beyet toplu halde görülüyor.

lunan esaretten kurtulmasını temine dâir bütün ümit kapıları kapanmış oluyordu.

KENDİLERİNİ AVUTTULAR

BATI Trakya'daki soydaşlarımızın kuvvetten anlayan müstevli bir kuvvet karşısında "Vilson Prensipleri"ne bel bağlaması ve Ankara'nın kendilerini sonunda yüzüstü bırakmayacağına inanması Batı Trakya için böylesine feci bir âkıbet hazırlamıştı. Halbuki Batı Trakya'nın müdâfâası Anadolu içlerinde mağlup olmuş bulunan Yunanistan'a karşı—hiç şüphesiz—evvelki merhalelerden çok daha kolay olacaktı. Ama artık ortada ne bu mücadeleye katılan Türk subayları ve ne de mahalli milis teşkilâtı vardı. Ne yazık ki, Batı Trakyalılar uzun bir devreyi, bir takım propaganda broşürleri ve nüfus istâtistikleri neşretmekle geçirmişler. Edirne'de yayınlanan Avukat Şeref Bey'in "Trakya Gazetesi" ve İstanbul basınında çıkan fer-

yatnâmelerle avunmuşlar ve seslerini dünya kamuoyuna bu vasıtalarla duyurmaya çalışmışlardır.

KARA SAHİFE

BATI Trakya Türkleri son safhada silâhlı bir mücadele veremeyerek pasif mukâvemetle vakit geçirmiş olsalar dâhi, daha önceki canhıraş karşı koymaları dikkate alındığı takdirde burasının Türkiye'den ayrılmamayı çoktan hak etmiş olduğu kolayca anlaşılabilir. Çoğu kanlı bir çok safha hâlinde ve fedâkarlıklarla devam eden Batı Trakya Kurtuluş mücadelesinin Lozan'da—bir daha alevlendirilmeyecek şekilde—söndürülmesi, acemî Türk siyâsilerinin millî tarihimize ilâve ettikleri kara bir sahife olmuştur. Şimdi de, Batı Trakya mücahidlerini komünist Sovyet Rusya idârecileriyle teşrik-i mesâiye imâle ettirecek derecede derin bir ümitsizlik ve hüsrana sevk eden Lozan Konferansının Batı Trakya dâvasını ne sûretle ele aldığı

Misâk-ı Milli'nin üçüncü maddesinde, "Türkiye ile yapılacak sulha bırakılan Garbi Trakya'nın hukukî vaziyetinin tesbiti de, halkının tam bir hürriyetle verecekleri reye göre yapılmalıdır" deniliyordu.

ve ona nasıl feci bir hâtime çektiğini açıklayalım:

15 Mayıs 1919'da İtilâf kuvvetlerinin teşviki ile Yunan kuvvetleri İzmir'e çıktı. bu suretle Türk milletinin kaderinde çetin ve buhranlı bir devre başlıyordu. Tabiatıyla asırlarca hür yaşamış bir millet bu felâketi hazmetmeyecekti. Nitekim son Osmanlı Meclis-i Mebusanı bütün bu hâdiseleri protesto eden ve dünya kamuoyuna katlanabileceğimiz fedakârlıkların hududunu çizen bir Misak kabul etti. Buna Misak-ı Milli diyoruz. Bu misak, İstiklâl Harbinin parolası olacaktı. Misak-ı Milli'nin Batı Trakya ile ilgili hükmü şöyle idi (Bu arada Batı Trakya Osmanlı hâkimiyetinde değildi):

"Madde 3-Türkiye ile yapılacak sulha bırakılan Garbî Trakya'nın hukuki vaziyetinin tesbiti de, halkının tam bir hürriyetle verecekleri reye göre yapılmalıdır."

İşte bu Misak-ı Milli maddesi, bizim Lozan'daki murahhasanımızın taleplerinde esas teşkil edecekti. Fakat acaba, Misak-ı Milli'de belirtildiği gibi Lozan'da, Batı Trakya niçin yalnızca plebisite başvurulmasını talep etmek ne derece doğru olmuştu? Başka türlü bir istekte bulunamaz mıydık?

Gazeteci Mehmet Barlas, 23 Haziran 1989 tarihli Sabah'ta yaptığı bir yorumda, Lozan Andlaşmasının Batı Trakya'daki Türklerle alâkalı hükümlerinin artık Yunanlılarca tatbik edilmediğini belirtiyor ve şöyle diyordu:

"Yunanistan'da sayıları 150 bini aşan Batı Trakya Türk'ünün durumu, Bulgaristan Türklerinden farklıdır. Çünkü bunların varlığı Lozan Andlaşması ile ve İstanbul'daki Rum azınlığı ile karşılıklı olarak teminat altına alınmıştır."

"Ancak bilmeliyiz ki, Lozan Andlaşması, tıpkı Kıbrıs ve tıpkı Ege'deki statüko konusunda olduğu gibi, azınlıklar konusunda da sona ermiştir."

"Özellikle Kıbrıs krizi başladığından beri, 1950'lerin ortalarından itibaren, İstanbul'daki Türk uyrukları Rum nüfusuna giderek azalmıştır. 1950'lerde sayıla-

n ikiyüzüne varan ve büyük partilerden milletvekili çıkartabilen Rumların toplamı, 1989'da 4-5 bine inmiştir."

"Bu bakımdan, Batı Trakya Türkleri'ne karşı dengeyi koruyacak bir İstanbul Rum nüfusundan söz etmek artık mümkün değildir. Bu sebeble de, Yunanistan, Batı Trakya Türkleri üzerinde baskıyı artırmakta ve onların sayısının azalması için, elinden geleni yapmaktadır. Yunanistan'ın bu konudaki en etkili silahı, ekonomik baskılardır."

TAVIRLAR VE TALEPLER NASIL OLDU?

"NE var ki, Yunanistan, Bulgaristan'dan farklı olarak Batı Bloku içindeki bir demokrasidir. Daha da ötesi, artık bir Avrupa Ortak Pazar üyesidir.

"Bu durum Yunanistan'ı, Türkler üzerinde daha fazla baskı yapmaktan alıkoynuyor."

Mehmet Barlas'ın belirttiği ve Yunanlılar tarafından "sona erdirilen" Lozan Andlaşması'nın Batı Trakya'lılarla alâkalı kısımları nasıldı? Lozan Andlaşması esnasında yapılan müzakerelerde Türkiye Cumhuriyetinin çiçeği burnunda idarecilerinin ve oraya gönderdiğimiz murahhasanımızın, müşavirlerimizin tavırları, talepleri nasıl olmuştu?

Lozan meselesini, Lozan'a nasıl bir heyet gönderdiğimizizi Yakın Tarih Ansiklopedisi'nin 9'uncu cildinin birinci mezzûu olan "Musul-Kerkük Dramı"nda geniş ele aldığımızdan, burada daha çok Lozan'da Batı Trakya hususundaki tavrumuz üzerinde duracağız.

Mustafa Kemal'in başında bulunduğu Büyük Millet Meclisi hükûmetiyle İtilâf devletleri arasında önce 11 Ekim 1922'de Mudanya Mütarekesi imzalanmıştı. Buna göre kısa bir müddet sonra barış yapılması icab ediyordu. İtilâf devletleri, barış görüşmelerine Ankara hükûmetiyle Osmanlı hükûmetini beraber davet etmişlerdi. Yapılan toplantıda Ankara hükûmeti, Osmanlı hükûmetiyle

münâsebeti bulunmadığını ve Türkiye'yi yalnızca Ankara hükümetinin temsil edebileceğini, aksi halde toplantıya katılmayacağını itilâf hükümetlerine bildirdi. TBMM Hükümetinin ikazını dikkate alan itilâf devletleri, Lozan'da yapılacak barış görüşmelerine Ankara hükümetinin iştirak etmesinde bir mahzur görmediler. Bunu İngiliz kabinesinde Dışişleri Bakanlığı vazifesi yapan Lord Gürzon'a bildirdiler. Gürzon da bunu, Ankara'ya haber verdi. Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti çağnya müsbet cevap verdi ve Ankara'da Lozan'a gidecek heyet seçildi. Bu heyette başmurahtas olarak İsmet İnönü bulunuyordu.

“Batı Trakya'yı Yunanistan'a bırakmalıyız”

“TRAKYA'YI BIRAKIN”

BURADA. Musul-Kerkük Dramında da (Yakın Tarih. c.9. Birinci Mevzû) belirttiğimiz bir hususa, ehemmiyetine binâen bir daha işaret etmek istiyoruz. Lozan görüşmelerine ikinci murahtas olarak katılan Dr. Ruza Nur hatıralarında, Lozan'da Mustafa Kemal'in kendilerine nasıl davranmaları hususunda şu şifahi tâlimâtı verdiğini söylüyor:

“Heyet-i Vekile bize giderken bir içtimada avuç içi kadar bir kâğıda sığışan bir talimat verdi. Mustafa Kemal, İsmet ile beni bir tarafa çekti. Dedi ki: Esaslarınız budur. Baktınız ki, hattâ Trakya'yı alamıyorsunuz, sözlerinizden dönüyorlar, uğraşmayın, terkedip sulhü yapın. Hattâ icabederse, İstanbul'dan da vazgeçmek lâzımdır. Musul için hiç uğraşmayın. Mustafa Kemal'in de şifai direktifi bu. Herife hayret ettim. Trakya ile İstanbul'un bile terkî meselesi olmuş bitmiş bir mesele hâlindeydi. Bu adamın fikri neydi? Bilmem... Galiba ne pahası-

na olursa olsun, demek ne olursa olsun sulh istiyor.” (Dr. Ruza Nur, Hayat ve Hatıratım. c.3, s.982)

Mustafa Kemal'in bu görüşüne fazla hayret etmemek lâzım. Çünkü gerek Mustafa Kemal baska yerlerde yaptığı açıklamalarında, gerekse İsmet İnönü hatıralarında bu hususu tevid edici ifadeler kullanmışlardır. Daha ileride de bahsedeceğimiz gibi, Batı Trakyalı temsilcilerin Lozan'da heyetimize kendileriyle alakalı görüşmeler yapılırken gözönüne alınması gereken hususları hatırlatmalarına rağmen, bunu da kulak ardı etmişlerdir. Meselâ onlar, Batı Trakya'da plebisit yapılmasının, bu olmadığı takdirde Batı Trakya'nın Türkiye'ye ilti-

SİRRİ BEY—İzmit Mebusu Sırrı Bey, Meclisteki glâli celâlelerde yaptığı konuşmalarında, İsmet Paşa'nın Meclis'in bütün selâhiyetlerine sahipmiş gibi hareket etmesini tenkit etmişti.

hakının talep edilmesini istemelerine rağmen heyet bu hususta tamamen kayıtsız kalmıştır..

BATI TRAKYA'YI YUNANISTAN'A BIRAKALIM

MUSTAFA Kemal'in, 16-17 Ocak 1923'de İzmit'te yaptığı basın toplantısındaki ifadeleri de, Dr. Ruza Nur'u teyid edici mahiyettedir. Mustafa Kemal o basın toplantısında aynen şunları söylemiştir:

Garbi Trakya'nın bize geçmesi kuvvet midir, zaaf mıdır, bunu düşünmek icap eder. Benim nokta-i nazarıma göre zaaftır. Garbi Trakya'nın simalinde Bulgaristan, cenubunda deniz, garbinda Yunanistan vardır. Bu arazi bu suretle iki düşman arazisine doğru uzanmıştır. Orasını elde tutmak için sarf olunacak kuvvet, oradan elde edilecek istifadeye tekabül etmez. Anavatanın selâmeti nokta-i nazarından Garbi Trakya'dan sarfınazar etmek lâzımdır. Garbi Trakya hakkında muhâriyet vesair suretle ortaya atılan nazarıyat muvakkat mahiyeti haizdir. Meselelerin hakiki olarak çâre-i halli, burasını Yunanistan'a bırakmaktır. Aynı zamanda Bulgarlar ile Yunanlılar arasında da imi bir niza (çekişme) zemini olacaktır."

Baskın Oran, "Türk Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu" isimli kitabının 159'uncu sayfasında bu belgeyi neşrederken, aynı sayfanın altındaki dipnotta, bunun, Meclis zabıt kâtiplerine tutulan ve Anıtkabir müzesinde bulunan orjinal nüshasından alındığını belirtmektedir.

Mustafa Kemal'in bu husustaki görüşlerine, tarihî gerçekler gözönüne alındığında katılmak imkansızdır. Şunu kabul etmek gerekir ki, Musul meselesinde olduğu gibi, Batı Trakya meselesinde de bizim gevşek tutumumuz, ehil olmayan ve diplomasi inceliklerini bilmeyen kimselerin görüşmelere katılması, Mustafa Kemal'in daha işin başında heyete menfi olarak görüşünü belirtmesi, Batı Trakya'nın da kesin olarak eli-

HÜSEYİN RAUF BEY— Sırtı Bey'e cevap veriyim derken, "Garbi Trakya Hududu nercedir?" diye sorarak, bu husustaki bilgizliğini ortaya koyuyordu.

TALİSİN BEY— Aydın Mebusu verdiği takdirde, "Makedonya'da Cemiyet-i Akvam idaresinde bir muhtarîyet teşkilî hususunun konferansta temin edilmesini" teklûf ediyordu.

Lozan'da Batı Trakya'yı kayıtsız şartsız istemedik

mizden çıkmasına sebeb olmuştur.

Nitekim, bir araştırmacı yazar da, bu hususta Batı Trakya'nın mutlaka kurtarılması gereken bir yer olduğunu belirtir. Şu değerlendirmeyi yapmaktadır:

"Biz Batı Trakya'yı da Lozan'da kurtarılması gerekli vatan parçalarından biri olarak telâkki ve ifâde ettik. Zira Milli Misak birinci maddesi ile asgari vatan hudutlarını umumi bir sûrette tâyin ettikten sonra Batı Trakya için bununla iktûfa emeyerek ona tahsisen diğer bir madde sevk etmiştir. Gerçekten Batı Trakya'nın Milli Misak'daki yeri ile burasının geleceğine müteâllik resmî Türk görüşünü aksettiren onun üçüncü maddesi aymen şöyledir:

"Madde 3-Türkiye sulhüne tâlik edilen Garbi Trakya vaziyet-i hukûkiyesinin tesbiti de sekenesinin tam bir hüriyet içinde beyan edecikleri rey'e göre tesbit edilmelidir." (Lozan zafer mî. Hezimet mi? c.2., s.331)

Bilhassa da resmi tarihin görüşleri istikâmetinde kaleme alınan eserlerde,

Batı Trakya'nın Millî Misak dışında gösterilmesine, hattâ Lozan'da da dışında olduğu farzedilerek kayıtsız kalındığı belirtilmesine karşılık, Kadir Mısıroğlu, bunun aksi görüşü müdâfaa ediyor ve şunları söylüyor:

MİLLÎ MİSAK'TIN DIŞINDA DEĞİLDİ

“MİLLÎ Misak'da yer alan ve betahsis Batı Trakya'ya temas eden bu madde (üçüncü madde) dikkatle incelendiğinde görülmektedir ki, burasının Millî Misak dışında telâkki edilmesine imkân yoktur. Zira, Millî Misak'ın tesbiti anın-

da Türkiye ile müttefikler arasında ileride aktedilecek bir sulh mukavelenâmesine tâlik edilmiş bulunan Batı Trakya seknesi kahır ekseriyetiyle Türk'tü. Bu bakımdan Batı Trakya'yı kurtarmak için dolaylı bir yol tâkip edilmiş ve nüfus ekseriyetine istinâden kazanılması temin edilmek istenmiştir. Bu sebepledir ki, orada halkın reyine müracaatın kâfi bir şart olarak ileri sürülmesiyle ıktıfa edilmiştir. Bunun dost, düşman, herkes tarafından bilinen bir gerçek olması yüzündendir ki, Lozan'da halkın reyine müracaat olunmasına müteallik talebimiz, yalnız Yunanistan tarafından değil karşımıza müşterek bir 'Husûmet Cephesi' halinde çıkmış bulunan bütün

devletlerce kat'i bir lisanla reddolunmuştu. Çünkü daha önce ilân edilmiş bulunan 'Vilson Prensipleri' muvacehesinde son derecede haklı olan bu istek, nazarı dikkate alınarak icâbı ifâ olunduğu takdirde, Batı Trakya'nın Türkiye hudutları dahilinde yeralacağı şüphesizdi. İşte bu sebeptendir ki: Milli Misak, orasının kurtuluşu için kâfi bir şart olarak sâdece 'plebisit' ileri sürmüştü. Bu durumda Batı Trakya'yı Milli Misak'ın dışında telâkki evlemeye imkân olmadığı meydandadır. Esasen Türk Baş Murahhası İnönü de bu güne kadar burasının Milli Misak'a dahil olmadığı yolunda bir beyanda bulunmuş değildir. Aksine Misak'ın yukarıya alınan maddesi çerçevesi dahilinde hareket ederek Batı Trakya'yı kurtarmaya çalışmıştır. Ancak meseleyi müsbeî bir neticeye ulaştırmak için daha müzâkerelerin başlangıcında Milli Misak'ın tesbiti anındaki şartların değişmiş bulunduğunu ileri sürerek burasını kayıtsız şartsız talep etmek ve sonra da tâviz veriyormuşçasına bir tavrı alarak plebisite razı olmak icap ederdi. Fakat İnönü, karşısındaki hasımların daima başvurageldikleri bu taktiği kavramayarak işe asgariyi yâni plebisiti tâleble başlamıştır. Karşısındaki hasımların ittifakından doğacak kuvvet sebebiyle başlangıçtaki taleplerden bir miktar tâvize mecbur kalacağını hesap edip bilâhare vazgeçebileceği bir takım sunî 'marjlar' ihdas edememiştir." (Lazan Zafer mi, Hezimet mi? c.2, s.331-332)

BATI TRAKYALILARIN İSTEĞİ

MUSTAFA Kemal Batı Trakya'nın Türkiye'ye ilhakını istemez ve İsmet İnönü, bu yüzden Lozan'da Batı Trakya'ya ehemmiyet vermezken, bizzat Batı Trakyalılar bu hususta, gerek TBMM Reisi olan Mustafa Kemal'e, gerekse Lozan Heyetinde Baş Murahhas olan İsmet İnönü'ye gönderdikleri mektuplarda, Batı Trakya'nın muhtariyetine kavuşmasını, ya da anavatana ilhakını istiyorlardı.

Abdürrahim Dede, "Balkanlar'da Türk İstiklâl Hareketleri" isimli eserinde, bu belgelere genişçe yer veriyor. Bu belgelere, Batı Trakya Müdâfa-i Hukuk Cemiyeti Genel Sekreteri Doktor Hikmet Feridun'un imzası vardır.

İsmi geçen kitabın 130'uncu sayfa ve devamında, 13 Nolu belgede, İsmet Paşa'ya hitaben, Batı Trakya Komitesi'nin Sulh Konferansına yardımcı olmak üzere iki zâtın bu hususta kendilerine yardımcı olacağı düşüncesiyle Batı Trakya ile alakalı haritalar ve dokümanların gönderildiği ifade ediliyordu.

MEKTUPLARDA NELER VARDI?

HİKMET Feridun gönderdiği bu mektuplarda, Lozan'da Batı Trakya'da plebisit yapılmasının talep edilmesinden dolayı memnun olduklarını belirtirken, diğer taraftan da şu ifâdeyi kullanıyordu: "Biz Garbi Trakyalılar memleketin en ibretli, en hicranlı kara günlerinde bile zafer-i millî hakkında beslediğimiz kanaatların bugün hayr-ı âray-ı husus olduğunu görmek saadetine mazharız. Bu azm-ı millî ile Edirne'mize kavuşan şanlı ordumuz şüphesiz Garbi Trakya'yı, bu güzel yurdu o namerde ve sefil düşmana bırakmayacaktır ve bırakmayacağız." (A.g.e.. s.137)

Dr. Hikmet Feridun, bu mektubu TBMM Reisi olan Mustafa Kemal'e göndermişti.

Aynı kitapla, 50 Nolu belgede de, yine Mustafa Kemal'e şu mektup gönderilmişti (Ki bu mektupta Batı Trakya'nın Türkiye'ye ilhakının matlup olduğu belirtilmekteydi):

"Çok muhterem Paşa hazretleri,

"Türkiye'nin serhad-ı garbisinde on seneden beri kâh Bulgarlar'ın, kâh Yunanlılar'ın tahammülsüz mezâlim ve itisafı altında inleyen her günâ cevri ve tazyik'e rağmen bu ecnebi hasım boyunduruklara gergendade-i itaat olmayı his ve şeref-i millîyesine kıbran bulduğu için zaman zaman şirretli halâs mücadelelerine giren ve fakat şimdiki kadar hiç bir taraftan fazla muavenet ol-

madığı için mesnetsiz ve ana vatandan uzak mücadelelerde mattaessûf muvaffak olamayan bedbaht Garbî Trakya'nın Türk olan her memleketün Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümet-i havza-i idaresine dahil olduğu şu sırada teşebbüs ve himmet-i alileriyle Ana vatan'a ilhakına muvaffakiyet hasıl olacağını ve Türkiye'nin Garp hudutlarında kalâ hizmetini her vakit ifa edebilecek olan memleketimizin daha pek çok zaman hasmımızın pay-i hakareti altında ezilmekten kurtulacağını kuvvetle ümit etmekte olduğunu arzederiz." (A.g.e., s.137-138)

CEMİYET-İ AKVAM'A GİDİLMELİ

Bu arada Garbî Trakya Hükümeti, buradaki Türklerin hukukunu müdafaa etmek üzere Lozan'a giden Batı Trakyalılar heyetine verilen talimatın birinci maddesinde, "Heyet-i Murahhasa 'Garbî Trakya'da ârây-ı Umumiyyeye müracaat' talebinde bulunacaktır" denilirken, ikinci maddesinde, "Garbî Trakya'da gaye-i asliye Türkiye'ye iltihaktır. Bunun tahakkuk imkânı, imkân-ı siyasiyede bulunmadığı anlaşılsa 'istiklâl' gayesi takip olunacaktır" deniliyor ve şöyle devam ediliyordu:

"Garbî Trakya'da müstakıl bir hükümet teşkiline de imkân bulunamazsa Türkiye Başmuraahsının rey'i alınmak şartıyla 'Cemiyet-i Akvam Himâyesinde muhtariyet' gayesine doğru gidilecektir." (A.g.e.s. 141-142)

Bütün bu mektupların, belgelerin, feryatların neticede hangi gayele olunduğu bilinmez. Cumhuriyet idarecileri tarafından nazara alınmadığına ve bir tek plebisitte birazcık ısrar edilir gibi görünüldüğüne Lozan'ın ileriki safhalarında şahit olacağız.

İsterseniz şimdi Lozan'a Başmuraahas olarak giden İsmet İnönü'nün, Batı

Trakya hakkında görüşlerini ve Lozan'da nasıl tavrı aldığını takip edelim. İnönü'nün hauralarının ilk sahifasında göze carpan en mühim husus, "Batı Trakyalıların orasının Türkiye'ye ilhakı mevzuundaki görüşlerinin makes bulmadığıdır." İşte bakınız İnönü neler diyor: (Bilindiği gibi Lozan Konferansı 21 Kasım 1922'de başlamış, 4 Şubat 1923'te iki ay ara verilmiş, daha sonra da 23 Temmuz 1923 tarihine kadar da devam etmişti. Batı Trakya meselesi de Lozan'da ilk komisyonda görüşülmüştü.):

"Komisyon önünde ilk defa isteklerimizi söylerken, benim Garbî Trakya'da plebisit yapılmasını istememden Mösyö Venizelos çok endişe etmiş olacak ki, konuşmasında bu mesele üzerinde durmuş. Garbî Trakya halkının ekseriyetle Rum olduğunu iddiâ etmiş. Kendisine cevap verirken Garbî Trakya hakkında şöyle dedim:

"Mösyö Venizelos. Garbî Trakya hakkında herhangi bir münakaşayı ortadan

İsmet İnönü *Lozan'daki müzakereler esnasında, Venizelos'a şöyle diyor: "Trakya'nın mukadderatı bir hal yolu beklemektedir ve mesele açıktır. Türk heyeti Garbî Trakya'nın Türkiye'ye geri verilmesini istemektedir. Bunu bir kere daha teyit eder."*

kaldırmak istemiş tir. Halbuki Neuilly Muahedesine göre, idaresi muvakkaten mütteliklere tevdi edilen Trakya'nın mukadderatı bir hal yolu beklemektedir ve mesele

açıktır. Türk heyeti Garbî Trakya'nın Türkiye'ye geri verilmesini istemektedir. Bunu bir kere daha teyit eder. Fakat Türk heyeti büyük bir çokluğu Türk heyeti büyük bir çokluğun Türk olan buralar ahalisini, mukadderatını bekleyen bir kutada oturan insanlara büyük devletlerin sulh programında yazılı olduğu gibi kendi mukadderatını kendi tayin etmek hakkının tanınmasında ısrar eder. Esasen Garbî Trakya'da halkın ekseriyetinin Rum olduğunu ileri süren Yunan heyeti için, halkın reyine müracaat meselesi hiçbir surette endişe verici olmamalıdır. Hakikaten dedikleri gibi ise, plebisit yapılması, Garbî Trakya'nın Yunanistan Hükümetine geçmesini temin ve teyit eder." (İsmet İnönü. Hatıralar. c.2, s.65-66)

İsmet İnönü, hatıralarında, Lozan'da Birinci Komisyon'da görüşülen Batı Trakya hususunda ne gibi tavırlarda bulunulduğunu şu şekilde anlatıyor:

"Biz Garbi Trakya'da kamuoyuna müracaat edilmesini isterken, bu isteğimizi Misak-ı Milli'deki şarta bağlıydık. Yunanlılar da karşımıza çıkıp Garbi Trakya'yı biz sizden almadık, Bulgarları yendik, Bulgarlardan aldık, diyorlardı. Müttefikler de aynı surette karşımıza dikiliyorlardı. Hülâsa eski hükümetlerin hatalarının cezasını çekiyorduk. Müttefiklerin Trakya hududu olarak bize teklifi Meriç nehri idi. Karaağaç'ı vermek istemiyorlardı. Hudut boyunca Karadeniz'den, Akdeniz'e kadar iki tarafta tarafsız ve silahsız bir geniş bölge teklif ediyorlardı. Bu bölgeleri mütehassıslardan kurulu tâli komisyon kararlaştırılacaktı.

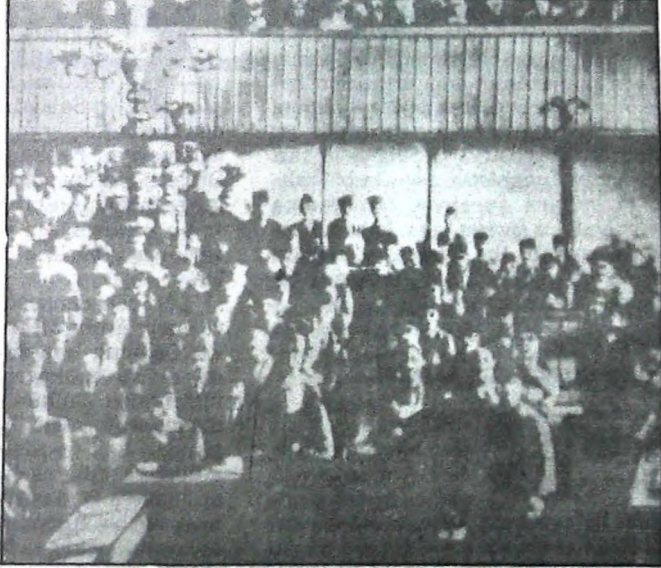
"Münakaşalar çok sert oldu. Garbi Trakya üzerindeki iddiâmızı ilk önce Balkan devletlerine tahlil ettirdiler. Yunanistan şikâyet etti. Evvelce de söylediğim gibi Yunanistan'ın şikâyetlerine kolay cevap veriyorduk. Yugoslavya talebimize karşı kuvvetli olarak vaziyet aldı. Türklerin Meriç garbına ve Garbi Trakya'ya geçmelerinin kendilerince bir tehlike işareti olacağını açıkça ifade etmeye çalışıyordu. Ondan sonra müttefiklerin her biri, Fransızlar, İtalyanlar, Japonlar, hepsi bizim taleplerimize kar-

şı çıktılar. Sonunda Lord Gürzon, bizim Meriç garbında arazi isteklerimize bütün Balkanların müttefikken karşı koymalarındaki ehemmiyeti ve vehameti belirtmek için bütün takatını sarf etti.

KUSURU ÖRTBAS ETMEYE ÇALIŞMAK

"HÜLÂSA Garbi Trakya meselesinde eski Türk hükümetleri yanlış politika tutmuşlardı. Biz Millî Mücadelenin zafe-

Hâriciye teşkilâtımız basit ve beceriksizdi

Lozan Andlaşmasında Batı Trakya'nın elden çıkması 2. Grup asla rûz olmuyordu. Bu yüzden andlaşmanın 1. Mecliste tasdik edilmesi tehlikeye girmişti. Hemen bir erken seçim oyunu ile kâhır اکثریتی Mustafa Kemal taraftarı olan 2. Meclis teşekkül ettirildi. Böylece Lozan'a karşı çıkan 1. Grup mensupları tasfiye edilmiş oluyordu.

rinden sonra Lozan'da kamuoyuna müracaat ile bir çıkış yolu bulmaya çok çalıştık. Fakat siyasi ve askeri güçlükler böyle bir dileği neticelendirmeye imkân vermemiştir." (İsmet İnönü, Hatıralar, c.2. 67-68)

İnönü, yukardaki ifadelerinde bir taraftan kendi kusurlarını "suçu eskiye yüklemekle" örtbas etmeye çalışırken, diğer taraftan bir gerçeği dile getiriyor ve bir çok devlet tarafından yalnız bırakıldıklarını, hiçbir desteklerinin olmadığını söylüyordu. Bu durumun neden meydana geldiğini, bir yandan oraya gönderilen müsavırlarımızın çoğunun ehli-yetsiz olduğunu, eğlenceye daldıklarını gözönüne alırken diğer taraftan, Ali Fuat Cebesoy'un şu ifadelerine kulak verelim. Ali Fuat Cebesoy, "Siyâsi Hâtıralar" isimli eserinin 177'inci sayfasında bakın meseleyi nasıl değerlendiriyor:

"Lord Gürzon, emperyalizm siyasetine Balkan devletlerini de katmağı unutmamıştı. Antant devletlerini Türkiye sulhü meselesinde kendi tarafına kazanırken, Balkan hükümetlerini de aynen kendi tarafına çekmek istemişti. Bunlar hep beraber avlamak için aralarında münazâfih olan meseleleri hal ve onları tatmin edecek şekiller bulmuştu. Bulgaristan'a Adalar denizinde bir mahreç, Yugoslavya'ya Selânik'te bazı tâvizat ve Yunanistan'a da Garbi Trakya'yı vermek suretiyle konferansta müşterek bir siyaset takip imkânını istihsal etmişti. Bu siyasetin emareleri konferans müzakereleri esnasında tamamen sezilmiştir.

İNSİYATİF LORD GÜRZON'UN ELİNDE

"BASİT ve beceriksiz olan harici teşkilatımız, Avrupa ile sulh yapmağa çabaladığımız bir zamanda, aleyhimizde olanları lehimize çevirmek şöyle dursun hakiki ve lehimize olan dostlarımızı bile muhafaza edemeyerek düşmanlarımıza kaptıracak kadar âciz ve hareketsiz kalmıştı. O tarihlerde harici teşkilatımız hakikaten zayıf. Esasında pek parlak ve mukemmel olmamakla beraber tecrübeleri inkâr edilemeyecek Osmanlı hariciyesi, millî hükûmetin teşkilâtına katılmak arzusunu göstermemişti.

"Hariciyemizin müsbet bir faaliyet

gösterememesinden dolayı Mudanya askeri konferansında Fransız dostlğundan gördüğümüz yardımı Lozan Konferansında görememiştik. İhtilaf halinde bulunan Balkanların aleyhimizde birleşmelerine mâni olamamıştık. İngiliz emperyalizmi ve onun mümessili olan Lord Gürzon, konferans başlamadan evvel ve başladıktan sonra insiyatifi eline almıştı."

Gerçekten de, hariciyemizin beceriksizliği bizi Lozan'da desteksiz bırakmıştır. Osmanlı'nın tecrübeli hariciyecileri o zaman bulunmuş olsaydı belki de Lozan'ın bizim lehimize neticelenmesi mümkün olabilirdi.

İNÖNÜ'NÜN KONUŞMASI YERİNDE DEĞİLDİ

Ali Fuat Cebesoy, aynı eserinin 183'üncü sayfasında 1922 yılı Kasım ayının 20'inci Salı günü açıldığını söylediği Lozan Konferansında, İsviçre Konfederasyonu Başkanı Hab ve İngiltere Dışişleri Bakanı Lord Gürzon'dan sonra İsmet İnönü'nün bir konuşma yaptığını ve bu konuşmanın yerinde olmadığını söylüyor. Evvelâ o konuşmaya bakalım:

"Dört seneden ziyadedir, Vilson esası ve imanı üzerine kurulmuş bir mütareke, Osmanlı İmparatorluğunun girişmiş olduğu muhasematı, resmi surette tatil etmiştir. Sulhün nimetlerinden daima mahrum kalan Türk milleti, o tarihten beri hak ve adalet istihsalı yaptığı mükerrem sulh teşebbüslerinin kifayetsizliğini ve faydasızlığını idrak ederek, artık hiç bir kurtuluş ümid kalmadığını anlayarak, varlığını korumağa ve maddi manevî kendi vasıtalarıyla istiklâlini sağlamaya muvafak oldu. Bu yolda birçok ıstıraplara katlandı. Hadisiz hesapsız fedakârlıklara rıza gösterdi.

"Hür milletler, bu hale teveccühli bir gözle şahit olmuşlardır. Her yaşta ve her mevkide Türkler, kadın ve çocuk, bu müdafaa harbine iştirak ettiler. 1918 tarihinden sonra Türk milletinin maruz kaldığı sonsuz hücumları ve ıstırapları,

burada hatırlatmaktan kendimi alamıyorum. Gerek bu hücumları ve ıstırapları ve hiç bir askeri mecburiyetli olmaksızın, Türkiye topraklarının en zengin ve mamur kısımlarında münhasıran mahvetmek ve yıkmak fikriyle muntazam yapılmış tahribatı, hiç bir veçhile mazur göstermek kabil değildir.

"Hâlâ bu dakikada bile, bir milyon-dan ziyade masum Türk'ün Küçük Asya ovalarında ve yaylalarda evsiz ve ekmezsiz, serseri gibi dolaştıklarını da hatırlatmak isterim. Türk milleti insan takatı üstündeki fedakârlıklara katlanamaz suretiyle, medenî insanlık arasın-

nutuk söylemek için ısrar etmesi ve nihayet Lord Gürzon'dan sonra, kürsüye çıkarak oldukça sert bir lisan ile kaleme alınan hitabesini irad etmesi, murahhaslar üzerinde iyi bir tesir bırakmamıştı. Sırf küşad merasımı için Lozan'a gelmiş olan Fransız başvekili Poincaré ile İtalyan Başvekili ve Diktatörü Mussolini de pek memnûn kalmamışlardı. Türkler cihan sulhünü ihlâl eder. Onlara söz anlatmak mümkün değildir" tarzında çıkarılan menfî propagandalara bu sebeble hak veren bazı kimseler de çıkmıştı. Fransız müşahitler, bu hitabenin aleyhimize bir hava yaratmış oldu-

Müşâvirler ve murahhaslar vukufiyetsiz kimselerdi

da derin bir hayat kuvvetine malik milletlere has olan mevcudiyet ve istiklâl hakkı ile, sulh ve sükûna çalışmak unsuru olmak üzere büyük bir mevki kazanmıştır. Türkiye Büyük Millet Meclisinin kat'î gayesi, bu mevkî muhafaza ve tahkim etmekten ibarettir. Son senelerin hadiseleri beşeriyetin vicdanında umumî sulh ve sükûnun devletler tarafından birbirlerinin haklarına ve hürriyetlerine saygı gösterilmedikçe gerçekleşmeyeceği hakikatini bir akide haline koyduğu cihetle, bu vakalarına hırası istikbâl için bir sulh ve sükûnun teminatı teşkil edeceğini ümit eylerim."

İnönü, sözlerini konferansın memnuniyet verici bir neticeye varmasını ümit ettiğini belirttikten sonra, İsviçre Cumhuriyeti'ne toplantının burada yapılmasını kabul ettiği için teşekkürlerini bildirerek son vermişti.

İNÖNÜ'NÜN SÖZLERİ GÜRZON'A YARADI

Alı Fuat Cebesoy, bu konuşmayı şu şekilde değerlendirmektedir:

"Türk Başmurahhası İsmet Paşa'nın konferansın açılış töreninde

ğunu söylemekte tereddüt etmemişlerdi. Bu durumdan en çok Lord Gürzon faydalanmıştı.

"Eğer İsmet paşa, merasım sırasında muhakkak söz almak lüzumunu duymuş ise, konfederasyon reisî Hab'a ve İsviçre milletinin gösterdiği misafirperverliğe teşekkürle iktifa eder, o hakkın ve hakikatın ifadesi olan sözlerini ve mısallerini müzakereler sırasında aynen söyleyebilirdi. Meselâ birinci oturumda Lord Gürzon'un her tarzine yaptığı itirazlar yerine bu hitabeyi okur ve müessir olurdu."

Ali Fuat Cebesoy, hatıralarının 185'inci sayfasında da Lozan'da şartların ne olduğunu ve murahhaslarımızın durumunu da şu şekilde hülasa ediyor:

"Yabancı ve tarafsız müşahitler, murahhas heyetimize, muzafer bir milletin temsilcilerine layık olan muamelenin yapılmadığını, eski husumetin hemen hemen aynı kuvvetle kendisini belli etmeye başladığını söylemişlerdi.

"Türk murahhas heyetinin içinde bulunduğu şartlar gücü. Bizim murahhaslarımıza hakikaten ehemmiyet verilmediği istenmiyordu, halbuki konferans başlamadan evvel Başmurahhasımızın Paris'te ve Lozan'da edindiği iyi intiba-

lar, konferansta yaratılan havanın bûsbütün aksine olmuştu. Bu değişen havanın en mühim sebebi Lord Gürzon'un bılınuşu ve konferansa bizzat riyaset edışı idi. Daha evvel de tebarüz ettirdiğim gibi bu zat, İngiliz emperyalist siyasetini tatbik edicilerin başında geliyordu. Yakın Şark siyasetinin entrikalarını ve hususiyetlerini çok iyi biliyordu.

"Lord Gürzon, arkalarında muzaffer ordular bekleyen mümessillerimizi konferans salonunda şaşırtmak ve onlara tazyik yapmak, şiddet göstermek suretiyle Yunan ordusuyla elde edemediği muvaffakiyeti bu yeni taktik ile elde etmek istiyordu.

"Bizim murahhaslarımıza gelince, Avrupa konferanslarının asırlardan beri inceliklerine, dessashıklarına ve lisan oyunlarına vukufsuzluğu ve ecnebi lisanlarına yeter derecede aşinâ olamamaları Hindistan'ın bu eski ve azametli valisinin oyunlarına fırsat veriyordu."

BİLGİSİZLİĞİN BÖYLESİ

MÜŞAVİRLER gibi oraya giden murahhaslar da vukufuysuz ve beceriksiz kimselerdi. İşte bu vukufuysuzluk bir kitapda şu şekilde anlatılıyor:

"Batı Trakya Lozan Konferansı'nda en evvel müzâkere edilen bir mesele olmuştur. Bu, Türkiye'nin Avrupa yakasındaki hudutlarının çizilmesinden tabii bir sûrette ortaya çıkmış ve münakaşası da toprak ve askerlik işlerine bakan 'Birinci Komisyon'un 22 Kasım 1922 tarihli ilk toplantısında başlamıştı. İlk olarak söz alan İnönü, Doğu Trakya için 1913 yılında tesbit edilen hududu talep etmiş. Batı Trakya için de halkın reyine müracaat olunması talebini ileri sürmüştür. Bu hudut, Karadeniz'den Meriç Nehri mansabına, yani denize döküldüğü yere kadar bir kavis teşkil ediyor ve Meriç Nehri'nin batısında cüz'î bir araziyle de içine alıyordu.

"Lord Gürzon, Meriç Nehri'nin batısındaki ve İnönü'nün ifadesiyle 'büyük kısmı Türklerle meskün' yerden neresi-

nin kastedildiği hakkında ızahat talep edince, İnönü buna 'mühassısların reyini aldıktan sonra' yolunda kekeme bir cevap vermiştir. Daha o anda ortaya çıkan bu tutum, Türk Baş murahhasının arazi taleplerinde sarîh ve kat'i hudutlar gösterebilecek kadar kararlı ve bilgili olmadığını açığa koyuyordu. İnönü'nün bu celsedeki Batı Trakya meselesiyle alakası son derecede zayıf olan ve Yunanistan'ın Anadolu'da giriştiği askerî harekâtın doğan mes'uliyetine dair konuşmasını, Doğu Trakya için 1913 hududu, Batı Trakya için halkın reyine müracaat' sûretinde maddeleştiren Lord Gürzon kendisini daha sarîh bir beyânata davet ederek Batı Trakya'ya tamamıyla sahip olmayı isteyip istemediğini sordu. İnönü burasını 'kat'i bir sûrette talep etmediği' cevabını verdi. Bunun üzerine Lord Gürzon, onun bu husustaki hazırlıksızlığını daha bâriz bir hâle getirmek ve zaafılarını bütün murahhasların gözleri önünde ortaya çıkarmak için 'reye müracaat etme meselesinde Batı Trakya sınırlarını nasıl düşündüğünü öğrenmek istediğini' söyleyince İnönü, yine 'bu ızahatı ancak mühassıslarla görüştükten sonra' verebileceğini beyan ve ifade etti.

RIZA NUR'UN DÜŞÜNCELERİ

"LOZAN zabıtları incelendiğinde, İnönü'nün dâima gereken cevabı bu şekilde ileriye tâlik ettiği görülür. Onun hazırlıksızlığını ifşâ eden bu mütevali tutum Lord Gürzon'un kendisini her fırsatta 'hemen cevap vermeye' zorlamasını intac etmiştir.

"Mesele böylesine bilgisizlik ve tereddütlerle başlayınca elbette bundan Türkiye lehine bir netice almaya imkân yoktur." (Lozan Zafer mî, Hezimet mî, c.2., s.336-337)

Lord Gürzon'un, İnönü'ye Batı Trakya'yı tamamıyla isteyip istememesini sorması karşısında, İnönü'nün "İstiyorum" diye cevap vermesi elbette herşeyi değiştirecekti. Ama o, böyle bir diploma-

tık yola başvurmamış ve isteklerini olduğu gibi söylemeyi tercih etmiştir: Plebisit. Aslında yalnızca İnönü değil, Ruza Nur da, ikinci murahhas olarak aynı hatayı işlemiştir.

İşte Ruza Nur'un bu husustaki düşünceleri:

"Biz Garbi Trakya'da plebisit istiyoruz. Frenkler buna asla yanaşmıyor. Garbi Trakyalılardan bir heyet gelmişti. Galip Bahtiyar da heyetteydi. Türkiye'ye iltihak olmazsa muhtariyetli bir idare istiyorlardı. Bura Türkleri evvelce silâhlı bir isyan yapmışlar, çeteler teşkil edip vurmuşlardı. Gayret göstermiş bir halk idi. Bir aralık istiklallerini de ilân

zım Meriç'in sağına geçmemize Sırplar da tahammül edemiyorlar. Tarihî tekerür etmek ihtimalinden yani Sırbistan'ı Türklerin yeniden istilasından korkuyorlar. Bu uzak bir ihtimal ama bu korkuları vardır. Nitekim Sırp delegesi ve Hariciye Nazırı Nuniçic bunu böylece açıkça konferansta söylemiştir. Vahia Mudanyada bir kere Meriç hududu kabul edilmişti. Yapacak bir şey kalmamıştı. Fakat belki bir muhtariyet mümkün müydü. Neyse ben hiç olmazsa ikinci komisyon müzakeresinde Frenklerin istediklerini İstanbul'a mukabil tutarak ahali mübadelesinden Garbi Trakya'yı istisnâ ettirdim. Bu da bir kârdı." (Dr.

Lozan'a giden heyet M. Kemal'e bağlıydı

İkinci Grup milletvekilleri müzakerelerin sona ermesini istemiyorlardı. Bu sebeble "kışiyet-i müzakere" tahririnde başta Ali Şükrü Bey olmak üzere, Karahisar mebusu Hulûsi Çankırı mebusu Neşet, Karahisar mebusu Mehmet Şükrü gibi vatanperver milletvekilleri açıkça red oyu vermişlerdi.

etmişlerdi. İsmet müteahhas komitesinden birden bu baktaki mütâlaalarını terkedermişler. Bunu bana da haber vermeden yapmıştır. Galip Bahtiyar ve arkadaşları pek meymus oldular. İsmet'e kazdılar ve Lozan'ı bırakıp gittiler. Ben bu işi sonuna kadar götürmek istiyordum. Belki birşey almak mümkün olurdu. Henüz pek az uğraşmış idik. Hem de bu işte haklı idik. Frenkler plebisit istemiyorlardı, çünkü ekseriyet Türktedir, biliyorlar. Öyle bir yer ki, kesif Türk ahali ile meskündür. Ancak bi-

Ruza Nur, Hayat ve Hatıratım, c.3., s.1010-1012)

Dr. Ruza Nur'un belirttiği, Batı Trakya'dan gelen bir heyetün Türkiye'ye iltihak veya muhtariyet gibi isteklerinin Türk murahhasları tarafından üzerinde durulmamasına, daha ileride Batı Trakyalıların Lozan Andlaşması yapıldıktan sonraki düşüncelerini anlatırken temas edeceğiz.

Amâ şurası bilinmelidir ki, Lozan'a giden heyet ne Büyük Millet Meclisinin, ne de akıl ve mantığın isteği istikâme-

tinde davranmamışlardır. Zaten baştan Musul'la beraber Batı Trakya'yı da elden çıkarmak hususunda neredeyse kararlı bir haldeydiler. Yalnızca Milletvekillerin nasıl bir düşünce içinde olduğuna bakmak bile, Meclis'le Heyetün ne kadar bir binne zıt olarak düşündüklerini görmeye ve anlamaya kâfidir. Zaten elimizden bir kuş gibi uçup giden Musul hususunda da Meclis ayrı, heyet ayrı tellerden çıkmıştı. Bu hususta da öyle... Bu sebeble TBMM'nde nasıl bir hava hakim olduğuna bakmak istiyoruz. Böylece Meclis'in üstünde irade sahibi olduklarını zannedenlerin nasıl yanlışlar içine düştüğünü daha iyi anlamış oluruz. Bunun için de evvelâ, Lozan'a Murahhas olarak gidenlerden birisi olan Hasan Saka Bey'in, İsmet İnönü tarafından Türkiye'ye gönderilmesine ve Meclis'te Batı Trakya ile alakalı söylediklerine bir bakalım.

Büldüğü gibi, Lozan'a giden heyet, tam bir salâhiyetle gitmemişti. Bir çok hususta verecekleri kararları hep Ankara ile, bilhassa da Mustafa Kemal'e görüşerek neticeye bağlıyorlardı. Ama, Ali Fuat Cebesoy'un ifadesiyle, sulh konferansı başlayalı bir buçuk ay olduğu halde, bütün meseleler birer birer konuşulduğu halde, hiç birisi de doğru dü-rüst bir neticeye bağlanmamıştı. Hatta bu husus Lord Gürzon'un çok dikkatini çekiyordu.

Konferansa rıyaset eden Lord Gürzon, Türk Başmurahtasının kâfi derecede salâhiyetli olmadığından, her mevzu'ya Ankara'dan izin almak veya mesai arkadaşlarıyla uzun uzadıya müzakere-lerde bulunmak sureti ile sulhu geciktirdiğini ileri sürmüş ve şikâyet etmişti. Hatta murahhas aza Hasan Saka Bey'in Ankara'ya kadar gönderilmiş olmasını da, iddiasını teyit eder mahiyette gös-termişti.

Lord Gürzon'un bu veya buna benzer taktiklerle Misak-ı Milliye dayanan sı-

yâsetimizi, İsmet Paşa dan alacağı ka-rarlarla zavılatmağa çalışmak istediği de sezilmenmiş değildi.

Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıraların-da, İsmet Paşa'nın diğer milletlerin mu-rahhasları gibi salâhiyetli olduğunu ama aynı zamanda Büyük Millet Meclis-inin ve hükümetinin de lumadını hâiz olduğunu söylüyordu. (s. 199) Ama Lo-zan Andlaşması da imzalanırken görü-lecek ki, Mustafa Kemal den başka hiç kimsenin bu hususta sözüne itibar edil-memiştir. Büyük Millet Meclisi nde ko-nuşulan sözler ise, tarihi birer hakikat olarak kalmaktan öteye geçememiştir. Çünkü o gün ipleri eline geçirenler Meclis falan dinleme-mislerdir.

Ali Fuat Cebesoy, Hasan Saka'nın ne-den gönderildiğini de şu şekilde açıklıyor:

"İsmet Paşanın, İcra Vekilleri Heyeti Reisî Hüseyin Rauf

Beye çektiği 22 Aralık 1922 tarih ve 125 numaralı şifreli telgrafi, konferans es-nasında maruz kaldığı müşkülâtın dere-cesini anlatmağa kâfi gelecektir. İsmet Paşa diyor ki:

"Mali işlerimiz iyi değildir. Düşma-nın metalibi çoktur. Adamlar son dere-ce kuvvetli mütehassıs, musır ve muk-nidir. Hükümetten aldığımız talimat bazı mütehassısların söylediğine göre, mümkünülcra değildir. Ben memleketin bütün maliyecilerini etrafıma top ladım. Aralarında ittihad-ı eskâr olmu-yor. Bu zıt ahval tahtında murahhas Hasan Bey ahvali bir defa Ankara'ya şahsen anlatmağa lüzum-ı kat'î görü-yor. Mezuniyet istiyorum."

"Hükümetçe verilen müsaade ve me-zuniyet üzerine murahhas Hasan Bey Lozan'dan Ankara'ya geldi. Büyük Mil-let Meclisinin 1923 yılı Ocak ayının bi-rinci Pazartesi günü celsesinde konfe-ransın mesaisi hakkında uzun izahat verdi." (Ali Fuat Cebesoy'un Siyasi Hatı-ratı, s. 199)

İsmet İnönü, hatıralarında, 'Garbi Trakya'nın kamuoyuna mü-racaat edilerek kurtarılması tezi le-min olunmadı diye, bunun üzerinde de büyük gürültüler oldu. Garbi Trakya'nın behemehal kurtarılması için ısrar ettiler' diyerek, Meclisteki havayı aksettiriyordu.

Hasan Saka Bey, Batı Trakya ile ilgili o celsede şunları söylüyordu:

"Garbi Trakya için de Misak-ı Milli-mizde mevzu bahis olan plebisittir. Bu metalden vaz geçmiş değiliz. Plebisitten nokta-ı nazarımız, ora halkının ekseriyet-i arasını ızhâr ederek bize iltihaklarını temin değil, bilakis arzu ettikleri şekli idareye müstakillen sahip olmaları nokta-ı nazarında olduğumuzu söylemek mecburiyeti karşısında bulunduğuk."

TBMM'DEKİ MÜZÂKERELER

GEREK Lozan'daki görüşmeler inkıtaa uğradıktan sonra olsun gerekse evvel, TBMM'de gizlice celseler halinde yapılan müzakerelerde milletvekilleri, Misak-ı Milli'nin gereklerinin yerine getirilmediğini, murahhasların kifayetsiz olduğunu ve değiştirilmesini istiyorlardı.

Birinci Meclis barut gibiydi

Plebisit yoluyla meselenin halledilmesi Balkan devletlerin müsbet bakmadıklarını belirten Hasan Saka, Trakya'nın muhtariyetine kavuşmasına bilhassa da Sırpların karşı çıktığını kaydediyordu. (TBMM Gizli Celse Zabıtları c. 3, s. 1172)

Batı Trakya'da plebisit yapılması istemiş kabul görmeyince Türk murahhasları ne yapacaklarını şaşırmışlar ve elleri kolları bağlı olarak durdukları yerde kala kalmışlardı.

Nitekim, İsmet İnönü, hatıralarında, "Garbi Trakya'nın, kamuoyuna müracaat edilerek kurtarılması tezli temin olunmadı diye, bunun üzerinde de büyük gürültüler oldu. Garbi Trakya'nın behemehal kurtarılması için ısrar ettiler." diyerek, Meclis'teki havanın nasıl olduğunu açıklıyordu. (İsmet İnönü, Hatıralar c. 2, s. 100)

Lozan'daki müzakereler inkıtaa uğradığında aslında İngilizler tarafından terüplenen sulh projesi de hazırdı. Bu sulh

projesi, 24 Temmuz 1923'de imzalanan Lozan Barış Andlaşması'nın da üç aşağı beş yukarı aynı metni olacaktı. Bu sulh projesinden TBMM'deki milletvekillerinin de haberi vardı. Bu metni kabul etmiyorlardı.

Milletvekilleri, daha Lozan Andlaşması imzalanmadan 4-5 ay önce, Sulh maddelerinde neler olduğunu öğrenmişti. Meselâ Batı Trakya Türkleri'nin, İstanbul Rumlarına karşılık mücadele eden istisnâ tutulmasına şiddetle karşı çıkıyorlardı. Bilindiği gibi mübadele protokolü Lozan Andlaşmasından daha önce imzalanmıştı.

MURAHHASLARIN YANLIŞLIĞI

IZMİT Mebusu Sırmı Bey, 5 Mart 1923'de yapılan müzâkerelerde, İsmet Paşa'nın Lozan'da TBMM'nin hâricinde salâhiyet sahibi olmadığı halde, bu salâhiyete sahipmiş gibi davranmasını tenkit ettikten sonra, Misak-ı Milli'yi ayaklar altına aldığını belirtiyor ve ekliyordu:

"Yalnız diyebilirim ki olsa olsa İsmet Paşa Hazretleri Misak-ı Milli mefhumunu tamamıyla bizim bildiğimiz gibi telâkki edememişler, telâkkileri yanlışlar. Kezâlik heyet-i murahhasa'da tekerrür eden bu yanlış telâkkilere misal olmak üzere diğer bir misal daha getireceğim; o da Rıza Nur Beyefendiye Garbî Trakya'ya dair sorduğum suale ve aldığım cevaba dâirdir. kendilerine dedim ki: İstanbul Rumlarını Garbî Trakya'ya muâdil yerlerinde bıraktınız. Halbuki Garbî Trakya buna karşı verilecek bir vavz değildir. Misak-ı Milli mefâdince bu küt'a ahalisi dahi izhar edecekleri kendi mukadderatlarını tayin etmek hakkını haizdi. Siz nasıl oldu da Misak-ı Milli'ye muhalif olarak bu Garbî Trakya ahalisini İstanbul Rumlarına muadil tutarak bu Rumların yerlerinde bıraktınız? Mübadeleden feragat ettiniz. Dediler ki: Evet biz mahaza Garbî Trakya ahalisini reylerini izhar etmek için bıraktık. Aradan çok geçmedi Şeref Bey bu kürsüyü teşrif ederek söylediler ki: Garbî Trak

ya'nın bir kısm-ı mühimmi ve Türklerle meskün olan mahallî mübadelele tabidir. Bunu ben de biliyorum. Fakat hepimiz iştîmîş olduğun bir sözü bililtizâm işhat ediyorum. İlepimiz bu maddeye göreceğiz. O halde acaba bu nereden geldi? Haniya Garbî Trakya ahalisi mahza reylerini izhar etmek için yerlerinde bırakılmışlardı? İste bu gösteriyor ki, Misak-i Milli mefhumunu telakkide heyet-i murahhasamız yanlışlardı. Bu yanlışın Heyet-i Celile nasıl tefsir edecek, onu bilmiyorum. Yalnız gayet mühim olan bir nokta üzerinde bulunuyoruz. Bunlar, bu sakatlıkları bizim muvacehemizde sarîh bir surette ifâde edilmiştir. Tefsirden müstağni olacak sarahatla bize karşı söylenilmiştir. Şimdi biz bu tefsirat karşısında sükût edecek olursak bilahare 'Biz Meclis tarafından verilen veche dairesinde hareket ettik. Onlara her şeyi tafsilatıyla söyledik. Bizim hatamız varsa tashih etmeli idiler. Şurada yanlışlık vardır, demediler' Sükûtumuzu aleyhimize delîl işhat ederek Meclis bize müşâreket etmiştir. Müzaheret etmiştir, diyerek millete karşı mesuliyeti Meclise devredeceklerdir." (TBMM Gizli Celse Zabıtları.c.4. s.108)

Sırmı bey daha da şiddetlenerek şöyle devam ediyordu:

"Karaağaç'ın Garbî Trakya'nın Misak-ı Milliye göre kendi mukadderatını bizzat tayin etmek hakkını böyle bir Misak-ı Milli cetvelinden çıkardığımız zaman, yalnız oradaki hakk-ı millimizden feragat etmiş değiliz. Bu, harb-i umumi neticesinde devletler arasında hâkimiyet nizamı tevhit eden bütün kütaların haliz olduğu bir hakur. Ve biz de bu hakkı istiyoruz. Nasıl başka memleketlerde sekene-i mahalliye reyini söylemek suretiyle kendi hakimiyetini tayin etmişse, biz de Garbî Trakya'da aynı hakkı istemişük. Bu bir insani hak idî. Heyet-i murahhasamız bu insani haktan nasıl feragat ve mahrum olur? Efendiler. Bu demek değil midir ki, ârâsından reylerinden istifade ile tayin mukadderat hakkı Hristiyanlara mahsus bir hakur. Müslümanlar bundan istifade etmez demek değil midir? Bunu tasdik etmek

İnönü, Lozan'ı M.Kemal'in emrinden sonra imzâladı

Temmuz ortalarında Lozan Konferansı sona erdi. İsmet Paşa, konferans çalışmaları bu safhaya gelince Ankara'dan imza yetkisi istedi. Fakat Rauf Orbay'ın başında bulunduğu Türk hükûmeti uzun müddet Lozan'a imza yetkisini göndermedi.

İsmet Paşa, 18 Temmuz'da Mustafa Kemal'e gönderdiği telgrafta, "Eğer hükûmet kabul ettiğiniz şeyin katiiyen reddini düşünüyorsa bunu bizim yapmaktaki imkân yoktur" diyordu.

Müslümanları herkes nazarından bey-nelbeşer bir zلیل mevkiine düşürmek değil midir?"

Sırrı Bey'in, Lozan'a giden murahhasların Misak-ı Milli takmadıklarını söylemesi üzerine, İcra Vekilleri Heyeti Reisi Hüseyin Rauf Bey cevap vermek ihtiyacı hissetmişti. Hüseyin Rauf Bey, bu cevabı da cevap vermek için veriyordu. "Garbi Trakya hududu neresidir? Bunun tesbit edilmesi lâzım" diyerek, bu husustaki bilgisizliğini gözler önüne seren Hüseyin Rauf Bey'e karşı, Sırrı Bey, "Ben Coğrafya Mütahassısı olarak söylüyorum" diye karşılık vermişti.

Hüseyin Rauf Bey bundan sonra şöyle diyordu:

"Siyâset masa başında akde tealluk etmedikçe, imzaya taalluk etmedikçe, hatta binnetice Meclisin tasvibine iktiran etmedikçe bir şek yoktur." (TBMM Gizli Celse Zabıtları, c. 4, s. 121)

Bu arada Batı Trakya meselesine dair bazı "takrirler" verilmiştir ki, bunlar da Türkiye'nin daha doğrusu Meclisin Batı Trakya'yı kurtarmak hususundaki kat'i karar azım ve hissiyatını aksettirmektedir. İlk okunan takrir, Cebeli Bereket mebusu Faik Bey'in takriridir. Bunda, "Şarkî Trakya bilâ kaydû şart ve her zaman Devletin kuva-yu umûmiyesinin taht-ı tekeffülünde bulunması, gerek kendisinin gerek İstanbul'un ve gerek Anadolu'nun emniyeti için elzemdir. Bu hususun müzâkerat-ı sulhiyede

REŞAT BEY— Birinci TBMM'de İkinci Gruba mensup milletvekillerinin vesile-i fazla çıkmaya başlayınca, onları susturmak için Saruhan Mebusu Reşat Bey ve 170 arkadaşları tarafından "kî-fayet-i mülâkâre" tahriri verilmişti.

katiiyen temini ve Garbi Trakya'da Misak-ı Milli müclimince müracaat edilmemesi tabii olan rey'î âma ve oraya âhiren başka taraflardan getirilip yerleştirilen Rum ve Ermenilerin iştirak ettirilmemesini" temenni ve tavsiye ederken, Aydın mebusu Tahsin Bry'n daha da ileri giderek, "...Makedonya'da Cemiyet-i Akvam idaresinde bir muhtariyet teşkili hususunun konferansta temin edilmemesini" teklif ve tavsiye etmektedir.

SUNÎ EKSERİYET TEMİNİ ÇALIŞMALARI

BATI Trakya'yı kaybedebileceğimizi hayâl dahi edemeyen, bunu havsalarına sığdırmayan Birinci Büyük Millet Meclisi'nin vatansever mebusları bu takrirlerde açıkça görüldüğü gibi, "Makedonya" için bile bir takım hak ve imkânları arzu ve tavsiye etmekteydiler. Hiç olmazsa asgarî bir netice olarak Misak-ı Milli'nin Batı Trakya'ya dair üçüncü maddesinin tatbikini zarurî ve tabii sayan bu mebusların her biri ayrıca tatbikatta takip edilecek teferruata müteallik hususları bile büyük bir titizlikle tesbit ve murahhas heyete telkin yolunu tutmuşlardı. Meselâ Trabzon millet-

vekili Nebizâde Hâmi Bey'in takririnde şunlar vardı:

"Misak-ı Millimiz Garbi Trakya'da âray-ı umumiyye mürâcaat olunmasını temin etmemizi âmiridir. Yunanlılar Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bu emri yerine getirmek hususundaki azmini bildiklerinden İzmir ve Trakya havali-sinden giden Rumları Garbi Trakya'ya yerleştirerek orada sun'î bir ekseriyet teminine çalışmaktadırlar. Heyet-i mu-rahhasamızın ve Hariciye Vekâletimizin bunu men'e şimdiden teşebbüs etmele-rini ve Garbi Trakya'da âra-yı umümü-yeye müracaat esnasında Rum muha-cirlerinin âhâl-i asiyeden sayılmaya-cağını ilân etmelerini istiyorum."

Bütün bu takrirler milletvekillerinin yerinde tesbitleri ve tavsiyeleri murah-has heyete önceden verilmiş emirleri de-ğiştirmeye yetmemiştir. Milletvekilleri bu murahhasaların ve müşavirlerin tek-rar Lozan'a gitmemesini istemesi de ida-recileri kızdırmıştır. Daha "uysal" bir Meclis gerekmektedir. Bunun üzerine TBMM seçimlerinin yenilenmesine kar-ar verilmiştir. İkinci Türkiye Büyük Millet Meclisine ise Mustafa Kemal'e muhalefetiyle tanınan mebuslardan he-men hiçbir seçtirilmemiştir.

ANDLAŞMA NASIL İMZALANDI?

BUNUN üzerine yeni Meclis aynı murahhasaları tekrar Lozan'a göndermiştir. Lozan Andlaşması, bizim istekleri-mizin tamamen aksi maddelerden mü-teşekkil olarak bize imza ettirilmeğe istendiğinde. İnönü, Ankara'ya ne yap-ması gerektiğini sorar. Meydan Larous-se Ansiklopedisi'nin 8'inci cildinin 103-üncü sayfasında, İnönü'nün Andlaşma-yı nasıl imzaladığı şu şekilde anlatıl-maktadır:

Temmuz ortalarında konferans sona erdi. İsmet Paşa, konferans çalışmaları bu safhaya gelince Ankara'dan imza yetkisi istedi. Fakat Rauf Orbay'ın ba-sında bulunduğu Türk hükûmeti uzun sürede Lozan'a imza yetkisini gönderme-di. Bunun üzerine İsmet Paşa 18 Tem-

muz'da gönderdiği bir telgrafla Mustafa Kemal Paşaya durumu şöyle açıkladı:

"Eğer hükûmet kabul ettiğiniz şeyin katıyen reddini düşünüyorsa bunu bi-zim yapmağımıza imkân yoktur. Düşüne düşünene benim bulduğum yol. İs-tanbul'daki yabancı yüksek kimselere tebliğat yapmak, imza salahiyetini biz-den almaktır. Bu hal, gerçi bizim için dünya yüzünde görülmemiş bir skandal olur. Fakat vatanın yüksek menfaatleri şahsi düşüncelerin üstünde olduğun-dan, milli hükûmet, kanaatini tatbik eder. Hükûmetten tesekkür beklemiyor-uz. İşlerimizin muhasebesi, millete ve tarihe bırakılmıştır. 'Hükûmet, Lozan Andlaşmasının imza edilmesini emrini ve-rerek, andlaşmanın sorumluluğunu ka-bul etmekten kaçınıyordu. Bununla birlikte Mustafa Kemal Paşaya, İsmet Paşaya ve Lozan'da varılan sonuca kar-şı kesin cephe alamadılar. Bundan do-layı Mustafa Kemal Paşa, hükûmetin vermesi gereken yetkiyi kendi verdi. Mustafa Kemal Paşanın İsmet Paşaya çektiği telgrafta şöyle deniyordu: 'Lo-zan'da İsmet Paşa Hazretlerine; 18 Temmuz 1923 tarihli telgrafnamenizi aldım. Hiç kimsede tereddüt yoktur. Kazandığınız başarıyı en sıcak ve sa-mimi duygularımıza tebrik ederek, u-sulen imza edildiğini; bildirilmesini bekliyoruz kardeşim. Türkiye Büyük Millet Meclisi reisi Başkumandan Mus-tafa Kemal Paşa." Bu telgraf üzerine, İnönü gönderdiği telgrafta, Mustafa Ke-mal'e bağlılığının sonsuz olduğunu, kendisinin imdadına hızı gibi yetiştiği-ni belirtiyordu. Ve İnönü, 24 Temmuz 1923'de Lozan Andlaşmasına imzasını koyuyordu.

YUNANLILARIN DEĞERLENDİRMESİ

LOZAN Barış Andlaşması met-nine, Batı Trakya'da plebisit yapılması hususundaki görü-şümüzü aksettirememiştik. Ama Andlaşmanın 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45'inci maddeleri azınlıklar-la ilgili hükümler getirmişti. Bu maddelerde Türkiye'de bulunan gayr-i Müs-

lümelerin haklarının Türkiye'ye tarafından korunacağı, aynı şekilde Yunanistan'ın kendi arazisinde bulunan Müslüman ekalliyetlerin de bu hükümlere dahil olduğu belirtiliyordu. Bunun değerlendirilmesini biraz ilerde yapmak üzere, şimdi, Lozan Andlaşması'nı Lord Gürzon'un ve Yunanlıların nasıl değerlendirdiklerine bakalım:

Lord Gürzon'un şu sözleri çok dikkat çekicidir:

"Venizelos, Türk murahhas heyetinin taleplerini öğrendiği zaman beklentisini saran korkuyu yendi. Bütün delegasyonların Türklerden daha çok ağır şartlar beklediği muhakkaktı. Türkler bir çok mevzulara dokunmamışlardı. Venizelos bunlara temas edilmemesini maharetle devam ettirdi ve bilhassa birinci inkutadan sonra artık nefisine tam emniyet gelerek, Türklerden tavizler almaya devam etti. Hududlar, tazminat, İstanbul hariç Rum halkının mecburi hıcreti ve Yunanistan'daki Türklerle mübadelesi, Patrikhane gibi esas mevzularda konferansın başlangıcında tasavvur dahi etmediği neticelere vasil oldu. Öyle ki, son celselerde talep eden daha çok oydu."

Bütün bu gerçeklere rağmen, resmi ideoloji Lozan'ı bir zafermiş gibi yutturmaya çalışmaktadır. Bir de 1953 yılında Atina'da bir emekli Yunan korgeneral olan Andonekea tarafından neşredilmiş bulunan Poliki Istoria Eledos (Yunanistan'ın Siyasî Tarihi) adındaki eserin şu satırlarını dikkatle okuyalım:

"...Elefterios Venizelos birçok siyasî hadiselerle kendisini göstermek lüzumunu hissettiği gibi 1923'teki Lozan Andlaşmasında Türk Başmuraşhası İsmet Paşanın karşısına çıkmayı lüzumlu gördü. Türk muraşhas heyetinde vazife almış bütün eşhas gayet mütekebbir

idi. Çünkü onlara bu imkanı kurtuluş savaşı bahşetmişti. Bizim karşımıza büyük hazırlıklarla çıkmışlardı. Halbuki buna mukabil Yunanistan 8-10 sene dahili buhranlar geçirmiş nihayet neticede Anadolu'da mağlup olmuş idi. Türk muraşhasın karşımıza büyük isteklerle çıkmışlardı. Yunan ordusunun silahlı mevcudunun azaltılmasını Ege adaları ile Batı Trakya ve Ege Makedon-

yası'nın Türkiye'ye iadesini ve külliye miktarında harp tazminatı talep ediyorlardı. Türkler muzafer bir orduyu temsil ediyorlardı. Onların daha büyük talepleri ileri sürmesinden diğer batılı muraşhaslar da endişe ediyorlardı. Şu duruma göre, Türklerin Ege adaları ile Batı Trakya ve Ege Mekadonya'sındaki talep ve istekleri ile harp taz-

minatı hakkındaki arzularını katıyetle yerine getirmemek için herhangi bir sebep yoktu. Çünkü, yukarıda da belirttiğimiz gibi Yunanistan uzun yıllar iç mücadelelerin neticesinde gayet zayıf düşmüştü." (Lozan Zafer mi, Hezimet mi? c. 1. s. 77-79)

"Yunanistan'ın Siyasî Tarihi" isimli kitapta, Lozan Andlaşmasının, Venizelos'un politik taktikleri ve Türk muraşhasının isabetsiz hareketleri neticesinde Yunanistan'ın lehine kaydedilmesi gereken bir zafer olduğu belirtiliyor ve şunlar kaydediliyordu:

"Vakıa Karadeniz bölgesiyle Anadolu'nun muhtelif bölgelerinde genel mevcudu 3 milyon 600 bini bulan Yunan asıllı unsurlara karşılık Yunanistan'ın muhtelif yerlerinde 600 bin Türk'ün mübadele esaslarına göre Türkiye'ye laide edilmesi bizim için iyi bir netice idi. Bilhassa normalin üstünde silahlı bir kuvvetimizin mevcudunun tahdit edilmeyiş harp tazminatından sarfınazar

İkinci Meclis CHF'lilerle doldurulmuştu

Birinci Meclisin İkinci Gruptaki kahraman ve cesur mebuslarla devamı hâlinde Lozan'da aktedilen Andlaşmanın Meclise reddi muhakkaktı. İşte bu sebeple İkinci Grup Mebuslarının Meclise girmelerine mâni olmak için Birinci Meclis feshedildi.

edilişimiz ve İstanbul'daki Yunan Ortadoks Patrikhanesine geniş hukuki imkânlar ve imtiyazlar bahşedilişi ve İstanbul Rumlarının mübadele dışı bırakılışı Megalo İdeanın ölmeyişine bir delil teşkil eder. Elefterios Venizelos'un Yunan siyasi hayatında zaman zaman Yunan millî menfaatlerini tamamen tahakkuka matuf hareketleri olmamışsa da Lozan'da göstermiş olduğu gayret ve politik faaliyetleri lehine tescil edilmesi icabeden büyük bir başarıdır."

Şubat ve Mart (1923) aylarında yapılan Meclis müzakerelerinde, TBMM'deki İkinci Gruba mensup milletvekilleriyle, başlarında Mustafa Kemal'in bulunduğu Birinci Gruba mensup milletvekilleri arasında şiddetli tartışmalar oluyordu. İkinci Gruba mensup olanlar Başta Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey ve Erzurum mebusu Hüseyin Avni Bey olmak üzere hepsi, murahhas heyetün bir daha Lozan'a gitmemesini, bunun değiştirilmesini istiyorlardı. Bu arada, Sa-

Lozan aleyhinde olmak tehlikeli bulunuyordu

Osmanlı Devletinin Balkan Harbinde mağlup olmasıyla Batı Trakya elden çıkmıştı. Ancak çoğunluğu Müslüman Türk olan bu bölgenin ahilâl Bulgar veya Yunan bayrağı altında yaşamayacağını bilerek silâha sarılmış ve istiklâl mücadelesine girişmişti. Çetilli yörelerde silâhla müfreseler teşkil eden Batı Trakyalılar Lozan Andlaşmasıyla yine düşmana teslim edildiler.

İKİNCİ GRUBUN ÖZELLİKLERİ

SİMDİ İkinci Meclisteki Lozan Müzakerelerine de temas etmek istiyoruz. Önce Birinci Büyük Millet Meclisinin son durumuna ve İkinci Meclisin nasıl ve hangi gayeyle teşekkül ettiğine bir bakalım:

ruhan mebusu Reşat Bey ve arkadaşlarının "kifâyet-i müzakere" takriri 170 mebus tarafından imza edilerek Meclis başkanlığına verilmişti. Reis Ali Fuat Cebesoy takriri reye koymak istediği sırada İkinci Grubtan itirazlar yükselmeye başladı. Zira İkinci Grup, İnönü ve diğerlerinin çok zayıf kaldığı ve sulh müzakerelerine aynı heyetle devam edildiği

takdirde Misak-ı Milli'den büyük ölçüde fedakârlıklar vukubulacağı hususunda müttetiküler. Ne hazindir ki, İkinci Grubun bütün endişeleri gerçekleşmiş ve Türk murahhas heyeti, yoluna yoluna kuşa çevrilmiş bir vaziyete gelmiş sulh muâhedesini Mustafa Kemal'in verdiği salâhiyetle imzalamıştır.

MUHALEFET MÜZAKERELERE DEVAM DİYORDU

ZİRA Misak-ı Milli'de mevcut olup Büyük Millet Meclisinin üzerinde çok büyük hassasiyetle durduğu Musul halledilemediği gibi İskenderun dahil Hatay bile hudutlarımız içine alınamamış, Çünkü Ada'dan başka Kıbrıs resmen İngilizlere verilerek muallakta olan ilhaku tescil ve teslim edilmiş, Şarki Karaağaç da tabiatıyla Yunanlılara bırakılmış, yüzde 68'i Türk olan Batı Trakya üzerinde de hiçbir muvaffakiyet elde edilememiştir. Fakat tarihimizde acı bir gelenek olarak "söyletmen urun" zihniyeti rolünü oynamış ve İkinci Grubun meseleyi daha teferruatlı bir şekilde müzakereden sarf-i nazar etmeyerek ihmale getirmemeyi dile getiren takrirleri gürültüler patırtı- lar arasında tehir edilerek idfayet-i müzakere reye konulmuştur. Saruhan mebusu Reşat Bey ve arkadaşlarının takriri reye konulduğu zaman Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey Karahisar mebusu Hulûsi, Çankırı mebusu Neşet, Karahisar mebusu Mehmet Şükrü, Erzurum mebusu Hüseyin Avni ve Sinop mebusu Hakko Sami Beyler yüksek sesle rey vermekten içtinab ettiklerini söylediler. İzmit mebusu Sırrı Bey Meclis riyasetini protesto maksadıyla rey vermeyeceğini söyledi ve bunun zapta geçirilmesini istedi. Reis takririn kabulü halinde hükümetin buna itimat telâkki edeceğini belirtti. Saruhan mebusu Reşat Beyin takriri 170 reyile kabul edildi. Tasnif sonunda İkinci Gruba mensup 60 mebusun reye katılmadıkları anlaşılmıştı.

İKİNCİ MECLİS CHF'LİLERLE DOLUYDU

LOZAN Muâhedenâmesinin imzalanmasından sonra heyetin Türkiye'ye gelmesi yeniden bu mevzuâ Meclisçe avdet edilmesini icabettirmiş ve müzakereler açılmıştır. Birinci Büyük Millet Meclisinde çok şahsiyetli insanlardan müteşekkil ve vatanperver bir kadro olarak bir muhalefet grubu teşekkül etmişti. Buna İkinci Grup deniliyordu. Bu grup gitgide kuvvetlenerek Meclise hâkim olacak bir duruma gelmişti. Bundan evvel de izah ettiğimiz gibi İkinci Grup Lozan müzakereleri kesilip heyetimiz Ankara'ya dönünce başlayan müzakerelerde gerek murahhas heyeti ve gerekse hükümetle murahhas heyetinin birlikte hazırlamış oldukları yeni sulh projesi üzerinde fikirlerini açıkça ve mertçe ortaya koymuşlardı. Bunlar Misak-ı Milli'den yapılacak en küçük fedakârlığın millet huzurunda kendileri için ve bütün Meclis için bir mahcupiyet teşkil edeceğini ve inönü'nün riyasetindeki heyetin muvaffakiyetine inanmadıklarını açıkça ortaya koymuşlardı. Bu yüzden Birinci Meclisin İkinci Gruptaki kahraman ve cesur mebuslarla devamı hâlinde Lozan'da aktedilen Andlaşmanın Mecliste reddi muhakkaktı. İşte bu sebeple İkinci Grup mebuslarının Meclise girmemelerini temin etmek için seçim yoluna başvurulmuş ve Cumhuriyet Halk Fırkası yegâne siyasi varlık olarak ve iki dereceli seçimle kendi arzu ettiği elemanlardan müteşekkil bir meclis kurmaya muvaffak olmuştur. Bu suretle İkinci Grubun birçok kaymetli mebusu Meclis harici kalmıştır. Bu da Lozan Andlaşmasının tasdikini kolaylaştırmıştır. Buna rağmen İkinci Mecliste de Lozan Andlaşması bir hayli tenkitlere uğramıştır. Zira Misak-ı Milli muvacehesinde ve Türkiye'nin herkesçe mâlum olan milli menfaatleri önünde bu andlaşmanın eksikler ve kusurlarla dolu olduğunu saklamaya imkân yoktu. Bîlâ hare hükümette vazife alarak bu muâhedenâmenin tatbikatında rol almış

birçok insanlar bile bu Andlaşmayı ağır bir dille tenkit etmişlerdir. Bunlardan Şükrü Kaya, Mustafa Necati, Vasıf Çınar ve Faik Öztrak'ı zikredebiliriz. Şurasını da belirtmek lâzımdır ki, Lozan'ı tenkit edecek olanlar meclis umumi heyetinden önce yapılan Halk Partisi grup toplantısında tesbit edilmişlerdir. Tabiatıyla bu toplantı istişari mahiyette olmuştur.

LOZAN ALEYHİNDE KONUŞMAK TEHLİKELİ BULUNUYORDU

TÜRKİYE Büyük Millet Meclisi 21 Ağustos 1923 Salı günü müzakerelere başladı. Önce Andlaşmanın dört kısım üzerinde metni. Vekiller Heyetinin gerekçesi Hariciye Encümeninin mazbatasını okundu. Vekiller Heyeti, muahedeye bağlı tasdik kanun lâyihasının açıl olarak müzakeresini teklif ediyordu. Meclis'e başkanlık eden Ali Fuad Paşa (Cebesoy) teklifi reye koydu. Kabulünden sonra Hariciye Encümeni reisi ve eski Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey söz aldı. Muahedenin müdâfaasını yaptı. Osmanlı Devletinin haşmetli devrinde bile müsavi şartlar altında muahedeye rastlanmadığını, Lozan'ın bundan istisnâ teşkil ettiğini söyledi.

Bu sırada Ankara'da muahede gününün mevzuu idi. Aleyhinde konuşacakların kimler olduğu merak ediliyordu. Fakat herşey ancak imâ yoluyla yazılabiliyordu. O devrin havası öyleydi. Lozan'ın aleyhinde konuşulmasının vatan için gayet tehlikeli olduğu inancı yerleştirilmeye başlanmıştı. Bu kâfi değilmiş gibi bir de Takrir-i Sükûn Kanunu ile Lozan hakkında bir dokunulmazlık teminine çalışıldı.

Aradan geçen zaman Lozan Andlaşmasının her türlü tesire rağmen tenkit etmiş olanların müthiş bir surette haklı olduklarını ortaya çıkarmıştır. Hatta denilebilir ki, muahedenin eksik ve kusurlarının neticeleri onların tahmin ve tasavvur etkilerinden daha da acı bir surette tezahür etmiştir. İşte Kıbrıs. İşte Musul. Ve işte Balkan Türklerinin Lozan'dan sonra ve bilhassa İkinci Cihan Harbi hengâmesinde başlarına gelen felâketler.

Mecliste 21 Ağustos 1923'te müzakereye başlanmıştı. Halk Fırkası Grubunda seçilen kimseler Lozan Andlaşmasını

tenkit ederken, bütün meseleler üzerindeki fikirlerini beyan ediyorlardı. Biz burada mevzumuz itibarıyla yalnızca Batı Trakya ile ilgili olan konuşmalardan nakiller yapmak istiyoruz.

21 Ağustos'ta yapılan müzakerelerin üçüncü celsesinde söz alan Menteşe mebusu Şükrü Kaya şöyle konuşuyordu:

"Efendiler! Bugün önünüze terk edilen vesika-i siyâsiye ensal-ı âtiyede hattâ korkarım bizim nesle bile esaslı ihtilâflar tevliid edecek tehlikeli ahkâmı muh

tevi bulunuyor. Bir defa Muahedenin Avrupa'da bizimle Yunanistan ve Bulgaristan arasında tesbit ettiği hududa bakınız ve bir de haritayı göz önüne getiriniz. Göreceksiniz ki bu Muahede bize Balkan Harbi neticesinde, o elemli günlerde elde ettiğimiz 1913 hududunu temin edemiyor. Edirne'nin hayat ve ziya menbalarını kapıyor. Ve Edirne'yi maatteessüf ölüme mahkûm ediyor."

Şükrü Kaya, Lozan Andlaşmasının Batı Trakya'yı hudutlarımızın haricinde bıraktığını belirttikten sonra şunları kaydediyordu:

ŞÜKRÜ KAYA— Birinci Lozan Konferansında inisfaftan tecerrüd eden diplomatlar bu garip vatani da bizden ayırmaktan çeklmediler.

"Balkan harbinde bu arazi, o zaman da göya bir tasarruf hakkı varmış gibi Bulgaristan'a verilmişti. Şimdi de Yunanistan'a veriliyor. Bu da gösterir ki, Garbi Trakya, ne Yunanistan'ın ve ne de Bulgaristan'ındır. Garbi Trakya Türk'tür ve Türk'ün olması lazımdır.

"Birinci Lozan Konferansında insaf-tan tecerrüd eden diplomatlar bu garip vatani da bizden ayırmaktan çekinmemişlerdir. Hem hudud oldukları için hassaten iyi geçinmeye mecbur bulunan Bulgarlar, Yunanlıların ve Türklerin arasında bir nıfak vesilesi sokmak üzere bu hali kabul eylemişlerdir. Bunun en iyi hal çaresi Garbi Trakya'nın asıl sahibi olan Türklere vermektir ve ancak ihtilâf bu suretle kaldırılabilir. Bundan Balkan muvazenesine halel gelmez. Bilakis asıl muvazene o zaman teessüs ederdi. Yunanlılarla aramızda bir ihtilâf meselesi daha ziyade azalmış olurdu. Ve Bulgarlara müsaadekarlıkta bulunabilirdik. Bugün Garbi Trakya doğrudan doğruya ihtilâf vesilesi olarak Yunanistan'da kalmış ve oradaki Müslümanlar ezilmekte bulunmuştur. Ben Garp diplomatlarının bu kadar hakikatleri görmeyeceklerine kâil değilim. Bunun için giyaplarında olsa da af buyursunlar, bunu hüsnüniyetlerine hamle demeyeceğim. Malûmuâlleridir ki, Garbi Trakya da Müslümanlar mübadeleden istisna edilmiştir. Fakat Yunanistan'ın başka yerlerde muvaffakiyetle tatbik ettiği imha siyaseti yarın maatteessüs orada da tek bir Türkü barındırmayacaktır. Gazetelerde sütunlarla dolu faciaların bugün elimizde gezen istîmdatnâmeler, hususî mektuplarla alabildiğimiz fecî haberler, Türk'ün yüksek göğsünden yükselen ve yalnız semalarda mâkes bulan hüçuruklarla gizli matem ve gizli elemelerinin binde biri de-recesinde bile değildir. Ben Türk ve Yunanlıların Şarkı Bahr-i Sefid havzasında bir sulh ve sükûn âmîli olacağını çok ümid ediyordum. Bu ümidimin boş bir hayal olduğunu görmek benim için ve benim gibi sulh ve terakkî âşık olan Türkler için hepimizi dilhûn edecek bir hareket olacaktır.

TEHLİKELİ FEDÂKARLIK

FAKAT efendiler: unutmamalıdır ki, Garbi Trakya'daki Müslümanlar İstanbul'daki Rumlara mukabil bırakılmıştır. Oradaki ırkdaşlarımızı, yeniden muhaceret tehlikesinden kurtarmak endişesi, İstanbul'daki Rumları bırakmak gibi tehlikeli bir fedakârlığı netice vermiştir. Garbi Trakya'dan çıkacak bir alıye karşı İstanbul'dan da beş on aile çıkarmamız en muvafık ve müessir bir çare olacaktır. Ve simdilik en müessir silâh da budur. Hukuk-u düvelde mukabele-i bil misil gibi bir tedbir vardır. Bu tedbirin ve daha münasip olanların şiddetle tatbikini Hükümetimizden rica etmek Meclis-i âliniz için ve benim için bir vazife-dir ve bir hakur."

21 Ağustos 1923'te yapılan müzakerelerde Şükrü Kaya'dan sonra söz alanlardan birisi olan Tekirdağ mebusu Falk Bey de Trakya'nın taksime kabiliyeti olmadığını, müebbeden "bir" olarak kalacağını belirtiyor ve "Zaten Trakya heyet-i mecmûası ile Türktür ve inşaallah müebbeden de Türk kalacaktır" diyordu. Ancak durum hiç de Falk Beyin dediği gibi olmadı. Batı Trakya ile Doğu Trakya'nın birliği yalnızca sözde kaldı.

Ama Falk Bey, Batı Trakya ile âlâkalı görüşlerini serdetmeye devam ediyordu:

"Efendiler! Garbi Trakya ekseriyetle tamamen Türktür. Emlâk ve arazisinin hemen tamamı Türklerindir. Türkler orada ticaret itibarıyla diğer bütün anasıra faikdir. Hars itibarıyla hepsine galiptir. Bu vaziyette bulunan bir kuta ve bu kıtanın evlâdı nasıl olur da öteden beri onları imha etmek siyasetini kullanmadan başka bir şey tâkibeumeyen zâlim, imhakâr bir devlete bırakaydışart teslim edilir? Nasıl olur da asırlardan beri orada yaşayan ve bize daimâ hudut bekçiliği eden ve her dâvet vukuunda hududa ve her vazife borusu çalıştığı zaman bilâtereddüt vazifesi başına koşan sizinle, bizimle beraber her zaman bu memleket bu vatanı ve bu millet

için herşeyi feda etmekte bir an tereddüt etmek istemeyen bu kardeşler imhâkâr düşman eline teslim olunur?

BATİ TRAKYALILARIN MÜCADELESİ

“EFENDİLER! Garbi Trakya'nun kendi mukadderatını bilfiil tâyin etmek hakkı bütün şeralt-ı tabiiye ve hukukîyesiyle mevcut olduğu gibi onların en büyük

eline geçmiş olan Garbi Trakya hiçbir taraftan yardım görmediği halde kendi kendine mücadele etmiştir.

"Trakya kendi azmıyla, kendi iradesiyle, kendi silâhiyle mücadele etmiş ve orada icra-yı hükümet etmiştir. Fakat efendiler maatteessüf talihsizlik orada da zavalliyi yenmiştir. O zamanki devletin ricalî Trakyalıların bu kahramanca harekâtını bir takım siyasi mülahazalarla muzır görmüşler ve onları iğfal ederek demişlerdir ki, sizin bu harekâtınız Anavatanın menafîi esasîye ve aslî-

İkinci Mecliste danışıklı döğüş

kuvve-i müeyyidesi olması lâzım gelen mücâhedesıyla de sabit ve müeyyettir. Garbi Trakya bugün değil, elli sene, altmış sene, yüz sene evvel de hürriyeti için bu vatana merbutiyeti için mücadele etmiştir. Kurcaallıların tarihe intikal eden fedakârlıklarını içimizde bilmeyen yoktur zannedirim.

"Balkan Harbini müteakıp fecî, meş'um bir talih neticesi olarak Balkanların

yesini ihlâl ediyor ve onu ızrar ediyor. İşte siz, vatanın bu hatırı için vazgeçin ve biraz daha esarete katlanın biz size vadediyoruz. Efendiler! Garbi Trakyalılar sizin için Anavatanın istiklâlî için ellerindeki silâhı terk etmişler ve bir müddet için bizzat esareti kabul etmişlerdir. Bu vaziyette olan halk bilmem nasıl olur, bilâkaydû şart düşmanın eline terk edilir? Garbi Trakyalıların müca-

hedatı bu kadarla da kalmamıştır. Mü-tarekeyi müteakip dünya bir keşmekeş içinde iken onlar yine haklarını aramışlar, yine hakkın kuvve-i müeyyidesi olan silâha sarılarak meydan-ı cüdale atılmışlar ve bir taraftan da hâlâ insafı olduğunu zannettikleri Avrupa'nın büyük kapılarını çalmaktan da zavallılar geri durmamışlardır. Onlardan ümit ettikleri şifayı bulamayınca ellerindeki silâha daha kuvvetli sarıldılar. Fakat bu defa da o eski Osmanlı ricali yerine kendilerinden çok ümitvar oldukları ecnebricali kaim oldu. Bu defa onlar işgal etti-

bu yapılamamış olsa bile imhalarına mani olacak esbab temin edilebilirdi. Malesef ve tekrar malesef arz ediyorum ki, hiçbir şey yapılmamış, hiçbir kayıt istühsal edilememiştir. Ben bu şekilde, bu şerait altında gelen muahedeyi bir taraftan bu vatanın menafisine muhalif gördüğümden, diğer taraftan da biraz vefasız bulduğum için malesef kabul edemeyeceğim.

"Efendiler! Garbi Trakya'ya bu Muahedeyle vurulan darbe bundan ibaret değildir. Garbi Trakya, bu Muahedeyle malesef şimdiye kadar asırların ayıra-

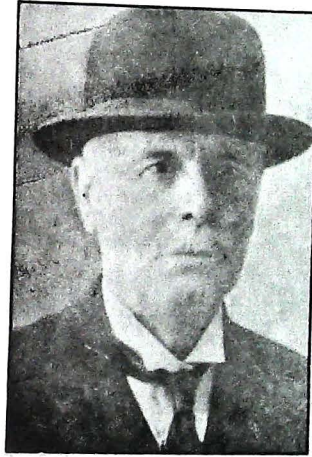
Meclis hep oyalandı

ler ve kendilerine birçok vaatlerde bulundular, teminat verdiler. Fakat ifa etmediler. Mutadları olduğu vechile vaatlerinden hulf ettiler. Garbi Trakyalılar dost eliyle düşmana teslim edildikten sonra dahi yine kendilerinin en vefakâr dostları olan silâhlarına sarıldılar, yer yer isyan ettiler, ihtilâl yaptılar. Düşmanla kavgaya ettiler.

İFA ETTİKLERİ HİZMETLER

"EFENDİLER! BİZ BU-

rada anavatanı kurtarmak için, istiklâlimizi, hürriyetimizi şerefimizi kurtarmak için uğraştığımız zaman Trakyalılar da aynı gaye uğrunda ve aynı maksatla dağlarında uğraşıyorlar, çarpışıyorlar ve kan döküyorlardı. Efendiler! Bizim millî mücâhedatımızda da hiç bir zaman hatunumuzdan çıkmaması lâzım gelen hizmet ifa ettiler. Ben zannediyorum ki, bize düşen borç, onları kurtarmaktı. Fakat

FAKH BEY— Tekirdağ Mebusu Fakh Bey Mecliste ki konuşmasında Batı Trakya'nın Türk olduğunu belirtiyor ve bu toprakların evlâdının onları imhâ etmek isteyen bir devlete bırakılmasına şiddetle karşı çıkıyordu.

madığı iki parçaya ayrılmıştır. Hepimiz biliriz ki, Garbi Trakya'nın hududu Orfani Körfezi, Mes-tekarasu Nehri, Perim dağlarıdır. Halbuki mübadeleye dair olan muahede aksamında Garbi Trakya'nın hududu Bükreş Muâhedesinde çizilen hudud olarak kabul edilmiştir ki, bu hudut vaktiyle Edirne vilâyetimizle Selânik'i birbirinden ayıran Mestekarasu hududundan bile fenadır.

"Efendiler! Mübadele ekalliyetler hakkında tatbik edilmek üzere kabul edilmiş olan bir meseledir. Trakyalılar yurtlarında ekseriyeti teşkil ederler ve o yur-

dun sahib-i evveli ve ebedisidirler. Onların bu ild hudut arasında kalmış olan kısmını mübadeleye tâbi tutmak suretiyle Trakya üzerindeki onların hakkını bugün inkâr mı ediyoruz? Belki bugünkü ahval, bugünkü şerait bu hakkın istühsaline mâni olur. Belki bir insan ve belki bir millet muvakkat bir zaman için bir hakkın iptaline, terkine

razı olabilir. Fakat o hakkın müebbeden terkine bile bile hangi millet hangi insan razı olabilir?

"Efendiler! Garbi Trakya'nın hakkı anavatana iltihaktan ibarettir. Ahval ve şerait bunun defaten teminini müsaîd olmazsa hiç olmazsa muhtariyetlerinin temini lâzım gelirdi. O da temin edilmezse hiç olmazsa hayatlarını, bekarlarını, huzur ve istirahatlerini temin edecek kuyut ve şerait koymak lâzımdır. Fakat maalesef Yunanlıların Bozcaada ve İmroz gibi bir avuç toprak için kabul ettirdikleri şeraitı biz koca Garbi Trakya için kabul ettiremiyerek geldik."

MUSTAFA NECATİ BEY'İN KONUŞMASI

İZMİR Mebusu Mustafa Necati Bey ise, 22 Ağustos'taki müzakerelerin birinci celsesinde, mübadele meselesinin müsavi olmadığına dikkat çekiyor ve şöyle diyor:

"Efendiler! En ziyade nazar-ı dikkatli celbeden bir mesele de mübadele meselesinde Heyet-i Murahhasamızın lütufkârlığıdır. Mübadelede zâhiri bir şerait-i mütesaviye vardır. Efendiler! Hakiki bir tarzda mübadele meselesini karıştırdığınız zaman nazarlarınıza çok acı sahneler çarpar. Tasavvur buyurunuz. Bizim Yunanistan'daki tebamız inkıyatkârane hareket etmiş ve bütün Yunanistan kanunlarına itaat ederek tam bir tebaa olarak yaşamıştır. Buradaki insanlar Türk milletinin hayatına kasdetmiş, Türk milletinin toprakları üzer-

inde ve Türk milletinin ordusu İzmir'e doğru giderken hain-i vatanlar da düşmanla beraber gitmiştir. Binaenaleyh mübadelede canilerle en ziyade insaniyetkârane hareket eden insanları müsavi görüyorsunuz. Bunun neresinde müsavat var? Eğer mübadele tam mânasıyla olsaydı, eğer İstanbul'da bize suikasd eden Rumlar da beraber gitseydi efendiler, bu şekilde ben Heyet-i Murahhasamızın lütufkârlığını biraz hakka mukarin bulurdum. Fakat bu meselede Heyet-i Murahhasamızın çok lü-

Batı Trakyalının hakkı kâğıt üzerinde kaldı

İNÖÜ—Konuşmasında, Lozan Andlaşmasında Yunanistan'daki azınlıkları teminat altına alan maddeler olduğunu söylüyordu, ama bütün onlar hep kâğıt üzerinde kalmıştı.

tufkâr olduğunu görüyorum. Canilerle oradaki kalan Müslümanları müsavi addetmişler. Bu itibarla ben müsavi bulmuyorum."

HÜKÜMETİN FECİ SİYÂSETİ

SARUHAN Mebusu Vasıf Çınar Bey de, Batı Trakya'daki Türklerin "çok fena bir muâhede" neticesinde yerlerinde bırakıldıklarını belirterek, şunları söylüyordu:

"Bir kere oradaki Türkler şimdiye kadar Yunan'ın imhakâr siyasetine kurban edilmekte, feci bir âkibete mâruz bırakılmaktadır. Maalesef Hükümetin tarz-ı hareketi Yunanistan'ın feci olan siyasetini kabul ettiğini göstermektedir. Bu şekil kabul edildiği takdirde arkadaşlar niçin Garbi Trakya'nın bir kısmı diğer kısımlarına tercih edilmiştir? Bunun esbabını anlamakta âciz ve mütehayyirim. Ben öyle zannediyorum ki, milletin bütün âmâlini temsil eden Meclis-i Âlîni ve Meclis-i Âlînin etrafında daimâ yekvücut olarak yaşayan Türk

hakkına mâlîktir. Fakat arkadaşlar! O tebaanın da diğer tebaa gibi hukuku tabiiyete tâbi olması ve şerait dahilinde yaşaması zaruridir. Arkadaşlar! Hangi Rumdan ve hangi Rumlardan bahsediyoruz? Arkadaşlar artık Rum yoktur. Silâh atan câniler vardır. Bu tebaa değildir. Benim hemşiremin nâmusunu ezen cânilerdir. Bunları nasıl affediyorsunuz?"

21 Ağustos'ta Lozan Andlaşması müzakereleri başlamadan önce, Lozan'ı tenkid etmesi istenenler, derslerine iyi çalışmış bir talebe gibi vazifelerini yer-

Murahas heyeti ikaz da hiçbir işe yaramayacaktı

Milleti Lozan Muahede sinde bizden ayrı olarak bırakılan parçalar için muvafakat kararını vermemiştir. Her hangi bir hükümet ve her hangi bir hükümetin murahasları siyasi bir cebir karşısında ıztırap çekerek imza vazeder. Şüphesiz o imzalar siyaseten muteberdir. Fakat emin olalım ki, arkadaşlar, Türk'ün bütün ruhlarının ihtilazlarını tetkik buyurunuz, göreceksiniz ki, orada bırakılan kardeşlerine ebedî bir merbutiyet ve ebedî bir âlaka vardır (alkışlar). Garbi Trakya'daki Türklerin yerlerinde ıbkası neticesinde ve ıbkası mukabilinde İstanbul Rumları yerlerinde kalmıştır. Arkadaşlar! Tebaadan her hangi bir bizi bayrağımız altında hür olarak, daimâ hür olarak yaşamak

Batı Trakya heyeti, konferansa plebisit lehlinde, bir muhtıra verdi. Batı Trakya işinde son karar, Musul meselesinden sonraya bırakılmıştır. Konferansta, Boğazlar ve patrikhâne meseleleri çıkınca, Batı Trakya meselesi durakladı.

VASİF ÇINAR—Barutan Mebusu Vasil Çinar Bey, "Niçin Garbi Trakya'ya bir kısmı diğer kısmına tercih edilmiştir?" diye soruyordu.

ne getirmişlerdir. Bunun üzerine diğer milletvekillerinin bir kısmı kürsüye gelerek, Mustafa Kemal'e methiyeler düzmüşlerdir.

23 Ağustos 1923'de yapılan müzakerelerde ise bütün celselerde tek konuşmacı İsmet İnönü'dür. İnönü, tesbit edilen kimseler tarafından demokratik havası verilmek için yapılan tenkitlere cevap vermiştir. Biz burada yalnızca Batı Trakya ile ilgili sorulara verdiği cevaba işaret etmekle iktifa edeceğiz. Yalnız burada şunu gözden uzak tutmamak gerekir: Lozan Andlaşması, Meclis ve hükümetin haberi ve rızası olmadan yalnızca Mustafa Kemal'in İsmet İnönü'ye verdiği emirle imzalatılmıştır. Dolayısıyla Mecliste yapılan müzakerelerin netice-

ye varmak hususunda herhangi bir tesiri zaten olmayacaktır. Çünkü Meclis-tekiler zaten adam yerine konulmamıştır ki... Eğer Meclis iradesine değer verilse idi, Lozan Andlaşması kabul edilmeden önce bu müzakereler yapılır, ondan sonra karar verilir. Ama şu da var ki, Birinci Meclis feshedildikten sonra, seçimler yenilenmiş ve milletvekilleri İki dereceli seçime Meclise getirilmiştir. Yani önce Mustafa Kemal'in seçmiş olduğu kendisine muhalif olmayan kimseleri halk seçmek mecburiyetinde bırakılmıştır. O zaman da, Mustafa Kemal'in istediği uysal meclis meydana gelmiştir.

Bunlar da şunu gösteriyor ki, Mustafa Kemal'in iradesine uygun olarak ve kendine muhalif olmayanlardan teşekkül eden Meclis'in önce veya sonra Lozan Andlaşmasını kabul etmesi birşeyi değiştirmemiştir. Çünkü zaten böyle uysal bir meclis zorluk çıkarmasın, alınan kararları hemen kabul etsin diye teşekkül ettirilmiştir.

ANDLAŞMADA TEMİNAT VARMIŞ

SİMDİ gelelim, İsmet İnönü'nün son konuşmasına. İnönü, 23 Ağustos'taki müzakerelerin ilk celsesinde bakın tenkilere nasıl karşılık veriyordu:

"Arkadaşlarım, Garp hududundan da memnuniyet göstermediler. Garp hududu haricinde birçok millettaşlarımızın kaldığını ve onların bugün de âlâm ve ızdırap içinde bulunduğunu söylediler. Bilirsiniz ki, Garp hududunda, bugün temin ettiğimiz huduttan başkası bizim Misak-ı Milli'miz dâhilinde değildi. Bizim Misak-ı Milli'miz dâhilinde ifade ettiğimiz talep Garbi Trakya'nın ârâ ile tâyin olunacak bir şekil idi. Hiçbiriniz bu muahedenâmenin yek taraf ıhar olunmuş bir vesika olduğunu zannetmeyiniz. Elbette birçok esbab ve birçok iradeier tesadüm etmiş ve ortaya bir hâsıla çıkmıştır. Efendiler, bu hudut içinde ve bu hudut haricinde bulunan millettaşlarımızın mukadderatı için isti-

nat ettiğimiz nokta sulhün hakikaten teessüs etmesidir. Eğer sulh hakikaten teessüs ederse, biz bugün ızıraba düşüren bütün esbab orada mündefi olacaktır. Garp hududu haricindeki bırak-tığımız millettaşlarımızın istihraatleri için, muahedede teminat vardır. Bundan başka Türk milletinin haysiyetli de ayrıca bir kuvvet ve teminatıdır. Bundan fazla olarak benim kanaatim odur ki, Garp hududunda oradaki millettaşlarımızın huzur ve sükân içinde yaşatılması ve hudutlardaki consularımızla aramızda dâimî bir vesile i niza, bir vesile-i ızırıp hâdis olmaması, her iki tarafın menfaati iktizasındandır. Menfaatler bunu emretmektedir."

Evet gerçekten de İnönü'nün dediği gibi, Lozan Andlaşmasında Yunanistan'daki azınlıklardan eminât altında gösteren maddeler vardı. Ve sözde Türkiye de oradaki soydaşlarınıza her bakımdan destek olacaktı. Ama daha sonraları kendi kendilerini idare etmekten mahrum bırakılan bu insanların hakları yalnızca kâğıt üzerinde kalmıştır.

Bu teminatın nasıl ihlâl edildiğine geçmeden önce, şunu belirtelim ki, İkinci Meclisteki Lozan müzakereleri tamamlandıktan sonra rey'e sunulmuş, 14 kişi red vermiştir. Ekseriyet ise kabul etmiştir.

Bu arada bir hususa daha dikkat çektikten sonra, Lozan'dan sonraki Batı Trakya'daki duruma temas etmek istiyoruz. O husus da Trakya-Paşaeli ve Batı Trakya Müdâaa-i Hukuk Cemiyetlerinin Lozan'daki gidişatı nasıl değerlendirdiğidir.

Bu cemiyetler, murahhas heyetle temas ve görüşlerini bildirmek üzere, Galip Bahtıyar, İskefeli Arif ve Sabri Beyleri 3 Ocak 1923 günü Lozan'a göndermişlerdi. Galip Bahtıyar ve Arif Beyler, bir müddet ikametlerini uzatarak durumu inceledikten sonra, kanaatlerini, Batı Trakya Müdâaa-i Hukuk Cemiyetine aşağıda ehonimiyetli kısımları arz edilen raporla bildirmişlerdi:

"Lozan'da, İsmet Paşa ile görüştük. Rıza Nur Bey de hazır. Baş murahha-

Yunanistan'a tâviz üstüne tâviz verdik

sımız. Trakya davasının emelimize göre halledileceğini temin etti. Aynı zamanda, Venizelos'la da görüşmemizi tavsiye etti. Bu tavsiye, İsmet Paşa'nın teminatını zayıflatıyordu. Rıza Nur Bey, Batı Trakya'da umumî reye müracaat hususundaki isteğimizin Sırpların muhalefetiyle karşılaştığını, İngilizlerin de bu Türk talebine muhalif olduklarını anlattı. Bu noktada, çok ileri gidilirse, yeni bir harp çıkabilir, dedi. Rıza Nur Bey'in bu beyanını, İsmet Paşa da tasdik etti.

"Murahhas heyetimiz, her nedense, Batı Trakya meselesinde, gerektiği kadar azimli davranmamış ve kavıtsızlık göstermiştir." (Batı Trakya'da Milli Mücadele. C.1, s.501.)

MÜTEKÂBİLİYET NE GETİRDİ?

GALİP Bahtiyar ve Arif Beyle-
rin, Batı Trakya Müdâfaa-ı
Hukuk Cemiyetine gönderdikleri raporda gerçekten
enteresan noktalar vardı:

"Türk murahhas heyetinin, Batı Trakya hududu hakkındaki görüşü de, dâvanın çürümesine sebep olmuştur. İsmet Paşa, konferansa verdiği ilk muhtırasında, Batı Trakya'nın mütteliklerarası Batı Trakya'dan ibaret olduğunu açıklamış ve Mesta'dan Ustruma'ya kadar olan araziye millî dâvanın dışında tutmuştur. Bu tahdit, bir kasid neticesi değildir, lâihayı hazırlayanların gaflet ve vukufsuzluklarındandır. Mütteliklerarası Trakya mefhumu, arazinin mahdut olması ve nüfus nisbetinin zaafı dolayısıyla, kendi kendini idare edebilecek bir hükûmete kavuşmak gayesini sarsmıştır. Konferans, Türk heyetinin plebisit istemekle, o muntakayı ilhak maksadını güttüğü neticesine varmıştır.

"Sırp lar da, itirazlarında, Türklerin, Balkanlarda, mühim bir rol oynamak

MUSTAFA
NECATİ
BEY— İsmir
mebusu
Mustafa Necati Bey, 22
Ağustos
1923'teki
müzakereler
nin birinci
celesinde,
"Mübadele
meselesinde
murahhas
heyetin çok
lütufkâr ol-
duğunu
görüyorum.
Çânlilerle
orada kalan
Müslüman-
ları müasiri
addetmiyorlar"
diyordu.

için, Batı Trakya'yı ele geçirmek istediklerini sandıklarından muhalefet göstermişlerdir.

"Yunan heyeti ise, mütteliklerarası Trakya'nın, mahdut bir genişlikte olmasından başka, bu parçadan nüfus nisbetinin Türkler lehinde olmadığını ileri sürmüş ve mesele, bu suretle kapana-
rak esas ve teferruat hakkındaki müzakerelere daha sonraya bırakılmıştır.

"Batı Trakya heyeti, konferansa plebisit lehinde, bir muhtıra verdi. Batı Trakya içinde son karar, Musul meselesinden sonraya bırakılmıştır. Konferansta, Boğazlar ve patrikhane meseleleri çıkınca, Batı Trakya meselesi durakladı ve Batı Trakya işi tekrar konuşmaya başlanınca durum aleyhimize döndü. Bu sırada, mübadele işi de çıktı. Murahhaslarımız, bizimle konuşmadan taahhütlerde bulunmuşlardır. Batı Trakya mübadeleden hariç tutulmakla beraber, Türk heyetinin verdiği ilk nota da, Batı Trakya'nın batı hududunu Mesta'dan itibaren kabul etmesine, Ba-

tı Trakya murahhasları itiraz ettiler. Rıza Nur Bey, mübadele komisyonunda, Batı Trakya hududunu Batı Trakyalıların arzusuna göre değiştirmişse, tesiri olmamıştır.

"Batı Trakyalılar İtalyan ve Fransız murahhas heyetiyle de temas etmişlerse de, Türk heyetinin, Batı Trakya'dan Drama, Serez ve Kavala'yı hariç tutması karşısında yapılacak bir şey kalmamıştır. Bu suretle Drama, Kavala ve Serez havalisi de mübadeleye tâbi tutulmuştur.

"Batı Trakya heyeti, mübadelenin Ustruma doğusuna da teşmilini protesto etmiştir. Batı Trakyalıların teşebbüs neticesinde, Serez ve Drama havalisinde mübadele işine, diğer yerlerden sonra başlanması kararlaştırılmıştır. Bu sıralarda, konferans kesilmiş ve Batı Trakya heyeti de, İsmet Paşa ile görüş-tükten sonra memlekete dönmüştür.

"Batı Trakya heyeti, Batı Trakya meselesinin birinci konferansta kesin olarak halledilmediği kanaatindedir. Türk heyeti isterse tekrar müzakereye sokabilir.

"Türk heyeti, Batı Trakya meselesini benimsemek istemezse o vakit iş, Milletler Cemiyeti önüne götürülebilir. Gerek konferans, gerek basın muhitlerinde çalışarak istiklâl değilse bile, hiç olmazsa Batı Trakya'nın muhtar bir idareye kavuşması mümkündür." (Batı Trakya'da Milli Mücadele, c. 1. s.502)

Bu raporun da gösterdiği gibi, bizim murahhaslarımızı korkutan başlıca sebeplerden birisi de harp olmuştur. Halbuki Yunanlıları zaten Anadolu'da kahr-aman ordumuz perişan etmişti. Yunanistan'ın bir daha harbi göze alabilecek hâli kalmamıştı. Zaten diğer devletlerin de çoğu sulhtan yanaydı. Bu sebeble isteklerimizi daha ısrarlı bir şekilde dile getirerek, gözdağı verebilir ve daha önce bizim olan beldeleri kurtarabiliriz. Ama raporda da görüldüğü gibi, murahhaslarımız Batı Trakya meselesine gerekli hassasiyeti göstermemişlerdir. Zaten raporda bunun sebepleri de sıralanmıştır, biz de daha önce daha geniş bir şekilde bahsetmiştik.

Lozan'da azınlık hakları teminat altına alınmıştı, ama bu teminata ne kadar uyulacaktı? Oradaki soydaşlarımız bir Yunan vatandaşı gibi bütün haklara sahip olabilecekler miydi?

Hâdiselerin tarhi sıyrına baktığımızda Lozan Andlaşmasının gerek azınlıklarla gerekse mübadeleyle alakalı kısımlarının açıkça ihlâl edildiğini görürüz.

İsterseniz mübadeleden başlayarak, bir kitaptan takip edelim:

Bir an önce sulhe nâil olarak dahilde tasavvur edilen içtümâi değişiklikleri yapabilmek maksadıyla tâviz üstüne tâviz verip Lozan Muâhedenâmesine Misâk-ı Milli önünde müdâfaası kabil olmayan bir mâhiyet veren kadro, Lozan'dan sonra da aynı tâvizkâr siyâseti tatbika devam etmişlerdir. "Yurtta Sulh Cihan-da Sulh" gibi her zaman ve mekân için tatbiki doğru olmayan bir düsturu, âdetâ bir "Cizvit papazı" gibi gerçek bir nass sadâkatıyla benimseyen İnönü, Lozan'ın tayin ve tesbit ettiği "Babaya kayıtsız şartsız teslim siyâseti"nin bir numaralı âmili olmak üzere Başvekillik koltuğuna oturmuştur. Lozan Muâhedenâmesi'yle Türk Milli varlığına iras edilen iktisadi, içtümâi ve stratejik darbeler kâfi gelmiyormuş gibi bir de bu yeni siyâsetle Türk Milleti'nin uzak bir gelecekte dahi toparlanıp tekrar "büyük devlet" olmasını engelleyecek bir takım yeni tâviz ve takyidler ihtiva eden anlaşmaları arka arkaya imzalamaya başlamıştır. Bunların en meşhuru Türkiye ile Yunanistan arasında akdedilen 1930 tarihli "İlkâmet, Ticâret ve Seyrisefâin Mukavelenâmesi"dir. Türkiye'nin Lozan'dan sonra tebellür etmeye başlayan yeni siyâsetini Türk Harıcıyesi'nde an'aneleştiren Harıcıye Vekili Tevfik Rüşdü Aras, Yunan dostluğunun sahte nûmâyişleri önünde kadın gibi tradesizleşerek bu ahmakça anlaşmaları "bunların, Dünya'nın en mühim siyâsi anlaşmalarından daha üstün olduğu"nu iddia eden konuşmalarla otoriter şefflik devri idâresinin tayinle gelmiş mebuslarına kolayca kabul ettirmiştir.

Türk murahhaslarını korkutan başlıca sebeplerden birisi bery idi. Halbuki Yunanlılar zaten Anadolu'daki kahraman ordumuz perihan etmiş ve bir daha harbi göze alamayacak bile sokmuştu. Zaten diğer devletlerden çoğu sulhten yandı. Bu sebeple isteklerimizi ısrarla savunarak, gözdağı veriri, beldelemlerimizi kurtarabiliriz. Lozan'daki müzâkerelerden bir an.

Bunlardan bahsi geçen 1930 "Türk-Yunan İnkâmet, Ticâret ve Seyrisefâin Andlaşması" Türk tebası bile olmayan Rumlar'a, Türkiye'de aynen Türk vatandaşları gibi haklar vererek memleketin bir kere daha bu aç kurtlar tarafından yıllarca soyulmasına sebep oldu.

Yunanlılar bizimkileri aldatmak için güzel bir kelime seçmişlerdi: "Mütakâbiliyet"! Yani iki taraf da bu hakları karşılıklı olarak birbirlerine bahşediyorlardı. Düşünülmüyordu ki, Türkler henüz kendi iktisadi menfaatlarını işletecek durumda bile değillerdi. Nerde kaldı ticâret için Yunanistan'a gideler. Bu elbette ki, düpedüz ve sırf Yunanlılar'a yarıyacaktı. Nitekim aradan otuzbeş sene geçince esefle görüldü ki, Türkiye'de bu anlaşmadan istifade ederek ticâret hayatının köprü başlarına oturmuş, otuzbeş-kırk bin Rum vardır da, Yunanistan'da mütakâbil olarak otuzbeş Türk bile yoktur.

Biraz da Kıbrıs hâdiselerinin uyan-dırmasıyla anlaşılan bu durum karşısında bu anlaşma feshedilerek bundan istifade eden Rumlar 1965 ve 1966 yıllarında Yunanistan'a iade edilmişlerdir. Halbuki bu zamana kadar memleketimizdekiler yetmiyormuş gibi bir de bu Yunan tebaalı Rumlar'a soyulmamak için çok fazla bir ferasete lüzum yoktu. Yunan mezâlimini hatırlatan bınbir emâre henüz taptaze olarak ortada idi. Fakat tâviz siyâseti o kadar benliğimize işlemişti ki, değişen hükûmetlere rağmen Yunanistan bızı dâima kemirebilmek becerikliliğini gösterebilmiştir. Gerçekten sahillerimizde balık avlamaya kadar bizden her mevzuda tâviz almıştır. (Lozan Zafer mi. Hezimet mi? c. 2, s. 351-353)

Lozan muâhedenâmesi'nin 37-45. maddeleri arasında yer alan "Ekalliyetlerin Himâyesi" başlıklı kısım, dikkatle okunursa, burada Türkiye'nin Hristi-

Yunanlılar Türklerin arâzilerini bedelsiz istimplâk ettiler

yan azınlıklar üzerindeki hâkimiyet hakkını oldukça tahdid eden bir takım hükûmlerin yer aldığı görüldü. Bunları âdeta imtiyazlı bir topluluk hâline getiren bu hükûmler, sırf Türkiye'yi bağlayıcı bir üslupla vazedilmiş olmalarına ve bu sebeple Türk tebası Hristiyanlara âit hak ve imtiyazları sayıyormuş gibi bir ifâde taşımalarına rağmen, Batı Trakya Türkleri bakımından da son derece dikkat çekicidir. Zira bu fasılın sonunda yer alan 45'inci madde bütün bu hükümlere şâmil bir "mükâbiliyet" şartı vaz' edilmiştir. Gerçekten bu madde, "işbu fasıl ahkâmı ile Türkiye'de bulunan gayr-i Müslim ekalliyetler hakkında tanınan hukuk, Yunanistan tarafından kendi arâzisinde bulunan Müslüman ekalliyet hakkında dahi tanınmıştır" tarzında sevkedilerek bu hususta şüpheye yer bırakmamıştır.

BATI TRAKYA'DAKİ BASKILAR

30 OCAK 1923 tarihinde Lozan'da Yunanistan'la Türkiye arasında imzalanan mübâdele protokolü iki maddeden ibaretti. Birinci maddede, 1 Mayıs 1923 tarihinden

itibaren Türkiye topraklarında bulunan Ortadoks dinine mensup Türk tâbiyetli Rumlarla, Yunan topraklarında bulunan Yunan tâbiyetli Müslümanların mecbur mübâdeleye tâbi tutulacakları, ikinci maddede de, İstanbul'daki Rumlarla, Batı Trakya'daki Müslüman Türklerin bu mübâdeleden istisnâ tutuldukları belirtiliyordu. Ha-

Lozan'da Batı Trakya hududunu Batı Trakyalıların isteğine göre değiştirmiş olan Rıza Nur'un da neticeye bir tesiri olmadı.

tırılacağını gibi, bu mübâdele protokolüne o zaman TBMM'de yapılan gizli celselerde mebuslarımızın karşı çıktığını ve itiraz ettiklerini söylemiştik. Ama o itirazlar, bilindiği gibi hiçbir şeyi değiştirmemişti.

İşte bu iki topluluğun azınlık hakları 24 Temmuz 1923 yılında imzalanan Lozan Andlaşmasının 3. bölümünde garanti altına alınmıştır. Andlaşmanın şartlarına göre azınlıklar bilfiil ve kanunî bir şekilde ülkenin diğer vatandaşlarına gösterilen mumele ve teminatın ayınsından faydalanabilecekler ve bilhassa kendi din, hayır ve sosyal müesseselerini, okullarını, eğitim öğretimle alakalı diğer teşekküllerini kendi istedikleri şekilde işletmek ve idâre etmek hakkıyla bu müesseselerde serbestçe kendi dillerini kullanabilme haklarına

Batı Trakya'daki Türkler, İstanbul Rumlarına mukâbil olarak mübâdeleden istisnâ tutulmasına rağmen, Yunanistan, Drama vilâyetine bağlı bazı köylerin sâkinlerini mübâdeleyle lâbi tutmuş, onların yerine Anadolu'dan gelen Rumları yerleştirmiştir.

sahip olabileceklerdir.

Aynı andlaşmanın, 38-44. maddeleri boyunca da yukarıda sözü edilenlerin temel kanun olarak kabul edileceği ve

hiçbir kanunun, resmî bir fiilin ya da tâlimatın bu şartlara müdâhale edemeyeceğini veya onlarla ihtilâfa düşemeyeceği, yine hiçbir kanunun, resmî bir işin, tâlimatın bu haklara mâni olamayacağı belirtilmiştir (37'inci madde).

45'inci maddede ise, Yunanistan kendi ülkesinde yaşayan Müslüman Türk azınlığın haklarını kabul ettiğini taahhüt etmiştir ve Andlaşmanın altına imzasını atmıştır.

Ama ne yazık ki, Yunanistan'ın zamanın geçmesiyle bu taahhüdünü yerine getirmedeği esle görülmüştür. Yunanistan Batı Trakya'daki soydaşlarınıza fırsat buldukça baskı yapmaktan, onları birçok hakdan mahrum bırakmaktan çekinmemiştir.

Baskın Oran "Türk-Yunan İlişkilerinin de Batı Trakya Sorunu" isimli eserinin,

tanılması için ruhsat alabilenlerin sayısı pek azdır. Okulların restore edilmesine bile müsaade etmemektedirler. İnşaat ruhsatlarının verilmeyişi, Türkler arasında duyulan sıkâyetlerin başında gelmektedir.

TRAKTÖR EHLİYETLERİ

BATI Trakya Türklerinin yüzde 85'i ekmeğini topraktan kazandığı için, bu bölgede bir traktör ehliyetine sahip olmak çok mühimdir. Oysa Yunan makamları motosiklet, otomobil, hatta ağır vasıta ehliyetlerini normal olarak hak edenlere verdikleri halde traktör ehliyeti vermemektedirler. Buradaki yerleşme bölgeleri de küçük olduğundan kaçak kullanmak imkânsızdır. Kullananlar

108-118'inci sayıları arasında Batı Trakya'daki Türklerin 7 hususta baskı ve zulümle, haksızlıklarla karşı karşıya bırakıldıklarını kaydediyor.

Herşeyden evvel, Batı Trakya'daki Türklerle inşaat ve imar ruhsatları verilmemektedir. Başka ülkelerde de olduğu gibi Yunanistan'da da bu nevi ruhsatlar belediyelerden alınmaktadır, ama değil inşaat, dökülen ev veya bahçe duvarı sızalarının tamiri veya akan damların ak-

hemen tarlada yakalanarak, en yükseğinden para cezasına çarptırılmaktadır.

Yunan makamlarının emriyle 1974 yılındaki Kıbrıs çıkarmasından sonra, Türklerin elindeki bütün av tüfeklerini toplamışlar ve geri vermemişlerdir. Ayrıca Yunan Vatandaşlık Kanununun 19. maddesinde, Yunan olmayan bir kişinin, geri dönmeme niyeti olmaksızın Yunanistan'dan ayrılırsa, bu şahsın

Yunan vatandaşlığını kaybedeceği belirtilmektedir. Baskın Oran'a göre bu madde, Batı Trakya'daki Türk nüfusunun azaltılmasında kullanılan bir vasıta olmaya devam etmektedir.

Traktör ehliyeti alamadığı için, kaçak traktör kullanmak zorunda kalan Türk'lere para cezası kesildiğinden daha önce bahsetmiştik. Bir de, fırsat buldukça Türk esnafa ağır para cezaları kesilmektedir. Gümüllüce ve İskeçe'yi gezenler, bütün büyük dükkânların Hristiyanların olduğunu, Müslümanların ise demircilik, tamircilik gibi küçük esnafılık yaptığını görürler. Bu esnaflar da, zabitanın büyük baskılarına maruz kalmaktadır.

PASAPORT SINIRLAMALARI

BATI Trakya Türkleri arasında bir müddettir devam etmekte olan pasaport meselesi 1985 sonunda yeni bir çehre kazanmıştır. Bilhassa okuma yazma bilmeyenlerin pasaportları, bütün pasaportlarda matbu olarak bulunan, "Dönüş dahil, birden fazla seyahat (çıkış) için geçerlidir" (Four Plusieurs voyages avec retour) ibaresinin "dönüş dahil" (aec retour) kelimeleri karalanmış olarak verilmektedir. Bu durumun farkında olmadan çıkış yapan şahıs, dönüşte Yunanistan'a alınmamakta, sonra da, 19. madde ile atılmaktadır. Türk

Batı Trakya Türklerinin yüzde 85'i toprakla uğraşmaktadır. Yunan makamları ise otomobil ve ağır vasıta ehliyetini vermekte, ama Batı Trakyalıların hayatında büyük yeri olan traktör ehliyeti vermemektedirler. Kaçak olarak traktör kullanıcılar ise ağır cezalara çarptırılmaktadırlar.

Bu arada polis ve jandarma baskısı da alabildiğine artmıştır. Komşu pazarlara sebze, meyva satmaya giden Türklerin satış yapması yasaklanırken, oradaki Türkler polislerin sık sık baskılarına maruz kalmakta ve bazen de bayatılncaya kadar dayak yemektedirler.

Yunan hükümeti okuma-yazma bilmeyen Batı Trakyalılara verdiği pasaportlardaki matbu "dönüş" ibaresini silmekte ve geri dönüşlerinde bu kişileri ülkeye sokmamaktadır.

sınır makamları artık bu pasaportları taşıyan kimselerin Türkiye'ye girmesine izin vermemektedir. Yunanistan'ın bu yeni tutumu, "Kimse, vatandaşı olduğu devletin ülkesine girme hakkından mahrum bırakılamaz" diyen Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 4 numaralı protokolu-

Gümölcine Başkonsolosu halkın sarığıyla uğraştı

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında yürütölen yanlış politikaların sonucu hâle devam ediyor. Batı Trakyalı kardeşlerimiz Yunanistan'ın baskı ve zulmüne karşı koymaya çalışıyorlar. Ankara'nun ise birkaç konuşma cümlesinden başka yapabildiği hiçbir şey yok.

nun 3. maddesinin ikinci fıkrasına açıkça aykırıdır.

Kadir Mısıroğlu da, "Lozan Zafer mi, Hezimet mi?" isimli eserinin ikinci cildinin 360-367'inci sayfaları arasında Batı Trakya Türklerinin maruz kaldıkları baskıları sıralamaktadır. Mısıroğlu, Baskın Oran'dan farklı olarak bazı hususlara dikkat çekmektedir.

Ona göre Güneydoğu Rodoplarda bir "yasak bölge" ilân edilmiştir. Bu bölgeye giriş ve çıkışlar yasak edilerek, zulüm görenlerin seslerinin duyulmasına mâni olunmaktadır.

Diğer taraftan, Lozan Muâhedesine göre, Batı Trakya'daki Türkler, İstanbul Rumlarına mukabil olarak mübadeleden istisnâ tutulmuştur. Buna rağmen, Yunanistan, Drama vilâyetine bağlı bazı köylerin sâkinlerini mübadeleye tâbi tutmuş ve onların yerine Anadolu'dan gelen Rumları yerleştirmiştir.

Yunanlılar, bınbır bahâne ile Türklerin elindeki geniş arâzileri istımlâk yoluna gitmiş ve hiçbir zaman da bunların gerçek bedellerini ödememiştir.

Bu arada millî şuura hizmet eden gazeteler sık sık kapatılmakta ve gazeteciler çeşitli bahânelerle hapsedilerek kendilerine işkence yapılmaktadır.

Öte yandan, Batı Trakyalılara âit olan mezarlıklar istımlâk edilerek ortadan kaldırılırken, Türk sözü bile yasak edilmektedir. Bunların gayesi de, Türk-İslâm tefrikini ihdas etmek ve böylece cemaat arasına ihtilâf sokmaktır. Türklüğün Müslümanlıkla etle tırmak gibi birbirine yapışmasına rağmen, bu hususta takip edilen sinsi bir siyâset maalesef çok acı meyvalar vermeye başlamış bulunmaktadır.

Baskın Oran, Batı Trakya ile ilgili, daha önce ismi geçen kitabında bu meseleye temas ederken, "Yunan makamları

nının 'Sen zorla Müslümanlaştırılmış Yunanlısın', 'Sen Türk değil Pomiaksın, Çingenesin' biçiminde dile getirdikleri resmi ideolojik çabalar, ideolojinin olumsuz işlevinin yanı sıra, gene yukarıda sözü edilen Batı Trakya Gerçeği'ne de çarptığı için ters sonuç vermektedir" (s.89) derken, böyle bir ayrımın ters tepki meydana getirdiğine işaret etmektedir. Baskın Oran, "İdeolojinin Olumsuz İşlevi"ni aynı sayfada şu şekilde işlemektedir:

"İdeolojilerin ve özellikle devlet tarafından ileri sürülen resmi ideolojilerin toplumun istemlerini açıklamaktan ya da tatmin etmekten uzak olduğu durumlarda, hele bir de insanlar zorluklarla boğuşmaktaysa, bireylere sürekli yapılan resmi ideolojik bombardıman sonunda tepki doğurur. Bu tepki, ideolojinin bıkınlık doğurmasından başlayarak, benimsenmesi istenen fikirlerin yadsınması neticesine kadar varabilir. Böylece, karşıt ideolojilere yönelimi de hızlandırabilir. Buna ideolojinin olumsuz işlevi' adı verilmektedir."

TÜRKİYE'NİN MESULİYETİ

YUNANİSTAN, Batı Trakya'daki Türklerle Lozan Andlaşmasının hükümlerini takmayarak baskı üstüne baskı yaparken, Türkiye'nin o andlaşmadan bugüne tavrı nasıl olmuştur? Meselenin bu yönünü de anlatarak mevzuu noktalamak istiyoruz.

İsterseniz, bu hususta gerçekten değerli bir araştırma yapmış bulunan araştırmacı Baskın Oran'ı dinleyelim:

"Türkiye Cumhuriyeti Batı Trakya mevzuunda mühim bir mesuliyet içindedir. Bu mesuliyet de iki kaynaktan doğmaktadır. Birincisi, Batı Trakya azınlığı, Türkiye'nin kendi iradesiyle ve özel andlaşmalar yaparak yurt dışında bıraktığı tek azınlıktır. Gerçi andlaşmalarda Türkiye'nin 'resmen garantör' sıfatı yoktur, ama hem Yunanistan, hem Türkiye ve hem de Batı Trakya azınlığı işin başından beri bunu resmi sıfat imişçesine kabul edegelmişlerdir,

Türkiye'nin mesuliyetinin ikinci kaynağı, bu mevzuda işin başından beri yapağı olduğu yanlışlıklardır. İlk önce, Türkiye Cumhuriyeti Batı Trakya azınlığını resmi politikası sonucu yurt dışında bırakmış, ama onun orada başı dik olarak yaşaması için gerekli tedbirleri baştan beri almayı ihmal etmiştir. Meselâ, Batı Trakya'da konuştüğüm kimi Türk ileri gelenlerinin de belirttiği gibi, azınlığın, özellikle yetimsiz öğretmen ve yetimsiz din adamı ihtiyaçlarını, yani insani altyapısını düşünmemiştir. Tabii, bu durum ilk devrelerde anlayışla karşılanabilir, çünkü o yıllar Türkiye için de zor yıllardır. Üstelik,—ki bu çok önemli bir husustur,—Yunanistan'ın tersine Türkiye'nin bir azınlık tecrübesi hiç yoktur. Fakat zamanla bu eksikliğin giderilmesi için gereken gayretin gösterildiğine de rastlanmamıştır.

Türkiye'nin bu mevzuda yaptığı diğer bir yanlışlık, çok yakın zamanlara kadar Batı Trakya'ya Kemalizmin mekanik bir yorumunun gözlüğüyle bakmış olmasıdır. Bununla anlatılmak istenen şudur: Batı Trakya'da Türk siyasi varlığı sona erdiği anda, ortada azınlığın sığınabileceği tek teşkilâtı müessese olarak 'cami' kalmıştır. Aynen, Avrupa'da karanlık çağlarda 'kilise' gibi, Türkiye bu müesseseden faydalanmak bir yana, Atatürk devrimleri yapıldıktan sonra din adamlarını ve azınlık içinde sarkıyenleri itmiştir. Yani aynen bugün bir çoğumuzun Almanya'daki Türk işçilerinin İslâm'a esas olarak millî kimliklerini korumak için sarıldıkları gerçeğini bir türlü anlayamayışımız gibi. Gümüllüce, Başkonsolosluğu da insanların kafa sındaki sarkıya uğraşmış, onları Türkiye'ye yabancılaştırmıştır. Türkiye'nin belki de bu tutumu Damat Ferit Paşanın ve şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi ve arkadaşlarının Batı Trakya'ya gitmiş ve orada Ankara'daki idare aleyhine çalışmış olmasından kaynaklanmış olabilir. Ama son yıllara kadar bu yanlış sürdürülmüş olması, bazı hocalara vize bile verilmediği bir gerçektir. Türkiye'nin Batı Trakya azınlığı içinde ilerici-gerici ayrımı yapmış olması yanlış bir tu-

tum olmuştur. Nitekim, son yıllarda azınlığın millî kimliğine sahip çıkan en mühim müesseseler müftülüklerdir. Ama müftülüklerin tayinini de Yunanlı yetkililer yapmaktadır.

Türkiye'nin Batı Trakya politikasına yöneltilebilecek en ciddi tenkit, herhalde, 1964 yılında alınan kararla 1930 sözleşmesinin tek yanlı olarak kaldırılması neticesi İstanbul Rum azınlığının erozyona uğramasına seyirci kalınması olmalıdır. Milletlerarası hukuka alıdrmayan bir Yunanistan'ı dizginleyecek mütekabiliyet esasî böylece göz göre göre ortadan kalkmıştır.

Türkiye'nin Batı Trakya mevzuundaki politikasına bu tenkidler yöneltilebilir, ama böyle bir "politika"nın bir bakıma, varlığı bile tartışmalıdır. Birincisi, bu mevzu Türkiye'nin Yunanistan politikasının çok marjinal bir köşesini oluşturmaktadır. Bu mevzuda, ne kadar ciddiye alınmış oldukları belirsiz birkaç rapor dışında, Dışişleri Bakanlığı içinde ciddi bir çalışma yapıldığı şüphelidir. Eğer Bakanlık içinde Batı Trakya diye bir mevzu varsa, bunu tamamen birkaç genç diplomatın gayretine bağlamak yanlış olmaz. Tabii, durum böyle olunca, Türkiye bu azınlığın milletlerarası anlaşmalarla getirilmiş haklarına yeterince sahip çıkamamaktadır. En basitinden, 1977 yılında Lozan'a açıkça aykırı olan "Müslüman Azınlık Okulları" kanunu çıkartıldığında farkına varmayan Türkiye, şimdi iş isten geçtikten sonra azınlık eğitim meselelerine sahip çıkmaya çalışmaktadır.

• Batı Trakya konusunda Türkiye'nin politikasızlığının çok daha özücü bir yanı, Türkiye'deki azınlık işlerinin, sayısı belirsiz resmî kuruluşun ayrı at oynattığı bir mevzu olmasıdır. Bir gün Vakıflar Genel Müdürlüğü Türkiye'deki bütün vakıflara bir vergi koymakta, tabii bundan Rum vakıfları da müteessir olmaktadır. Bunun hemen arkasından, durumları zaten kötü olan Batı Trakya Türk vakıflarının belî daha da bükülmekte, Gümülcine Başkonsolosluğundan gelen ikazlar üzerine durumun bu yönünün de olduğu anlaşılmaktadır.

Başka bir Millî Eğitim Bakanlığı, okullara meselâ sağlık dersi koymaktadır. İstanbul'daki Rum okulları bu dersi okutacak Rum öğretmenî anında bulamadıkları için Türk öğretmene razî olmakta, hatta razî olduklarına dair kâğıt imzalamakta, fakat zaten böyle bir fırsat için yıllardır bekleyen Yunan ilgilileri hemen Batı Trakya Türk okullarındaki imtihanların Rumca yapılmasını bu yurmaktadır. Gene işin kötüsü, Dışişleri, durumun farkına ancak Gümülcine'den yağmaya başlayan telgraflar üzerine varabilmektedir. Çünkü Millî Eğitim'in kararından haberi yoktur. Diğer bir gün İstanbul Emniyet Müdürlüğü şüphe şüpheye bu sebeplerden dolayı bir Rum vatandaşa pasaport vermemekte, ertesi gün bütün Batı Trakya azınlığının pasaport işleri felce uğramaktadır.

Türkiye, İstanbul Rum azınlığının azalmasından sonra Yunan yetkililerinin böyle fırsatları büyük bir heyecanla beklemekte bulunduklarını ve tek zararlı çıkacak olanın fakir Batı Trakyalı olduğunu hesaplamak zorundadır." (Türk Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu, 156-158)

Batı Trakya meselesini, imkânların elverdiği nisbetinde inceledikten sonra şöyle bir hülasa yaparak noktalamak istiyoruz:

"Trakya Bölgesi" şanlı zaferlere köprübaşı olabilecek kadar büyük bir stratejik ehemmiyeti haiz olduğundan, ecdadımız burayı daha Osmanlı Devleti'nin ilk kuruluş yıllarında fethetmeyi plânlamıştır. Orhan Gazi devrinde, Şehzade Süleyman Paşanın kumandandığı Osmanlı kuvvetleri o tarihlerde Rumeli'ye geçmişti. Şehzade Süleyman Paşa'nın Rumeli'ye geçişinden yüz yıl sonra Osmanlılar, buraya, kolay kolay sökülüp atılamayacak bir şekilde yerleşmiş ve büyük bir hamle ile İstanbul'u fethetmişlerdi. Bundan sonra ise Osmanlı fetihleri birbiri peşisıra gelmeye başlamıştı. 1389 yılında kazarılan "Birinci Kosova Meydan Muharebesi" ise Osmanlıların Rumeli ve bülhasa Trakya'daki hakimiyetlerini münakaşa edilmez bir hâle getirmiştir. Bu ta-

rihten itibaren 1828-1829 Osmanlı-Rus savaşına kadar, Trakya sulh ve sükûn içinde yaşamıştı. Daha sonraki savaşlarda ise Trakya'nın bilhassa toprağı bereketli, stratejik bakımdan çok mühim olan Batı kısmı, 93 Harbiyle arkasında Rusya gibi bir destekçisi ve teşvikçisi olan Bulgarların eline geçmişti. Bulgarların büyük mezalimine uğrayan Batı Trakyalılar zaman zaman ayaklanmışlar ve kendi varlıklarını ispat etmek için canla başla çalışmışlardır.

Sultan İkinci Abdülhamid'i hal eden İttihatçıların yanlış politikaları yüzünden, 1913 yılında Batı Trakya'da kurulan ilk Türk Cumhuriyeti kısa süren hayatına son vermiştir. 1913-1918 yılları arasında da Bulgar hâkimiyeti altında kalan Batı Trakya, 10 Ağustos 1920'de Sevr'de yapılan andlaşmayla resmen Yunanistan'a devredilmiştir.

Daha sonra Lozan'da giden murahhasların Mustafa Kemal'den gelen "Batı Trakya'yla uğraşmayın" tarzındaki emirlere de uygun hareket ederek, Lozan Andlaşmasına, plebisit yapılması maddesini bile koydurtamamışlardır. Daha doğrusu o zamanki resmî politika Batı Trakya'nın Yunanistan'da kalmasını istemiştir. Anadolu'da perişan ettiğimiz Yunanistan gibi zaten erimiş gitmiş bir devlete karşı "Yurtta sulh, cihanda sulh" politikasını tâkip ederek, masa başında mağlûp olunmuştur. Batı Trakyalıların da isteğı olan Batı Trakya'nın Türkiye'ye ihakı veya "muhtariyet" verilmesi üzerinde ise murahhaslarımız hiç durmamıştır. Halbuki böyle bir taktikle, önce ihak meselesini gündeme getirerek müzâkereiere girselerdi, orada plebisit yapılmasını sağlayabilir-

lerdi. Ama buna aldıkları emir muvâcehesinde gerek bile duymamışlardır.

Lozan'daki Andlaşmada Batı Trakya'daki Türkler gıya himâye altına alınmıştır. Ama bu azınlık hakları Yunanistan tarafından peyderpey ihlâl edilmiştir. Türkiye ise ne yazık ki buna seyirci kalmıştır. Hattâ seyirci kalmakla da iktifâ etmemiş, Türkiye'de yapılan bir seri inkılâbı, oradaki vatandaşlara da tatbik kalkışmıştır. Gümölcine Başkonso losluğunun, halkın sarığıyla uğraşması, yeni harflerin öğretilmeye çalışılması gibi yanlış politikalar, Yunanistan'ın baskıcı politikalarının ekmeğine yağ sürmüştür.

Bugün, Batı Trakya'da Bulgaristan'daki Türklere olduğu kadar büyük zulümler yapılmıyor olabilir. Onların isimlerine bir şey denmeyebilir. Sünnet olmalarına karışmayabilirler. Ama, Lozan'da verilen hakları, resmî evraka geçirmeyecek tarzdaki tatbikatlarıyla ihlâl etmekten de geri kalmazlar. Türkiye ise maalesef buna ses çıkarmaz. Zaten, çok daha fazla baskı ve zulüm gören Bulgaristan'daki Türklerin içler acısı durumları karşısında, "70 milyon olursak biz size gösteririz" diyerek gayr-ı ciddi politikalar tâkip edilen bir zamanda, Türkiye'nin azınlık hakları ihlâl ediliyor diye Yunanistan'a karşı sert bir tavır takınması veya Yunan makamlarını ikaz etmesi biraz zor gibi geliyor... Ama ümid ediyoruz ki, Türkiye bu yanlış dış politikalarının vazgeçer. Ve önce demokratik sistemi oturtarak daha güçlü hâle gelir, sesi de daha gür çıkar ve Batı Trakya'da kendilerine azınlık hakları tanınmayan soydaşlarımıza sahip çıkar. Onların haklarını koruma yönünde müsbet adımlar atar.

375 MİLYONA MÂL OLAN FİLMLE NE ANLATILDI?

T

ÜRK SAN'AT Müsikişine kulağı âşinâ olanlar, "Hastayım, yaşıyorum görünmez hayâliyle" diye başlayan Hicaz şarkıyı hatırlayacaklardır. Ama, bu şarkı-

nın bestecisinin Ermeni asıllı Üdi Hırant olduğunu çoğumuz bilmeyiz bile.

Türk Hafif Müziği ve kanto dinleyicileri de Asu Maralman, Nurhan Damcıoğlu, Onno Tunç, Garo Mafyan isimlerini sık duyar; lâkin bu isimlerin Ermeni asıllı vatandaşlarımıza âit olduğunu düşünmez bile.

Sinema dünyasının tanınmış simalarından Kenan Pars ile Nubar Terzi-

yan'ın Ermeni olduğu hiç aklımıza gelmiş miydi?

Bu kısa hatırlatmaları, cemiyetinizin Ermeni vatandaşlarımıza hangi gözle baktığını anlamak için takdim ediyoruz. Osmanlı devrinde Müslüman ahâlinin Ermenilere bakışı da bugünkünden farklı değildi. Bizzat Sultanların tuğrasını taşıyan fermanlarla Ermenilere imtiyazlar verilmişti. Memleketin ticareti Yahudilerle berâber Ermenilerin elindeydi. Hele son zamanlarda devletin en yüksek makamlarına bile Ermenilerden getirilenler olmuştu; vâli, kaymakam ve bakan olanları vardı.

Lâkin, Osmanlıyı dünyâ haritasından silmek isteyen dış mihrakların parmakları öyle bir rüzgâr meydana

getirdi ki, asırlarca yan yana yaşamış kavimler birbirlerinin can düşmanı oldu.

ERMENİ MAŞALARI

CUMHURİYETTEN sonra başlatılan dilde uydurmacılık hareketinin en ön safında bulunanlardan Agop Dilaçar Mar-

ravan da bir Ermeni idi. Müslüman vatandaşların arasında büyük bir devlet terörü estirerek inançlara ambargo koyan şeffik idareleri, bilâkis Ermeni vatandaşlara büyük bir müsamaha gösteriyordu. Birinci Cihan Harbinden kalan "kin,

intikam" günleri rafa kaldırılmıştı.

Buna rağmen son yıllarda bir ASALA ismi çıktı, bir Ermeni tedhiş hareketi başladı; sonra da mâsum Türk diplomatları sapır sapır biçilir oldu.

Ne tuhaf değil mi? Biz Türkiye Cumhuriyetindeki Ermenilere Müslüman vatandaşlardan daha fazla imtiyaz tanıyoruz; bu gerçeğe rağmen dünyâda aleyhimize bir Ermeni terörü başlatılıyor. Tıpkı bir asır önce olduğu gibi...

Bir asır önce de Osmanlı devletini yıkmak ve parçalayarak mirasını paylaşmak isteyen düvel-i muazzama, başımıza bir sun'î Ermeni problemi çıkarmaya kalkmıştı. Misyonerleri, mektepleri, hastahâneleri, sefirleri vâsıtasıyla, o zamana kadar kendilerini Osmanlıdan ayrı saymayan Ermenileri tahrik etmeye başlamışlardı.

AGOP DILAÇAR. Cumhuriyet devri mültekip Ermeni vatandaşlar Müslüman ahâlden daha fazla imtiyaz gördüler. Türk Dil Kurumu üyesi Agop Dilaçar Martayan da bu imtiyazlılardandı.

1789 Fransız İhtilâlinin yaydığı "milliyetçilik" cereyanının da tesiriyle Ermeniler oyuna geldiler.

Çok enteresandır. İlk Ermeni komitesi 1886 yılında İsviçre'de kuruldu. İttihad ve Terakki Cemiyetinin 1889-1890 yıllarında ilk çekirdeğinin atıldığını ve yine bu yıllarda Osmanlı topraklarında bol miktarda mason locası kurulduğunu da hesaba katarsanız; çizdikleri hedefe gitmekte Ermenileri kimlerin kullandığını daha iyi anlarsınız.

Diş mihrakların maşası Ermeniler 1894 Sason isyânıyla bayrak açılar. Bugünkü ASALA ne ise, o gün de Hınçak ve Taşnak komitalarıyla bir cinâyet serisinin plânlanması o idi. Bu isyanlar 1. Cihan Harbine kadar çeşitli yerlerde tekrarlandı. Hat-

SULTAN II. ABDÜLHAMİD. Saltanatı boyunca gayr-i müslim halkına şeffaklı davranan bu büyük Osmanlı Sultanı da Ermeni komitacılarınca bombalandı, fakat kurtuldu.

tâ, bizzat Sultan Abdülhamid'e bombalı süikast yapılar. Osmanlı'nın 1914 Kasım'ında Almanlar yanında harbe girmesi üzerine de Ermeniler, Doğu Anadolu'da ilerleyen Rus askerlerine yardımcı oldular. Devletin bekâsını tehlikeye sokan bu harekete karşı, o günkü İt-

tihad ve Terakki idâresi de harb bölgesinde yaşayan Ermenilerin tehcirine karar vererek onları başka bölgelere nakletti.

Ekmeğini yiyip suyunu içtikleri devlete yaptıkları ihâneti hiç hesaba katmayarak hem suçlu hem güçlü pozuna bürünen Ermeniler, işte bu "tehcir" hâdisesini yalan propaganda- larla büyüterek Osmanlı Ermenilerinin büyük bir katliâma uğratıldığını

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki Osmanlı düşmanlığı Ermenilerin ekmeğine yağ sürdü

iddia ettiler. Devlet-i ebed-müddetin baş düşmanlarının da el altından desteklediği bu gerçek dışı propaganda. Ermeni teröristlerin daha da cesaretlenmesine ve Osmanlının tannmış şahsiyetlerini birer birer öldürmesine ana sebep teşkil etti.

O kine kimler hedef olmadı ki? Bir hayâl uğruna hem Osmanlının huzurunu kaçıran, hem de kendi rahatlarını bozan Ermeniler, bin senedir Müslüman Türkün mührünü taşıyan topraklara haç dikebilmek hülyasına kapılıp ellerini yine kana bulamaktan çekinmediler.

İttihad ve Terakkî'nin önde gelen rüesâsından Talât Paşa, Said Halim

Paşa, Cemal Paşa, Bahaeddin Şakir hep birer birer kahpe Ermeni kurşunlarına hedef oldular.

Hem vuran, hem de "Ne vuruyorsun?" diye ağlayarak şamata yapan Yahudi taktiğini Ermeniler de tatbik etmeye başladılar. Hem ünlü isimleri öldürüyorlar, hem de kendilerinin bir "hak dâvâ" uğruna haklı "intikamlarını" aldıklarını iddia ediyorlardı!

Bu arada Osmanlı devleti yıkılmış, yerine Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştu. Yeni idarecilerin ilk fırsatta tatbiki kalktırdıkları politika ise Osmanlı devrinin kötülenmesini esas aldığı için, Ermenilerin bütün dünyâda başlattıkları yaygaraya cevap vere-

SAİD HALİM PAŞA- Osmanlıların Ermenilere imtiyazlı bir kavim olarak bakmaları bile gözü dönmüş komitacıların kışkırtmalarıyla öldürmedi. Bu yüzden Said Halim Paşayı da kastedtiler.

cek makam kalmamıştı. Osmanlı yok; son devrin rüesâsı ya ölmüş, ya öldürülmüş, ya kaçmış; Osmanlının mirâsına konanlarda da bir hamiyet endişesi görülmüyor; böylece Ermenilerin propagandası kamuoyunda cevapsız kalarak neredeyse haklılık kazanıyordu.

TALÂT PAŞA- Ermeni, Rum, Bulgar, Arnavut komitacı ve masonlarla işbirliği yaparak Sultan Abdülhamid'i devirdi; ama sonunda bir Ermeni kurşunuyla can verdi.

KENAN PARS- Ermeniler dış mihracların tahrikleriyle Türk diplomatlarına kurşun yağdırardılar. Türkiye'de Kenan Pars gibi Ermeni anlı sanatçıları üstünde tutuluyor.

Hele şeflik devirlerinin katı Osmanlı düşmanlığı politikası, Ermenilere, "Bakin, Osmanlının kötülüğünü sadece biz değil, biz-zat kendileri söylüyor" diye bir mesned temin ediyordu.

Neyse ki, Sultan Vahidüddin e sövmenin, Sultan Abdülhamid'e kara çalmanın Ermeni ekmeğine yağ sürdüğünü anlamaya başla-

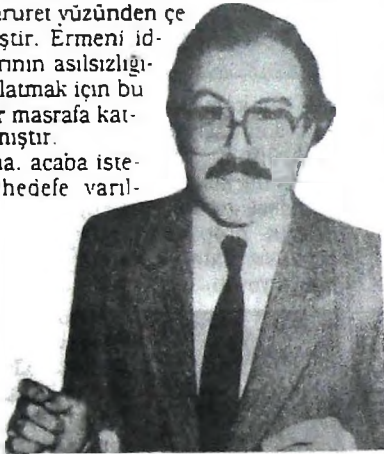
dığımız günler de geldi. Ne fayda, başka merkezlerin maşası Ermeni tedhişçilerinin, yine 1920'lerde olduğu gibi bir sürü yetmiş adamımızı öldürmesinden sonra!..

Sahnelerimizde hâlâ Asu Maralman, Nurhan Damcıoğlu, Onno Tunç, Garo Mafyan isimleri duyulur; film-

lerimizde Kenan Pars ve Nubar Terzivan oynar; Okyanus isimli lügati Pars Tuğlacı. Ana Britannica'yı Nazar Büyük çıkarır; kulaklarımızda da Udi Hırant'ın Hicaz şarkısı çınlarken; nasılsa devletimiz de gözünü açmanın gerekliliğini kavradı. Osmanlının faziletinden bahseden programlar yapılması işte bu zaruret yüzündendir.

Devlete tam 375 milyona mâl olan "Duvardaki Kan" isimli TV serisi de bu zaruret yüzünden çe kilmıştır. Ermeni iddialarının asılsızlığını anlatmak için bu kadar masrafa katlanılmıştır.

Ama, acaba istenen hedefe varıl-

MİM KEMAL ÖKE- Diğer meslektaşlarında pek görülmeyen hızlı yükselişin sahibi ve "Duvardaki Kan" serisinin senaryo yazarı.

mış mıdır? 1986'da çekilen bu seri ile üzüm yemek mi istenmiştir, yoksa bağcını dövmek mi? Eser ve senaryosu Doç. Dr. Mîm Kemal Öke'ye âit olan "Duvardaki Kan" filmine, bu suale cevap bulmak için bakmak istiyoruz.

İki gözü de âmâ olan ve sık sık yurt dışındaki Ermeni cemaatlerine konser vermesiyle tanınan müteveffâ Udi Hırant, "Hastayım yaşıyorum görünmez hayâliyle/Belki bir gün bir gün diye beklerim ümidiyle" derken acaba hayâli bir Ermenistan'ı mı anlatmak istiyordu dersiniz?

Maksadımız bu olmadığı için bunun cevabını zihinlerinize havâle edip, biz gelelim "Duvardaki Kan" isimli filme...

Osmanlı devletinin haritasını

değiştirmek maksadıyla geçen asrın sonlarında Ermenilerin başımıza muşallat eden dış mihraklar, son yıllarda yine aynı oyuna mürâcaat ediyorlar. Demek, Ortadoğu'da yeni bir harita değişikliği planlanıyor!

Doğuda ve Batıda bir hayli müttefiki bulunan Ermeni şamatası karşısında harekete geçme ihtiyacı hissederek Türkiye Cumhuriyeti, Ermeni yaygaralarının asılsızlığını göstermek için bir karşı propaganda başlattı. Kitaplar neşredildi, seminerler tertüplendi, konferanslar verildi, açıkoturumlar yapıldı. Bu arada bir TV filmi yapılması da bahis mevzuu oldu. İşte tam bu sırada genç bir ilim adamı ortaya çıktı.

BU DOÇENT NERDEN ÇIKTI?

İMDİ filmi günümüze getirelim ve "Duvardaki Kan" serisindeki bir sahneyi hatırlayalım. Talât

Paşa'yı müdâfaa eden Ali İhsan Bey, Berlin'deki mahkemede, kendisini geçici Ermeni hükümetinin başbakanı ilân eden Bogos Nubar Paşa'ya Ermeni iddialarının uydurma olduğunu haykırır ve bizzat Paşa'nın 18 Aralık 1918'de yazdığı bir mektubu da

delil olarak takdim eder.

Enteresandır, bu meseleyi yazmak için arşivi tararken elimize bir kupür geçti. 8 Ocak 1984 tarihli Milliyet'ten alınmış kupürde, "Fransız arşivlerindeki mektup gerçekleri ortaya koydu; Ermeni iddialarının uydurma olduğu belgelendi" başlığıyla bir haber yer alıyordu. Bahsi geçen mektup, Bogos Nubar Paşa'nın mektubuydu. Demek, bu mektubu Fransa Dışişleri Bakanlığı Arşivinde bulan da, Ali İhsan Bey'e o gerçeği söyleten senarist olmalıydı.

Çünkü, Milliyet'teki haberi Akajans geçmişti. Akajans ise Tercüman gazetesinin bir yan müessesesi idi. "Duvardaki Kan" filminin senaristi Doç. Dr. Mîm Kemal Öke ise Tercüman

gazetesinde yazı yazmaya başlamıştır.

Kimdi bu Doç. Dr. Mim Kemal Öke?

12 Eylül İhtilâlinde sonra birden ismi duyulmaya başlayan bu ilim adamı, öyle ihtisas yollarında saçını sakalını ağartmış bir ihtiyaç değildi. Bilâkis genç yaşında sivrilmiş, ön plâna çıkmaya muvaffak olmuş, o yaş-taki çoğu insanın henüz çıraklık devresinde bocalamasına rağmen hemen kariyere kavuşmuş, kısa zamanda koltuğuna birkaç karpuzu birden sıkıştırmış birisiydi.

Çalışkanlığı, gayreti, enerjisi ile dikkatleri çeken Mim Kemal Öke, 1955'te doğdu. Amerikan Robert Kolejinden 1973 yılında mezun oldu. Cambridge Üniversitesinde tarih ve iktisat sahalarında yüksek tahsil gördü. Aynı Üniversitede milletler arası münâsebetler sahasında yüksek lisans yaptı (1979). Birleşmiş Milletler Filistin Dâiresinde çalıştı.

12 Eylül'den sonra kendisini Türkiye'de görüyoruz. 1981 yılında daha 26 yaşında iken İstanbul Üniversitesinde doktorasını vererek doktor oldu. Milliyet'teki Akajans mahreçli haberin neşredildiği yıl da 29 yaşında doçent pâyesini kazandı. 1986'larda Boğaziçi Üniversitesinde öğretim üyesi idi.

Genç yaşta ikbal merdivenlerini çok hızlı çıkan bu genç ve enerjik ilim adamının 8 kitapta imzâsı vardır. Kendisi diğer taraftan da Ter-cüman gazetesinin köşe yazarıdır. Bunların yanı sıra TRT Genel Müdür-rünün müşâviridir. Ayrıca TRT'ye "Bilim ve Biz" ve "Tele Forum" isimli programları hazırlamıştır. Bunlardan ikincisi "o günün koşullarına uygun olmadığı için" neşredilmeyince, Doç. Öke TRT'deki vazifesinden ayrılmış, fakat sonra tekrar aynı yere gelmeye razı olmuştur.

Ve bildiğiniz gibi "Duvardaki Kan" adlı seri filmin eserini ve senaryosu-

"Duvardaki Kan" filmi TV'den gösterilmeye baş-layınca büyük tartışmalara sebep olmuştur. Sık sık gazete ve dergilerde serinin bir veya bir kaç yönünü tenkid eden yazılar yer alıyordu. 14-20 Aralık 1986 tarihli Yeni Gündem dergisi de filmi tenkid ediyordu.

nu da yazmıştı.

FİLME GELEN TENKİDLER

TÜRKİYE'DEKİ yükselme prosedürünü bilen insanlar için fevkalâde hayret verici ve yadırgatıcı olan bu hızlı şöhret, elbette herşeyden önce, sayın Öke'nin bitmez enerjisinin karşılığıdır. Ama, acaba sâdece enerji ve gayretle bir başka vatandaşımızın 31 yaşında bu şöhrete erişmesi kolay ve

mümkün mü?

Yazımın ileriki sayfalarında bu suale zihinlerde çentik atılmaya çalışılacaktır.

Biz gelelim mezkûr filme...

Ermeni iddialarını çürütmek üzere 375 milyona çevrilen "Duvardaki Kan" filmi TV ekranlarına geldikten sonra basında lehte ve aleyhte tenkidler çıkmaya başladı. Bunlardan birkaçı şöyle diyordu:

"Duvardaki Kan" adlı TV dizisinde 'eser ve senaryo' sahibi olarak imzâ

atan Doç. Dr. Mim Kemal Öke, bu filmin ilk bölümünde, filmin oyuncularından birine, 'Mustafa Kemal Paşa düşman donanmasını Çanakkale'de durdurdu' anlamında sözler söylüyordu. 'Duvardaki Kan' hakkında kendisiyle konuştuğumuz tarihçi Mithat Sertoğlu ise bu konuşmayı eleştirdi:

"Bu sözler 18 Mart 1915'teki 18 Mart Zaferini

hatırlatır. Atatürk bu galibiyetin kazanıldığı sırada Tekirdağ'da kurulmakta olan 19. Tümen Komutanlığına 2 Şubat 1915'te tayin edilmişti. Tümenin Çanakkale'ye intikali 18 Mart 1915'ten sonradır. Düşman kuvvetleri 25 Nisan 1915'te ilk kez karaya çıkmış ve Binbaşı Mahmut Bey komutasındaki kuvvetler düşmanın iç bölgelere sızmasını engellemiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın katıldığı savaşlar 25 Nisan 1915'ten 21 Ağustos 1915'e kadar sürmüştür. Atatürk'ün Çanakkale'de savaşın seyrini değiştiren büyük başarıları olmuştur; ama Atatürk düşman donanmasını değil, düşman ordularını, kara savaşlarında

durdurmuştur." (TV'de 7 Gong. 20 Ekim 1986)

Yine Sertoğlu söylüyor:

"Öncelikle yabancı komiserlerin İstanbul'da yaptığı toplantıda, sivillerin bu toplantıyı basmaları tarihi gerçeklere aykırı. İkinci olarak Ermenilerin avukatı, Ermeni devletinin Türklerin Anadolu'ya geldiği sıralarda var olduğunu söyledi ve mahkeme sahnesinde bu suçlamalar geçirildi. Son Osmanlı Sadrazamı Ahmet Tevfik Paşa'nın gerçekte fo

Arklarını Türkiye düşmanı güçlere dayayan teröristlerden ASALA militanı Agop Agopyan (maskeli) Eylül 1981'de Beyrut'ta diğer bir Ermeni militanla basın toplantısı yapıyor

Türk diplomatlarını hedef olarak seçen bir Ermeni militanı tâtlim yaparken.

yıllarda) 77 yaşındayken ve ufak tefek bir adamken, iri yarı bir delikanlı olarak gösterilmesi ve taktığı nişanlardaki büyük hatâları yalnızca bir yanlış olarak değerlendirmemeli." (A.g.d., 1 Aralık 1986)

"Talat Paşa" isimli bir kitabın yazarı olan Tevfik Çavdar ise filmde Paşa'nın Berlin'de fes giyerek do-laştırılmasını tenkid ederek şöyle diyor:

"Mahkeme sahnesi hem belgencilik bakımından, hem de sinemasal bakımdan inandırıcı değil. Ortada Amerikan dizilerinden tanıdığımız Amerikan yargı sistemini andıran şeyler var. Teyleryan'a yemin ettiriliş

Mim Kemal Öke, Duvardaki Kan filmiyle ne yapmak istemişti? Filmde gözden kaçan noktalar neydi?

biçimi, avukatın savcıya itiraz biçimi ve yargıcın 'Kabul edilmiştir' ya da 'Edilmemiştir' deyişi örneğin. Ama asıl önemli olan, söz konusu mahkemede gerçekten de bu gibi konuşmaların yapıp yapılmadığıdır.

Başta Teyleryan olmak üzere mahkemede konuşanların sözleri gerçekten böyle miydi?" (A.g.d., 27 Ekim 1986)

Diğer tenkidler de hep bu gibi şekle taallük eden şeylerdi. Hiç kimse meselenin özüne temas etmedi. Sâdece bir refikimiz Doç. Dr. Mim Kemal Öke'ye sorduğu iki sualle gerçeğe yaklaştı; ama onun da arkası gelmedi. Genç senarist usta cevaplarla savuşturdular.

Ermenilere hücum ettiği için millî gururumuzu okşayan "Duvardaki Kan" filminin acaba gözlerden kaçan başka noktaları yok muydu? 5-6 yılda şöhrat olan sayın Öke bu filmle ne yapmak istemişti? Gelin, biraz da bu suallere kafa yoralım...

Ermenilerin yalan propagandalarla dünyâ kamuoyunu aldatmaya çalışırken bir yandan da diplomatlarımızı sapır sapır katletmeleri üzerine uyanan Türkiye Cumhuriyeti, yarım asırlık yanlış politikadan vaz geçerek karşı propagandaya ağırlık

Türkiye'nin ABD'deki Boston bölgesi Fahri konsolosu Erhan Gündüz, 5 Mayıs 1982 günü tehne bir sokakta, otomobili içinde iki kişinin suikastine kurban gidiyor. Cinâyeti "Ermeni Katliamı Adalet Komandoları" adlı örgütün işlediği açıklanıyor. Kın bugün de devam ediyor.

vermeye başladı. 12 Eylül'den sonra yıldızı birden parlayan genç bir ilim adamına yazdırılan ve TV'ye seri film yapılan "Duvardaki Kan" işte o telâkinin mahsulüdür.

10 hafta gösterilen bu seri hakkında basında yer alan tenkidlerin hemen hemen hepsi de şekle takılıp kalmış, öze inen olmamıştı. SBF öğretim üyesi Sina Akşin filmin tarihi hatalarına temas ettikten sonra haftalık bir dergiye şöyle diyordu:

"Dizi biraz polisiye roman havasında, ama iyi bir polisiye roman da değil. Seyrettiğim bölümlerde iki çok temel yanlışla rastladım. Bir tanesi soykırım tâbiri. Bu tâbir İkinci Dünya Savaşında ortaya çıkmıştır. Yahudilere Nazilerin yaptığı korkunç muamele bu tâbirle doğurdu. Sonra

İttihad ve Terakkî'nin kurucusu olarak bir sempatik Yahudi ihtiyar gösterdiler. Oysa İttihad ve Terakkî hiç bir zaman Türk olmayana pas vermemiştir. Hele kuruculuk ve yöneticilik hiç söz konusu olamaz." (Yeni Gündem, 14-20 Aralık 1986)

Kendi sözlerinde de târihi yanlışlar bulunan Akşin de esâsa inememiş. Fakat esâsî teşkil elden iki unsur yakalamıştı. Bu iki unsur, "İttihad ve Terakkî" ile "Yahudi" idi. Bize göre asıl ip uçları bu iki unsorda gizliydi.

Duvar'daki Kan'ın yazar ve senaristi Doç. Dr. Mim Kemal Öke, bir refikimizin yapıtı mülâkatta bakın maksadını nasıl açıklamıştı:

"Bugünkü bilgiler ve belgeler ışığında târihi gerçekleri yaratıcı bir üslûpla yeniden ele alıyoruz. Yeniden inşasını yapıyoruz." (Millî Gazete, 29 Kasım 1986)

Evvelâ şunu belirtmekte fayda var. Bugün elde var olan vesikalar târihi gerçekleri objektif bir şekilde ortaya koymaktan çok uzaktır. Nitekim, Doç. Öke de 1922'den sonraki devlet arşivlerinin araştırmacılara açılmasından şikâyetçidir. Buna rağmen târihi gerçekleri yeniden inşâ iddiasıyla işe başlaması, Duvar'daki Kan filmine daha değişik bir perspektiften yaklaşılmasını gerektiriyor.

Doç. Dr. Öke, bu filmde Ermeni propagandasına karşılık vermekle birlikte, esâsında İttihadçıları müdâfaa etmeye ağırlık vermişti. Millî Gazete'den Mustafa Özcan'ın, Duvar'daki Kan'da bir takım "abartmalar"ın olduğu, İttihad ve Terakkî'nin "savunulduğu"nın söylendiği sorusuna Öke'nin cevâbı tasdik mâhiyetindeydi:

"Evet doğru; şu açıdan doğru. Evet, bir İttihad ve Terakkî'nin savunulduğu doğru, ama bir abartma yapıldığı doğru değil." (A.g.g.)

Aynı yazıda bu görüşünü pekiştiren cevabı kısım da şöyle:

"Siz bana şimdi diyeceksiniz ki: adeta İttihadçıları bir takım abart-

malarla târihimize rehabilite etmek istiyorsunuz. Bunu nasıl bağdaştıracaksınız? Bu benim târih görüşümdür."

Evet, aslında Duvar'daki Kan filmiyle yapılmak istenen, İttihad ve Terakkî'yi târihimize rehabilite gayretidir. İşte burada, önümüze çok sayıda sual çıkıyor.

SUALER... SUALER...

İLMİN son kısmının gösterildiği gece ekrana getirilen görüntüde konuşan Doç.

Dr. Mim Kemal Öke, "Sanat ilim sentezi yapmak istedim" diyor. "Biz târihi, çarpıtılmış târihimizi yeniden yazıyoruz" diyor.

Bu sözler, çapı gayet büyük bir iddianın işaretiydi. Acaba gerçekten de öyle mi yapılmış?

Yakın târihimiz o kadar girift tezat ve tenâkuzlarla dolu ki, çözmek istedikçe karışan bir yumak gibi. Doçent Öke'nin târihimize rehabilite etmeye çalıştığı İttihad ve Terakkî Fırkası da o tezat yumağından bir parça.

Bir zamanların "devlet partisi" olan Cumhuriyet Halk Partisi aslında İttihad ve Terakkî Fırkasının mirâsı üzerine kurulmuştu. Lâkin, daha sonra öküz ölmüş ortaklık ayrılmış, dışlı İttihadçıların Birinci Cihan Harbinden sonra yurt dışına kaçmalarının da tesiriyle İstiklâl Harbinden sonra idâreyi ele geçiren grup eskiyi tasfiye etmişti. Bu yüzden yakın târihimizdeki kopukluğa bir yenisini eklenmişti. İkbal merdivenini hızlı tırmanmaya başlayan Doçent herhalde önce bu kopukluğu gidermeyi hedef almış olmalı.

Duvar'daki Kan'da müdâfaası yapılan Talât Paşa ile filmin kahramanlarından Dr. Nâzım ve Bahattin Şakir, İttihadçıların en önde gelen isimlerindendi. Doç. Öke'nin iddiasına göre, "Talât Paşa devleti temsil ediyordu", "Talât Paşa Anadolu'daki Kuvâ-yı Millîyecilerle anlaşmıştı ve Türkün millî dâvasını dünyâya anlat-

maya girmişlerdi"; ama "Talât Paşa ve arkadaşlarının Türkiye'ye girmeleri mümkün değildi".

Mâdem Talât Paşa ve arkadaşları Anadolu ile anlaşmıştı da, niçin Türkiye'ye giremiyorlardı? 11 Aralık 1986 gecesi ekranda bu Doçentün söyledikleri ile filmin hayâli kahramanlarından Ali İhsan Bey'e söyledikleri niçin

birbirine ters düşüyor?

"Türkün milli davasını dünyaya anlatmaya giriştiği" iddia edilen Talât Paşa ve Bahattin Şakir, niye Türkiye'ye gelmediler de vaban ellerinde Ermeni kurşunu ile öldüler? Bir diğer İttihadçı lider olan Enver Paşa niçin Anadolu'ya geri dönmedi de Türkistan'da Moskof kur-

şunu ile şehid oldu? Haydi bir adım da-

ha beriye gelelim: Duvardaki Kan'ın kahramanlarından Dr. Nâzım Türkiye'ye döndü de ne oldu; İzmir Süikastine karıştığı gerekçesiyle Mustafa Kemal Paşa tarafından idam edilmemi mi?

Yine ileri gelen İttihadçılardan İsmail Canbolat, Sarı Efe Edip, Kara Kemal, Ankara Valisi Abdülkadir de aynı iddia ile Ankara hükümeti tarafından ipe çekilmedi mi? Doç. Öke acaba nasıl bir rehabilite yapacak da bu gerçekleri olmamış gösterecek?

Anlaşılan şu ki, memleketimizde bir grup aydın, bu rehabilite çalışmasına çok ehemmiyet veriyor. Daha Duvardaki Kan ekranlara gelmeden önce 1985'te bir başka kalem aynı şeyi söylüyordu:

"Berlin'e göçen [aslında kaçan demek lâzım] Talât Paşa, Mustafa Kemal Paşa ile Enver Paşa arasında bir bağ oluşturmaya çalışıyordu. 'Duvardaki Kan' TV dizisini hazırlayan bir doçent arkadaşımızın arşiv araştırmalarına göre, Talât Paşa'nın bir İngiliz yetkilisine, 'Anadolu Türklüğün bir kulübesidir; oraya fazla yüklenmeyin, arkasında daha büyük bir binamız vardır, üzerinize yıkılabilir' demesi Intelicens Servisi çok telaşlandırmış, sonunda Ermeni teröristlere Talât Paşa'yı vurdurma kararı vermişlerdir." (Dr. Reha Oğuz Türkkan, Yeni Düşünce, 27 Aralık 1985)

Anlaşılan bu rehabilite fikri bazılarını iyi sarmıştı, ama bizim sualimize cevabı henüz ortada yok. Berlin'e kaçan ve Ali Said takma adıyla

yaşayan, hattâ tarınmamak için bıyıklarını da kesen Talât Paşa niye Türkiye'ye girememişti?

İsterseniz, bir soru daha soralım: Doç. Dr. Öke, niçin kahraman olarak Talât Paşa'yı seçti? Eğer Paşa'nın şahsiyetine azıcık ışık tutabilirsek, bu sorunun cevabını belki bulabiliriz. Diğer sorular zihninizde cevap arayaköysün, biz gelelim bu sorunun cevabına.

Duvardaki Kan isimli filmin daha birinci kısmında

Doç. Öke'ye göre, Talât Paşa devleti temsil ediyordu. Sozde Anadolu'daki Kuvâ-yı Milliyeceilerle anlaşılan Talât Paşa Türkün Milli davasını dünyaya anlatmaya girişmişti; ama Türkiye'ye girmesi mümkün değildi

İttihadçıların önde gelen liderlerinden Enver Paşa niçin Anadolu'ya geri dönmedi de Türkistan'da Moskof kurşununa şehid oldu?

da oyunun kahramanlarını konuştu-
ran senarist Doç. Dr. Mîm Kemal
Öke, Avrupa'ya kaçan İttihadçılarla
Mustafa Kemal Paşa'nın birbirlerini
çok sevdiklerini anlatmaya çalıştı.
Bâzı sualler sorarak, "Bu ne sevgi ah!"
mânâsında istifhamlara işaret et-
miştik.

O suallerin cevabı henüz kâmil
mânâda verilmemiştir. Devlet arşiv-
lerinin 1922'den sonrası da araştı-
macılara kapalı olduğu için, yakın za-
manda verilme ihtimali de gözük-
müyor.

Doç. Öke de işte bu dumanlı hava-
dan istifade ederek İttihadçıları tâ-
rihimize rehabilite etme çalışmasına
başlamış.

CHF'ye transfer olan ve bu yeni iktı-
dar partisine intibak eden bir kısmı
hâric, İttihadçıların bizzat CHF iktı-
dar tarafından ipe götürüldüğü, yurt
dışına sürüldüğü, yurt içindekilerin
de sıkı bir nezâret altında evlerinden
dışarı çıkarılmadığı gerçeğini unut-
mak mümkün mü? Bir diğer husus
da, önceleri İttihad ve Terakki üyesi
olan Mustafa Kemal Paşa'nın daha
sonra bu fırka erkânı ile ters
düşerek onlardan ayrılması hâdisi-
sidir.

O günleri yaşayanlar, İttihadçı li-
derlerin I.Cihan Harbi sonunda yurt
dışına kaçmaları üzerine kurulan
İtlâfçı kabinenin bizzat Mustafa Ke-
mal Paşa tarafından Sultan Vahi-
düddin'e telkin edildiğini söylüyor-
lar. Ki o kabinede Ali Fethi Bey, Rauf
Orbay ve Fevzi Paşa vazife almış,
İsmet Bey de Harbiye Nezâreti Müs-
teşarı olmuştu. Hattâ Paşa'nın aynı
kabinede Harbiye Nâzırı olmak iste-
diği, daha sonra da İstanbul Merkez
Kumandanlığına tâlip olduğu hâtıra-
larda belirtiliyor.

Bînâenaleyh, Doç. Öke'nin ve aynı
fikri taşıdıkları görülen "rehabilitçi"
aydın grubunun târihi gerçeklere
ters düştükleri anlaşılıyor. Duvardaki
Kan serisinin önde gelen kahraman-
larından Dr. Nâzım başta olmak üze-
re bir sürü İttihadçının Ankara hükü-

meti tarafından asılması da bunu gös-
teriyor.

O halde, 11 Aralık 1986 gecesi
gösterilen filmin son kısmında İtti-
hadçı Bahattin Şakir'in —nu da
Ermeniler öldürdü— Dr. Nâzım'a
Berlin'deki hayâli mahkeme s:zunda
söylediği, "Hiç olmazsa Talât'ın ismi-
ni bu dünyâda karalatmadık" sözü de
neyin nesidir?

BİR GARİP TOPLANTI!

DOÇ. Öke durup dururken
niye bu "rehabilit" işine
kalktı ve kahraman olzrak da
niye Talât Paşa'yı seçti?
İsterseniz evvelâ bir kitaptar, azıcık
uzunca bir kütüba yapalım, mesele o
vakit daha iyi anlaşılacaktır:

"23 Temmuz 1908 Meşrutiyet
ilânından hemen bir ay kadar sonra,
Ağustos ayında İstanbul'da Beyoğ-
lu'nda Splantid kahvehânesi üzerin-
deki Tokatlıyan Otelinin salosunda,
otel sâhibi ve bir mason olan Mıgır-
dıc Tokatlıyan Efendinin de yardı-
mıyla, İstanbul ve Anadolu ile Rümeli
ve Makedonya'daki çeşitli yabancı
localarına kayıtlı Osmanlı tebası ma-
sonlar temsilcileri bir hazırık top-
lantısı yapmışlardır. Bu toplantıda
Maliye Müfettişi Ferit Aseo birâder
Selânik'teki genç ve idealis: Türk
masonlarının çalışmaları da anlata-
rak, artık Türkiye'de de yerel ve Os-
manlı tabeasını kapsayacak bir örgüt
kurulması gerekliliğini belirtmiştir.

"Eski ve Kabul edilmiş İskok Riti
kurallarına göre yeni bir Yüksek Şü-
ranın kurulabilmesi için var olan dü-
zenli bir başka Yüksek Şûraya dayan-
mak, ondan olur almak ve sonra da
durumu öteki Yüksek Şûralara da bil-
dirip, bunların da onayını ve tanıma
yazılarını almak gerekmektedir. İşte
bu gereksinimle, İstanbul'dan İtal-
yan Okullan denetmeni olan ve İtalya
Yüksek Şûrası üyesi bulunur Forti
birâder, kendi Yüksek Şûrasından,
Türkiye'de bu konuda çalışmalar yap-
ması için görevlendiriliyor. Fransız
Yüksek Şûrası da Victoria de Berlinle

Sigorta Şirketinin İstanbul'daki temsilcisi Davit J. Cohen birâderi benzer biçimde görevli kılıyor. Bu arada, Mısır Yüksek Şûrası da, Osmanlılarla arasındaki eski ilişkilere ve yakınlığa dayanarak, Türkiye Yüksek Şûrasının kendi destekleriyle kurulması için harekete geçiyor.

"Tüm bu girişimler sonucu, 1908 yılında, Belçika Yüksek Şûrası Başkanı (Âmiri Hâkimi Âzam-Souverain Grand Commandeur) ve Belçika Sena-

tosu İkinci Başkanı Prof. Comte Eugene Goblet d'Alviella'nın koruyuculuğu altında Belçika, Fransa, İtalya, Macaristan ve İsviçre Yüksek Şûralarının önerisiyle, İngiliz ve İskandinav Yüksek Şûralarının soğuk davranmalarına karşın öteki şûraların da onayıyla Türkiye'de bir Yüksek Şûra (Suprême Conseil) kurulması bu kuruluş işiyle de Mısır Yüksek Şûrasının görevlendirilmesi kararlaştırılıyor.

"Mısır Yüksek Şûrası, bu karardan bir yıl önce 1907'de Brüksel'de toplanan Yüksek Şûralar Konvanında varlığı ve düzenliliği kabul edilmiş bir Yüksek Şûradır.

"Mısır Yüksek Şûrası da, kendi üyelerinden, Osmanlı Ordusunda İkinci Selîmiye Tümeni Komutanı olarak görev yapan General Prens Aziz Hasan Paşa'yı geniş yetkilerle Tür-

Talât Paşa ve diğer ileri gelen İttihadçıların bir arada çektiğindeki fotoğraf.

"İsmi karalatılmayan" Talât Paşa, 33. dereceli masondu!

kiye Şûrasını kurmakla görevli kılıyor.

"Bu arada, Belçika'da Brüksel Güneş Büyük Şövalye Şapitri üyesi olan Josef Sakakini birâderi gözlemci ve danışman olarak Prens Aziz Hasan Paşa'ya yardımcı diye İstanbul'a gönderiyor. Ayrıca Mısır Obediyansından da, kurulacak mahfil (loca, mabed, vadi) içinde yapılacak hazırlıkları görmek, işleri göstermek ve masonik karışımaları düzenlemek üzere Yakup Birâder getirtiliyor.

"Tüm bu hazırlıklardan sonra, 3 Mart 1909 günü Beyoğlu'nda Tokatlıyan Otel salonunda toplanılıyor. Bu toplantıda, bir Yüksek Şûranın oluşabilmesi için gerekli sayının sağlanabilmesi amacıyla aşağıda adlarını sıraladığımız 12 masona 33. derece veriliyor." (İlhami Soysal, Türkiye ve Dünyada Masonluk ve Masonlar, s.192-193)

Milletvekili ve İttihad ve Terakki Kâtib-i Umumi Mithat Şükrü Bleda, milletvekili ve İttihad ve Terakki Merkez-i Umumi âzâsı Mehmet Cavit (Yahudi dönmesi ve daha sonra Maliye Bakanı, İzmir sütkastinde Mustafa Kemal tarafından astırılanlardan), milletvekili Dr. Rıza Tevfik (Filozof Rıza Tevfik Bölükbaşı, sonradan azılı İttihadçı düşmanı oldu), milletvekili ve İttihad ve Terakki Merkez-i Umu-

Balkan Harbinde er kıyafetle Talat Paşa.

mi âzâsı Mehmet Arif, milletvekili Nesim Mazelyah, âyan âzâsı (senatör) Mehmet Galip, tüccar Mişel Noradunkyan, sigortacı David J.Kohen, avukat Osman Adil, hâkim Fuat Hulusi Demirelli ve Meclis-i Meb'ûsan Başkâtibi Asım'ın da içinde bulunduğu bu 12 kişilik 33. dereceli yeni masonların birincisi de, milletvekili, İttihad ve Terakki Merkez-i Umumi Reisi, aynı zamanda Meclis-i Meb'ûsan 2. Başkanı Mehmet Talât Sai idi.

Aynı toplantıda masonların Türkiye Yüksek Şûrâsının Müfettiş-i Umumi Âzamılığına da getirilen 1 Ağustos 1909 günü yapılan bir başka toplantı ile de Türkiye Büyük Locasının ilk Üstâd-ı Âzamı seçilen Mehmet Talât Sai; Duvardaki Kan filminde "ismi bu dünyada karalatılmayan" meşhur Talât Paşa'dır.

Doçent Doktor Mim Kemal Öke, acaba mason olduğu için mi Talât Paşa'yı tercih etti de İttihadçıların rehabilite muamelesini onunla başlattı? Bu şüphemizi teyid edici isimlere mezkûr seride ağırlık verilmesi acaba bir tesadüf müdür?

Duvardaki Kan'da Zafer Ergin'in temsil ettiği Dr. Nâzım (daha sonra Mustafa Kemal tarafından idam ettirildi) da bir başka İttihadçı masondu. Yine aynı filmde hayâlî Ali İhsan Bey'e yardım ettiği gösterilen gazeteci Ahmet Emin Yalman da ileri dereceli bir masondu.

Bu meseleye ileride tekrar döneceğiz. Fakat, bir noktaya temas etmeden geçemeyeceğiz. Ermeniler tarafından Berlin'de öldürülen Talât Paşa'nın Türkiye Büyük Locasının ilk Üstâd-ı Âzamı seçildiği aynı toplantıda Büyük Hatip Muavini seçilen Mişel Noradunkyan ile İkinci Büyük Teşrifatçı seçilen Diran Kelekyan isimli masonlar da Ermeni idi.

Bu yazıdan maksadımız İttihad ve Terakki'yi tahlil etmek değil. İçinde çok sayıda milliyetçi ve vatanperverin de bulunduğu bu fırka, maalesef ön safı teşkil eden masonların kontrolünde idi. Duvardaki Kan filminde sık sık görülen Dr. Nâzım, "Dinden çıkmayınca medenî memleketler seviyesine ulaşamayız" diyecek kadar mayası bozulmuş bir masondu.

İttihad ve Terakki'nin önde gelen isimlerinden Manyasizâde Refik de ileri derecede bir masondu. İttihadçılarla masonların münasebetlerini 20 Ağustos 1908 tarihli Fransa'nın Le Temps gazetesine şöyle açıklıyordu:

"Mason localarından bizim moral, yardım ve maddî müzaheret gördüğümüz doğrudur. Çünkü biz masonuz. Özellikle İtalyan masonluğu bize çok yardım etmiştir. Çünkü biz bu masonluğa bağlıyız." (Masonluğun İlyüzü, s.67)

Sözünü ettiğimiz seri filmin ele aldığı Talât Paşa da Osmanlı masonlarının ilk Üstâd-ı Âzamı idi.

Masonlarla dostluk kuran Mehmed Talât, Yahudilerin oyuncağı olmuştur

SİMDİ Bulgaristan'da kalan Kırcaalî'nin Çepelce köyüne yerleşmiş Yörüklerden Ahmet Vasıf Efendi'nin oğlu olarak 1874'de Edirne'de küçük bir ahşap evde doğan Mehmet Talât, küçük yaşta babasını kaybetmişti. İlk tahsilinden sonra Edirne Arasta çarşısında Kavaf Sabri Bey adında birisinin himâyesinde Edirne Askeri Rüştiyesini bitirmiş, sonra da iki yıl kadar Edirne Musevî cemaatinin Allian-çe İsrailite isimli husulî kolejine devam etmişti. (Aylık Ansiklopedi, s.443)

Orada Fransızca da öğrenen Mehmet Talât, kimbilir kendi milletinin özüne ters düşecek icraatlarının tohumunu da orada beynine ektirmişti. Nitekim, daha sonraki hayat seyrinde onu hep ipi başka mihrakların elinde olan kimselerle birlikte görüyoruz.

Babasızlığının da tesiriyle midir, bilinmez, Mehmet Talât daha 17 yaşındayken gizli bir siyâsî cemiyetin üyesi oldu. Sultan Abdülhamid'in haber alma teşkilâtı kendilerini yakalayınca iki sene kadar Edirne Hapishânesinde yattı. Üç yıllık kalebentlik cezası Pâdişah tarafından affedilince, Edirne'de kalmamak ve İstanbul'a gelmemek şartıyla serbest bırakıldı.

Mehmet Talât ondan sonra Selânik'e gitti. Eski cemiyet üyeleri kendisine kucak açtılar. O yıllarda Selânik, devletin temelinde dinamit koymaya çalışan bir sürü muzır cemiyetin kaynaştığı bir merkezdi. Bilhassa masonlar büyük nüfuz sâhibi idi. Gözü pek bir komitacı olan Talât'la da temâsa geçtiler. Emanuel Karaso ve Metr Salem gibi Yahudi masonlarla

Hem Osmanlı mebusu, hem de İtalyan teb'ası olan Yahudi bahambası Emanuel Karaso.

Çavîr ve Rahmî gibi Yahudi dönmesi masonların da bulunduğu Macedonia Risorta mason locasına girdi.

Çok ganptir, Karaso ve Salem aynı zamanda İtalyan vatandaşı idiler. Manyasizâde'nin yukardaki itirafında da görüldüğü gibi, masonlar İttihad ve Terakkî'nin Selânik'te kökleşmesine ve bilhassa Mehmet Talât'ın sıvırilmesine çok gayret sarf ettiler. Talât da onların bu yardımlarının minneti altında kalmadı. En gizli sırlarını bile onlarla paylaştı. İstikbâlin tarihçisi, Mehmet Talât'ın nasıl Yahudi oyuncacı olduğunu elbette ortaya koyacaktır. Osmanlı devletinin 1911'de gâfil avlanarak Trablusgarb'ı İtalyanlara kapturmasının en büyük mes'ûliyeti de İttihadçı masonların omuzlarındadır. Tabii, en başta Mehmet Talât'ın!

Yahudi ve İtalyan casusu olarak bilinen Emanuel Karaso, Talât'ın yakın dostu olması hasebiyle, İkinci Meşrutiyetten sonra milletvekili bile seçilmişti. Aynı Meclisin meb'uslarından olan ve daha sonra Ankara hükümetlerinde Sıhhat ve Maarif bakanlıklarını yapan Dr. Ruza Nur, Karaso için, "Tuhaf şu ki, herif hem İtalyan teb'ası, hem bizde meb'us" (Hayat ve Hâurat-um, s.275) diyor.

Resneli Niyazi Beyle (sağda) birlikte harekete geçerek emrindeki Ohri taburunu dağa çıkararak Kolağası Eyüp Sabri Bey, "Hurriyet kahramanı" olarak tanınanlardandı. Nedense onun ismi daha sonra unutuldu veya unutturuldu. 2. Meşrutiyetten sonra yapılan marşlarda ismi Zeyve ve Niyazi ile birlikte geçen Eyüp Sabri Bey'i bugün pek tanıyan yok.

Yine Mehmet Talât'ın baş dostlarından ve hattâ sırdaşlarından Yahudi Metr Salem, Lozan anlaşmasının görüşüldüğü komisyonlarda Türkiye'nin karşısına bir İtalyan müşaviri olarak çıkmıştır. Lozan'daki Türk heyetinin ikinci başkanı olan Dr. Rıza Nur bunu da şöyle belirtiyor:

"Şu Salem, vaktiyle Talât'ın en baş dostu ve sırdaşı idi. Devletin en mühim işlerini ona danışırdı. O da

tabii frenklere haber verirdi. İşte herif karşımıza İtalyan müşaviri olarak çıkmıştı. Bu zavallı milletin ciğerini böyle dost sıfatında nice kurtlar yemiştir." (A.g.e., s.1096)

Yine aynı eserde, Selanik'te jandarma zâbitliği yapan Dides isminde bir İngiliz subayının, Talât'a 1908'den önce müşavirlik yaptığı söyleniyor. Ki, bu adam 1. Cihan Harbinde Mısır'daki İngiliz gizli servisinin istihbarat bürosunu idare etmiş bir ajandı. (s. 198)

Edirne'deki Alliance İsrailite isimli Yahudi kolejinden başladığı anlaşılan köklü hüviyet değişikliği, mason locasına girmesinden sonra Mehmet Talât'ta devam etti. İkbal merdivelerini hızla çıkmasına yardım eden Yahudi ve masonların tesirinden kurtulamadı. Hattâ, komitacı usullerle devletin sadrazamlık (başbakanlık) mevkiine geldiği zaman da o dostları Talât Paşa'nın gözdesi olmakta berdevamdılar.

'YAHUDİLERİN TONGASINA DÜŞTÜK'

M

AKSADIMIZ bu yazı serisinde Talât Paşa'nın hayat hikâyesini anlatmak değil. Bir devrin çöküşünde dahli bulunanları bir nebze tanıtmaya çalışırken, dönen

oyunlara açıklık getirmeye gayret ederken, "Duvardaki Kan" filmiyle yapılmak istenen hususa paragraf açmak istiyoruz.

Devlete 375 milyona mâl olan bu seri filmin "ismini bu dünyâda karalatmamaya" çalıştığı ve bu yüzden hayâli bir senaryonun kurulduğu Talât Paşa'nın mâhiyetine projektör tutuyoruz ki, genç senaristin târihimize "rehabilite" etmeye savaştığı

ENVER
PAŞA—
Arnavut
komitacısı
kıyafetinde.

kahramanların rastgele seçilmediği anlaşılın.

Bu arada bir târihi gerçeği de tesbit etmeden geçemeyeceğiz.

Enver Bey ve Resneli Niyazi Beyle birlikte harekete geçerek emrindeki Ohri Taburunu dağa çıkaran Kolağası Eyüp Sabri Bey, diğer ikisi gibi "Hürriyet Kahramanı" olarak tanınanlardandı. Nedense daha sonra onun ismi unutuldu veya unutturuldu. 2. Meşrûtiyetten sonra yapılan marşlarda ismi Enver ve Niyazi ile birlikte geçen Eyüp Sabri Bey'i bugün pek tanıyan yok.

"Yahudilerin oyununa geldik, devletin batmasına sebep olduk"

Daha sonra Ankara'da açılan TBMM'de de meb'usluk yapan Eyüp Sabri Bey, İttihad ve Terakkî Cemiyetinin ne büyük bir oyuna geldiğini 1. Cihan Harbi bitip de koca devlet hâk ile yeksân olunca şöyle itiraf etmişti:

"Yahudilerin tongasına düştük. Vatanın parçalanmasına, devletin batmasına sebep olduk. Yahudiler Sultan Abdülhamid'e 30 milyon altına yaptıramadıklarını, mason locaları vâsıtasıyla bize iki gaz tenekesi altın verecek yapturdılar." (Masonluğun İcyüzü. s.69)

Vâ esefâ! İtiraf gerçektir, ama işi tenektenin çoktan geçmişti!

Talât Paşa'nın sırdaşı Emanuel Karaso isimli koca Yahudi, İttihadçıların ele başlarını avucunda oynatan sinsi bir İtalyan casusu idi. O zavallı

Padişâh Sultan İkinci Abdülhamid'i tahttan indirme kararını tebliğ etmeye gelenler arasında Emanuel Karaso (soldan ikinci) de bulunuyordu. Temelî resim bu haricî âim gösteriyor.

TALÂT PAŞA- Türkiye Büyük Mason Locasının ilk üstad-ı âzamı. Yardımcısı ise İtalyan teb'ası ve Osmanlı meb'usu Yahudi hahambaşısı Emanuel Karaso idi.

DR. MİM KEMAL ÖKE- Mustafa Kemal'in husevî doktoru, Türkiye Büyük Locasının 1930-33 arasında 13. üstad-ı âzamı. Doç. Öke ise bunun torunu.

ikbal muhterislerini kullanmak süretiyle Osmanlıdaki devlet mekanizmasının işleyişini bozmuş. Yahudilerin kirli emellerine şuurlu bir engel teşkil eden Sultan Abdülhamid'i devreden çıkartmış, daha sonra da Pâdişaha "hal" edildiğini" tebliğ eden dört kişilik heyetin içine kendisini de sokturmaya muvaffak olmuştu.

İşte, Berlin'de bir Ermeni kurşunuyla kallesçe öldürülen Talât Paşa, böyle bir beynelmil komponun ağıları içindeydi.

Peki, acaba Doç. Dr. Mîm Kemal Öke, neden târihi rehabilite işine Talât Paşa'dan başladı? Neden onun ismini "bu dünyâda karalamama" uğruna devletin 375 milyonunu sarf ettirdi? Maksat sâdece Ermeni propagandalarına karşılık vermek miydi? Yoksa, o mason üstad-ı âzamını ele almanın altında başka niyetler mi gizliydi?

Biz de mi "Yahudi tongasına" düşüyoruz?

31 yaşında şöreti kucaklayan Doç. Dr. Mîm Kemal Öke'nin eser ve senaryosunu yazdığı "Duvardaki Kan" isimli TV filminde Ermeni tedhiş komitalarının propagandalarına karşılık vermeye çalışırken, öte yandan da İttihad ve Terakki'nin mason rüesâsı yakın târihimizde rehabilite edilmeye çalışılıyordu dedik.

Senaryonun hayâlî olması bir tarafta, senaryoda "devleti temsil ettiği"

söylenen Talât Paşa'nın Türkiye Büyük Locasının ilk üstad-ı âzamı olması da çok enteresan bir noktadır. Bu noktadan ilerleyince karşımıza bir başka enteresan mesele daha çıkıyor.

Talât Paşa nasıl Türkiye Büyük Locasının Üstad-ı Âzamı ise, bahsini ettiğimiz İtalyan teb'ası ve Osmanlı meb'usu Yahudi hahambaşısı Emanuel Karaso da aynı locanın üstad-ı âzam yardımcısı idi.

Yine aynı locanın bir başka üstad-ı âzamı daha var ki, Doçent Mîm Kemal Öke'yi çok yakından âlakadar etmektedir.

ÇOK HIZLI BİR MASON ÜSTÂD-I ÂZÂMİ

31

EKİM 1924 târihli patente ile İstanbul'da "Gençlik" adında bir mason locası açılmıştır. Türk Dil Kurumunun ünlü isimlerinden İbrahim Necmi Dilmen, avukat Yako Şaul, Vehbi Sabit, Emin Said ve Dr. Osman Şerafeddin'den başka bir isim daha bu locanın "Saygıdeğer Üstadı" olmuştur.

Aynı kişi, 8 Ekim 1932 târihli patente ile yine İstanbul'da kurulan "İnkılâp" locasının Cevad Abdürrahim'den sonraki ikinci "Saygıdeğer Üstadı" olan kudemli masondur.

Bahsi geçen mason üstad-ı âzamı, 1884 İstanbul doğumlu ve Ali Bey'in oğlu Operatör Doktor Mîm Kemal Öke'dir. Askerî Tıbbiye mezunu bir cerrah olan bu zat, omuzunda apoletleri varken de mason localarına devam eden enteresan bir şahsiyettir. Albay iken emekliye ayrılan Op.Dr. Mîm Kemal Öke, 1946'da 8. devre CHP İstanbul Milletvekili de olmuştu.

Yahudi hahambaşısı Emanuel Karaso Türkiye Büyük Locasının 2. üstad-ı âzam yardımcısı idi, bu Op. Dr. Mîm Kemal Öke de 13. üstad-ı âzam yardımcısı idi. Yine ne enteresandır, Talât Paşa bu locanın 1909-1910 arası ilk üstad-ı âzamı idi, Op.Dr. Mîm Kemal Öke de 1930-1933 arası tam 13. üstad-ı âzamıdır.

Doç. Öke'nin dedesi de yüksek dereceli bir mason idi!

Ne tesadüf değil mi? Çünkü. "Düvardaki Kan" filminin senaristi ve oyun yazarı sayın Doç. Dr. Mim Kemal Öke. işte bu meşhur mason üstad-ı azamının torunudur! Şimdi gelin de bu seri filmin çekiliş niyetinden şüphelenmeyin bakalım!

İttihad ve Terakki masonlarının ileri gelenlerinden Manyasizâde Refik Efendi'nin de dediği gibi, bu ilk masonlar İtalyan localarına bağlı idiler. Hahambaşı Emanuel Karaso da İtalyan vatandaşı bir sinsi mason idi. Ne garip. Op. Dr. Mim Kemal Öke de İtalya'nın Cenova locasına bağlıydı.

1935 yılında mason localarının nasıl kapatıldığını anlatan o devrin Hakkâri ve Van milletvekillerinden İbrahim Arvas. "Târihi Hakikatler" isimli eserinde şöyle yazıyordu:

"ÇİFIT YAHUDİYE UŞAK MI OLACAĞIM?"

A

RVAS'IN anlattığı hikâye ay-
nen şu şekilde:

"Mustafa Kemal Paşa bir gün eski Adliye Vekili Mah-

Adliye Vekili
Mahmut Esat
Bozkurt.
Mustafa
Kemal Paşa'nın
arzusuyla Halk
Partisi
Grup Başkanlığına
bir takrir
vererek,
mason
localalarının
kapanmasını
istemmişti.

mut Esat Bozkurt'u çağırdı, kendisine masonların taksimat, teşkilât ve ahvâlini bildirir bir kitap verdi. Bunu güzelce mütâleâ et. bir takrirle Halk Partisi Grup Başkanlığına ver. grupta bunlara şiddetli bir hücum yap ve grupça kapanmasına delâlet et. Senin de bu işte büyük şeref payın olacaktır. dedi. Grup günü Mahmut Esat Bozkurt riyâset makamına bir takrir verdi ve takririn okunmasını reisten ricâ etti. Kâtip takririni okudu. Grup dinledi. Hulâsası şöyle idi:

"Bizim ebâ ancet gelen atalarımızın mensubu bulunduğu tarikatleri kapattuk. Masonluk da kökü dışarda bir Yahudî tarikatından başka birşey değildir. Memleketimizde bunun ne işi vardır? Bunu da grup kararıyla kapatalım."

"Ve söz istedi. kürsüye gelerek takririni gayet veciz olarak 1-2-3-4-5 etti. Meclisteki masonları bir telâştür aldı. Hele sözcüleri Şükrü Kaya'yı görse idiniz, başından süt

dökülmüş kediye benziyordu. Meşhur hatip Mehmut Esat Beye söz yetiştirebilir miydi? Şükrü Kaya masonluğun bir hayır müessesesi olduğunu kürsüde söylediği zaman grubun hemen bütün azası yüzüne haykırdılar. 'Hayır eserleri değişiniz nedir birisini gösterebilir misiniz? Yalan söylüyorsun, in aşağı' dediler. Mahmut Esat ise masonluğun kökü dışarda, gizli, memleket ve millet için muzır bir tarikat olduğunu ve her yerde umumi reisleri, yâni maşık-ı âzamaları Yahudi olduğunu bir çok vesikalarla isbat etti.

"Şükrü Kaya. Kâzım Özalp. Mazhar Germen. son çareyi Kâtib-i Umumi Recep Peker'e ilticâda buldular. Ve salonda oturan Recep Peker'in etrafını alarak yalvarmaya başladılar.

Gruptaki hava çok elektrikli idi. Heyecan son haddini bulmuş, her tarafta. 'Kapatalım' sesleri yükseliyordu. O sırada Recep Peker söz istedi ve kürsüye gelerek. 'Arkadaşlar, çok mühim bir iş üstündeyiz, müsaade buyurun, bu işi bir defa da Devlet Reisine götürelim, onun da reyini alalım, gelecek hafta bugün tekrar huzurunza getireceğim' dedi. Bu söz grubun tasvibine mazhar oldu ve mesele gelecek haftaya kaldı. 'Bir hafta sonra olsun, biz herhalde bütün locaları kapatırız' dediler.

"Ertesi hafta Recep Peker geldi ve kürsüye çıkarak şu müjdeyi verdi: 'Arkadaşlar, bugünden itibaren Türkiye'de masonluk kalmamıştır ve bütün localar kapanmıştır.' Salonda bir kıyamettir koptu, alkışlar, bağır-malar ve 'Kahrolsun Yahudi uşakları' sesleri tavanları çınlatıyordu. Şükrü

Kaya ile arkadaşları ortadan sırta kadem basmışlardı. Grup dağıldıktan sonra Dr. Mim Kemal Öke'yi öne katarak Meclisteki masonlar toplu olarak Reiscumhura gitmişlerdi.

Mim Kemal. Reiscumhura

hitâben. 'Efendimiz, biz

zâten maiyet-i devletindeyiz; fakat siz maşık-ı âzamımız olursanız bir pervane gibi etrafınızda dönüp dolaşınız' demiş. Reiscumhur: 'Peki bir şey soracağım. bana cevap veriniz de sonra... Siz Avru-

pa'da hangi locaya bağlısınız ve metbuunuzun ismi nedir?' 'Biz Cenova'ya tâbiyiz ve reismiz de Barca Mişon Cenaplandır'

demişler. Bunun üzerine küplere binen Mustafa Kemal Paşa onlara hitâben,

Mason localarının kapanması: Meclis gündemine gelince başta masonların Meclisteki edardığı Şükrü Kaya olmak üzere diğer bütün masonlar büyük bir telaşa kapılarak topluca Atatürk'e gitmişler o da, "Haydi defolun buradan, cehenneme gidin" diyerek onları kovmuştu.

'Haydi defolun buradan, cehennem olup gidin, Yahudi uşakları. Benim milletim bana kahraman sıfatını verdi, ben sizin gibi bir çift Yahudiye uşak mı olacağım? Bu gece sabaha kadar Türkiye'de bütün locaları kapatmadığınız takdirde yarın teşkil edeceğim divân-ı harb-i örfiye hepimizi verir ve astırırım, haydi defolun karışından' diyerek onları kovmuş." (A.g.e., s.68-69)

1935 yılı sonlarına kadar masonların devletin en mühim mevkilerine getiren ilk reiscumhurun bu davranışının asıl sebebi hâlâ meçhuldür. Atatürk'ün ölümünün hemen arkasından 27 Aralık 1938 tarihli Yedi Gün dergisinin yazdığına göre, Dr. Mim Kemal Öke ile Atatürk arasında bir tartışma geçmiş. Öke, masonluk prensiplerinin aynen Halk Partisi "il-kelerine" tpa tıp uyduğunu söyle-

yince, "O halde masonluğun hikmet-i vücudu yoktur" cevabını almış. Mustafa Kemal, "Ben bu cemiyete girmem. Ben başkalarının yapığı prensiplere değil, ancak kendi prensiplerime uyarım" diyerek Dr. Öke'yi susturmuş.

Op. Dr. Mim Kemal Öke, aynı zamanda Atatürk'ün hususi doktoruydu. Mâlûm hastalığı sebebiyle onun zafarını iyi bildiği için, belki de istikbâlin güçlü adamı görünen İsmet İnönü'ye yaurım yapıyorlardı. Bunu haber alan Mustafa Kemal de mason localarını kapamış olabilir.

Nitekim, hemen ertesi sene İsmet İnönü de başbakanlıktan alınarak kuzğa çekilmiş, hattâ rivâyete göre öldürülmesi için emir bile verilmişti. Atatürk'ün ölümünün hemen akabinde masonların yeniden toparlanması da bu ihtimale kuvvet vermektedir:

"Ancak 1938'lerdedir ki, Yüksek Şûra, masonluğun yeniden uyandırılması görüşünde olanların etkisiyle toplanıp, Âmir-i Hâkim-i Âzamlığa asil olarak Dr. Nureddin Ramih'i, kaymakamlığına da Doktor Operatör Mim Kemal Öke'yi seçti ve sonra boşalan Yüksek Şûra üyelikleri için de, kıdemli masonlardan 33. dereceye yükseltilen kişilerle kadrosunu tamamladı." (Türkiye ve Dünyada Masonluk, s.268)

Halk arasında dolaşan, "Mustafa Kemal'i masonlar zehirli iğne ile öldürdü" rivâyeti de işte o tartışmadan mühlhem olarak çıkmış olabilir. İnönü devrinde masonların yeniden kuvvetlenmeleri ve üstad-ı âzamlarının me'bus yapılması da bu ihtimallere haklılık kazandırıyor.

Duvardaki Kan filminde bir ince nokta daha var ki, gelin bir de ona bakarak bu tartışmaları istikbâlin târihçesine bırakalım.

Türkiye Büyük Locasının 1. Üstad-ı Âzamı Talât Paşa'nın ismini bu dünyâda "karalamamak" için Duvar-daki Kan filmi yazan Doç. Dr. Mim Kemal Öke'nin, aynı mason locasının 13. Üstad-ı Âzamı Operatör Dr. Mim

İBRAHİM NECMİ DÖLMENE- 31 Ekim 1924 tarihinde İstanbul'da "Gençlik" adıyla açılan mason locasının "saygıdeğer üstadları"ndan biri. Aynı zamanda Türk Dil Kurumu Üyesi.

Kemal Öke'nin torunu olması ne tesadüf, değil mi?

Türkiye masonlarının yüksek derecedeki en üst organı olan Türkiye Yüksek Şûrası 1948'de faaliyete tekrar başlayınca ilk Âmir-i Hâkim-i Âzam olarak yine eski üstad-ı âzamlardan Mim Kemal Öke'yi getirmişlerdi. İsmet İnönü kılığine ağırlık verdikleri için Mustafa Kemal tarafından kapatılmış olmaları ağır basan mason locaları, gerçekten de bu "Mîllî Şef" devrinde yeniden faal hâle geldiler. Hattâ, 13. üstad-ı âzam Mim Kemal Öke ile 7. üstad-ı âzam Fuat Hulusî Demirelli 1946 seçimlerinde CHP İstanbul milletvekili bile yapıldılar.

Op. Dr. Mim Kemal Öke'nin 30 Ocak 1955'te ölümü, "İkinci uyanışın en büyük ustasının ebediyet maşrakına intikal edişi", masonların bir "yas

EKREM HAYRİ ÜSTÜNDAĞ-
Demokrat Parti
kurucularından
olan Üstündağ'ın
kızı ile Op. Dr.
Mim Kemal
Öke'nin oğlu Ali
Yılmaz Öke
evlendiler.
Bu evlilikten
Doç. Dr. Mim
Kemal Öke
dünyaya geldi.

yılı" yaşamalarına sebep olmuştur."

İttihad ve Terakki'nin mirası üstünde yükselen CHP'nin siyasi sahadaki ikinci ciddi rakibi Demokrat Parti kurucuları arasında Dr. Ekrem Hayri Üstündağ da vardır. 1886 Preveze doğumlu olan Üstündağ, Fransız Hastahanesi başhekimliği yapmıştı. 9. ve 10. devre DP İzmir milletvekili seçilen, üstelik Sağlık Bakanlığı da yapan Ekrem Hayri Üstündağ, daha sonra partisinden ayrılarak Hürriyet Partisi kurucularından olmuştur.

İşte bu Üstündağ'ın kızı ile Op. Dr. Mim Kemal Öke'nin oğlu Ali Yılmaz Öke evlendiler. Türkiye Büyük Locasının 13. Üstad-ı Azamı Mim Kemal Öke'nin ölerək mason biraderlerine "yas yılı" yaşattığı 1955 senesinde, yukardaki evlilikten de bir erkek çocuk dünyaya geliyordu. O çocuğa, hemen dedesinin adını verdiler. 30 sene sonra on parmağında on marifet şöhrət olacak ve TV'ye "Duvardaki Kan" filmi yazacak olan Doç. Dr. Mim Kemal Öke işte bu çocuktur.

Duwardaki Kan filmine tenkid yazısı yazarlar, nedense bu akırbalığa hiç temas etmediler. Sadece bir refikimiz, kendisiyle yaptığı mülâkatta genç Doçente şu soruyu sordu:

"Dede Mim Kemal Öke ile torun Mim Kemal Öke arasında ne fark var, düşünce ve kişilik olarak?"

Cevap şöyle idi:

Duwardaki Kan filminde, Yahudi maşaları olan masonlar, Türk dostu gibi lânse edildiler

"[Gülerek]: Dede Kemal Öke'yi torun Kemal Öke tanımıyor. Onun için benim herhangi bir fikir beyan etmem mümkün değil. Ancak, Mim Kemal Öke'yi tanımak istiyorsanız (kendini kastederek), doğru bildiğini söylemekten çekinmeyen, dürüst bir bilim adamı olmaya çalışan, milli ve mânevî değerlerine bağlı bir insan olarak vatanına, milletine, dinine hizmet etmek isteyen bir kişi olarak karşınıza çıkmak istiyor." (Milli Gazete, 28 Kasım 1986)

Fiziki olarak torunun dedesini tanımadığını söylemesi gerçeği ifade ediyordu. Çünkü, dedesinin "ebediyet maşırkına intikal ettiği" yıl dünyaya gelmişti.

Amâ, Türkiye Büyük Locasının 13. Üstad-ı Azamının torunu, gerçekten de dedesinin fikir cephesini tanımıyor muydu acaba? Eserlerinde gerçekten de dedesinin düşüncelerini işlemiyor muydu dersiniz?

Doçent Öke gibi genç, enerjik, kabiliyetli bir ilim adamının gerçekten de "milli ve mânevî değerlerine bağlı, dinine hizmet etmek isteyen bir kişi" olmasını ne kadar isterdik. Lâkin, kusura bakmasın, gerek İttihad ve Terakki'nin önde gelen mason rüesâsını yakın tarihimize rehabilite etmeye çalışması, gerekse Duwardaki Kan filminde lânse gayretinde bulunduğu bir Yahudi hahambaşısı bizi şüpheye düşürüyor.

KİM BU HAYİM NAUM?

BİZZAT Doçent Öke'nin de ifade ettiği gibi, Talât Paşa'yı öldüren Ermeninin muhakkemesine Türk tarafı katılmış ve kâtil tedhişçi de çok kusa bir zamanda beraat ettirilmişti. Yazdığı

senaryoyu hayâli bir iskelete oturtan sayın Öke ise tam tersini müdâfaa ediyor; mahkemeye Türk tarafını da sokuyor; bir sürü şahit konuşturuyor ve vesikaları dile getirerek Ermenileri en azından vicdanlarda mahkûm ettiriyor.

Türkler lehine konuşturulan bir şahıs ise elbette çoğunuzun gözünden kaçtı veya şahsiyeti hakkında bir değerlendirme yapmaya zaman bulmadan onu bir Türk dostu olarak gördünüz.

Bu adam, Hayim Naum'dur.

Bir Yahudi Hahambaşısı olan Hayim Naum, Duvardaki Kan filminin 20 Kasım 1986 akşamı gösterilen kısmında, Berlin'deki Talât Paşa dâvasında lehte şahitlik yapıyor ve Osmanlıyı methediyor. Dahası, bu şahitliğiyle "devlete hizmet ediyor" imiş!

Tamâmen hayâli bir senaryoya, Hayim Naum isimli Yahudi Hahambaşısının da sokuşturulmasının sebebi nedir? Bu yazı serisinin iskeletine dikkat ederseniz, bu sorunun cevabını anlamakta güçlük çekmezsiniz sanırım.

Şimdi burada kısaca bir tarih mevzuuna girmek istiyoruz. Türk milleti İslâmiyeti seçene kadar değişik dinlere inanmıştır. Ekseriyeti Şamanist de olsa, Maniheizm, Budizm, Hristiyanlık ve Yahudilik inançlarına girenleri olmuştur. Bu gün ise kısm-ı azamı Müslüman olan Türklere bir avuç Yahudi hâlâ eski inanışlarını devam ettirmektedir. Bu Yahudi Türklerin çoğu da bu asrın ortalarına kadar Kırım'da otururlardı. Meşhur komünistlerden Zekeriya Sertel'in de "Karayım" veya "Kırımçak" denen bu gruptan olduğu biliniyor. Doç. Dr. Mim Kemal Öke'nin "devlete hizmet fırsatı" verdiği Hahambaşı Hayim Naum da işte bu Kırımlı Türk Yahudilerindendir. Bu gariptir ki, Öke ailesi de Kırımlıdır.

Robert Kolejde Fransızca muallimliği yapan Hahambaşı Hayim Naum Efendi'nin dış mihraklarla arası gayet iyiydi. İşin garibi, devletin başının

MUHEŞSEM DURUKAN: "Duvardaki Kan" filminde Yahudi Hahambaşısı Hayim Naum rolünü üstlenmişti. Doç. Dr. Mim Kemal Öke'nin "Devlete hizmet fırsatı" verdiği Hayim Naum, Kırımlı Türk Yahudilerindendi. Robert Kolej'de Fransızca muallimliği yapmıştı ve dış mihraklarla arası gayet iyiydi.

sıkıştığı zamanlarda Hayim Naum ortaya çıkıyor. Baudaki mihraklarla koca devletin arasını bulmaya çalışıyordu. Bu yüzden Hahambaşı Hayim Naum Efendi karanlık devrelerin bulunmaz Hint kumaşı oluyordu.

1915 ve 1919 yıllarında İngiltere ve Amerika'ya gönderilecek Türk temsilcisi olarak da bu adam seçilmiş ve gizli temaslar yapması istenmişti. Bir eserin 255 numaralı dipnotu şöyle diyor:

"Gâfil veya suç ortağı idâreciler tarafından Hayim Naum Efendi 1919 yılında da 'Türkiye için faaliyet göstermek' üzere, kuzuyu kurda teslim etmek kabilinden resmen Amerika'ya gönderilmişti. Hilâfetin ilgasını temin etmek için Amerikan Yahudileri ile mutâbık kalan Hayim Naum, İstanbul'a dönüşünde (8 Mart 1919) gazetecilere şu sahte beyânatı vermişti:

"Fakât ihtimal bilmezsiniz, ben bundan evvel de memleketime gene bu nevî bir hizmette daha bulunmuşum. 1915 yılında Osmanlı hükûmeti ile İngiltere hükûmetinin arasını bulmak hususunda da bir hizmetim var. O zaman Sadrazam Said Halim Paşa, münferit bir sulh yapmak istiyordu. Bunun üzerine, İngiliz dostlarım nezdinde yaptığım teşeb-

İSMET İNÖNÜ: Atatürk'ün ölümüne yakın kapatılan mason localarını yeniden açarak devlet idaresinde tekrar masonların aktif rol oynamalarını sağlamıştı.

büs neticesinde Dedeâğaç'a gönderdikleri bir diplomatla buradan gönderilen bir diplomat temas ettiler. Fakat İngilizlerin şartları kabul edilemez derecede ağır görüldü. Bu meseleden sonra Almanlar beni, İtilâf hükümetlerini sevmekle itham ettiler, Talât Paşa da benden bu hususta izahat istedi." (Lozan Zafer mi, Hezimet mi?, s.272)

Bugünkü nesiller ne İttifak ve İtilâf devletlerini biliyor, ne Talât ve Said Halim Paşa arasındaki gizli rekâbeti biliyor, ne de bu çok yönlü oynayan Yahudi Hahambaşısı Hayim Naum'u biliyor. Milletün bu bilgisizliğinden faydalanmaya kalkan bâzıları da ha-

yâlî senaryoları ile bu isimleri lânse etmeye kalkıyor.

Gelin, Doç. Öke'nin "Türk dostu" göstermeye çalıştığı Hayim Naum'a biraz daha yakından bakalım.

Altı yüz sene cihana hükmetmiş Osmanlı devletinin çöküşünü ve yeni Türkiye Cumhuriyetinin varlığını tescil ettiren Lozan Andlaşmasından sonra Türk heyeti başkanı İsmet İnönü TBMM'de şöyle konuşuyordu:

"Arkadaşlar! Günâgun tesirât altında yalnız ilim ve vukuf ve tecrübe kâfi değildir. Fevkalâde bir metânet-i âsâb lâzımdır. Hakikaten bir ideale hizmet lâzımdır. Fevkalâde bir ferâgat-i nefis hissi ile yekdiğerine eklenmek ve yekdiğerine samimî bir müzâheret göstermek lâzımdır. Arkadaşlarımdan ve bilhassa Rıza Nur Beyden bunu gördüm. Dr. Rıza Nur Bey Türk Heyet-i Murahhasası içinde başlıca medâr-ı muvaffakiyet olmuştur. Millete bunu söylemek vazifemdir." (Zabit Cer.desi. Devre 2. Sene 1. İçtimâ 9)

İnönü'nün övgüyle bahsettiği Dr.Rıza Nur, Lozan heyetinin 2.Başkanıdır. Andlaşma boyunca cereyan eden hâdiseleri en ince teferruatına kadar da hâtıralarında anlatmıştır. O hâtıralarda bir de Hayim Naum ismi geçiyor. Duvar-daki Kan filminde "devlete hizmet" aşkıyla hayâlî şahitlik yaptırılan Hayim Naum için neler dendiğine birlikte bakalım.

"İSMET YAHUDİNİN DOLABINA GİRDİ"

YAHUDİ Hahambaşısı Hayim Naum, Osmanlı'nın sıkıştığı son yıllarda dış mihraklarla aramızda kullanılan vâsıtalar-dan birisiydi. Lozan heyetimize de

Dr. Rıza Nur, İsmet İnönü'nün Ravin Naum'u müşâvir tâyin edip yevmiye vermeye başladığını belirterek, "Bu sâdedil İsmet, Yahudinin dolabına girdi. Derken Hahambaşısı soframıza da aldı" diyor.

"Milletin ciğerini dost sûretindeki kurtlar yedi"

Yüksek Mühendis Mektebi Fransızca Muallimi sıfatıyla müşâvir olarak katılmıştı. Şimdi Dr. Rıza Nur'u dinleyelim:

"Bir müddettir İstanbul eski Hahambaşısı Naum bizim otelde görölmeğe başladı. Baktım bir gün İsmet'le görüşüyor. Ne yapmış yapmış, kimi vâsıta yapmış bilmem. İsmet'e yanaşmış. Yaman Yahudi! Artık İs-

met'ten ayrılmıyor. Yemek zamanını biliyor ya, asansörün kapısında bekliyor. Derhal İsmet'in koltuğuna giriyor, belinden yakalıyor. O da onun, İsmet'i lüzumu yokken holde dolaştırıyor. Sonra yemek salonunda İsmet'le şakalaşiyor, gülüyor. Anlaşıyor ki, herkese, İsmet benim samimi teklifsiz arkadaşımıdır diye göstermek istiyor ve gösteriyor. Nihâyet bütün Yahudi sırnaşıklığı ile yanaştı. İsmet'in yakasını bırakmıyor. Şimdi odasından da çıkmıyor. İsmet bunu müşâvir tâyin etti. Yevmiye vermeye de başlamış. Bana da söylemiyor. Hey'et-i Murahhasa çiftlikti, keyfi gibi kullanıyor. Ne diye kandirdi bilmem; bu sâdedil İsmet, Yahudinin dolabına girdi. Derken Hahambaşısını soframıza da aldı. Bu vakte kadar sesimi çıkarmamıştım.

"İsmet'e dedim ki: 'Bu Yahudi de başımıza nerden çıktı? Senin böyle bir Yahudi ile lâubâli görünmen haysiyetini ve Türk milletinin hey'etinin haysiyetini kırar. Bu kadar yüz verme! Hiç olmazsa herkesin içinde yüz verme!' Bana kızdı.

"Herif derken azdıkça azdı. Heyetten şuna buna herkesin içinde kumanda ediyor. Benim önüme geçip önümde yürüyor. İhtimal İsmet benim sözle-

rimi ona söyledi. Fakat ben durur muyum? Zâten Yahudileri hiç sevmem. Hahama önüme geçtiği vakit hakâret ettim ve kblundan tutup arkama çektim. 'Bir daha burada yürü!' dedim. Bunu otelde holde yaptım, herkes gördü. Herif bitti. Bir daha önüme geçmek değil, ben varken İsmet'in yanına bile yaklaşmadı.

"Bunu esâsen İsmet yapacaktı. Ha-

Aralarında İsmet Paşa ve Dr. Rıza Nur'un da bulunduğu Türk murahhasları Lozan'da. "Duvardaki Kan" filminde Türkiye lehine güya çabıllık yapan Yahudi bahambası; Hayim Naum, bu heyetle başkan; İsmet Paşa'ya nüfuz edebilmek için bütün maharetini göstermişti.

di beni çekemiyor, bir Yahudiye hakaret ettiriyor; ama düşünmüyör ki bu işte benim şahsım değil, mevkiim de var. Bir Türk Nazırı ve delege-siyim. Bu mevki Yahudinin pis ayağına çiğnetnese ya! Adam, onun böyle şeyler umurunda mı? Yahudi ile kimbilir nesi var?

"İsmet'e tekrar dedim: 'Bu bir Yahudidir. Yahudiler çok âdi şeylerdir. Bunun kim bilir ne fenâ işleri vardır? Bundan bir hayır bekleme. Onun ta-

nidığı muhit Yahudi sarraf âlemi-dir. Bunun gayesi imtiyaz gibi bir para dalaveresidir. Kendini küçük düşürme. Hele bu herifi yemekte istemem. Yahut ben ayrı sofraya çekilirim.' Yine dinlemedi. Başka sofraya geçtim. O vakit Yahudiyi sofradan yolladı. Yemek yerken kendi samimiyet muhitimizdeyiz diye gayretle düşünmeden bir lâf kaçıracağız. Yahudi derhal düş-manlara yetiştirecek. Aramızda bulundugunu herkese gösterecek para dalaveresini yürütecek.

"Hahambaşı, İsmet'e, bütün İngiliz ve Fransız ricâlini tanıdığını, hepsi ahababı olduğunu, işleri istediği gibi yaptıracağını söylüyormuş. Tabii, İngiliz, Fransız ve İtalyan delegelerine de İsmet avcunda olduğunu söylüyordu. Derken dedğim oldu. Bizim hahambaşı İsmet'ten İzmir'de bir imtiyaz, istikraz işi, daha türlü para dolabı istemiş. Nihâyet Washington sefirliğini de istemiş, Lozan muhitinde dolaşiyor. Haberi aldım. İsmet'e, 'Gördün mü?' dedim. Cevap yok. 'Kov bu herifi!' dedim." (Hayat ve Hâtıratım, s.1081-1083)

"ŞU DOMUZ YAHUDİYE GÖSTEREYİM"

R. RIZA NUR, Hahambaşı Hayim Naum'un "para" için aralarına sokulduğunu zannediyor. Keşke sâdece maddi sebep olsaydı! İşin içinde iş, teknenin altında baş olduğu yıllar sonra anlaşılıyor.

Lozan'da bir ara görüşmeler kesi-liyor. Bu noktada tekrar Rıza Nur'a kulak verelim:

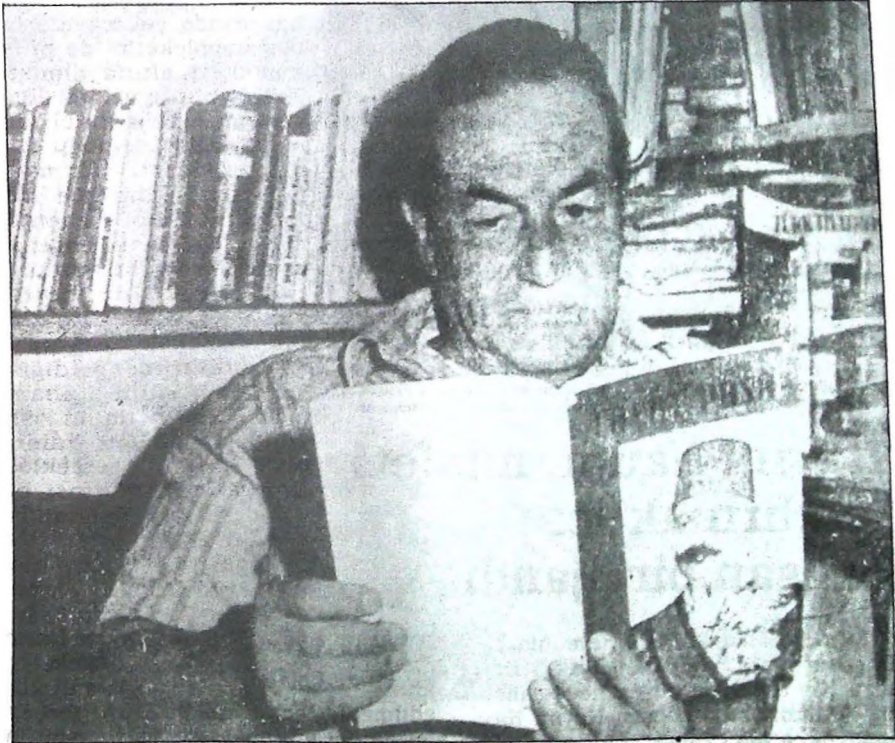
"Bu esnâda sahneye Hahambaşı Naum girdi. Paris gazetelerinden birinde beyanatını gördük. Hülâsaten diyor ki: 'Merak edilmesin, İsmet benim ahababımdır. Sözümden çıkmaz. Gider, işi düzeltirim.' Derken Paris'ten İsmet'e Hahamdan telgraf geldi: 'Ben geliyorum. İş düzelttim. Size mühim haberim var. Sakın ben gel-

meyince işi kesmeyin!' Halbuki Yahudiyi Lozan'dan kovmuştuk; utanmıyor bunu yazıyor. Tabii Yahudi. Utanmaz... Güldüm. Şu Yahudinin madrabazlığına bak; gazeteye ne diyor, bize ne? Gazeteye göre frenklere, telgrafına göre bize hizmet ediyor. Yahudi dediğin böyle olur...

"İsmet, ben, Münir ve daha birkaç kişi İsmet'in odasında oturuyoruz. Nefis geldi. 'Naum Efendi gelmiş, sizi görmek istiyor' dedi. İsmet'e bağırarak bağırarak, 'Sen hiçbir lakırdı söyleme. Bu işi bana bırak! Şu domuz Yahudiye göstereyim!' dedim. Bu sözleri tabii methalde bulunan Yahudi de işitti. Nefere, 'Getir!' dedim. Geldi.

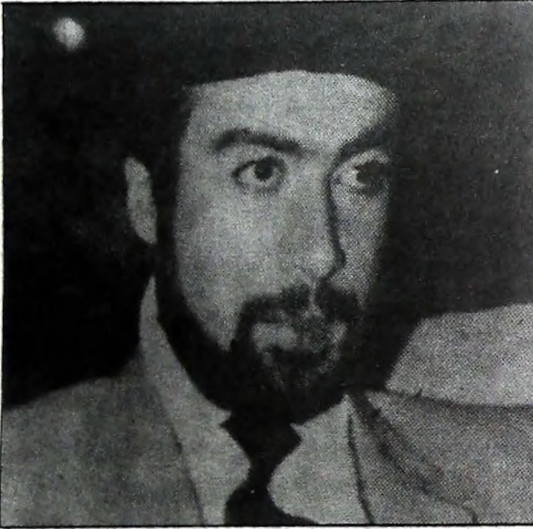
'Otur' dedik, oturdu. 'Ne haber var?' dedim. Yahudi bu. Usta. Sözümü işitti ya. 'Hiçbirşey yok. Sizi ziyârete geldim' dedi. Hiddetim mâni olmasa kahkaha ile gülecektim. Fakat, herifin ustalığını takdir ettim. Bu da öfkemi geçirdi. Yahudiler böyle lâstik gibidir, her tarafa uzarlar. İnce bir kamaş gibi rüzgâra göre eğilirler. Ama, telgrafta ne demişti, onun zarar yok. Utanmadıktan sonra...

"Yahudi habisinin ise utanmamak en büyük san'atı, meziyeti ve silâhıdır. 'Peki,' dedim, 'telgrafında mühim haber getirdiğini yazıyordun?' Buna cevap bulamadı. Kekeleydi. Demek tam Yahudi değilmiş [Dr. Rıza

"Duvardaki Kan" filminde Talat Paşa rolünü oynayan Haluk Kurtoglu, Tervik Çavdar'ın yazdığı 612 sayfalık "Talat Paşa" kitabını satır satır okuduğunu söylüyor.

Nur herhalde Naum'un Kıymlı Türk Yahudisi olduğunu bilmiyor!]. Tam olsa kekelemez, buna da bulurdu; ama zırva. Zaran yok, söylerdi. Herif dalavereye kalksa fenâ haşlayacaktım. Kalkmayıp bu tarzda dökülünce öfkem geçti. Gazeteyi kendisine verdim. 'Bu beyânatın nedir?' dedim. Şapa oturdu. Herif kafa tutmuyor ki. Hamur gibi yumuşak. Yalnız, soğuk muamele ve çabuk def ettim gitti." (A.g.e., s 1157-1159)

ATSIZ KARADUMAN- Filmede Ali İhsan Bey adında hayali bir kahramanı canlandırıyor. Karaduman gibi Hayim Naum'un da Berlin davasında çabıtlık yapması hayali idi. Doç. Öke buna için "Tüzüm gördü", biliniyor.

Hayim Naum, hılâfeti kaldırmak için çalışan bir ajandı

Evet. Lozan'daki Türk heyetinin 2. Başkanı olan Sinop Milletvekili Dr. Rıza Nur'un tıynetini çizmeye çalıştığı Yahudi Hahambaşısı Hayim Naum, çok taraflı oynayan bir beynelmilel ajandı. Çok zeki bir diplomat olan Doktoru bile "para dalaveresi çevir-

diğine" inandırdığına göre, ötesini söylemeye lüzum yok.

Peki, Hayim Naum'un asıl maksadı neydi? Doç. Dr. Mım Kemal Öke bu karışık tabiatlı adamı için havâli senaryosuna dâhil ederek "devlete hizmet aşığı" gibi göstermişti?

Lozan Andlaşmasından sonra bu "devlete hizmet aşığı" Yahudi Hahambaşısı niye Türkiye'ye gelmemiş de Mısır'a gidip oranın hahambaşısı olmuştur?

Sualler o kadar çok ki en iyisi bız yılan hikâyesine döndermeden yazımızı bitirelim.

Üzerinde güneş batmayan bir imparatorluk kuran İngiltere, bu asrın başlarında çok çavda İslâm memleketini de müstemlekesi altına almıştı. Fakat, bütün İslâm dünyası mânen İstanbul'daki hâlifeye bağlı olduğu için o topraklarda hâkimiyetini tam mânâsiyle kuramıyordu. Bu yüzden önünde en büyük engel olarak hılâfeti görüyordu.

Lozan'daki Türk heyetinin 2. Başkanı Dr. Rıza Nur'un maddî dalevere için aralarına geidiğini sandığı Yahudi Hahambaşısı Hayim Naum, işte İngilizin "hılâfeti kaldırmak" isteğini gerçekleştirmeye çalışan sinsî bir ajandı. Lozan'ı anlatan bir eser şöyle diyor:

"İngiliz heyetinin başkanı Lord Gürzon, Lozan'da İsmet Paşanın müşâvi-

ri sıfatını hâiz bulunan Hayim Naum Efendi'yi çağırarak daha önceki taahhütlere uygun olarak hılâfet ilgâ edilmediği takdirde sulhün gerçekleştirmeyeceğini söylemiştir. Esâsen bu mesele ile öteden beri meşgul bulunan Hayim Naum Efendi, İsmet Paşa

ile Lord Gürzon arasında bu mesele etrafındaki haberleri getirip götürmek suretiyle ciddi bir gayret sarf etmişti." (Lozan Zaferı. Hizmet mi?, s.272)

Duvardaki Kan filminde "devlete hizmet âşığı" olarak tanınan bu Yahudi Hahambaşısı, aslında İngilizin o gizli hedefini gerçekleştirmeye çalışıyordu.

Heyetin başkanı İsmet İnönü, tek başına "hilâfeti kaldırma" sözü verecek mevkide değildi. Hattâ, o günlerde TBMM'de hilâfet hükmüne bir hava doğmuştu.

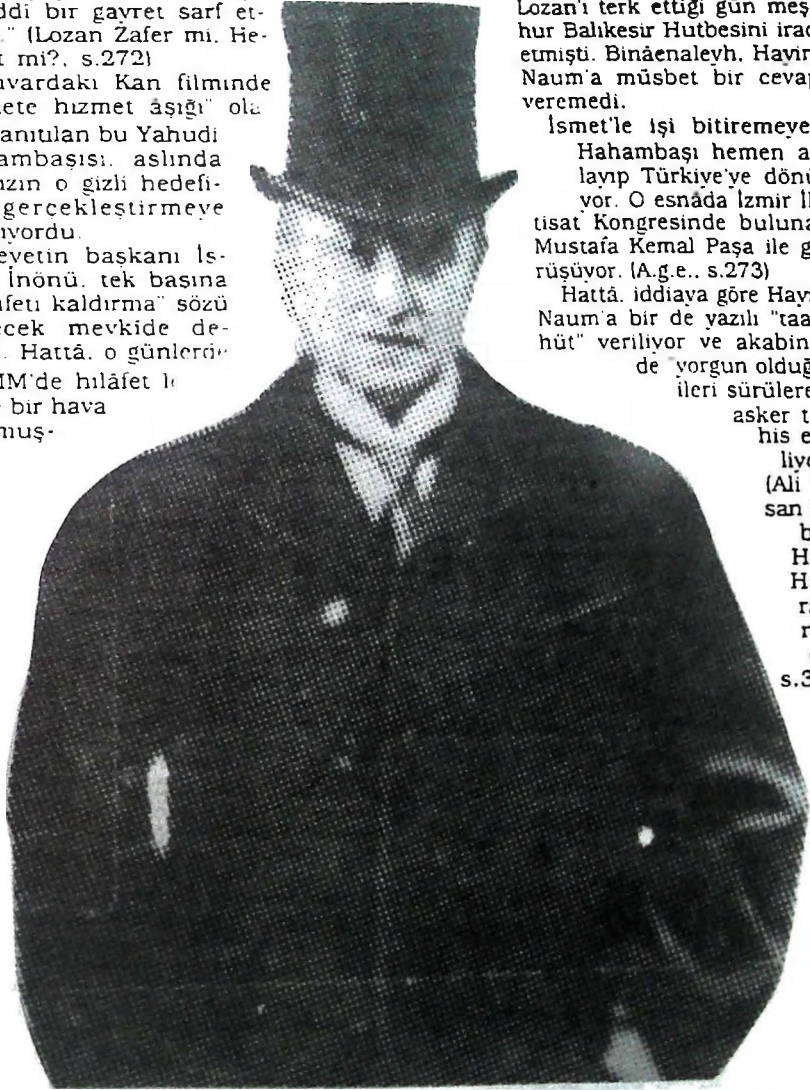
Bizzat Mustafa Kemal Paşa hilâfeti methediyordu. Meselâ, Lord Gürzon'un tam Lozan'ı terk ettiği gün meşhur Balıkesir Hutbesini irad etmişti. Binâenaleyh, Hayım Naum'a müsbet bir cevap veremedi.

İsmet'le işi bitiremeyen Hahambaşı hemen alayıp Türkiye'ye dönüyor. O esnâda İzmir İktisat Kongresinde bulunan Mustafa Kemal Paşa ile görüşüyor. (A.g.e., s.273)

Hattâ, iddiaya göre Hayım Naum'a bir de yazılı "taahhüt" veriliyor ve akabinde de "yorgun olduğu"

ileri sürülerek asker terhis ediliyor.

(Ali İhsan Sâbis, Harp Hâtıralarım, c.5, s.358)

LORD GÜRZON- Lozan Andlaşmasında büyük rol oynayan zamanın İngiltere Dışişleri Bakanı. Gürzon'a Hayım Naum'un büyük "hizmeti" gecmişti.

HAYİM NAUM- Hilâfetin ilgâsı meselesinde Lozan'da bazı taahhüdler aldığı bilinen Yahudi hahambaşısı. Doç. Ökçe göre "Türk dostu ve devlete hizmet âşığı". Oysa bu Yahudi, devletin başına çorap örülen bütün kirli daleverelerin içerisindeydi.

Lozan'daki andlaşmanın ardında bir de gizli andlaşma vardı. Bu andlaşmaya göre Türkiye'de din mefhumu öldürülecekti!

Yine iddialara göre, Lozan'da bilinen andlaşmanın dışında bir de gizli andlaşma yapılmıştır. Şu satırlar size de enteresan gelecektir:

"Varılan anlaşma üzerine yeniden

dâvet edilen murahhaslarla Lozan Konferansının ikinci devresi başlamış ve gayet kısa sürmüştür. Burada varılan neticelerin zâhiri plânı arkasında gizli bir andlaşma yapılmıştır ki, başta 'hilâfetin ilgâsı' olmak üzere bütün inkılâp hamlelerini muhtevirdir. Bu anlaşma hâlen Londra'da 'Beaverbrook Foundation' adlı ilim ve araştırma vakfında Lord Gürzon'un evrâkı arasında mahfuzdur. Ancak bunun İngiliz siyâsetinin hâle ve istikbâle âit menfaatleri icâbınca hiç kimse gösterilemeyeceği şahsen bize karşı bile ifade edilmiştir." (Lozan Zafer mi, Hezimet mi? s.276)

Ankara'nın ilk başvekillerinden Rauf Orbay da hatıralarında bu meseleyi şöyle zikrediyor:

"İsmet Paşa, anlaşıldığına göre, Lozan'da İngilizlerle bir nev'i gizli arabuluculuk rolü oynayan İstanbul'un Hahambaşısı Hayim Naum Efendi'nin telkinleriyle, 'hilâfetin artık ne şekilde olursa olsun Türkiye'de devâmına müsaade edilmeyip derhal atılması lüzumu' fikrini tamamiyle benimsemiş bulunuyordu. Peki ya dört-beş ay önceki 'Hilâfete bağlılık, hattâ hilâfetin kuvvetlendirilmesi' düşünce ve kanaati ve bu yoldaki kat'i ifâdeler ve

İslâm âleminde bunun duyurulması hususundaki telâş ve heyecan ne olmuştu?" (Feridun Kandemir, Hâtıraları Söylemedikleri ile Rauf Orbay, s.96-97)

Milleti dinsiz yapmak için plânlar hazırlandı

Büyük Doğu mecmuasının 29. sayısında da aynı iddialar yer almış. o sayıdan sonra 20-25 sene daha yaşadığı halde İsmet İnönü o iddiaları tekzip etmemiştir.

TEKZİP EDİLMİYEN İDDİA

MEZKÜR dergi. İnönü'nün tekzip etmediği iddiaya şöyle yer vermişti:

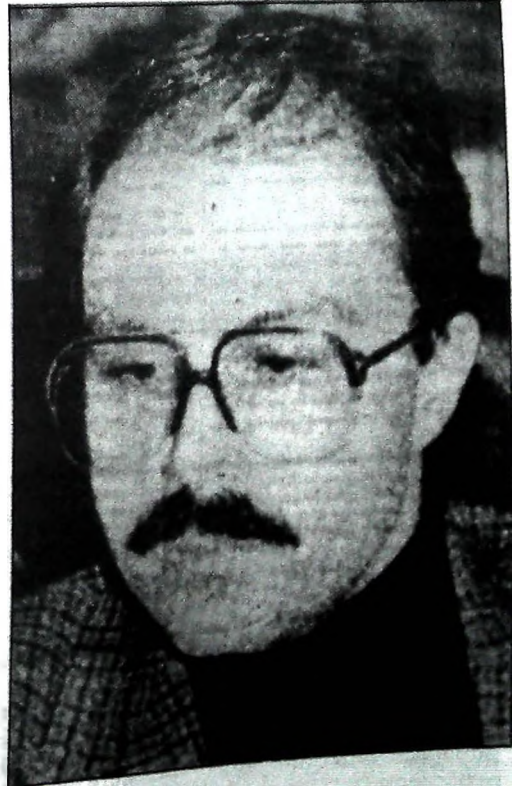
"Türklerle dinlerini ve din temsilciliğini fedâ ettirmek şartıyla sun'î istikbâl için gizli bir anlaşmanın müessiri tek kelime ile Yahudiliktir. Buna me'mur-u müşahhas kimse de, şimdi Mısır Hahambaşısı bulunan Hayim Naum'dur. Bu Hayim Naum, bu korkunç teşebbüse evvelâ Amerika'da Türkler lehinde bir seri konferanslar vermek ve emperyalizma şeflerine. Türkün maddesini serbest bırakmaları, buna mukabil ruhunu tâ içinden ve kendi öz adamlarına yıkturmaları fikrini telkin etmek sûretiyle başlamıştır. Yâni masonluk hasebiyle Kur'an'ın ahkâmını kaldırmak, milleti dinsiz yapmak. Hayim Naum müthiş plânın zeminini Amerika'da hazırladıktan sonra İngiltere'ye geçmiş ve hâlis Yahudi olan Lord Gürzon ile temas ederek şu teklifte bulunmuştur: 'Siz Türkiye'nin mülkî tamamîyetini kabûl ediniz. Onlara ben İslâmiyeti ve İslâmî temsilciliklerini ayaklar altında çiğnetmeyi taahhüt ediyorum.'

(A.g.d.)

Daha sonraki icraatları görünce. İnönü'nün Lozan'da böyle bir gizli anlaşma yaptığını ister istemez mantığa uygun buluyorsunuz. Seneler boyu bu iddiayı tekzip etmemesi de, "Sükût ikrardan gelir" sözünü teyid ediyor.

Aynı iddiayı ortaya atan bir başka mecmua da Sebilürreşad'dır. Yine bugüne kadar tekzip edilmeyen Eylül 1950'deki 86. sayısında Kâzım Karabekir Paşa'dan naklen şunlar yazılıydı:

"Lozan sulh müzâkeresi sırasında en yüksek dereceli meşhur farmason haham Hayim Naum, İngiltere Hâricîye Nâzirîyle görüşür. Ona der ki:

SEBİLÜRREŞAD

ABONE SARTLARI:

51-100 nüshadan ibaret maddesi
125 Lira 6 ayda; 125 Lira; cıvı
maddeler için maddesi 15 Lira
kısım baskı maddesi. Adres
maddesi 15 Lira maddesi maddesi.

SIYASI, CİMİ, İLMİ EDEBİ, AHLAKİ HAFTALIK MECMUA

Siyasi ve İlmî maddesi
İlmî maddesi.

İŞKEF Edebi

HAFTALIK:

İstanbul: Ankara maddesi İlmî
Adres maddesi maddesi. İlmî
maddesi İlmî maddesi. İlmî
maddesi İlmî maddesi.

Kâzım Karabekir Paşaya yapılan bir şaka

Mehmet Hakkı Karabekir Paşa, bir kere
iki kere İstanbul maddesi ve İlmî maddesi
İlmî maddesi ve İlmî maddesi. İlmî
maddesi İlmî maddesi. İlmî
maddesi İlmî maddesi. İlmî
maddesi İlmî maddesi.

İlmî maddesi İlmî maddesi. İlmî
maddesi İlmî maddesi. İlmî
maddesi İlmî maddesi. İlmî
maddesi İlmî maddesi. İlmî
maddesi İlmî maddesi.

— Şi gibi

— Bu kere İstanbul maddesi maddesi
İlmî maddesi maddesi. İlmî
maddesi maddesi. İlmî
maddesi maddesi. İlmî
maddesi maddesi.

İlmî maddesi İlmî maddesi. İlmî
maddesi İlmî maddesi. İlmî
maddesi İlmî maddesi. İlmî
maddesi İlmî maddesi. İlmî
maddesi İlmî maddesi.

İlmî maddesi İlmî maddesi. İlmî
maddesi İlmî maddesi. İlmî
maddesi İlmî maddesi. İlmî
maddesi İlmî maddesi. İlmî
maddesi İlmî maddesi.

İlmî maddesi İlmî maddesi. İlmî
maddesi İlmî maddesi. İlmî
maddesi İlmî maddesi. İlmî
maddesi İlmî maddesi. İlmî
maddesi İlmî maddesi.

İlmî maddesi İlmî maddesi. İlmî
maddesi İlmî maddesi. İlmî
maddesi İlmî maddesi. İlmî
maddesi İlmî maddesi. İlmî
maddesi İlmî maddesi.

İlmî maddesi İlmî maddesi. İlmî
maddesi İlmî maddesi. İlmî
maddesi İlmî maddesi. İlmî
maddesi İlmî maddesi. İlmî
maddesi İlmî maddesi.

İlmî maddesi İlmî maddesi. İlmî
maddesi İlmî maddesi. İlmî
maddesi İlmî maddesi. İlmî
maddesi İlmî maddesi. İlmî
maddesi İlmî maddesi.

İlmî maddesi İlmî maddesi. İlmî
maddesi İlmî maddesi. İlmî
maddesi İlmî maddesi. İlmî
maddesi İlmî maddesi. İlmî
maddesi İlmî maddesi.

İlmî maddesi İlmî maddesi. İlmî
maddesi İlmî maddesi. İlmî
maddesi İlmî maddesi. İlmî
maddesi İlmî maddesi. İlmî
maddesi İlmî maddesi.

İlmî maddesi İlmî maddesi. İlmî
maddesi İlmî maddesi. İlmî
maddesi İlmî maddesi. İlmî
maddesi İlmî maddesi. İlmî
maddesi İlmî maddesi.

burada İslâm dâvasın-
dan. İslâm meselele-
rinden vaz geçelerler.
Sonra Türklerin İslâmî
bünyesini değiştirerek
onlara Protestanlığı ka-
bul ettirmek kolay-
laşır.

"Hayim Naum İngil-
tere Hâriciye Nazırını
buna inandırdıktan
sonra İsmet Paşa'yı hu-
susî sûrette ziyâret e-
der. Ona der ki: 'İngiliz
Hâriciye Nazırıyla gö-
rüştüm. Eğer siz İslâm
dâvalarından. İslâm
riyâsetinden vaz
geçerseniz İngiltere size
müzâheret edecek-
tir. Bir de Türk mil-
letinin Protestanlığa
karşı temâyülünü te-
min hususunda Nazır
hazretleri sizden yar-
dım bekler.'

"Hayim Naum'un bu
sözü üzerine İsmet Pa-
şa şaşalar. Bu mühim
bir hâdisedir. bizi Hi-
ristiyanlaştırmak de-
mektir. 'Ankara'ya bil-
dirmek icap eder' der.

"Bunun üzerine Ha-
yim Naum hemen o
gün yola çıkar. İstan-
bul'a gelir. Bir-iki saat
evinde kaldıktan sonra
Ankara'ya gider. Musta-
fa Kemal Paşa'yı ziyâret
eder. Meseleyi nakle-
der. Onun üzerine bün-
tün İslâmî meselelerin
kolaylıkla bertaraf edil-
mesi hususunda Lo-

zan'a tâlimat verilir. İngilizler çok
memnun kalırlar. Muahede akdolu-
nur." (A.g.d.)

Daha sonra Karabekir Paşa, bir
toplantıda Protestanlığın kabul edil-
mek istendiğini, kendisinin karşı

Türkleri karşı şiddetli hareket et-
meniz size hiçbir fayda temin etmez.
Eğer mülâyim bir siyâset tâkip eder-
seniz, Türk halkının muzaffer lider-
lere karşı irtibandan istifade etmek
mümkün olur. 'Ne gibi?' 'Bir kere

Sebilürreşad dergisinin Eylül 1950 târihli nüshasında, Kâzım Karabekir
Paşaya atfen, Hayim Naum'un Mustafa Kemal Paşa'dan bazı vâadler aldığı
yazılmış. Bu yazıya göre, Naum, İngiltere Hâriciye Bakanı ile görüşerek, ona
nasıl davranması gerektiğini söylemiş ve birlikte hazırladıkları taktiki dev-
reye sokmuşlardı.

çıkacağını, bunun üzerine Atatürk'ün, "Paşa, sizinle şaka ettik!" dediğini, yine aynı yazıda anlatıyor.

Teferruata dalarak zihninizi dağıtmak istemiyoruz. İddiaların ne kadar gerçek olduğunu anlamak da bu-gün için devlet arşivleri kapalı olduğundan mümkün değil. Lâkin, İsmet Paşa'nın 1973'te vefatına kadar bu iddiaları tekzip etmemesi çok enteresandır.

MISIR HAHAMBAŞISI OLDU

ÖYLE veya böyle, günü gelince elbet herşey aydınlanır. Burada kimsenin inkâr edemeyeceği husus, Yahudi Hahambaşısı Hayim Naum'un çok kirli bir daleverenin içinde olduğudur. Şu satırlara dikkat buyuralım:

"Hayim Naum Efendi'nin Türkiye aleyhinde çevirdiği entrika ve Londra ile Ankara arasında mekik dokumak süretiyle temin eylediği gizli anlaşma, İslâmiyet ve Türklük hesabına târih boyunca eşine rastlanmayan bir felâketler silsilesine sebep olmuştur. Bu sebeptendir ki, Hayim Naum Efendi sulhü müteakip Türkiye'ye avdet etmek cesâretinde bulunamamış ve Yahudilerce en büyük Hahambaşılıklardan biri olan Mısır Hahanıbaşılığına nakledilmek süretiyle taltif edilmiştir. Ne hazındır ki, Türk milleti bu fitne kumkuması derras Yahudînin Robert Kolej Fransızca muallimliğinden itibaren Türk milleti aleyhine çevirdiği fırıldakları hâlâ bütün vuzuhu ile bilememektedir." (Lozan Zafer mî, Hezimet mi?, c.1. s.319)

Bu yazımızdan maksadımız Hayim Naum'u anlatmak da değil. Fakat, Duvardaki Kan isimli TV seri filminde, Ermenilerin kasıtlı propagandalarına cevap verme sırasında, Türkiye Büyük Locasının 1. Üstâd-ı Âzamı Talât Paşa'nın yanı sıra Dr.Nâzım ve Bahattin Şakir gibi İttihadçı masonlarla birlikte işbu Hahambaşı Hayim Naum'un "devlete hizmet âşığı" olarak da tanıtılmak istenmesi bizi şüpheye düşürdü. Dev-

letin 375 milyon lirasına mâl olan bu filmin başka maksatlara âlet edildiği zehâbına kapıldık.

Üstelik bu filmin eser ve senaryosunu kaleme alan Doç. Dr. Mîm Kemal Öke'nin, 31 yaşında şöhretin zirvesine tırmanmış bulunması ve daha enteresanı da masonların 13. Üstâd-ı Âzamı Operatör Dr. Mîm Kemal Öke'nin torunu olması da bize tesâdüf gibi gelmiyor.

Acaba yine mi oyuna geldik?

Yazımızı Lozan heyetimizin 2. Başkanı Dr. Rıza Nur'un bir cümlesi ile bitiriyoruz:

"Bu zavallı milletin ciğerini böyle dost sifaında nice kurtlar yemiştir!"

Ali Şükrü Bey, niçin öldürüldü?**Fikre, silâhla karşılık verdiler**

Meclis-i Mebûsânın kendi kendisini feshetmesine karşı koyan kahraman. İlk Mecliste hükûmet programında dinî bağlara ehemmiyet verilmesini isteyen Ali Şükrü Bey, içkiyi yasaklayan kânun çıkartmıştı. Meclisteki mantıklı ve sert konuşmalarıyla tanınan Ali Şükrü Bey, M.Kemal Paşa'nın amansız bir muhâlifiydi. Vatana ve dine hiç bir zararlı faaliyeti bulunmayan Ali Şükrü Bey, niçin öldürülmüştü? Hak ve hakikatin yılmaz bir müdâfii olduğu halde neden resmî tarih ona karşı suskundur? Nutuk isimli eserinde en basit meselelere sayfalarca yer ayıran Atatürk, neden Ali Şükrü'den bahsetmiyor? Ali Şükrü'nün Başkumandanlık Kânunu ve Lozan Muâhdesiyle ilgili Meclis müzâkerelerinde söyledikleri dikkate alınsaydı ne olurdu? Topal Osman'a âbide mezarlar yapan devlet, Ali Şükrü'nün mezarına karşı niçin kayıtsız?

Mustafa Kemal Paşa'nın

muhâlifî silâhla susturuldu

Topal Osman'ı kimler tahrik etti?

ALI ŞÜKRÜ Bey ismini bugünkü nesil belki de hiç duymadı. Orta yaşlılardan da tanıyan pek yoktur. Yakın tarihimizin bir çok mümtaz kahramanı gibi, Ali Şükrü Beyi tanıyan yaşlıların sayısı da çok azdır. Oysa o, asırlar önce yaşamış bir kimse değildir. Daha dün diyebileceğimiz bir tarihte, TBMM'nin birinci devresinde Trabzon mebusu olan Ali Şükrü Bey, bir devrin hâkim güçlerine "ters" düştüğü için, unutturulmuş, daha doğrusu vücudu "münâsip bir şekilde" ortadan kaldırılıp ademe mahkûm edilmiştir.

Tek partî devrinin idârecilerini göklere çıkaran, onları alkışlamaktan avuçları patlayan sıradan insanlar, her nasılsa "Türk büyükleri" sınıfına dâhil edilirken; Ali Şükrü Bey gibi dindar ve vatanperver kimselerin mecliste konuşmasına bile tahammül edilememiştir. Önce vücudu ortadan kaldırılmış, daha sonra da fikir ve mücadelesi üzerine kap kara bir çar-

pı işareti konarak şerefli hayatı gizlenmiştir.

Ali Şükrü Bey; hükûmeti teşkil eden Birinci Gruba muhalefet eden İkinci Grubun, cesur, sözünü esirgemeyen, gözünü budaktan sakınmayan, dindar, hürriyetçi, faal bir üyesidir.

TBMM'nin 1. devresinde vazife görmekte iken; fikirleri ve faaliyetlerinden dolayı feci bir suikast neticesi öldürülen Ali Şükrü Bey, 1884'de Trabzon'un Vakfıkebir'e bağlı Şarlı nâhiyesinde doğmuştur. Babası emekli deniz kıdemli yüzbaşı Hacı Hâfız Ahmed Kaptan'dır.

GAZETESİ VE MATBAASI VARDI

ASIL mesleği itibarıyla deniz subayı olan Ali Şükrü Bey, kardeşi Şevket (Doruken) Beyle birlikte Heybeli Adadaki Bahriye Mektebine kaydolmuş, burasını 1904'de birincilikle bitirerek, Deniz Kurmay Subayı olarak orduya katılmıştır.

1909 yılında kurulan Donanma-yı Osmani Muâvenet-i Milliye Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer alan Ali Şükrü Bey, bilâhare donanmayı kuvvetlendirmek gayesini güden bu cemiyetin ikinci reisliği vazifesini de deruhte etmiştir.

Ali Şükrü Bey, fevkalâde dirâyet ve cesâret sâhibi bir asker olduğu halde İttihad ve Terakki Cemiyetine girmemiş, askerlikten istîfâ etmesine rağmen mesleğiyle ilgisini kesmeyerek, Donanma Cemiyetinin almak istediği nakliye gemileri için Liverpool'a gitmiştir. Burada İngilizcesini ilerletmiş ve deniz hukuku tahsil etmiştir.

12.11.1920 ile 16.3.1920 tarihleri arasında son Osmanlı Meclis-i Mebûsanında Trabzon mebusu olan Ali Şükrü Bey, TBMM'ye de aynı şehirden 1. devre mebusu olarak girmiştir. M.Kemal Paşanın başında bulunduğu gruba muhâlefetle tanınan İkinci Grubun ileri gelenlerinden olan Ali Şükrü Bey, Ankara'da kendi adını taşıyan bir matbaanın sahipliğinin yanısıra "Tan" isimli bir gazete de çıkarıyordu. Ali Şükrü Bey, 27 Mart 1923'de, M.Kemal Paşa'nın muhâfız kıtası komutanı olan Topal Osman tarafından tertiplenen bir suikast neticesi şehit edildi.

Mecliste hükûmete yönelttiği tenkitlerle, gensorularla, bakanlardan hesap sormasıyla tanınmış, mert ve dürüstlüğüyle temâyüz etmiştir. Halka çok yakın münâsebetler kurmuştur.

Gazetesiyle milli hıslara tercüman olmuş, matbaasında da dini ve milli muhtevalı eserler ta'b etmiştir. Matbaasında bastığı eserlerden birisi de,

Bediüzzaman Said Nursi'nin Hubab risâlesi'dir.

ZABITLAR EKSİK

Ali Şükrü Beyin Meclis konuşmaları, her zaman manukî ve acı da olsa doğru, yerinde ve sertti. Hiç bir kimseye yaranma kaygısı olmadığı için dobra dobra konuşur, sözünün neticesi ölüm de olsa zerre kadar korkmazdı. Onun tek endişesi, konuşmalarının zabıtlara geçip geçmemesiydi. Nitekim bu durumu kontrol etmek için Meclis matbaasına geldiğini kaydeden Feridun Kademir, şunları anlatmaktadır:

"Büyük Millet Meclisi matbaasını kurup da müdürlüğüne tâ-

yin edilişimden bir müddet sonra, Meclis zabıtlarını basmak vazifesiyle gece gündüz çalıştığımız sırada, zabıtlarındaki kendi konuşmalarında mânâyâ dokunmamak, yalnız cümleleri düzeltmek şartıyla tashihler yapmak hakları olan bütün mebuslar gibi, bir gün Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey de, matbaaya gelmiş ve gelir gelmez pürheyecan sormuştu:

"Mustafa Kemal Paşa benim bugünkü ifâdelerime dokundu mu?"

"Hayır" dedim. 'Ne münâsebet? O zaten kendi sözlerinden başkasına el sürmez, bakmaz bile...'

"Ne bileyim birâder... Öyle fesad

Çok saygıt olan Osmanlı donanmasının, halkın da yardımıyla güçlenmesi için kurulan Donanma-yı Osmani Muâvenet-i Milliye Cemiyeti Reis-i Bâmil olan Ali Şükrü Bey, bahriye üniforması ile.

böyle bir memur! Ben kocam hakkında bilgi istiyorum sizden... Hakkımı istiyorum! Bildirmeye mecbursunuz! Siz Müslüman değil misiniz? Nedir, şu Moskof gâvuruna yapılamayacak şeyleri. Müslüman bir din adamına reva görmeniz'

"Kadın övlesine çıkıyor ve tepiniyor ki, müdür şaşırıyor ve hiçbir mukabelede bulunamıyor, sadece öfkesi başına vuran kadını başından savmayı düşünüyor:

"Çekil hanım karşımdan ve evine git! Neticeyi tevekkülle bekle! Biz de emir kullarından başkası değiliz!"

"Aynı gün Zahide Hanımın kapısında, içi tam bir iman ve merhamet ateşiyle kaynayan memur:

"Hanım hemen basını ört ve fırla!

Hocayı Gaiatadan kalkacak olan vapura götürüyorlar... Belki yolda yakalarsın!"

"Deli gibi fırlayan Zahide Hanım, Köprü üstünde kocasını yakalıyor. İki polis arasında, ancak kaatillere mahsus bir emniyet tertibatı içinde Galata nıhtımına doğru götürülmektedir.

"Zahide Hanım kocasının üzerine atılıyor:

"Efendi, efendi!"

"Polisler Zahide Hanımı şiddetle iterek kocasıyla konuşmasına engel oluyorlar. Arkadan gelen üçüncü bir memur, kadıncağını yaka-paça sürüklemeye başlıyor. Kadın, kaplan gibi atılıp kocasına mendil içinde bir şey uzatıyor:

"Para!"

RASİH HOCA— Ali Şükrü güzel konuştu, ama zabıtları girmeyecek ki... Paşa kızmış, hepeini silmiş.

M.Kemal olmak üzere bütün hey'et-i temsiliye ve Müdâfaa-yı Hukuk Cemiyeti mensupları her tarafta namzetlerin tesbit ve seçimleri ile alâ-kadar olmuşlardı. O derece ki, bu meclise seçilenler arasında Rauf Orbay ve Hüsrev Gerede gibi M.Kemal Paşa'ya yakınlıklarıyla bilinen pek çok kimse vardı.

"İleride görüleceği üzere Rauf Orbay ve emsâli şahsiyetlerin bu meclise iştirakleri bir 'siyasi faaliyet merkezi' olarak İstanbul'u çökertip, mebusları Arkara'ya gitmeye zorlamak

Meclis-i Mebûsânî çökertmek Mustafa Kemal'in plânıydı

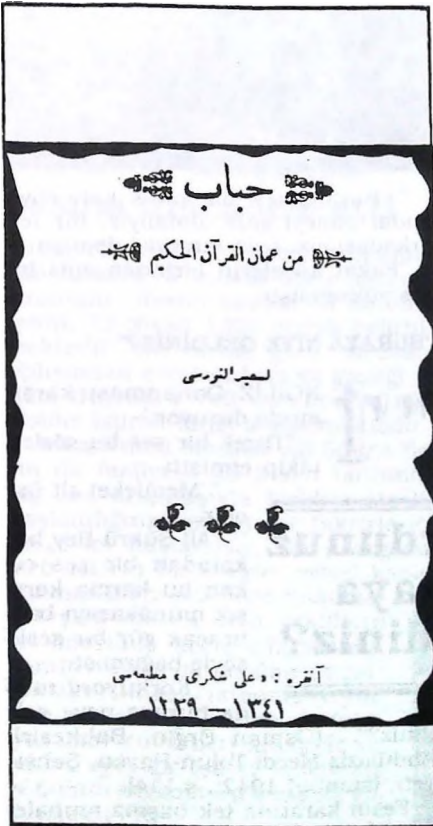
içindî. Bu husus M.Kemal Paşa ile birlikte plânlanmıştı. Yine görüleceği üzere buna mâni olmak için tek başına mücâdele eden de, Ali Şükrü Bey olacaktır." (Ali Şükrü Bey, Sebîl Yayınevi; İstanbul s.42-44)

FESİH KARARINA TEPKİSİ

SON Osmanlı Meclis-i Mebûsânının yapmış olduğu icraatların en mühim ve en hazini kendi kendini feshederek. Ankara'da toplanmak üzere dağılmalarıdır. Ali Şükrü Bey, Meclisin bu kararına muhâlefet etmiş ve elinden geldiğince önlemeye çalışmıştır.

12 Ocak 1920'de İstanbul'da toplanan bu Meclisin kendi kendisini feshetmesine sebep olan hâdiselerden birisi, İngilizlerin İstanbul içinde gıristikleri çeşitli baskınlardır.

13 Kasım 1918'de şehri işgal eden düşmanların, iki yıl bekledikten sonra Şehzâdebaşı Karakolunu basarak, uykudaki masum kimseleri şehit etmesi enteresandır. Bunun dikkatleri asıl hedef dışına çekmeye mâtuflüğünü söyleyen ve Meclisin fesih

Ali Şükrü Matbaasında basılan Said Nuralî'nin Hubab Risâlesinin kapağı. Said Nuralî'nin Mustafa Kemal'e mübâkkaşa etmesine sebep olan mebusların namaz kılınmalarına dair bahisler de bu eserin içindedir.

kararından sonra baskınlarını durduğuna dikkat çeken Kadir Mısıroğlu, şöyle demektedir:

"İngilizlerin bu 'işgal içinde işgal' mahiyetindeki ani hareketlerinden matruplarının son Osmanlı Mebûsân Meclisini dağıtmak ve mebusların Ankara'ya gitmelerini teminden ibâret olduğunu ifadeden maâda bu hareketin Ankara'yla anlaşmalı olarak cereyan ettiğini bile ortaya koyacak bir vuzuh taşımaktadır." (A.g.e., s.51-52)

Meclis-i Mebûsân'da fesih kararı görüldükten, Ali Şükrü Bey'in gösterdiği dirâyet ve cesâreti anlamak için Osman Ergin'in naklettiği şu konuşmalara bakmak yeterlidir:

"Mevcut meb'uslar müzâkere salonuna geçmişledî. Hepsî de ayrı ayrı, içinde yaşanan hâlin heyecanını göstermekteledî. Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey kürsüye çıkmış, asabiyet ve teessüründen sarsıla sarsıla bir nutuk söyleyerek sonunda:

Burada tek bir şahıs kalıncaya kadar ölmeyi göze almalıyız. Bir tek arkadaşımızı fedâ etmeyiz' demişti.

"Fakat köşelerin birinden cılız bir ses yükselmişti:

"BURAYA NİYE GELDİNİZ?"

NGİLİZ Donanması karşı-mızda duruyor.'

"Titrek bir ses bu sözleri tâkip etmişti:

" Memleket alt üst olur.

"Ali Şükrü Bey her kafadan bir ses çıkan bu karma karışık münâkaşayı bastırarak gür bir sesle şöyle bağırıyordu:

" 'Korkuyordunuz da buraya neye gel-

diniz?' " (Osman Ergin, Balıkesirli Abdülaziz Mecdi Tolun-Hayatı, Şahsiyeti, İstanbul 1942., s.114)

Fesih kararına tek başına muhâlefet eden Ali Şükrü Bey'in gayretleri bir netice vermez ve 16 Mart 1920'de Meclis kendi hayatına son verir.

Korkuyordunuz da buraya neye geldiniz?

Ali Şükrü Bey fesih kararına karşı tek başına mücâdele etti

Ali Şükrü Bey de bu suretle İstanbul'dan Ankara'ya intikal eden me'b'uslardandır. Resmi kayıtlarda katılma tarihi, 23 Nisan 1920 olarak belirtilmektedir. Bu tarihe göre, Meclisin açılışından evvel Ankara'ya geldiği ve Hacı Bayram-ı Veli Câmii'ndeki me-râsime iştirak ettiği anlaşılmaktadır.

Ankara'daki Mecliste Ali Şükrü Bey'in ilk faaliyeti, 25 Nisan tarihinde bir kaç arkadaşıyla birlikte Meclis Başkanlığına verdiği bir takrirle (ö-nergeyle) başlamıştır. Bu önergede, me'b'usların birbirlerini yeterli kadar tanımamaları sebebiyle hükümeti teşkil edecek olan vekillerin seçilmesinde acele edilmemesi, bunun hususi bir encümenle gerçekleştirilmesi istenmekteydi. Bununla icrâ (yürütme) ile teşri' (yasama) kuvvetleri arasında istenen ayrılığa işâret edilmekte ve bunun sağlanması maksadı gü-dülmekteydi.

Ali Şükrü Bey'in bu önergesi onun parlamento hayatında tec-rübeli ve bilgili bir insan olduğu-

Son Osmanlı Meclis-i'nin kahir ekseriyetle ittihatçı olması Ankara'daki Meclis'in ittihatçı ruhlu kimselerden teşekkül etmesinin sebep olmuştur. Bu Meclise seçilenler arasında Rauf Orbay ve Hüseyin Gerede gibi Mustafa Kemal'in yakın arkadaşlarından çok kimse vardı.

nu gösteriyordu. Nitekim Vekiller Heyetinin (Bakanlar Kurulunun) teşkil hususunda zamanın tanınmış hukukçularından Celâleddin Ârif Bey'le münâkaşa ettiği, ona karşı bugünkü en ileri idari ve siyasi prensipleri müdâfaa ettiği görülmüştür.

MECLİS TECRÜBESİ

SON Osmanlı Meclis-i Meb'usânının Reisi olan Celâleddin Ârif Bey, hükümeti teşkil edecek kimselerin Büyük Millet Meclisinin Umumi Heyeti (Genel Kurulu) tarafından teker teker seçilmesini savunuyordu. Buna gerekçe olarak da, Meclisin hem yasama, hem de yürütme selâhiyetini hâiz olduğunu gösteriyordu.

Ali Şükrü Bey ise Meclisteki konuşmasında şöyle diyordu:

İşbu celseye ait zabıt müsveddeleri numarasız, tarihsiz olarak birbirine girift olan perakende evrak meyanından müteaddit tetkikat neticesinde yine noksan zuhur etmiş ve bizzat tevhid elzem olmakla noksan olarak tevhid edilmiştir.

Ramiz

Cevat

Gizli Celse Zabıtlarının İkinci cildinin 108. sayfasındaki not. Meclis zabıtlarının eksik olduğunu gösteriyor.

Yeni Meclis-i Mebûsanın kendi kendisini feshetmekle haram alması ile neticelenen müzakereler uzun tartışmalarla sonuçlanmadı. Ali Şükrü Bey, Meclisin kendi kendisini feshetmesine tek başıyla karşı çıkıyor. Beraber görüşme mücadele edilmesini istiyordu.

Ali Şükrü'nün Meclis tecrübesi öteki mebuslardan fazlaydı

"Hey'et-i İcrâiyyeyi (hükümeti) teşkil edecek vekilleri hey'et-i umûmiye [meclis] intihab ediyor. Halbuki bir de içühad arasında bir takım münâsebet olmak ve bir de arada bir saminiyet olmak üzere işlerin muntazam cereyan etmesi için lâzımdır, buyurdular. Binâenaleyh hey'et-i İcrâiyye reisi (başbakan) kendi arkadaşlarını intihab etmek lâzım gelir. Bu tarzda intihab edilmelidir ki, kendisini mesul tutabilelim. Biz kendileriyle çalışamayacak olan refiklerimizi kendimiz verecek olursak, hey'et-i İcrâiyye riyâsetini [başbakanlığı] nasıl mesul

tutabiliriz? Tutmak da zâten insafa muvafık değildir. Çünkü, biz icbar ediyoruz. 'Şu efendilerle çalışacaksınız' diyoruz. O da onu kabule muhtardır [mecburdur]. (Zabit ceridesi C.1, s.160)

Ali Şükrü Bey bu görüşü kabul edilmeyecek, bakanlar Meclis tarafından seçilmiştir. Fakat çok geçmeden bunun mahzurları anlaşılmış, bugün tatbik edilen sisteme dönülerek Başbakanın birlikte çalışacağı bakanları kendisinin seçmesi usulü benimsenmiştir.

CELÂLEDDİN ÂRİF— Hükümeti teşkil edecek kimseleri teker teker Meclis tarafından seçilmesine taraftardı.

"Hükûmet, bir kayd-ı İlâhi olan din hususuna ehemmiyet versin!"

"PROGRAM HALKTAN KOPUK"

MECLİSİN henüz açıldığı günlerde ilk hükûmetin programı hakkında bir konuşma yapan Ali Şükrü Beyden aktaracağımız bazı kısımlar onun ne derece dine ehemmiyet verdiğini göstermektedir:

Ali Şükrü Bey: Sonra memleketin nefline müteallik arzularımız, temenniyâtımız var. Fakat fiiliyatta bunun tabiki inikânını görmüyoruz. Bugün düşüncemiz ve yegâne vazifemiz memleketi kurtarmaktır ve bunun için cepheye lâzım gelen müdâfaa yapacak ve memleketi kurtaracak bir ordumuz vardır. Fakat askerimiz firar ediyor. Açık görüşçülm. Memleketin bir çok yerlerinde halk bize pek de lâzım geldiği kadar merbut [bağlı] bulunmuyor. Binâenaleyh hükûmetin programı bu gibi esâsatı düşünüyor ve bunu ortaya atıyor. Fakat bu programı halkın ruhunu tedkik nokta-i nazarından noksandır. Bir defa efendiler, 13 sene evveline [1907'ye] ır-câ-ı nazar edersek [bakarsak] görürüz ki, o vakit ki inkılâpları yapanların zihninde âmil olan efkâr, sırf Garp efkârı idi. O inkılâp kahramanlarını, o inkılâpçıları takbih etmiyorum [kötülemiyorum] içti-hadlarını söylüyorum. Bundan evvel daha büyük inkılâp yapmak istemişlerdi. Tanzimatçılar, bunların efkârı da yine Garp efkârı ile mâli [dolul] idi. Bunlar sırf Garba bakıyorlar, memleketi arkaya atıyorlar ve Garbı taklit ediyorlardı. İşte o nokta-i nazara göre hareket ettikleri içindir ki, halkın ruhunda yer edemediler. Binâenaleyh halkı teceddüde [yeniliğe] sevkede-

mediler. Yalnız az bir zümre müteceddid göründü ve bu itibarla da Tanzimat devrinden bu ana kadar eski tas eski hamam ve belki de daha fena bir vaziyet aldı.

"Sonra bugün efendiler, dünyada din kaynağından azâde hiç bir kavim yoktur. Bundan on bir sene evvel İngiltere'nin tereddidinden [gerilemesinden] bahseden eâzımı [büyükleri] bir anket yapmışlardı ve bu ankete İngiltere'nin çok eâzımı cevap vermişlerdi. Milleti kurtarmak için ne lâzımdır, diye. Bendeniz bunlardan yüz on-yüz on ıktı tane kadar okudum. Hepsi halkın rabita-i dîniyesini takviye etmek merkezindedir. Koleksiyonlarım mevcuttur, isteyenlere gösterebilirim. Buna cevap veren bir çok dinsizler de vardı. Fakat bizim halkımızın maattessüf rabita-i dîniyeleri [dini bağları] gevşemiştir. Bendeniz bu itibarla diyorum ki, uzun söylemek lâzım gelir, fakat kısa kesceğim, vakit dardır. Hükûmet programı yaparken bir daha halkı yanı avamı bağlayacak, avamı insan gibi hareket ettirecek bir kayıt yap-sın. Bir kayd-ı İlâhi olan din hususuna ehemmiyet versin ve bu kayıtları buraya ilâve etsin. Bir bu efendim.

İSMAİL SUBHİ BEY—Din, kanun-u ilâhidir. Din hakkında kanun yapılmaz. Onu karıştırmayınız.

(Ne gibi sesleri, gürültüler)

İsmail Subhi Bey (Burdur)- Din Kânun-u İlâhidir. Din hakkında kânun yapılmaz. Onu karıştırmayınız.

Mâliye Vekill Ferid Bey- Nedir bu? Biz bundan bir şey anlamadık. Hükûmet lâzım gelen esâsat-ı dîniye [dini esaslar] dâiresinde kavânin [kânunları] va'zeder. (Zabit Ceridesi c.4. Ankara 1942. c.4. s.182, vd.)

TBMM'nin 1. devresinde Trabzon mebusu olarak vazife yapan Ali Şükrü

Ali Şükrü Bey, son derece dindar ve vatansever bir mebusu. Rıza Nur, Ali Şükrü'nün günahlardan kaçınmak ve ibâdetlerine dikkat etmek için gösterdiği hassasiyeti anlatırken, "Pek fazla bir tasabû hâlinde dindarlığı var" ifadesini kullanmaktadır.

bile kullanmayan Ali Şükrü Bey, 28 Nisan 1920'de verdiği bu teklifinde şu 6 maddenin kânunlaştırılmasını istiyordu:

1. Memâlik-i Osmaniye'-de [o zaman henüz saltanat ve hilâfet kaldırılmamıştı] her nevi müskirâtın [sarhoş edici maddenin] imal, ithal, fûruht [satış] ve istûmâli, suret-i kat'iyede [kesinlikle] memnu'dur [yasaktır].

2. Müskirat imal, ithal ve fûruht edenler nezdinde yakalanacak olan müskirâtın beher kıyyesi için elli lira ceza-i nakdî [para cezası] alınır ve mevcut müskirat müsâdere olunur.

3. İsrret ettiği görülenler ya hadd-i şer'î ile te'dib olunur veyahut elli liradan ikiyüz elli liraya kadar ceza-yı nakdiye mahkûm edilir.

4. Bu kânunun tasdik ve neşriyle berâber mevcut içkiler müsâdere ve imhâ edilir.

5. Bu kânun tarih-i neşrinden itibaren mer'îdir.

6. Bu kânunun icrâ'yı ahkâmına [hükümlerinin yürütülmesine] bilûmum zâbita-ı

"İngilizler bile milletin kurtuluşunu din bağıni kuvvetlendirmekte görüyor"

Bey, Bursa mebusu Şeyh Servet Efendinin teklifiyle kurulan "İrşad Encümeni" (İrşad Komisyonu) ve Anayasa Encümeninde de vazife yapıyordu.

Onun Mecliste ilk ve mühim hizmeti "Men'-i Müskirat Kânunu'nun çıkarılmasına ön ayak olmasıdır. Bugünkü dile "İçki yasağı" diyebileceğimiz bu teklif, TBMM'nin ilk kânunlarından idi. Kendisi içki içmeyen, hattâ Rıza Nur'un ifâdesiyle sigara ve kahve

mülkiye ve adliye ve mehâkim-i nizamîye [nizamiye mahkemeleri] memurdur.

"GÜMRÜKTEN ZARAR OLUR"

K

ÜTAHYA mebusu kâtip Haydar Beyin okuduğu teklif üzerine bazı mebuslar takdirlerini, "Bravo" sesleriyle dile getirirler. Daha sonra teklifin Adliye,

Mâliye, Sıhhiye ve Şer'iye komisyonlarınınca incelenmesi kararlaştırılır. (Zabıt Ceridesi c.1.. s.114)

Bu şekilde ilgili komisyonlara gönderilen "Men-i Müskirat Kânun" teklifi, bilâhare 17 Mayıs 1920'de Meclise gelmiş ve müzâkere edilmiştir. O günkü Meclis'in yapısını tanımak ve İstiklâl Harbinin hangi mânevî atmosfer içinde kazanıldığını anlamak bakımından komisyon mazbataları ve mebusların konuşmaları dikkat çekicidir.

letin bir takım borçlarını ödemek için yabancılara ayrılmaktadır. Bu hususta milletlerarası sözleşmeler vardır. Bu yüzden devletin içkinin imâline ve içilmesine engel olması normaldir, ancak ithâlîne mâni olunması kabul edilemez."

Şer'iye Encümeni Ali Şükrü Beyin teklifini gayet yerinde bulmuş, Allah'ın her emrinde bir fâide, her yasağında bir zarar bulunduğunu belirterek, içkinin İslâmın ilk yıllarında yasaklandığını hatırlatmış, suç ve ceza arasında eşit bir nisbet bulun-

SERVET EFENDİ— İstiklâl Harbi yıllarında bir teklif vererek, İrşad Komisyonu'nu kurdurmuştu.

Ali Şükrü Bey, içkinin içilmesini ve satılmasını yasaklatmak istiyordu

Önce komisyonlardan gelen mazbatalardan Adliyeye âit olanı okunmuştur. Bu mazbatada, böyle bir kânunun "akla ve şeriata uygun olduğu" belirtilmiş, ancak "şimdilik kaydıyla reddi ve tabii durumun avdetinden sonra ele alınmasının" uygun olduğu belirtilerek, bu hususta Ceza Kânunundaki 265. maddeyle ıktifâ edilmesi istenmiştir.

Bundan sonra okunan Sıhhiye Encümeninin mazbatasında içkinin kötülükleri sıralanmış, fakat bu hususta kânun çıkarmaya gerek olmadığı, TCK'daki 265. maddenin yeterli olduğu ileri sürülmüştür.

Mâliye Encümeninin mazbatasına ise özetle şöyledir:

"İçki ithâlî gümrük vergisine tâbidir. Bu şekilde elde edilen para, dev-

ması gereğine işaret ederek, kânun teklifinde yer alan suçları işleyenlerin İslâmın emrettiği şekilde cezalandırılmalarını istemiştir.

Bu mazbatalardan Adliye, Sıhhiye, Mâliye encümenlerinin teklife karşı oldukları, Şer'iye Encümeninin ise, taraftar olduğu anlaşılmaktadır. Bu ayrılığı işaret eden Kadir Mısıroğlu, şu tesbiti yapmaktadır:

"Dikkat edilirse Meclis açılalı henüz 15-20 günlük bir müddet geçmiş bulunuyordu. Bilâhare 'Birinci' ve 'İkinci' grup olarak belirecek olan ayrılığın burada nüvesini görmek mümkündür. Şer'iye Encümeni mensupları yani bir kısım hocalarla, çoğu İttihad ve Terakki Cemiyetinden müdevver (devredilen) asker ve sivil eşhas arasındaki görüş ayrılığı ilk defa

bu kânun dolayısıyla ortaya çımıştır." (Ali Şükrü Bey, s.78)

Çeşitli usul sebepleriyle geciken kânun, 12 Ağustos 1920'de tekrar müzâkere edildi. Bu arada Meclis 2. Başkanı olan Celâleddin Ârif Bey celseyi idare ediyordu. Kânun lehinde veya aleyhinde konuşacak olan mebuslar isimlerini yazdırdıktan sonra görüşlerini açıklamaya başladılar.

"AMERİKA NASIL YASAKLADI?"

KÂNUN teklifinin aleyhinde konuşan Kütahya mebusu Haydar Bey, Meşrûtiyetin ilk senesinde de içki ithâlinin ve içilmesinin yasaklandığını, ancak bunun Avrupa'nın menfaatlerine

met değildir. Sâniyen Amerika içki içmeyi yasakladıktan 60 sene sonra bugünkü kânunu mecâlis-i teşrîyyeden [yasama meclislerinden] geçirmeye muvaffak olmuştur. Fakat efendiler, bugünkü [içkiyi yasaklayan] kânunu mecâlis-i teşrîyyeden geçiren Amerika zannediyor musunuz ki, kânunu tatbik muvaffak olmuştur? Bîlâkis efendiler meyhaneleri kapatacayım derken, bütün evlerin meyhâne olmasına sebep olmuştur."

Sözün burasında Ali Şükrü Bey yerinden, "Delil göster" diye haykırır. Haydar Bey, şöyle karşılık verir:

"Delilim işte elimdedir. Efendiler Amerika Meclisi Meb'usânında cereyan eden müzâkerat, bu gayr-i kabil-i

İçkinin savunulması, Meclisteki mebusları iki gruba ayırdı

ters düştüğü için vâki baskılar yüzünden sadece bir hafta mer'iyette kaldığını hatırlatarak, "Yabancıların menfaatleri ile şiddetli alâkalı olan Ali Şükrü Beyin teklifi nasıl tatbik edilebilir?" diye sorar. Ülkede Rus, İtalyan gibi başka milletlerden olan vatandaşların bulunduğunu, bunlara [İslâmın emrettiği] cezâyı tatbik etmenin mümkün olmadığını ileri süren Haydar Bey, şöyle devam eder:

"Fakat efendiler siz Amerika nasıl menettli diyeceksiniz? Bir kere Amerika bizim gibi mukayyet bir hükû-

İçkiyi savunan konuşmacıya karşı çıkan Müfîd Efendi cevap vermek istiyor. Remzi Efendi ise, "Olmaz, kabul etmeyiz, aşağı indirin" diyordu.

tatbik olan kânun yüzünden Amerika'nın senevi 532 milyon dolar servet gâib ettiğini ve bu kânunun gayet vâsi' bir mikyasta kaçakçılık ve suistimalâta sebebiyet verdiğini ve Amerika'da men'î müskirat meselesinin bir mesele-yi içtimâiye ve hayatiye

değil, bir mesele-i siyâsiye şekline girdiğini bize pek vâzih bir surette isbat etmektedir."

"MİLLET ŞERİATLA KÂİM"

BU şekilde teklife karşı çıkan Kütahya mebusu Haydar Beyin konuşması mebusların çoğu tarafından tepkiyle karşılanmıştı.

Tepki gösterenlerden Şer'iye Encümeni Reisi Kırşehir Mebusu Müfid Efendi, encümen nâmına cevap vermek için Meclis Başkanından müsaade istemiş, başkanın, "Bitirsin efendim" demesi üzerine de Haydar Bey konuşmasına şöyle devam etmişti:

Haydar Bey (Devamlı)- "Hele efendiler, Sıhhiye Encümeninin 20. asırda tatbik etmek istediği tanzifat [temizlik] işlerinde istihdam cezası, Abdülhamid zamanındaki tımarhâne ve ser-seri kânunundaki darb cezaları gibi ilmiye Encümeninin... (Gürültüler, alkışlar, sürekli gürültüler, "Sözünü geri al" sadâları.)

Remzi Efendi (Kayseri)- Olmaz, kabul etmeyiz, aşağı indirin.

Haydar Bey (Devamlı)-(Remzi Efendiye hitaben) Buraya gel.

Reis-i Sâni Bey [Celâleddin Ârif]- Peki efendim, susun!

Remzi Efendi (Kayseri)- Bizim burada lüzumumuz yoktur. Ahkâm-i Şer'iyye aleyhinde... (Bu millet şeriatla kâimdir, sedâları)

Bir hoca efendi- Kat'iyyen kabul etmiyoruz. Çekil oradan utanmıyor musun? (Nedir bu yâhû, hepimiz Müslümanız, sedâları.)

Hüsrev Bey (Trabzon) Herkes hürdür, istediğini söyler. (Gürültüler.)

Refik Bey (Konya)- Efendiler, rica ederim, ne oldunuz? Kâinata karşı rezil mi olacağız?

Celsenin öğleden sonraki kısmında önce Haydar Bey sözlerinin yanlış anlaşıldığını ileri sürmüş, aşırı gürültüden pek bir şey anlaşılmayan konuşmasından sonra Ali Şükrü Bey müsaade istemiş, fakat Reis-i Sâni Celâleddin Ârif Bey, hiç kimseye söz vermeyerek, kendisine verilen bir tekliften bahsetmiştir. Bu teklif, is-

parta mebusu Hacı Tahir tarafından verilmişti. Teklifte, müzâkerelerin şiddetli münâkaşalara sebep olduğu için müsâit bir zamana alınması isteniyordu.

Bu teklif de münâkaşaları ilye kızıştırdı. Çünkü muhâfazakâr mebuslar, bu bahâneyle kânun teklifinin rafa kaldırılacağını sezmışlerdi. Bu celsede çok sert tartışmalar yapılmıştır:

Rıza Efendi (Yozgat)- Red red... (Gürültüler)

Emin Bey (Erzincan)- U-sûl-i müzâkere hakkında söz isteyeceğim. (Şiddetli gürültüler)

Reis-i Sâni Bey- Takrîr hakkında mı söyleyeceksiniz, mesele hakkında mı?

Ali Şükrü Bey (Trabzon)- Bu gibi mecâlis-i teşriyyede [kânun yapan meclislerde]

her türlü mevad müzâkere edilir. Bu gibi mevaddın [maddelerin] gayet ehemmiyetlileri, gayet ehemmiyetsizleri, daire-i şumulü itibarıyla gayet vâsilcri vardır.

Herkes ehemmiyet-i mahsusası olan ve ehemmiyeti bütün âleme şâmil olan bir yerde mesele hakkında söz söylerken, rica ederim, sözü tartışın ve öyle söyleyin. Benizin kânun teklif eden olduğum için, tabii lehindeyim. Kabul edilmesi için elimden geldiği kadar çalışacağım. Söz söylemek herkesin hakkıdır. Yukarıdan aşağı ne biliyorlarsa onu söyleyin ve buna karşı kimsenin itiraza hakkı yoktur. Burada çıkar söyler, fakat söz söylerken bu gibi mesâilde,

Meclisten, "Bu millet şeriatla kâim" sadâları yükseliyordu!

HÜSREV GEREDİ— Herkes hürdür. İstedikini söyler.

Teklif rafa kaldırıldı

dikkat etmek lâzımdır. Hattâ sürç-i lisana (dil sürçmesine) mesâğ (izin) yoktur. (Şiddetli gürültüler)

"BİRAZ DAHA UYUYACAK"

SESLER- Herkes sözünü ne suretle söyleyeceğini bilir. Gürültüler...

Muhtelif sesler.

Reis-i Sâni Bey- Ricâ ederim efendim, oturalım. Efendim, müsaade buyurun.

(Şiddetli gürültüler. Ayak patırdıları. "Reye koyun", sesleri)

Hüsrev Bey- (Trabzon)- Usul-ı müzâkere hakkında söz isterim. (Şiddetli gürültüler)

Sesler- (Şiddetli gürültüler. "Böyle şeyler ayıptır" sesleri.)

Hüsrev Bey- (Trabzon)- Müsaade buyurun efendim. Isparta mebusu Tahir Bey bir taktir vermiş, bunun hakkında arz-ı malûmat edeyim. Zannedersem taktire sâik olan sebep. Mec-

liste görülen hâlet-i ruhiyedir. Öyle hissediyorum ki. Haydar Bey kardeşimizin buradaki sözü sü-i telâkkiye uğranmıştır [yanlış anlaşılmalıdır]. Bu halde bendenizin de dâhil olduğum halde hep müteessifiz. Bu teessürle

müzâkerâtı devam ettiremeyeceğimizi görüyorum. Binâenaleyh görüşelim. sükûnet-i dem hâsıl olsun. Bu iş memlekete ve millete nâfi' [faydalı] ve muvâfık olarak çıksın. (Pe-kâlâ, muvâfık sesleri)

Reis-i Sâni Bey- Teklifi kabul edenler ellerini kaldırınsınlar. (eller kalkar) Kabul edildi efendim.

Bir ses- Biraz daha uyuyacak...

Ali Şükrü Bey- (Trabzon)- Uyuyacak... Parlamento dalaveresi.

Emin Bey- (Erzincan) Bütün bu fesatların men-

bâi sensin... (Gürültüler)

Gürültülerin şiddetlenmesi üzerine, celse Cumartesi günü toplanmak üzere tatil edilir. (Zabıt Ceridesi. c.3. s.179. vd.)

FERİD BEY— İçki içenlerden vergi alıyoruz. Yasaklarak zararımıza olur.

BEDİÜZZAMAN SAİD NURSI— Meclisin yaptıkları teklif edilir. Kusurlarını millet ya taklid edecek veya teklif edecek: İkisi de zarardır.

FERİD BEYİN TELÂSİ

MEN'l-Müskirat Kânunu 13 Eylül 1920'de tekrar müzâkere edilmiş, ancak konuşmacıların çokluğu problem çıkartmış. Saruhan mebusu Refik Şevket ve Menteşe Mebusu Tevfik Rüştü beyler bir teklif vererek, her encümen adına sadece bir kişinin konuşmasını istemişlerdir. Bu teklif karara bağlanmadan müzâkereye on dakika ara verilmiştir.

Daha sonra celse açıldığında İstanbul mebusu ve Maliye Vekili (Bakanı) Ferid Bey söz alarak, içkinin yasaklanması hâlinde mâni olunacak rüşûmun [verginin] ehemmiyetinden bahsetmiştir. Zaman zaman İslâm tarihinden misaller vererek, içki yasağının hiç bir zaman tatbik edilemediğini

ileri sürmüş, bu kânunun da hakıyla tatbik edilemeyeceği görüşünü savunmuştur.

Bu kânunla bütçeye vurulacak darbenin 1 milyon lira olduğunu, bütçe açığının da 20 milyonu bulduğunu belirten Ferid Bey, bütçeyi denkleştirememekten şikâyet ederek, "Düşününüz, bir Men'-i Müskirat Kânunu vasıtasıyla o mükellefiyeti lağv edeceğiz. O mükellefiyet nedir efendim? Müskiratı itiyad edenlerin [ayyaşların] mükellefiyetini, [içki içmek suretiyle] ödeyeceği vergiyi] müskirat [içki] içmeyenlerin üstüne yıkacağız. Dünyada bundan gayr-ı mâkul şey olur mu?" diye sormuştur.

Teklifi uyutmak isteyen Garpçılar Millet Meclisinde dalavere çevirdi

Ferid Beyin insanın mantığını tepe taklak ettiren bu sorusuna, Ali Şükrü Bey oturduğu yerden şöyle haykırır: "Bir milleti kurtarmak için râzı-yız!"

Ali Şükrü Beyin cevabı bundan ibâret değildir. Kânun teklifiyle ilgili müzâkerelerin hepsinde de konuşan Ali Şükrü Bey,aleyhte olanların iddialarına karşı ıknâ edici ve mâkul cevapları vermiştir.

Ali Şükrü Bey kararlıydı. Ne yapıp edip bu kânunu çıkarttırmayı kafası-na koymuştu.

Onun maksadı hiç bir zaman Meclisin birliğinin bozulması olamazdı. O sadece dinî bir yasağın engellenmesini, daha sağlam kafalarla millet meselelerinin düşünülmesini hedef alıyordu. Hepsinin başında da, yapacağı bu hizmetle Allah'ın rızasını kazanmak istiyordu.

Nitekim daha ileride kendi matbaasında tâb'edeceği Said Nursi'nin Hubab Risalesinde de içkiyle alâkalı çarpıcı misaller vardı. Bediüzzaman'ın mebuslara hitâben neşrettiği on maddelik beyannâme bu eserin içinde yer alıyordu. Bu beyannâmenin 4. maddesinde şöyle deniyordu:

"Bu millet-i İslâmın cemaatleri —çendan bir cemaat namazsız kalsa, fâsik da olsa yine— başlarındakini mütedeyyin görmek ister. Hattâ, umum Şarkta, umum memurlara dâir en evvel sordukları sual bu imiş: 'Acaba namaz kılıyor mu?' derler. Namaz kılıyorsa mutlak emniyet ederler; kılmazsa, ne kadar muktedir olsa nazarlarında müttehemdir [suçludur]. Bir zaman, Beytüşşebab aşârlarında isyan vardı. Ben gittim, sordum: 'Sebep nedir?' Dediler ki:

"Kaymakamımız namaz kılmıyordu, rakı içiyordu. Öyle dinsizlere nasıl itaat edeceğiz?" Bu sözü söyleyenler de namazsız, hem de eşkiyâ idiler."

MECLİSİ TAKLİD

Alı Şükrü Beyin halkla çok yakın teması vardı, milleti çok iyi tanıyordu. Yeşilay'ın kurucuları arasında yer alan Said Nursi'nin işaret ettiği hakikatı biliyor ve Meclisin bu gerçeğe uymasını istiyordu. Ali Şükrü Beyin dayandığı bir husus da, Bediüzzaman'ın aynı beyannâmede nazara verdiği şu ehemmiyetli noktayı:

"Bâhusus bu grup-u mücâhidinin ve bu yüksek meclisin efalı taklid edilir. Kusurlarını millet ya taklid edecek veya tenkid edecek; ikisi de zarardır. Demek onlarda hu-

kukullah, hukuk-u ibâdî [kul hakkını] tazammun ediyor [içine alıyor]..."

Kânunun 13 Eylül 1920'de yapılan müzâkeresinde, Maliye Vekili Ferid Beyin dile getirdiği şikâyetler, bazı mebusların tepkisiyle karşılandı. Hattâ, 1. Meclisin aşırı ilercilerinden olan Dr. Emin Bey, Sıhhiye Encümeni

adına söz alarak, "İçkinin yasaklanmasıyla meydana gelecek vergi kaybının, tıpta kullanılan alkollü maddelerin vergisini arttırmakla karşılanabileceğini" söylemişti.

Daha sonra söz alan Ali Şükrü Bey, teklif sahibi olarak tenkidleri cevaplandırdı:

"İSLÂM OLDUĞU İÇİN..."

"E" FENDİM, müskirat meselesi, bunun aleyhinde herkes bulunuyor. Hattâ Men'l-Müskirat Kânununun kabul edileceğinden korkan Maliye Vekili Beyefendi bile bunun fenâlığında müttehiddir. İslâm oldukları, insan oldukları için bunun men'ine taraftardır. Vereceğim cevap iktisat meselesi olmak itibarıyla en ziyade selâhiyet sahibi olan Maliye Vekili Beydir. Müskiratın men'i esasını herkesin kabul ettiği için yalnız bu noktaya cevap vereceğim. Efendiler, Ferid beyefendi de buyurdular ki, bazı memleketlerde [içkiyi yasaklamak için] bazı teşebbüsat yapılıyor. Teşebbüsat değil efendiler, fiiliyat.

"Amerika sûret-i kat'iyede bunu men' etmiştir ve bugün bizim limanlarımıza gelen Amerikan gemilerine gldiniz, sudan başka hiç bir meşrubat bulamazsınız. Bulunduğu takdirde her türlü cezâyâ razıyım; yoktur. Kânun her suretle men' etmiştir. Evet her yerde olduğu

Maliye Vekili Ferid Bey'in vergi gelirleri azaltır diye içki yasağına karşı çıkmasına karşılık Emin Bey, "Tıpta kullanılan alkollü maddelerin vergisini arttırarak, bunu telâfi ederiz" diyordu.

gibi Amerika'da da müskirat istimalini itiyad (alışkanlık) hâline getirmiş ayyaşlar vardır. Fakat bunlar hakkında o kadar fazla takibat yapılıyor ki; milyarlarca dolar sarfediliyor ve men'i dolayısıyla tayyare ile kaçakçılık vesâire yapmak istiyorlar. Bugün Amerika'da içki içenler Küba ya, Meksika'ya falan yerlere gider içerler. Çünkü zengin adamlardır. Seyahat masrafına tahammül ederler. Ferid Beyefendi buyuruyorlar ki, Amerikalılar bunu men'edemediler. Çünkü bir mesele-i siyasiye yaptılar. Bilâkis Amerikalılar bunu mesele-i siyasiye yapmak-

siyasi propagandalarına esas yapıyorlar. Amerika tröstlerinin kudretini hepimiz bilirsiniz. Halbuki o tröstlere istinad eden Demokrat Fırkası rey kaybedeceğinden korkuyor ve bunu programına koyamıyor.

"Sonra Rusya'dan bahsettiler. Rusya da men etmiştir. Fakat Rusya'nın teşkilâtı, Amerika'nın teşkilâtı gibi değildir. Çünkü onlar yeni bir inkılâp geçiriyor. Yalnız şuna nazar-ı dikkati celbederim ki, Ruslar dünyada en ziyade içki kullanan bir millettir. Sonra Rusların dinleri de bunu men etmemiştir. Yani onlarda bir kaydı-ı di-

TUNALI HILMI BEY—
Ali Şükrü Bey'den rakı
İstedığı için bir araba
dayak yemişti.

Ferid Bey de içkinin fenâlığını kabul ediyor

ZEMİN BEY— Mâliye Ve
kili Ferid Bey'in vergi
azaltır diye düşünmesine
karşı çıkıyordu.

tan fevkalâde korkuyorlar. Bunda tamâmiye müttehidirler."

"TATBİK EDEMİYEN ÇEKİLİR"

AMERİKA'NIN en büyük intihâbı [seçimi] reisicumhur intihâbidir. Reisicumhur intihâbı münâsebetiyle, bugün müskirat âmilleri [üreticileri] sendikasına istinad eden parti bile, intihabat icrası için men-i müskirat [içki yasağı] meselesini programına koyamıyor. Efkâr-ı umumîyeye nin galeyânından korkuyor. Gazetelerde resmi nutukları vardır. İnanmazsanız yarın getirir, gösteririm. Binâenaleyh, ezberden, işitme olan, men edememiş de, teşebbüs etmiş gibi sözler doğru değildir. Men etmiştir efendiler ve Amerikalılar bugün bunu

ni [dini bir bağlayıcılık] yoktur. Bu itibarla Ruslar da, bu inkılâp kahramanları, müskiratı yüzde yirmi men etmişlerse çok iyidir. Bahtiyardırlar. Fakat bu inkılâp böyle devam ederse, emin olunuz ki yüzde yüz muvaffak olacaktır.

"Sonra meselede en ziyade aleyhtarların nokta-i istinadı, kabiliyet-i tatbikiyesi [uygulama imkânı] yoktur demeleridir. Bu nokta, bilhassa bir hükümet niemuru için, kabiliyet-i tatbikiyesi yoktur, demek, bir dereceye kadar züldür. Tatbik edemeyen çekilir."

Mâliye Vekili Ferid Bey- Bendeniz şimdî getirim.

Ali Şükrü Bey (Devamlı)- Müsaade buyurun, böyle hayal ile lâf olmaz. Ben sizin sözünüzü kesmedim. Bana ihtar ettiniz, sustum.

"Kânunu tatbik edemem" diyen hükûmet, o mevkide duramaz!

Maliye Vekili Ferid Bey- O halde zül tâbirini geri alın.

Ali Şükrü Bey (Devamla)- "Ben kânunu tatbik edemem" diyen bir hükûmet, bence hükûmet mevkîinde durmaya lâyık değildir. (Gürültüler) Rica ederim, müsaade buyurun. "Kabilliyet-i tatbikiyesi yoktur" demek, ne demek?

Maliye Vekili Ferid Bey- Sözü'nü geri al, çünkü aynı suretle ben de sizi tahkir ederim.

Ali Şükrü Bey (Devamla)- Hangi hükûmet ki...

Maliye Vekili Ferid Bey- Yalnız şeyden ibâret...

Tunalı Hilmi Bey (Bolu)- Şükrü Bey, sürç-ü illsandan bile ihtiraz edelim demişsiniz.

Ali Şükrü Bey (Devamla)- Hilmi Bey müsaade buyurun, bugün Meclis-i Âlîyi bu millet şûraya göndermiş,

mukadderatını kurtarmak için. Mukadderatı kurtarmak için her ne mümkünse yapınız demiş, ve Meclis-i Âli bir hükûmet inhihab etmiş ve kendisi de o hükûmetin murâkibidir [gözetleyicisidir]. Meclis memleketin menfaati için muvafık bir kânunu yapar ve tatbiki için hükûmet. "Ben bunu yapamam" derse, o hükûmet yerinde duramaz. (Alkışlar) Şimdi bu itibarla...

Hamdullah Suphi Bey (Antalya)- Meslede ağır kelimeler üzerine istinad etmek de doğru değildir. (Devam devam sesleri).

Ali Şükrü Bey (Devamla)- Şimdi bizim elimizde bir takım kânunlar var. Bizim o kânunlar hakkında budreti tatbikiyemiz ne ise, elbette bu Meclis'in yapacağı kânunlarda da odur. Çünkü bir kânun için nasılsa, diğerleri

için de öyledir, yoksa her kânun için ayrı ayrı kuvvet-i tatbikiye aranmaz. Bugün, meselâ aşı kânunu, aynı meseledir. Billyorsunuz ki, aşı kânunu tatbik edilmeden evvel bu memlekette binlerce adam çiçek hastalığından öldürdü. Aşı kânunu mecburi bir şekilde tatbik edildiği zaman, bizim halk, itiyatsızlığından [alışık olmadığı için] keçi gibi dağlara kaçıyordu. Mahaza bu kânun, mümkün merbeste tatbik olunabilen bu kânun, memleketimize hiç olmazsa on bin çocuk kazandırmadı mı? Aşı kânunu Avrupa'da olduğu gibi tatbik edilemiyor diye bu kânunu bırakalım mı? Veyahut böyle bir kanun yapmamak mı lâzımdır? Rica ederim. Efendiler, izah edeyim. (Gürültüler)

Tunalı Hilmi Bey (Bolu)- O, bununla kabil-i kıyas değildir.

"NESLİ KURTARALIM"

İçkiyi yasaklayan bir kânun çıksa bile bunun tatbik edilemeyeceğini ileri sürenlere karşı çıkan Ali Şükrü Bey, "Hükûmet, meclisin yaptığı bir kânunu tatbik edemeyeceğini söylese, o hükûmet yerinde duramaz" diyordu.

A

li Şükrü Bey- (Devamla) Efendim, sözü mü kesmeyi-

niz. Meselenin farkı yoktur. Aşı kânunu da sıhhat-i umumiyeyi muhafaza için konmuştur. O kânun, halkın itiyatsızlığı, yahut cehaleti yüzünden tamamen tatbik olunamıyor,

kısmen tatbik olunuyor diye bu kânunu mevkî-i mer'iyetten [yürürlükten] kaldıralım da ufak tefek elde ettiğimiz menâfiden de mi vazgeçelim diyorum. Şimdi biz de bu kânunu, nesl-i âttımızı [gelecek neslimizi] ve sıhhat-i umumiyemizi düşündüğümüz için koymak istiyoruz. Zaten hangi kânunu tatbik ediyoruz ya... Haydi yüzde 20 veya 30 tatbik etsek, bundan zarar mı görürüz rica ederim.

"Aşı Kânununu Avrupa'daki gibi tatbik edemiyoruz diye, bunu bırakalım mı?"

"Efendiler şimdi bir de Hristiyanlık mevzubahis oldu. Evvelce Amerika ve Rusya, son zamanlarda, Avustralya gibi hükümetler bunu tatbik etmişlerdir. Bugün Avustralya'nın cenub hükümetleri bile tatbik etmişlerdir. O hükümetler, Hristiyan olmak itibarıyla sırf sıhhat-i umumiye ve sıhhat-i beşeriye muhafaza için böyle bir kânun tatbik ettiği halde biz ne için kendi milletimizi muhafaza için koymak istediğimiz bir kânunda teb'amız olan Hristiyanları ayıralım? Kânunun tatbikini sıhhat-i umumiye nokta-i nazarından istiyoruz. Hristiyanların bu husustaki şikâyetleri dinlemez, çünkü onların medar-ı istinadları olan Amerika gibi bir hükümet kabul etmiştir. Ermenilerin makam-ı şikâyetli Amerika idi. O kabul ettikten sonra makam-ı şikâyet yoktur. Kimse bir şey diyemez. Hristiyan meselesi mevzubahis değildir.

"ALLAH BELÂSINI VERSİN"

FERİD Bey (Çorum)- Bize dediler maalesef...

Ali Şükrü Bey (Devamla)- Vaktiyle demişlerdir, şimdi diyemezler. Bir de buyurdular ki, "Mâliyenin stası [genişliği, gücü] bu kânunu tatbik müsaîd değildir" Yani bu kânunu tatbik ettirmek için kâfi derece inzibat yapamaz... Rica ederim, şimdi bunu söyleyen Maliye Bakanı Beyefendi, rüsumun [verginin] tezyidini [arttırılmasını] taleb ediyor. Halbuki bence bu kânunun tatbiki için ne kadar kuvve-i inzibâtiye lâzım ise, rüsum arttırıldığı zaman husulü tabii olan kaçakçılığın men'i [engellenme-

si] için de o kadar lâzımdır. Resme zammedersek [vergiye zam yaparsak] o zaman kaçakçılığa revaç vereceğiz ve bugünkü resmî de alamayacağız. Ben söylenen sözlerle cevap veriyorum. Kuvve-i zabıta itibarıyla bu kânunun kabiliyet-i tatbikiyesi için elimizdeki kuvvet ne ise, bugün yine odur. Bu kânunun kabiliyet-i tatbikiyesi efendiler, halkın ruhuna tevâfukundadır [uygunluğundadır]. Halkın an'anâtına tevâfuktadır. Her biriniz bilirsiniz ki, efendiler, bizim içimizde içkiye mübtelâ olan hiç bir kimse yoktur ki, "Allah belâsını versin, nereden alıstın" dememiş olsun.

Bunu söyleten bin üç yüz senelik itiyadın [alışkanlığın] temâdisidir [devam etmesidir]. Bu itivadla bizim hal-kımızın ruhu böyle bir kânunu hazme müsâittir. Size bir misal söyleyeyim: İstanbul'dan fekk-i irtibat eden [bağlantısı kesen] Balikesir ve havallisinde, yani hükümet nüfuzu üzerlerinden kalkıp da, halk sırf kendisi işini bir dereceye kadar

MAZHAR BEY— Ali Şükrü Bey'in beyecanbı konuşması sırasında, "Allah, Ali Şükrü Bey, âferin" diyordu.

dereye başladıkları zaman, bunu [içkiyi] men etmişlerdi. Buna karşı efendiler isyan çıkmamıştı. (Doğrudur sesleri) ve nerede kânun yapar, şiddetle tatbik edersek ve şiddet gösterirsek, halk buna karşı isyankâr bir ruhla hareket etmeyecektir. Mutlaka buna mütavaat edecektir. [kendiliğinden uyacaktır]. Fakat halkın elindeki fazla silâhı ve parayı al, gör nasıl kıyam eder [baş kaldırır]. Bununla istinas etmiştir. Bu itibarla kânunun kabiliyet-i tatbikiyesi vardır. Zira hiç bir Müslüman yoktur ki, kendisine karşı tatbik olunan tedâbir-i zecriye [zorlayıcı tedbirler] karşısında "Hayır ben

yapacağım" diye isyan etsin. Binâenaleyh bu, halkın ruhuna tamâmiyle tevâfuk ederr bir kânundur. Bu kânunun hasbî nigâhbânî [gözcüsü ve bekçisi] de vardır, yani bütün millet, buna riâyet etmeyenleri, hattâ bendeniz bile görürsem, derhal polise haber veririm. İster ahâliden, ister memurinden olsun. Hattâ Mâliye Vekilini bile...

Maliye Vekili Ferid Bey- Siz onu görmezsiniz, ben aksını görürüm. (Handeler [gölüşmeler]).

REFİK BEY— Asağı yukarı Yunanistan'da istikrazla yükseldi.

Halkın rûhuna uyan kânunun hasbî bekçisi millettir!

"YÜZDE YÜZ BAŞARIRIZ"

A Li Şükrü Bey (Devamla)- Ferd meselesi değil. Binâenaleyh bu işin zâbita memurları çoktur. Herkes bu işin zâbitası, nigâhbânıdır. Bu kânun zannediyorum ki, eğer ciddi tutulursa, diğer kânunlarla nisbeten kabiliyet-i tatbikiyesi belki yüzde yüzdür. Sonra bir de bağıcılık cihetine, yani işin iküsadi noktasına geçtiler. Bağıcılık meselesi, şüphesiz bir mesele-i iktisadiyedir. Efendiler bugün maatteessüf bağlarımızın kesretle mevcut olduğu yerler elimizde değildir. İnşallah tabii bu yerler bizimdir ve yine bizim elimize geçecektir. (İnşallah, yakında sesler!) Ve bu itibarla bağcılarının hukukunu muhafaza, milletin hukukunu da muhafazadır. Bugün görüyorsunuz ki,

memleketin ve bütün dünyanın geçirmekte olduğu büyük bir inkılâpta, birçok muazzam teşebbüsât-ı mâliye-yi, hükümet millete veriyor. Bugün şimendilerler, kömür ocakları falan hepsi millileştiriliyor. Biz de bunu millileştirebiliriz. Hükümetin yahut milletin kontrolü altında bir sendika hâlinde, bir şirket hâlinde müstahsillerin ürünlerinden ispirto istihsal edilir ve ihraç edilebilir. Bunu ben ona karşı bir mesele olmak üzere telâkki etmemi. Benim elimde üzüm gibi mahsulüm olsun. Ondan her vecihle istifâde ederim. Üzümünden mutlaka rakı yapmak, şarap yapmak lâzım değildir.

"1 MİLYONU DA BULSUN"

S ONRA bunun için zaten evvelce, Meclis-i Mebusanda ispirto hakkında kânunu buraya getirir, burada mü-

zakere ederiz. Bu kânun härîçten ispirto ithalini men ediyordu. Dâhili ispirotlara revaç veriyordu. Onu da elde ederek tesbit ederiz. Bu itibarla o kânunu tatbik edecek olur isek elimize geçtiği zaman üzüm müstahsillerini memnun edecek bir şeyi yaparız. Zaten hazırdir. Bugünkü vaziyet-i mâliye itibarıyla Ferid Bey Efendinin rakamı pek büyük zannediyordum. On milyonu lira gâib edeceğimizi zannediyordum. Meğer gâib edeceğimiz 1 milyon lira imiş. Bu hiçbir şey değildir. Evvelce ikiyüz bin lira yevmiye [günlük] sarfiyatımız olduğunu söylemişlerdi. Yevmiye ikiyüz bin lira yanında, bir senede gâib edilecek olan bir milyon lira hiçtir. Sonra yine kendileri buyurdular ki, "Bütçenin açığı yirmi milyon liradır." Efendiler eğer bu ispirto veya içki resmi bütçenin açığını kapatmış olsaydı —ilelebet değil— bu sene için râzı olurdum. Bütçenin açığını tamâmiyle kapatmadıktan sonra ancak yirmide birini kapa-

tabilivor. Mâliye Nâzırı Beyefendi yirmi milyon lirayı, daha doğrusu ondokuz milyon lira her nereden bulacaksa, lütfen bir milyon lirayı da oradan bulsunlar, memleketin nüfusunu, sıhhatini muhafaza buyursunlar."

Ali Şükrü Bey, "Mâliye Bakanı 20 milyon liralık açık için parayı nereden bulacaksa, bu bir milyonu da oradan bulsun" deyince, Ferid Bey, "İçmeyenlerden" diye cevap verdi. Böyle demekle içki kullananlardan alınan verginin, içki yasaklanınca, bütçe açığını kapatmak düşüncesiyle içki içmeyenlerden alınacağını ileri sürüyordu. Böylece Ali Şükrü Beyi susturacağını zannediordu. Oysa o, hem geniştir kültürü ve millî meselelere vukufiyeti, hem de teklif sahibi olması dolayısıyla böyle basit iddialar karşısında teslim olacak kimse değildi. Tam aksine o mağlup olmuyor, muhâliflerin ileri geri konuşmasıyla yeni bir hamle hazırlanıyordu.

Ferid Beyin, "1 milyon liralık bütçe açığını içki içmeyenlerden alacağım vergiyle kapatacağım" demesi de, Ali Şükrü Beyin yeni bir hamle yapması-na sebep oldu:

"Haa... Hatırıma getirdiniz. Demin bir arkadaşımız, 'Ayyaşların vereceği parayı biz mi vereceğiz?' dediler. O halde frengi hastanelerini kaldıralım. (O başka sadası) Bir adam keyfi için frengi olmuş, o halde ben neden tedavisi için para vereyim? Halbuki cemiyet kendi âzâsından bir kısmının frengi yüzünden mahve mahkûm olduğunu, hezale mahkûm olduğunu biliyor ve onu kurtarmak için ona muâvenet ediyor (Alkışlar) Ve bunu kendi cebinden fedâ edip veriyor. (Alkışlar) Binâenaleyh ricâ ederim, bugün içkinin tahrifatı, frenginin tahrifatından aşağı mıdır? Bilâkis beş on mîsli fazladır. Zavallı malûl bir takım va-

tandaşlarımızı kurtarmak için biraz daha fazla para verirsek ne olur. zaten veriyoruz.

"YUNANİSTAN PARAMIZLA YÜKSELDİ"

DR. MAZHAR Bey (Aydın)- Borcumuzdur.

Ali Şükrü Bey (Devamlı)- Simdi efendiler, bu rakam üzerinde biraz durmak istiyorum. Evet hazine-i mâliye bir milyon lira girecek, gerçi istatistik yapmadım. fakat bir arkadaşımın söylediği tabii ki doğrudur. Memlekette 120 milyon ki-

lo meşrubat sarfoluyormuş, 120 milyon kılınan Rum ve Ermenilerin cebine verdiği para... Ricâ ederim.

Refik Bey (Konya)- Apartman yaptırıyorlar.

Ali Şükrü Bey (Devamlı)- Bu bir milyon ile kabul-i kıyas mıdır değil midir?

Fevzi Paşa Hazretleri geçenlerde bilmünâsebe demişlerdi ki, berâ-yi tefiş Erzurum'a gittiği zaman, Erzurum halkının ileri gelenleri memlekette işret [içkilik eğlence] istimalinin harbden evvelki zamana nazaran iki misli olduğunu söylemişlerdi. (O vilâyette bir çok nüfus zâyi olduğu halde... Tahkikat terâ ettim [araştırdım] Gördüm ki, üç tane Rum bunu yapıp satıyor. Ricâ ederim, zannederim ki, İbranoszadelerin Ermenistan için istikraz yaptığını [ödünç veya faizle para aldığını] gördünüz.

Refik Bey (Konya)- Aşağı yukarı Yunanistan da böyle yükseldi.

Ali Şükrü Bey (Devamlı)- Yunanistan'a yükselten bizim verdiğimiz paralardır. Mâliye bir milyon lira kazancak diye bir çok insanın hezale uğraması bahasına olarak bize açıkca düşmanlık eden Hristiyanların cebine lâ-

Müskirat men edilmesin diye bin dereden su getiriliyordu

akal [en az] on milyon lira para girecektir.

SUÇLAR İÇKİ YÜZÜNDEN İŞLENİYOR"

KONUŞMA-
NIN burasında Aydın mebusu Dr. Mazhar Bey kendisini tutamaz. Ali Şükrü Beyin heyecanlı ve susturucu konuşması karşısında, oturduğu

İçkiye verilen para Rumların cebine gidiyor

"Şimdi bu 1 milyon lira gözünüzü korkutmasın. Bugün hepimiz bilirsiniz ki, hapishanede bulunan insanların kısm-ı âzamı ister katil olsun, ister bir cünha ile [küçük suçla] mah-

kûm olsun, ister diğer bir cinâyetle mahkûm olsun, ekseriyet itibarıyla içki yüzünden hapishaneye girmişlerdir. Hapishanelerdeki mahpusların mevcûdunu düşünecek olursanız, atâlete [sıssızlık] ve

yerden. Alerin Şükrü Bey, aferin" diye seslenir. Bir taraftan içki yasağına karşı çıkan mebusların moral bozmak için konuşmayı kesmeye çalışmaları Ali Şükrü Beyi daha fazla tahrik ediyor, diğer taraftan İkinci Gruba mensup milletvekillerinin teşvik edici konuşmaları onu memnun ediyordu. Ali Şükrü Bey, konuşmasını yeterli görmüyordu. Mâliye Bakanının "vergi kaybını" nazara vermesine mukâbil, o da içkinin meydana getirdiği ekonomik zararları anlatmaya başladı:

Ali Şükrü Bey: Mâliye bir milyon lira kazanacak diye bize açıkça düşmanlık eden Hristiyanların cebine on milyon lira girecek.

akâmete [verimsizliğe] mahkûm olan müstahsil [üretici] kolların adedini düşünecek olursanız bu yüzden servet-i umumiyenin düçar olduğu zarar takdir buyu-

rursunuz. Hapis olanların kıymet-i istihşâliyesini [üretmedeki değerini], ya ölen insanların kıymet-i içtimâîyesini düşününüz: zannederim ki, hükûmetin, bu fenâlıklar önüne geçilmek dolayısıyla edeceği kâr pek büyüktür, yani bir milyon lirayı maaziya-deten [fazlasıyla] tazmin edecek bir şeydir.

YIKILAN HÂNELER...

I KINCISI. içki yüzünden memleketin hayat-ı içtimâyesini düşününüz. İçki yüzünden mahkûm-u akamiet olanların, kuvve-i istihşâliyesinden cemiyetin mahrum kalmasını düşününüz. Rica ederim, bir milyon liranın buna karşı kıymeti ne olabilir? İşret yüzünden hapis olan kimselerin çalışmaları itibarıyla verecekleri temettü vergilerini, aşarı ve sâireyi düşünün. Zannederim ki, bunlar bile o menhus (uğursuz) bir milyon lirayı telâfi edebilir. Sonra bu itibadın sevkîyle ve her akşam içmek dolayısıyla dimağdaki kudreti ve kuvveti gâib etmek yüzünden istihşâlâtı maddiyedeki noksanı da Hazineye ve servet-i umumiyye ilâve ediniz. (Yıkılan hâneler sesleri). Sonra bundan başka bilhassa bizim memleketinizin için nüfus-u umumiyye indirilen darbeyi düşününüz. Efendiler bu yüzden bir çok talâk (boşanma) yapıyor. Bir arkadaşımız geçenlerde kiş oynatmak meselesinin önüne geçmek istiyordu. İçkinin önüne geçsin! Cinâyeti tahlif etmek (azaltmak) istiyorsanız, evvelâ işretin önüne geçiniz. Son söz olmak üzere şunu söyleyeyim ki: benim böyle bir kânun layihasını takdim etmekten maksadım, sırf neslimizi bu müthiş belâdan kurtarmak içindir. dini ciheti herkes için mâlumdur.

"Şimdi âtinin zulmetini ve gidilen yolun vehametini anlatmak için misal söyleyeceğim. Yirmi sene evvel...

Ali Şükrü Bey, tan anlatmaya başlayacaktı ki, Erzincan mebusu Emin Bey, "Hikâye istemeyiz" diyerek Ali Şükrü Beyin sözünü kesmek ve moralini bozmak istedi. Fakat Ali Şükrü Bey, oralı değildi. Sözlerine kaldığı yerden devam etti:

"Trabzon'un Büyüklüman (Vakfikebir) nâhiyesinden çıktığım zaman o-

rada zannederim ki, azamî üç kişi içiyordu, bunlar da aleni değil. Efendiler bugün sizi temin ederim ki, bugün yedi yaşından itibaren içiyorlar. Her lındık ağacının dibi bir meyhânedir. Bizim Trabzon imal etmeyi bilmez. Eğer oraya sevkederlerse alır içerler. Çünkü para vardır. Binaenaleyh imal ve fûruht (satış) ve idhalını men edecek olursak, bunlar bunu bulamazlar.

Ve bu itibarla nesli bir dereceye kadar kurtarırsınız. Efendiler, Konya'da bir köylü müstahsilâtını (ürünlerini) alıp şehre getiriyor, satıyor. Parasıyla bir binlik rakı alıp gidiyor efendiler; rakıyı çok kolay bulduğu içindir. Eğer köylü yumurtasını, yağını sattığı vakit günlerce arayıp bulamayacağına, gizli yerde, bin türlü korku altında yarım okka rakı bulacağına kâni olsa, imkân yok rakı almadan köyüne gider."

Ali Şükrü Beyin bu misali üzerine Konya mebusu Refik Bey,

"Yalnız Konya değil" diyerek itiraz ettiler. Bununla ülkenin bir çokyerinde aynı salgının var olduğunu söylemek istiyordu.

Bunun üzerine Ali Şükrü Bey, şöyle konuştu:

"Yalnız Konya değil, evvelce kendi memleketimden bahsettim. Şimdi bu itibarla efendiler, arkadaşlardan birisi diyor ki, ve

zannedersem Nazır Beyefendi de iştirak ediyor. 'Bu bir ahlâk meselesidir.' Bunun için fazla söz söylemeyeceğim. Ahlâk ve İrfân itibarıyla ahlâk-ı İslâmiyeniz yüksektir. Fakat şu maddi İrfân itibarıyla biz, Amerikalılarınkine vâsıl olmak için daha çok zaman ister. Amerikalıların yapıkları milyonlarca müessasât mevcut olduğu halde, işretin önüne ancak böyle zecri tedâbir ile geçebiliyorlar. Binaenaleyh biz bu şekilde kânuni bir şey yaparsak ahlâk nokta-i nazarından başka bir şey olmayız. Bir de bazı şeyler işittiyorum, evvelce söylemiştil. Yirminci asırda şöyle oluyor, böyle

İçkinin verdiği ekonomik zararları anlatan Ali Şükrü Bey, haphishâneye girenlerin çoğunun içki yüzünden suç işlediğini ve içkiden dolayı bir çok hânenin yıkıldığını söylüyordu.

"İçkiyi yasaklarsak âlem-i İslâm'da itibârımız artar"

oluyor. Efendiler, Amerika bugün medeniyette derece-i kusvaya [en yüksek dereceye] vâsıl olmuş bir millettir. Ricâ ederim, 'Ahlâkı bırakalım, ilim ve fenne bırakalım, memleket tenevvür etsin, sonra kendi kendine kurtulur' demek doğru değildir. Çünkü o ilim ve fenne vâsıl olabilmek için bir çok seneler ister. Bunlar bu dereceye vâsıl oldukları halde bir ferdi yapığında bütün insanlığın müteessir olduğu meâsiden [ısyanlardan] sarfınazar hattâ şahsın mesul olduğu meselede bile hükümet ceza-i nakdi alıyor. Onun için bunu 'tefeyyüzsikenânedir' [seyiz kınacı] diye tenkid eden arkadaşlara bu sûretle cevap vermiş oluyorum.

"İTİBÂRIMIZ ARTAR"

BENDENİZ son olarak iddiâ ediyorum bu kânunla neslimizi kurtarmış olacağız. Şimdilik yüzde yüz değilmiş, zararı yok yüzde ona da razıyım. Efendiler, bugünkü vaziyette Amerika, Avustralya, Bolşevikler içkiyi men ettikleri bir sırada, zaten kânun-u esasisinde, "Dini, dîn-i İslâm" olan Büyük Millet Meclisi dinen tahrîm edilmiş [haram kılınmış] olan bu meseleyi suret-i kat'îyyede men eder ve bu kânunu çıkarırsa, emin olunuz, Amerika ve Avrupa; Mâlîye Nâzırının dediği gibi, bütçemize değil, pek insânî olan bu muvaffakiyetimize hayretle bakar ve mevki-i siyâsîmiz bilhassa âlem-i İslâm'da dübâlâ [iki kat] olur."

[Bravo sesleri alkışlar, müzâkere kâfî sesleri], [Zabıt Ceridesi c.4, Ankara, 1942, s.106-107 ve devamı.]

REFİK ŞEVKET BEY—
İnhâ için elde etmek
şart. Müzâkereye gerek
yok.

Altı Şükrü Beyin bu konuşması Mec-lisi iyice karıştırmıştı. Bir taraftan kânunu kabul eden mebuslar, "Bravo" diyerek alkışlarken, kânun aleyhinde olanlar, "Müzâkere kâfî" diyorlardı. İki tarafın sesleri birbirine karışmış, konuşma anlaşılmaz hâle gelmişti. Fakat müzâkereye devam edilmesi hususunda yükseltilen ırtazlar üzerine celse tâtîl edilmemiş, münâkaşalar öğle tâtiline kadar sürmüştür.

Öğleden sonra Men'-ı Müskirat Kânununun müzâkeresine İkinci Başkan Vehbi Efendinin riyâsetinde devam edilmiştir. Zaman zaman hava iyice elektrikle-niyor, münâkaşalar çok ileri seviyeye çıkıyordu. O gün geç vakte kadar görüşmeler sürmüş, ancak müzâkereler sona ermemiştir.

"AFYON NE OLACAK?"

KÂNUNUN müzâkeresine 14 Eylül 1920 tarihinde devam edilmiştir.

Bu müzâkerede, kânun maddeleri üzerinde ufak tefek usul münâkaşaları, şekil ve ifade üzerinde çeşitli konuşmalar yapılmıştır. Önce operatör Emin Bey söz alarak evvelki gün kabul olunan birinci maddede yer alan "müskirat" tâbirine şarab ve biranın dâhil olmadığını ileri sürmüştür. Yalnız konyak ve rakının yasaklanmasını ifâde ettiğini, binâenaleyh diğerlerini de içine alması için "mevadd-ı muhammere" [mayalanmış maddeler] tâbirinin ilâvesini istemiştir. Saruhan mebusu Refik Şevket Bey de, bazı ifâdelerin düzeltilmesini istemiş, inhâ için elde etmenin zaten şart olduğunu, onun için "müsâdere" kelimesinin çıkarılmasını söylemiş-

ür. Bolu mebusu Tunah Hilmi Bey de. "Afyon ne olacak" diye sormuştur.

Daha sonra konuşan Ali Şükrü Bey. "Bizim teklif ettiğimiz maddede müskirat kelimesi müskir olan [sarhoşluk veren] herşeye hattâ esrara da şâmilidir. Bunun içinde afyon da dahildir. Sekir veren herşey memnurdur" demek suretiyle aklı gelen sualleri cevaplandırmış; bir mebusun. "Ya bütün ne olacak?" diye sorması üzerine de "Tütün müskirat değildir. sarhoş etmez" demiştir.

1. Meclisin o günkü durumunu, bahis mevzuu kânunun görüşülmesi es-

oyları eşit olduğu zaman başkanın oyu iki sayılıyorsa ve başkan da kânunun kabulü istikâmetinde oy kullandığı için, "Men'-ı Müskirat Kânunu" kulpayı kabul ediliyordu.

"İTTİHATÇI RUHU"

BU kânun, Birinci ve İkinci grubun arasını iyice açmıştır. Artık bundan sonra Ali Şükrü Beyi dâimâ Mustafa Kemal Paşanın başında bulunduğu Birinci Grubun karşısında göreceğiz. İçki yasası kânununun kulpayı kabul

ALİ ŞÜKRÜ BEY— Eğer kânun çıkarsa, Amerika ve Avrupa: bütçemize değil, pek insani olan bu muvafakiyetimize hayretle bakar.

nâsındaki konuşmalar gayet güzel göstermektedir. Ortaya bunca dini, millî ve ahlâki deliller ortaya konmuş, bilhassa teklif sahibi Ali Şükrü Bey tarafından yapılan konuşmalarda itiraz edilecek hiç bir nokta bulunmamasına rağmen, ne gariptir ki, bu kânun çok fazla bir ekseriyetle kabul edilmiş değildir. Oylama neticesinde 71 kabul, 71 red, üç de çekimser rey kullanılmıştır. Şu durumda kânunun kabul edilmesi için ekseriyet temin edilmiş değildir. Ancak red ve kabul

Bolşevikler bile içkiyi yasakladı

edilmesini, Meclisin yapısı bakımından tahlil eden Kadir Mısıroğlu, şunları söylemektedir:

"Birinci Cihan Harbi esnâsında gırtlı düşman faaliyetleri eseri olarak millet efradı arasında içki kullanılması gittikçe genişlemekte bulunması münevver çevrelerde büyük bir endişe doğurmuş ve bildiğimiz Yeşilay teşkilâtı bu endişenin mahsulü olarak vücud bulmuştu. Milli Mücadele gibi buhranlı bir devirde halkımızın sıhhat ve fikri selâmeti üzerinde son derece müessir bir meselenin 1. TBMM'de böylesine isteksiz bir surette ele alınması ve zoraki olarak kabul edilmesi, bu Meclisin ekseriyetle ittihatçı olan mensuplarının siyasi ve fikri temâyüllerini en güzel bir surette gözler önüne koymaktadır.

"Bu Meclisin ekseriyetle ittihatçı olan mebuslarının fikri, ilî ve hissiyat itibarıyla tamamen Garplı oldukları, bu sebeple de içkiyi alafrangalık icabı telâkki ederek içmeye ve hattâ müdâfaa etmeye mütemâyil bulundukları muhakkaktı. Esasen, Men'-ı Müskirat Kânununun müzakeresi sırasında ortaya çıkan bu gerçek, o gün-

kü şartlar sebebiyle yine de vâzih de-
ğildi. Zira, düşmana karşı muvaffaki-
yet elde edebilmek için milletin his-
siyatına hürmet etmek ve alafranga-
lıklarını bir dereceye kadar gizlemek
mecburiyetindeydiler. Ancak, bunla-
rın pek çoğu, daha sonra yazıp bırak-
tıkları hatıratlarıyla o günkü şartlar i-
câbı olarak ne ölçüde ve nasıl tavizler
verdiklerini açıkça ifâde etmişlerdir.
(Ali Şükrü Bey, s.105)

"Men-i Müskirat Kânunu"nın ka-
bulü çok cihetlerden tahlil edilebilir.
Bunlardan birisi de oylama neticele-
riyle ilgilidir. Meclisteki mebusların
adedi 400'den fazla olduğu halde.

mek, halkı cepheye koşmaya teşvik
veya ısyan hâlindeki bazı muntakala-
rın ahâlsini sükûnete dâvet, yâhut da
vatandaşları irşad gibi hizmetler için
Mecliste dindar ve muhafazakâr me-
buslardan sık sık heyetler teşkil edi-
lir ve buna benzer vazifelerle Meclis-
ten sık sık uzaklaştırılırlardı. Bilhas-
sa tesirli, vatanperver, hoca ve âlim
kimseler bu tür hizmetlere teşvik e-
diliyor, onlar da hem mes'uliyetten
kurtulmak, hem de hizmet ifâ etmek
maksadıyla vatanın çeşitli yörelerine
koşuyorlar, Mecliste her zaman bulu-
namıyorlardı. Artık bu durumda mâ-
nevi değerlerden tâviz vererek Avru-

palılaşıma taraftan
olanlar arzulanık-
ları vasatı elde e-
diyorlar, diledik-
leri kanunu çıkā-
rabiliyorlardı. Bu-
na rağmen harb
bitinceye kadar,
halk icraatları tas-
vip etsin ve tepki
göstermesin diye,
mânevi hissiyat ta-
mâmıyile rencide
edilmemek için
nisbeten ihtiyat
gösteriyorlardı.

Kânun, kılpayı kabul edildi

müzâkereler 150 kişiliyle yapılabil-
mekte, bu kadar sayıyla kânunlar çı-
karılabilmektedir. Nitekim içkiyi ya-
saklayan kânun da 150 kişiyle oylan-
mıştır. Bu sırada bazı kimselerin cep-
he kumandanlığı ve başka sebeplerle
Meclise devam edememeleri bahâne
edilerek mutlak ekseriyet aranmadan
kânun müzâkere imkânını sağlamak
üzere "Nisab-ı Müzâkere Kânunu" ka-
bul edilmişti. Böylece âdi ekseriyetle
kânun kabulü mümkün hâle getiril-
mişti. Buna göre 150'den daha az bir
sayıyla da kânun kabul etmek müm-
kündü.

Ne var ki, bu durum her zaman din-
de lâkâyet olan ve Garpcı düşünceyi
benimseyen mebusların işine yarıyor-
du. Çünkü askerleri firardan men et-

HÜKÜMET TATBİK ETMEDİ

HÜKÜMET içkiyi yasaklayan
kânuna her fırsatta karşı
olduğunu ve kalkması ge-
rektiğini ifade etmiştir. Ni-
tekim 12 Nisan 1922'de, devletin mâ-
li durumu görüşülürken, söz içkiler-
den alınan vergilere gelmiş, içkinin
yasaklanmasıyla bu vergilerden mah-
rum olunduğu ileri sürülmüştür. Bu
görüşe karşı çıkan Ali Şükrü Bey, hü-
kûmetin bahis mevzuu kânunu tatbik
etmediğini belirttiikten sonra şöyle
devam etmiştir:

"[Tatbik] edilemez meselesine ge-
lince: Bendeniz bunu hükûmeti ağzın-
dan veyâhut Meclis azâ-yı kirâmının
ağzından işitmek istemem. Bir mem-

leketin rüesâ-yı memûrininin [memur reislerinin] buna tatbîke kudreti yoksa, nasıl oluyor da bir zavallı dul kadında kalmış olan resim [vergi], resm-i miri [hazine vergisi] itibarıyla mütebâkî olan resmi tahsil için sırtındaki gömleği alacak kadar sıkı tākibât yapıldığı halde, niçin bunlar hakkında ciddi tatbikat yapılmıyor? Meselenin ruhu budur? Şimdi efendim müsaade buyurun. Hükümet kendi matlubunu halkın sırtından almak için sonuna kadar dayandığı halde ve bu kudret ve kuvveti kendisinde gördüğü halde nasıl oluyor da satılan rakıları, müskirâtı görmüyor."

Müzâkereler neticesinde vergi gelirlerini arttırmak için başka usullerin bulunması ve içki yasağına dokunulmaması üzerinde fikir birliği edilmiştir.

ÜÇ BUÇUK YIL MER'İYETTE KALDI

BİRİNCİ grup mensuplarının ellerinde bulundukları hükümet, Men-i Müskirat Kânununu tatbik etmedi. 24 Mart 1923'deki ikinci celsede, Maliye Vekili Hasan Fehmi Beyin, sulh anlaşması yapılmıca-ya kadar İstanbul'da içki yasağına uyulmaması teklifine karşı çıkan Ali Şükrü Bey, şöyle demişti:

"Açık söylüyorum. Hükümet zerre kadar uğraşmadığı halde, belki müsâmahasıyla ve mütemâdiyen bunun istimalini teşvik ettiği halde... [Hattâ emir verdiği halde sesleri.]

"Efendiler şurada size söylüyorum. benim oturduğum evin yanında lokan-

ta vardır. Herkese meyhânedir. Jandarma dâiresi meydandadır. Polis dâiresi meydandadır. (Yaşasın polis sesleri.) Efendiler ricâ ederim merkez kiraathânesinin yanındaki dükkan meyhânedir. Ondan sonra Paşa Hazretlerinin oturduğu evin ötesinde bir ev vardır. İki senedir meyhânedir. Ben bunu ihbar ettiğim halde hiç bir şey yapılmamıştır.

"Ankara'da Dâhiliye Vekaletinin şunun, bunun, polisin gözünün önünde meyhâne işler, bunun hakkında da bir şey yapılmaz. Şimdiye kadar Ankara'da rakı içtiği veyâhut sattığı için

kim tecziye edilmiştir? Melek mi idi bu insanların hepsi? Şimdi geliyorum asil meseleye. İstanbul'da bu kânun tatbik edilememiş. Sebabi. İşgal var imiş. Ben kendi hesabıma bunu kabul etmiyorum." (Gizli Celse Zabıtları, c.4, s.198)

Ali Şükrü Beyin dediği gibi hükümet içki yasağı kânununu tatbik etmek şöyle dursun, bilâkıs içkiyi teşvik etmiştir. Zâten hükümetin en üst seviyesindeki insanlar gece gündüz içiyorlardı. Nihâyet bu kânun 9 Nisan 1924'te mer'iyetten kaldırıldı.

SAİD NURSİYE FİKRİ YAKINLIĞI

TRABZON mebusu Ali Şükrü Beyin "Men-i Müskirat Kânunu" münâsebetiyle müzâkereler esnasında yaptığı konuşmalar, onun ne derece dindar, vatanperver bir insan olduğunu göstermesi yanında, ülke meselelerine vukufiyetini, hürriyetçi ve demokrat

Dindarlar cephede, Garpçılar Mecliste

BEDİÜZZAMAN SAİD NURSİ— Türkiye'nin İslâm dînine sarılması, İslâm ülkeleri arasındaki itibarını arttıracağı hususunda Ali Şükrü Bey'le aynı fikri savunuyordu.

yapısını da gözler önüne sermektedir. Konuşmalarındaki mantıkî silsile, iddiasını isbat için serdettiği deliller ayrıca takdire şayandır.

Onun Said Nursî'yle olan münasebetini sadece "Hubab Risalesini" matbaasında tabetmesi şeklinde görmek eksiktir. Aralarında gerek mücadele olmak, gerekse savundukları fikirler bakımından başka benzerlikler de vardır. Herşeyden önce içkiye karşı aldıkları tavır, aynıdır. Said Nursî, Osmanlıyı içkiyle uyuşturmak için var gücüyle çalışan ecnebi faaliyetlerine sed çekmek için bazı aydınlarla birlikte Yeşilay Cemiyetini kurmuş; Ali Şükrü Bey de içkiyi yasaklayan kânunu çıkarttırmıştır.

Ayrıca bir inceleme mevzuu olan Ali Şükrü Beyin fıkır cephesine bir iki mısalle temas etmek istiyoruz. Onun içkiyi yasaklatmak için uğraşırken söylediği, "Bizim içimizde içkiye müptelâ olan hiç bir kimse yoktur ki Allah belâsını versin, nereden a- lıştım dememiş olsun" cümlesi Said Nursî'nin şu sözleriyle uygunluk arz etmektedir:

"Ey bedbaht fâsık adam! Fâsıkların kesretine bakıp aldanma! Ve 'Ekseriyetlin efkârı benimle beraberdir' deme. Çünkü fâsık adam, fısık isteyerek ve bizzat taleb edip girmemiş. Belki içine dışmış çıkamıyor. Hiç bir fâsık yoktur ki, sâlih olmasını temenni etmesin ve âmirini ve reisini müte dey-yin görmek istemesin. İllâ ki-El'iyazû bilâh- irtûdat ile vicdani tefessüh edip, yılan gibi zehirlemekten lezzet alsın."

Said Nursî, Hubab Risalesinde yer alan mebuslara yaptığı tavsiyelerde de "milletle iyi örnek" olmalarını is-

rarla istemiştir. Ali Şükrü Bey, "nû-mûne-ı İmtisâl" olma hakikatını çok iyi anlamış, kendisi içki içmediği gibi, içki içenlere karşı elinden gelen mücadeleyi vermiştir. kendisinden rakı isteyen Tunalı Hilmi'yi evire çevire dövdüğünü, Ali Şükrü Beyin elinden Tunalı Hilmi'yi zorla kurtardığını Dr. Rıza Nur bizzat anlatmıştır.

Ali Şükrü Beyin aşağıdaki sözleri de, İslâmın bütün Müslümanları kardeş yaptığı ve Risale-i Nurun Türkiye'nin İslâm âlemindeki itibarını arttıracağını söyleyen Said Nursî'nin görüşleriyle paralellik arz etmektedir:

"Zaten Kânun-u Esasinde, 'Dini, din-i İslâm' olan Büyük Millet Meclisi dinen tahrim edilmiş olan bu meseleyi [içkiyi] suret-i kat'iyyede men'eder ve bu kânunu çıkarırsa, emin olunuz, Avrupa ve Amerika, —Mâliye Nazırının dediği gibi bütçemize değil— pek insani olan bu muvaffakiyetimize hayretle bakar ve mevki-i siyasimiz bilhassa âlem-i İslâm'da dü-bâla [iki kat] olur."

Mecliste Bursa'nın İlgili bilgi veren İzzet Paşa, mebuslara, "Yeşil Ordu" müjdesini vermiştir

BURSA'NIN İŞGALİNE TEPKİ

BURSA'NIN 8 Temmuz 1920'de Yunan palikaryaları tarafından işgal edilmesi. Mecliste çok sert münakaşaların yapılmasına sebep olmuştu. Ali Şükrü Bey, Bursa'nın işgali üzerine yapılan müzakerelerde defalarca söz almış, işgalde hatâsı olanları fenâ şekilde sıkıştırmıştır.

Bu sıralarda Ankara'da ümitsizlik havası hâkimdi. "Yeşil Ordu" efsânesi uydurularak, Rusya'dan Türkiye'ye Müslümanlardan meydana gelen bir

ordunun geleceği hayali ile mebuslara ümit verilmek isteniyordu.

Bu maksatla kürsüye çıkan İsmet Paşa, Yeşil Ordu müjdesini vermiş, İzmit mebusu Sırrı Bey ile Bursa mebusu Şeyh Servet Efendi, Yeşil Ordu haberini sevinçe karşılamışlar, komünizmi övmüşlerdi. Daha sonra konuşan Besim Atalay'ın karamsar tavrı, Mustafa Kemal Paşanın, bozulan moralleri düzeltmek

için kürsüye çıkmasına sebep olmuştur. İlgallerin imanları sarsıyacağı, bunun için feryada lüzum olmadığını belirten M. Kemal Paşa, alkışlar arasında yaptığı konuşmasında, "Binâe-

naleyh Bursa'nın sukûtu mevzu bahis olamaz. Belki Bursa civarında bulunan Kuva-ı Askeriye ileri geri, şimale cenûba gidebilir. Böyle bir haber ve şayiâya kendimizi alıstırmalıyız ve böyle bir haber ve şayiâ karşısında hiç bir vakit telâşa lüzum yoktur" demiştir. M. Kemal Paşa, âdetâ bu konuşmasıyla mebusları böyle bir habere hazırlamak istemiştir. Nitekim bu konuşmanın yapıldığı gün Bursa işgal edilmişti.

GÜVENOYU ÖNERGESİ

BURSA'NIN işgâli haberi bütün yurttaki bomba gibi patlamış. Mecliste kıyametler kopmuştu. Bursa'nın işgâliyle ilgili müzakereler 10 Temmuz 1920'den itibaren başlamıştır. 12 Temmuz tarihli celsede Konya mebusu Refik Beyin gizli celse yapılması hususundaki takriri müzakereye konulmuştur. Konuşanlar, Bursa'da işlenen mezmâlimden, ordunun durumundan bahsederek gizli celsenin yapılması hususunda isteklerini dile getirdiler. En son söz alan İsmet Bey (İnönü) askerî durum hakkında ileri

sürülen tenkidleri cevaplandırdı. O gün münâkaşalar akşama kadar sürmüştür.

13 Temmuz'da Refik Beyin güven oyuna başvurulmasını isteyen takrirî müzakere edilmiş ve ilk söz alanlardan birisi de Ali Şükrü Bey olmuştur. Ali Şükrü Bey yaptığı uzun konuşmada, Müdâfaa-i Millîye Vekaleti ve Erkan-ı Harbiye Riyasetinin tamamıyla

Ali Şükrü'den içki isteyen Tunalı Hilmi'ye meydan dayacağı

BESİM ATALAY— Bursa'nın işgâli üzerine yaptığı konuşmada karamsar bir tablo çizmiştir.

vazifesini ifa etmiş olduğunu söylemeyeceğini belirtmiş, "O vekâyetin [hadiselerin] şahidî olmak itibarıyla gördüm ki vesâit her ne ise, maatteessüf matlûba muvâfık bir şekilde kullanılmamış. Bunu görmek için asker olmaya, Erkân-ı Harbiyeden olmaya lüzum yoktur" demiştir.

Ali Şükrü Beyin konuşmasından sonra Konya mebusu Refik (Koraltan) Beyin hükümet hakkında güvenoyuna başvurulmasını isteyen takrirî okundu ve uzun uzun münâkaşa edildi. Nihayet geç vakitlerde Ali Şükrü Beyin şu takrirî okundu:

Riyaset-i Celîleye

Bu âna kadar devam eden müzakereattan hey'et-i vekile [hükümet üyeleri] arasında tecânüs-ü efkâr [düşünce birliği] olmadığı anlaşıldığı cihetle müzakere şimdilik kâfi görülerek, bir "parlamento tahkik heyeti vasıtasıyla hey'et-i vekile hakkında tahkikat icrâsını ve bu heyetin vereceği rapora göre akdedilecek bir celse-i hâfîyede [gizli celsede] karar ittihazını [alınmasını] teklif ederim.

İÇİŞLERİ BAKANININ İSTİFASI

B U takririn okunmasından sonra Mecliste "Red... Red..." sadaları yükselmeye başladı. Yapılan oylama neticesinde de bu teklif reddolundu. Ertesi gün ve Dâhîliye Vekilî Câmî (Baykut) Beyin istifâ ettiğinin bildirilmesi ve buna dâir Meclis Başkanlığına verilen istifanâmenin okunması üzerine başlayan münâkaşa esnasında söz alan Ali Şükrü Bey, şunları söylemiştir:

"Efendim, iki gün devam eden müzâkere neticesinde Hey'et-i Vekileye bir itimat kararı verilmiştir. Ben-deniz bu karar verilmeden evvel verdiğim takrirden, cereyan eden müzâkerattan Hey'et-i Vekile [hükümet üve-leri] arasında maalesef şikr muvâfakatı olmadığının anlaşıldığını arz etmiştim. Fakat daha evvel burada belîğ bir nutuk irad eden arkadaşımız bu heyet-i muhteremin hissiyatını heyecana getirdi. Fakat hissiyatı üzerine icrâ-ı tesir etti. Bu itibarla bendenizin gâyet sarıh olarak ortaya atmış olduğu bu adem-i tecânüs [şikr ayrılığı] meselesi ki, Heyet-i Vekileye mensup hiç birisi tarafindan reddedilmedi, demek ki vardı. Bu nazar-ı itibare alınmadı. Refekadan [arkadaşlardan] red red cevabı ile kapatıldı.

"Bunun için haklı olarak refeka-ı kırâma serzeniş edeceğim. Yani belîğ ve heyecanâmız bir nutkun vereceği tesir üzerine değil, akıl ve mantık üzerine, düşünerek karar verelim. Dün, müsaade buyurunuz, rica ederim, dün verilen bir itimat rey-i üzerine görüyoruz ki, bugün bir istifânâme var, demek ki, bendenizin takririndeki adem-i tecânüs vâkı imiş. Peki nasıl oluyor da, heyet-i muhtereme [mebuslar] Heyet-i Vekileye [hükûmete] bu şerâit altında tedvîr-i umurda [işleri görmek] devamına itimad bah-

sediyor. Bînaenaleyh bendentiz teklîfimde diyorum ki, Hey et-i Vekile arasında bir ihtilâf olursa, mevcud bu ihtilâfı halledecek Hey'et-i muhtereme-i Mebusandır. Meclis-i millidir."

"UFAK TEFEK TÂRİZLER"

A LI Şükrü Bey, bir kaç defa kesilen konuşmasının devamında, meselenin Dâhîliye Vekilinin istifasıyla kapatılamayacağını, hükümet içindeki fikri ayrılığın giderilmesi gerektiğini belirtmiştir.

Gızlî celseyle ilgili olarak M. Kemal Paşanın nutkunda şöyle denmektedir:

"Efendiler, uzun ve hararetli devam eden münâkaşada benim de karışmam icap etti. Vâkı olan elim vaziyette Meclis'in teessür ve alâkasını takdir ettikten sonra, eskâr ve hissiyatı tatmin maksadıyla beyanat ve izâhatta bulundum. Benim sözlerime karşı da vuku bulan ufak tefek tarzilere cevap verdikten sonra izâhât-ı umumiye kâfi görüldü." (Nutuk, s.68)

Dâhîliye Vekilî Câmî Baykut, Bursa'nın sukutundan sonra istifâ etti.

M. Kemal Paşanın ifâde ettiği gibi, bu celsede meydana gelen târizler pek ufak tefek değildir. Celse açıldığı zaman M. Kemal Paşadan başka Garp Cephesi Komutanı Ali Fuat Cebesoy, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisî İsmet Paşa da Mecliste hazır bulunmuştur. Evvelâ söz alan İsmet Paşa, askeri durumu ve Bursa'nın sukûtuna netice veren sebepleri anlattıktan sonra muhâliflerin tenkidine geçilmiştir. İlk olarak söz alan Karahisarî Şarkî mebusu Mehmed Şükrü (Çelikay) Bey, uzun ve heyecanlı konuşmasının bir yerinde şöyle demiştir:

"İsmet Beyin izahlarına göre mesul kimse yoktur. Yalnız bir hâdisе vardır: Bursa'mız sukut etmiştir. Acaba bu hâdisenin hiç mesulu yok mudur?

Varsa kimlerdir? Sonra Paşa Hazretleri [M.Kemal Paşa] hepimizin hürmetini taşıyan bir heyetle berâber tahkikâta gittiler. Onlar da tedkik ve tefişat yaptılar. Onlar da bizlere kumandanların vazifelerini yapmadıklarını söylediler. Bu hususta Refik Bey biraderimiz aynı kanaat ve meşhudâtı teyid ettiler. Bugün ise hiç bir mesul yoktur demek, hakikatların ve hâdisatın mantığına münâfi [zıt] değil midir?"

"Heyecanla değil, akıl ve mantıkla karar verelim"

M.KEMAL PAŞA'NIN FİKRİ

SÜKRÜ HOCANIN bu sert köşeye sıkıştırıcı sözlerine İsmet Paşa şu cevabı verdi:

"Harekât-ı askeriye ile alâkası olmayan vekâyiden bahsetmekte fayda yoktur. Eğer heyet-i celileniz ifa olunan vezâifin iyi ifa olunmasından behemehal bizim muâtab [hatâli] olduğumuzu anlatmak istiyorsanız her türlü murâkebeğe hakkınız vardır."

Bunun üzerine Şükrü Hoca, oturduğu yerden, "İstediğimiz budur, başka bir şey değildir" diye karşılık verdi. İsmet Paşa ise, "Bu murâkebenin [muhâsebenin] esbabını şahıslara teşmil etmeksizin kâfi görmenizi rica ederim" diye konuştu.

Daha sonra M.Kemal Paşa konuşarak, Bursa civarındaki hareketin askeri bir plân dâhilinde olduğunu, hâdiseler üzerinde ayrı durmanın doğru olmayacağını, neticelere bakmak icab ettiğini ve bunların da strateji icabı zaman zaman ileri gitme, geri çekilme gibi hareketleri gerektirebileceğini, fazla hissiyâta kapılmanın doğru olmayacağını söyledi. Halbuki M.Kemal Paşa, Meclis nâminâ cepheyi tefişe giden heyetin başında bulunmuştu. Konuşan hatiplerin sözlerinden anlaşıldığına göre, başta İsmet Paşa olmak üzere mahalli vazifelilerin hareketlerinde kasıt olmasa da kusur bulunduğunu ifade etmiş olduğu anlaşılmaktadır. Şimdi,

Kumandanlar vazifelerini yapmamışlardı

Nâzım Bey M. Kemal'e, "Bursa'nın işgâllenden aız de mesulsünür" demişti.

daha önceki kanaatını tekzip ederce-sine, bunların savunmasının bir sebebi olmalıydı. Bu sebep de, İsmet Paşa ve arkadaşlarına muhâlefet eden ve onların divan-ı harbe verilmesini isteyen mebusların büyük bir ekseriyetinin dindar ve muhafazakâr ikinci Gruptan olmasıydı. Bu durumun M. Kemal'i endişeye sevketmesi ve daha önce tenkid ettiği kimseleri muhâfaza etmesi muhtemeldir.

"İDDİÂ EDEN, TARİHTİRİ"

BURSA'NIN sukutuyla ilgili olarak M. Kemal Paşada meydana gelen değişiklik, bütün mebuslarda hayret uyandırmıştı. Karahisarî Şarkî mebusu Mehmed Şükrü (Çelikalay) Beyin yaptığı konuşmadan anlaşıldığına göre, M. Kemal Paşa, cepheyi teftişe giden heyetin başında bulunuyordu. Mebuslar teftişten sonra Bursa'nın işgâllinde cephedeki kumandanların hatası olduğunu belirtmişlerdi. Ne var ki M. Kemal Paşa, daha sonra görüşünden vazgeçerek, Divan-ı Harbe verilmeleri istenen kumandanları müdâfaa etmişti.

M. Kemal Paşa, daha sonra konuşmasının bir yerinde şöyle demişti:

"Maahaza yine İddiânıza iştirak ederek ben de müzâkerelerin devam etmesini istiyorum. Fakat efendiler... Bekir Samî Beyi niçin İttihâm etme-

li? Bu ithamda ısrar edilen zâatın ileri sürdüğü mücip sebepler nelerdir? Müddei [iddiâci] olan lütfen benden sual sorsun!.."

Bundan sonra Ali Şükrü Bey, ayağa kalkarak, belki de Mecliste eşî görülmemiş bir cesaret ve asaletle, bağırdı:

"Müddei, tarih ve vatandır!"

Meclis tarafından hâdiseleri yerinde araştırmak için cepheye gönderilen mebuslar arasında Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Bey de vardı. O da

muhâlifler arasında yer almış ve Bursa'nın işgâllinde hatası olanların askeri mahkemeye verilmelerini istemişti. Daha sonra her bakımdan bağlanacağı ve destekleyeceği M. Kemal Paşa ile tartışmıştı:

Hamdullah Suphi Bey Bursa'dan alınan bütün mâlûmat, Bursa'dan gelen bütün mâlûmat bizi temin etmiş-

ti: Kumandan, düşman Bursa civarına gelmeden şehirden çıkmış, şehri terketmiştir.

M. Kemal Paşa- Çok aldanıyorsunuz..

"SİZ DE MESULSÜNÜZ..."

HAMDULLAH Subhi Bey- Hayır.

M. Kemal Paşa- Efendiler, Bekir Samî Bey Bursa'yı terketmemiştir ve ben kendi imzam

altında Bursa işgal edilmeden evvel emir verdim. Harekât-ı askeriye'nin istilzam ettiği [gerektirdiği] tedbirin doğrusu Bursa'yı terketmekti.

Nâfiz Bey (Canık)- Şu halde siz de mesulsünüz!"

Müzakereler çok şiddetli tartışmalara ve karşılıklı atışmalara sebep oluyordu. Bazı mebuslar 57. Fırka Kumandanı Şefik Beyin Denizli'den ayrılmasıyla Bursa hadiseleri arasındaki paralelliğe dikkat çekiyorlardı. Kumandanları mesul tutmak hususunda temayül, Canık (Samsun) mebusu Nâfiz Beyin konuşmasında geçtiği gibi M.Kemal Paşayı da içine alacak biçimde genişliyordu. Bu durumda M.Kemal Paşanın, kendisini ve diğer kumandanları herşeye rağmen müdâfaa etmesi tabiidir. Bu yüzden tekrar söz alarak bir çok emirleri kendisinin verdiğini, Şefik Bey ve diğer kumandanların hareketlerinin askerlik icabı olduğunu, bundan dolayı kimse'nin hesaba çekilemeyeceğini söyledi. Bir ara Bekir Sâmî Beyin durumuna temasla, "Efendiler, Hamdullah Subhî Beyin, 'Ne için düşman gelmeden kaçtı?' suâlîne cevap olarak diyorum ki, şehri daha evvel terketmesi için şahsen ben emir vermiştim" demesi üzerine Hamdullah Subhî Bey, oturduğu yerden bağırdı:

"Bunu daha evvel vaktiyle söylemeliydiniz."

Bursa'nın işgal edilmesi dolayısıyla yapılan müzakereler Birinci ve İkinci grupların arasını iyice açtı. Gizli celseler, M.Kemal Paşanın yaptığı açıklamalardan sonra ister istemez kapandı. Haddi zâtında iki grub arasındaki ayrılık, Lozan ile ilgili yapılan gizli celselerde de kendisini gösterdi. Bu müzakerelerde de muhâliflerin önde geleni yine Ali Şükrü Beydi. Ali Şükrü Beyin gerek içkinin yasaklanması, gerekse Bursa'nın işgali münaşebetiyle yaptığı faaliyetler, bazı çevrelerde vücudunun fazla olduğu inancını doğurmuştu. Lozan Konferansı ile ilgili olarak gerçekleştirilen gizli celselerdeki tavrı ise, böyle hunhar

bir düşüncüyü daha da kuvvetlendirmişti.

ALİ ŞÜKRÜ BEYİN KONUŞMALARI

Ali Şükrü Beyin Mecliste yapılan müzakereler sırasındaki diğer konuşmalarından bazı örnekler vermek istiyoruz. Bu konuşmalarda, onun her zaman olduğu gibi cesur, gerektiğinde sert, demokratik anlayışa sahip ve milleti yakından tanıyan kimse olduğu açıkça görülmektedir.

11 Nisan 1922'de, Mâliye Vekili Hasan Fehmi Beyin mâli durumla ilgili verdiği bilgiler üzerine mebuslar konuşmalar yapmış, Ali Şükrü Bey de şunları söylemişti:

"Efendiler mesele pek mühlik. Mühlik olduğu kadar da fecidir. Bendenizden evvel söz söyleyen bir arkadaşım buyurmuştu ki, hükümetin siyaset-i mâliyesi yoktur. Bendeniz diyorum ki, hükümetin hiç bir siyaseti yoktur. Hükümet gününü gün etmek siyasetinden başka hiç bir siyasete malik olmamıştır ve bu güne kadar bu devam ettiği için istikbal böyle karşımızda, böyle mahuf [korkunç], ağzını açmış, bizi yutacak bir şekle girmiştir. Vaziyet bu hâle geldikten sonra yani hükümetin ağızından vaziyetin vahim olduğu söylendikten sonra tenkide lüzum görülmez. Artık mâzi denilip geçilmek lâzım gelir. Artuk vaziyeti kurtarmak icab eder.

"Efendiler, evvelâ bütçede tasarruf yaptık diyorlar. Bendenizce bütçede tasarruf yapılmamıştır. Evet maaşattan tenkisat [azaltma] yapılmıştır. Fakat teşkilât, eski teşkilâttır. Yapılan iş, eski iştir. Çünkü biliyorsunuz ki, vâridâtımızı [gelirlerimizi] bel eden [yutan] yalnız devâirin maaş sarfıyatı değildir. Daha başka türlü sarfıyatı da vardır. Efendiler, bugüne kadar bu tasarrufat üzerinde hangi murâkabe yapılmıştır? Ricâ ederim, bunlar mülk mü idi? Şimdiye kadar bunların içerisinde kusur işlemiş de mesul olmuş kim var? Bendeniz, heyet-i âli-

yeniz huzurunda açıkca burada isim zikri sûretiyle bazı süstimâlâtın bahsetmiştim. Müdâfaa-ı Milliye Vekili bunu kaydetmişlerdi. Bendenizi bilâhare Müdâfaa-ı Milliye'ye çağır-
mış; izahat almışlardı. Ne oldu efendiler? (Hiç sadaları.) İşte efendiler, hiçtir." (TBMM Gizli Celse Zabıtları, c.3, s.207)

Kadrolara boş yere adam alındığını anlatan Ali Şükrü Bey, devlet hâzinesinin israf edildiğini belirterek, şu örneği veriyor:

SALİH TEŞİL— Ali Şükrü Bey'i destekleyerek, hâfî celseye karış çıkıyordu.

Ali Şükrü'nün vücûdu fazla görülüyordu!

"Ufak bir yerde iskele kumandanı var. Yalnız kumandan olsa âmennâ, kabul ediyorum. Fakat mâiyetinde kayığı var, motoru var, kalemi var. Motorunun kaptanı var, gemicisi var, hepsi mevcuttur. Bunu tedkik edecek olursanız mevcûduna mâhiyye [aylık] beş on bin lira gidiyor. Buna ne lüzum var. Benim gördüğüm yerlerde bunların vazifesi vapurlara gidip rakı almak, kolonya almak. (Bravo sesleri)"

HUKUK-U MİLLİYEYİ MÜDÂFAA

Ali Şükrü Beyin, Başkumandanlık Kânununun mer'iyet müddetinin uzatılmasıyla ilgili müzâkerelerde yaptığı konuşmalar da dikkat çekicidir. Onun şu konuşması milletin hukukuna ve demokratik cumhuriyete gösterdiği hassasiyetin bir misâlidir:

"Efendim Başkumandanlık Kânununun ilk defa müzâkere edilip kabul edilmiş olan celse-i hâfiyyeyi haurlatmak isterim ve o zamanı gözünüzün önüne getiririz ricâ ederim. Düşmanın ne tarafta olduğunu ve vaziyetin o zamanki buhranını düşünelim. O buhran tahtında bile şu Meclis, hukuk-u milliyeyi son demine kadar muhafaza etmeyi düşünmüş, düşman orada dururken ve Hükûmet, Ankara'yı terki sarâhaten teklif ederken, bu Meclis yine hukuk-u teşriye-

Bursa'nın işgâlin-den kumandanları mesul tutmak hususundaki temâyül, Mustafa Kemal Paşa'yı da içine alacak biçimde genişliyordu. Bu durumda M. Kemal Paşa, kendisini ve diğer kumandanları müdâfaa etmek zorunda kalmıştı.

mizden [kânun yapma haklarımızdan] bir kısmını öyle sellemehüsselelârm vermemiştir. Bir çok müzâkerât üzerine vermiştir. O vakit zannediyorum ki Meclisin teşriî salâhiyetinden bir kısmının Başkumandanlığa verilmesi gâyet muhikti [yerindeydi]. Ben deniz o noktaya istinâden [dayanarak] muvâfik olarak reyimi vermişim. Fakat o kânuna bugün bu şekilde ihtiyaç olmadığına kâniim. (Hiç lüzum yok sesleri.) Böyle bir kânunla yani Meclisin böyle bir devirde hukuk-u teşriyesini, hattâ icrâyesini [kânunları tatbik etme hakkını] ufak bir nebze bile olsa gasp ve tahdit edecek bir kânuna lüzum yoktur. Fakat o gün lâzım idi. O zaman Başkumandan olan zat demişti ki, 'Bugün kapımıza gelmiş düşmanın kovulmasını arzu ediyorsanız, bunun kovulması için bazı tedâbir-i fevkalâde ittihâzına [alınmasına] lüzum vardır. Eğer ben tu-

ruk-u kânûniyeye [kânun' yollarına] teveşsül edecek olursam çok zaman geçecektir. Halbuki zaman yoktur. binâenaleyh bazı müstâcel kânunu çıkarmayalım' demişti. Biz de bunun doğru olmadığını bilerek, fakat zarûret itbârîye kabul etmişik. Nitekim biliyorsunuz ki, Tekâlif-i Milliye [M. Kemal Paşanın, Başkumandanlık Kânununun verdiği salâhiyete dayanarak çıkardığı devletin gerektiğinde her vatandaşın malına el koyabilmesini esas alan kânun] gibi bu Meclisin hakkına taallük eden kânunlar Başkumandanlık İmzâsıyla yapılmıştır. Fakat efendiler, bugün vaziyet değişmiştir, bugün muztar [çaresiz] bir devirde, bir mevkide değiliz. Tekâlif-i Milliye alınmak sûretiyle, yani fevkalâde tedâbir ile işi tedvir edecek devirde değiliz. Binâenaleyh Meclisin kendi hukuk ve salâhiyet-i teşriyye [kânun yapma salâhiyeti] ve İcrâiyesine tam ve kâmil olarak sahip olması zamanıdır. O zamana mahsus olan bu hukukun geri alınması için bu kânunun yeniden müzâkere edilmesi ve sırf Başkumandanlık kânunu olarak kalması lâzımdır. Bunun için de zannediyorum hafî [gizli] müzâkereye lüzum yoktur. Müzâkere alenî [açık] olmalıdır, hafî nedir efendiler, kimden gizliyoruz? Bunu Avrupalılardan gizlemek... Onların alâkası yoktur. Hârici bir şey olsa siyasetimiz değişir diye korkardık. Bu dâhili bir meseledir, dâhili bir mesele için hafî yapmak milletten korkmak demektir. Milletten korkacağımız bir şeyi yapmamak daha iyi olur." (TBMM Gizli Celse Zabıtları, c.3, s.311)

Başkumandanlık Kânununun gizli celsede görüşülmesini isteyenler arasında Erzurum milletvekili Salih (Yeşil) Efendi de vardır. Ali Şükrü Beyi destekleyerek, şöyle demiştir:

"Arkadaşlar, hakikaten milletin başına yapacağımız bir ameliyatı cerrâhiyenin hafî sûrette yapmanın muzır

olduğunu bilirim. Yani bu kânun, bugün zevâle kadar gelir. Zevâl gitti, kânun geçti. Bu gâfil hükümet, fakat bu sizin beğendiğiniz ve iyi takdir ettiğiniz gâfil hükümet bugün ticâret mümessilli veya başka emellere memleketin içrisine şapkalıları doldurdular. (Sadece sesleri). Sadettir efendim. Bu hükümet bunları zannediyor ki, ticâret, tetabbuât-ı ilmiye [ilmi incelemeler] için geziyor; halbuki

it oğlu itler casus olarak geziyor. Hattâ bu gâfil hükümet Fransızlarla bile sulh yaptı." (a.g.e., s.312)

Yapılan oylamalar neticesinde celse hafî olarak yapıldı ve Başkumandanlık Kânunu üç ay daha uzatıldı. Sayım neticesi,

kullanılan oyların 91'i kabul, 73'ü red, 12'si çekimser olduğu görüldü.

İKTİSAT KONGRESİ

A Li Şükrü Beyin demokrasiye olan inancı ve parlamen-
to üzerinde "İcrâi bir güç"
kabul etmemesine güzel bir
örnek, İktisat Kongresi münâsebetiyle Mecliste yaptığı konuşmadır.

Türkiye'de ilk İktisat Kongresi 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında toplanmıştı.

Kongrenin teşkilatlanması Mecliste şiddetli tartışmalara yol açtı. Bu hususta mebusların hassasiyet göstermesinin asıl sebebi, hükümetin iktisâdî kararlarda Meclisi devre dışı bırakacağı endişesiydi. Bu yönde 2. Grup mebuslarını haklı çıkaracak belirtiler de vardı. Meselâ, bir İktisat Kongresi toplama kararı Meclise danışmadan alınmıştı. Mevzuun İktisat Vekâletince düşünüldüğü ve M. Kemal Paşanın tasvibi alındıktan sonra karara bağlandığı anlaşılıyor. Hükümetin Kongreye ilgili belirttiği görüşlerden, bu tip kongrelerin her yıl toplanacağı ve alacağı kararların İcrâi mahiyette olmasının düşünüldüğü anlaşılıyordu.

"Meclis, hukuku korunmalı"

Bu durumda âdetâ hükümetin iktisâdî politikasını bu kongreler vâsıtasıyla yürüteceği havası doğuyordu. Meclisde iktisat kongrelerinin paralel bir temsili güç meydana getirmesi ihtimâlî. 2. Grup milletvekillerinin tepkisiyle karşılaşmıştı. Kongreyle ilgili tenkitlerini dile getiren Ali Şükrü Bey, şöyle diyordu:

"Vekil beyefendi vermiş olduğu izâhatta Kongrenin sırf bir istişâri mâ-

kullanmasına râzı olmayarak. Meclisde tecellî eden "millî iradeye olan saygısını" göstermiştir. Ayrıca sıvası bile olsa çeşitli farklı görüşte olan kimselerin muhtelif toplanular yapmasını uygun karşılamış. zıt görüşlerin tarışılmasından meydana gelecek faydaya işaret etmiştir.

Ali Şükrü Bey, hak ve adâletin kahrâmanı, cesâretin ve doğruluğun timsâliydi. Ancak onun bu hâli, hâkim

Başkumandanın geniş selâhiyetler almaması için mücadele ediyordu!

hiyetten ibâret olduğunu söylediler. Fakat ifâdeleri arasında not ettiğim bir şey vardır. "Yapılacak işlere karar verilecek" buyurdular. Yanlış not etmedim. Efendiler, memlekette yalnız iktisat kongresi değil her meslekte kongreler akdedilmesini ve bu tarzdaki fâideli içtimâların sık sık tecellî etmesini arzu etmeyen hiç bir kimse yoktur. (Siyasi olursa sadaları).

"Hattâ siyasi daht olsun zarar yoktur. Çünkü tabiidir ki müdâvele-i efkâr edilmedikçe yapılmak istenen işlerin künhüne (aşına) vakıf olmak imkânı yoktur.

"Efendiler, hükümetlerin bu gibi teşebbüsât-ı millîyeye karışmalarının sebebi, kongrelerin tamamen mâhiyet-i hususiyetli hâiz olmalarıdır. Çünkü efendiler, milletvekillerinin karar vereceği mesâil hakkında velev ki ihzari (hazırlık mâhiyetinde) olsun bir karar vermek selâhiyetinin hususi mâhiyet-te olan kongrelerden hiç biri haiz değildir ve olamaz."

Meclisdeki muhâlefet üzerine İktisat Vekâleti, görüşlerini değiştirerek Kongrenin "hususî ve istişâri mâhiyette" olacağını kabul etti. bunun üzerine Kongre toplanabildi.

Yukarıdaki ifâdelerinden de anlaşılacağı gibi Ali Şükrü Bey, ön hazırlık mâhiyetinde bile olsa, Meclisin kullanacağı bir selâhiyet, bir kongrenin

Ali Şükrü'yle ilgili bir hatırasını anlatan devre Meclis Zabıt Kâtiplerinden Mâhîr İz. "Ali Şükrü Bey idam fetvâsını elyle imzaladı" diyor.

güçlerin işine gelmiyordu. Ama o herşeye rağmen hak bildiğini haykurmaktan vazgeçmedi.

Ali Şükrü Beyin gizli celselerde ta-kindeği cansiperâne tavırn bir örneğini 1. devre meclis zabıt kâtiplerinden Mahir İz Hoca anlatmaktadır:

"Gâfil hükûmet, şapkalı casusları doldurdu"

"Hilâfetin lağıvı lüzumuna dâir olan teklifin müzâkeresine gizli celsede başlanmıştı. [Bu hâdisenin bir başka gizli celsede olması gerekmektedir. Çünkü hilâfetin kaldırılması ikinci meclis tarafından gerçekleştirilmiştir. 1. Mecliste kaldırılan saltanattır.] Çok harâretli müzâkereler oldu. gece yarısına kadar devam etti. Teklif eden tarafın sözcüsü, -sonradan Yavuz-Havuz Dâvasından mahkûm olan

Ali Şükrü Bey, at gezintisi yapmayı çok sevdi. Ankara'da böyle bir gezintiye çıkarken, Beşikdüzü nâhiyesinden getirttiği seyiyile.

Bahriye Vekili- İstiklâl Mahkemesi Reisi İhsan Beydi. Buna muhâlif olan karşı tarafın da kendiliğinden meydana çıkan sözcüsü Trabzon mebusu Ali Şükrü Beydi. Muhâlifler söz sıraları gelince kürsüye çıkıp fikirlerini söylediler, mesele'nin müdâfaasını yaptılar. Ancak Ali Şükrü Bey teklif sahipleri tarafından kını söz söylendi ise, hemen kürsüye çıkıp cevaplandırdı. İş o hâle geldi ki, Ali Şükrü Bey kürsüye belki 15 kere çıktı.

"Artık vakit çok geç olmuş, herkes de yorulmuştu. Fakat Ali Şükrü Bey ayakta hatıblı dinliyordu. O sırada yine kürsüye yaklaşarak konuşan hatibe cevap vermek üzere söz istedi ve kürsüye yaklaşmaya başladı. O anda, Mersin mebusu Salahaddin Beyin her zaman oturduğu kürsüye yakın ilk sırada ortada Rauf Bey oturuyordu. Hamidiye kahramanı Rauf Bey, herkesin İstisnâsız hürmet ve muhabbetini kazanmıştı. Onun kesin ve keskin sözleri hiç bir zaman redde uğramamıştı. Önüne doğru gelen Ali Şükrü Beyi belinden tutarak,

"Şükrü, yeter, yeterli Şükrü artık söz alma!" deyince, Ali Şükrü Bey birdenbire dönerek, "Rauf Bey, ben bu işin fedâsiyim, anladın mı?" dedi ve kürsüye çıktı."

"O sırada ben, zabıt müdiri olan mümeyyiz Zekî Beye, 'Ali Şükrü Bey

Mersin mebusu Salahaddin Bey (altta) ile Erzurum mebusu Rübeyle Aral Bey (altta), İkinci Grubun ateşli hatiplerinden.

Lozan'a İngiltere Murahhas Heyeti
Razı olarak gelen Dışişleri Bakanı
Lord Gırzon. Ali Şükrü Bey, ondan
bahsederken, "Lord Gırzon'un oyunla-
rına kurban gittik" diyordu.

zerine kurulan milliyet meşhuru, dinleri müşterek milletler üzerinde yavaş yavaş tesirini gösterecek ve istenen parçalanma hasıl olacaktı."

Mahir Beyin naklettiği bu hâtıra-
nın Lozan müzâkerelerinde meydana
gelmesi kuvvetle muhtemeldir. Çün-
kü bu müzâkerelerde çok şiddetli ko-
nuşmalar geçmiş ve Ali Şükrü Bey tam
bir muhâlif olarak gözük müştür. O-
nun öldürülmesi de bu müzâkerele-
rin başlamasından iki-üç hafta sonra
meydana gelmiştir.

LOZAN TARTIŞMALARI

L OZAN Konferansı münâsebe-
tiyle Mecliste yapılan müzâ-
kereler Birinci ve İkinci gru-
bun arasında çok şiddetli mü-
nâkaşaların meydana gelmesine se-
bep oldu. Şubat 1923 başında Lo-

İktisat Kongresi için Meclise danışılmamıştı!

zan'daki görüşmeler tam bir çıkmaza
girmiş ve murahhaslar memleketle-
rine dönmeye başlamışlardı. Türk He-
yeti de 16 Şubat'ta İstanbul'a, oradan
da Ankara'ya gelmişti.

21 Şubat'ta bu meseleyi görüşmek
üzere toplanan Mecliste, İsmet Paşa
uzun bir konuşma yaparak, Lozan'da-
ki görüşmeler hakkında bilgi verdi.
İnönü'nün konuşması Meclisi tatmin
etmemişti. Bu yüzden İsmet Paşa so-
ru yağmuruna tutulmuştu. Sual yönel-
tenler arasında bulunan Ali Şükrü Bey
de şu soruyu sormuştu:

"Müttefiklerin projesine mukâbil
teklif ettiğimiz müahede projesi, ka-
bul ve tatbik edilmiş olsaydı, Trakya
ve İstanbul derhal tahliye edilecek
miydi, yoksa Musul meselesinin hal-
line kadar işgal altında mı kalacaktı?"

bu gece idam fetvâsını eliyle imza et-
ti' dedim. Nitekim o sözüm de çıktı."
(Yılların İzi, İstanbul 1975. s.90-91)

Mahir İzzet Hoca, hilâfetle ilgili ola-
rak şu notu düşmüştür:

"Ali Şükrü Beyin iddîası şuydu: Bütün dünyadaki İslâm âlemi tek mil ruhıyla, vicdanıyla Makâm-ı Hilâfete bağlıydı. Bu kuvveti ihmal etmek âdetâ bir hıyânet-i vatanıyye idi. Hâfî celsede Ali Şükrü Beyin Rauf Beye dönerek, 'Ben bu işin fedâisiyim, anladın mı?' demesi, bu büyük kuvvetin âlemşûmul tesirine inandığı içindi. İngilizlerin de yıpratmak istediği bu kuvvetti. Bu parçalanınca kavmiyet ü-

Canını ortaya koymuştu!

Bu sorunun maksadı şuydu: Müttefikler, görüşmeler kesintiye uğramadan önce kabul edilmesi imkânsız ağır şartlar taşıyan bir muahede teklifi sunmuşlardı. Bunun karşısında Türk heyeti de kendi başına, mukabil bir proje sunmuştu ki, Meclisteki muhâlifler bunu asla kabul etmiyorlardı. Çünkü, Türk heyetinin sunduğu teklif, Milli Misak'tan bir çok hususlarda vazgeçildiğini göstermekteydi. Murahhas heyetinin, bu tâvizleri Meclise danışmadan vermesini bir selâhiyet tecavüzü olarak görmekteydiler.

İkinci Grubun sert tepkisi ortaya çıkınca 27 Şubat'ta Lozan'a giden murahhas heyeti ile hükümet üyelerinin hazırladığı ikinci proje Mecliste müzâkereye konulmuştu. Bu da Misak-ı Milli sınırlarından ferâgatı içine aldığından sert tenkidlere uğradı. Bu tenkidler başta Ali Şükrü Bey olmak üzere İkinci

Grubun ateşli hatiplerinden Erzurum mebusu Hüseyin Avni ve Miralay Salâhaddin Bey gibi hatiplerin konuşmalarıyla çok sert bir safhaya dökülmüştür. Şiddetli gürültüler o derece varmıştı ki, M.Kemal Paşa'nın konuşması bile sükûnetle dinlenememişti. Bu durum ilk defa meydana geliyordu.

ZİYA HURŞİD— M.Kemal Paşa'ya karşı, "Kimseden ders almaya ihtiyacımız yok" demişti.

"ZAFER, LOZAN'DA HEBÂ EDİLDİ"

MÜZÂKERELER aynı şekilde Mart ayının ilk günlerinde de devam etmiştir. Meclisteki müzâkereler sanki iki grubun düellosu havasında geçiyordu. İkinci Grubun âteşin hatiplerinin peş peşe kürsüye çıkarak murahhas heyeti ve Birinci gruptan meydana gelen hükûmetli sıkışırması Lozan müzâkerelerinin her gün bir evvelkisinden daha sert geçmesine sebep olmuştur.

lonunun ortasında birbirlerine bağır-makta olan mebusların etrafını almış-lardı. Gürültüler, şiddetli ve asabi ha-reketler oluyordu. Ali Şükrü Bey, 'Kimseyi ithama hakkınız yoktur' di-ye bağırıyor, Sivas mebusu Hakkı Hâ-mî Bey, 'Mecliste emniyet yok mu-dur?' feryadını basıyordu.

"Meclis her vakit emniyetini muhâ-faza eder, şimdi de vardır. Susunuz, herkes yerine otursun' ihtâriyle mü-dâhale bulundum. Ali Şükrü Beyin sesi yükseliyordu:

"Emniyet-i şahsiye mefkut [yok] mudur?"

"Emniyet-i şahsiye mefkut olmadı-ğını herkesin sükûnetle yerine otur-masını, aksi takdirde başka türlü ha-

diler yerlerinize oturunuz. Benî başka türlü tedbirler almaya mecbur etme-yiniz." (Ali Fuat Cebesoy'un Siyasi Hâtıraları, İstanbul 1957, s.286-288)

Daha sonra başkanlığa bir kısım takrirler verilmiş, bunların görüşül-mesine geçilmiştir. takrirlerden bir kısmı görüşmelerin yeterli olduğuna, bir kısmı da murahhas heyetle aynı düşüncede olan hükûmet hakkında "güvenoyu"na başvurulmasına dâirdir. Netice olarak hükûmetin Meclisin güvenine mazhar olduğu ortaya çıkmış, ancak İkinci Grubun yaklaşık 60 mebus olan tamamının oylamaya katılmadığı görülmüştür.

1923 senesinin 27 Mart günü. Lo-zan'la ilgili Mecliste sert münâkaşala-

OSMAN BEY— Zihniyet ölmex, fikir ölmex, bu millet ölmex.

"İslâm âlemi tek mil ruhuyla ve vicdâniyle hilâfete bağlıydı"

SÜLEYMAN NECÂTİ BEY— Ya hepimiz yaşaya- cağız, ya hepimiz öleceğiz.

reket etmek mecburiyetinde kala-cağını hatırlattım. Lâzistan mebusu Ziya Hurşid Bey mütemâdiyen usul-hakkında söz istiyordu. Esâsen, esas hakkında konuşuluyordu. Bir ara kür-süyü boş bulan Ziya Hurşid Bey oraya fırlamış [M.Kemal Paşanın, 'Memle-ke'ti zarardide ediyorsunuz' suçlama-sına karşılık]:

"Reis Paşa Hazretleri! Herkes söy-lediği sözün vatana hizmet olup ol-madığını bilir. Hiç kimseden ders al-maya ihtiyacı yoktur' diye söze başla-mıştı. Kestim ve dedim ki:

"Hem emniyet yok diyorsunuz, hem de kürsüye izinsiz çıkıyor. gürül-tüyü de devam ettiriyorsunuz. Efen-

nın yapıldığı, M.Kemal Paşa ile Ali Şükrü Beyin birbirlerinin üzerlerine yürüdüğü tarihten 21 gün sonraydı. Ali Şükrü Bey, evinden çıkmış, bir daha geri dönmemişti. Meclisteki mebus arkadaşları onu boşuna bekle-diler. Ateşli mebus görünürlerde yok-tu. 28 Mart oldu yine ona rastlanma-dı. Arkadaşları durumu polise ve Mec-lis Başkanlığına bildirdiler. 29 Mart günü geldi. Ali Şükrü Beyin kaybol-ması Ankara'da bomba tesiri yapmış-tı. Dindar ve vatanperver mebus ne olmuştu? Herkes hayatından endişe ediyordu.

29 Mart 1923'de Ali Fuad Cebesoy'un başkanlığında toplanan Mec-

lis, Ali Şükrü Beyin kayboluşunu müzâkere ediyordu. Muhâlif bir mebusun öldürülerek susturulması ihtimâli mebusları büyük bir inîfale sevk etmişti. bilhassa İkinci Grup mebusları yerinde duramıyor, fevran ediyorlardı. O günkü celsedeki konuşmaların bir kısmını burada vermek istiyoruz:

Hüseyin Avnî Bey (Erzurum)- Efendiler! Bu şerefli kürsü bugün elim bir vaziyete sahne oluyor. Bu şerefli Meclisin mebusları bugün kalpleri kan bağlamış bir zavallı, biçâre gibi birbirlerine bakıyorlar. Ey Kâbey-i millet sana da mı taarruz? Ey âray-i millet [milletin reyleri] sana da mı

taarruz? Ey milletin mukaddesâtı, sana da mı taarruz?

(Lânet sesleri, bu millet ölmez, zihniyet ölmez, fikir ölmez sesleri)

Çok sert geçen Lozan müzâkereleri sırasında konuşan Ali Şükrü Bey, İsmet Paşa'nın diplomat olmadığını belirttikçe, "Mehmedciğin süngüsüyle karanlıklar muazzam zafer, Lozan'da hebdâ edildi" dedi.

"KAHROLMALI, YAŞAMAMALI"

O

SMAN Bey (Kayseri)- Zihniyet ölmez, fikir ölmez, bu millet

ölmez.

Hüseyin Avnî Bey (devamlı)- Efendiler! Milletin muvaffakiyeti onun hâkimiye-tidir. Hâkimiyeti demek onun reylerini memleket dahilinde serbest istimal etmesi demektir. Bir millet

SAYFALAR ARASINDA

Dönmelere gün doğdu

O SMANLI devrine ait iclalleriyle meşhur Rüştü Şardağ, yine bunlardan birisini 17 Ekim 1988 tarihli Güneş gazetesinde yazmış. Osmanlı devletinin bilhassa dönmelere karşı tavrını "İnsancıl" olarak görmediğini, böyle bir davranışın yanlış olduğunu yazan Şardağ'ın, "Selânik dönmeleri" ile ilgili yaptığı izahları gerçekten çok elerensan. Cumhuriyetin ilk yıllarıyla birlikte, Osmanlı'nın dönmeleri devlet idaresinden uzak tutmasının aksine, günümüze gelene kadar bu dönmeler devletin en üst mevkilerini işgal etmişler. İşte Şardağ'ın dönmelerle ilgili enteresan yazısından bazı paragraflar:

"Bir de Selânik dönmeleri var" diyor okurum. Bu noktaya açıkçık getireyim. Atatürk de Selânik'te doğdu. Oraya ve tüm Rumeli'ye Anadolu Türkleri göç etti. Selânik'teki Yahudileri de ayırınız. Ama günün birinde "Sabatay Sevi" adlı bir Müsevi, İsa ve Muhammed'i yalanlayıp

kendini son peygamber ilan edince, İstanbul "deli" diye gülmüş. Ne var ki adam hırslı, çevresi genişliyor. İzmir'e de gelecek peygamberliğini yayıyor. Tehlike büyüyünce Sadri a'zâmin huzuruna yaka paça adamlarıyla birlikte getiriliyor. Sadri a'zam bu keferelerin karşısında Şeyh'ul İslâma seslenir: Oku bakalım fetvâ hocam!"

Fetvaya göre hepsi kâfir, kelleleri uçacak, korkudan dilleri tutulan Sabatay ve arkadaşları, sahtekar olduklarını, Hak din olan İslâma katıldıklarını imzalıyor ve paçayı kurtarıyorlar. İşte halkımızın dilindeki dönmeler bunlardır. Bunlar nedense hiçbir din mensubunca güvenilir kişi değiller.

Nitekim Osmanlılar da bunlara güvenemediler. Bizce yanlış insancıl olmayan bir tutum bu! Rum'a, Ermen'i'ye, Müsevi'ye en yüksek vazifeleri verdiler de Selânik'teki bu dönmeleri devlet katlarını hiçbirinde kullanmadılar."

nâmusundan bir mebusu koparır. O mebusun ağzı, kalemi o milletin nâmusudur. Bu nâmusu tecâvüz eden eller kırılınsın! (Kahrolsun sesleri) Bu, milletin ismetidir. Hüseyin Avni, murdar bir katre kan değildir. Tecâvüz arkadaşlarımıza değil, bir milletin nâmusunadır. Böyle nâmusuzlar yaşamamalı, efendiler, kahrolmalı. (Kahrolsun sesleri) Yaşamamalı, yaşamamalı, kahrolmalı efendiler!

Osman Bey (Kayseri)- Millet yaşatmaz.

Hüseyin Avni Bey (Devamlı)- Efendiler! Ali Şükrü Bey iki günden beri gâibdir. Efendiler, memleketin sâhibi, azametli bir tarih sâhibi, nâmusuna hâkim bir milletin mebusu kayboluyor. Hükümet bulamıyor; iki günden beri gâibdir, bulamıyor. (Böyle hükümet olmaz, lânet sesleri) Efendiler! Allah'tan çok isterim ki, memleketin elim zamanlarında bu hâl bir cürm-i âdi neticesi zuhur etsin. Evet âdiyyen zuhur etsin. Ya siyasi ise efendiler! Ya siyasi ise... Demek ki bu memlekette herhangi bir fikrin serdari ölecektir. Hiç bir zaman ölmez.

Refik Şevket Bey (Saruhan)- Değildir ve olamaz. (Hepimiz öleceğiz sadâları)

Hüseyin Avni Bey (Devamlı)- Efendiler, bu elim sahnede bu şenî cinâyete içinizde titremeyen bir fert tasavvur etmem. Öyle bir fert varsa al-

çaktır, meydana çıksın. (Yoktur sesleri) Yoktur ve olamaz.

"İÇİ TİTREMİYEN VAR MI?"

OSMAN Bey (Kayseri)- Kânun hâkidir.

Hüseyin Avni Bey (Devamlı)- Efendiler! Bu saat belki ellinci, belki altmışıncı saat oluyor.

M.Kemal Paşa ile Ali Şükrü, birbirinin üzerine yürümüşü

علی شکری بک قتل تحققی ایدیور

قتل حادثه‌سندہ مدخلدار اولادق توقیف ایدیلہ نر آراستہ بردہ قایلان
مصطفی واردر ا کیرہ سوتلی عجان آغا قاچشد

آقرہ ۳۱ مارت ساعت ۱۷ (معرضی غایب بزودہ) — تربتہ دعوتی علی شکری بکلم
تعلیمی ایدر تہذیبیہ حادثہ دوت گونہ بدی برونہ آقرہ بی صارمہ یار دورہ بی کیرہ س
وسلر تہذیبیہ حادثہ مع الاسف علی شکری
بک قتل بر جنازہ قربانہ اولدیلہ نفس
انگہ دورہ موی البصیر کیرہ سوتلی
عجانہ آغانک اوندہ سناز کیرہ شدی
صورتہ دسترس اولرنامہ ایزک تعلیمی
سارشدہ قائلہ نفس ایتہ کیرہ
توقیف آتنامہ اشخاصک عدوی ایدر قتلہ دورہ
بوندک آدشدہ ان صہم سہارہ دورہ بی
قایلہ مصطفی نابیل معروف بر تہذیب
کیرہ سوتلی عجانہ آغانہ قمری ایدر نامہ ایدرہ
برلرنامہ سہ قرائتیشیک آکولرشدہ
تعلیمیہ توسل ایدرشدہ
آقرہ ۳۱ مارت ساعت ۱۷ (معرضی
غایب بزودہ) — بیت وکیلک دون اتمام
عہدہ ایدرک فوالمادہ اتباع یومیاع ساعت
آلہ قدر بلاضہ دوام ایدہ

Ali Şükrü Bey'in bir suikaste kurban gittiği ortaya çıkınca İstanbul gazetelerinde Vakit, 1 Nisan 1923 tarihli nüshasında, haberi böyle vermişti.

Ali Şükrü Bey'e sulhast tertipleyerek öldüren Topal Osman Ağa. İstiklâl Harbinde çetesiyle birlikte düşmana karşı savaşmıştı. Afyon cephesinde Topal Osman Ağa ve çetesinden bazıları.

Ali Şükrü Bey birâderimiz Ankara denilen köy kadar bir yerde zabıtasıyla, ordusuyla, milletiyle, hükümetiyle hepsi mevcut olan Ankara'da, Ali Şükrü Bey kaybolmuştur ve bulunamamaktadır. Rica ederim, bu milletin kabiliyeti bu değildir. Bizim açtığımız bayrakla, gittiğimiz hedef bu değildir. O hedef gayet yüksektir. Bu şekilde bu yola gidilmez.

Nâfiz Bey (Canik)- Kırılın kahpe ve gizli eller.

Süleyman Necati Bey (Erzurum)- Ya hepimiz namuslu yaşayacağız, ya hepimiz öleceğiz."

Burada Hüseyin Avni Bey, her ne kadar Ali Şükrü Beyin kaybolmasından içi titremeyen bir mebus olmadığını söylese de, mebuslar içinde bu durumdan uğursuz bir sevinç duyan kimselerin olabileceğini söylemek yanlış olmaz. Çünkü o, birinci Grubun mebuslarına, bakanlarına adetâ kök söktürmüş, en küçük bir haksızlığa isyan etmiş, canı pahasına da olsa gerçekleri haykırmaktan çekinme-

miştir. Bu durum, meclisteki muhalefetten rahatsız olan, Meclisi diken-siz bir gül bahçesi hâline getirmek

RIZA NUR— Topal Osman'ın daha önce "Mecliste hâimler var" diyerek tabrik edildiğini söylüyor.

Ali Şükrü Bey'in kaybolması Meclisi karıştırdı

Falih Rıfı Atay, "Boğduran M. Kemal'in mebusa komutanı. Düşmanlar cinayetçi M. Kemal'den biliyorlardı" diyor.

İsteyenlerin hiç bir zaman hoşuna gitmemiştir.

Meclisteki heyecanlı konuşmalar-dan sonra hükümet adına söz alan Başbakan Rauf (Orbay) Bey, kaybolma haberini aldıklarından beri inzibat kuvvetlerinin arama çalışmalarına başladıklarını, eğer siyâsî bir süikast-ı kurban gitiyse fâillerinin cezâlan-dırılacağını, ancak neticeyi beklem-eden bir hüküm verme-nin doğru olmadığını söy-lemiştir. Bu sırada otur-duğu yerden, "Fenâ mis-aller var" diyen Lâzistan (Rize) mebusu Ziya Hurşid Bey, daha sonraki konuş-masında, Rauf Beyin sözle-rinin her hükümet tara-fından söylenmesi lâzım gelen klişe sözlerden ibâ-ret olduğunu, tarihte meydana gelmiş siyasi ci-nâyetler karşısında bütün meclislerin böyle davran-dığını hatırlatmış ve şöyle demektedir:

"Hükümetin, kışlarının yanında yapılan güpegün-düz alafranga saat 4 buçuk raddele-rinde üçyüz kurşun atılmak suretiyle yapılan bir süikastın fâillerini, katil-lerini Rauf Beyefendi ve o zaman da hükümet reisi idi, va'd ü vâidde bulun-dular. Hâlâ va'd ü vâidini bekliyoruz ve bekleyeceğiz. Bu yanlış bir şeydir.

"Sâniyen: Ankara'daki bir yerde vu-ku bulan bir tegayyübden altmış saat geçtiği halde hükümet ne yapmıştır? Hükümetin vazîfesi bize böyle klişe okumak değil, yaptığı şeylerle bizi tat-min etmektir. Biz dışarıda bir çok

şeyler dinliyoruz. Burada hepsini söy-lemek belki tahkikatı işkal edebilir [güçleştirebilir]. Hükümetin bir şey yapmadığına kanaat-ı tammem var-dır."

Daha sonra konuşan İcrâ Vekilleri Heyeti Reisi Rauf Bey, hükümetin e-

Hak ve hâkkîyetin müdafisi Ali Şükrü Bey'in adını taşıyan hiç bir müesseseye veya cadde, sokak yok. Onu boğduran Topal Osman Ağa'nın Giresun Bele-diye Başkanı iken yaptırdığı cadde ve meydan bugün hâlâ onun adıyla anılıyor.

linden gelen gayreti gösterdiğini, gay-bı bilmedikleri için ne zaman bulacak-larına dâir söz vermelerinin mümkün olmadığını, ama mutlaka muvaffak o-lacaklarını, sükûneti muhâfaza etmek gerektiğini söylemiştir. O günkü mü-zâkereler aynı mevzuyla ilgili konuş-malarla kapanmıştır. Ertesi günü Cuma idi. O zamanlar resmi tâtul Cuma günü olduğundan Meclis kapalı olur-du. Bunun için müzâkereler 31 Mart 1923 Cumartesi günü devam etmiş-tir.

Batum'a gelen ve Trabzon'daki Mûdâfâa-ı Hukuk Cemiyeti ilgilileriyle görüşen Enver Paşa'nın bu davranışı sırası bir gerginlik meydana getirmişti. Batum'da bazı arkadaşlarıyla fotoğraf çektiren Enver Paşa'nın solunda görülen Ali Şükrü Beydir. Sol baştaki ise ikinci grubunda İzmir isimlerinden ve İzmir suikasti neticesinde asılan Lazistan mebusu Ziya Hurşid Bey.

"MECLİSİ BASIP KESECEĞİM HÂİNLERİ"

BİRÇOK araştırmacı, Ali Şükrü Beye tertiplenen suikast hâdisesiyle Lozan görüşmeleri arasında irtibat kurmuş-

tur. bunlardan birisi Rıza Nur'dur. Hâtıralarında Ali Şükrü Beye Lozan müzâkerelerinden önce bir suikast tertiplendiğini, fakat akım kaldığını şöyle anlatır:

"Bir gün Ali Şükrü ile konuşuyorum. Kimse yok. O beni dinsiz diye sevmeydi. fakat namusludur, riâyetsizlik etmez ve hattâ bana sırrını söylerdi. Biz Lozan'dayken başına gelenleri anlattı. Kılıç Ali ile Topal Osman'ın adamlarından bazıları Ali Şükrü'yü öldürmek üzere vazifelendirilmişler. Fakat bunlardan biri Ali Şükrü Beyin uzaktan akrabası olduğu için, 'Tetikte bulun' diye ikâzda bulunmuş.

"Ali Şükrü demek bu teşebbüsten korkmamış. Çünkü şiddetle muârazada devam ediyordu. Hakikaten kabadağı bir adamdı. Hem de güçlü kuvvetli...

"Dedim: 'Yahü ihtiyatlı davran, biraz şiddeti kes!'

"Dedi: 'Bir şey yapamaz, ben ondan bunun intikamını alacağım. Bu.....'den milleti kurtaracağım. Ben onu geber-teyim de görsün.'

"Bunları büyük bir heyecan ve şiddet içinde söylüyordu. Mizacı pek asabi ve şedit bir adamdı.

"Dedim: 'Aman bu sözleri iyi sakla, kimse duymasın. Böyle şeyden vazgeç. Henüz sulh etmedik. Bir şer çıkmasın.

"Günler, belki haftalar geçti. Bir gün Meclise girdim. Baktım bütün mebuslar orada, kürsüde o. Birşeyler söylüyor. Mecliste bütün mebuslara oturacak kadar yer yoktu. Mühim celse olup da hepsi gelince bir kısmı sıralar arasındaki yollarda ayakta durup dinlerlerdi. Bu yollar tıkanmış, kürsü yakınına kadar ilerleyemedim. Ayakta durdum. Bekliyordum. Bir aralık önümde, 'Ah deyyus seni ne zaman geberteceğim?' dediğini işittim. Usûl ile başımı öne uzatıp, yandan yüzüne baktım. Ali Şükrü. Yüzü kıpkırmızı. Dişlerini gıcır gıcır gıcır datıyor, ama ne gıcırdama! Sanki diş-

Topal Osman M.Kemal'in muhâfızıydı

leri çene kemikleri kırılıyormuş gibi 'gurt gurt' ediyor. Adale-i mufefesi öyle bir faaliyette ki, müthiş takallüslerinden [kasılmalarından] avurtlarında birer yumruk gibi olmuşlar. Kuvvetli, adaleli adam. Zaten bu adalede çok kuvvet olur. Bunda büsbütün. Yine geriye çekildim. İçimden dedim, 'Oluyor. Bu

da onu öldürmeye karar vermiştir.' Ama bu cinâyete ilk başlayan ve Ali Şükrü'yü sevkedenden odur. Ali Şükrü'ninki muhafaza-i nefis gaygısıdır. Meşrûdur. Beriki kendini tenkid eden bir mebusu öldürmek istiyor. Hâlis tiranlık, hâlis cinâyet, kelime işi...

"Yine arası iyice geçti. Osman Ağa Ankara'daymış. Sokakta rastgeldim. Yüksekte Çifte Gazi Mektebinde oturuyor. Karaoğlan Caddesinde rastgeldim. Nereye git tiğimi sordu. 'Meclise' dedim. 'Ben istasyona gidiyorum, beraber gidelim' dedi. 'Peki' dedim. İstasyona kadar beraber yürüdük ve konuştuk. Meclisin önünden geçerken dedi ki:

"Yâhü Mecliste bir çok vatan hâini mebus varmış, bunlar memleketi satıyormuş. Niye bana haber vermiyorsunuz? Meclisi basıp hepsini keseceğim. Başka çâre yok. Bu kadar emek, bu kadar kan. Memleketi kurtardık. Derken şimdi bunlar çıktı.'

"Baktım kemal-i safiyetle söylüyor. Ben ise ışın dehşetinden tüylerim ürperdi."

"Dedim ki: 'Bu hâinleri sana kim haber verdi?'"

"Dedi: 'Orasını sormal'"

"Hayır, illâ söyle,' dedim ve zorladım.

Topal Osman Meclisi basacaktı

Ali Şükrü kahvede otururken gelerek, "Ağa seni istiyor" diye çağıran Topal Osman'ın adamlarından Mustafa Kaptan. Aynı zamanda M.Kemal'in Muhafız Taburu 1. Bölük Komutanı olan Mustafa Kaptan'ın sağındaki Bulamöğlu Şaban, solundaki Bulamöğlu İsmail.

"Dedi: 'Gazi söyledi.'"

"Dedim ki: 'Ağa ben seni çok seversim. Sen de bunu bilirsın. Bana itimadın var mı? Beni sever misin?'"

"Dedi: 'Vardır, seni çok severim. Sen tam vatanperversin. Venizelos'u bile döğdün.'"

"Dedim: 'Peki beni dinle. Sana babaca nasihatım var. sen câhillsın. İşlerin iç yüzünü anlamazsın. Bu lâkırdılar aramızda kalacak ama yemin et'. Yemin etti, devam ettim: 'Mecliste hâin yoktur. Onlar hükümetin yolsuzluğu aleyhındeler, biraz azgınlık, amma iş böyledir. Sakın bu işi yapma. Yazık, bu millete bu kadar hizmet ettin, bunları mahvetme. Bu işi sakın yapma! Millet Meclisini basmak pek ağır bir şeydir. Hem de sen bunu kanunla ödersin.'"

"Dedi: 'Ne diyorsun?'"

"Dedim: 'Bana söz ver! Yapmaya çağına yemin et.'"

"Yapmam, iyi ki söyledin" dedi. Yemin etti.

"Bu adam câhildi, hunhardı, fakat yî insandı, pek vatanperverdi, anlaşıncı anladı. Ben de böyle dehşetli bir faciayı izâle ettim diye sevindim." (Hayatım ve Hâtıratım, c.3, s.1171-1174)

Ali Şükrü Beyin öldürülmesiyle, Lozan müzâkerelerinde yaptığı sert konuşmalar arasında irtibat kuranlardan biri de Falih Rıfkı Atay'dır. Çankaya isimli eserinde şöyle demektedir:

"Mecliste sert çatışmalar oluyordu. Bir defasında Trabzon mebusu Ali Şükrü kürsüde konuşan Mustafa Kemal'e ağır sözler söyledi. Birbirlerinin üstlerine yürüdüler. Bu olaya çok sınırlanan Topal Osman bir adamını yollayarak, Ali Şükrü'yü konuşmak üzere Çankaya tarafındaki evine çağırır ve karşısındaki İskemleye oturur oturmaz boğdurur.

"Vak'a çok önemli idi. Boğduran Mustafa Kemal'in muhafız komutanı. Mustafa Kemal'i bekleyen erler onun adamları. Düşmanlar cinayeti Mustafa Kemal'den biliyorlardı..." (Çankaya. İstanbul 1969, s.339)

TOPAL OSMAN SAHNEDE

ALI Şükrü Bey, 27 Mart 1923 tarihinde, kaybolmuştu. Daha sonra tesbitlere göre, aynı gün akşam üzeri Karacaöğlan Caddesinden hükûmete giden yolda câmi karşısındaki kahvede oturuyordu. Topal Osman'ın adamlarından Mustafa Kaptan isminde birisi gelerek, "Ağa seni istiyor" diye çağırıyordu. Daha önce birbirleriyle tanıştıkları için kalkmış, berâber gitmişler.

Topal Osman'ın Çankaya'da bulunan evine vardıklarında, Topal Osman, Ali Şükrü Beyi sandalyenin üzerine oturtmuş, daha sonra arkadan gelen sekiz on kişiye boğdurmuştur. Ali Şükrü Beyin karşı koyması üzerine zorluk çeken katiller, onu güçlükle öldürebilmişlerdir.

Topal Osman, Giresunlu bir milis lideriydi. Etrafına topladığı eskiden çoğu eşkiya olan insanlarla "Pontusçular"a karşı bir hayli mücadele vermiş ve hattâ bu mücadelelerin birinde ayağından yara aldığı için "Topal Osman" diye anılmaya başlamıştı. Harb-

Topal Osman tahriklere kapılmıştı

den sonra M.Kemal, Osman Ağayı adamlarıyla birlikte kendi muhafız alayı olarak istihdam etmiştir. Bilâhâre resmi bir muhafız alayı teşkil edilince, onlara iş kalmamış, fakat yine de Çankaya'da muhafaza edilmişlerdir. Topal Osman çok kahraman, vatanını seven, fakat çok câhil ve insafsız bir kimseydi. Rıza Nur'un anlatığına göre bir gün kendisi, "Ben câhilm fakat Türküm, Müslümanım, bu iki gayretle iyi yapıyorum, diye yapıyorum. Yanlışsa doğrusunu söyleyin, ona göre yapayım" demiştir.

CESET BULUNUYOR

RIZA Nur, Ali Şükrü Beyin cesedinin bulunduğunu şöyle anlatır:

"Şimdi iş tamam olmak için Ali Şükrü'nün cenazesini arıyorlar ve bu taharriyatı Çankaya'da yapıyorlar. Bir saat jandarma zabıttı, bir müfreze jandarma jandarma ile dolaşiyor. En sıcak mevzimdi. Zabıt bakmış Çankaya'da bir sürülmüş tarlanın bir yerinde bir çok sinek yığılmış bir

Ali Şükrü tehditlere aldırmamıştı

yere konuyor, uçuşuyormuş. Dikkatini celbetmiş, oraya gitmiş, toprağı koklamış, biraz eşelemiş, eline bir parmak dokunmuş. Epeyce açmış bir insan ayığı. Bütün açmışlar Ali Şükrü.. Demek acele ile çukuru derin kazanmamışlar ve vücudu derince itmiş, ama bir ayığı adetâ dışarıda kahrıcasına sadece dört beş parmak toprak ile örtülmüş imiş. İş tamamlıy-le tahakkuk etti. Müddelimumi Osman'ın tevkif emrini vermiş. Başvekil Rauf bir jandarma müfrezesiyle Çankaya'da Mustafa Kemal'in köşkünün yanındaki köşkü basıp Osman'ın tevkif edilmesi emrini vermiş. Ne gallet!.." (Rıza Nur, Hayat ve Hâtıratım, c.3. s.1176-1177)

Bazı araştırmacılar Topal Osman'ın, askerlerle çarpışırken öldürüldüğünü söylerler. Rıza Nur ise, onun kuzu kuzu Çankaya'ya gitmek üzere teslim olduğunu ancak, sırf konuşmasını önlemek maksadıyla Muhafız Kıtası Komutanı Rızeli Binbaşı Fuat Beyin emriyle kasden öldürüldüğünü söylemiştir. Topal Osman eğer öldürülmemiş olsaydı, Ali Şükrü Beyi "niçin öldür-

Ali Şükrü Bey'i tertiplediği hunhar bir suikastle öldüren M.Kemal Paşa'nın Muhafız Taburu Komutanı Topal Osman Ağası.

Meclis, tek ses hâlinde M.Kemal'i övme yarışındaydı

ruma, yapıya vermek de olabilir. Bunun da önüne geçmek lâzımdır. Nitekim bir sūthāneye (Atatürk sūthānesi) demişler, işittim. Yarın bir motor, bir vapur da, herhangi bir şey de bu adı alabilecektir; bu kânun bütün bunlara mâni olacaktır."

"ATATÜRK BİR MİLLET DOĞURMADI AMA..."

AYNI kânunla ilgili Muş mebusu Hakkı Kılıç'ın konuşması da dikkat çekicidir:

"Arkadaşlarım, bir masal vardır ki, nesilden nesile geçmiştir. Bu masalla Türk neslinin, Türk ve Türkân adlı iki kişiden ürediğini söylerler. Bunun erkeği Türk ata' adını almıştır. Bizim Atatürk'ümüz gerçik bir millet doğurmadi. Fakat var olan bir milleti içli dışlı düşmanların elinden çok kısa bir zamanda, kudretli ellerini uzatarak kurtardı. Ona can

verdi, istiklâl verdi, fikir hürriyeti verdi. Bunlarla da kalmadı. ona yazısını verdi, dilini verdi, tarihini verdi. Tarihte büyük iş yapmış adamlar vardır. Fakat bütün bunların hepsini toplayarak yapmış bir tek adam vardır, o da Atatürk Kemal'dir. Onun için bu ad nasıl kendisine teklik

BEHÇET KEMAL ÇAĞLAR— "Bisim Mevlur" adıyla yazdığı şiire benzeyen deli saçmalarında Atatürk'ü peygambere benzetmişti.

veriyorsa, bu ad da tek olmalıdır. (Okay sesleri) Binâenaleyh teklif veçhile ister değiştirerek, ister aslı muha-

YAKUP KADRI KARAOSMANOĞLU— Dalkavuklar hemen her devirde görülür, ama şeffik devrinin dalkavukları diğerlerine parmak uırturacak kadar ileri gitmişlerdi. Cumhuriyetin tek adamını öve öve bitiremeyen Yakup Kadri, Ankara romanında, Atatürk'ü Allah'a benzetmek türretini göstererek kadar çılgından çıkmıştı.

fazâ edilmek şartıyla kimse bu adı al-mamalı ve kimseye de bu ad konma-malıdır."

Daha sonra oylanan kânunun 1. ve 2. maddeleri şu şekilde kabul edilmiştir:

Madde 1 Kemal öz adlı Türkiye Cumhuriyetine 24.9.1934 tarih ve 2587 sayılı kânunla verilmiş olan Atatürk soyadı yalnız tek şahsına mahsustur. Hiç kimse tarafından öz ve soy adı olarak alınamaz ve kullanılamaz ve kimse tarafından hiç bir suretle bir kimseye verilemez.

Madde 2 Atatürk adının başına ve sonuna başka söz konarak öz ve soy adı alınamaz ve kullanılamaz.

Mustafa Kemal Paşaya "gâzilik ve müşîrlilik" veren kânunla, Atatürk soy-

ğın bilinmesinden korkmuşlardır.

Ali Şükrü Bey'e hem Ankara'da hem de memleketi olan Trabzon'da cenâze merâsimi yapılmıştır. Cenâze merâsimine halk büyük ilgi göstermişti. Binlerce insan tabutunu taşımak için birbirini çığnıyordu. Onun bayrağa sarılı tabutu Guraba Hastânesinden alınmış. Hacı Bayram-ı Veli Câmîine getirilmişti. Oradan Meclise gelindi. O zaman Ali Şükrü Beyin gazetesi (Tan) buradaki kalabalığı 40 bin olarak belirtmişti.

Buradan al bayrakla süslü otomobil içinde cenâze Trabzon'a doğru vola çıkarken. Hüseyin Avmi Bey, "Ey Trabzon çocukları! Sana albayraklı bir gellin gönderiyoruz" demişti. Ankara'dan 30 kilometre uzaklıktaki Ravlı köyüne varınca Lazistan mebusu Mehmed Necatî Bey (eski derişâmlardan) ayrılış esnâsında, bir nutuk irad etti. Bu heyecanlı nutkun bazı kısımları şöyledi:

**"SENİN KABRİN
KALB-İ
MİLLETTİR"**

ELVEDA ey millet şehidi! Elveda ey hürriyet kurbanı! Bugün artık cismin ebediyen bizden ayrılıyor, aramızda bir arslan gibi bir tımsal-ı hamîyyet ve şecaat gibi do-

Topal Osman, câhilliğinin kurbanı oldu

"Ey mübârek hürriyet şehidi ne mutlu sana ki, mezarın vatanın sine-i, milletin kalbi oldu.

"Sana kıyan eller, senin boynuna kement atan canavarlar, senden ne isterlerdi? Sen ki dünyada herkese iyilikten başka bir şey yapmamışın.

"Ey büyük şehid-i hürriyet, o kemend sana değildi. O kemend milletin boynuna atılmak istenmişti. Sen buna rıza gösterseydin ölmeyecektün.

Ey Şükrü'nün mâtemli diyanı, ey hüzünler içinde gözyaşları döken fedâkâr Trabzon! Sizin, en kıymetli evlâdınızın cenâzesini size gönderdiğimizden bizi affediniz.

"Haydi ey mübârek hürriyet kurbanı! Geçtiğin yerlere feyz-i hürriyet saçarak âşîyan-ı saâdetine şân ve şerefle vâsıl ol. Elveda ey millet şehidi! Elveda ey hürriyet kahramanı! Lillâhil Fâtûha!"

Necatî Bey, bu nutku irad ederken hem kendisi ağlıyor, hem de orada bulunan ve dua eden bütün Ravlı halkı ve şehid-i mağfurla birlikte giden Lazistan ve Trabzon mebusları Ziya Hürşid, Dr. Abidin, Nebizâde Hamdi Bey-

Ali Şükrü Bey'in yakın akrabalarından olan Hasan Atabay, Ali Şükrü'nün mezarı yok olmak üzereyken, basit de olsa bugünkü şekilde muhafaza ettiklerini anlatıyor.

ler de hüngür hüngür ağlıyorlardı.

TÜRBESİ BİLE YOK

Alı Şükrü Bey'e bir de Trabzon'da cenâze merâsımı tertiplenmiştir. Burada da görülmemiş bir kalabalık cenâzeye iştirak etmiştir.

Ali Şükrü Beyin yakın akrabalarından Hasan Fehmi Atabay, Topal Osman'ın Giresun'un en güzel yerine defnedildiğini belirterek, şöyle demektedir:

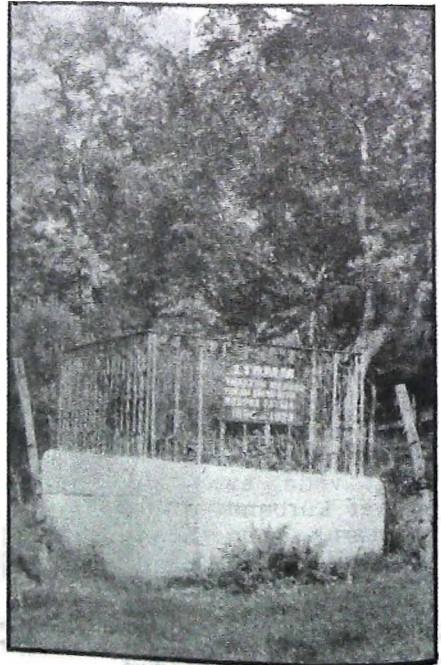
"Toplar moplar birşeyler yaptılar oraya. Bak Ali Şükrü Bey'e hâlâ bir mezar yapılmadı. Hepten kaybolmak üzereyken belediyeye müracaat ettim. O zamanki Reis Sund Bey (Oyman) ile birlikte işte şimdiki basit şeyi yaptırabildik. Meclis, kararıyla Ali Şükrü Beyin çocuklarına o günkü parayla beşer bin, hanımına üç bin lira verilecekti. Demek hepsi 18 bin lira. Bu para verilmemiştir. Gerek hanımı gerekse çocukları çok büyük zaruret çekmişlerdir. Neleri varsa sattılar. O parayı alsalardı rahat ederlerdi. Hey gidi adam! Mebus olmaya geldiği zaman Trabzon'da Çarşı Câmiinde vaaz etmiş, hocalar Arapçasına ve bilgisine hayran kalmışlardı. Şimdi öyle adamın çocukları perişan oluyor. Hâlâ bak." (Kadir Mısıroğlu, Ali Şükrü Bey, s.263, 266-267)

UNUTTURMA GAYRETLERİ

Alı Şükrü Bey'e karşı resmi tarihin aldığı tavır, onu yokluğa mâhkûm etmek şeklindedir. Birçok kaynak, onun hakkında susmayı tercih etmiştir.

Atatürk'ün Nutuk'unu inceleyenler, bir çok fer' meseleden bahsedildiği halde Ali Şükrü Beyin mâruz kaldığı

Ali Şukru Bey'i unutturma. Topal Osman'ı yüceltme gayretleri her zaman devam etmiştir. Mazlum Ali Şükrü'yü ademe mâhkûm eden resmi tavır, mezarda da tesirini göstermiştir. Topal Osman için âbide mezarlar yapılırken, Ali Şükrü'nün yüzüne bakılmamış, basit parmaklıkla muhafazayı da akrabaları yapmıştır.

sukastten bir tek kelime bile bahsedilmediğini hayretle görürler. Bir çok ansiklopedi ve yakın tarihle ilgili eserlerde Ali Şükrü Bey maddesine rastlanmaz. bunlar arasında en tipik örnek Meydan Larousse isimli büyük ansiklopedidir. bu ansiklopedide Ali Şükrü Bey maddesi yoktur: ismi ise ancak Topal Osman maddesinde geçmektedir.

Resmî tarihin ve kaynaklarımızın ona karşı takındığı bu menfi tavrın en başta gelen sebebi, onun dindar ve muhafazakâr oluşudur. Devrin adamlarına temennâ çakmaktan "büyükler" listesine giren ve hemen herkesin adını duyduğu Falih Rıfkı Atay, onun hakkında şöyle der:

"Ali Şükrü bir deniz kurmayı olduğu halde [mâneviyatçı grubunu] azınlıktan biriydi. 36 yaşında Meclise

gelmişti. Cüretli ve atılgandı. Bir sağlık kânunu tartışmasında, 'Kadınlarımızdan ne ister bunlar? Yüzlerini açtırmayacağız' diye haykırmıştı. Men'-i Müskirat adlı içki yasağı kânunu deniz kurmayı Ali Şükrü'nün teklifiyle bir şeriat kânunu olarak çıkmıştır." (Çankaya, s.261-262)

Ali Şükrü Beyin şehid edilmesinden sonra muhâlefetin sesi biraz daha kesilmişti. Daha sonra Meclis 1 Nisan 1923'de, yani Ali Şükrü'nün vefatından 4 gün sonra seçim kararı aldı. Seçim neticesinde, sayıları 1. devrede 60 civarında olan muhafazakâr mebusların teşkil ettiği "İkinci Grup"tan sadece üç kişi Meclise girebilmiştir. Meclis artık "dikensiz gül bahçesine" dönmüştür. Sıra hilâfetin ilgâsına ve diğer inkılaplara gelmiştir.

Tek Parti Seçimleri

"Tâyin"ın adını seçim koymuşlardı

1950 öncesinde, ülkenin yegâne partisi CHP olduğuna göre, kaç parti arasında tercih yapılyordu ki, buna seçim denebilsin? Atatürk'ün ve ondan sonra İsmet İnönü'nün tâyin ettiği adamların, millete tasdik ettirilmesine seçim denir mi? CHP'den sonra kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının kapatılması ve Serbest Cumhuriyet Fırkasının kendi kendisini feshe zorlanması, "cumhuriyet" prensipleriyle izah edilebilir mi? Serbest, hür ve eşit şartlarda yapılmayan, "açık oy gizli tasnif" usûlüne göre gerçekleşen ve adli kontrolden uzak seçimlerle milli irâde tecelli eder mi? Tek adamların tâyin ettiği mebusların aldığı kararlar, çıkardıkları kânunlar ve gerçekleştirdikleri icraatlar meşrû sayılabilir mi? Bugünkü demokrasi anlayışına aykırı olan sözde seçimlerle teşkil edilen Meclislerin çıkardıkları inkılâp kânunları meşrû mudur? Bunların millet tasvibine sunularak demokratikleştirilmesi gerekmez mi? 1946 seçimlerinde CHP'nin gerçekleştirdiği sandık hileleri, baskılar, işkenceler Demokrat Partiye neler kaybettirdi? Senirkent'te bir faciaya dönüşen işkencelerin sebebi neydi? Ve aydına düşen vazife...

Milletin irâdesi değil,

şahısların keyifleri geçerliydi

Cumhûriyetin adı var kendi yok!

MUSTAFA Eken. mebus olacağını rüyasında görse inanamazdı. Babası Hasan Efendi gibi o da bir çiftçiydi. Konya'daki çiftliğinde kendi hâlinde çalışır; bahçıyla, koyunuyla, kuzusuyla uğraşarak gül gibi geçinip giderdi. Onun, günlük siyasetin hayhuyundan uzak hayatı, 1931'de, bir ilkbahar gecesi değişti. Bir gece geç saatlerde kapıya dayanan jandarmalar Mustafa Eken'i istiyordu. Ne olmuştu da jandarmalar gelmişti? Bir vukuat mı vardı? Hayır! Hiç bir vukuat yoktu. Jandarmalar, Fahraddin Paşa'nın Mustafa Eken'i istediğini, Meclise gidip mebus olacağını söylüyorlardı. Sabaha kadar beklemeye bile vakitleri yoktu. Mustafa Eken, mebusluğu kabul ediyor, ancak, "Bâri evimde sabahlayın, hazırlanayım" diye ısrar ediyor, fakat bir türlü dinletemiyordu.

Jandarmalar, kesin kararlıydılar. Mustafa Eken'i bu gece Fahraddin Paşa'ya teslim edecekler, o da Ankara'ya gönderecekti. Çünkü Atatürk'ün

emri böyleydi. "Meclise çiftçilerden, köylülerden, işçilerden mebus sokacağım" demiş. Fahraddin Paşa da Atatürk'ten aldığı emir gereğince, Mustafa Eken'i mebusluğa uygun bulmuştu.

Mustafa Eken, kendisinininkine benzer usullerle seçilmiş yüzlerce arkadaşından sâdece birisi. Mecliste 8 yıl bulunmuş, kânunlar çıkarken parmak kaldırmış, cumhurbaşkanı seçmiş, millet adına kararlar almış bir mebus. Ancak millet tarafından seçilmemiş, yine kendisinin "diktatör" diye vasıflandığı Atatürk tarafından tayin edilmiş.

MECLİS MİLLETİN Mİ?

BELİRLİ bir devre için "teşri" (yasama, kanun çıkarma) vazifesini yerine getiren Meclis, alelâde bir meclis değildir. Burası kurulduğu günden beri "Millet Meclisi" olarak anılagelmıştır. Zaten cumhuriyetin mânâsı, milletin, seçtiği temsilciler vâsıtasıyla ülkeyi idâre etmesi demektir. Bina-

enaleyh millet meclisleri, milletün irâdesiyle teşekkül etmelidir.

İleri demokrasilerde millet meclisinin teşekkülünü sağlayan seçimler hür, serbest, açık ve eşit şartlarda yapılır. Bu hususiyetleri taşımayan seçimlerin millet irâdesini aksettirdiği söylenemez. Milletün irâdesinin tecelli etmediği meclislerin "millîlik" vasfı da yoktur.

Bugün dünya yüzünde "cumhuriyet" adıyla anılan bir çok ülke olmasına rağmen, gerçek demokrasiyle idare edilen ülkeler çok azdır. Ülkemizin cumhuriyet idâresine geçtiği yılın üzerinden 66 yıl geçmesine rağmen, hâlâ demokrasi tartışmalarının yapılması göstermektedir ki, tam ve gerçek bir demokrasi henüz oturtulamamıştır.

Biz bu bölümde, ilk Meclîsin teşekkülünden başlayarak, tek partî devrindeki seçimleri, çok partîli hayata geçişi, 1946 seçimleri ve sonrasında Demokrat Partîliyle yapılan zulümleri, bilhassa Senirkent Fâciasını ele alacağız. Mevzumuzu işlerken başta ilk örneğini verdiğimiz Mustafa Eken'lerden, Atatürk'nün mebuslarından, İnönü'nün milletvekillerinden örnekler sunacağız.

İLK MECLİS

I 919 yılı sonunda yapılan seçimle Osmanlı Meclîs-i Meb'ûsânı meydana gelmişti. Fakat, bu Meclîs İstanbul'un İngilizler tarafından işgali üzerine fillen ça-

lışamaz duruma gelmiş, 18 Mart 1920'de de kendi kendisini feshetmişti. Bu esnâda Anadolu'da bulunan Mustafa Kemal Paşa, Heyet-i Temsilîye adına bir beyannâme yayınlayarak, Ankara'da toplanan meclîsin nasıl bir seçimle meydana getirileceğini tesbit etti. 19 Mart 1920 tarihli bu "İntihab Hakkındaki Tebliğ", kordü kumandanlarına, vilâyetlere,

Serbest seçimler demokrasinin temeli

23 Nisan 1920'de açılan ilk Meclîste toplanan mebuslar, 1960'ye kadar yapılan seçimlerin en demokratik olanıyla seçilmişlerdi.

müstakil livâlara sesleniyor ve Ankara'da, fevkalâde salâhiyetlere sahip bir Meclîsin toplanacağını duyuruyordu. Buna göre, yeni bir seçim yapılacaktı. Ayrıca, İstanbul Meclîs-i Meb'ûsânının üyeleri de Ankara'ya davet ediliyordu.

SEÇİM USULÜ

I STANBUL Meclîs-i Meb'ûsânından gelecek olanlar dışındaki yeni temsilciler, 1876 tarihli İntihâb-ı Mebusan Kânûnuna göre seçileceklerdi. Her livâ bir seçim çevresi kabul ediliyor ve beşer

üye seçilmesi esas alınıyordu. Bu seçimin, iki dereceli, gizli ve mutlak çoğunluk esasına göre, meclisin 15 gün içinde Ankara'da toplanmasını sağlayacak bir süratle yapılması istenmişti. Mesuliyet, ilgili yerin en büyük mülki amirine aitti. (Livâ, Osmanlı devlet sisteminde eyaletten küçük, kazadan büyük idare birimine deniyor.)

Bahis mevzuu tebliğe uygun olarak 232 mebus seçildi. Ayrıca Osmanlı Meclis-i Meb'ûsânından gelen 92, biri Yunanistan'dan diğerleri Malta'dan kaçan 14 mebus da Ankara'ya geldi. Bu Meclise sonradan da katılmalar oldu.

23 Nisan 1920'de açılan TBMM'de, her görüş ve düşünceden kimseler vardı. Muhafazakârlar, din âlimleri ve hocalar da büyük bir yer tutuyor-du.

Teşekkül şekli 1950'ye kadarki devrenin en demokratiği olan 1. Meclisin müzâkereleri de büyük ölçüde serbest ve demokratik ölçülere uygundu. Yerine göre en ateşli ve sert tartışmaların cereyan ettiği 1. Meclisin bu yönü ayrı bir inceleme mevzuudur.

2. MECLİSİN TEŞEKKÜLÜ

1950'YE kadar ülke idâresini yürüten CHP; Anadolu ve Rumeli Mûdâfaa-i Hukuk Cemiyetlerini, Meclisteki 1. Grubu, onun da Halk Fırkasını meydana getirmesiyle 9 Eylül 1923'de ortaya çıkmıştır.

TBMM'deki Birinci Grup, M. Kemal Paşa'nın başkanlığında idi. Hükümet başkanı ve bakanların çoğu Birinci Gruptandı. Mecliste bir muhalefet grubu olarak çalışan İkinci Grup

ise Hüseyin Avnî, Ali Şükrü, Çolak Selâhaddin, Ziyâ Hurşid Beyler tarafından temsil ediliyordu.

Meclisin kuruluşundan beri bu iki grup arasındaki görüş ayrılığı ve tartışma eksik olmamıştı. Dindar ve millî menfaatlardan taviz vermeyen İkinci Grup, Batı eskânını ve Garplılaştırmayı savunan Birinci Gruba her zaman muhalefet etmiş, mânevi ve mülki hususları savunmuştu.

1950 öncesinin en demokratiği ilk Meclisti

ALİ ŞÜKRÜ BEY— M. Kemal'in Muhâfız Komutanı tarafından öldürülmüş, İkinci Grup büyük bir darbe yemiştir.

İki grup arasındaki tartışmalar bilhassa 1923 Mart'ındaki Lozan müzâkerelerinde yoğunlaşmıştı. İkinci Gruba bağlı mebuslar, Lozan Anlaşmasının Millî Misak'tan tâvizi netice verdiğini belirterek, muhalefet etmişlerdi. Meclisteki münakaşalar, çok sert olmuş, bir keresinde Trabzon mebusu Ali Şükrü Bey ile Mustafa Kemal Paşa birbirlerinin üzerlerine yürümüşlerdi.

İkinci Grubun liderlerinden Ali Şükrü Bey'in, M. Kemal Paşa'nın Münâfız Kumandanı Topal Osman'a öldürtülmesinden sonra, İkinci Grup büyük bir darbe yemiştir. Ali Şükrü Bey'in 27 Mart 1923'te kaybolmasıyla başlayan endişeler, ancak 2 Nisan'da kesin gerçeğin, yani Ali Şükrü Bey'in bir suikast neticesi öldürülmesinin, hükümet tarafından açık-

lanmasıyla sona ermiş, bu defa da endişeler, yerini İkinci Grubun şiddetli tepkisine terketmiştir.

GÜDÜMLÜ SEÇİMLER

Ali Şükrü Bey'in öldürüldüğünün öğrenildiği tarihten bir gün öncesi çok mühim bir gündür. Zîrâ Meclis, 1 Nisan 1923'de kendisini feshederek, seçim kararı almıştır. M. Kemal Paşa-

SAYFALAR ARASINDA

Recep Peker ne demişti?

I

SMET İnönü'nün yoksa köylülere çektiğini kimse çekmedi. 1945'lerde İkinci Dünya Savaşı yılarının yarattığı seferberlik günlerinde İnönü, ordunun laşesini küçük topraklı köylülerin sırtına yıktı. TMO aracılığıyla yaptığı alımlarda da büyük köylünün malını dış piyasalarda değerlendiren onları zengin etti.

Bu yüzden 1946'da başbakanlardan Recep Peker, Kütahya'da seçim konuşması yaparken meydana toplanan köylüler, 'Acız... Acız...' diye bağıldılar. Recep Peker de köylülere 'Pasta yit'in' demedi. Onlara 'Açsanız... Bok yit'in' diye seslendi. Köylüler İnönü'nün tarım politikasına sandıkta cevap verdiler. Onu iktidardan düşürüp yerine Adnan Menderes-Celal Bayar'ı getirdiler.

Menderes-Bayar dönemi, köylüleri traktörle tanıştırdı. Marshall yardımıyla gelen dış

destekte köylüler traktör sahibi oldu. Traktör ekilebilir alanları genişletti. Köylüler tarlalarına tarla kattılar. Gelirleri arttı.

Süleyman Demirel iktidar olduğunda artık tarımda ekilebilir alan sınırına gelinmişti. Yapılacak şey, aynı topraktan daha çok verim almaktır. Büyük çaplı dış borçların yardımıyla entansif tarıma geçildi. Köylü gübreyle tanıştı. Barajların bitmesiyle elektrik ve kanallardan gelen suya kavuştu. Demirel, Hazine parasıyla köylünün ürününü destekledi. Köylü de bunların karşılığını Süleyman Demirel'e verdi.

Necati Doğru
Milliyet
27 Şubat 1989

nın isteği istikametinde gerçekleşen bu kararın temel sebepleri arasında. 1. Meclisin Lozan Anlaşmasını kabul etmeyeceği endişesi bulunuyordu.

Elbetteki iki grubun anlaşamadığı hususlar sadece Lozan barış görüşmelerinden ibaret değildi. Yenilenen bir seçimle ikinci Gruptan kurtulmak ve Meclisteki muhalefet yok edilmek isteniyordu.

Seçim kararının alındığı tarihten iki gün sonra geçici bir seçim kanunu yapılmış, 10 Nisan 1923'de. Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Reisi sıfatıyla N. Kemal Paşa, Meclisteki Grubunun Halk Fırkasına dönüşeceğini açıklayan Dokuz Umde Beyannamesini yayınlamıştır.

1923 seçimleri de iki dereceli seçimlerdi. Buna göre, en az 18 yaşında bulunan erkek seçmenler, müntehib-i sâni denilen ikinci seçmenler için oy kullanıyor, mühteb-i sâniler de, merkez tarafından tesbit edilmiş olan adayları seçiyorlardı.

1923 seçimlerini "güdümlü" olarak vasıflandıran Mete Tunçay, "Tek Parti Yönetiminin Kurulması" isimli kitabında, şu değerlendirmeyi yapıyor:

"TBMM'nin yeni dönemi için yapılan iki dereceli seçimlerde, Mustafa Kemal Paşa, yalnız Birinci Grup üyelerinin kazanması için büyük bir çaba harcamıştır. (s.53). Seçimlerde yalnız İkinci Grup üyelerinin değil, eski İttihat ve Terakki ileri gelenlerinin de ayrıca varlık gösterememeleri sağlanmış ve bu güdümlü seçimler, beklenileceği üzere, ARMHC/HF [Anadolu Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri/Halk Fırkası] adaylarının kesin başarısıyla sonuçlanmıştır. Bağunsız bir kaç milletvekilinin dışında, seçilenlerin hepsi bu örgüttendi. Bağunsızlar da (örneğin, Eskişehir mebusu Emin Bey [Sazak]) daha sonra Halk Fırkasına katıldılar. Bir tek, Gümüşhane milletvekili Zeki (Kadirbeyoğlu) [Hilâfetin İlgasına karşı çıkan mebus] muhalif olarak kaldı. Böyle olmakla birlikte, ikinci dön-

ALİ RIZA EFENDİ— İkinci Grubun tasfiye edildiği 1923 seçimlerinde Meclise girmeyi başarmıştı.

1923 seçimleri M.Kemal Paşa'nın güdümünde yapıldı

MEHMET BEY— Birinci Grubun "safasıyle" biten seçimden sonra ikinci Meclise girebilmişti.

min başlarında da (ilk bir buçuk yıl boyunca) bütünüyle uysal bir meclis yaratılamamıştır. (s.55-57)."

Seçimler neticesinde İkinci Grubtan (çeşitli kaynaklarda sayıları 66 ile 126 arasında belirtiliyor) oldukları sanılan iki kişi Meclise girebilmiştir. Bunlar, Amasya mebusu Ali Rıza Efendi ile Biga mebusu Mehmet Beydir.

M. KEMAL'İN GAYRETLERİ

1 923 seçimlerinde kimlerin mebus namzedi olacağıyla Mustafa Kemal Pa-

şa bizzat ilgilenmiştir. Halk Fırkası çizgisinde olmayan kimselerin adaylığını kabul etmemiş, aday olmasını istemediği kimseleri çeşitli tedbirlerle vazgeçmeye mecbur etmiştir. İkinci gruba temâyüllü olan Ali İhsan Paşa'nın yeni seçimlerdeki teşebbüsü hakkında Mete Tunçay, şunları kayd ediyor:

"Birinci Dünya Savaşının ünlü komutanlarından Ali İhsan (Sabis: 1882-1957) Paşa, Malta esaretinden kaçıp Anadolu'ya gelince, Garp Cephesindeki Birinci Ordu Komutanlığına atanmış, fakat Cephe Komutanı İsmet Paşa ile geçinemediği için bu görevinden açığa alınmış. Atatürk'ün Büyük Nutuk'ta Meclisteki muhâlif grup rüşdesâsıyla irtibat ve muhâberatta bulun-

duğunu' (s.670) ileri sürdüğü bu zat, yeni seçimlerde milletvekilli olmaya çalışmışsa da başaramamıştır. Anılarında (Harp Hâtıralarım, 5. cilt: Istiklal Harbi, s.381), İzmir, Konya ve İstanbul'dan adaylığını koyduğunu, Mustafa Kemal ve Kâzım Karabekir Paşalara birer mektup yazdığını, Müdâfaa-i Hukuk Riyasetine de dilekçeyle

başvurduğunu açıklıyor ve fakat baskı altında geçen bu seçimlerde kendisinin kazanamayacağını şu olay dolayısıyla önceden anladığını belirtiyor:

"Konya Müdâfaa-i Hukuk âzasından Moytapzâ-

de Rıfat Bey, 25 Mayıs'ta bir beyannâme neşrederek eski mebuslara rey verilmemesini, milletin hukukunu iyi anlayıp müdâfaa edecek liyakatlı eşhas intihabını tavsiye etmiştir. Mustafa Kemal Paşa bundan haberdar olunca kendisine açık telgrafla, 'Konya'da iken ittihadı tavsiye ettiği halde nifakı mucip harekette bulunmasını takbih ederek istifâ etmesini' tavsiye etmiş; Rıfat Bey, (Raporum postadadır. Bunu aldıktan sonra hüküm vermenizi ricâ ederim) cevabını vermiş. Mustafa Kemal Paşa buna karşı yenisinden (Raporlarınızı aldım. Fikrim değişmedi. Beyannâmeniz nifakı muciptir. Hiyanet-i Vataniye Kânununa temas eder. İstifânız lâzımdır) diye ikinci bir telgraf çekmiş. Bunun üze-

1923 seçimleri, askeri bir idârede, serbest olmayan bir ortamda, M. Kemal Paşa'nın baskısı altında gerçekleşmişti.

M.Kemal, Ali İhsan Paşa'nın mebus olmasını engelledi

rine korkan Rifat Bey (Emrinize serfuru ederek istifâ ettim) mukabelesinde bulunmuş.' (s.382)

"Ali İhsan Paşa. Mustafa Kemal Paşa'nın kendi hakkında mürteciyâne propaganda yaptığı gerekçesiyle sürekli olarak izlenmesi için verdiği üç gizli askeri emri de yayımlamaktadır. (s. 376-377). Bunlara göre [Ali İhsan Paşa] 'Mustafa Kemal Paşanın şurada burada Halifenin resmini indirttiği'ni söylüyormuş.

"Ali İhsan Sabis. 1925 yılı başlarında İstanbul'daki bir ara seçimde gayri resmi TCF [Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası] adayı olarak yine şansını deneyecek, ama CHF adayı Dr. Hakkı Şinasi Paşa'ya yenilecektir." (Mete Tunçay, Tek Parti Yönetiminin Kurulması. s.56)

ASKERİ TAKİP

YUKARIDA bahsedilen M. Kemal Paşa'nın, Ali İhsan Paşa'yı takip ettirmek için verdiği emirlerin birisi 10 Nisan 1923 tarihini taşımaktadır ve şöyledir:

"Suret Garp Cephesi Kumandanlığına

"Son zamana kadar Konya'da iğfal-kâr vaziyeti ve mürteciyâne propagandası ile cümleden nazarı dikkatini celbeden Ali İhsan Paşa. İzmir'e esnâyı seyahatinde bir çok zevata ve hattâ çok yakın ve kıymetli arkadaşlarımıza, âcizlerinin Balıkesir'de ve şurada burada halifenin resmini indirttiğinden bahis ile beyanatta bulunduğu anlaşılmıştır. Bu zaun Konya muhitinde gördüğüm gibi İzmir muhitinde de eikârı teşviş edici [şikâretli kanştıncı] ahval ve etvarda buluna-

ALİ İHSAN PAŞA— 1923 seçimlerinde mebus namazdi olmak istemiş, ama M. Kemal'in ciddi engelleriyle karşılaşmış.

cağına şüphe yoktur. Şimdi intihabat [seçim] münasebetiyle içinde bulunduğumuz devrenin nezâket ve ehemmiyeti malûmu sâmilidir. Gerek Ali İhsan Paşa ve gerek mümâsilleri [benzerleri] hakkında İzmir'de ciddi tedâbir alınmasını hassâten ricâ ederim." (Ali İhsan Paşa, Harb Hâtıralarım. c.5, s.376)

Yukarıdaki ifâdelerden muhafazakâr kimselere "mürteci" yaftasının yapıştirilmasının yeni olmadığını görmekteyiz. Yukarıdaki tâkip emrini veren M. Kemal Paşa, "Başkumandan" sıfatını taşımaktadır. Aynı kaynaktan kaydedilen diğer iki askeri emirde Fevzi Paşa ile İzzeddin Paşa'ya âittir. Verdiğimiz bu tek örnek, 1923 seçimlerinin, sivilleşmemiş bir idarede, serbest olmayan bir vasatta, muhalifler baskı altında tutularak gerçekleştirildiğini göstermektedir.

SEÇİM Mİ, MERASİM Mİ?

DOÇ. Dr. Şirin Tekeli, Cumhuriyet devresindeki seçimlerle ilgili olarak şu değerlen-

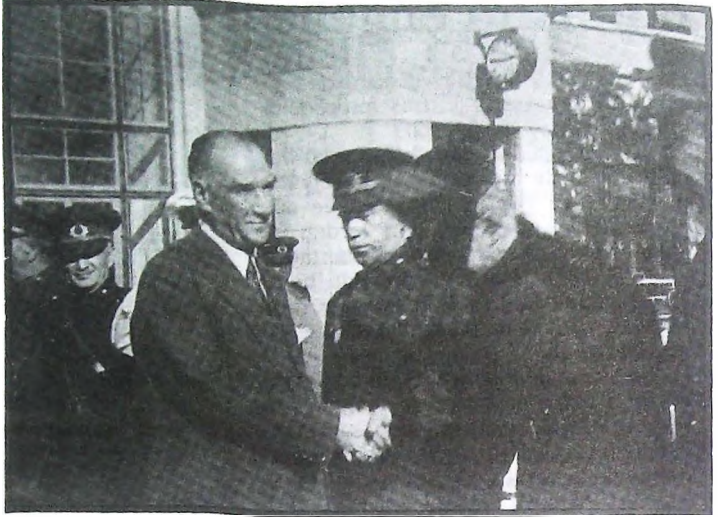
"Dostlar alışverişte görsün" denip sadece göz boyanıyordu

dirmeyi yapmak-
tadır:

"Cumhuriyet döneminde yapılan seçimleri iki grupta toplamak mümkündür:

Demokratik olmayan oylamalar (1923-1946) ve demokratik seçimler (1950-1983). Bunlardan 1927'den 1946'ya değin, sonuncusu hariç, düzenli biçimde dört yılda bir yapılan ve Türkiye Büyük

Millet Meclisi temsilcilerini halkoyuna sunmayı amaçlayan 6 seçim, seçimlerin uyması gereken temel kuralları yönünden demokratik olarak nitelenemeyeceği gibi, daha önemlisi, bu oylamalar, siyasi iktidarı biçimlendirmek yönünden pek fazla sonuç doğurmayan, bu anlamda seçim tanımına pek uymayan, daha çok törensel nitelikte süreçler olmuştur. Gerçekten de bu seçimlerin hepsinde adaylar, tek parti CHP tarafından belirlenmiş ve gerçek siyasi mücadele, parti kademelerinde aday olabilmek için verilmiştir. Buna karşılık seçmenlerden beklenen, partinin saptadığı adayları onaylamanın ötesine pek gitmiyordu. Bu anlamda, tek bir kişi için değil, bir kurulun tüm üyeleri için bir plebisite benzeyen bu oylamalarda, partinin saptadığı adayların hepsi 'seçilmiş' ve Mecliste yerini almıştır." (Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c.7, s.1801-1802)

AÇIK OY, GİZLİ TASNİF

GERÇEKTEN de tek parti seçimlerine "seçim" denmesi bile mümkün değildir. Zira seçim, "çok namzetten birini tercih etmek"tir. Tek parti devrinde CHP'den başka bir parti yoktur ki, seçim yapılmış olsun. Bunlar, ülkenin cumhuriyetle idare edildiği iddiasını vesikalandırmak için yapılan sunî gayretler ve merâsimlerdir.

Tek parti devrindeki seçimlerin yapılış şekli de demokratik ülkelerdeki "seçim"den tamamen farklıydı. Bu devrede seçimler iki dereceliydi. Buna göre, müntehib-i evvel denen vatandaşlar, asıl adayı seçecek müntehib-i sânileri tesbit ediyor, müntehib-i sâniler de CHP tarafından adaylığı kabul edilen kimselerin "mebusluğunu" tasdik ediyorlardı. Bu devrede yapılan seçimler bir kaç gün sürmekte, sandık anahtarları bu müddet içinde merkez idare tarafından tayin

edilmiş bir kişi olan 'seçim heyeti reisi'nde bulunmaktaydı. Oylar açık verilmekte, tasnif gizli yapılmaktaydı. Sandık, adli kontrolden mahrumdu.

Valiler, CHP'nin il başkanları, kaymakamlar da ilçe başkanları idi. Sandığın anahtarı teslim edilen kişi, oyların üzerinde dilediği gibi oynayabiliyordu. Oyların açıktan atılması vicdanlar üzerinde bir baskı meydana getirirken, gizli olarak sayılması da, netice hakkında şüpheler doğurmaktaydı. Demokratik seçimlerin uyması gereken en temel prensiplere uyulmayan bu devredekî seçimlerin demokratik olmadığı açıktır. Osmanlı Devletinde bile, gizli oy, açık tasnif esası tatbik edildiği düşünülürse, yeni Türkiye'nin cumhuriyetten ne kadar uzak olduğu anlaşılır.

MUHÂLEFETİ EZME VASITALARI

TEK parti devrinde iki defa çok partili sisteme geçiş hâdisesi yaşanmış, ancak bunların gerçek demokrasiye geçme niyetinden ziyâde, Halk Fırkası içindeki muhâlefetî ezme hedefi taşıdığı acı tecrübelerle ortaya çıkmıştır. 1924'de kurulan Terakkîperver Cumhuriyet Fırkası hiç bir seçime katılamadan kapatılırken, 1931'deki Serbest Fırka ise o yıl yapılan mahallî seçimlere katılmış, halkın gösterdiği büyük destek ve alâka CHP'liîlert ü-

FEVZİ PAŞA— Adaylık için başvurmuş Ali İhsan Paşa'nın takibi için emir varusları arasında bulunuyordu.

Yapılanlar seçim değil tasdikti

kütmüş, neticede o da kendi kendisini feshetmiştir. (Mevzuyla ilgili bakınız: Yakın Tarih Ansiklopedisi, c.2, s.161-249).

1927 SEÇİMLERİ

MUSTAFA Kemal Paşa, kurulduğundan beri Cumhuriyet Halk Partisinin Genel Başkanıdır. Ancak genel başkanlık vekilliğini, aynı zamanda Başbakan olan İsmet Paşa yürütmektedir.

Daha önce de kaydettiğimiz gibi, İkinci Meclisin ilk birbuçuk yılında da muhâlefet eksik olmamıştır. Bunun için diken-siz gül bahçesi meydana getirme arzuları çok cüz'î olsa da zarar görmüştür. Bunu önlemek için 1927 yılında yapılacak seçimler öncesinde bir

tüzük değişikliği yapılmıştır. Daha önceki tüzükteki, CHP Büyük Divanının İdare Heyetleriyle yazışarak milletvekillerini tesbit etme usulü kaldırılmış, onun yerine mebus namzetlerini bizzat M. Kemal Paşa'nın tek başına seçeceği esası getirilmiştir.

HÂKİMİYET MİLLETİN Mİ?

ARTIK bundan sonra parti içindeki şekli istisnâ ve demokrasi ortadan kalkmış, her şey M. Kemal Paşa'nın arzusuna tâbi olmuştur. Bütün adayları o seçecek, arzu ettiğini mebus yapacak, vatandaş ikinci seçmenleri tâyin edecek, onlar da M.

Kemal'in tesbit ettiği adayları "tasdik" edecek, böylece ülke "cumhuriyetle" idare edilmiş olacak "halk, kendi kendisini" yönetecektir.

Kendilerini, yine kendilerinin "seçtiği" temsilciler vasıtasıyla "idare eden" vatandaşlar, böylece demokrasinin "ne büyük nimet" olduğunu görecekler. "Hâkimiyetin kayıtsız şart-sız milletin olduğu" gerçeği her seçimde tekrar idrak edilecek, millet bir "sürü" değil, reyine başvuru bir "vatandaş" olduğunu anlayacak, her 23 Nisan'da "Milli Hâkimiyet Bayramı" kutlanacak, bunun üzerine nutuk atılacaktır.

Herşey bununla kalacak değildir elbette. Ülkenin bu güzel "cumhuriyet"li yıllara gelinceye kadar neler çektiği, padişahların ülkeyi keyiflerine göre yönettiği, onların asuğunun astuk, kestüğünün kestik olduğu, vatan-daşın cumhuriyetin kıymetini bilme-si gerektiği de anlatılacak, mevcut idarenin en güzel idare olduğu iddiâ edilecektir.

Bütün bunlar olurken, hiç bir muhâlefet olmayacak mıdır? Elbette çeşitli kıpırdanmalar, başkaldırmalar, kaynamalar olacaktır. Fakat ordu üzerinde nüfuzu olan idareciler, Takriri Sükun kânunlarıyla, Isuklâl Mahkemeleriyle herşeyi süt liman edeceklerdir. O zaman "Gık" diyenin dar-ağacında sallandığını gören vatandaşın sesi kesilecek ve her dört yılda bir sandık başına gidip "demokratik tasdik" vazifesini yerine getirecektir.

SEÇİM NETİCELERİ!

I 927 yılında yapılan milletvekilli seçimlerindeki adayların hepsini Mustafa Kemal Paşa tesbit etmiştir. Seçimlerle ilgili gazete haberleri enteresandır. Cumhuriyet gazetesinin 2 Ağustos 1927 tarihli nüshasında yer alan bir haberde, "Gazi, İsmet ve Kâzım Paşalar Hazeratı Beşiktaş ve Adalar'dan müntehib-i sâni namzedidirler. müntehib-i sâni intihâbının (seçiminin) ilk neti-

cesi: kâmilen fırka namzetleri kazandılar" denilmektedir. Sanki başka fırka varmış gibi "kâmilen fırka namzetleri kazandılar" şeklinde bir ifade kullanılması gariptir.

Aynı gazetenin ertesi günkü nüshasında, "Biz hepimiz reylerimizi Gazi'mizin fırkasına verdik" denmekte, Ayaza-

İSMET PAŞA— CHP'nin genel başkanı M. Kemal, genel başkan vekilliğini de ona vermiştir.

Tek parti adaylarını tasdik etmeyi seçim diye yutturuyorlardı

ğa müntehib-i evvellerinin Heyet-i Teftişiyeye gelerek harâretli tezâhürat yaptıkları belirtilmektedir. Bu haberde, sanki Gazi'nin fırkasından başka bir fırka varmış gibi, "Reylerimizi Gazi'mizin fırkasına verdik" şeklinde bir ifadenin yer alması da, demokrasinin ne olduğunu bilen kimseleri kahkahalarla güldürecek cinstendir.

Seçimlerle ilgili iki haber de şöyle: "Şehrimizde müntehib-i sâni intihâbâtı başladı. Dün binlerce müntehib-i ewvel reylerini attular." (Cumhuriyet, 7 Ağustos 1927)

"İntihâbâtın birinci safhası bitiyor: 15 Ağustos'ta müntehib-i sâni intihâbâtı tamamıyla bitecek ve artık iş mebusların intihâbına kalacak." (Cumhuriyet, 14 Ağustos 1927)

Daha önce de belirttiğimiz gibi o zamanki seçimlerde seçmen yaşına

gelmiş erkek vatandaşlara mütehib-i evvel (birinci seçmen) denirdi. Bunlar mütehib-i sâni (ikinci seçmen) denen milletvekillerini güya seçecek olan kimseleri tesbit ederlerdi. Onlar da Mustafa Kemal Paşa tarafından tesbit edilen isimlere isteseler de, istemeseler de oy verirler; bir yerde onları seçmiş değil, tasdik etmiş olurlardı.

İsmet İnönü ve Kâzım Özalp da, 1927 seçimlerinde Beşikaş ve Adalar'dan mütehib-i sâni namıyla seçilmişlerdi. Tabii ki "kazanmalar" ve M.Kemal'in tesbit ettiği adayları tasdik etmişlerdi.

NAMZETLER AÇIKLANIYOR

Mebusları millet değil M.Kemal Paşa seçiyordu

MEVZU-
MUZLA

İlgili bir kitapta kaydedilen şu satırları ibretle tâkip edelim:

"Mustafa Kemal Paşa Ağustos sonlarında bir beyannâme ve bir de tamim yayınlayarak; ilkiyle seçmenleri CHF'ni desteklemeye çağırmış, ikincisiyle de, seçilecek milletvekillerinin yolsuzluklara karışmalarını önleyecek bir takım kurallar koymuştur. (Hâkimiyet-i Milliye, 30 Ağustos 1927'den Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannâmeleri, s.529-33, belge: 551-552). Bunlar, daha sonra CHF Büyük Kongresinin kabul edeceği yeni tüzüğün maddelerini (m. 11923) aynen oluşturacaklardır. Cumhurbaşkanının böyle bir tamim çıkarmasının gerisinde, Bahriye Vekili İhsan (Eryavuz) Beyin, Yavuz'un onanımıyla ilgili iyiciliğinin olduğu bes bellidir. Çok geçmeden, bu skandal kamuoyunun önüne çıkarılacaktır.

"Gazi ertesi gün de bir bildiriyle seçüğü bütün milletvekilli adaylarını açıklamış, ayrıca bunları seçim çev-

relerine ayracağını söylemiştir (İbid., s.534, belge 553)." (Mete Tunçay, Tek Parti Yönetiminin Kurulması, s.178)

Demek bazı kimseler milletvekilli olacaklarını bile bilmiyorlar, belki de hiç akıllarından geçirmedikleri bir devrede M. Kemal tarafından mebusluğa münâsip görüldüklerini öğreniyorlar. Adayların, seçilecekleri seçim çevresini tesbit etme hürriyetleri de yok. Mebuslar, hangi şehrin mebusu olacaklarını, kimleri temsil edeceklerini de bilmiyorlar. Bunu da Mustafa Kemal tesbit ediyor.

**"MAÂRİF VEKÂLETİ BOŞ,
İSTER MİSİN?"**

YUKARIDA bazı kimselerin mebus olacaklarını hiç düşünmedikleri bir anda mebusluk teklifi aldıklarını kaydetmişük. Bununla ilgili bir örnek aktaralım. Başından geçen hâdiseyi tarihçi İbrahim Hakkı Konyalı anlatıyor:

"Benim iki büyük okurum vardı. Biri Atatürk, diğeri Fevzi Çakmak. Atatürk'ü henüz tanımıyordum. 'Deri Üzerine Yazılmış Haritalar' adlı kitabım yeni çıkmıştı. Okumuş. Beni çağırttı. 'İşte bilim eseri dediğin böyle olur' dedi ve alnından öptü. Ardından 'Konya mebusluğu boş, olur musun?' dedi. Arkamdan 'Maârif Vekilliği de boş, isteyiver' diye bir ses duydum. Paşa.

"Dahiliye Vekâleti intihâbât emrini verdi, yarın şehrimizde intihâbât yapılacak. Fırka namzetlerinin dâire intihâbiyelerini [seçim çevrelerini] neşrediyoruz.

"Gazi Hazretleri namzetlerin dâire intihâbiyelerini tefrik buyurdular. [Bizzat imza buyurdıkları İstanbul namzet listesi fotokopisi]" (Cumhuriyet, 1 Eylül 1927)

Havadan mebusluk ve bakanlık dağıtıyordu

'İhtiyacım var. Maarif Vekilliğini ister mısın?' dedi.

"Ben de, 'Paşam izin verirsiniz, ben ilim yolunda çalışmak istiyorum' dedim.

"O günden sonra her kitabımı izledi. Çağırttı, kitabın üzerinde tartıştık." (Gürol Sözen, Güneş gazetesi, 17 Mart 1989)

İbrahim Hakkı Konyalı'nın ifâdelelerinden anlaşıldığına göre, şayet istese hem mebus, hem maârif vekili olmak işten bile değildir. Pekî nasıl olacaktır bu iş? Konya mebusluğu boş olduğuna göre, orada bir araseçim yapılacaktır. Bunun için önce müntehib-i evveller, müntehib-i sânileri seçecekler, onlar da tek partinin adayı İbrahim Hakkı'yı tasdik edivereceklerdir. Neticede, Türkiye Cumhuriyetinde yapılan son derece "demokratik" bir seçimle, İbrahim Hakkı, Konya mebusu oluverecektir.

SEÇİMLER VE GAZETELER

ÜLKEDE sanki muhâlif partiler varmış ve demokratik bir seçim yapıyormuş gibi hareket eden gazetelerin haberlerinden örnekler vererek, bu tür seçimlere verilen basın desteğini görmüş olalım:

İBRAHİM
HAKKI
KONYALI—
Kabul
etseydi
havadan
mebus ve
bakan
olacaktı.
Ama
Atatürk'ün
teklifini
reddetti.

"Dün Ankara ve İstanbul dâhil olduğu halde 23 vilâyette intihâbât yapılmış ve fırka namzetleri müttefikan mebus intihab edilmişlerdir. [Şehrimizde 1458 müntehib-i sâninin ittîfâkı arâsıyla (oy birliğiyle)]." (a.g.g., 3 Eylül, 1927)

YA KİME OY VERECEKLERDİ?

BÜTÜN Türkiye tek bir vücut gibi Gazi'nin gösterdiği namzetlere rey veriyor." (Vakit, 3 Eylül 1927)

"İntihâbâtın kısmı küllisi [48 vilâyet] ikmal edildi." (Cumhuriyet, 4 Eylül 1927)

"İntihâbât her yerde bitti ve kâmil olan fırka namzetleri mebus oldular." (Cumhuriyet, 6 Eylül 1927)

DÜNYADA EMSALİ YOK!

B U sözde seçimler. 5 Eylül 1927 tarihli Cumhuriyet'te çıkan imzasız, ama büyük bir ihtimalle Yunus Nadi tarafından yazılan yazıda şöyle değerlendiriliyor:

"CHF'nin reisi u-mumi Gazi Hazretleri tarafından ilân olunan namzetleri her yerde billittifak mebus intihab olunuyorlar. Tarihte emsâlüne nâdir tesâdüf olunan bu vakanın Türk milletine has sebepleri ve mânâları vardır.

"CHF bu memlekette istiklâl ve inkılâp fırkasıdır. Büyük rehber ve halâskâr Gazi reise gelince, o bu fırkanın mübâddü [kurucusu] olduğu kadar, bu vatan ve milletin münâşisidir [meydana getiricisidir] de. Yakın tarih henüz gözleri önünde olan bu millet, kendisine Allah'ın en büyük nimeti olan büyük pîşva [önder] ve büyük muktedaya [kendisine uyulana] bilâkaydû-şart [kayıtsız şartsız] ittibâ ile yolların en doğrusunda yürüdüğünden emindir. İntihâbâtın bizdeki bu tecellisi Gazinin ve fırkasının halka istinâdına mukabil, halkın Gaziye ve fırkasına sonsuz itimadını izhar ve ilân ediyor. Millî muvaffakiyetin büyük sırrı işte buradadır: milletle rehberlerinin ve güzîdelerinin garezsiz ve ivazsız gılsız ve gıssız melekâbîl bir itimad ile ittihat ederek el ele yürümeleri. Dünyanın bütün istihkâmı bir araya getirilse bu ittihadın temsil ve ifâde ettiği kuvvet manzûmesinin kâbına [yak topuğuna] yetişilemez.

Yatar esrarı kuvvet ittihadı kalbî millette.

Çıkar âsarı rahmet itilâfı reyî ümmetten."

Eğer çok partilî bir sistemde, hür, serbest ve eşit şartlarda geçen bir se-

YUNUS NADI—Sanki ülkede demokrasi varmış gibi tek partinin "başkanı"nı övüyor, göklere çıkarıyordu.

çimde "Mustafa Kemal millet birliği" teccelli etseydi, Yunus Nadi'nin yukarıdaki satırları yerden göğe kadar hakikatle dolu olurdu. Gerçekten de demokrasinin bütün kâidelerinin işlediği herhangi bir cumhuriyette, tek bir partinin, rakiplerine bir mebusluk bile kaptırmadan galip olduğu görülmemiştir. Öyle olsaydı, 1927 seçim-

leri de emsalsiz olurdu. Ama sözde demokrasi, gerçekte tek parti diktatörlüğünün örnekleri dünyada çoktur.

1927 seçimlerinin, demokrasiden ne derece nasipsız olduğunu göstermek için bir hususu daha belirtmek istiyoruz. 17 Kasım 1924'de kurulan ve hükümet tarafından 3 Haziran 1925'te kapatılan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasına mensup hiçbir mebus, 1927 seçimlerinde aday gösterilmemiş ve mebus yapılmamıştır. Bu mebuslar şunlardır: Ali Fuat Paşa, Osman Nuri Özpaya, Necati Kurtuluş, Feridun Fikri, Cafer Tayyar Paşa, İhsan Hamid Tigril, Sabit Sağıroğlu, Halet Sağıroğlu, Münir Hüseyin Göle, Rüşti Paşa, Halil Işık, Aycı Arif, Zeki Kadirbeyoğlu, Rauf Orbay, Adnan Adıvar, İsmail Canbulat, Kâzım Karabekir Paşa, Refet Paşa, Hoca Kâmil Efendi, Hulusi Zarfı, Halit Akmansu, Ahmed Şükrü Bey, Abidin Bey, Besim Özbek, Faik Günday, Halis Turgut, Bekir Sami Bey, Ahmed Muhtar Bey, Rahmi Eyüboğlu.

ÜÇÜNCÜ MECLİSİN MÂRİFETLERİ

D ÖRT yıl vazife yapmak üzere Mustafa Kemal tarafından—Tahsin Banguoğlu'nun ifadesiyle—tâyn edilen mebuslar, Mecliste iken mühim kanunların çıkmasına vesile olmuşlardır. Millet adına, milleti ilgilendiren en mühim hu-

suslarda parmak kaldıran, konuşan ve oylamalara katılan bu mebusların yaptığı işlerden bir kaçının isimlerini zikretmekle iktifa edelim:

●Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı 2. defa Cumhuriyet başkanı seçtiler.

●İsmet Paşa ve 120 arkadaşının teklifi ile Anayasadan dini tâbirlerin kaldırılmasına dâir 1222 sayılı kanunu çıkardılar. Böylece, 1924'den beri Anayasada yer alan "Türkiye Devleti'nin dini, dini İslâm'dır" ifâdesinin kaldırılmasını üçüncü Meclis tasdik etti.

●Beynelmilel erkâmın (rakamların) kabulü hakkındaki 1288 sayılı kanunu kabul ettiler.

●Kur'an harflerini bırakıp Lâtîn harflerini kabul eden 1353 sayılı kanunu kabul ettiler.

1931 SEÇİMLERİ

1 931 seçimlerine geçmeden önce, bu yıllarda kuran siyasi partilere kısaca temas etmekte fayda vardır.

Yakın Tarih Ansiklopedisinin 3. cildinde etraflıca incelenen Serbest Cumhuriyet Fırkası, Mustafa Kemal tarafından Ali Fethi Bey'e 12 Ağustos 1930'da, CHF'den de bazı mebuslar verilerek kurdurulmuştur. Ekim ayında bütün Türkiye'de yapılan mahalli seçimlere katılan ve vatandaşın büyük bir ilgiyle karşılanan SCF, 17 Kasım 1930'da kendi kendisini feshetmiş, umumi seçimlere katılamamıştır.

AHALİ CUMHURİYET FIRKASI

M KEMAL'E muhalefetiyle tanınan Abdülkadir Kemali Bey, 26 Eylül 1930'da, Ahali Cumhuriyet Fırkası adıyla bir parti kurmuştur. 1. devrede Kastamonu'dan mebus seçilen ve ikinci Gruba giren Abdülkadir Kemali Bey, ikinci Meclise girememiştir. Bu fırka da, muhalif partilere hayat hakkı tanımayan bir anlayışın neicesi olarak 21 Aralık 1930'da

da Bakanlar Kurulu kararıyla kapatılmıştır.

AMELE VE ÇİFTÇİ PARTİSİ

29 EYLÜL 1930 günü Edirne'de, Mimar Kâzım Tahsin Bey isminde bir zat, Türk Cumhuriyet Amele ve Çiftçi Partisi adıyla bir parti kurmaya kalkmış ancak, hükûmetçe komünist temâyüllü sayıldığından çalışmasına izin verilmemiştir. Programında Türk işçi ve köylüsünü sermayedarlara karşı savunmak esasını getiren parti, "memleketin bünyesine

TAHSİN RANGUOĞLU—
Ölümünden
sonra TV'de
yayınlanan
bir programda,
tek parti
mebuslarının
"tâyetle"
geçdiklerini
söylenmişti.

muzır bolşevizm ve komünizm gibi teşekkülleri katıyyen red ve tel'in" etmiştir.

LÂYİK CUMHURİYETÇİ İŞÇİ VE ÇİFTÇİ FIRKASI

K URULUŞUYLA ilgili ilk haberleri, 1931 Haziran'ının ikinci yarısında çıkan Lâyk Cumhuriyetçi İşçi ve Çiftçi Fırkasını, sol temâyüllü olan Arif Oruç kurmak istemiştir. Ancak hükûmet izin vermediğinden bu teşebbüs akim kalmıştır.

Mete Tunçay, 1931 seçimleriyle ilgili şu tesbiti yapıyor:

"Yeni seçimlerin özelliği, milletvekili atanmaların [tâbire dikkat] eskiye

İktidar yeni partileri hiç yaşatmıyordu

oranla daha az bürokrat ve daha çok iş adamı niteliğinde olmaları; bir de, toplamın yüzde 8'i kadar yerin 15 Nisan 1931 tarihli CHF Riyaset Divanı kararıyla bağımsızlar için açık bırakılmasıdır. (Yine de bunların yanya yakını seçilememiş, yerlerine ara seçimlerde parti tarafından aday gösterilen başkaları atanmıştır)." (Tek Parti Yönetiminin Kurulması, s. 304)

Adayların içinde işadamlarının yanı sıra, işçi, köylü ve çiftçilere de büyük yer verilmiştir. Nitekim bu bölümün başında bahsini ettiğimiz, Konya mebusu Mustafa Eken, kendisinin nasıl mebus olduğunu anlatırken, bu hususa işaret etmektedir.

M. Kemal Paşa, niçin dördüncü Meclisi teşkil edecek mebuslardan bir kısmını işçi, köylü ve amelelerden tayin etmek istemiştir? Bunun bir sebebi, yukarıda bahsini ettiğimiz yeni partilerin isimleri gibi bünyelerinde, bürokratların dışındaki kimselere, işçi, köylü ve çiftçiye yer vermelerine karşı bir tedbir olabilir. Böylece işçi-çiftçi potansiyelinin yine tek partide toplanması düşünülmüş olması mümkündür.

"ATATÜRK'ÜN MİLLETVEKİLİ"

DAHA önce bahsini ettiğimiz ve bir gece anınsız mebus olduğu haberini aldığını belirttiğimiz Konyalı çiftçi Mustafa Eken'in hikâyesi çok enteresandır. O yıl seçilen diğer mebusların durumu da buna benzediğinden, Mustafa Eken'in başından geçen hikâyeyi özetlemek istiyoruz.

2. Ordu Müfettişi olarak Konya'da bulunan Fahreddin (Altay) Paşa, 1931

Nisan'ında şifreli ve gizli bir telgraf alır. CHF Genel Sekreteri Recep Peker'in imzasını taşıyan telgrafta, Konya'dan bir çiftçi milletvekilli seçileceğini ve bu seçme işinin Atatürk'ün emriyle Fahreddin Paşa'ya verildiği bildirilmektedir. Fahreddin Paşa'nın aldığı telgrafta, mebusun "CHP'ye ve onun bütün prensiplerine bağlı olması ve bu vaziyetini mebusluğu müddetince muhafaza ederek, mutaassıp olmaması" istenmekte, yeni harflerle azçok okuyup yazması gerektiği bildirilmekte ve eğer partiye kaydı yoksa hemen yapunılması istenmektedir.

FABREDDİN PAŞA— Kendisi asker, ama kaderde Konya köylerinde çiftçi bir mebus aramak da varmış. Paşa, aramış, bulmuş ve bulmuş da.

Fahreddin Paşa, bu şifreli telgraf üzerine, köyleri gezerek milletvekilli aramaya başlar. Okuma-yazma bildiğini söyleyen adayları otomobilinin plakasını okutarak imdahan eder.

6 Mart 1989 tarihli Zaman gazetesinde röportajı yayınlanan Hayrolu köyünden Mustafa Eken, mebus seçiliş hikâyesini anlatırken, Fahreddin Paşa'nın, önce babası Hasan Efendi ile konuştuğunu, Hasan Efendi'nin ise, kendisini tavsiye ettiğini belirterek, şöyle devam eder:

"Ben o sıralar babamdan ayrı idim. Ayrı çiftliğim vardı. Lâkin babam yalnız değildi, yanında kardeşlerim vardı. Fahreddin Paşa, avlanmayı çok sevdi. Babamdan benim çiftliğim civarında av bulup bulamayacağını sormuş, babam da yaban kazı dâhil, bir çok av olduğunu anlatınca kalkıp gelmiş.

"Kahya misafirlerim olduğunu haber verince karşılamaya çıktım. Bak-

BİR GECE MEBUS OLABİLİRSİN!

"BAKTIM ısrarın faydası yok. Paşa'yı yolcu ettim. Daha o gün gider gitmez benim verdiğim ismi de araştırmış. Sonunda bende karar kılmış. Gece geç saatlerde jandarma kağıya dayandı. Fahreddin Paşa hemen beni istiyor. Ne yapıysam sabah gitmeye razı edemedim. Çaresiz kalkıp

M. Kemal'in tâyin ettikleri onu cumhurbaşkanı seçiyordu

tım Paşa ve yâverî. İçerî aldık. Kahve falan ikram ettik. Başladık ufaktan ufaktan konuşmaya. Tabî bu arada Paşa da bizi imtihan ediyor.

"Paşa cebinden bir isim listesi çıkardı. 20-30 kadar isim bulmuş. Bana da bu isimlere ilâve edeceğim birilerinin olup olmadığını sordu. Bir isim de ben verdim. Baktım listede benim de ismim var."

Mustafa Eken, Fahreddin Paşa'ya bir şeyler ikram etmek için çok ısrar ettiğini, ancak kabul ettiremediğini anlattuktan sonra şöyle devam ediyor:

vîlâyetin yolunu tuttuk. İşte Meclise mebus olarak gidişimin hikâyesi...

"Kısa keseyim. Kalkıp Meclis'e gittik. O gün büyük kurultayla birlikte reîsicumhur seçimi de var. Meclis toplandı. Recep Peker ile Vasîf Çınar saatlerce konuştular. İkisi de iyi ha-tıptı. Müzâkere kapandı. Sıra reîsicumhur seçimine geldi. Mustafa Kemal ittifakla seçildi."

Mustafa Eken, hâtıralarının devâmında, Mustafa Kemal'in kendisini "Bir limonata içelim" diye büfeye götürdüğünü, ancak şampanya içirdiği-

ni. Önden sonra adının, "Atatürk'ün milletvekili"ne çıktığını anılır. Gerçekten de Meclise giriş hikâyesini kendi ağzından sunduğumuz Mustafa Eken'in, milletin vekili olması zordur. Kendisini M. Kemal tayin ettiği için bu ismin verilmesi yerindedir.

Tayinle Meclise girenlerin ilk yaptığı iş, Mustafa Kemal Paşa'yı 3. defa Cumhurbaşkanlığı seçmek olmuştur. Bu vaziyet her zaman sürüp gitmiş, M. Kemal, mebusları tayin etmiş, onlar da onu Cumhurbaşkanı seçmiş; tekrar yeni bir devre için mebuslar tayin edilmiş, onlar tekrar M. Kemal Paşa'yı Cumhurbaşkanı seçmiş...

Bu durumun "fasit bir dâire" olduğunu ileri sürerler olmuştur. İlk Damat Ferid Paşa hükümetinde Dâhiliye Nazırı ve zaferden sonra 150'liklerden olan Mehmed Ali Bey, Paris'teki Türk Siyasi Mülteciler Cemiyeti adına "Çankaya'da Mustafa Kemal Paşa"ya bir telgraf göndererek, "Kânunu Esâsiye mugâyir olan teşriî intihabat (Meclise mebus seçimi) ile gayri kânunî (kânuna aykırı) ri-yâset [cumhurbaşkanlığı] intihabını şiddetle protesto ederiz" demiştir. 15 Mayıs 1931 tarihli Cumhuriyet gazetesinde, "Dünyâ Meclis: Hâinlerin telgrafı red ve tel'in edildi" başlığıyla yer alan haber, bahis mevzuu telgrafın mebuslar tarafından tepkiyle karşılandığını belirtmektedir.

AHMED RASİMİN TAYİNİ

MEHMED Kemal'in, tek parti devrinde mebus olmanın ölçüsünü ve Ahmed Rasım'ın nasıl mebus olduğunu anlatan yazısında, tayin usulünün bir başka örneği verilmektedir:

"Halk Fırkası güçlendikten, tek parti yönetimi kurulduktan sonra mebus olmanın ölçüğü belliydi. Partinin birinci ve ikinci seçmenleri vardı. Bunlar halk adına Meclise girecek adayları seçerlerdi. Parti bir aday gösterir, birinci ve ikinci seçmenlere haber salar, 'adayımız şudur' der. Onlar da oyları verirler, tutanak tutulur, seçilen kişi Meclise girerdi. Bu ölçük kimsenin gözüne fazla batmazdı. Çünkü Meclise günün seçkinleri girer, onlar da bir oranda onurlarını korurlardı.

Ahmet Rasım'ın mebus olma öyküsü vardır.

Ankara'da İstanbul Postanesinde, Atatürk'ün yakını ve parti gazetesi başyazarı İsmail Müştak Mayakon, üstada rastlar:

"Hayrola" diye sorar.

"Vallahi ekmekleri yuvarlak yapmışsınız, bir tane alayım istedim. Elimden kaydı, yuvarlandı, buraya kadar kovaladım."

Akşam Çankaya'ya gittiğinde bu öyküyü İsmail Müştak Mayakon, Atatürk'e anlatır. Gençliğinden beri Atatürk,

Ahmet Rasım'ın yazılarını severek okumuş. Öyküye güler, "Anladım" der. Sofradikelere döner:

"Recep (Peker) Bey yok mu?"

"Şimdi gelecek Paşam."

Recep Bey gelince ona der ki:

"İstanbul'da bir mebusluk boştu, ne oldu, bir aday tesbit edebildiniz mi?"

"Edemedik henüz."

"Öyle ise Ahmet Rasım Beyi aday gösteriniz, onu da aramızda görmek istiyoruz."

Birinci, ikinci seçmenler kolları sıvarlar. Ahmet Rasım'ın adaylığını onaylarlar. Ahmet Rasım ustamızı da Meclise böyle girer. Ölene dek iki dö-

AHMED RASİM— Hazretin canı mebus olmak istemiş ve Ankara'ya şöyle bir uğramış. Niyetini ilgililere iltisaf etmiş ve mebus olmuştur!

Ömer Davut Dinç (Kütahya), Talât Hasmî (Malatya), Memet Hacı Yunus Güneşoğlu (Samsun)
4. Meclisin çiftçi mebuslarındandı. "Demokrat" vasıfını ilâ için Meclise girmişlerdi.

Köylü ve çiftçiler mebus diye Meclise sokulmuşlardı

nem mebusluk yaptığını biliyoruz." (Cumhuriyet, 28 Temmuz 1981)

Mehmed Kemal'in yukarıdaki ifadelerine dikkat etmek, tek parti devri seçimlerinin ne menem şey olduğunu gösterir. Yazar, birinci ve ikinci seçmenlerin "halk adına" oy kullandıklarını söylemektedir. Peki halk adına onlara oy kullanma hakkını kim vermiştir? Halk, tek partiye bağlı kimseleri, kendisine vekil ve vasi mi seçmiştir? Elbette halkın elinden "seçme" hürriyetinin alınması, demokrasinin en temel ve en basit kâidesine aykırıdır. Ahmed Rasim'in—yukarıda anıldığı gibi—mebus olmasının da demokratik kâidelerle uzaktan yakından bir ilgisi yoktur. Bu, seçim değil, tâyindir. Demokrasilerde tâyin olmadığı için, tâyinle gelenlerin icraatlarının meşruluğu da tartışmalıdır.

MECLİSE ALIŞAMAYAN ÇİFTÇİLER, KÖYLÜLER...

KONYA'NIN Hayrolu köyünden çiftçi mebus olarak Meclise getirilen Mustafa Eken,

"İlk Meclise geldiğimizde köylü, işçi, çiftçi 50-60 kişi vardık. Fakat çoğu intibak edemedi" demektedir. Kâzım Öztürk'ün hazırladığı "Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü"nden yaptığımız tesbite göre, Meclisin 4. devresinde, işçi, köylü ve çiftçi mebusların sayısı 23'dür. Mustafa Eken'in bu sayıyı 50-60 olarak belirtmesine rağmen bizim 23 mebus tesbit etmemiz, intibak edemeyen çiftçilerin daha ilk günlerde çekip gittiklerini ve isimlerinin kayıtlara geçmediğini göstermektedir.

1931'de tâyin edilen 23 mebus şunlardır:

BEKİR KARAMEHMET— Okuyup yazması vardı. Koca ilkokulu boşuna mı bitirmişti? Ama Allah var, daha faslasına devam edememiş, çiftçilikle uğraşıyordu. Devlet idârcisi mi? O da ne? Devletlüler ne güne duruyordu? Ama gülden birinde "demokrasi" rejiminde ona da ihtiyaç duyulmuştu. Bazen okulsun, sebanısı bırakıp Ankara'ya yolunu tuttu. Çorum balıca ve dahi bütün millet 4 yıl temsil etti.

Ömer Resul Biçer (Adana), Rıza Nişari (Aksaray), Hasan Yakupî (Ankara), Muslihiddin Abdullah Tunca (Ankara), Fuad Şahin Erilaçın (Aydın), İbrahim Mete (Cebelibereket), Nabi Rıza Yıldırım (Çorum), Cafer (Eskişehir), Halil (Kastamonu), Serdar Ahmet (Kırşehir), Ömer Davut Dinç (Kütahya), Talat Haşım (Malatya), Halil Nifli (Manisa), Mustafa Eken (Konya), Hamdi Ongun (Mersin), İsmail Memet Uğur (Sivas), Aziz Hızır (Samsun), Mehmet Hacı Yunus Güneşoğlu (Samsun), Hakkı Sofu (Trabzon), Esat Çakmak-kaya (Zonguldak), Hasan Karabacak (Zonguldak).

Çoğunluğunu çiftçilerin meydana getirdiği bu mebuslar arasında, marangoz, kunduracı ve maden işçileri de vardır. Bir kısım insanlar da, işçilerin mebus olacağını duyunca, mesleklerini bırakıp işçiliğe başlamışlardır.

İNTİBAK EDEMEYEN MEBUS

MUSTAFA Eken'in bahsettiği, Meclise intibak edemeyen çiftçi mebuslardan birisi de Samsun'un Büyükoyunca köyünden gelen Aziz Hızır'dır. Bu zat, köyde dünyaya gelmiş.

AZİZ HIZIR— Çifti-
den, çubuğundan ko-
parılıp, Meclise ge-
tilmişti. Ama yeşilde
çalışıp, toprakta yat-
maya alıştı. Bir tur-
lu intibak edemedi
Meclise. Ve bir gün
başı istifa, köy-
ünün yolunu tuttu.

Gözünü açar açmaz, çift çubuğu, koyunu kuzuyu görmüş. 1931'de bunu da Meclise getirmişler. Bakmış ki, resmi tavırlar, kuşafeler, protokoller, kanunlar, oylamalar... Hiç hayalinden geçirmedigil, görüp duymadığı şeyler. Her gün içinde yaşadığı yeşil de, ancak Meclisin bahçesinde görebiliyor. Oysa kafasında köyü var, çift çubuğu

var. Yapamamış. 17 Kasım 1932'de basmuş istifayı. dönmüş köyüne.

1931 seçimlerinde adaylıklarını koydukları yolunda haberler çıkan Ali İhsan Paşa ve Ali Fethi Bey, bu haberleri yanlışlamışlardır.

Ali İhsan Paşa, "Mebus ihtihab edilmek için namzetlik vazını[koy-mayı] bugünkü ahval içinde tamamıyla lüzumsuz ve faydasız addederim" (Cumhuriyet, 27 Nisan 1931) demiştir.

Fethi Bey de, Son Posta gazetesinin 9 Mayıs 1931 tarihli nüshasında, şöyle demiştir: "SF'yi teşkil ettigim zaman Gazi

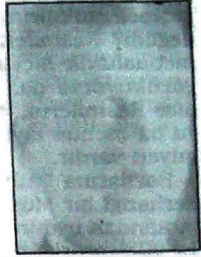
Hzretlerinin bitaraf kalacakları kanaatünde idim. Geçen hâdisat bu kanaatümü değiştirmiştir. Mâmaflık son intihabatta namzetliğimin konması arzu edilmemiş değildir. Fakat istemedim ve koymadım."

Daha önce kaydettiğimiz gibi Ali İhsan Paşa, 1923 seçimlerinde mebus olmak istemiş, ama M. Kemal tarafından engellenmiş; Fethi Bey de, Serbest Furka denemesiyle saf dışı bırakılmıştı.

Mezkur iki paşa, ülkede hür ve serbest bir seçim yapılmayıp, sözde cumhuriyet hâkim olduğuna inanmış olacaklar ki, adaylıklarını koymaya gerek duymamışlardır.

RESME BAKIP ADAY SEÇME USULÜ

Ali İhsan Paşa ve Fethi (Ok-
var) Bey, işçi değillerdi. Çiftçi köylü kategorisine de girmiyorlardı. Acaba resim-
leri de mi Mustafa Kemal'in hoşuna

HAKKI SOFU— Sofu ol-
masına sofu da, mebus
olacağını serdeden bi-
lebilirdi? Mebus olması
için CHP'nin programla-
rına bağlı olması isten-
mişti. Eh, o da sapma
kadar CHP'ydii. Her-
man hısmete koşca. Ta-
bii paşı ama Anzalı de.

gidecek, takdirini kazanacak şekilde değildi? Resimlerin hoşla gitmesinin, mebuslukla hiç bir alakası yok gibi gözüküyorsa da, gerçek böyle değildir. Resimlerin, aday tesbit etmede ya da mebus tayininde büyük ehemmiyeti vardır.

Bazılarına "gülünç" olan bu tesbit, herhangi bir Mustafa Kemal muhâlifî tarafından uydurulmuş değildir. Bunu 13 yıl Atatürk'ün "sofra şefi" vazifesini yürüten İbrahim Ergüven anlatmıştır. Ölümüne kadar Atatürk'ün yanında bulunması itibarıyla "sirküpü" olduğunu belirten Ergüven, 9 Kasım

partili devredeki seçimler ise ayrı bir inceleme mevzuudur.)

Atatürk'ün sofrası şefinin kullandığı, "Atatürk'ün mebus seçmesi" ifadesi de gariptir. Cumhuriyetle yönetilen ülkelerde, mebusları Cumhurbaşkanları mı seçer? Seçse bile bunun adı seçim midir, yoksa tayin mi?

Nitekim "Adaylığım arzu edilmiş değil" diyen Ali Fethi Bey'in şu tesbiti, yukarıdaki sorumuzun cevabı olmaktadır:

"Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Şeyh Said Hâdisesini takip eden günlerde çıkan Takrir-i Sükun Kânunu

Atatürk'ün en pratik usûlü resme bakıp mebus tayin etmekte

Mustafa Eken, bir gece evine dayanan jandarmaların istediklerini öğrenince seçmişti. Jandarmalar, "Mebus oldum, sezi götürceğim" diyorlardı.

1986 tarihli Milliyet'te, Atatürk'ün, "insanın yüzüne baktığı zaman, karakterini anladığını" söylemiş ve şöyle demişti: "Hattâ bu hususiyeti dolayısıyla, birçok mebusu sadece resimlerini görmekle seçtiği de olmuştu."

Burada dikkat çeken iki husus vardır. Birisi, resmine bakarak mebus tesbit etmek; ikincisi Atatürk'ün "mebus seçmesi".

Acaba resme bakılarak, bir kimse'nin hangi hususiyetleri tesbit edilebilir? Millet adına kararlar alacak kimse'nin hangi vasıfları taşıyacağı resminden anlaşılabilir mi? Türkiye'nin tek parti diktatörlüğünde yaşadığı bu gerçekler, demokratik ülkelerde ancak bir fıkra olarak anlatılabilir. Onlar böyle hareketlerin ancak adını duyup, gülerler. Türk halkı ise bu komediyi en az 27 yıl yaşamıştır. (Çok

nu hükümlerine göre kapatılınca, Tek Parti devri bütün hususiyetleriyle işlemeye başlamış ve politik hayat seçimden seçime, müntehib-i sânilerin sandıklara attığı, önceden ellerine verilmiş isimlerin sayılmasından ibaret olmuştu." (Üç Devirde Bir Adam, s.531)

İşte öve öve bitirilemeyen Atatürk'ün sağlığındaki Türkiye'de cumhuriyetin tatbik şekli böyleydi.

4. MECLİSİN MÂRİFETLERİ

YUKARIDA bazı hususiyetlerine kısaca temas ettiğimiz 1931'de teşkil edilen 4. Meclis, ilk iş olarak 4 Mayıs 1931'de Mustafa Kemal Paşa'yı 3. defa cumhurbaşkanı seçmiştir.

Bundan başka 4. Meclisin çıkardığı, belli başlı kânunları şu başlıklarda toplayabiliriz:

- Soyadı Kânunu kabul edildi.
- Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya Atatürk soyadı verildi.
- Efendi, Bey, Paşa gibi lâkap ve ünvanların kaldırılmasına dâir kânun kabul edildi.
- Bazı Kışvelerin Gıyilemeyeceğine dâir kânun çıkarıldı.
- Kadınlara seçme hakkı verildi.
- Türkçe ezânın okutulmaya başlanması ve Ayasofya'nın câmîlikten çıkarılıp müzeye çevrilmesi gibi, milletin derin bir üzüntüye garkeden hâdiseler de bu devrede meydana geldi.

Jandarmaların apar topar Meclise götürdüğü kimseler, resimlerine bakılıp mebusluğuna karar verilenler, milletin vekili sıfatıyla bir sürü kararlar alıyorlar. İşin garibi, bu kararlar, bugün bile bir tabu gibi milletin tepesinde durabiliyordu.

HÂKİMİYET KİMİN?

S U ana kadar bahsini ettiğimiz son üç seçimle iktidara gelenlerin çıkardığı inkılâp kânunları bugün hâlâ Anayasanın teminâtı altında olabilmektedir. Üstelik Anayasanın diğer maddelerine bu inkılâpların aykırı olduğunu

İçişleri Bakanı (Cebelibereket) ve maden emele başcaşuvarları Eski Cakmaklıya ile Hasan Karabacak'ın (Zonguldak) kaderinde, vatana hizmet için "demokrasi" icâbından mebus olmak da varmış.

Türkçe ezana Bursa'daki vatandaşlardan tepkiler gelirken, 4. Meclisin mebusları kullarını bile kıpırdatmadılar. Çünkü kendileri seçimle Meclise gelmemişlerdi. Mustafa Eken gibi "Atatürk'ün milletvekili" idiler. Atatürk'ün her isteğine "evet" demekten başka bir şey yapamıyorlar, milletin isteklerini dile getiremiyorlardı. Ama millet, 1950'de yapılan hür ve serbest bir seçimle Meclise soktuğu mebuslara derdini anlatacak ve ezânı aslına döndürecek.

4. Meclisin yaptığı işlerden örnek vermizsin sebebi, tayinle gelenlerin millet adına ne gibi kararlar aldığını ibret nazarlarına sunmaktır. Demek, bir gece ansızın evinden alınıp,

ileri sürmek veya o şekilde yorumlamak da yasaklanmıştır. Bereket versin ki, bu inkılâpları tartışmayı yasaklamamışlar. Öyle olsaydı, bugün bir çoğu tatbik edilmeyen veya tatbikinde bir takım zorluklarla karşılaşılacak inkılâp kânunlarını tartışmak bile mümkün olmayacaktı.

Niçin bu kânunlar Anayasanın diğer maddelerine aykırı olduğu şeklinde yorumlanamaz ve ileri sürülemez?

Bunlar semâvi kânunlar mı?

Bu kânunlar, başlangıçta milletin oylamasıyla umumi bir tasvibe mi mazhar oldu?

Inkılâpları, hür bir seçimle milletin tesbit ettiği bir Meclis mi yaptı?

Antidemokratik olan Meclisler meşru mu?

Şu soruların hangisine "Evet" diyebiliriz? Hiçbirine...

Ama rahatlıkla kabul edebileceğimiz bir gerçek var ki, bu kânunları, nasıl teşkil edildiğini örnekleriyle sunduğumuz Meclisler gerçektir.

Bu durumda "hâkimiyetin kayıtsız şartsız milletün olduğunu" söylemek mümkün müdür? Milletın bahsini ettiğimiz üç seçimde, hiç bir tercihinin nazara alınmadığı görülürse, daha doğrusu ona tercih yapma hakkının bile verilmediği düşünülürse, hangi milletten ve hangi hâkimiyetten bahsedilebilir? Bu durumda, "hâkimiyetin kayıtsız şartsız milletün olduğu", bir iddiadan ve Mecliste asılı bir levhadan ibaret kalmaz mı?

1935 SEÇİMLERİ

4.

MECLİSE işçi, köylü ve çiftçilerden mebus dol-

duran Atatürk. 5. Meclise de kadınlardan milletvekili girmesini sağladı. Kadın mebusların Meclise nasıl getirildiğine bir örnek olması bakımından Mehmed Kemal'in bir hâurasını nakledelim:

HASAN ALI YÜCEL— Tek partinin müfettiş eğitim bakanlarından olan bu zat da, 5. devrede Meclise tayin edilmiş ve dinle bir temsilciyi seçmek için elinden geleni yapmıştır.

MEHMET KEMAL— "Satı Kadının mebusluk vazifesi bitince Ankara'da durmadı, gene köyüne döndü."

"Kazan köylü Satı Kadın ise daha sonra mebus oldu. Kazan köyü şimdiki Ankara-İstanbul yolu üzerindedir. O zamanlar İstanbul yolu oradan geçmezdi. Atatürk, bir gün Gazi Orman Çiftliğinden çıkıyor, yakınındaki köyleri geziyor. Bu arada yolu Kazan köyüne de uğruyor. Köyde kalmayacaktır, ama köyün muhtarı Satı Kadın yolunu kesiyor:

"Paşam, koyvermeyiz" diyor. 'İlle de bir ayranımızı içeceksin, öyle gideceksin.'

"Sen necisin?"

"Ben köyün muhtarıyım."

"Bunca erkek arasında bir kadının köye muhtar olması, Atatürk'ün çok hoşuna gidiyor. Bir ağaç gölgesine oturup, sunulan ayranı içiyor. Köyün durumunu üstüne bilgiler alıyor. Satı kadının adını da bir köşeye yazıyor.

"Nice günler sonra Ankara'dan gelip Satı Kadına, 'Mebus olacaksınız, haydi hazırlan' diyorlar.

"Satı Kadın mebus oldu.

"Denizciler Caddesinin altında Leblebicî Mahallesinde bir eve taşındı. Orası bizim mahalle de sayılırdı. Satı Kadını çok görmüşlüğüm vardır. Kılık kıyafetini değiştirdi. siyah tayyör-

M. Kemal'e ayran içiren Satı Kadın da mebus tâyin edildi

ler dikindi, başını şapka ile örttü. Bir süre sonra adını da değiştirdi. Atatürk. "Bundan sonra senin adın Satı değil, Hatı olacak" demişti. Hatı, eski Türk boylarından gelmedir. Sanırım bir, iki dönem mebusluk ettiydi.

"Mebusluk görevi bittiğinde Ankara'da kaimadı, gene köyüne döndü." (Cumhuriyet, 28.7.1981)

BİR BARDAK AYRANIN KAÇ YIL HATIRI VAR?

MEBUS oluş hikâyesini aktardığımız Hatı Çırpan'ın millete vekâlet edecek hangi hususiyeti vardı, bilemiyoruz. Onun, muhtar olması mı, köylü-çiftçi yönü mü Atatürk'ün takdîrini celbetti; veya bir bardak ayran ikram etmedeki nezâketi mi dikkat çekti? Bu sorulara kesin bir cevap veremiyoruz, ancak Hatı Çırpan'ın, 1935'de Meclise girerek, bir devre mebusluk yaptığını biliyoruz.

5. devrede mebus yapılan kadınların sayısı 17'dir. Bunların isimleri ve mebus oldukları iller şöyle:

Mebrûre Gönenç (Afyon), Hatı Çırpan (Ankara), Türkan Örs Baştuğ (Antalya), Sabiha Gökçül-Erbay (Balıkesir), Şekibe İnşel (Bursa), Huriye Özü (Diyarbakır), Dr. Fatma Memik (Edirne), Nakîye Elgün (Erzurum), Fakiha Öymen (İstanbul), Benal Nevzat İstar-Arıman (İzmir), Bahire Bedis Morova (Konya), Mihri Pektaş (Malatya), Meliha Ulaş (Samsun), Esmâ Nayman (Seyhan), Sabiha Görkey (Sivas), Seniha Hızal (Trab-

zon), Hatice Özgener (Çankırı). (Kâzım Öztürk, TBMM Albümü)

Bu devrede Meclise giren kadın mebusların büyük bir kısmı yüksek okul bitirmiş, bir kısmı yurtdışında tahsil görmüş kimselerdi. Çoğu yabancı dil biliyordu. Bu kadın mebusların hemen tamamına yakını, asıl memleketlerinden farklı vilâyetlerin mebusu olmuşlardı. Belki de mebus oldukları vilâyetleri hiç görmemişler veya şöyle bir uğramışlardır.

Daha sonra millî eğitim bakanı olan ve dinsiz bir nesil yetiştirmek için elinden geleni yapan Hasan Ali Yücel de 5. devrede Meclise girmişti.

Artık tek parti seçimleri, her devre tekrarlanan belli usullerle yapıldığından, hiç bir heyecanı kalmayan "resmi merâsimler" hâlini almıştır. Vatandaşın ilgisini çekmek için çeşitli yollar tatbik edilmiştir. Bunlardan birisi olan "davul zurna" usulünü okuyalım:

"NE BİÇİM BİR DEMOKRASİ İSE..."

NECATİ ZİNCİRKIRAN— "Ne biçim demokrasi ise tek parti demokrasinin yürümesi için halk davul zurna ile seçim sandığına çağrıldı."

"COCUKKEN seçim sandıklarının başında davul zurna

na çalınırdı. 1930'lu 40'lı yıllardan söz ediyorum. Babamızla beraber seçimin yapıldığı yere giderdik. Tek parti, tek şef devrinde... O zaman sadece Cumhuriyet Halk Partisi vardı. Ne biçim bir demokrasi ise, tek parti demokrasisinin yürümesi için halk davul zurna ile sandık başına çağırılırdı.

Vatandaş sandık başına davul-zurnayla çağrılırdı

"Türkiye'deki gelişmeye bakınız: 65 yılda nereden nereye geldik? Neler oldu siyasal hayatımızda... 1946'dan beri çok partili parlamenter demokrasi ile yönetiliyoruz. Yerel yönetimlerde artık tayinle gelmiş belediye başkanı, meclis üyesi, muhtar yok..." (Necati Zincirkıran Günaydın gazetesi, 27 Mart 1989)

Niçin bu usüle gerek duyulmuştur? Nasıl olsa tek parti olduğu için, "bir" oy bile alsa yine CHP kazanacaktır, denebilir. Ancak oy kullanmamak, bir nevi protesto ve idâreye muhâlefet mânâsına geldiği için, tek parti diktatörlüğünün hâkim olduğu bütün ülkelerde, seçmenler tek parti adaylarına oy vermeye çağırılmış, bunun için teşvikler ve cezâi müeyyideler getirilmiştir. İşte davul-zurna usulü de bu teşviklerden biridir.

Seçimleri bir bayram havasına çevirmek ve vatandaşların dikkatini çekmek için tatbik edilen bir başka usul de kortej usulüdür. Bugün sessiz sedâsız, resmi görüntüden uzak bir şekilde seçim kurullarına götürülen sandıklar, tek parti devrinde, alâynış ve nümâyış ile teslim edilirdi. 1923 seçimlerinde deve ile taşınan seçim sandıkları, 1943'e gelindiğinde kamyonla taşınmaya başlamıştı. Ancak demokratik olmayan bu seçimlerin, gösterileri de demokratik olmayıp, resmi görüntünün hâkimiyeti altındaydı. Kamyonlar, Türk bayrağı ve CHP bayrağıyla, çiçeklerle süslenirdi. Bu manzara, tek partinin devlete hâkim olduğunun da bir göstergesiydi. Çünkü devlet bayrağıyla parti bayrağı sarmaş dolaş olmuştu, resmi vazifelilerin de bulunduğu merâsimler, tamâmen dev-

Tek parti devrindeki seçimlere istiraki arttırmak için sandık başında davul zurna çalınırdı. Sandıklar sayım merkezlerine taşınırken de, resmi bir gösteri yapılır, devletler devlet ve parti bayraklarıyla süslenirdi.

let eliyle ger-
çekleştiriliyor-
du.

5. MECLİSİN MARİFETLERİ

ER seçim dev-
resinden sonra
artık bir gele-
nek hâline ge-
len Cumhurbaş-
kanı seçme işi.
5. devre mebus-
ları tarafından 1
Mart 1935'de
gerçekleştiril-
miş ve Atatürk
4. defa Cumhur-
başkanı seçilmiştir. Bunun dışında 5.
devre mebuslarının gerçekleştirdiği
işler şunlardır:

● Millî Bayramlar ve umumî tatiller
hakkındaki kânunla Cuma tatili, Pa-
zar'a alındı.

● Malatya milletvekili İsmet İnönü
ve 153 arkadaşının verdiği önerge i-
le Anayasanın i-
kinci maddesi-
ne Cumhuriyet
Halk Partisinin
umdeleri sokul-
du. Böylece ikin-
ci madde, "Tür-
kiye Devleti,
cumhuriyetçi, halkçı, devletçi, lâik ve
inkılâpçıdır" şekline getirildi. 1937'-
de Anayasaya giren "altı ok" bundan
sonra Atatürk ilkeleri diye anılacak-
tır.

● Yüzelliliklerin affıyla ilgili kânun
kabul edildi.

İNÖNÜ DEVRİ

ATATÜRK'ÜN 10 Kasım 1938'-
de ölmesinden sonra, artık
tek parti seçimlerinin Ata-
türk devresi sona ermiş, İnö-
nü'nün gerçekleştirdiği yeni bir dev-
re açılmıştır. Bu devir yakın tarihimi-
ze "millî şef devri" olarak geçmiştir.

11 Kasım 1938'de Cumhurbaşkanlığı
seçilen İsmet İnönü, 26 Aralık 1938'-
de yapılan CHP Olağanüstü Kongre-
sinde "değişmez genel başkan" seçi-
lirken, M. Kemal Atatürk'e de "ebedî
şef" ünvanı verilmişti. Buna göre mil-
lî şef İnönü ölünceye kadar CHP Ge-
nel Başkanlığını devam ettirecekti.

Mebusların ilk işi M. Kemal'i cumhurbaşkanı seçmekti

Tabii cumhurbaşkanlığı da böylece
kendisine kalacaktı. Çünkü partiyeye
"değişmez genel başkan" olan İnönü,
dâima kendisini seçecek kimseleri
mebusluğa götürecekti.

1939 SEÇİMLERİ

6. ve 7. Meclisi meydana ge-
tiren 1939 ve 1943 seçim-
leri de, umumî olarak ön-
ceki tekparti seçimlerinin
hususiyetlerini taşımaktadır. Yine tek
parti vardır ve karşısında hiç bir mu-
halefet gücü yoktur. Meclis, tek par-
tinin isteğine göre teşkil edilmekte,
millî irâde değil, belli bir kesimin

arzusu tecelli etmekte, milletün isteklerine kulak asılmamaktadır.

Artık bu devrede iyice mesafe alınmış, devletin bütün müesseselerinde dini mûsöflere hiç bir şekilde yer verilmemiş, eğitimde ve basında din nâmına ne varsa yok edilmiş, hattâ Allah adının anılması ve yazılması bile yasaklanmıştır.

Tek parti mebuslarının en büyük hususiyetlerinden birisi de, hiç tanımadıkları illerden milletvekili olmalarıdır. Bununla ilgili iki hâdise anlatan Tahsin Banguoğlu, şöyle demektedir:

"Bir seçim yenileniyormuş. O zaman Mardin mebusu olan Yakup Kadri Bey'e sormuşlar. 'Üstad seçim var, Mardin'e gitmiyoy musun?' Yakup Kadri, 'Kardeşim, Çankaya daha yakın' demiş.

"Yahya Kemal Tekirdağ mebusu. 'Şu Tekirdağ'ına bir gideyim demiş. Otobüse binmiş, gitmiş. Ama Tekirdağ'da hiç tanıdığı yok. Karşılamanı olmamış. Havuzlukahve'de oturmuş. Sen kimsin, diye soran da olmamış. Bir kahve içmiş bir de gidip köfte yemiş. Öğleden sonra yine otobüse binmiş, dönmüş." (Cemil Tokpınar, Yeni Nesil, 5 Ocak 1989)

Mebuslar her ne kadar sadece seçtikleri vilâyetlerin değil, aynı zamanda bütün Türk milletünün temsilcisi ise de, ülkenin seçim bölgelerini ayırması ve her mebusun belli bir vilâyetten seçilmesinin bir sebebi de, o çevreyi ve illi iyi tanıyıp, derdlerini Meclise getirmek, meselelerine çare aramak ve devlet-millet münâsebetini geliştirmekti. Temsil ettiği vilâyetin halkını ve meselelerini tanımak, onlarla görüşmek ve derdlerini dinle-

mek şöyle dursun, daha ömründe o vilâyete gitmeyen kimseler, nasıl olur da bu illerin temsilcisi sayılabilirler? Böyle bir durumun cumhuriyete idâre edilen ülkelerde olması mümkün değildir. Demokratik ülkenin insanları, böyleli hâdiseleri hiç yaşamadıkları gibi, duyduklarında da kahkahalarla gülerler. Artık onlar arasında bu tür hâdiseler birer esprî mevzu olmaktan öte bir mânâ taşımaz.

ÜÇ KÖYÜN REYİ NASIL ATILDI?

GELİN şimdi de Malatya'nın Akçadağ kazasına bağlı Levent nahiyesinin Resuluşağı köyünden, 83 yaşındaki

KEMALEDDİN RAMU— "Kâbe Arab'ın olam, bise Çankaya yeter" tekerlemesini tutturmuş ve mebusluğa talif edilmeyi. Ben de üç devre...

MESUT YURİ GÜNTEKİN— Esirlerinde bol bol dine sövmüş, mukaddesatın alay etmişti. Karşılığını da bermen gördü. Sekiz yıl önce mebus tayin edildi.

Mehmet Aslantaş'ın söylediklerine kulak verelim. Bakalım şu tek parti seçimlerinin bir başka vechesine:

"1946 yılından önceki seçimlerin birisinde idi. Nahiye Müdürü beni çağırdı. Gittim. 'Şu zarfları sandıklara doldur' dedi, ben de doldurdum. 'Şuraları imzala' dedi, imzaladım. Sonra sordum: 'Bunlar neydi?' 'Sen münatıkımı sânisin [Müntehibi sâni demek istiyor]. Resuluşağı, Ancar ve Aliçeri

Mebusların çoğu seçildikleri vilâyetleri bile tanımıyorlardı

köylerinin reylerini İnönü'ye verdin' dedi. İşte bu haksızlıkları görüp yaşadık. 1946 yılında Demokrat Parti kurulunca tepkimizi dile getirmek için ilk ocak teşkilatını açtık. DP ile millet hak, hukuk ve rahata kavuştu." (Mustafa Kaplan, Yeni Nesil, 19 Mart 1989)

Bu rezâlete hangi ismin konacağını, bunun nasıl tarrif edileceğini bilemiyoruz. Ancak adı demokrasi, kendi dikta olan bu durumu, Mustafa Kaplan, "sandık münâfıklığı" olarak değerlendirmiş.

Acaba sandık münâfıklıklarıyla alınan oylar meşrû olmadığına göre, bu oylarla teşekkül eden Meclisler ve onların kararları ne olacaktır? Bu durum başta ülkeyi idare edenler ve aydınlar olmak üzere, herkesin üzerinde hassasiyetle durması ve uzun uzun düşünmesi gereken bir husustur. Bir başka kişinin adına oy kullanmanın bile, bugün yılarca hapsi gerektiren cezalarla karşılık görüldüğü düşünülürse, üç köynü reyini bir kişiye atarmak hiç bir şekilde meşrû değildir ve savunulamaz. Böyle bir tatbikat, milletin irâdesini değil, devlet kuvvetleri elinde olanların heves ve arzularını tecelli ettirir. Milleti temsil etmeyenler de, elbette millete karşı bir mesuliyet duymaz; sadece kendilerini tâyin edenlerin emirlerine boyun eğenler.

DİN DÜŞMANLARI MECLİSTE

IŞTE adaylarla ve seçimlerle ilgili birer örnek verdiğimiz Şeflik diktasının seçimleri bu şekildedir. Bu devrede, Atatürk'e veya CHP'ye övgü düzenler, az çok adı duyulanlar, mebus olarak Meclise girmişlerdi. 1935 ve 1939 yıllarında yapılan 6. ve 7. seçimlerde, Meclise tâyin edilenler arasında, eserlerinde dine saldırmayı ve mukaddesatla alay etmeyi bir prensip hâline getiren Reşat Nuri Güntekin de vardı. Baştan sona inkâr ıfkiyle dolu, "Ne örümcek, ne yosun/ Ne mucize ne füsun/Kâbe Arab'ın olsun/Bize Çankaya yeter" dörtlüğüyle meşhur Kemaleddin Kamu da, bu devrede Meclise yerleşenler arasındaydı. Atatürk'e

İthâfen yazdığı "Bizim Mevlüt" saçmasıyla tanınan meşhur dalkavuk Behçet Kemal Çağlar, Atatürk'ü göklere çıkaran yazılarıyla ünlü İsmail Habîp Sevük de havadan mebusluk kazananlardandı.

"SÜRÜ, ÇOBANINDAN SORULUR"

MECLİSE çiftçi mebus olarak tâyin edilen ve 1931-39 arasında vazife yapan Konya milletvekili Mustafa Eken, Atatürk'ün ölümünden sonra kendisini milletvekili yapmadıklarını anlatırken, İnönü devrinin aday

BEHÇET KEMAL ÇAĞLAR— "Bizim Mevlüt" diye bir deli saçman yazarak, Atatürk'ü peygambere benzetmişti. İki devre mebus tâyin edilerek mukâfatlandırıldı.

ABDÜLHALİK RENDA— "Sürü çobanından sorulur. Ben Meclise Baekam-yım, ama İnönü bana hiç bir şey sormuyor" diye yakarıyor, ama dilaletmiyordı.

seçmedeki bir karakterini de ortaya koyuyor. İsmet Paşa'yı "münâfık" olarak vasıflandıran Eken. 1939 seçimleri öncesi Ankara'ya geldiğini ve Recep Peker'le görüşüğünü belirterek, şunları anlatıyor:

"[İnönü] Atatürk'ün tamamen aksini yapmaya başladı. Sonra Refik Koraltan'la görüştüm. 'Busız [mansız veya ahlâksız olabilir] adam sana kıydı. Çok üzüldük. Abdülhalık Bey'e gidelim, bir görüşelim' dedi.

" 'Buraya mebus olmak için gelmedim. Ziyaretlerde bulunuyorum. Recep Peker'le, Cemil Cahit Paşa'yla görüştüm' dedim. Cemil Cahit Paşa Askerlik Şûra Reisi idi. Üzüldüğünü söyledi. Koraltan'a, 'Üzülecek bir şey yok, esâsen intihaba tâlip de olmadım. Fahrettin Paşa aradı, itiraz ettim. İşim var, aşım var. Çağırdılar, geldim. İstemediler, geri gittim. Açıkta değil, işimin başındayım' dedim.

" 'Olmaz' dedi. 'İki üç güne

kadar buradan gitmek yok. Fahrettin Paşa İstanbul'dan Şûraya geliyor. Birlikte gidip busuzfe [namussuz herife olabilir] söyleyelim. Nerede açık varsa, seni koydurulum.'

" 'Bir daha o adama gitmem' dedim. Bu sefer ille de Abdülhalık Bey'e gideceğiz diye tutturdu. Kalktık gittik.

"Abdülhalık Bey bizi gülerek karşıladı. İçeri girdik, oturduk. Tabii niçin geldiğimizi biliyorsun' dedi Refik Bey. 'Biz de üzüldük' dedi Abdülhalık Bey. 'Hepimiz severiz Mustafa'yı. Fakat olmadı. Size bir soru soracağım: Sürü kimden sorulur?'

" 'Çobandan sorulur' dedik. 'Ben Meclis Reisiyim. Çobanı değil mi?' dedi. 'Fakat bir kere olsun çağırıp da intihab hazırlıkları yapıyor, bir isteğin, tavsiyen var mı, diye sormadı.

Zonguldak milletvekili Halil, [Türkmen] Memduh Şevket ve kendisi baş başa veriyor, herşeyi yalnız yapıyorlar. Yine de bir fırsat düşer de bir şey soracak olursa öncelikle Mustafa Bey'i tavsiye edeceğim.

"İnşallah, mâşallah'a kaldı tabî. Döndük Konya'ya." (Zaman, 6 Mart 1989)

Memduh Şevket Esendal, 1939 seçimlerinde başladığı aday tesbit etme işlerini, 1943 seçimlerinde daha da geliştirmişti. Artık ülke

İçinde çeşitli seyahatler yapıyor, hoşuna giden kimseleri cep defterine not ediyordu. Tahsin Banguoğlu'nu da Karadeniz illerinden birinde konuşma yaparken görmüş, faydalı hizmetleri olur diye mebus olmasını teklif etmişti. Banguoğlu, hayatında belki de hiç görmediği Bingöl'den mebus gösterilmesini, seçilmek değil, "Tayın olunmak" şeklinde ifâde ediyordu.

4'LÜ TAKRİR VE DP

MEMDUH ŞEVKET ESENDAĞ— Mebus tayininde yeni bir usul geliştirilmiş, beğendiği kimselerin adlarını cep defterine not etmişti. Bu deftere girenlerin mebusluğa garantiydi.

L 943 seçimlerinden sonra CHP içinde meydana gelen tartışmalar

ve parti içi muhâlefet, 1945'lere gelindiğinde büyük bir mesâfe almıştı. Artık millet'in iktidardan şikâyetleri, parti içinde mâkes buluyordu. Millet'in, bilhassa İkinci Dünya Savaşı sıralarında çektiği sıkıntılar, ızdırablar kamufle edilemeyecek hâle gelmişti.

"Hükûmetin yedi aylık bütçesinin görüşülmeye başladığı 21 Mayıs 1945 günü CHP içindeki muhâlefet grubu, isteklerini Emin Sazak, Emin Arslan, Adnan Menderes, Hikmet Bayur gibi kişilerin ağzından sıralamaya başlar:

Yerli inallar pazarlarının genişletilmesi suretiyle tüccarın çalışma alanı daraltılmıştır.

Köy Enstitüleri mezunlarına verilen yetkiler fazladır.

Dine imana düşman olanlar mebusluğa tâyin ediliyordu

Zirâi kombinalar insana rahatsızlık verecek niteliktedir. Buraya harcanan emek, enerji, makına, para ve malzeme kişiye verilmelidir.

Hükümet beceriksizlik göstermiştir. halk varlık içinde yokluk çekmiştir.

Bizde hayat pahalılığı harbe girmiş ülkelerden fazladır.

Yolsuzlukları hükümet korumaktadır.

mebusu Fuat Köprülü ve Aydın mebusu Adnan Menderes, "dörtü takrir" diye isimlendirilen meşhur önergelerini vermişler ve parti tüzüğü ile kanunlarda serbestlik ve demokrasi prensiplerine uygun değişiklikler yapılmasını istemişlerdir.

İleride Demokrat Partiyi kuracak olan bu dört muhâllifin takririnde; demokrasi, serbestlik, hak ve hürriyetlerin korunmasıyla ilgili temel

Dörtü takrir veren Adnan Menderes, Celâl Bayar, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü, Demokrat Partide ilk iktidarı da vermiş oluyordular.

Olaganüstü uygulamalara artık son verilmelidir.

Kurtasieyecilik ortadan kaldırılmalıdır.

Vergi sistemi değiştirilmelidir.

Özel kuruluşlar kredi ihtiyacı içindir, tüccara olanaklar verilmelidir.

Ya çalışın, ya da çekilin." (Hikmet Bilâ, Sosyal Demokrat Süreç İçinde CHP ve Sonrası, s.149)

TAKRİRCİLERİ İHRAÇ

BU şekilde dile getirilen muhâlefet, 12 Haziran 1945'de yazılı bir şekilde kendisini göstermişti. CHP Meclis Grubunda İzmir mebusu Celâl Bayar, İçel mebusu Refik Koraltan, Kars

prensipleri ihtivâ eden bir girişten sonra şunlar istenmiştir:

1- Milli hâkimiyetün en tabii neticesi ve aynı zamanda dayanağı olan Meclis murâkebesini, Anayasamızın yalnız şekline değil, ruhuna da tamamiyle uygun olarak tecellisini sağlayacak tedbirlerin aranması.

2- Yurttaşların siyâsi hak ve hürriyetlerini daha ilk Teşkilâtı Esâsiye Kanunumuzun gerektirdiği şekilde kullanabilme imkânının sağlanması.

3- Bütün parti çalışmalarının yukarıki esaslara tamamiyle uygun bir şekilde yeniden tanzimi.

Dörtü takrir, CHP grubunda, uzun ve sert tartışmalardan sonra 4'e karşı grup çoğunluğunun oylarıyla reddedildi.

Dörtlülük takririnden sonra Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü partiden çıkarıldı. Cumhurbaşkanı İnönü, 1 Kasım'da Meclisli açış konuşmasındaki sözleriyle, muhalefetin ne yapması gerektiğini şöyle açıklıyordu:

"Tek eksikliğimiz hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır.

Saçmalıklar parti içindeki muhalefeti isyan ettirdi

Ülkenin ihtiyaçlarının sevgiyle özgürlük ve demokrasi havasının tabii işlemesi sayesinde başka siyasi partinin de kurulması mümkün olacaktır." (Ulus, 2 Kasım 1945)

İnönü'nün bu konuşmasından bir ay sonra, Celâl Bayar, CHP Genel Sekreterliğine giderek, partiden istifâ ettiğini bildiren bir dilekçe veriyor ve ilk defa bir parti kuracağını açıklıyordu.

DEMOKRAT PARTİNİN KURULUŞU

7 OCAK 1946 günü bir basın toplantısı tertipleyen Celâl Bayar, Demokrat Partinin kuruluşunu ilân etti. Partinin umumî görüşü ve programı hakkında bilgi veren Bayar, Anayasanın hakkıyla tatbik edilmediğini, gizli oy ve tek dereceli seçim istediklerini açıklıyordu.

Demokrat Parti, kuruluşundan hemen sonra hızla güçlenmeye başlamış ve tek parti zulmünden kurtul-

maya can atan milletin geniş bir tevccühüne mazhar olmuştu. Dinine, mukaddesatına sahip çıkılmayan Müslüman Türk milleti, hak ve hürriyetlerini savunacak yeni bir partinin kurulmasını sevinçle karşılıyor ve halk kitleleri hâlinde Demokratlara İltihak ediyordu. Bu durum, CHP'yi ürkütmüş, iktidarı kaybetme korkusu başlamıştı.

DP'nin hızla geliştiğini gören Milli Şef İnönü, acil ve bakaız bir seçim kararı alarak DP'yi ezmek istemişti.

DİKTATÖRLÜKTEN TÂVİZ

DP' NİN kurulmasından sonra CHP'nin tüzüğü değişmiş, İnönü'nün

"Değişmez Genel Başkanlığı" sona ermiş, onun yerine "Genel Başkan" ifadesi yer almıştı. Artık genel başkan dört yıl müddet için parti milletvekilleri arasından seçilecekti. Böylece İnönü'nün sekiz yıl süren diktatörlüğünün sona ereceğini müjdeleyen ilk belirtiler ortaya çıkıyordu.

Tüzük değişikliğinin bir başka maddesiyle, diktatörlüğü devam ettirmede büyük hissesi olan "İkinci dereceli seçim" usulü terkediliyor, milletvekilleri seçimlerinde, tek dereceli seçim benimseniyordu.

ERKEN SEÇİM KARARI

DEMOKRAT Partinin gide-
rek güçlendiğini gören Mül-
li Şefi İnönü, CHP Grubun-
da, Eylül ayında yapılması
gereken belediye seçimlerinin Ma-
yıs da yapılması kararını aldırdı.

DP Genel Başkanı Celâl Bayar ise,
belediye seçimlerine katılmayacakları-
nı açıkladı.

CHP, Demok-
rat Partinin bü-
tün ülke içinde
teşkilatlanmasına
fırsat vermeden
bir erken seçim
kararı almıştı. Bu-
na göre 1947 yı-
linda yapılması
gereken seçimi-
ler, 1946 yılının
21 Temmuz'una
alınıyor. Üstelik
bu karar resmi o-
larak 3 Temmuz'da
açıklanıyordu.
Buna göre, DP'nin
17 gün için-
de seçim hazırlı-
ğını yapması ve
devlet gücüne da-
yanan CHP'yle ya-
rışa girmesi gere-
kiyordu.

DP, kuruluşu-
nun yedinci ayında, henüz kongresini
bile yapmadan, bir umumî seçime
zorlanıyordu. İşin kötüsü CHP dev-
letle el ele kolkolaydı. DP'nin ülke
çapındaki teşkilât kurma çalışmaları
bile engelleniyor, vatandaşlara zul-
mediliyordu. Devlet güçleri DP'lilere
büyük baskılar yapıyorlar, karakollar-
da Demokratlar dövülüyordu. Genel
Başkan Celâl Bayar, bu durumu ifade
ederken, "DP'ye girmek, devletin bü-
tün üstün güçlerinin vatandaş aleyhi-
ne işlemesi için yeter sayılıyordu. Te-
lefon konuşmalarımız dinleniyor,
mektuplarımız açılıp okunuyordu" de-
mişti.

DP, bütün menfi şartlara rağmen
seçime girmeyi kabul etmişti. Ancak
şu 16 ilde seçime katılamıyordu: Ağ-
rı, Bingöl, Bitlis, Çoruh, Diyarbakır,
Gümüşhane, Hakkari, Kars, Kırşehir,
Malatya, Mardin, Muş, Niğde, Rize,
Sırt, Van. Yani bu illerde CHP mutla-
ka kazanmış olacaktı.

EŞİT OLMAYAN BİR SEÇİM

Diktatörlük sarsılmaya başlamıştı

Tahsin
Banguoğlu,
"1946 seçim-
lerinde bir
resâlet
yaptık. San-
dık hâdeleri-
le Demokrat-
lardan 60 ka-
dar tahmin
çıldık"
diyordu.

I 946
seçimleri
tek dere-
celi idi.

Ancak eskisi gibi
açık oy gizli tas-
nif usulü devam
edecek, seçimle-
rin adli kontrol
altında gerçek-
leşmesi de tatbik
edilmeyecekti.
Seçim propagan-
daları esnasında
radyodan sadece
CHP faydalanmış-
tı.

Seçim netice-
lerine göre, CHP
396, DP 66, Ba-
ğımsızlar ise 7
milletvekilliği ka-
zanmıştı. Seçim
esnasında mey-
dana gelen bas-

kular, yolsuzluklar, sandık kaçırılmalar
o kadar fazla olmuştu ki, yıllar sonra
bu seçimlerden söz eden Celâl Bayar,
"Şunu samimiyetle itiraf edeyim,
1946 seçimleri gibi bir siyasi faciâ
aklımızdan bile geçmiyordu. Herşeye
rağmen 279 milletvekili kazanmış-
tık. Bunu 66'ya indirdiler" demektedir.
Oysa sayı 66 bile değildir. Mec-
liste çevrilen bazı dolaplarla sayı 61'e
indirilmiştir.

Bu seçimlerde ve seçim öncesinde
yapılan baskı ve zulümlere bir kaç ör-
nek verelim:

"Birçok yerlerde serbest seçim en-
gellenmiş, bazı yerlerde oylar değı-

tırılmış, bazı adaylar sandıkta kazansa bile, Meclise kazanan adayların yerine başka adaylar gönderilmiştir.

"Başka olaylar da olmuştur. Refik Koraltan'ın İskenderun konuşmasındaki şu cümle bile, bu konuda yeterli bir fikir verebilir:

"Dört yıl'da bir köylünün üç gün karakolda tutulmasından, burada bir başka köylümüzün süngülenmesinden, 25 köylümüzün 12 saat devamlı dayak yemesinden son derece müteessirim ve bunları, Hatay Valisinden sormaktayım."

"Tekin Erer, başka olaylar da aktarıyor. Örneğin, 25 Haziran 1946'da Manisa'nın Hacıharmanlı Köyü Muhtarı O.G., DP'li-lerin köydeki faaliyetlerine kızmış, tabancasını çekmiş, 'Hepsini öldüreceğim' diye üzerlerine saldırmış, bu olayda H.G. adlı DP'li ağır şekilde yaralanıp hastaneye kaldırılmıştır.

"Yine aynı günlerde Kırklareli İl Başkanlığı, genel Merkeze bir telgraf çekip, şöyle der:

"Vatandaşların gördükleri zulüm, dayanılmaz hâle gelmiştir. Daha fazla zulüm görmemeleri için, il teşkilatımızı kapamaya karar verdik." (Erman Şener, Milliyet, 23 Eylül 1987)

CHP'nin zaten bu seçimlere avantajlı gittiğini kabul eden Metin Toker, aynı kaynakta şöyle der:

"O seçim hileleri, o mazbata değişiklikleri ve olumsuz tesirler yapıldı-

1946 seçimleri tam bir rezâletti

KAZIM KARABEKİR—Meclis Başkanlığına protesto dilekçesi yazan mağdurlar, haklarının aranmasını isterken Meclis Başkanlığı.

ğına göre, gerçek şudur ki, CHP ve bilhassa idare âmirleriyle CHP teşkilâtı, 1946 seçimlerini boşu boşuna kirlenmişlerdir."

Erman Şener, seçimlerin erkene alınmasıyla DP'nin kaybettüklerini şu şekilde ifade etmektedir:

"Bu seçim bile göstermiştir ki, DP iktidara yürümektedir. Öyle ki seçimler erkene alınmayıp, 1947'de yapılsa, o zamana kadar kuruluşunu tamamlayacak DP üç yıl önce iktidar olabilirdi. Ama artık seçimler yapılmış ve dört yıl sürecektir muhalefet dönemi başlamıştır."

Bu seçimlerdeki vaziyeti bizzat CHP'liler de tenkid ediyorlardı.

Bunlardan birisi olan Tahsin Banguoğlu, "46 seçimlerinde biz büyük bir rezâlet yaptık. Sandık hileleriyle Demokratlardan 60 kadar mebus çaldık. Suçluları valilerdi. Ama kimden emir aldıkları belli olmadı" demektedir. (Cemil Tokpınar, Yeni Nesil, 5 Ocak 1989)

SENİRKENT FACİASI

1946 seçimlerinde, CHP'nin devlet imkânlarıyla Demokrat Partili vatandaşlara yaptığı zulüm ve işkenceler, o kadar çoktur ki, bunların hepsini anlatmak için ciltler dolusu kitap yazmak gerekir. Bu bakımdan daha önce verdiğimiz bir kaç örnek, aysbergin görü-

Şenir-kent Fâciası ol-
duğu zaman Recep Pe-
ker Hükümeti vardı.

nen kısmı bile de-
gildir.

Zulümler, seçim
esnâsına münhasır
kalmamış, seçim-
den sonra da de-
vam etmiştir. CHP
iktidarı, Demok-
ratların gözünü
korkutmak, her
geçen gün büyü-
yüp serpilme hak
ve hürriyet ağacını

bir fidanken yok etmek için elinden
geleni yapmıştır. Milli irâdenin te-
celli etmesi hâlinde, şahsî menfaatle-
rine âlet ettikleri devlet gücünün el-
lerinden alınacağını, makam ve mev-
kilerinin gideceğini, yiye yiye bitire-
medikleri millet malına, artık hük-
medemeyeceklerini anlayanlar, baskı
ve zulümlerle netice
alacaklarını sanmış-
lardır. Oysa hak yum-
ruklandıkça kuvvet-
lenmiş, zulüm ve iş-
kence gören Demok-
ratlar daha da bilen-
miş, diktatörlere ve
diktatörcüklere, ö-
mürboyu unutamayacakları bir ders
vermiştir.

CHP'îlerin seçimlerden sonra gi-
riştikleri baskı kampanyasından en
büyük hisseyi, hiç şüphesiz Demok-
ratların çoğunlukta olduğu yerler a-
lıyordu. Bunların en meşhuru da Şe-
nir-kentli vatandaşların başına gelen
hâdiseydi. Siyâsî tarihimize "Şenir-
kent Fâciası" olarak geçen bu hâdis-
e, Demokrat vatandaşlara gözdağı ver-
mek için girilmiş büyük bir zulüm
örneği idi. Fâcia mahkemeye intikal
ettikten sonra, mazlumların avukat-
lığını yapan Şefik Seren, daha sonra
bu zulümleri ve mahkeme safahatını
kitaplaştırmıştı. Onun "Şenir-kent Fâ-
ciası" ismini verdiği bu kitabını özet-
leyerek, tek parti devrinin "kara yü-
zünü" göstermek ve demokrasiye ge-
çerken hangi çilelere katlanıldığını
anlatmak isuyoruz. Bu hâdisenin, Tür-

kiye'deki zulümlerin sadece birisi ol-
duğunu düşünmek, ülke çapındaki
baskıların büyüklüğünü anlamaya ye-
ter.

HÂDİSE NASIL DUYULDU?

SENİRKENT mazlumlarının
avukatı Şefik Seren, "Şenir-
kent Fâciası" isimli 80 sayfa-
lık kitabına yazdığı girişte,
"Yarın bir demokrasi anıtı yapılsa,
anıtın, harç ve taşları arasında Şenir-
kent granitinden, Şenir-kentlilerin
hürriyet sevgisinden, imanından da
parçalar bulunacağı tabiidir" ifadesini
kullanmakla meselenin vehâmetini
ortaya koyuyor.

Seren'e böyle dediren Şenir-kentli
10 mazlumun, TBMM Başkanlığına ve
İstanbul'daki Tasvir gazetesine gön-
derdikleri noter tas-
dikli protesto dilek-
çesi şöyle:

"Bizler, Isparta'nın
Uluborlu ilçesinin
Şenir-kent bucağı hal-
kındanız. Kendi iş
gücümüzden başka
birşeyle uğraşmayan

ve Türk kânunlarının verdiği hak ve
selâhiyetler dâiresinde iyi bir vatan-
daş olmağı tek gaye bilen özü, sözü
bir Türk çocuklarıyız. Kânunlara da-
yanarak bir çok selâhiyetlerle devlet
teşkilâtının içinde yer almış büyük-
lüklerimize dâima sevgi ve saygı gösterme-
ği unutmamıza da imkân olmadığı dü-
şünülürse, iki aydır bucağımızdaki
tedhiş hareketleri karşısında asıl sü-
kûtumuzun mânâsı anlaşılır.

"Bucağımızda müdür vekâletiyile
gönderilen komiser Halil Altınay ve
jandarma teşkilâtı mensuplarının bu-
cak halkına reva gördükleri bu ted-
hişler, hızını ve çeşidini arttırmamış
olsaydı, belki sükûtumuz devam ede-
cekti. Fakat artık tedhişlere taham-
mülümüz kalmadığından sizlere ve
efkârı umumiyeye bu acı protestomu-
zu göndermeyi vatani bir borç sayıyo-
ruz:

Demokrat vatandaşlara zulmediliyordu

İŞKENCEDEN İŞKENCE BEĞEN

Mİ -YALNIZ hayvanlara hasredilen ve hattâ onlara dâhî revâ görülmesi bile doğru olmayan dayığın nev'i ve mâhiyetlerini izahta belki kelime bulmak mümkün olmayacaktır. Jandarma karakollarında aulan dayakların en basiti, bir iskemlenin ayaklarına masum vatandaşların ayaklarını geçirip sandalye üzerine oturtulan jandarma erinin yardımıyla, kıpırdamasına imkân verilmeden ayakları

ke su dökülmek suretiyle ıslanır. Cezasının tecrübemizle cezaların en fâfîf olduğu anlaşılmış bulunuyoruz.

"4- Şapkalarımızı başımızdan çıkarıp içini ufak ve büyük pisliklerle doldurduktan sonra şapkayı başa giymeye mecbur etmek, hattâ şapka içindekilerini içirmek de akla gelmeyen cezâlardan biridir.

"5- Yüzüstü yere yatıp insanların en mukaddes varlıkları olan namuslarına tecâvüz etmeye yeltenerek mağdurlara korku ve dehşet vermek de cezâların en zararsızdır.

patlayıncaya kadar asrı faika dayığı atmak ancak basit bir hakikattir. Bunun nev'i ve ağırlıkları insan şuurunu bozacak kadar olanlarını bu basit hakikata ilâve etmekten insani bir hicap duyuyoruz.

"2- Ağzalarımıza gem vurularak veya gemsiz olarak hayvanlar gibi üstümüze bindirilen jandarma erleriyle çeşme yalaklarından hayvanlar gibi su içmeye götürülmemiz bizi insanlığıımızdan bıktıracak hareketlerin bir başka örneğidir.

"3- Islak ve karanlık bodrumlara hapsedilip üzerimizden 20-25 tene-

"6- Su dolu havuzlara vatandaşları soğuk gecelerde elbiseleriyle birlikte atarak boğazına kadar su içinde ördük gibi yüzdürmek ve ara sıra boğma tehditleri yaparak çıkarıp yeniden çeşitli dayaklara mâruz bırakmak da belirli cezâlardandır.

HAYAMIZ ANLATMAYI ENGELLİYOR

BİZLERE revâ görülen bu işkence ve tedhiş nevelerini daha da çoğaltmak mümkünse de, bunları devam ettirmek bir insan olarak bizi a-

ikoyuyor. Hemen şunu da itiraf edelim ki, bu cezaların reva görülmesindeki sebepler açıkça bildirilmemekle beraber, sarnış bulunmamızın buna sebep olduğu da sık sık söylenmektedir. Halbuki bu isnat da tamamen yalandır. Bir an için doğru bile olsa ancak Türk Ceza Kânununa göre cezalandırılmamız icabeder. Şimdiye kadar bu iskence ve tedhişlerin önlenmesi için yaptığımız bütün müraaatlar bir netice vermemiştir. Zira şikâyet istidalarımız, kumden şikâyet ediliyorsa onun eline verilmekte, tehdit ve tazyik altında yapılan tahkikat sonunda, bizler mağdur değil, müfteri olarak suçlandırılmaktayız. Bütün bu iskence ve tedhişe bir son verilmesini ve şikâyetlerimizin tahkikatının bi- taraf ve namuslu memurlar tarafından yapılmasını dilerken, anayasaya göre bir vatandaşlık hakkının verdiği selâhiyetlerle bütün bu oluşları Büyük Millet Meclisinin ve Türk efkârı umumiyesinin mânevî şahsiyeti önünde protesto ve istirham ediyoruz."

ENGİZİSYON İŞKENCELERİ

YUKARIDA yer alan protesto dilekçesini yayınlayan Tasvir gazetesi, 19 Ocak 1947 tarihli haberinde şunları kaydediyordu:

"Senirkent Noterliğinden almış olduğumuz 18.1.1947 günlü ve Hüseyin Adalı, Kâmil Toklu, Hüseyin Özmert, Veli Karaarslan, Mehmet Uysal, Ali Tavlı, Ali Rıza Palandız ve arkadaşları imzalı protesto tebliğini aynen ve fakat üzümlere dercediyoruz: Eğer bu protesto yazısı, bize noterlik mârifetiyle resmen tebliğ edilmemiş ve bir sureti de Büyük Millet Meclisi baş-

kanlığına sunulmamış olsaydı, 1947 Türkiye sinde böyle hâdiseler cereyan edebileceğine ihtimal veremeyeceğimiz için yırtıp kâğıt sepetine atacaktuk.

"Ortaçağ iskence usullerinin hortlamış ve delice şaha kalkmış çirkın örneklerini veren bu fâcia hakkıaten cereyan etmiş ise, İçişleri Bakanlığı bu küstah failer hakkında şiddetli takibat yaparak efkârı umumiyenin kanyon vicdanını teskine çalışmalıdır. Eğer hâdiseler bir tasnî eseri ise, bu sefer yine küstahça suç uyduran bu bedbaht müfterileri en keskin şekilde tecziye ederek umumi efkârın ızdırıp çeken hissiyatını yatıştırmak icab eder.

"Her iki halde de hâdiseler fevkalâde ehemmiyetlidir ve memleket bakımından ehemmiyetle üzerinde durulmaya değer. Biz bu fâciayı olduğu gibi Türk milletinin huzuruna çıkarmakla sadece insanî vazifemizi yapmış oluyoruz. Son söz ve karar, elbette ki kânundur."

CHP KİMİN YANINDA

HÂDİSELERİN olduğu aylarda Recep Peker hükümeti vardı. Protesto dilekçesinin muhâtabı olan TBMM Başkanlığına ise Kâzım Karabekir işgal ediyordu. Tasvir gazetesi hâdiselere elkoymasını istediği İçişleri Bakanı ise Şükrü Sökmensüer'di. İleriki haftalarda mahkemeye intikal edecek ve her biri vesikalandırılacak olan baskı ve zulüm örneklerine karşı hükümetin tavır dikkat çekiciydi. Dilekçenin muhâtabı olan Meclis Başkanından bir ses çıkmamıştı. İçişleri Bakanlığı ise, Tasvir gazetesi yayınından iki hafta sonra bir açıklama neşrettirerek, hâdiselerin bir kısmını yalanlıyordu.

ŞÜKRÜ SÖKMENSÜER—Aylarca süren Senirkent hâdiselerine seyirci kalmış, hâdiseleri yalanlamaya kalkmıştı.

TAHSİN TOLA— Senirkent Fâciası esnâsında buranın DP Teşkilât Başkanıydı.

13 Şubat 1947'de Ulus gazetesinde yayınlanan İçişleri Bakanlığının tebliğinde, bahis mevzuu jandarmaların tevkif edildiklerinin anlaşıldı, gazetede bahsedildiği gibi, gem vurmak, plislik dolu çapkayı başa geçirmek, namusa tecâvüze yeltenmek gibi hâdiselerin olmadığı iddîa ediliyordu. Ancak eski Müdür Vekili Halil Altınay hakkında bir vak'adan başka halkı dövdüğüne dair bir şikâyet alınmadığı ileri sürülüyor, şikâyet yazısı yazan vatandaşlar hakkında Uluborlu Cumhuriyet Savcılığına tahkikat yapılabileceği belirtiliyordu. Bakanlık, böylece mağdur durumda olanları, mahkûm etmeye çalışıyordu. Ama mızrak çuvala sığmayacağı için, şunları kaydetmekten de kendisini alamıyordu:

"Bu hâdise ile ilgili olanlardan bu-cak müdür vekili, 23 Ocak 1947'de valilikçe merkeze aldırılmış ve halefi 9 Ocak 947'de bucakta işe başlamıştır. Jandarma karakol komutanı 16 Aralık 1946 tarihinde, jandarma erlerinden biri 23 Aralık 1946 tarihlin-

de başka mahallere nakledilmiş, bir er de aynı ayın 10. günü terhis edilmiştir."

SUÇLULAR MAHKEMEDE

SENİRKENT hâdisesine zamanın iktidarının nasıl bir tavır takındığı İçişleri Bakanlığının tebliğinden kolaylıkla anlaşılabilir. İçişleri Bakanlığı, hâdiseyi küçümsemekte, adetâ mazlum ve mağdur Demokratları suçlu gibi göstermektedir. Bakanlığın, aylarca devam eden ve son aylarda şiddetini artıran hâdiselere karşı gerekli hassasiyetli göstermemesinden anlaşıl-

Hükûmet, engizisyon işkencelerine seyirci

maktadır ki, CHP iktidarı bu tür zulümlere seyircidir.

Gazetelerin hâdiseye dikkat çekmeleri üzerine, Senirkent Fâciasının sanıkları bucak müdür vekili Halil Altınay, karakol komutanı Sadık Ertan ve diğer jandarmalar nihayet 1947 Şubat'ının ilk günleri muhakeme edilmek üzere Uluborlu'ya sevk edilmişlerdir. Sanıkların Uluborlu'ya sevk edilirken günlerdir aç kaldıklarını düşünen mağdurların yol azığı getirmesi halkı teessürden ağlatmıştır. Demokrat mazlumların, kendilerine zulmeden insanlara karşı gösterdikleri bu şefkatli davranışı, "Yarınki Türkiye" isimli eserinde öven Nüreddin Topçu, şöyle demektedir:

"Senirkent köylüleri gibi olunuz. Si-ze zulmeden jandarmaları doyurunuz. Muvaffak olursunuz. Böyle yaparsanız kaynağı aynı olan irâdelerimiz çatışmaz. Aynı ahenkte birleşir ve kendinden geldiği Allah'a doğru ilerler. Gâdî dünyaya, Dr. Tola Anadolu insanına ruhunu tanıtmak istedi." (Necmeddin Şahiner, Son Şahitler, c.1, s.151)

Seni kent anıdır. İbrahim'in arkadaşlığını yapan Şefik Seren, bütün büyük bir iş olduğunu, eğer teklifi çok sevdiği arkadaşı Seni kent DP Başkanı Dr. Tahsin İola getirmemiş olsaydı, kabul etmeyeceğini söylemiştir. Şefik Seren, Seni kent mağdurlarını sayısını 50 olarak belirlit ettiğini, ancak bunların sadece 13 tanesini yaptıkları zulümleri vesikalendirebildiğini belirtir.

SAVUNMANIN GÜÇLÜĞÜ

MAGDURLARIN avukatı Şefik Seren, 2

Mayıs 1947'de yaptığı müdâfaada, 13 kişisinin kimlerden, hangi şekilde zulüm gördüğünü şahitlikle

birlikte anlatmıştır. Müdâfaanın girişinde dâvânın zorluğundan bahseden Seren, kendisiyle "kimliği meçhul, vazifesi mahlûm kimselerin adını adını takip ettiğini" söylemiştir. Hâdisenin 29 Ocak 1947 tarihli Tasvir'de duyurulmasından sonra Adalet Bakanlığı Mümtaz Ökmen'in Seni kent'e müfettiş gönderdiğini belitlen Seren, "Eğer Adalet Bakanlığı süratle müfettiş göndermeseydi, belki Seni kent faciası başka bir faciaya yol açardı" demiştir.

Teker teker mağdurları müdâfaa eden Şefik Seren, Ali Tavlı isimli vatandaşın, karakola götürüldüğünü, saatlerce sandalye dayığı atıldığını, üzerine teneke teneke su döküldüğünü anlatmıştır.

MEHMET ATEŞ: Hâdisenin birinci aşamasından itibaren sonuna Seni kent'e sürgün müfettiş gönderen Adalet Bakanı, hâdisesinin büyümesini önlemişti.

Zulmü emreden İçişleri Bakanı Sökmensüer'di

Şimdi müdâfaa esnasında nakledilen hâdiseleri mağdurların kendi ağzılarından özetleyelim:

Ali Rıza Palandız: Arkadaşım İbrahim ile tarladan dönüyorken jandarmalar tarafından karakola götürüldüm. İbrahim'in davası Seni kent'te Belediye ve Halk Partisi Başkanı olduğu için hemen serbesti bırakıldı. Bent nezarete götürüp yarım saat beklettiler. Sonra Uluborlu'ya gitmek için çıkarıldılar. Yolda jandarmalar sırayla sırtına biniyorlar, yürümeyi için çuvaldız batırıyorlardı. Sildikti şapka'yı başıma geçirdiler.

Mehmet Ateş: Uluborlu'ya giderken sırtına bindiler. Yol üzerindeki çeşmenin havuzuna sokarak öndek gibi yüzdürdüler.

Ben, Bağlanmakla tehdit ettiler.

Kâmil Toklu: Bir gün Kuleğlı Kalyesinde oturuyordum. Jandarmalar bent götürmek istediler. Sebeblini sordum. "Keyfi mi?" dedim. "Evet, keyfi" cevabını verdiler. Sürüyerek karakola götürüldüler ve iki jandarma bent tutarken, burak müdürü Halil Altınay bent sepiyordu.

Mehmet Uysal (Birçok harbe girmiş ve çeşitli yaralar almış bir gazii: Bir duğün evinden alarak zorla karakola götürdüler. Islatarak dövdüler. Bana karakol temizliği yaptırıldılar.

Hasan Özбек: Saatlerce dövdükten sonra dışarıda şiddetli kar ve fırtına varken salıverdiler. Kara gömmeye çalıştılar. Nanius yerine süngü ile vurdular.

Mağdurların zâlim jandarmaları doyurması halkı ağlatmıştı

Hüseyin Adalı: Tekme tokat döverek karakola götürdüler. Karanlık bir odada sırayla sopa atıldılar.

Hüseyin Özmert: Karakola götürdüler. Sırayla dayak atıldılar. Ayaklarını şiştirdi ve patladı. Dayak esnasında Halil Altınay ve Sadık Ertan da vardı.

Veli Karaarslan: Önce Senirkent'teki karakolda dövüldüler. Daha sonra iki jandarmayla Uluborlu'ya sevk edilip 3-4 saat dayak çektiler. Uluborlu Halk Partisi Başkanı Galip Ongun'un delâletiyle serbest bırakıldım.

Murtaza Erdün: Kahvede otururken 8 jandarma karakol komutanı Sadık Ertan'ın beni çağırdığını söylediler. Daha karakolun kapısında toktalar ve tekmeler başlamıştı. Sekiz jandarmayla boğuştum. En sonunda yığıldım kaldım. Onlara, "Ben Sakarya'da. Dumlupınar'da sizler için dövuştüm. Siz beni dövüyorsanız, fakat muhakkak siz Türk değilsiniz" dediğimde, bana kahkahayla cevap verdiler.

Salım Sel: Gece evimden alıp götürdüler. Senirkent'te ve Uluborlu'da, ayrıca yolda sandalyeli ve sandalyesiz defalarca dövüldüler.

İbrahim Hızan: Kahveden aldılar. Karakolda döverek ıslattılar. Feryatlarım dışardan duyuluyordu.

SUÇLU, DEVLETİN MEMURLARI

YUKARIDA gördükleri zulümlerden kısaca bahsettiğimiz kimselerin nelere maruz kal-

dıkları aslında çok uzundur. Bunlar bütünün sadece küçük parçalarıdır. Bu zulmü gerçekleştirenler Halil Altınay ile Sadık Ertan'dır. Avukat Şefik Seren bunlar hakkunda, "Neron Roma'yı yakmış zaman nası kahkahayla gülüp şîr söylemişse, sanıklarımız da bu hâdiseler karşısında aynı zevk ve hazla mesut dakikalar yaşamışlardır" demektedir. Seren, müdâfaasında Isparta Jandarma Alay Komutanı Nuri Hünal'ın, hâdiselerin âsâyişli tesis etmek gayesiyle bizzat İçişleri Bakanının emriyle olduğunu itiraf ettiğini belirtmektedir. Zamanın İçişleri Bakanını Şükrü Sökmensüer'in böyle bir emri vermesi en az hâdiseler kadar büyük bir fâciyadır.

Senirkent'teki Demokratlara zulmeden kimselerin mahkemede savunucusunun Halk Partisine âit bir teşkilâtın başkanı olan Avukat Kemal Nükür olması dikkat çekicidir.

Müdâfadan aktaracağımız şu ifâdeler de büyük ehemmiyet taşımaktadır: "Isparta valisi Nuri Atay, hâdiseleri müteakip Yeni Asır gazetesi muharrirlerinden birine verdiği beyanatta, 'Bucak iki gruptan mürekkeptir. Çoğunluğu teşkil eden Halk grubu ve azınlık olan bir kaç kişilik grup (Demokratları kastediyor). Halk grubu Belediye Başkanı ve Halk Partisi Başkanı olan şahsı sevmeyiz. Dâima düşürmek isterler ve biz de buna müsaade etmeyiz. Mücadele buradan doğ-

REFİK CEVAT— "Senirkent hâdisesi böyle umumî infial uyandıracak kadar mühim bir vakıdır. TBMM'de hususlar toparacaktır. Bunun tesiri çok derin olacaktır."

muştur. demek sahtesinde bulunarak, Gecehanı sebeplerini açıklamıştır."

İLÂHÎ ADALET YASIN

SEFİK Seren, perde arkasındaki suçluları sayarken, başta Isparta Valisini zikretmiş ve sonra şöyle devam etmiştir:

"Kendim çok zorladım. Bugün perde arkasında kalan suçluları bu hâdiselerden haberdar olmadıklarımı kabul etmeye çalıştım. Fakat gördüğüm hakikatler beni tekip etti. Mesleğim icabı sık sık menileketin köyünde kasabasında dolaşıyorum. Beni bir gölge gibi takip eden hüviyetli meçhul, vazifesi bence mâtûm kimseler acaba nasıl olur da bu kadar muazzam hâdiselerden habersiz kalabilirler? Ben Senirkent dâvâsının duruşmalarında bugün perde arkasında kalan bu hakiki suçluları adaletle teslim etmeyi çok istemiştim. Ne yapayım ki, önümdeki büyük ve aşılmaz engeller buna imkân vermedi. Yıllarca idâri kaza denilen çürük çalı altında adalet dilemeliği yapmaya ne benim, ne de torunlarım ömürleri kâfi idi. Bugün Roma'yı yakan bir Neron azametiyse zavalî âletlerinin hesabları görülürken, kahkahayla gülen bu perde arkası suçlularına buradan verebileceğimiz tek cevap, İlâhî adaletlin yekûnıdır."

Şefik Seren'in perde gerisi suçlular olarak vasıflandırıldığı CHP iktidarı, gerçekten de İlâhî adaletlin tecellisiyle 1950'de günleyip gittimş ve eski vahşetle diktatörlük yapma fırsatını hiç bir zaman bulamamıştır.

Malikeme neticesinde, hâdiselerden haberdar olan ve dayak sahtalarına katılan bucağ müdürüne hiç bir ceza verilmemiştir. Altı ay halka zulmedenlere verilen en büyük hapis

cezası ise altı ay bile değildir. Cezalar, iki ay ile beş ay arasında değişmiştir. Bu zulmü Senirkent'te organize eden karakol komutanı Sadık Ertan'ın aldığı ceza da 2 ay 15 gün haptistir.

GAZETELER NE DİYOR?

SENIRKENT Fâciası, gazetelerde geniş olarak yer almıştır. Bu tarihlerde gazetelerde çıkan bazı yazarlardan örnekler vererek meseleyi bitirmek istiyoruz.

Bunhan Belge, 17 Şubat 1947 tarihli Demokrat İzmir gazetesinde kale-

me aldığı yazıda, Senirkent meselesiyile ilgili uzun uzun mü-tâlealarda bulunuyor ve "İdâre ile zabitanın parûler arasındaki mücadelesinin haricinde tutulmasını" istiyordu. Yazar, CHP idâresinin, 1946 seçimlerine nasıl karıştığını anlatırken, Zeytinadağ, Çeşme,

Uşak, Karahallı ve Senirkent'te meydana gelen hâdiselere dikkat çekiyor ve bizzat şahit olduğu şu hâdiseyi anlatıyor:

"Uşak'ta seçim günü, gazeteciler olarak sandıkları dolaşıyordum. Bunlardan birinde, kendî mümessillimizle konuşurken, seçim komisyonu azasından iki kişi geldi. Bunlar zaten ben nereye gidersen, arkamdan beni takip ediyorlardı. Bunlardan bir tanesi, (yedekler arasında bırakıldığı için hiddet eliği söylenen ve soyadı Gedik olan bir zat) gelir gelmez, sandık heyyetini yüksek sesle haşlamaya başladı. 'Kimsa seçime karışamaz, kimsa emir veremez' gibi sözler söylüyordu.

"İşte bu zat orada duran yedi sekiz kadar jandarmaya dönerek, 'Dağıtın bunları' dedi. Ve jandarma dîpçeğ davranarak halkı, lüzumsuz yere ve suî kolî bazubendli zat böyle dedi diye dağıtmaya koyuldu. Hattâ içlerin-

**Zâlimleri
savunan
CHP'li bir
avukattı**

den biri, süngü takmak isteyince, çavuş buna mâni oldu. Fakat o zat bağır-makta devam ediyordu: 'Kim karşı koyarsa karakola götürün!' Sandık başında hiç bir hâdise olmamıştı. Hiçbir şikâyet yoktu. Hâdiseyi, verdiği bu garip emirler ile bu zat yaratıyordu."

Belge, yazısının devamında, Dâhiliye Vekilinin seçimlere karışamaya-cağını, ancak âsâyiş içinde gitmesini sağlayacağını belirtiyor ve "Bir Uşak seçimini, Ankara'dan telefonla takip eden siyâsi [İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer], netücenin âdil olduğunu beyan veya tasdik edemez" diyor. Aynı yazar, Isparta Valisi Nuri Atay'ın, hâdiselere karşı kayıtsız kalmasını da şiddetle tenkid ediyor ve "Valideki zihniyet bu olursa, jandarma neferinin ne suçu vardır?" sorusunu yöneltmekten kendisini alamıyor.

Perde arkasındaki suçlulara hiç bir şey yapılmamıştı!

Hâdiseler karşısında İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer'in ilgisiz kalmasını tenkid edenlerden Mithat Perin de, 10 Şubat 1947 tarihli Demokrat İzmir gazetesindeki yazısında, "Senirkentliler aylardır işkence altında inliyor da, bu bucağın kaymakamı, bu vilâyetin valisi, bu memleketin İçişleri Bakanı haberdar değiller!.. Sadece hayret!.." diyor.

Refilî Cevat İse, "Ulunay" imzasıyla, 17 Nisan 1947'de Demokrasi gazetesinde çıkan yazısında, Senirkent hâdisesinin Mecliste enine boyuna incelenmesini istiyor. Böyle meselelerde, muhâlif-muvâfık olamayacağını ve herkesin aynı tepkiyi göstereceğini belirten Ulunay, şunları kaydediyor:

"Senirkent hâdisesi de böyle umumî bir infial uyandıracak kadar mühim bir vâkadır. Hattâ Büyük Millet Meclisinin hürriyet ve adâlet duygu-

Tek parti seçimlerinde oy atan vatandaşın hiç bir irâdesi nazara alınmıyordu. Önce dine aykırı kâbus ve ısratların Müslüman millet akl istenmişti?

larıyla çarpan asıl yûreğinde fırtınalar koparacaktır. Bunun testrinin çok derin olacağına şüphe etmiyoruz."

Kamuoyunda ne kadar geniş yankı uyandırırsa uyandırır, bahsettiğimiz gibi, perde gerisindeki suçlulara hiç bir şey yapılmamış, bırakın bakan cezalandırmayı, bucak müdürüne bile bir şey yapılmamıştır. Ve 1946 seçimleriyle haksız bir iktidar elde eden CHP, 1950'nin 14 Mayıs'ına kadar hiç istüfîni bozmadan ülkeyi idare etmiştir.

Tek parti devri kânunları ve icraatları tartışılmalı

GEÇMİŞLE HESAPLAŞMA

I 923 YILINDA başlayarak her dört yılda bir yapılan tek parti seçimleri, 1946'daki erken seçimle son bulmuştur. Daha demokratik şartlarda, hâkim kontrolünde yapılan 1950 seçimleri ise, tek parti diktatörlüğünün sonu olmuştur.

Seçimler, millî hâkimiyetin var olduğu demokrasilerin "en vazgeçilmez unsuru"dur. Çünkü "millî irâde"nin tecellisi ve milletin, temsilcileri vâsıtasıyla "kendî kedisini" idaresi bu suretle mümkün olmaktadır. Seçimler, bir kaç gün devam eden "resmî merâsiimler" değildir. Bunların, milletin bugününe ve yarına tesir eden neticeleri vardır. En başta bir Meclis teşkiline imkân veren seçimler, aynı zamanda bir İktidarın ülke idâresini üstlenmesine sebep olmaktadır. Meclis, "yasama" denilen kânun yapma

vazifesini yerine getirirken, iktidar "yürütme" dediğimiz kânunlara göre ülke idâresini gerçekleştirme işini yapmaktadır.

Meclisin, hükümet teşkilî ve anayasa dâhil bütün kânunları değiştirme calâhiyeti olduğunu düşünersek, meclisin irâda da büyük yer olduğunu ve "yargı" denilen adâlet dağıtımına yön verdiğini kabul etmek gerekir. Teşil' (kânun çıkarma), icrâ (yürütme) ve kazâ (adâlet dağıtım) üzerinde bu kadar tesirli ve ehemmiyetli olan meclisin teşekkülüne imkân veren seçimlerin "nasıl" olduğu hususunun bilinmesi, cihan kıymetinde bir ehemmiyet taşımaktadır.

Tek parti devrinde yıkılan mâbedlerden birisi olan Cankurtaran Mescidinin kalıntıları. Demokratilerde milletin istediği olduğuna göre, bu mescidin yıkılmasını da millet mi istedi? Yoksa, seçim diye maskaralık tezgâhlayanlar halka rağmen icraatlarda mı bulundular?

SEÇİMLER NİÇİN BU KADAR MÜHİMDİR?

YUKARIDAKI izahıtan anlaşılacağı gibi, milletin yediğinde, iktidârında, giydiğinde seçimlerin tesiri vardır. Neyin suç, neyin doğru olduğunda seçimlerin tesiri vardır. Ülkenin gelişmesinden, geri kalmasından seçimler mesuldür. Vatandaşın şapka takıp takmaması, başörtüsü kullanıp kullanmaması seçimlerle ilgilidir. Milletin aksam televizyonda seyredeceği program, her ay alacağı maaş ve ücret, radyasyonda yayın seçimleriyle ilgilidir.

MİLLETİN BUGÜNÜ VE YARINI EMÂNET

SEÇİMLER, milletin bugünü-nü ve geleceğini güvendiği kişi ve kadrolara emânet etmesidir. Daha açık bir ifadeyle millet iktidara getirdiği kişi ve kadrolara, "Benim değer ölçülerime uygun leraat yapabilirsin" demektedir. Zaten "milletvekilli" kelimesinin mânâsı da, milletin vekili olarak, milletin istekleri istikâmetinde faaliyetinde bulunmak demektir.

Mâdem seçimlerin mâhiyeti budur ve 1923'ten 1950'ye kadar 7 seçim yapılmıştır; o halde şunları sormak gerekir:

● Halifeliğin kaldırılmasını, medreselerin kapatılmasını, Şer'îye Bakanlığının ilgâ edilmesini millet mi istemiştir?

● Nasıl evlenip nasıl boşanacağına millet mi karar vermiştir?

● Millet seçtiği vekillerinden, başına nasıl bir başlık geçitileceğini tesbit etmelerini mi talep etmiştir?

● Millet, şapka giymeyenlerin idâmını mı arzulamıştır.

● Tekkelerin, türbelerin kapatılmasını, tarikatların kaldırılmasını; bugün çocuklarına pâdisah isimleriyle veren ve tarikatlara mûsâmalayla bakan millet mi istemiştir?

● Bugün cânil yapılmak için birbirine le yarış eden millet mi mübeddelerin dâvâ olmasını ve satılmasını istemiştir?

● Kur'an harflerinin bırakılıp Latin harflerinin alınması, Kur'an okuyanların hapislere tükünmesi, salakalara çekilmesi fikri, millettin mi kaynaklanmıştır?

● Ezanını Türkçe okunmasını, Aya sofya'nın kapatılmasını millet mi kararlaştırmıştır?

● Altında lalin tınlım tınladığı vergileri çıkaran millet midir?

TEK PARTİ İCRAATLARI MEŞRÛ MU?

BU ŞEKİLDE devam edersek, rahatlıkla onbinlere ulaştırılabileceğimiz sualleri sormamızın sebebi, seçimlerle ilgili olarak açıkladığımız hususlardır. Çünkü, sorularla belirttiğimiz leraatları, seçinile işbaşına gelen Meclisin ve ondan çıkan iktidarın gerçekleştirdiği iddîâ edilmektedir. Şu halde bu durum, bir tezatır. Yani hem seçim olacak, hem de seçimle işbaşına gelen bir iktidardan milletin istemediği leraatlar çıkacak, bunun imkânı yoktur.

O zaman aksaklık ve hatâ nerededir?

Hatâ, teker teker ele aldığımız "tek parti seçimleri"nin yapılaş tarzındadır. İlî beklenmediği bir anda, bir gece vakit jandarmaların tutup Meclise götürdüğü adamı, hiç hayal etmediği halde "Mebus oldun" diye jandarmaların götürdüğü bir kadını, milletin adına kararlar alırken, onların arzu ve beklentilerini niye nazara al-sın ki? Zira kendisini seçen, millet değildir. Zaten seçilmemiştir de. Tayin edilen bir kimse, millete hesap vermeyi değil, kendisini lâtin eden emirlerini düşünür.

Bu durumda, tek parti seçtilerinin ve bunlar neticesinde teşekkül eden Meclisler tarafından çıkarılan her kânun, o zamanın iktidarı tarafından a-

İnkılâp kânunları milletin tasvibine sunulmalı

İnkılâp her türlü kararlar, teraatlar ve diğer alt kademelerdeki mevzuat hükmüleri taahhümlüdür.

AYDINLARA DÜŞEN VAZİFE

BUGÜNÜN aydını, resmi ideolojinin borazanlığını yapmayı değil, cumhuriyet ilâzının bir parola hâline getirip bir türlü gerçekleştiremediği, "fikir hür, telâh hür, vücdan hür" bir şekilde geçmişle hesaplaşmayı tercih etmektedir. Aydınlarımız, en azından şu emelleri cesâretle ve tarafsızlıkla tartışabilmelidir:

• Tek parti seçtilerinin "demokratik" olmadığı herkes tarafından kabul edildiğine göre, o zamanın meclisleri gerçekten millet iradesini aksettiriyor muydu?

• O zamanki meclislerin ve hükümetlerin kararları ve teraatları, -- demokratik olmayan bir usulle teşkil olundukları nazara alınarak-- nasıl yorumlanmalıdır?

• Tek parti devrinin, bugün de meclyette olan kânunları nasıl "demokratikleştirebiliriz"? Bunları bir

heyet mi yapacaktır yoksa referandumla götürülerek millettan tasvip mı istenecektir?

Yukarıdaki suallerin cevabını vermedikçe, tabulardan, antidemokratik talimatlardan, medeni dünyaya gülbung olmaktan ve kendi kendimizle tenâkuza düşmekten kurtulamayız.

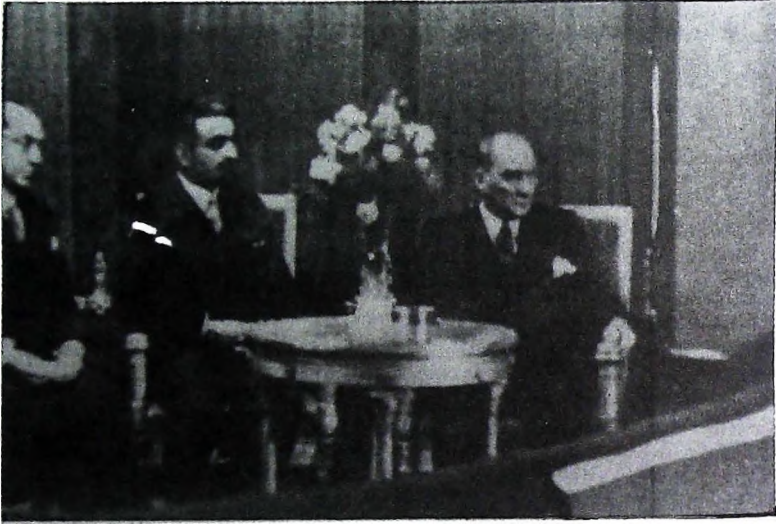
Kendi kendimizle nasıl tenâkuza düşeriz?

Türkiye, 26 Mart 1989'da bir mahalli seçim yaşanmıştır. Bu seçimler, tekparti devrinin mevzuatına göre yapılmamış; çok adaylı, hür ve serbest bir zeminde, sağlanabildiği ölçüde eşit şartlarda, hâdün kontrolünde, gizli oy açık tasvîl esâsına göre gerçekleştirilmiştir. Böyle olduğu halde, seçimlerle ilgili bir çok itiraz yapılmış ve bazı yerlerde ya seçimi neticesi veya seçimin bizzat kendisi iptal edilmiştir. İtirazlar neticesinde, kazanan adayların değişikliği görülmüştür. İlkâf'deki seçimi ANAP adayının ka-

İş Bankası Hangi Parayla Kuruldu

İstiklâl Harbi için gönderilen paralar nerede kullanıldı?

Hindistan Müslümanlarını, Kurtuluş Savaşında Türklere yardım etmek için harekete geçiren unsur ne idi? Anadolu'yu karış karış dolaşan sarıklı mücahitler en fazla hangi temaları işleyerek halkı galeyana getirdiler? 26 Ağustos 1924 yılında Mustafa Kemal'in emriyle kurulan İş Bankasının sermayesi nereden ve hangi gaye ile gönderilmişti? Ümmet-i Muhammedin güvenli nasıl istismâr edildi? Hindistan Müslümanları İngilizleri nasıl zor durumda bıraktılar? Hint Hilâfet Komîtesinin gönderdiği paralar, nasıl hedeften saptırıldı? Paralar Atatürk'ün şahsına mı gönderilmişti? Hilâfetin kaldırılması, Hindistan Müslümanları üzerinde nasıl bir tesir bıraktı? İş Bankasının ortakları, bir sermaye koymuşlar mıydı? Atatürk'ün kurduğu çiftliklerin paraları gökten zembille mi indi? Kurtuluş Savaşının şiddetli günlerinde Hindistan'dan gönderilen külliyyetli miktardaki paraya neden el sürülmemişti? İş Bankası kimlere hizmet etti? Atatürk'ün İş Bankasındaki hisselerine ne oldu?

Hilâfet için gönderildi Bankaya sermaye oldu

C

UMHURİYET devrinde meydana gelen her bir hadise, hakikatleri aksettiren bir roman gibidir. Öyle bir roman ki, bunun bölümlerini im-

kânı yok bir arada bulamazsınız. Meselâ piyasaya hergün bir yenisi sürülen ansiklopedilere baktığınız zaman, bu romanların yalnızca "başlangıçlarını ve neticelerini" bulursunuz. Hatta bazı hadiselerin neticelerini bulmak bile imkânsızdır. Ansiklopediler dışında kaleme alınan eserlerde ise, eğer işin içine "ısmarlama" girmemiş ise, bölük pörçük olsa bile bazı tarihi gerçeklerin ipuçlarını yakalayabilirsiniz. Bu lime lime olmuş hakikatler bir araya getirildiği zaman ortaya hadiselerin hiç olmazsa gerçek yüzlerinin bir kısmı çıkmaktadır.

İşte bugüne kadar hakkında ileri geri lâf söyleyen, bir çok dedikodular

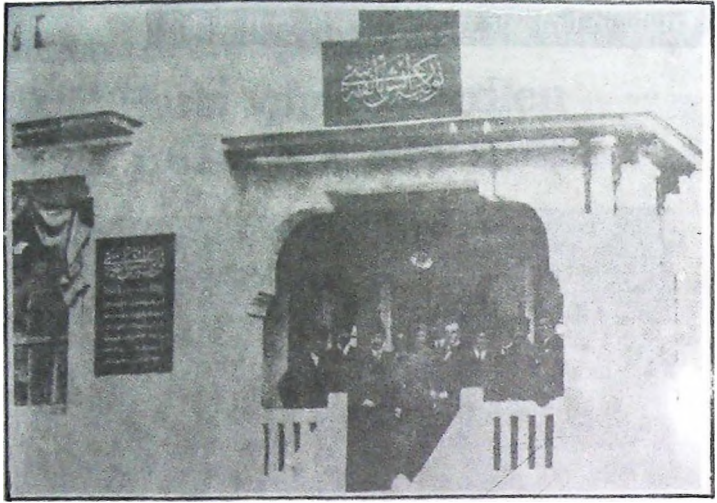
çıkan İş Bankasının kuruluş ve kullanış şekli de böyle başı sonu belli olmayan romanlardan birisidir. Aslında bütün yönleri belli olan, ama Cumhuriyetin başından beri devam eden bas-kılar yüzünden ortaya çıkması istenmeyen, ortaya çıktığında bir takım çevreleri şiddetle rahatsız edeceği düşünülen bu gibi hususların bir tabu olmaktan çıkarılması, berraklaştırılması elzemdir. Çünkü bir hadise gerçek yönleriyle, olduğu gibi anlatılmazsa, dedikodular çoğalır ve kımın ne dediği belli olmaz.

SERMAYE MESELESİ

26

Agustos 1924 yılında Mustafa Kemal'in emriyle kurulan İş Bankasının kuruluşunda en dikkat çekici hususlardan birisi "sermayesi"dir. Bu mesele hakkında lâf

28 Ağustos 1924 yılında Mustafa Kemal'in emriyle kurulan İş Bankası'nın kuruluşunda en büyük katkıci hususlardan birisi "sermayesi"dir. Bu bankanın sermayesinin büyük bir kısmı, Hint Hilâfet Komitesi'nin "hilâfetin kurtuluşu" için gönderdiği paralardan temin edilmiştir.

edenlerin üzerlerinde ittifak ettikleri husus da, İş Bankası'nın sermayesinin büyük bir kısmının Hint Hilâfet Komitesi'nce gönderilen paralar olduğudur. Ama tarih araştırmacıları ve yazarları, bu paranın miktarı hususunda çeşitli ifâdeler kullanıyorlar.

Hint Hilâfet Komitesi'nin gönderdiği paranın miktarına geçmeden önce, bu paranın ne için ve hangi vasatta gönderildiğine bakalım. Tâ ki bazı kimselerin işin başında hangi niyetle oldukları, milletin güvenini nasıl istismar ettikleri daha iyi anlaşılsın.

Bunun için de Kurtuluş Savaşı yıllarına şöyle bir uzanmak gerekecek. Bilhassa da Kurtuluş Savaşı'nın hangi gaye ile yapıldığını, milletin hangi duygu ve düşünceler için de yedi düvele karşı mücadeleye giriştiğini bilmek, meselenin gerçek yüzünü ortaya çıkarmada yardımcı olacaktır. Evvelâ Süleyman Demirel'in o günleri tasvir eden şu ifâdelerine dikkatle kulak verelim:

"1924 Anayasasının devleti tarif eden ikinci maddesinde, Türkiye Cum-

huriyeti bir 'İslâm devleti' olduğu yazılıdır. Ve 1920'de Mustafa Kemal Paşanın bütün ordulara ve vilâyetlere gönderdiği bir tamim vardır. O tamimde, camilerde dua edilmesini, Kur'an okunmasını, Mevlidi Şerif, Buharî Şerif okunmasını ister. Mec- lis açılırken de evvelâ Hacı Bayram

Cami'inde namaz kılınır, hutbe okunur. Daha sonra dualarla Meclise gellir, kurbanlar kesilir, Meclis açılır.

"Bunlar o günün şartları içinde samimi şeylerdir. Başka türlü hükmetmek de mümkün değildir. İstilâya uğramış,

tüme yakın herşeyini kaybetmiş bir milletin, toparlanmak için Cenâbı Allah'a sığındığı zaman, bunların millete bir araya toplaması gayet tabiidir.

"Yine aynı yıllarda Yahya Kemal'in, İstanbul'da eski Osmanlı eserlerini gezip dolaşıp da söylediği iki söz var. Fevkalâde önemlidir bu sözler. Diyor ki: 'Bu Osmanlı devletini 600 sene ayakta tutan sebebi aradım. Ayasofya'nın minarelerinde okunan ezanlarla, Hırkai Saâdette okunan Kur'an oldu-

Meclis Kur'an'la açıldı

Din, vatan ve millet kurtarılmak isteniyordu

ğu kanaatine geldim.' 24 saat Kur'an okunuyor. Çok enteresan bir şeydir. Yine Yahya Kemal'in, 'Galib et ya Rab, çünkü bu son ordusudur İslâmın' şeklinde kurtuluş ordusunu tarif edişleri var. O zamanlar kurtarılmak istenen şey, tabii ki, vatan, millet ve dindir.

Her üçüne birden sığınmış olması tabiidir." (Köprü, Eylül, 1988, s.35)

DİRİLTECEK SİR

GERÇEKTEN DE kurtarılmak istenen şey, vatan,

millet ve dindi. Ama bu daha çok "saltanat ve hilâfet"i'n kurtarılması olarak kullanılıyordu.

Asırlarca üç kut'ada at oynatan Osmanlılar, Birinci Dünya Savaşından sonra, küçük Anadolu toprağına sığ-

dırılmış ve oradan da çıkarılıp atılmak isteniyordu. Bir büyük cihan savaşıdan yeni çıkan millet, perşan bir haldeydi. Elde ne doğru dürüst silâh vardı, ne de ekonomik güç. Sevr Muâhedesi ile Osmanlı silinmek isteniyordu. Anadolu tçleri Fransızla-

Düşman Anadolu'yu her yandan kuşatmıştı. Milleti'n kolunu kıpırdatmaya mecâli yoktu. Ama asırlarca kudurgan Haçlı zihniyetine geçit vermeyen bir ecdâdın torunları, ölü sanıldığı anlarda bile dirilebilirdi. Onları diriltecek sır da vardı: Din.

nın, Ege Yunanlıların, Marmara da İngilizlerin istilâsı altındaydı. Milleti'n ise elini kolunu kıpırdatmaya mecâli kalmamıştı. Ama asırlarca kudurgan Haçlı zihniyetine geçit vermeyen bir ecdâdın torunları, ölü sanıldığı anlarda

bile dirilebilirdi. Onları diriltecek sır da vardı: Din.

İşte bu duygunun uyandırılmasında o zaman din adamlarının rolü zikredilmeğe değer. Din adamı olmayanlar bile, kendileri başlarına birer sarık

sarmışlar, sırtlarına cübbe geçirmişler, milleti düşmana topyekûn karşı çıkmaya çağırıyorlardı. Bunlardan biri de daha sonra kurulacak İş Bankasının başına geçirilecek olan Celâl Bayar'dı. Bayar, "Galib Hoca" adı altında Anadolu'yu dolaşıyordu. Mustafa Kemal'in Sultan Vahdeddin tarafından gönderildiği Sam-sun'dan Ankara'ya gelinceye kadar ilk uğradığı yerler müftülük daireleri ve câmler idi.

BÜTÜN MÜSLÜMANLARIN HALİFESİ

ANADOLU'YU kanş kanş dolaşan sarnıklı mücahitlerin en fazla kullandıkları tema da, "Hilâfet ve Saltanatı kurtarmak"tı. Hilâfetin elden gitmesi demek, dinin elden gitmesi demektir. Bunun için millet, yokluklar içinde kıvrınmasına rağmen, kazmasıyla, küreğiyle içlerine kadar sokulmuş düşmanı geldiği yere göndermeye azmetmişti.

Fakat imkânları küt olan bu "sarnıklı mücahitler"e yardım da gerekliydi. Halife bütün Müslümanların halifesiydi. Bunun için hilâfet merkezi işgâl edildiğinde, emperyalistlerin işgâl altında yaşayan diğer Müslümanlar, kendileri gelemeseler de aralarında para toplayarak maddi yardımda bulunuyorlardı. Hindistan Müslümanları da bunlar arasındaydı. Hindistan Müslümanları sömürgeci altın-

da bulundukları İngilizlere bile, Halifeye baskı yapmamaları için zorluklar çıkarmışlar ve onları protesto etmişlerdi.

Kadir Mısıroğlu, "Türkün Siyah Kitabı" isimli eserinde Hindistan Müslümanlarının Halifeyi desteklemek için yaptıkları faaliyetleri şu şekilde anlatıyor:

"Mondros Mütarekesinin 7'inci maddesi Müttefik Devletlere stratejik bakımdan kendileri için tehlike arz eden her hangi bir bölgeyi işgal edebilmek hakkını veriyordu. Fakat daha mütarekenin mürekkebi kurumadan bu maddeyi kötü niyetli olarak anlaşılmaya koydurttukları ortaya çıktı. Öteden beri paylaşmaya çalıştıkları Türk topraklarının her biri göz koyduğu parçasını ele geçirmek için sunî bahanelerle hep bu 7'inci maddeye istinad ettiler. Hele 16 Mart 1920'de İstanbul'u işgale kalkışmaları bunca felâketlerin üstüne tuz biber oldu. İstanbul Hilâfet merkezi olduğundan bu hareket Türkler kadar bütün İslâm dünyasını da derinden sarsmıştı. Bilhassa Hint Müslümanları galeyana geldiler. Her tarafta İngiliz idaresine karşı isyan ve boykotlar başladı.

"Sırası gelmişken şunu belirtelim ki, Hilâfetin Hind Müslümanları üzerindeki tesiri çok fazla idi. Bu yüzden Trablusgarp ve Balkan Savaşından itibaren İngilizler hâkimiyetleri altındaki Hint Müslü-

M.Kemal Camileri dolaştı

CELÂL BAYAR— Kurtuluş Savaşında din adamı olmayanlar bile, bağlarına birer sarnık sarmışlar, sırtlarına cübbe geçirmişler, milleti düşmana topyekûn karşı çıkmaya çağırıyorlardı. Bunlardan birisi de daha sonra kurulacak İş Bankasının başına geçirilecek olan Celâl Bayar'dı, Galib Hoca adı altında Anadolu'yu dolaşıyordu.

Hilâfeti müdafaa ettiler

manlarının samimiyetle bağlı oldukları Hilâfet ve Osmanlı Türk Devleti ile daha yakından meşgul olmak mecburiyetinde kalmışlardı. 1910 yılında Hindistan'da İngilizce olarak çıkmaya başlayan iki gazete, Hint Müslümanları üzerinde Hilâfetin tesirini arttırmaktaydı. Böylece Hind Müslümanları İngiliz idaresine karşı bütün davranışlarında Türk Devletinden arka bulmaya ve İslâm birliği fikrinden kuvvet almağa çalışıyorlardı. Bu gazetelerden biri Delhi'de Mevlâna Mehmed Ali Han (1878-1930) tarafından çıkarılan Comrade, diğeri ise Kalküta'da Mevlâna Abdül Kelâm Âzad tarafından çıkarılan El-Hilâl gazetesiydi. Hilâfetin ateşli müdafileri olan bu gazeteler zaten kuvvetli olan Türkiye ve Hilâfet taraftarlığını bir kat daha arttırıyorlardı. Mevlânâ Mehmet

Ali Han, birinci Cihan Savaşı esnasında Türkiye lehinde ve İngiltere aleyhindeki faaliyetinden dolayı sürgüne gönderilmiş, Mevlânâ Abdül Kelâm Âzad ise bir çok kereler mahkeme huzuruna çağrılmış ve hatta hapis yatmıştır. Hind Müslümanlarında Türkiye'ye ve Hilâfete karşı mevcut olan bu sempati Hindistan'

İngiliz idaresini protesto ettiler

daki İngiliz idaresi için büyük bir gâlle teşkil etmekte idi. Bir çok defalar İngilizler Türklere karşı savaşmayacakları hususunda Hind Müslümanlarına resmen teminat vermişlerse de bu sözlerinde hiç bir zaman durmamışlardı. Hattâ, 1918'de Lloyd George İstanbul ile Anadolu ve Rumeli'deki Türk topraklarının Osmanlı İmparatorluğunun elinden alınmayacağını temin etmesine rağmen harpten sonra bu sözde durmayarak Yunanlılara her türlü yardımı yapıp Anadolu'ya saldırttı, üstelik de müttefikler hep birlikte İstanbul'u işgal ettiler. Bu durumda Hinduların büyük lideri Gandi bile Hilâfet lehindeki cereyanı desteklemeye mecbur oldu." (A.g.e. 253-255)

MEVLÂNÂ MEHMED ALİ HAN— Hind Hilâfet Komitesi başkanı olan bu zat, aynı zamanda Delhi'de, "Comrade" leminde çıkarıldığı bir gazete ile de Hindistan Müslümanlarını hilâfeti desteklemeye çağırıyordu.

du ve Müslüman beraberliği ile yürütülen bu mücadele İngilizler için önüne geçilmez bir şiddet kazanınca

Gandi yaygın olan "büyüklük" vasfına rağmen verdiği sözden cayarak "iştirak etmeme" protestosundan vazgeçmiştir. Esasen Gandi Birinci Dünya Savaşı için İngilizlerin, Türkiye'ye karşı silâh kullanırmak maksadı ile Hindistan'dan asker toplamaları kararına da, Bütün mesuliyet hissini müdrük olarak, gönüllü toplama kararını desteklemek istiyordum' demişti. Demek ki ne kadar insanîyet-sever olursa olsun, insanların iman birliğinden başka hiçbir faktör esaslı bir suret-

te birbirine bağlamamaktadır.

YARDIM KAMPANYASI

MİLYONLARCA LİRALIK YARDIM

GANDI'NİN de Hilâfet lehindeki cereyanı desteklemesinden sonra, Müslümanlar Hindularla birlikte bütün Hindistan'da bir protestoya giriştiler. "İştirak etmeme" veya "pasif mukavemet" adı verilen bu mücadeleye göre, İngilizlerin verdiği bütün ünvan ve vazifeler reddediliyor, hükümet borçlarına iştirak edilmiyor, mahkemelere, okullara ve bütün devlet hizmetlerine boykot ilân ediliyordu. Hin-

GANDI'NİN verdiği sözden dönmesinden sonra, Hind Müslümanlarının ne yaptıklarını daha iyi anlayabilmek için isterseniz gelişen hadiseleri bir kaptan taktip edelim:

"Gandi'nin verdiği sözden dönerek Hinduları boykottan vazgeçirmesi sonunda Hind Müslümanları Türkiye'ye karşı girişilen tecâvüzü bütün dünya devletleri nezdinde protesto etmek maksadıyla bir komite kurdular. Bu komitenin başına öteden beri Türk

dostluğu ve Müslüman kardeşliği konusundaki çalışmalarıyla şöhret yapmış olan büyük din ve ilim adamı Mevlâna Mehmed Ali Han'ı geçirdiler. Komite önce bütün Hindistan'ı dolaşarak mazlum Türk halkı için yardım kampanyası açtı. Toplanan paralar Kızılay vasıtasıyla Yunan ve Bulgar sürülerinin yakıp yıktığı şehirlerin hasta, yaralı, yetim, dul halkına intikal ettiriliyor-

Gandi sözünden döndü

du. Bu kampanya ile toplanarak Türkiye'ye gönderilen paranın 5 milyon liradan fazla olduğu bilinen bir gerçektir. İngilizler tarafından bütün mevcudiyeti sömürülmüş olan fakir Hind Müslümanlarının bu ölçüde bir yardım yapmaları gerçekten büyük bir fedakârlıktı. Kadınların, genç kızların Türkiye'ye yardım kampanyasına zinetlerini bağışladıkları görülüyordu. Gönderilen bu paralarla Ankara'da başlayan millî hareket tam teşvîlatı iki tümen kazanmış, hattâ eski TBMM binası bu para ile yaptırılmış olduğu gibi İş Bankası da bu artan kısmı ile tesis edilmiştir.

"Hind Müslümanlarının kalbi o buharanlı günlerde Türk milleti ile birlikte çarpıyordu. Daha Balkan Savaşı sırasında Mevlâna Mehmed Adil Han'ın gayretiyle yaralı Türk askerlerini tedavi edecek bir tüp heyetini Türkiye'ye göndermişlerdi. Dr. Ansari'nin başkanlığındaki bu heyet çok yararlı hizmetler ifâ eyledikten sonra, Hindistan'a dönmüşlerdir. Enver Paşa, o tarihte bu heyetin çalışmalarını öven bir konuşma yapmıştır.

Hilâfet merkezi olan İstanbul'un İngilizler tarafından kuşatılması, Hilâfet bayrağı altında olan bütün Müslümanları galeyana getirmişti. Anadolu'da başlatılan Millî Mücadele hareketi, Hilâfeti kurtarmak parolasıyla şahıslanırken ve böylece Müslümanlar gayrete geçirilirken, bu mücadelede katılma imkânı olmayanlar da "para yardımı"nda bulunuyorlardı. İşte İngilizlerin müstemlekeci durumunda olan Hindistan Müslümanları da, böyle bir yardımda bulunmak için ellerinden gelen gayreti göstermişlerdi. Resimde Hintli Müslümanlar, yardım için halkı galeyana getirmeye çalışıyorlar.

"1. Dünya Savaşı başında, London Times gazetesi Türkiye hakkında bir makale yayınlamıştı. Mevlâna Mehmed Ali buna cevaben uzun bir makale neşretti. Neticede Türkiye'yi müdâfaa eden bu makalesinden dolayı İngiliz idâresi onu suçlayarak müddetsiz olarak hapsedti. İse de, 1919 yılı sonunda 5 senelik bir zaman sonra serbest bırakıldı.

"Mevlâna Mehmed Ali Han serbest kalır kalmaz, yeniden faaliyete girişerek yukarıdaki bahsî geçen Tür-

kiye'ye yardım komitesini kurmuştu. Sırf nakdi yardımla ıktıfa etmeyi kâfi bulmayarak Hind Hilâfet Heyeti adıyla bir heyet teşkil etti." (Türk'ün Siyah Kitabı, s. 256-257)

Hind Müslümanlarının gönderdikleri yardımın tamamının neden istenilen istikâmetle kullanılmadığına geçmeden önce, Hind Hilâfet Heyetinin, Hilâfet lehine gösterdiği diğer faaliyetleri de zikretmeliyiz.

İşgâl ve Yunan istilâ hareketi protesto edildi. Bu hareketlere mani olunmadığı takdirde yüz milyon Hind Müslümanının İngiltere'nin karşısında yer alacağı belirtildi. Londra'da bir miting tertip edilerek bu protesto bütün dünya basınına duyuruldu.

Bu mitingde söz alan Hind Müslümanları, Türkiye'nin parçalanmasına seyirci kalmayacaklarını belirterek

Muhteşem bir miting yapıldı

ENVER PAŞA—Hind Müslümanları, yaralı Türk askerlerini tedavi edecek bir top heyetini Türkiye'ye göndermişlerdi. İşte Enver Paşa, o tarihle bu heyetin çalışmalarını öven bir konuşma yapıyordu.

İngiliz hükûmetine ihtar ve tüzirler yağdırdılar. Miting, Yunan Ordusunun Anadolu'ya saldırtılışından hemen 10 gün sonra (24 Mayıs 1919) yapılıyor-du. Bu mitingde alınan kararlar Paris Konferansına da bildirildi. Bu sırada Paris yakınlarındaki Sevres'de Türkiye'nin geleceği tayin edilmekte idi. Hind Müslümanlarının Londra'da Türkiye lehine çalışmalarını dikkatle takip etmekte olan Kaklamanos, Paris'teki Yunan delegasyonuna çektiği 19 Mayıs tarihli telgrafta, 'Hind Müslümanlarının Padişahın İstanbul'dan kovulmasına ve bu şehrin çevresiyle birlikte milletlerarası bir devlet durumuna sokulmasına karşı duruşları İngiliz umumi eskârınca ilgiyle takip ediliyor' demektedir.

Hind Müslümanlarının faaliyeti Yunan menfaatlerinin âleti haline gelen İngiliz hükûmetini gerçekten düşündürüyordu. 17 Kasım 1919'da Hindistan Genel Vâlisi E.S. Montagu, Dörtler Konseyi önünde, Ayasofya'nın camilikten çıkarılarak tekrar kilise haline getirilmesi bahis mevzuu olunca, Hind Müslümanlarının buna karşı çıkacaklarını söylemiş ve karşı çıkmanın İngiltere için ifade ettiği tehlikeleri bütün açıklığı ile ortaya koymuştu. Hattâ Lloyd George 23 Haziran 1921'de bir Hind Müslüman heyetini Londra'ya çağırarak bu mevzuda görüşme ihtiyacını duydu.

İŞGÂL PROTESTO EDİLDİ

PARİSTE sulh için toplanıp, Sevr Muahedesi görüşülürken, Hind Hilâfet Heyeti de müttefiklerin Türkiye'ye daha cömert davranmalarını ve hele İngilizlerin isyanları yatıştırmak maksadıyla yaptığı vaadlere uymasını temin etmeye çalışıyordu. Mehmet Ali Han'ın başkanlığındaki bu heyet Londra'ya gitti. İngiliz hükûmeti nezdinde Hilâfet makamı olan İstanbul'un

AĞA HAN'IN MEKTUBU

DAHA sonra 6 Haziran tarihli Times gazetesinde, Ağa Han'ın bir mektubu yayınlandı. Ağa Han yine Hind Müslümanlarından olan Emir Ali ile Paris Barış Konferansında Hind Müslümanlarını temsil etmekteydi. Çok sonra Türkiye'de Hilâfet kaldırılınca bu iki şahsın müşterek bir mektupları daha Türk gazetelerinde yayınlanacak ve Hilâfete bağlılıklarını son defa ortaya koyacaklardı. Ne yazık ki o zaman bu mektupları yayınlayan gazetelerin sahipleri İstiklâl Mahkemelerine verilecekti. Ağa Han bahis mevzuu mektubunda, Barış Konferansından, Osmanlı Devletinin toprak bütünlüğüne dokunulmamasını istiyordu. Lloyd George'un vaktiyle Hind Müslümanlarının Türkiye'ye yapılan baskı ve tecavüzler karşısında yükselen tansiyonlarını teskin için "Trakya, İstanbul ve Anadolu'nun Türk ırkının beşiği olduğu ve buralara asla dokunulmayacağı"na dair beyanâtı hatırlatılmakta ve bütün İslâm dünyasının, Padişahın hâkimiyetine bir müdahaleye karşı olduğu belirtilerek mektup son bulmaktaydı.

Hind Müslümanları bazı İngiliz matbuâtında da Türkiye'ye karşı Yunanistan'ı hararetle tutan Lloyd George'a karşı ateş püskürtmekteydiler. Fakat sistemli ve yerleşmiş bir propagandaya istinâd eden ve Hristiyan olmak gibi önemli bir avantaja malik bulunan Yunan propagandası karşısında bu faaliyetler gayet cılız kalmış ve ortaya Sevres Sulh Projesi gibi Osmanlı'nın paylaşılmasını ilân eden anlaşma metni çıkmıştı.

Hind Müslümanları Türkiye'nin maruz bulunduğu zulüm ve tecavüzlerden İngilizleri mesul tutuyorlardı. Gerçekten felâketlerimizin en büyük mesulü İngilizlerdi. O tarihte İngiliz başvekilli hemen hemen beş kıtaya müessir bir nüfûza malikti. Savaş bitip de dünyanın karşılaştığı yeni problemleri halletmek durumu ortaya çıkınca önce Amerika konferansınan çekilerek ferdiyetçi bir siyaseti tercih etti. Bu suretle Dörtler Konferansının üye adedi fillen üçe inmiş oldu. İtalyan Başvekilli Sinyor Orlando ise her türlü enerjiden mahrum ihtiyar bir devlet adamı idi. Esasen İtalya'nın zaferde rolü pek az olmuştu. Fransızların ihtiyar kaplan dedikleri Clémenceau (Fransız Başvekilli) ile İngiliz Başvekilli Lloyd George kendi başlarına dünyanın mukadderatına hükmetmek ve harp sonrası problemleri halletmek üzere yalnız kalmışlardı. Maalesef bunların her ikisi de hissen ve fikren Türk düşmanı idiler. Fakat

Zulmü yapan İngilizlerdi

Hindistan'da Hilâfet için çetin bir mücadeleyle giren "Comrade" gazetesinin yazarı İleri beyetinden bir grup. Ortada ayakta set Mevlâna Mehmed Ali Han'dır.

Türkiye'ye karşı tutumları, ikisinin de siyasi hayatına son verdiren ağır darbelerine sebep olmuştur.

Paris'te toplanan bu konferansı Türkiye'nin lehine çevirmek için Mevlâna Mehmet Ali Han Başkanlığındaki heyet İngiliz Başvekilinden sonra Clémenceau ile de görüşerek Türkiye lehindeki hissiyatlarını ifade etmişlerdir. Fakat her iki başvekil de Hind

Müslümanlarının taleplerini reddetmekle beraber, içten pazarlıklı olarak savsaklamaya çalışmışlardır.

Hind Müslümanları bundan sonra gayet enteresan bir teşebbüse girişerek Türkiye'nin uğradığı zulüm ve tecavüzleri Hristiyan Dünyasının başı olan Papa'ya bile takbih ettirmişlerdir.

Mevlâna Mehmed Ali Han, ölünceye kadar çok ateşli bir Hilâfet ve Türk taraftarı olarak mücadelesine devam etmiştir. Fakat Türkiye'de Hilâfet kaldırılınca Hindistan'daki Hilâfet çalışmaları tabii olarak akâmete

Kemal'in gönderdiği bu mektuba bir göz atalım:

"YARDIMLAR PEK ZİYÂDE İŞİMİZE YARAMIŞTIR"

"HİNDİSTAN Merkezi Hilâfet Komitesi Reisi Muhihibi Hâlisim Seyyit Cutani Hazretlerine!

"Hiçbir hak ve sözleşmeye istinâd etmeksizin memleketimizin en kıymetli parçasını işgal eyleyen ve Anadolu'yu istilâ ederek istiklâl dâvâmızı çıkarmaya sokmaya çalışan Yunan or-

BASEİN
ORAN—
"Atatürk
Müfettişliği"
İsmi kütüphanem. 149.
sayfasında,
hilâfetin
kaldırılma-
nın, be-
günükü yal-
nızlığını
orturtmaya
katkıda bu-
nan bir ha-
dise oldu-
nu kayde-
diyor.

Yardım inkâr edilmiyor

uğramışsa da, bu çalışmalar Hind Müslümanlarını birleştirmiş ve imanlarını kuvvetlendirmiştir.

PARALAR ŞAHSA MI GÖNDERİLDİ?

ISLÂMİYETE ve Hallfeye candan bağlı Hindistan Müslümanlarının gönderdikleri yardım muhtelif kaynaklarda değişik miktarlarda gösteriliyor. Kadir Mısıroğlu, bunun 5 milyon Türk Lirasından fazla olduğunu söylerken, bazı kaynaklar da 125 bin İngiliz lirası miktarında olduğunu belirtiyorlar. Miktar ne olursa olsun, ortada Hindistan Müslümanlarının milli mücadelemizde, Hilâfetin tehlikeye düşmemesi için yaptığı bir yardım meselesi vardır, bunu kimse inkâr etmiyor. Hatta, Mustafa Kemal bile, Yunanlıların bozguna uğratılmasından sonra, Hindistan Merkezi Hilâfet Komitesi Reisine gönderdiği bir mektupta, Hindistan Müslümanlarının yaptıkları yardımların, kendilerinin çok "işine" yaradığını belirterek, bu yardımların yapıldığına işâret ediyor. Dilerseniz, meselenin teferruatına geçmeden evvel, Mustafa

dusu aleyhine kazandığımız büyük zafere kutlamak için 17 Eylül'de tarafı âlilerinden irâd buyrulan nutkun yazılı şeklini ancak bugünlerde mütâlaa edebildim. Bizim bu büyük zafere kazandığımız doğuracağı azametli sonuç yalnız Türkiye'nin mukadderatı üzerine etkili olmakla kalmayacak, aynı zamanda bütün zulüm görmüş milletleri, kendi hayat ve istiklallerini tehdid ve tazyik eyleyen zalimler aleyhine hareket için yüreklendirecektir.

"Zatî âlleri ve mesai arkadaşları gibi fedakâr ve sahipli azim zevât tarafından sevk ve idâre edilen Hindistan dâvasının da pek uzak olmayan

bir zamanda başarı ile taçlanacağına tamamen ümidvâr bulunuyoruz. Ve bunun için dua ediyoruz. Tarafımızdan kazanılan zaferde Hindistan için de mühim bir hissel şeref vardır. Bilhassa yüksek himmetleriyle temin buyrulan maddî yardım ve iane paraları Türkiye davasının tahakkuku yolunda pek ziyâde işimize yaramıştır. Bundan sonra dahi devam edecek manevî desteğiniz sonunda akdedilecek başarımızın çabuklaşması ve millî amellerimizin istihsaline yardım edecektir.

"Bilhassa ordumuzun emsalsiz kahramanlığı ile Yunanlılardan kurtarılan yüzbin kilometre murabâ arazide milyonlarca ahali elbisesiz, me'vasız (sığınaksız) ve erzaksız bir hâlde yaklaşan kışın te'sirâtına maruz bulunmaktalar. Yunanlıların gayrî kabilli tasavvur vahşetleri ve tahripkârlığı yüzünden bu vaziyete

düşen Türkiye Müslümanları, Hindistan'daki dîn kardeşlerinin geniş surette yardımlarına, muhtaçturlar.

"Türkiye halkı hakkında daima yüksek bir âlâka ile hareket eden ve her fırsatta samîmî teveccühâtını izhar eyleyen bütün Hindî kardeşlerimize hürmetkâr selâmlarımızı iletmenizi rica eder ve zâtî âlilerinize kaibi saygılarımı arzeylerim efendim.

Türkiye Büyük Millet

Meclisi Reisi
Başkomandan Gazi
Mustafa Kemal
Ankara 9.11.38
(13 381922)"

(Türk Edebiyatı,
Mayıs 1988, s.78)

Görüldüğü gibi, Mustafa Kemal, TBMM Başkanı olarak Hindistan Hilafet Komitesine gönderdiği o mektubunda, yapılan yardımları överken, bunların "millî emellerimizin" tahakkuk etmesine yardımcı olacağını da söylüyordu.

M. Kemal: Yardım işimize yaradı

İSLÂM DÜNYASI HAYAL KIRIKLIĞINA UĞRUYOR

MUSTAFA Kemal'in dediği gibi, gerçekten o zamanın parasıyla milyonlarca lirayı aşan bu yardımlar, milli amel-

liğna uğratarak Türkiye'ye yabancılaş-tıran ve böylece bugünkü yalnızlığını zı arttırmaya katkıda bulunan bir olay olduğuna değinerek bittirebilirsiniz."

Daha sonra gelişen hadiseler, Hilâfetin kurtarılması için gönderilen paraların tamamının, Milli Mücadele

Müslümanlar hayal kırıklığına uğratıldı

lerin ve emellerin tahakkuku için kullanılmış mıydı? Yani hilâfetin kurtarılması gerçeleştirilmiş miydi?

Mustafa Kemal'in bu mektubu göndermesinin üzerinden tam 15 ay geçmeden, 3 Mart 1924'te Hilâfet kaldırılarak, sadece yardımda bulunan Hındistan Müslümanları değil, Türkiye'deki ve diğer dünya Müslümanlarının da hayal kırıklığına uğramasına sebep olmuştur.

Araştırmacı Yazar Baskın Oran, Atatürk Milliyetçiliği isimli kitabının, 149'uncu sayfasında, Hilâfetin kaldırılmasının nasıl bir neticeye sebep olduğunu şu şekilde ifade ediyor:

"Günümüzde Atatürkçülüğü eleştiri dinlemez bir lâiklik savunuculuğu biçiminde anlayanları bu durumlar üzerinde düşünmeye götürecek olan bu satırların, bir lâiklik uygulaması olan halifeliğin kaldırılmasının, aralarında iki kez para toplayıp yollayanlar da bulunan İslâm ülkelerini büyük hayal kırık-

CELAL BAYAR— Atatürk tarafından kurulan İş Bankasının İlk Genel Müdürü idi.

yıllarında kullanılmadığını ortaya çıkarıyor. O halde bu paraların mühim bir kısmına ne olmuştu? Yer yarılıp da içine girecek hâlî yoktu ya?

İŞ BANKASI HANGİ PARAYLA KURULDU?

BU paraların nereye gittiğini anlamak için, önce şu paragraflara kulak verelim:

"İş Bankası, 1924 yılının 26 Ağustos gününü kurulmuş, kurulundan hemen dört gün sonra 30 Ağustos'ta gişelerini açan Bankanın açılış merasimi ise, 9 Eylül günü yapılmıştır.

"Kuruluşu, açılışı ve açılış merasimi böyle hep Milli Mücadele'nin mühim günlerinin ikinci yıldönümlerine

rastlatılan İş Bankası, Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle kurulmuş ve Bankanın ödenmiş sermayesi olan elli üç yıl evvelinin iki yüz elli bin lirası yine M.Kemal Paşa tarafından verilmiştir.

"Mustafa Kemal Paşanın İş Bankası'na sermaye olarak verdiği bu iki yüz elli bin lira, Hindistan Müslümanlarının Milli Mücadeleye yardım olarak gönderdikleri paranın bir kısmıdır." (Yalan Söyleyen Tarih Utansın. C.5. s.197)

İnsanın şu gerçekler karşısında küçük dilini yutası geliyor.

Mustafa Kemal'in, "Türkiye davasının tahakkuku yolunda pek ziyade işimize yaradı" dediği paraların bir kısmı meğerse 19 ay kadar saklanarak, İş Bankasının kuruluşunda Mustafa Kemal'in sermayesi olarak kullanılmış.

ZAFERDEN SONRA PARALAR ATATÜRK'E GELDİ

HASAN Rıza Soyak ise, "Atatürk'ten Hatıralar" isimli kitabında, tarihi gerçeğin aksine, Hindistan'dan

HASAN RIZA SOYAK— "Atatürk'ten Hatıralar" isimli kitabında, Hindistan'dan gönderilen paraların bir kısmının, İş Bankasının kuruluşunda sermaye olarak kullanıldığını belirtiyor.

Paralar Atatürk'ün sermayesi oldu

gönderilen paraların Mustafa Kemal'in "şahsına" gönderildiğini ileri sürüyor. Ama bu paranın mühim bir kısmının İş Bankasının kuruluşunda sermaye olarak kullanıldığını inkâr etmiyor:

"Açtığı çetin mücadeleye yardım mak-

sadiyla Hindistan'dan şahsına yekûnu takriben 500-600 bin lira kadar tutan bir para gönderilmişti. O, bu paranın 500.000 lirasını Büyük Taarruzdan önce Maltiyenin karşılamadığı bazı hususi masraflar için Batı Cephesi Komutanlığı emrine vermişti. Yunanlıların kaçarken yakıp yıktıkları savaş alanında aç ve açıkta kalan zavallılara yapılan yardım da, Paşanın ordu ile beraber İzmir yolunda iken verdiği emirle yine bu paradan yapılmıştı.

"Zâferden sonra beş yüzbin liranın üçyüz seksen küsur bin lirası, İcra Vekilleri Heyeti kararıyla kendisine lade olunmuştu.

"Atatürk, bu paranın memleket hesabına en hayırlı, en faydalı şekilde nasıl ve nerede kullanılabileceğini düşünüyordu: bu sırada kendisine bir Milli Bankanın kurulması zaruretinden bahsedilmişti; zaten o da yabancı mali müesseselerin, bu arada bilhassa Osmanlı Bankasının, Hazine ile yakından alakası olmasına rağmen, Cumhuriyet Hükûmetine karşı takındığı mütehakkım tavırdan teessür duymakta, böyle bir milli müesseseye olan ihtiyacı çok derinden hissetmekteydi.

"Binaenaleyh derhal kararını vermiş, elindeki paranın 250.000 lirasını temmel sermaye olarak bu işe tahsis etti. Ve ayrıca toplanan sermayenin katılması ile şimdiki itibarlı mali müessesemiz, Türkiye İş Bankası vücut buldu. Bilindiği gibi bu bankanın ilk Genel Müdürü Celâl Bayar'dı; sağlam temeller üzerine kurulup memleketin

ücare, iktisat ve hattâ kültür hayatına sayısız hizmetler ifa etmiş olan bu müesseseye günümüze kadar bazan temposu yavaşlamış olmakla beraber, hiç durmadan gelişme ve yükselme seyrine devam etmiş ve şimdiki seviyesine ulaşmıştır." (A.g.e., c.2, s.684)

Atatürk, Hindistan'dan gönderilen yardım paralarını kendi sermayesi gibi kabul edip, onun 250 bin lirasını İş Bankasının kuruluşunda kullanmakla kalmamış, diğer kısmıyla da çiftlikler kurmuştur. Gerçi meselemiz ve mevzumuz bu çiftlikler değil, ama gönderilen yardımlarla irtibatı bulunduğundan zikretmekte fayda mülâhaza ediyoruz.

çiftlik hayatından çok hoşlanırdı; aynı zamanda bu saha, nüfusun büyük çoğunluğunun yaşayıp çalıştığı ve memleket ekonomisinin umumiyet itibariyle dayandığı saha idi.

"Bİrbiri ardından, Ankara civarında Orman Çiftliğini teşkil eden vâsi arazi; Silifke yakınında Tekir ve Şövalye; Tarsus'ta Piloğlu çiftliklerini; Dörtöyl'de Karabasamak çiftliklerini, parça parça sahiplerinden veya metruk mallar idaresinden satın alarak işe koyuldu.

"Arada şunu da belirtmeliyim ki, o zaman arazi çok ucuz, paramız da o nisbette kıymetli idi; bütün bu arazi için ödenen para miktarı 100-120 bin

Hindistan Müslümanlarının gönderdikleri yardım paralarıyla kurulan İş Bankasının hissedarları arasında. (soldan sağa) Cebelli Bereket mebusu İhsan, Hasan Saka ve İsmail mebusu Rahmî de vardı.

Yardım paralarını M.Kemal aldı

ÇİFTLİKLER HANGİ PARAYLA ALINDI?

HASAN Ruza Soyak'ın, "Atatürk'ten Hatıralar"ına kulak verelim:

"Atatürk, yardım parasının elinde kalan kısmı ile de ziraat sahasında çalışmayı muvafık görmüştü. Kendisi, çocukluğundan beri de

ıırayı geçmiyordu." (A.g.e. c.2, s.685)

Çiftlikler meselesini daha fazla değmeden biz tekrar İş Bankasına dönelim.

Hasan Ruza Soyak'a göre, Hindistan'dan gönderilen para azamî altı yüz bin lira kabul edilirse, bu miktarın iki yüz elli bin lirası İş Bankasına sermaye olmuş; yüz yirmi bin lirasıyla çiftlikler satın alınmış, bakiye iki yüz

otuz bin lirası ise Milli Mücadelede harcanmıştır.

HİSSEDARLAR KİMLERDİ?

AYNI miktardaki paranın, İş Bankasının kuruluşunda sermaye olarak kullanıldığı, bir ansiklopedide de şu şekilde anlatılıyor:

"İş Bankası, 1923 İzmir İktisat Kongresince kabul edilen 'uygun bir ad altında bir ticaret ana bankası kurulması' önerisinin gerçekleştirilmesi sonucunda doğdu.

"Mustafa Kemal (Atatürk), 1923 yazında bir akşam ilgili bakanları Çankaya'ya çağırarak, bu öneri doğrultusundaki görüşlerini açıkladı. Kurtuluş

bulunur' biçimindeki önerisi üzerine millî bir banka kurulması konusunda düşünce birliğine vardılar.

"O dönemde mübadele, imâr ve iskân vekili olan Bayar, görevinden ayrılarak bankanın kuruluş hazırlıklarına başladı. Başlangıçta İş çevrelerinin tavrı hiç de yüreklendirici değildi. Öte yandan böylesi bir kuruluştan çıkarları zedelenecek olan yabancı bankacılar, Türklerin kendi başlarına bir bankayı yönetecek bilgi ve deneyimleri olmadığını, dolayısıyla bu girişimin başarısızlıkla sonuçlanacağını ileri sürdüler.

"Bir anonim şirket niteliği taşıyacak olan bankanın beş ve onar liralık hisse senetleri başlangıçta çok ilgi görmedi. Senetler ancak mebus, su-

Çiftlikler de aynı yardım parasıyla kuruldu

**DOĞAN AVCIOĞ-
LU**— İş Bankası-
nın kurucuları,
bemen bemen bir
para ödemedi.
büyük bir gayretle
gösterecek olan
bankanın ortak-
ları olmuştur.

Savaşı sırasında Hint Müslümanların gönderdikleri paranın 250.000 lirası ile ekonomiye yararlı bir şirket kurmak istiyordu. Mustafa Kemal, bu konuda Celâl Bayar'ın da görüşünün alınmasını istedi. Celâl Bayar'ın 'Gazi Paşanın parasıyla şirket kurup işletilemez. Böyle bir şey ağır dedikodulara neden olur. Millî ekonomiye de yeterince fayda sağlamaz. En iyisi o tasarrufu maya yaparak, memur, tüccar, subay, esnaf, çiftçi, herkesin ortağı olabileceği millî bir müessese olarak bir banka kuralım. Böyle bir bankaya memleketin ve başta Türk tüccarlar olmak üzere bütün Türkle-
rin büyük ihtiyacı vardır. Hem Gazi Paşanın tasarrufları bol gelir getirir, hem de memlekete büyük hizmette

bay ve memurların aylıklarından tak-
sitle kesilmek yoluyla dağıtabildi.
Bir bölümü de İş çevrelerine verildi.
Bankanın ilk şubesi 26 Ağustos 1924
günü Ulus'ta Vakıflar'a ait küçük bir
binada açıldı. Bankacılık işlerinin öte-
sinde İş çevrelerine canlılık getirmek
amacıyla tarım, sanayi, maden ve ba-
yındırık alanlarına yönelik doğrudan

FALİH RİF-
KI ATAY—
İş Bankası'nın sermayesi ile pa-
ra kazan-
mak co-
kestirne-
yollarından biri sayılı-
yordu.

mut Muammer, Altıgazâde Mustafa, Eczacı Necip, Yelkencizâde Şakir, Yozgat mebusu Sâlih, Nemlizâde Sıtkı, Akıf Paşa, Hacı Ebubekirzâde Osman, Ali Ramiz ve Ortakları, Remzizâde Ferit, Doktor Fikret, Fuat Bulca, Ali (Kılıç), Avundukzâde Mahmut, Ragıp Paşazâde Şakir beylerdi." (Türk ve Dünya Ünlüleri. c.2.s.713)

Bütün bu ifadelerden, Hindistan'dan gönderilen yardımların iki yüz elli bin lirasının, Atatürk'ün, kendi hissesi olarak, İş Bankasına sermaye olsun diye verdiği anlaşılıyor. Para ne için gönderiliyor, hangi maksatlarla kullanılıyor? Bu tezata şaşmamak ve üzerinde kafa yormamak mümkün değildir.

Bankanın hisse senetlerine rağbet yoktu

girişimlerde bulunacak ya da yapılacak girişimleri destekleyecek olan bankanın adı Türkiye İş Bankası oldu. Genel Müdürlüğe de Celâl Bayar getirildi.

"Bankanın sermayesi, iki yüz elli bin lirası Atatürk'ün hissesi olmak üzere, bir milyon liraydı. Diğer hissedarlar, Celâl [Bayar], Sırt mebusu Mahmut [Soydan], Hüseyinbeyzâde İbrahim Mora, Yenışehirlizâde Elthem Hasan, Cebelibereket (Osmaniye) mebusu İhsan, Ahmet Hanif, Edirneli Emin, Sükkertizâde Tevfik Paşa, Süreyya Emir Paşa, Hafız Halit, Hasan (Saka), Rıdvanzâde Hasan, Kavalalı İbrahim Paşazâde Hüseyin, Attarzâde Rasim, İnegöllüzâde Mehmet Saffer, Çubukzâde Mehmet Suphi, İnegöllüzâde Mehmet Refet, Uşakıyazâde Mah-

HİSSEDARLARIN PARASI YOKTU

PEKİ bu kadar kurucunun İş Bankasında sermayesi var mıydı?

Doğan Avcıoğlu, "Türkiye'nin Düzeni" isimli eserinde, "Ödenmiş sermaye, iki yüz elli bin lira idi ve bu para, Atatürk tarafından verilmişti. Öteki kurucular, hemen hiçbir para ödemedi, büyük bir gelişme gösterecek olan bu bankanın ortakları olmuşlardır" şeklinde bir ifade kullanıyor. Gerçekten de bu sermayesiz ortakların mevcudiyeti, bir hayli sıkıntı meydana getirmiştir.

Acaba, Hindistan Müslümanları tarafından gönderilen paraların 250 bin lirası, uzun bir müddet nasıl muhafaza edilmişti? Bu paranın muhafaza tarzı ve İş Bankasının sermayesi

Niye gönderildi, neye kullanıldı?

olarak kullanılması ne gibi dedikodulara sebep olmuştu?

İsterseniz, bir kıptan, mevzu ile alakalı hususları dikkatle takip edelim:

"Merkezi Bombay'da bulunan Hindistan Hilâfet Komitesinin (Indian Committee of the Caliphate) açmış olduğu yardım kampanyası, Hint Müslümanları arasında —özellikle fakir ve orta sınıflar— büyük ilgiyle karşılanmıştı. Bu şekilde, Hint Müslümanlarının yardımı olarak Ankara'ya ulaştırılan para miktarı 125.000 İngiliz Lirasına ulaşmaktadır. Ancak, Hint Müslümanlarının bu amaçla Hindistan Hilâfet Komitesine yaptıkları bağışın daha fazla olduğu, fakat Türkiye'ye gelinceye kadar kayıplara uğradığı söylenmektedir ki, bunu tesbite imkân yoktur.

"PARA M.KEMAL'İN EMRİNDEYDİ"

HİNDİSTAN Hilâfet Komitesinin gönderdiği para yardımı, Maliye Bakanlığının kayıtlarına ve Hazineye girmemiş, Mustafa Kemal

Dell Halit Paşa, İş Bankası Genel Müdürü Celal Beyar'ın, Kel All'ain ve Kılıç All'ain "mürtekip" olduklarını söyleyerek, "Ben bunları öldüreceğim" diyordu. Ama ava giderken avlandı. Bir komploya kurban gitti.

İş Bankasının ödenmiş sermayesi 250 bin liraydı. Ve bu para Atatürk tarafından verilmişti. Öteki kurucular hemen hemen hiç para ödemedi, büyük bir gelişme gösterecek olan bu bankanın "sermayesiz" ortakları olmuşlardı.

Paşanın emrinde durmuş ve Osmanlı Bankasında muhafaza edilmiştir. Kurtuluş Savaşının büyük hazırlık döneminde çekilen türlü mali sıkıntılara rağmen, bu paraya el sürülmemiştir.

"Büyük Taarruz öncesinde bütün mali olanaklar tükenince, Milli Savunma Bakanı Kâzım (Özalp) Paşa ile Maliye Bakanı Hasan Fehmi Bey, bu parayı da kullanmayı düşünmüşlerdir. Kâzım (Özalp) Paşa'nın durumu iletmesi üzerine, Mustafa Kemal Paşa Osmanlı Bankasına emir vermiş, para geçici olarak Maliye Bakanlığına devredilmiştir. Paranın küçük bir kısmı ordu ihtiyaçlarında kullanılmış büyük taarruz sonunda bozguna uğrayan Yunanlıların yakıp yıktığı köyleri gören Mustafa Kemal Paşa, halka dağıtılmak üzere bir miktar paranın Cephe Komutanlığına gönderilmesini emretmiştir. Büyük zaferden sonra

paranın harcanmamış olan kısmı Maliye Bakanlığı tarafından iade edilmiş ve Hindistan Hilâfet Komitesinin gönderdiği paranın tümü böylece Os-

manlı Bankasındaki bir hesapta topla muhafaza edilmiştir.

"Mustafa Kemal Paşa'nın Hint Müslümanlarının gönderdiği para yardımı konusudaki tutum ve davranışları çeşitli eleştirilere konu olmuş, birçok milletvekili zihinlerindeki çeşitli sorulara cevap aramışlardır. Mustafa Kemal Paşa, büyük hazırlık döneminde Anadolu'nun kaynakları son kurusuna kadar ümitsizce zorlanırken neden Hindistan Hilâfet Komitesinin gönderdiği parayı kullanmayı düşünmemiştir? Büyük Taarruz öncesinde bazı ordu ihtiyaçlarının karşılanmasında bu paranın neden yalnızca küçük bir kısmının kullanılmasına izin vermiştir?" (Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları, Maliye Bakanlığı Ellinci Yıl Yayınları s.557-558.)

KILIÇ ALI— Dr. Rıza Nur, İş Bankası idare azaası olan Kılıç Ali'nin heydet olduğunu söylüyor.

EĞİRLERİ KİM ALIYOR?

BAZI araştırmacılar, Atatürk'ün "hususî teşebbüs" ehemmiyet veren bir kimse olduğunu belirtirler. Bu tartışılabilir. Ama ortada bir vakıa vardır. Hususî teşebbüste bulunmak isteyen kimse'nin, bu teşebbüste, kendi hususî sermayesini kullanması gerekmez mi? Durum bu merkezde olduğu halde, Atatürk, hususî banka ve hususî çiftlik kurma teşebbüslerinde kendi kazandığı parasını değil, Hint Hilâfet Komitesi tarafından gönderilen paraların bir kısmını kullanmıştır. Bakın, Baskın Oran, "resmî Ideolojî dışı bir inceleme" dediği, "Atatürk Milliyetçiliği" isimli kitabında neler diyor:

"Zaferden sonra, Kurtuluş Savaşı için Hint Hilâfet Komitesi tarafından

gönderilen 600.000 liradan elinde artakalan parayı kullanış biçimi, özel girişimi esas sayan bir felsefenin ürünü sayılmak gerekir. Çünkü, Atatürk, ekonominin geliştirilmesi için düşündüğü ulusal bankayı (Türkiye İş Bankası) bir özel banka olarak kurmuş, çoğunluğu topraktan geçinen bir ülkedeki tarımın akılcı ve modern bir biçimde yapılması için örnek olmasını istediği toprakları (Atatürk Çiftlikleri) gene özel çiftlik biçiminde kurmuş ve işletmiştir. Eğer Atatürk ekonomik felsefe bakımından farklı bir tutum içinde olsaydı, bu ulusal bankayı, örneğin maliye bakanlığına kurdurur, çiftlikler de tarım bakanlığına bağlı devlet üretim çiftlikleri olurdu." (A.g.e., s.77)

Mustafa Kemal'in, Hindli Müslümanların gönderdikleri yardım parasıyla İş Bankasını kurdurması, bir taraftan dedikodulara sebep olurken, diğer taraftan, bazı kimselerin bu vesileyle bedavadan menfaat sahibi oldukları artık herkesin ağzında sakız olmuştur.

"POLİTİKACILAR BANKASI"

ATATÜRK'ÜN yakın çevresinden olan Falih Rıfkı Atay "Çankaya" isimli kitabında, "İlk aferızım fesadının Ankara'da iş takip etmeye gelenlerin haraca kesilmesiyle" başladığını belirttikten sonra, İş Bankasının bir nevi "politikacılar bankası" olarak kurulduğunu belirtiyor ve şunları kaydediyor:

Banka ile beraber dedikodular yayıldı

"İş Bankasının bir nevi politikacılar bankası olarak kurulmuş olması, Cumhuriyet tarihi için pek acıklı bir afetzin salgınının başlangıcı olmuş-

1934

sokmuş olanları kazandırarak kurtarmak lazım gelmiştir.

"Bu kurtarılanlardan biri, ki on parasız bir subay emekli olarak ilk Meclise katılmıştı, bir demirvolu mu-

"İş Bankasını kuramam ve bilhassa onun umum müdürü, dürüst kim-selerdi. Fakat bankayı yürüte-bilmek, tutabilmek ve işlet-e-bilmek, uzun müddet devlet otoritesini kullanmaya bağlı kalmıştır. Kolay ka-zanç elde etmeye çalışan-lar, yerli yabancı, Ankara'da nüfuz tüccarlarını bul-makta ve onlar vasıtası ile bankayı kendi teşebbüsleri içine sürüklemekte idi. Birkaç defa bankayı pek ağır ziyarlardan kurtarmak için, onu çıkmaz işlere

kavelesinden tam 1 milyon yirmi se-kiz bin lira komisyon almıştı. Bu komisyonun ehemmiyetli bir kısmı İş Bankasındaki hesap-larını kapatmaya ancak ye-tebilmişti.

"Devlet bu uzun mühletli sözleşme yüzünden mil-yonlarca lira ziyana girece-ğini anlamış ve onu sonra-dan feshedebilmek için bin bir sıkıntıya uğramıştı.

"Ortaya bir teşebbüs atarak İş Bankasının sermayesini tehlike-ye koyabilmek, para kazanmanın en

Mustafa
Kemal, Hindli
Müslümanların Hi-lâfetin kurtarılması
için gönderdikleri yar-dım paralarıyla kurdu-ğu İş Bankası'na hep yakınlarını or-tak etmişti.

kestirme yollarından biri sayılıyordu. Rejimden hava parası vurmak hırslı nüfuz sabcılarını o kadar bürümüştü ki, bir gün, Atatürk'ün kızıp yanına sokmadığı bir şahısla nüfuzlu dostlarından biri arasında şöyle bir pazarlık yapılmıştı: Dostu bir kolayını bulup o şahsı sofraya davet ettirecek ve sofrada bir kolayına getirip Atatürk'ün elini öptürerek affettirecekti. Buse-nin ücreti on bin lira idi. Meseleyi duyan bir arkadaşımın tarızlı müdâ-

etti. Atatürk'ün kalb rahatsızlığından şüphe edilerek perhize girdiği zamanlarda idi. Arkadaşları iki cepheye bölünmüşlerdi. Böyle bir inhisarcılığa mani olmak isteyenler, bütün delillerini kullanmakta idiler. Hükümette de banka nüfuzculuğuna karşı mukavemet belirmişti. İmtiyaz dâvası bütün bir mevsim geri kaldı. Fakat nihayet teşebbüse ön ayak olanlar muvaffak oldular. Hiç unutmam, Hâkimi-yetü Millîye gazetesindeki odamda oturuyordum. Başyazarlardan ve banka

DR. RIZA NUR—Hükümetin parası halktan toplandıkça Maliye yerine, İş Bankasına gidiyordu. Sermâye-yi hükümet veriyordu. Kâim İsmâ Mustafa Kemal alıyordu.

"İş Bankası bir nevî politikacılar bankasıydı"

halesiyle bu kârlı iş son dakikasında akim kalmıştı.

HİSSE SENEDİ DOLU ZARFLAR

SÖYLE bir sistem kurulmak isteniyordu: Devletin yapacağı banka yapmalı idi. Şüphesiz arada bankanın yabancı iş ve yerli nüfuz komisyoncuları asil hisseyi paylaşacaklardı. Reasürans (sigortacılık) hikâyesi bunun tipik misalidir.

"Galiba dünyanın hiçbir yerinde reasürans işi imtiyaz altında değildir. Bu fikri İstanbul sigorta kumpanyalarından birinin levanten müdürü İcat

İdâre meclisi reisi Sırt Milletvekili Mahmut, yanımdaki odada çalışırdı. Arada kapı yoktu. Beraber konuşurken, İstanbullu sigorta müdürünün geldiğini haber verdiler. Pek neşeli müdür, Mahmut'un masası üstüne üç zarf bıraktı:

"Bu zatı âliniz. Bu Beyefendinin. Bu de Beyefendinin" dedi.

"Bu zarflar hisse senedi dolu idi. Bahsettiğim sigorta müdürü, elde ettiği başarıdan sonra, servet ve sâmanın toplayarak Fransa'ya gitti. Cote d'Azur'da yerleşti.

"Geçen gün İstanbullu bir tüccardan duydum. Reasürans imtiyazı yüzünden yalnız bu tüccar şimdiye kadar 50.000 lira fazla sigorta parası ödemiştir.

"İş Bankasının ilk sermayesi de Hindistan'dan Mustafa Kemal'e gönderilen paranın geri kalanı idi... Bu para, millete ve devlete gönderilmişti. Mustafa Kemal el sürmemeli idi.

Gerçi o sermaye hesabı daima aynı tutulmuş, parti işleri için kullanılmış ve partiye bırakılmıştır. Ama Mustafa Kemal yanındakilere bir örnek olmalı idi." (Falih Rıfkı Atay, Çankaya, s.455-457)

Atatürk'ün yakın çevresinden olan Falih Rıfkı Atay'ın da sözlerine göre, İş Bankası sebebiyle Gazinin etrafındaki bir çok kimse kendilerine menfaat sağlamışlardır. Falih Rıfkı'nın Atatürk'ün, Hindistan'dan gönderilen yardımlara el sürmemesi gerektiğini söylemesi de çok enteresandır. Falih Rıfkı bir de, Atatürk'ün bu bankadaki hissesinin daha sonra parti işleri için kullanıldığını kaydediyor. CHP'nin İş Bankasındaki hissesine daha sonra temas edeceğiz. Şimdi İş Bankası etrafında dönen dolapları, bir de Rıza Nur'un ağzından dinleyelim:

"Derken İş Bankası açıldı. Bu banka Mustafa Kemal'indir. Biraz para koydu, fakat hükümetin bütün parası onun sermayesidir. Hükümetin parası halktan toplandıkça Maliye yerine oraya gidiyor. Hattâ meb'uslar bile

ŞEVKET SÜREYYA AYDEMİR— İş Bankası çevresinde "afkârîlâte" cereyanların olduğunu, bunların karışık işlere karıştığını belirtiyor.

maaşını oradan alıyor. Bazan da maaşımız gıcıklı. Demek sermaye Hükümetten, kâr Mustafa Kemal'in. Âlâ şey.... Gazî bundan çok kazandı" (Rıza Nur, Hayat ve Hatıratım, s.1365)

Rıza Nur'un ifâdelerine göre, vatandaşların maaşlarından ayda kesilen 10'ar liralar da, İş Bankasındaki Atatürk'ün hisselerine ilâve olunuyordu.

Rıza Nur'a kulak vermeye devam edelim:

"Oraya Meclîsî idâre âzâsı olarak da, Kılıç Ali, Salih ve emsali haydutları koydu. Cellâdın, eşkiyanın bankacı oldukları da yeni görüldü. Bunların banka ile ne alakaları olur? Sadıklar, adamlar ya, kâfi...

"İrtikâp işleri ayyuka çıktı ve o kadar ayağa düştü ki, herkesin ağzında ve namuskârlar

şikâyet içinde. Halit Paşa cesur, hırçın, hattâ deli idi, ama namuslu bir adamdı. Bu irtikâplar sınırlı dokunmuş, söylenmeğe başlamış. Nihayet bir gün Mustafa Kemal'e gider: 'İrtikâp müthiştir, millet batıyor. Bunun önünü al. Celâl (İş Bankası Umum Müdürü), Kel Ali, Kılıç, ilh... mürtekip-türler. Ben bunları vurup öldürece-

İrtikâp işleri ayyuka çıkmıştı

gim' der. Yapar mı yapar... Mustafa Kemal fena telâş eder. Yârânına haberdar etmiş... Kel Ali o vakit pek gözde idi. Bu âvane bir gün Meclis'in medhalinde Halit Paşayı vurdular." (A.g.e. s.1365)

Rıza Nur, Halit Paşanın İş Bankası'ndaki irtikap işlerini fark ettiğini ve bunları öldürmek istediğini, hatta Atatürk'ü de öldürmek istediğini, Atatürk'ün ise Halit Paşadan fena korktuğunu belirttikten sonra, Halit Paşanın öldürülüşünü de bu irtikap işlerine bağlıyor.

CHP'NİN HİSSESİNE DÜŞENLER

Iş Bankasının kuruluşu sırasında çevrilen dolaplara temas eden Şevket Aydemir de, şunları kaydediyor:

"İş Bankası'nın kuruluşu sırasında, Gazi'nin de takdir ve teşviklerinde yer alan iyi niyetlilerin yanında, bir taraftan da memlekette, Devlete arkasını vererek, Devlet nüfuz ve imkânlarından faydalanan bir takım affariste temâyüllerin, yani iş adamlığı, çeşitli yollarla iş takipçiliği, zayıf ruhlu insanların menfaaalarına göre işletilen tesis cereyanlarının da belirdiği bir gerçektir. Hemen hiç bir iş âleminde gelmeyen, hemen hepsi de eski Milli

Mucâdele günlerinin asker, idâreci, yahut siyasetçi elemanları arasından türeyen bazı insanların yeni devrin iktisadi işlerini ve imkânlarını, az çok maskeli şekillerde fakat daimâ devletin nüfuzuna dayanarak, kendi menfaatlerine kullanmak çabaları olmuştur.

"Kısa zamanda affariste cereyanların ve tiplerin, hatta İş Bankası çevresinde de kendilerine yer ve sığınak buldukları görülmüyordu. Belki de bunları önlemek için, Atatürk'ün yakın çevresinden bir takım kimselerin de bankanın ve teşekküllerin yüksek idâre mevkiilerinde vazife almalarına rağmen, usulsüzlükler önlenemiyordu. Hatta zamanla, bunlardan bazılarının bizat karışık işlere karışuklara göze çarptı...

"Affarist davranış veya tiplerin, özel diğer teşebbüsler sahasında olduğu kadar ve belki biraz daha büyük hacimde, İş Bankası'nın kurduğu veya iştiraki bulunduğu işlerde de kendini gösterdiği keza bir gerçektir."

Şevket Süreyya devamlı şeker sayının nasıl önlendiğini anlatmakta, bu arada Paşabahçe Şişe Cam Fabrikasından bahisle, "Affarisme'nin İş bankası etrafında ve asıl koruyucusuna haber verilmeden bazı anlaşmaları

Atatürk'ün ölüm döşeğinde hazırlattığı vasiyetnamesine göre, kendisinin, Hindistan Müslümanlarının Kâfîetle kurtarılması için gönderdikleri paranın bir kısmıyla kurulan İş Bankasındaki hissesinden, İsmet İnönü'nün Erdal, Ömer ve Özen isimdeki çocukları da istifade ettiler. Okul masraflarını o parayla karşıladılar.

olmuştur. Meselâ bankanın yüzde 99 hissesine sahip olduğu ve fîilen idare ettiği Paşabahçe Şişe ve Cam Fabrikası mamullerinin satışı, bu işe 1939'da yeni hükümet el koyuncaya kadar, İstanbul'da bir Musevî grubuna imtiyazlı bir şekilde kapatılmış gibiydi. Bundan başka, bu fabrikanın 'Avrupa fiyat seviyesine uygun' diye geçitlen fiyatlarının, grup tarafından Almanya ve Polonya'dan yapılan ithalat fiyatlarının üç misli üstünde olduğu, fakat iç satışların hep beraber bu yanlış fiyatlar üzerinden yürütüldüğü garip bürolarında yapılan incelemelerde meydana çıkmıştır. Böyle bir fiyat iddiası yürütmeye esas tutulan vesikanın, matbaada basılmış, imzasız, sahihsiz ve asılsız bir Almanca yazı olduğu tesbit edilmiştir' demektedir. (Yalan Söyleyen Tarih Utansın, C.5. s.202-203)

3 Mart 1924'te Hilâfetin kaldırılması, Hınt Müslümanları için çok şaşırtıcı olmuştu. Çünkü onlar Hilâfetin

kurtarılması gayesiyle başlatılan Milli Mücadelemize yardım olsun diye, boğazlarından keserek biriktirdikleri paraları göndermişlerdi. Ama Türkiye'de maksadın tam aksı gerçekleşmişti. Mustafa Kemal ise Halife'yi Hristiyan işgalinden kurtarmış, fakat bu kez kendisi Hilâfeti ortadan kaldırmıştı.

Hınt Müslümanlarının gönderdikleri paranın bir kısmını Mustafa Kemal, Osmanlı Bankasında muhafaza etmiş ve milli mücadelede o kadar sıkıntı çekilmesine rağmen bu paraları sarfetmemeye azami dikkat sarfetmişti.

Daha sonra ise, İş Bankası'nın kurulmasını emretmiş, kendi sermayesi olarak da Hınt Müslümanları tarafından, Hilâfetin kurtarılması için gönderilen paranın 250 bin lirasını hisse olarak vermişti.

Peki Atatürk, 10 Kasım 1938'de ölünce, ömrü boyunca istifade ettiği ve etrafına da bol bol dağıttığı bu hisseye ne olmuştu?

Devlet nüfûzunu menfaatlarına kullandılar

İşte bu hisseler ve Atatürk'ün diğer menkulü ve gayri menkulü, yine kendisi tarafından kurulan CHP'ye bir vasiyetle aktarılmıştır.

Tarih Araştırmacısı Mustafa Müftüoğlu, CHP'nin İş Bankasındaki hissesini anlatırken Atatürk'ün ölüm döşeginde hazırlattığı vasiyetinde, bu husustan bahsettiğini kaydediyor:

"Geçelim CHP'nin İş Bankasındaki hissesine: Mustafa Kemal Paşa'nın ölüm döşeginde hazırlattığı vasiyetnamesine, 'Malik olduğum bütün nükut ve hisse senetleri ile Çankaya'daki menkul ve gayri menkul emvalımı, Halk Partisi'ne âti'deki şartlarla terk ve vasiyyet ediyorum' diye başlar ve altı maddelik vasiyetname şöyle devam eder:

"1) Nükut ve hisse senetleri şimdiki gibi İş Bankası tarafından namlandırılacaktır, 2) Her seneki nemadan bana nisbetleri şerefi mahfuz

kaldıkça yaşadıkları müddetçe, Makbule'ye ayda bin, Âfet'e sekiz yüz, Sabiha Gökçen'e altı yüz, Ülkü'ye iki yüz ve Rukiye ile Nebile'ye şimdilik yüzler lira verilecektir 3) Sabiha Gökçen'e bir ev de alınabilecek para verilecektir. 4) Makbule'nin yaşadığı müddetçe Çankaya'da oturduğu ev de emrinde kalacaktır 5) İsmet İnönü'nün çocuklarına yüksek tahsillerini ikmal için muhtaç olacakları yardım yapılacaktır. 6) Her sene nemadan mütebaki miktar yar yarıya Türk Tarih ve Dil Kurumlarına tahsis edilecektir.

"5 Eylül 1938 tarihli bu vasiyetname Mustafa Kemal Paşa'nın ölümünden sonra açıldığında, CHP'ye terk ve vasiyyet edilen nükut ve hisse senetleri tutarının 10 Kasım 1938'de bir milyon, beş yüz on dokuz bin, sekiz yüz doksan lira, bir kuruş olduğu görülmüştür.

SAYFALAR ARASINDA

Atatürk üvey babası ile hiç konuşmazdı

ATATÜRK'ÜN hususi hayatıyla ilgili bilgilerin son derece az olması yakın tarih araştırmacılarının önünde dikilen bir perde gibidir. Atatürk'ü tanımak isteyenler, onun bebeklik, çocukluk ve gençlik yıllarına ait bilgilerin son derece sınırlı olduğunu görerek bocalamaktadırlar. Birçokları da önlerine çıkan bilgi kırıntıları karşısında bile hayretten hayrete düşmekten kendisini alamıyor. Meselâ Atatürk'ün annesi Zübeyde Hanım'ın "resmen" ikinci defa evlendiğini kaç kişi biliyor. Alman yazar D.V. Mikusch, ilk defa 1929'da yayınlanan ve toplam 7 yabancı dile çevrilmiş olan kitabında bu hususa da temas etmiş. Mikusch şöyle diyor:

"Yılda bir defa tatillerde eve gidiliyordu. Fakat annesiyle arasına geçici bir soğukluk girmişti. Çünkü Zübeyde Hanım Moralı Ragıp adında biriyle yeniden evlenmişti; kocası bütün servetini kaybetmiş Moralı tanınmış bir bey olan Abbas'ın oğullarındandı. Annesinin ikinci kez evlenmesini oğul bir türlü hazmedememişti. Daha sonra bundan 'Ben anneme âşıkım, annem de bana' diye bahseder. Üvey babasıyla asla konuşmazdı, onun için böyle biri mevcut değildi. Ne var ki annesi birkaç yıl sonra yeniden dul kaldı." (Gazi Mustafa Kemal, Remzi Kitapevi, İstanbul: 1981. Türkçesi: Esat Nermi Eren-dor, s.28)

CHP HİSSEDEN KÂR ALAMIYOR

"RİYASETİ cumhur Umumi Kâtibi Hasan Rıza Soyak'a göre, bu meblağ, 'İş Bankası'ndaki hisse senetlerinden alınan temettü ve mevduat faizleri' ile 'Eski Mısır Hıdıvı Abbas Hilmi Paşa'nın, Türkiye Cumhuriyeti tabiiyetine girmesi münâsebetiyle CHP'nin teberrü ettiği dokuz yüz bin lira civarındaki para' tutandır ve Hasan Rıza Soyak'ın verdiği bu rakamları başka kaynaklar da te'yid etmektedir.

"Yukarıdaki vasiyetnâme gereğince CHP, bugün, İş Bankası'nın yüzde 28 hissesine sahiptir. Ancak, parti hisseden kâr alamamakta, Mustafa Kemal'in hissesine düşen kâr vasiyetnâmede adı geçen şahıslardan sağ olanlarına verilmekte, CHP de vasiyetnâmeyi infazdan gayri hiç bir hakka malik bulunmamakta, yalnız genel müdürle birlikte on bir kişiyi bulan İş Bankası İdare Meclis'inde üç üye ile temsil edilmektedir.

"CHP'nin İş Bankası içinde bu durumu ve Mustafa Kemal Paşa'nın bankadaki hissesinden kâr alan Türk Tarih Dil Kurumlarının takip ettikleri yol, zaman zaman münâkaşaya mevzu olmuş, Demokrat Parti iktidarı yıllarında CHP'nin haksız iktisaplarının geri alınmasıyla ilgili kanun layihası ortaya atıldığında Mustafa Kemal'in vasiyetnâmesi de ele alınmış, ancak bu mevzuada bir açıklama yapan Üzeyir Avunduk, vasiyetnâme gereğince CHP'ye bırakılmış hiç bir para bulunmadığını Ulus Matbaasının ise, vasiyetnâme ile alakası olmadığını söylemiş, 'son yıllarda Ankara'daki 'Ajans Türk' matbaası sahipleri aynı isimle yayınladıkları dergide, Türk Tarih Kurumu'nun durumunu pek sert bir dille tenkid edip İş Bankası ile Türk Tarih Kurumu ilişkileri hakkında ağır ithamlarda bulunmuşlardır.' (Yalan Söyleyen Tarih Utansın. C.5. 215-218.)

Bu mevzuya başlarken, bu nevi meseleleri, başı sonu belli olmayan bir

romana benzetmiştik. Ama bunların hakikatları anlatan birer roman olduğunu söylemiştik.

Fakat, bu kısa romanda, kahramanın kim olduğunu herhalde anladınız: Mustafa Kemal. Mevzuu bağlamak gerekirse, şunları söyleyebiliriz:

Hint Müslümanları, Hilâfet merkezinin işgal edilmesine şiddetle karşı çıkarak, sömürgeci altında bulundukları İngiltere'ye zorluklar çıkarmışlar, protestolara girişmişlerdir. Hatta bununla da kalmayarak, Hilâfeti kurtarmak için çalışanlara yardımcı olmak için kendi aralarında külliyetli miktarda para toplamışlar ve göndermişlerdir. Fakat bu paranın büyük bir kısmını, o zamanlar Hilâfeti kurtarma hususunda baş rolde oynayan Mustafa Kemal, millî mücadele için harcatmamış, ilerde kurmayı düşündüğü İş Bankası için ayırmış ve muhalâza emiştir. Daha sonra ise o zamanın parasıyla iki yüz elli bin lirayı İş Bankasının kuruluşunda "kendi sermayesi" olarak kullanmış, ömrü boyunca da o hisseden doyasıya istifade etmiştir. Paranın bir kısmıyla da kendisine özel çiftlikler kurdurmuştur. Atatürk ölünce de bir vasiyetnâme ile, bütün paralarını CHP'ye, Türk Tarih ve Dil kurumlarına ve bazı şahıslara verilmesini istemiştir. Atatürk'ün vasiyetine göre bu hisseden belli bir miktar da, İsmet İnönü'nün çocuklarına tahsil müddetleri boyunca ödenmiştir. Bugünkü Sosyal Demokrat Halkçı Partinin Genel Başkanı Erdal İnönü'nün tahsil masrafları, işte Hintli Müslümanların yardımına dayanan sermayeden karşılanmıştır.

İş Bankasının kuruluşunda beş kuruluşluk hissesi olmayanlar bile Atatürk'ün yakınları oldukları için büyük hisseler kapmışlardır. O zamanlar, Rıza Nur'un ifadesiyle "İrtikâp işleri ayyuka" çıkmıştır. Hasılı Hilâfetin kurtarılması için gönderilen para, gayesinin dışında kullanılmış, bir takım zevatin şahsi çıkar sağlamasından başka bir işe yaramamıştır.

Takrir-i Sükûn, tam bir diktatörlük ve zulüm devriydi

Takrir-i Sükûn, muhâlefeti ve dindarları ezmek için çıkarıldı

TÜRKİYE'DE mevcut siyâsi partilerin en yaşlısı 1983 yılında kuruldu. Bu tarihe kadar Türkiye, parlamenter demokrasiye geçmemiş bir ülkeye değildi. 1983'e gelindiğinde çok partili hayata geçeli 37 yıl olmuştu. Cumhuriyetin ilânı üzerinden de yarım asır geçmişti. Türkiye'de ilk kurulmaya başlanan siyâsi partiler ise, 19. asrın sonlarına raslıyordu.

Bütün bunlara rağmen, faaliyetini devam ettiren en yaşlı partinin doğum tarihi niçin 1983 idi?

Aslında Türkiye'nin siyâsi hayatında adını duyuran partiler oldukça kalabalıktı. Ama 1989'un 26 Mart'ındaki mahalli seçimlere katılan partilerin adedi sadece yediydi. Bunların en yaşlısı 6 yaşında idi. Yani 1983'de kurulmuştu.

Oysa Amerika Birleşik Devletlerindeki Demokrat ve Cumhuriyet isimlerini taşıyan iki partinin kökleri iki asır öncesine dayanıyordu. Yani bu iki parti, Türkiye'nin en yaşlı partisi olan ANAP'tan

33 defa daha yaşlıydı. Belki de, 33 defa daha tecrübeli, 33 defa daha gelenekli, 33 defa daha kaliteliydi. İktidarların ülke idâresindeki muvaffakiyetlerinde, partilerin geçmişlerinin, geleneklerinin, tecrübelerinin rolü büyüktü.

Batılı partiler, kuruluşlarının yüzüncü yıldönümlerini kutlarken, niçin Türkiye'deki partiler beşinci, altıncı, yedinci yıllarını ancak kutlayabiliyorlardı? Çünkü başka ülkelerin övündükleri partilerin yaşı kadar, bizim de "parti kapatma" geleneğimiz vardı. Bir bakıma tecrübeli siyâsi kadroların biçilmesi mânâsına gelen parti kapatmalar, bilhassa ihtilâllerden sonra yaşanıyordu. En son 1980'de yaşanan ihtilâl, 24 yıllık Adalet Partisi ile 57 yıllık Cumhuriyet Halk Partisi basta olmak üzere, mevcut bütün partileri kapatmıştı. 1960'daki ihtilâl ise bir devreye damgasını vuran Demokrat Partiyi 14 yaşında iken yok etmişti. 1931'de milletin ümidi hâline gelen Serbest Cumhuriyet Fırkası ise kendisini, "feshe zorlayan" şartlar içinde bulmuştu.

KAYBOLAN YILLAR

CUMHURİYET tarihîmizde par-
tı kapatma geleneğinin ilk hal-
kasını Terakkîperver Cumhu-
riyet Fırkasının kapatılması
meydana getirir. Cumhuriyetten sonra
kurulan ilk muhâlefet partisi olan
TCF'nin ömrü 6 ay 16 gün sürmüştür.
TCF'yi meydana getiren şartları, kuru-
cununun umumî karakterlerini, faali-
yetlerini, programını ve Taktir-i Sükun
Kânunuyla kapatılışını ele alacağımız
bu bölümde, "Türkiye'nin niye kalkın-
madığı" yolundaki sorulara da cevap
vermiş olacağız. Son yıllarda yoğun bir
şekilde tartışılan ihtilâllerin,
her on yılda bir siyâsî kadro-
ları biçmesinin, ülke kalkın-
masına menfî tesir ettiği ger-
çeği gözönünde tutulursa
TCF'nin kapatılmasıyla seç-
kin kadroları tasfiye ederek,
melerin kaybedildiğini dü-
şünmek zor olmayacaktır.

İLK ÇATLAK, İLK AYRI-
LIK

TERAKKİPERVER
Cumhuriyet Fir-
kası, peş peşe ge-
len mühim hâdi-
selere Cumhuriyet Halk Fir-
kasından farklı bir tavır ta-
kunan muhâlefet grubunun,
Rauf Orbay etrafında birleş-
mesiyle kurulmuştur. Millî Mücadele
yıllarında, ufak tefek ayrılıkların dışın-
da yek vücut olarak hareket edenler, za-
ferden sonraki icraatlarda anlaşmazlığa
düştüler. Bu anlaşmazlıkta, Rauf (Or-
bay) Beyle, İsmet (İnönü) Paşa arasında
Lozan barış görüşmeleri esnasında
meydana gelen sürtüşmenin büyük yeri
vardır.

M. Kemal Paşa, Nutuk'un, 750-794.
sayfaları arasında, Lozan müzâkereleri
yapılırken Türk Murahhas Heyetinin
Başkanı İsmet Paşa ile Başvekil Rauf
Bey arasındaki anlaşmazlıklardan ge-
nişçe bahseder. M. Kemal Paşa, anlaş-

mazlığı, "daha ziyâde ruhî ve hîssî se-
bepler tahtında mütâleâ etmek lâzım
geldiğini" ileri sürer (s.768). M. Kemal
Paşa'nın anlattığına göre, Rauf Bey,
Murahhas Heyeti Reisi olarak Lozan'a
kendisinin gönderilmesini ricâ etmiş,
ancak bu kabul edilmeyerek, İsmet Pa-
şa ordunun başından alınmış, Hâricîye
Vekâletine seçilerek Heyet-i Murahhasa
Riyâsetine tayin edilmişti.

M. Kemal Paşa, bundan sonraki du-
rumu şöyle anlatır:

"Lausanne Konferansının birinci dev-
rini müteakip, İsmet paşanın duçar ol-
duğu târizleri, tenkidleri izah etmiştim.
Buna rağmen, ikinci defa Lausanne'a

Lozan görüşmeleri
ayrılık doğurdu

Lozan'da Türk Murahhas Heyetinin Başkanı olan Hâricîye Vekilli İsmet Paşa (solda) ile Başvekil Rauf Orbay arasındaki anlaşmazlık, TCF'yi meydana ge-
tiren ilk ayrılık oluyordu.

gönderilen yine İsmet Paşa oldu. İsmet
Paşa, Lausanne müzâkeratını büyük
bir kiyasetle idâre ediyordu. Müzâkerat
safahatını, muntazaman Heyetü Vekile-
ye bildiriyordu. Bazı mühim mesâilde,
Heyetü Vekilenin rey ve mütalaasını so-
ruyor veya talimat talep ediyordu. Hallî
lâzım gelen mesallî mühim, mücadele
ciddi ve üzücü idi. Rauf Beyde, İsmet
Paşanın, müzâkeratı tarzı idâresini be-
ğenmemelik hissi hasıl olmuştu. Bu
hissini Heyetü Vekiledeki rûfakasına da
telkin arzusuna düşmüştü. Heyetü Ve-
kilede, İsmet Paşanın raporları okun-
dukça, zaman zaman, İsmet Paşa, bu işi

Kâzım Karabekir Paşa (solda) yeni kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının Umumi Reisi'liğine, Ali Fuat Paşa ise Kâtib-i Umûmî'liğine getirilmişti.

İsmet Paşa Yunanlılara fedakârlıkta bulundu!

başaramayacak denmeye başlanmış... Hattâ bir aralık, İsmet Paşayı geriye çağırarak teklifi ortaya atılmış... Rauf Bey, bu teklifi, derhal reye vaz'etmeye kalkışmış.. Müdafaa-i Milliye Vekili olarak Heyeti Vekileye dâhil bulunan Kâzım Paşa'nın itirazı üzerine sarfınazar edilmiş.

KARŞILIKLI GÜVENSİZLİK

"DİĞER tarafta, İsmet Paşada da, Heyeti Vekile Reisi Rauf Bey'e karşı, ademî emniyet hissi başlamış.. Rauf Beyin imzasıyla aldığı nokta-i nazarlardan, Rauf Beyin benî haberdar etmeksizin talimat vermekte olduğu endişesine düşmüş." (Nutuk, c.2, s.768-769)

M. Kemal, başta İsmet Paşa ile Rauf Bey arasındaki ayrılığı "ruhî ve hissi" sebeplere bağlamışsa da, müteâkıp sayfalarda bunun böyle olmadığını örnekleriyle anlatmaktadır. Asıl ihtilâf, İsmet Paşa ile İcra Vekilleri Heyeti arasında olmaktadır. Nitekim birinci Lozan görüşmelerinde bu açıkça ortaya çıkmıştır. Yeni-

den başlayan müzâkerelerde meydana gelen anlaşmazlıklardan birisi "Yunanlılardan tâmirat bedeli" istemekle ilgilidir. Rauf Bey, "Yunanlılardan Anadolu'da yaptıkları tahribatı tazmin için tâmirat bedeli istenmesini" savunmakta, İsmet Paşa ise Karaağaç ve civarını almakla iktifa etmekte, tâmirat bedeli için ısrar edilmesine taraftar olmamaktadır. M. Kemal, bu hususta İsmet Paşa'nın Yunanlılara karşı fedâkârlık teklif etme mevkiinde olduğunu belirterek, "İsmet Paşa'nın nokta-i nazarını terviç ettiğini" söylemektedir (s.773). Nitekim anlaşma da bu yönde olmuştur.

Lozan meselesi mevzumuzu doğru-
dan alakadar etmediği için, bu husustaki teferruatı girmiyoruz. Sadece görüş ayrılığına işaret ederek, Lozan anlaşmasından sonraki "tebrik" meselesine geçmek istiyoruz.

Mustafa Kemal'e

göre, Rauf Bey, Lozan anlaşması imzalandıktan sonra İsmet Paşa'ya tebrik telgrafi yazmak istememiş, bunun üzerine kendisi tebriğin gerekliliğini anlatmış. Rauf Bey, İsmet Paşa'yı tebrikle iktizam görmüyormuş. İhtar edilmesinden sonra Kâzım Paşa'ya kendi adına bir

Rauf Bey, Yunanlıların İstiklâl Harbi sırasında yurdumuzu yıkıp yaptıkları için "tâmirat bedeli" istenmesini savunuyor, M.Kemal ise, İsmet Paşa'nın Yunanlılara karşı fedakârlık teklif etme mevkiinde bulunduğunu söylüyordu.

tebrik telgrafı yazmasını istemiş. Bunun üzerine Kâzım Paşa, Rauf Bey'in lisansından, İsmet Paşa'yı tebrik eden bir telgraf müsveddesi hazırlayarak Rauf Bey'e göndermiş. Rauf Bey müsveddeyi gördüğü zaman, "Sizin yaptığınız müsveddede âdetâ her işi yapan İsmet Paşa gösteriliyor. Biz, burada, bir şey yapmadık mı?" demiş. (Nutuk, c.2, s.790-791)

Rauf Bey ise, hâtıralarında bu hususu farklı anlatmakta. İsmet Paşa'yı tebrik etmek istemediğini, M. Kemal'in kendisini ihtar ettiği gibi hususlardan bahsetmemektedir. Rauf Bey, Lozan'da gerçekleşen sulhten sonra İcra Vekilleri Heyeti Başkanı olarak İsmet Paşa'yı tebrik ettiğini belirtir. İsmet, tebrik telgrafının metnini verdikten sonra başvekillikten ayrılışını anlatmıştır. Tebrik meselesinde olduğu gibi başvekillikten ayrılma hususunda da, Rauf Bey ile M. Kemal Paşa'nın ifadeleri farklıdır. Önce Rauf Bey'i okuyalım:

M. Kemal Paşa Rauf Bey'i Başvekillikten istifâ ettirdi

"BERABER ÇALIŞAMAM"

"BU telgrafı çektikten sonra, ertesi günü, [28 Temmuz 1923] Meclis İkinci Reisi Ali Fuat Paşa ile birlikte, Çankaya Köşküne giderek, Mustafa Kemal Paşa ile buluştuk. Yemeği orada, hep birlikte yedik. Sofrada Lâtife Hanım da vardı. Sulh meselesini konuşurken, Paşa:

"İsmet, Lozan'dan yola çıkmış geliyorsun, deyince gülümseyerek:

"Evet öyle... Ben de müsaadenizle gidiyorum, dedim ve anlattım:

"Lozan'dan yazdığı telgraflar ve aldığı vaziyet dolayısıyla, konuştuklarımız mâlûm... Gerçi onun yalnız beni değil, tanzimlerine siz de, vekil arkadaşları da, hedef edindiği ve zaman icabı bunu hoş görmemiz gerektiğini söylemişsiniz ama, ben, ne olursa olsun, bir daha İsmet

Paşa ile yüz yüze gelemem ve artık onunla birlikte imkânı yok çalışmam. Esasen, sulh müaheddesini imzalamış olduğum gibi, bunun tatbik işini de ona bırakmak doğru olur düşüncesindeyim.

"Mustafa Kemal Paşa şaşırды:

"Demek onu istikbal de etmeyecek sin?"

"Hayır, dedim, beni mazur görün, bunca yersiz tanzimlerden sonra, artık İsmet Paşa ile karşı karşıya gelemem... Yann Sivas'a seçim daireme gidip biraz istirahat edeceğim. Zaten Meclis de yok... (1. Büyük Millet Meclisi 15 Nisan 1923'de seçimleri yenilemek kararıyla dağılmış, İkinci Meclis de henüz toplanmamıştı.)

"Müteessir oldu ve gayet samimi görünen, yumuşak bir sesle:

"Raufcuğum, dedi, ne söyleyeyim, bilmem ki, haklısın... Bu muhit adamı ahlâksız yapıyor.

"Paşam üzülmeye, dedim, bir düzine namuslu adamla

sen bu memleketi mükemmel idâre edersin...

"Bu Mustafa Kemal'le son görüşmemiz oldu. Sofradan kalkınca, biraz daha ayak üstü, fakat artık bu konulara hiç temas etmeden, görüştük ve kucaklaşıp vedalaştık." (Feridun Kandemir, Hâtıraları ve Söyleyemedikleriyle Rauf Orbay, s.129-130)

Rauf Bey'in ifadelerinden anlaşıldığına göre, Başvekillikten istifâ, kendi isteğiyle olmuştur. M. Kemal Paşa ise, Rauf Bey'in, Lozan'dan Ankara'ya gelecek olan İsmet Paşa'yı karşılamak istemediği, o günlerde Sivas'a gitmeyi teklif ettiğini kaydettikten sonra, "Heyeti Vekile riyasetünden istifâ eylemesi şartıyla seyahatine muvafakat ettim" demektedir. Buna göre Rauf Bey'i istifâ ettiren M. Kemal'dir. İstifâ talebi ister M. Kemal'den gelsin, isterse Rauf Bey'den gelsin, burada üzerinde durulması gereken

İsmet Paşa, Başvekil Rauf Bey'i devreden çıkarmış ve takmamıştı

mühim bir nokta vardır. O da, istilâ karşısında M. Kemal'in takındığı tavrıdır. Demek M. Kemal, 4 yıl önce birlikte başlattıkları Milli Mücadele'nin tamamlanmasından sonra, Rauf Bey'i yalnız bırakıyordu. Zaten Lozan müzakerelerinde, karşılıklı telgraflaşmalar daha çok M. Kemal ile İsmet Paşa arasında olmuştu. İsmet Paşa'nın, Rauf Bey'i tanımaz bir tavır alışı, kendi Başvekilini rencide eder üsluplar kullanması, elbette Rauf Bey tarafından kabul edilebilecek bir durum değildi. Çünkü birisi Başbakan, diğeri bakan idi. Üstelik bakan, bir yerde "devlet başkanı" fonksiyonunu yerine getiren M. Kemal ile anlaşış Başbakan olan Rauf Bey'i "devre dışı" bırakıyordu. Başlangıçta İsmet Paşa ile Rauf Bey arasında olan telgraflaşmalar, git gide M. Kemal ile İsmet Paşa arasında olmaya başlamış, hattâ en son, "hiç kimsede tereddüt olmadığı", artık anlaşmanın imzalanması emrini M. Kemal bizzat vermişti. (Nutuk, s.788)

Bu durumda kendi bakanına söz geçiremeyen bir başbakan durumuna düşen Rauf Bey'in Başvekillikten ayrılmak istemesini tabii karşılamak gerekir.

Rauf Bey'in Başvekillikten istüfâ ettiği tarih, kesin olarak belli değildir. Rauf

Beyin hâtıralarından anlaşıldığına göre, istüfâ tarihi 27 Temmuz 1923'dür. Nutuk'a göre (s. 794) 13 Ağustos'dur.

Lozan görüşmeleri esnasında başlayıp, Rauf Bey'in istüfâsıyla noktalanıyormuş ayrılığı, sâdece İsmet Paşa-Rauf Bey ayrılığı olarak görmek eksiktir. Bu aynı zamanda da M. Kemal ile Rauf Bey'in ihtilâfıdır. Nitekim bu ihtilâfa yenileri eklenecek, Kâzım Karabekir, Ali Fuat, Refet Paşalarla Adnan Adıvar beylerin iştirakiyle Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulacaktır.

CUMHURİYETİN İLÂNİ

BAŞTA Rauf Bey olmak üzere, ileride TCF'yi kuracak olan paşa ve mebuslarla, CHP'li-ler arasındaki ihtilâftan birisi de, cumhuriyetin ilân ediliş tarzı ve zamanıdır. Önce, cumhuriyetin nasıl ilân edildiğini Nutuk'tan okuyalım:

"Çankaya'ya gitmek üzere Meclis binasını terkederken koridorlarda bana intizar etmekte olan, Kemal'in Sami ve Halit Paşalara tesadüf ettim. Ali Fuat Paşa Ankaradan hareket ederken bunların Ankaraya muvasalat eylediklerini o günkü gazetede 'bir teşyi ve bir istikbal' serlevhası altında okumuştum. He-

nüz kendileriyle görüşmemiştim. Benimle mülakat için geç vakte kadar orada intizarda bulunduklarını anlayınca, akşam yemeğine gelmelerini Müdafaa-i Milliye Vekili Kâzım Paşa vasıtasıyla tebliğ ettim. İsmet Paşa ile Kâzım Paşaya ve Fethi Bey'e de Çankaya'ya benimle beraber gelmelerini söyledim. Çankaya'ya gittiğim zaman orada, beni görmek üzere gelmiş Rıza Mebusu Fuat, Afyon Karahisar Mebusu Ruşen Eşref Beylere tesadüf ettim. Onları da yemeğe alıkoydum.

"Yemek esnasında: yarın cumhuriyeti ilân edeceğizi dedim. Hazır bulunan arkadaşlar, derhal fikrime iştirak ettiler. Yemeği terk ettük. O dakikadan itibaren sureti hareket hakkında, kısa bir program tesbit ve arkadaşları tanzif ettim.

"Tesbit ettiğim program ve verdiğim talimatın tatbikatını göreceksiniz!

"BÜTÜN ARKADAŞLARLA GÖRÜŞMEYE LÜZUM GÖRMEDİM"

"E FENDİLER görüyorsunuz ki, cumhuriyet ilânına karar vermek için Ankarada bulunan bütün arkadaşlarımı davete ve onlarla müzakere ve münakaşaya asla lüzum ve ihtiyaç görmedim. Çünkü, onların zaten ve tabiaten benimle bu hususta hemfikir olduklarına şüphe etmiyordum. Halbuki o esnada Ankarada bulunmayan bazı zevat, salâhiyetleri olmadıkları halde, kendilerine haber verilmeden ve rey ve muvafakatleri alınmadan, Cumhuriyetin ilân edilmiş olmasını vesile-i iğbirar ve iştirak addettüler. [gücenip kızma ve ayrılma vesilesi saydılar]." (Nutuk, c.2, s.802-803)

Yukarıdaki ifâdelerden anlaşıldığına göre, 28 Ekim 1923 akşamı Çankaya'da M. Kemal'in sofrasında bulunanların sayısı yedidir. M. Kemal fikrini bu yedi kişiye açmış, onlar da derhal kabul etmişlerdir. M. Kemal Paşa, Ankara'da

Cumhuriyetin ilânını M.Kemal ve 7 kişi yemekte konuştu!

bulunan diğer arkadaşlarıyla bu hususta görüşmeyi ve tartışmayı gereksiz bulmuştur. Buna gerekçe olarak da, onların kendisiyle aynı

fikri taşıdıklarına şüphe etmediğini göstermiştir. Bu arada Ankara'da bulunmayan Rauf Bey, Kâzım Karabekir ve Ali Fuat Paşalar gibi ileride Terakkiperver Cumhuriyet fırkasını teşkil edecek olan kimseler, cumhuriyetin ilânından daha önce haberdar edilmemelerini ve kendileriyle görüşülmemesini kurgunluk ve ayrılık vesilesi yapmışlardır. Ancak bu kimseler cumhuriyete karşı olduklarından değil, bunun esasları, hususiyetleri ve ilân usulünü tasvip etmediklerinden dolayı bu şekilde hareket etmişlerdir.

Afyon mebusu Ruşen Eşref Ünsü'den da cumhuriyetin ilânına karar verilirken Atatürk'ün yanından bulunan yedi kişiden biriydi.

KİMLER SALÂHİYETLİ?

M. KEMAL Paşa'nın "salâhiyetsiz" olarak vasıflandırdığı bu kimselerin, gerçekten de, "kendileriyle müzakere ve münakaşa edilme" gibi bir salâhiyetleri yokmu idi? Veya kendileriyle "müzakere ve münakaşa" edilen zevat daha mı salâhiyetliydi?

Herşeyden önce şu hususu belirtmek gerekir: Ankara'da bulunan kimseler ne

Atatürk, cumhuriyetin ilânını Mecliste tartışmaya lüzum görmemişti

derece salâhiyetli ise, Ankara'nın dışında bulunan kimseler de en az o kadar salâhiyetlidir.

Zirâ Ankara'da bulunmayan Rauf Bey, Ali Fuat ve Kâzım Paşalar tıpkı Ankara'da bulunan İsmet, Halid, Kemaleddin Sami ve Kâzım paşalar ile Ali Fethi Bey gibi birer mebuslardı. İlk saydığımız üç kişi, Milli Mücadeleyi başlatan mühim simalardandır. Rauf Bey başbakanlık yapmış, Kâzım Karabekir Paşa M. Kemal Paşa Anadolu'ya geldiğinde büyük destek vermiş, Ali Fuat Paşa da ordu kumandanlığı ve TBMM ikinci reisliği yapmış kimsedir. Acaba bunlar, kendileriyle "müzâkere ve münâkaşaya layık kimseler" değilse, kimler buna layıktır? İşte bu soru, hiç

şüphesiz Ankara'da bulunmayan mezkur şahısların da aklına gelmiş ve bu vaziyeti M. Kemal'in dediği gibi "gücenme ve ayrılma" sebebi saymışlardır.

M. Kemal Paşa, Çankaya'da yemek yediği yedi kişiden altısı gittikten sonra İsmet Paşa'yla birlikte bir kânun lâyihası müsveddesi hazırladı. 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilât-ı Esâsiye Kânununun ilk maddesinin sonuna "Türkiye Devletinin şekli-i hükûmeti cumhuriyettir" ifâdesini ilâve etti. Ayrıca üç, sekiz ve dokuzuncu maddeleri değiştirdi. Bu kânun lâyihasında, Türkiye cumhurbaşkanının, devlet başkanı olduğu belirtiliyordu. Lâyiha, önce Halk Fırkası grubunda, daha sonra da Mecliste görüşülerek kabul edilmişti.

158 KİŞİ M. KEMAL'İ CUMHURBAŞKANI SEÇTİ

BÖYLECE 29 Ekim 1923'de cumhuriyet ilân edilmiş, aynı gün M. Kemal Paşa cumhurbaşkanlığına seçilmiştir.

O günkü müzâkerelere katılan ve cumhurbaşkanını seçen mebusların sayısı 158'dir. Kâzım Öztürk'ün hazırladığı Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümünden tesbit ettiğimiz toplam mebus sayısının 334 olduğu düşünülürse, oylamaya katılan mebusların yarısından az oldu-

ğu görülür. Daha değişik bir ifadeyle, o gün Ankara dışında olan veya Ankara'da bulunup da müzâkere ve oylamalara iştirak edemeyen mebus sayısı, 175'dir. M. Kemal'in aldığı oy, toplam mebusların yüzde 47'si nisbetindedir. Buna göre M. Kemal, Cumhuriyet tarihimizdeki en az oyla seçilen cumhurbaşkanıdır.

Oylamaya katılanların, katılmayanlardan niçin bu kadar az olduğu hususu araştırmaya değer bir meseledir. Biz fazla teferruata girmek için şu kadarını söylemekle yetineceğiz: Cumhuriyeti ilân eden

İkinci Meclis'tir. Bu Meclis, 11 Ağustos'ta ilk toplantısını yapmış, 23 Ağustos'ta Lozan Anlaşmasını tasdik ve kabul etmiştir. Lozan müzâkerelerine ve oylamaya katılan mebusların sayısı da 230

FALİH RİFİK ATAY— 1923'de Mecliste cumhuriyet akımı yoktu.

Atatürk, tarihimizde en az oy alan cumhurbaşkanı idi!

civarındadır. Bu durumda çok sayıda mebusun henüz Ankara'ya gelmediği, bir kısmının da ordu kumandanı olduğu görülür. Müzakerelere katılanların bu kadar az olması göstermektedir ki, cumhuriyetin ilanı ve cumhurbaşkanı seçimi gibi mühim bir mesele için mebuslar Ankara'ya çağırılmamıştır.

"M. KEMAL, MECLİSTE EKSERİYET ELDE EDEMEZDİ"

FALİH Rıfki, cumhuriyeti ilân eden meclisin tahlilini yaparken şunları kaydediyor: "1923 yılının o haftalarında Büyük Millet Meclisinde Cumhuriyetçilik akımı var mıydı? Hayır! Mustafa Kemal ne yapsa ona itirazsız razı olacaklar dâhil, içlerinden: 'Keşke bunu yapmasa...' diyorlardı. Mustafa Kemal o mecliste fikir tartışmaları ile tabii bir ekseriyet elde edemezdi. İnce politika taktikleri ile bir 'teslimiyet' havası yaratmalı idi." (Çankaya, s.376)

Falih Rıfki'nin ifâdeleri de, cumhuriyetin ilân ediliş zaman ve usulünü uygun bulmayanların hangi gerekçeye dayandıklarını ortaya koyuyor. Muhâlifler, bu meselenin daha geniş bir şekilde, uzun müzakere ve münakaşalarla yapılmasını istiyorlardı. Bu kimselerin prensip olarak cumhuriyete hiç bir şekilde karşı olmadıklarını, Abdurrahman Şeref Beyin şu sözlerinden anlamak mümkündür: "Doğan çocuğun adını koymaktan başka ne yapıyoruz?" Bu sözleri yorumlayan Falih Rıfki, "23 Nisan 1920'den beri memleketi, sadece adı konmayan cumhuriyet rejimi ile idâre etmiyorduk?" demektedir. (a.g.e., s.379)

İKİNCİ BİR ADAY YOKTU

I920'den beri cumhuriyet rejimine kuvvet veren, bütün güçleriyle bu sahada çalışan mebus ve paşaların cumhuriyete muhâlefet etmeleri gibi bir fikrin kabul edilmesi mümkün değildir. Madem ki üç yıldır, bunun için çalışıyorlardı, niçin karşı çıksınlar? Ancak onlar, memlekette "tek adam" cılığa doğru gidildiğini görüyorlardı. Nitekim M. Kemal Paşa'nın karşısına ikinci bir cumhurbaşkanı adayı çıkmamıştı. Meclis, tek adaya oy vermişti. Bu duruma itiraz edenler, belki de bir başka kimsenin adaylığını koymasını isteyebiliyorlardı. Zira cumhuriyetler, çok adayı, rekabet imkânı olan serbest ve eşit şartlar altında yapılan seçimlere dayanır.

Hiç beklemedikleri bir anda cumhuriyetin ilân edilip, M. Kemal Paşa'nın cumhurbaşkanı olduğunu duyan mebus ve paşalar şaşırmışlardı. Nitekim şu hâdise de bu hayreti ortaya koymaktadır:

Cumhuriyetin ilanı meselesini Mecliste müzakere elmeye lüzum görmeyen M.Kemal, bu hususta hiçbir haber vermediği için, cumhuriyet 159 mebusun oyuyla ilân edilmişti.

Trabzon mevki komutanı Kâzım Paşa (Orbay) o gece top atarak Cumhuriyet ilânını kutlamak emrini almış ve yerine getirmişti. Trabzon'da bulunan Kâzım Karabekir:

"Nedir bu toplar? diye sordu. Kâzım Paşa, Cumhuriyetin ilân edildiği cevabını verince:

"Neden bana sormadınız? dedi."

"Sorsaydım top atmamaklığımı mı emredecektiniz?"

"Hayır ama... Biz bunu konuşmamıştık! dedi" (a.g.e., s.380)

Cumhuriyetin ilânını "konuşmadıklarını" söyleyen Kâzım Karabekir Paşa, Millî Mücadelerin başlamasında en büyük hissesi olan kumandanlardandı.

Hattâ sonradan devletin en yüksek kademelerine yerleşen birçok kimseyi. Milli Mücadele yapmak için M. Kemal Paşa etrafında kenetlenmeye iknâ eden oydu.

MÜZÂKERELER DAR BİR ZAMANA SIKIŞTI

CUMHURİYETİN ilanı sırasında İstanbul'da bulunan eski Başvekîl Rauf Orbay'ın durumu da Kâzım Karabekir Paşa'dan farklı değildi. Top atışlarını duyduğu zamanki âni şöyle anlatıyor:

"29/30 Ekim 1923 gecesi, henüz yatmıştım ki, top sesleriyle uyandım. Merakla kulak verdim, top sesleri dinmiyordu. Yüze yaklaştığını farkedince, içimden doğan bir hisle: 'Mutlaka Cumhuriyettir, öyle ise memlekete ve millete hayırlı ve uğurlu olsun' dedim.

"Sabahleyin erkenden gazeteleri alıncâ, geceki hükmümde aldanmamış olduğumu anlayarak, bir derece daha müsterih oldum. Fakat o sabahki ve ertesi günkü gazetelerin çoğu, bunu beklenmedik bir hâdise telâkki ediyorlardı. Halbuki hiç de öyle değildi. Üç yıl önce 23 Nisan 1920'de Büyük millet Meclisi açılıp da faaliyete geçtiği günden beri içinde yaşadığımız rejim, fiilen cumhuriyetti. Bazı sebeplerle sarîh olarak adı verilmemişti. Şimdi ise sarahatle adını alıyordu." (Feridun Kademir, Hâtıraları ve Söyleyemedikleriyle Rauf Orbay, s.132, Sinan Matbaası, İstanbul: 1965)

Rauf Bey, cumhuriyetin ilânını her ne kadar "memnun ve müsterih" olarak karşıladığını söylüyorsa da, şu cümleler ve ondan sonra meydana gelen hâdiseler, onun bir takım endişeler taşıdığını göstermektedir:

"Yalnız bu formalite yerine getirilirken, meclisteki müzâkerelerin dar bir zamana sıkıştırılmış olması ve böylece acaba neye karar verilecektir diye bekleyen umumî eskânın, hazırlanmadan anî bir karar karşısında kalması yüzünden, telâşlanıp heyecanlanması vârit olabildi." (a.g.e., s.132)

M. Kemal Paşa, Kâzım Karabekir Paşa ve Rauf Bey gibi "cumhuriyetin ilân usul ve zamanını uygun bulmayan" kimseler hakkında, "Cumhuriyetin ilânından milletin duyduğu umumî ve samimî sürura iştirakte tereddüt ve endişe gösterenler" cümlesi kullanmış ve Nutuk'un 30 sayfasını bu kimselere yönelik suçlama ve tenkitlere ayırmıştır. (Nutuk, s.815-845) M. Kemal burada, İstanbul gazetelerini ve bu gazetelere beyanat veren Rauf Bey'i ağır bir dille tenkide tâbi tutmuştur. O kadar ki Rauf Bey'i "cumhuriyet muhâlifli" göstermeye çalışmıştır.

M. Kemal Paşa'ya 1927'deki CHP kurtayındaki Nutuk'ta bu ağır ifadeleri söyleten Rauf Bey'in beyânâtı nedir? Bunu Rauf Bey'in kendi hatıralarından takip edelim:

"O gün (30 Ekim 1923) ziyaretime gelen (Vatan) ve (Tasvir-ı Efkâr) gazeteleri başyazarları Ahmet Emin ve Velî Ebuza-ziya beylere de aynı şeyleri söyleyerek:

"Niçin telaş ediyorsunuz. Saltanat fiilen kaldırıldığı zaman da yine böyle telaşlar olmuş, fakat mecliste konuşulunca mesele anlaşılmıştı. Şimdi bu da mecliste konuşulunca anlaşılabacaktır. Bu süratın elbette hükümetçe zarurî görülen bir sebebi vardır. Hiç şüphe etmiyorum ki, mesul devlet adamları bu bapta en selahiyetli karar mercii olan Meclis vasıtasıyla milleti aydınlatıp zihinleri tatmin edecektir. Umumî eskânın bunu bilmesi de tabii hakkıdır, demiştir.

"MESELELER MİLLETİMİZE MÂLÛM OLSUN"

"BENCE cumhuriyet kelimesi üzerinde mütâlâa ve münâkaşa doğru değildir.

Benim içtihadım, her millet gibi hür ve refah içinde yaşamağa liyakatını, tarihte emsaline ender tesadûf edilir bir tarzda isbat eden asil milletimizin, istiklâl ve tamamiyetini sağlayan şeklin en doğru olacağı kâidesidir. Kuvvetini yalnız ve yalnız milletin rey ve muvafakatın-

★
Vatan gazetesi
başyazarı
Ahmed Emin
(Yalman) ve
Tasvir-i Efkâr
başyazarı Veli'd
Ebuzziyâ beylerin
sorusu üzerine
cumhuriyet
hakkındaki
görüşlerini
açıklayan
Râuf Bey,
cumhuriyetin
isim ve şekilden
ibaret olmadığını
söylüyordu.

★

dan alarak ve başka hiç bir tesir veya kuvvetin karşısında eğilmeyerek, en i-sabetli kararıyla millet ve memleketi hergün arta arta saadet ve selamete doğru yükselteceğine zerre kadar şüphe olmayan hükümet tarzı işte budur. Millet esasen bu idare şeklini hak edip, zaferiyle temin etmiştir. Elverir ki meseleler milletimizce muhakeme edilerek mülüm olsun. Netice behemehal halkın saadeti ve refahına müncer olur. Bu esaslar bâki kalmadıkça, değişiklik, hedef ve gayeyi ihlâl edip, değiştirmez. Bundan başka, geç-

**Atatürk 334
mebusdan ancak
158'inin oyunu
alabilmişti**

miş bir hükümet tarzının yerine kâim olan bir hükümetin payidar olabilmesi ancak gideni aratmayacak bir surette, halkın büyük çoğunluğunun isteklerine uygun hareket ve saadetlerini temin ile vatanın istiklâl ve şerefini hakkıyla korumak yolundaki başarısı ile kaabil olur. Aksi takdirde isim veya üst tabakada şekil değiştirmekle, gerçek ihtilaçların temin olacağını zannetmek, bîlbassa en yakın geçmişte gördüğümüz bunca acı tecrübelerden sonra, lâhiş bir hata olur" (F. Kandemir, Hâtıra-

lan ve Söyleyemedikleriyle Rauli Orbay, s.132-133)

KUVVETLİ HÜKÜMETİN ESASLARI

RAUF Bey, cumhuriyetin mânâ, mâhiyeti ve vasıflarını ifâde eden bu beyânatunda, kendisine sorulan "Kuvvetli hükümet nasıl olabilir?" sorusuna da şu cevabı veriyordu:

"Benim anladığım kuvvetli hükümet, vazife ve selahiyetlerini ve bunların icaplarını müdrik,

millî hâkimiyet esasını berümsemiş, kanaatlerini ve maruz kalacağı zorlukları ancak Millet Meclisi'nde samimi ve açık hasbihallerle hal ve fasıl etmek esaslarına sadık, tecrübeli ve olgun bir heyet demektir. Yoksa bazılarının sandıkları gibi zorba ve yumrukla iş görmek isteyen bir heyete kuvvetli hükümet demek asla doğru olmaz. Gerçi mâzide millet, tam ve kâmil olarak mürakabe yapmadığı için, böyle hükümet görmüşse de artık bu gibi cüretlere zemin kalmamıştır. Esasen Büyük Millet Meclisi devamlı şe-

kilde toplantı halinde var olup, eskisi gibi vazifesini yüksek azim ve fedakârlıklarla yapmakta devam ettikçe bu gibi endişelere yer kalmaz." (a.g.e. s. 133)

Rauf Beyin bu beyânâtı, zaten Başvekilikten ayrıldığı günlerden beri onun aleyhinde bir nümayiş yapmak isteyen müfrit kimseleri derhal harekete geçirdi. Bunlardan birisi fırka grup başkanlığına bir takrir vererek, Rauf Beyin, "İtiraz yollu beyanatla Cumhuriyeti za'fa düşürmüş olduğu ve ayrıca mâhiyeti meçhul bir fırka teşkil fikriyle iktidardaki Halk Fırkasını ikiye bölmeye teşebbüs ettiği" iddiâsıyla meselenin acele olarak fırka grubunda görüşülüp aydınlatılmasını istiyordu.

Bunun üzerine İstanbul'dan Ankara'ya giden Rauf Bey, ilk iş olarak Çankaya köşküne giderek Mustafa Kemal Paşa ile görüşmek ve mevzuyla ilgili olarak onu aydınlatmak istemişti. Ancak onu yatakta ve son derece rahatsız bir şekilde görünce, bu mevzulara hiç girmeden sıhhat ve âfiyet dileyerek ayrılmıştı.

"CUMHURİYET TATBİK EDİLECEK Mİ?"

RAUF Bey, "aynılığı tamamlayan sebepler" başlığıyla anlattığı 22 Kasım 1923'deki grup toplantısında geçenleri şöyle özetliyor:

"Fırka grubu toplandı. Tabii olarak başkanlık etmesi gereken İsmet Paşa'nın 'Bugünkü toplantıda benim de konuşmam icabedeceğinden başkanlık makamını başka bir arkadaşa bırakıyorum' diye kürsüden indiğini görünce, bu olağanüstü toplantının niçin yapıldığını ve burada asıl kimlerle karşılaşacağımı anlamış oldum. Ve işi uzatıp beyhüde vakit kaybetmeye meydan vermeden, kürsüye çıktım, konuşmaya başladım:

"Efendiler, hiç birimiz kendimizi melek farzedecek kadar düşüncesiz değiliz. Beşeriz. Beşerde sevmek de sevmemek de vardır. Ben bazı kimseleri sevmeyebilirim. Bazı kimseler de beni sev-

meyebilirler. Hatta hiç sebep olmadan bu böyle olabilir. Bu itibarla böyle önemli bir meselede iş şahsi olarak tetkik ve şahıslarla eseri mukayese etmek sizin de düşüncelerinizden çok uzak bir muhakeme tarzı olacağından eminim. Bizim eğer tenkit etmek istediğimiz bir nokta varsa, o da eserdir. Eseri tenkit ederken veya eser hakkında mütalâa yürütürken, sevmek ve sevmemek de her zaman şahısları ve içlihatları muhterem olduğu esasını kabul etmekte müşterek olduğumuzdan şüphe etmiyoruz. Benim kudsi duygularımla, Cumhuriyet idâresinden başka hiç bir idarenin taraftarı olmama müsait değildir. Esasen 'Türkiye hükümetinin şekli nedir?' sualine karşı büyük reisimizin yine bu kürsüden müsbet cevap olarak, 'Büyük Millet Meclisi hükümetidir. Çünkü biz bize benzeriz. Bize mahsus bir idaredir' demiş olduklarını da hatırlarsınız. Bu benim vicdanımı tatmin eden en büyük bir ifade idi. Ve buna itiraz etmek haysalmandan dahi geçmemiştir. Bu tatminkâr ve kat'î ifadedden sonra bu idareye, son kabine buhranı yüzünden yürütülmez bir şekil alışı üzerine (Cumhuriyet) adı verilmiş olmasına itiraz etmek nasıl aklıma gelebilirdi? Bir millet ki, (Cumhuriyet) taraftarıdır, ve milli hâkimiyet kayıtsız şartsız hüküm sürdükçe 'Cumhuriyet'ten başka bir şey istemiyor, fakat bunu bütün varlığıyla isterken, lâıkiyle tatbik edemezsek diye endişeye düşerse, arkadaşlar, bundan memnun mu, yoksa meyus mu olmak lazımdır?" (a.g.e., s.134-135)

"MİLLÎ HÂKİMİYETSİZ CUMHURİYET OLMAZ"

RAUF Bey, bu sözleriyle milletin ve umumi efskârın hissiyatına tercüman oluyordu. Son cümlesiyle ortaya attığı soruyla da, "umhuriyet idârelerinde, halkın seçtiklerini 'murakebe' etme hakkını nazara veriyordu. Cumhuriyetin hakkıyla tatbik ediliş edilemeyeceğini düşünmek, vatandaşın en tabii hakkı idi. Ama o günkü görüşmeleri Ra-

uf Bey'i küçültmek, M. Kemal Paşa ve İsmet Paşa'yı yüceltmek havasına sokmak isteyenler, bu gerçekleri anlamak istemiyorlardı. Bazı kelimeleri kasıtlı ve yanlış yorumlayarak Rauf Bey'in şahsına hücum ediyorlardı. O bu tür konuşmaları şöyle değerlendiriyordu:

"Bu şekilde konuşanların benden istedikleri; kayıtsız şartsız millî hâkimiyeti sağlamayan herhangi bir idareyi 'cumhuriyet' olarak kabul etmemekliği idi. Gerçekten Cumhuriyetçi olan aklı başında bir kimse, bunu kabul edemezdi. Verdiğim cevapta bu noktayı tek-

isteyenler oldu. Bunlar, Rauf Bey'in İstanbul'da iken Halife Abdülmecid Efendi'yi ziyâret ederek cumhuriyet muhâlifisi olduğunu gösterdiğini ileri sürdüler. Rauf Bey bu tartışmanın grup toplantısında olduğunu söylerken, M. Kemal Paşa, bunun Mecliste geçtiğini kaydetmektedir. Rauf Bey, halifeyle ilgili iddiâyâ cevap verirken, önce Abdülmecid Efendi'nin Meclis tarafından seçilmiş ve biat edilmiş bir zat olduğunu belirterek şöyle konuştu:

"Bu vaziyette olan bir zat beni dâvet ederse, ben bu dâvete icâbeti dini, ahlâ-

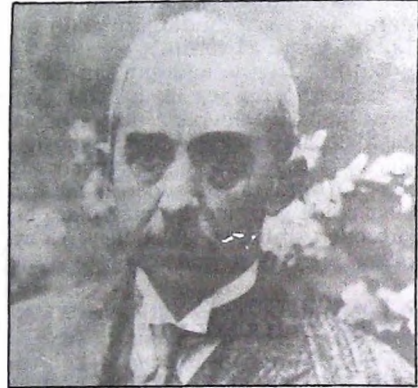
Cumhuriyetin alelacele ilânı paşaları şaşırtı!

rar aydınlatarak, Cumhuriyet ancak millî hâkimiyeti tam mânâsıyla sağlaması şartıyla kabul ettiğini ve zaten Cumhuriyetin başka mânâsı olmadığını, yoksa Güney Amerika memleketlerinin bazılarında olduğu gibi millî hâkimiyeti hiçe sayarak 'Cumhuriyet' adıyla hüküm sürülmesinin Cumhuriyet sayılmayacağını anlattım." (a.g. e., s. 135)

Rauf Bey, yukarıdaki ifadeleriyle, 1980'ler Türkiye'sinde bile eksikliği hissedilen, en büyük siyasî tartışmalara sebep olan "millî hâkimiyet" prensibinin ehemmiyetine işaret ediyordu. İlânından 50 yıl sonra bile hâlâ oturmayan bir rejimin esaslarını tesbit eden Rauf Bey'in, "İsim ve şekil" değişikliğiyle cumhuriyetin kurulamayacağını söylemesi bütün dünyada kabul edilen bir gerçektir. Ama Halk Fırkası idâreçileri bu gerçekleri bildikleri halde görmezlikten geliyorlardı. Zira onların yapmak istediği, 1950'ye kadar sürdürdükleri baskı ve diktatörlük rejimiydi.

Tartışmalı geçen bu toplantıda işi şahsiyete dökerek Rauf Bey'i çürütmek

İsmet İnönü Fırka toplantısında, "Rauf Bey, Rauf Bey!.. Sıyaset yapıyoruz. Hatâları birer birer itiraf etmeliyiz. Hatâ ettiniz Rauf Bey" diyerek hücum ediyordu.

ki ve millî bir vazîfe bilirim. Şunu da söyleyeyim ki, ben İstanbul mebusan meclisine Mustafa Kemal Paşa'nın arkadaşı ve Kuva-yı Milliye'nin temsilcisi olarak gittiğim zaman, hattâ vatansever sayılan bir çokları benimle temasdan çekinerek, benden kaçtıkları halde, o zaman Veliha ve bugün Halife olan bu zat, bir toplantıda yanına gelip samimiyetle elimi sıkarak bana 'Niçin görüşmüyoruz' dedi. Açık söyledim: 'Çesaret edemedim. Çekindim. Görüşsem sizi müşkül mevkie sokabilirim' dedim. 'Hayır ehemmiyeti yok, görüşelim' cevabını vererek, ısrarla dâvet etti. Bu civanmertliği gösteren zat, hele Büyük Millet Meclisi kararıyla Halife seçildikten sonra beni dâvet ederse, gitmezsem dünyanın en saygısız adamı olurum. Gittim efendiler... Yarın dâvet ederse yine giderim. Ama fırka kararından bahsediyor-

lar. Hangi karardır? Bunu bilmiyorum. Esasen fırkanın henüz tesbit ve tâyin edilmiş bir programı dahi yoktur ki, ben onun dışında hareket etmiş olmakla muâheze edileyim

MAKSAT, BAĞCIYI DÖVMEKTİ

“HATÂLARIM olabilir, hatalarım hatta kabahatlerim olursa itiraf ederim. Yalnız kanaatimin dışında ve başkalarının arzularına göre hareket etmek kabiliyetini bende görmek isteyenler, fikirlerini düzeltmelidirler. Ben bunu yapamam.” (a.g.e., 135-136)

var” dedikten sonra, doğrudan doğruya sert bir edâ ile Rauf Bey'e hitap ederek, şöyle devam etti:

“Rauf Bey, Rauf Bey!... Siyaset yapıyoruz. Hatâları birer birer itiraf etmeliyiz. Hatta basit bir iktisadi teşebbüs sahibi gördünüz mü ki, işe başlarken sermayesini tehlikeye koyduğu kanaatinde bulunsun. Bir işe başlayan adam, dâima sonunun selâmet olacağını sağlayarak, başlar. Bâhusus böyle inkılâp zamanlarında hükümet adamları herhangî bir şüphe ilzar etmezler... Hatâdır... Hatâ ettiniz Rauf Beyefendi!... Rauf Bey beyanatlarında bizimle bir zıddı tam olarak gördüğümüz noktaları geri alarak, bu fırka içinde yürümek kararında

Rauf Bey: Halife bugün dâvet etse yine ziyâret ederim!

Rauf Bey'in bu sözleri bazılarının "Bravo" sesleriyle karşılanıyor ve takdir görüyordu. Zira Rauf Bey'in konuşması baştan sona hakikatle doluydu. Bizzat Meclis tarafından seçilen ve biat edilen bir Hâlifeyi ziyâret etmek nasıl suç olabilirdi. Fakat karşısındakiler, daha o günlerde hilâfete karşı cephe aldıklarını bu tavırlarıyla gösteriyorlardı. Henüz hilâfet ilgâ olmadan bu şekilde tepki göstermelerini başka türlü yorum yapmak mümkün değildir.

Rauf Bey'in konuşmaları İsmet Paşa'yı rahatsız etmişti. Onun maksadı, bahânelerle Rauf Bey'i saf dışı bırakmaktır. Bunun için çok telâşlı, sinirli ve heyecanlı bir şekilde kürsüye çıktı. "Esaslı bir devlet şekli bahis mevzuu olduğu vakit, mütalâa ve hisler aramızda kalmaz. Bizi seyreten bütün bir dünya

İstanbul'da Halife Abdülmecid Efendi'yi ziyâret eden Rauf Bey, "Bu ciyanmert sât BMÖ tarafından seçildikten sonra beni dâvet edecek, gitmezsem dünyanın en saygısız adamı olurum" demişti.

mıdır? Yoksa siyâsi beyanatlarında bizimle zıddı tam olan noktaları muhafaza ederek fırkamızın dışında ve Mecliste bizimle karşı karşıya çalışmak kararını mı verecekler? Son söz ve karar şimdi kendilerine âittir." (a.g.e., s.136)

İSMET PAŞA ÖZÜR DİLEMESİNİ İSTİYOR

AYNI kitapta, İsmet Paşa'nın bu tavrını Feridun Kandırmır, şu şekilde değerlendiriyor:

"İsmet Paşa, bu sözleriyle bütün maksadını, yani kendini kuvvetli hissettiği durum içinde, daha kuvvetli olmak ve bu surede artık rakipsiz bir halde, mümkün olduğu kadar uzun, uzun bir zaman işbaşında kalmak hırsını tatmin için, karşısına çıkması ihtimali

Rauf Beyi harcamayı kafalarına koydular!

olan gerçekten de dürüst ve idealist insanları bir punduna getirip, Mustafa Kemal Paşanın yanından uzaklaştırmak gayesini belirtmiş oluyordu."

Bu ifadelerden, İsmet Paşa'nın kendi başına hareket ettiği anlaşıyorsa da, bunu kabul etmek, herşeyden evvel M. Kemal'i suçlamak olur. İsmet Paşa'nın değerli insanları M. Kemal'in etrafından uzaklaştırdığı, M. Kemal'in de bunlara itiraz etmediği görüşü yanlıştır. İşin doğrusu, M. Kemal'le İsmet Paşa'nın belirli bir hedefe doğru beraber hareket ettiklerini kabul etmektir. Nitekim M. Kemal'in, daha önce bahsini ettiğimiz Nutuk'taki ifadeleri bu görüşümüzü doğrulamaktadır. Yaklaşık yüz sayfalık bir bölümde Rauf Bey'i tenkid ederek, onun fikrî ve davranışlarının isabetsizliğini isbata çalışan Mustafa Kemal'in, İsmet Paşa'nın davranışlarını kontrol altında tutmadığı söylenemez. Mevzumuzun ileriki safhalarında görüleceği gibi, mesele sâdece Rauf Bey-İsmet Paşa değil, aynı zamanda M. Kemal-Rauf Bey anlaşmazlığıdır.

Bu tesbitten sonra Rauf Bey'in İsmet Paşa'ya verdiği cevaba geçelim. Rauf Bey, fırkadan ayrılmayı düşünmediğini, bunun için sebep de olmadığını söyledikten sonra şu şekilde devam etti:

"Tekrar ediyorum ki, cumhuriyetçiyim. Esasta birlik olduktan sonra üst tarafı teferruatı ve ayrıca bir aile arasında olduğu gibi konuşularak anlaşmaya varılabilir. Ben Ankara'dan münfail ayrılmış olabiliyim. Bir fert, bir zat ile aramızda bir mesele olabilir. Lâkin bu şahsıdır. Devlet millet meselesi değildir. Şimdi siz, Rauf ifadesini behemehal tas-

İlberhan Kemal Bey, 1912-1914

hüh ve tekzip etmelidir. Diyorsunuz. Buna imkân yoktur. Hakkımda ne yaparsanız yapın, sözlerimi geri alamam. Ben gidiyorum. Karar sizindir. Hemen Cennab-ı Hak bu mülk ve müllete acısın, refah ve saâdet versin."

Rauf Bey, bu sözlerden sonra kürsüden inerek salondan çıktı. Feridun Kandemir, bu tartışmalardan sonra meydana gelen neticeyi şu şekilde tahlil ediyor:

"Artık Halk Partisi içindeki ikilik kendini açıkça göstermişti. Zaten epey zamandan beri bu partinin gidişinden memnun olmadıklarını gazetelerin bile dillerine doladığı ve her bakımdan değerli, karakter sahibi ve cidden vatansever olmakla tanınmış Kâzım Karabekir, Ali Fuad, Refet, Cafer Tayyar paşalar ve Doktor Adnan, İsmail Canbulat vesaire gibileri, bilhassa son grup toplantısının sert hücumlara maruz kalan Rauf Beyin şahâne müdâfaası ile, gizlikapaklı emeller besleyenlere merdçe meydan okuyuşu, bu ikiliği elle tutulur hâle getirmişti." (a.g.e.s.137)

M. Kemal Paşa, Rauf Bey'in gidişinden sonraki durumu değerlendirirken şunları kaydediyor:

"İhtilaflar muhatapsız kaldılar. Rauf Bey, hatâ ettiğini itiraf ve cumhuriyetçi olduğunu ifade etmiş olduğu cihetle müzakere kâfi addedildi ve gazetelerde başkalarının zihinlerine irâs edilmiş şüpheleri izale edecek tebligat yapılmak ve ayrıca müzâkerenin za'fı da tabii ve neşredilmek kararıyla iktifâ olundu.

"Rauf Beyin muğlak ve iki mânâlı beyanau, filhakika, onun cumhuriyetçi olduğu hakkında Fırkayı tatmin etti mi? Rauf Beyin Fırka dahilinde bizimle aynı his ve içtihad sahibi olarak çalışabileceği kanaati tahassül etti mi?

emrivaki, cumhuriyetten sonra da şekil kelimeleri üzerinde yapılan menfi propaganda, eskâr ve hissiyatı tereddüde ve gevşekliliğe sevketti.

"Vaziyeti, cumhuriyet meselesi haricinde İsmet Paşa ve Rauf Bey münazaa-sı gibi alanların hâleti zihniyetleri de, mânâsız bir kararla iktifaya saik olduğu muhakkaktır.

"Efendiler, bu karar yüzünden, Rauf Bey ve arkadaşlarına, bir müddet daha, Fırkanın içinde, Fırkayı yıkmak için, çalışmak fırsatı verilmiş oldu." (Nutuk, c.2, s.844-845)

Nutuk'taki ifadeler, M. Kemal Paşa'nın Fırka toplantısının neticesinden memnun olmadığını göstermektedir.

Mübârek bir Cuma günü, bütün mebuslar Hacı Bayram Camii'nde Cuma namazı kıldıktan sonra, Kur'an, salâvat ve dualarla açılan meclis, 13 asırlık hilâfet müessesesinin kaldırılmasına sahne olmuştu.

"Fırkanın, bu kararı, müzâkerenin hakikî neticesinin istilzam eylediği karar mıydı? Bittabi hayırlı..

"O halde bu noksan kararlar, iktifanın âmil ve müessiri ne idi?

"Bu noktayı bir kaç kelime ile izah edeyim. Rauf Bey, beyanatının başından nihâyetine kadar, aldığı tavır ve kullandığı tarzı beyanla, Fırka âzasının, ulüvvü cenap ve ahlâkına ilticâ etmiş gibiydi; bundan başka Rauf Bey, beyanatında o kadar, mugalâta, ve safsata yapıyordu ki, sözlerinin ciddiyet ve samimiyetle nisbet ve alâkasını derakap ölçmek umum için sehil değildi. Bu esbâbın fevkinde, en mühim âmîli derunî, itiraf olunmak lâzımdır ki, gayrimesul,

Rauf Bey'in parti içinde kalmasını "fırkayı yıkmak için bir fırsat" olarak yorumlayan M.Kemal Paşa'nın, meseleyi ilk toplantıda bitirmek ve Rauf Bey'i parti içinden atmak arzusunu taşıdığını söylemek mümkündür. Ancak fırka içindeki, M.Kemal ve İsmet Paşa kadar radikal olmayan kimseler yüzünden bu gerçeğe geçilememiştir.

HİLÂFETİN İLGASI

CUMHURİYETİN ilanıyla birlikte Halk Fırkasından, başlayan çatlak, hilâfetin ilgasıyla daha da büyümüştür. Gerek mevzuyla ilgili kânunun müzâkeresinden

önce ve gerekse müzakeresi esnasında meydana gelen gelişmeler Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının habercisi gibiydi. Nitekim hilâfetin kaldırılmasına karşı çıkan veya "hilâfetçi" oldukları söylenen mebusları bu fırka içinde göreceğiz.

Burada mevzumuzu ilgilendirdiği nisbette hilâfetin kaldırılması meselesine temas etmek istiyoruz.

Halife Abdülmecid Efendi'den gelen davet üzerine onu ziyarete giden Rauf Bey'in maruz kaldığı suçlamaları yapan kimselerin halife ve hilâfet hususunda neler düşündüklerini anlamak zor değildir. Meclis tarafından seçilen ve biat edilen meşrû halifenin ziyaret edilmesi-ne karşı çıkacak kadar hilâfete düşman olan kimseler, uygun bir zamanda bu müesseseyi kaldırmak istiyorlardı.

lâfet, hükümet ve cumhuriyet mânâ ve meşhumunda esasen mündemiç olduğundan hilâfet makamı mülgâdır" deniyordu. 13 maddelik olan bu kanunun ikinci maddesine göre, Osmanlı soyundan olan kadın-erkek bütün vatandaşların Türkiye'de ikâmet etmekten ebediyen men edildikleri bildiriliyordu.

"HÜR BİR FİKİR SÖYLENMEYECEK Mİ?

MÜZAKERELERE başlandı-ğı esnada ilk konuşmayı yapan Rize mebusu Ekrem Bey, hilâfet ve Osmanlılar hakkında seviyesiz ve bayağı ifadeler kullanarak, Osmanlıların hudut haricine çıkarılmasını istedi. Bundan sonra söz alan Meclisin tek bağım-

RECEP BEY—
Hilâfetin ilgasının
vakti ne zaman
gelecek?

HÜSEYİN BEY—
Umdelere
karışmaya
Zeki Bey'in
hakkı yoktur.

M.Kemal Paşa, 1924 senesi başında hilâfeti kaldırmayı düşündüğünü söylemiştir. Mevzuyla ilgili kanun teklifi ise, Urfa mebusu Şeyh Saffet Efendi ve 53 arkadaşının imzasıyla 3 Mart 1924'de görüşüldü. "Hilâfetin ilgasına ve Hânedânı Osmanînin Türkiye Cumhuriyeti Memâlikî Hâricine Çıkarılmasına" dair kanun teklifi gerekçesinde, hilâfetin dahillî ve haricî siyasette ülkeyi ilk başı yapığı belirtiliyordu. Kanunun ilk maddesinde, "Halife hal edilmiştir. Hi-

siz mebusu Zeki Kadirbeyoğlu hilâfetin ilgasına karşı çıktı. Müzakereler şöyle gelişti:

Zeki Bey (Gümüşhâne)-Muhterem arkadaşlar! Geçen günkü bütün münâsebetiyle Vasıf Bey biraderimizin pek muhik bir beyânâtı vardı: "Bu kürsü-yü milletten herkes hür bir surette istediklerini, hür fikirlerini, hür kanaatlerini söylemek hakkına mâliktir." (İstemiyorum sesleri). Sesimin müsaadesi olmadığı için bu kadar söyleyebiliyorum.

Tunalı Hilmi Bey (Zonguldak)- O, yalnız Vasıf Bey'in söylediği bir hakikat değildi.

Zeki Bey (devamla)- Hür bir fikir söylenmeyecek mi? Keza Vasıf Bey biraderimiz Fransa'nın 1709 inkılâb-ı kebirinden bahsederken, Fransa inkılâb-ı kebirinden dolayı hânedân-ı kraliyetin idâmından ve hudud-u millî hâricine atıldığından bahsettiler. Bendeniz yalnız o günkü nokta-i nazarla bu günkü vaziyeti görmek istiyorum.

MUSTAFA BEY—
Dokuz
umdeyle
Hilâfetin
ilgâsı
arasında
fark var.

Acaba bugün bizim vaziyetimiz dâhilinde, cumhuriyeti ilân ettiğimiz vakit, bizim karşımızda saltanatı isteyen bir kuvvet var mıydı, geçebilir mi idi ve olabilir mi idi? Keza Vasıf Bey biraderimiz umdelerimizden bahsederken "Mebuslar umde-i esâsiyeleri kabul ederek gelmişlerdir ve bu umde-i esâsiyeler dâhilinde ifâ-yı vazife etmek, bir namus borcudur" dedi ki, çok doğru bir şeydir.

Ragıp Bey(Kütahya)-O umdelerle senin alâkan yoktur.

Zeki Bey(devamla)-Ben milletin efrâdındanım, fırkanın değilim. Umdelerden bahsetmeye selâhiyetim vardır. Burası hür bir kürsüdür. Zatiâlleri de çıkarsınız, burada nokta-i nazarnızı söylersiniz.

Acaba bu umde-i esâsiyeler dâhilinde, böyle an'anât-ı milliyemizi böyle âni

surette sarsmak ve yıkmak usulleri de dâhil mi idi? Bugün memleketin herhangi bir tarafından mesâil-i iktisâdiye-yi, mesâil-i siyâsiye-yi ve dâhiyye-yi ve zirâiye-yi hallettik de yalnız bu vaziyetin içinde yapılmak istenilen bu mu kaldı? (Gürültüler). Bendenize öyle geliyor ki, bunun zamanı henüz gelmemiştir ve gelmediğine kânilim. (Çoktan geçmiş-tir).

Recep Bey (Kütahya)-Ne vakit gelecek Zeki Bey?

Zeki Bey: Ben ebedî, müdhiş ittihad-ı İslâm taraftarıyım

Zeki Bey (devamla)-Yalnız heyet-i celilîyenizin enzar-ı umumiyesine arz ederim ki, bizim 1 Teşrinisânî (Kasım) tarihli bir kararımız vardır. Orada diyoruz ki, bu umdelerimizle beraber halka ilân ediyoruz ki, bu lâyetegayyerdirdi [değiştirilemez].

Hüseyin Bey (Elâziz)-Senin karışmaya hakkın yoktur.

Zeki Bey (devamla) "Hilâfet, hânedân-ı âl-i Osman'a ait olup Büyük Millet Meclisi tarafından bu hânedanın ilmen ve ahlâken eşrad ve aslâh evlâdı intihab olunur" Heyet-i Celilenizin vermiş olduğu bu kararı kaldırmış olan ayrıca bir lâyiha-ı kânuniye var mıdır?

Mustafa Bey (Tokat)-O karar ile bunun arasında fark var. Ondan sonra ne olur oldu, haberin var mı? Uyumal

"BEN İTTİHAD-I İSLÂM TARAFTARIYIM"

ZEKİ Bey (Devamla)- Arkadaşlar, bendeniz mutedil liberal ve bununla beraber ebedî, müdhiş bir ittihad-ı İslâm ta-

raftanyım. (Türkçe söyle sesleri) Tarihın bu azametini kendi milletimde görmek isterim. Benim gayem budur. Bunun içindir ki, memleketimin siyaset-i dâhiliye ve hâriciyesi nâmına hilâfetin ilgâsını kabul ederek, bugünkü vaziyet dâhilinde, bu müdhîş kuvveti düşmanların eline veyahut diğer hükümetlerin kucağına atmayalım.

Ihsan Bey (Cebelibereket)-Kuvvet nerede?

Ragıp Bey (Kütahya)-Muhâlefetin de-recesine en büyük misali.

Zeki Bey (devamla)-Arkadaşlar, cumhuriyet (gürültüler) bendeniz ağzımla müdâfaa ediyorum, sizin de lisanınızla müdâfaa etmeniz lâzımdır. Ben de sizin gibi vekilim. Bu kürsü-yü millette istediğimi bilâpervâ [çekinmeden] söylerim. Kimseden korkum yoktur.

Ali Rıza Bey (İstanbul)-Damad Ferid'in dostusun.

Zeki Bey (devamla)-Levâzımdaki hır-sızlardan değilim.

Ihsan Bey (Cebelibereket)- Fakat jurnalcisin. Damat Ferid Paşa'ya jurnal vermiş âdi bir adamsın.

Rahmi Bey (Trabzon)-Efendim mebus âdi adam olamaz, ricâ ederim.

Fuat Bey (Kırkkilise)-Şahıslardan bahsetmeyiniz ricâ ederim.

"REFERANDUMA VEYA SEÇİME GİDELİM"

ZEKLİ Bey (devamla)-Eğer onlar bah setmemiş olsaydılar, arkadaşlarımızın kanaatine hürmet ederdim. Fakat edenler de benden yüksek bir adam değillerdir. Bunu söylemek mecburiyetindeyim. Biz, cumhuriyet, hâkimiyet-i milliye ve teceddüt diyoruz. Eğer bunlar halkın arzusu ise ki, —olduğuna benim imanım var —bununla beraber biz öyle zannediyoruz ki, bu esâsat dâiresinde ittifak ettiğimiz takdirde, halkın ihtiyacı umumiyesine âit olan bu esâsatı yine halktan veçhe [yön] alarak, o veçhe dâiresinde halkın ihtiyacı umumiyesini nazar-ı dikkate alarak, ve o veçhe üzerine ve teşkilât-ı Esasiyemiz ve fırkanın heyet-i umumiyesinin bir umde-i esâsiye olarak kabul ettiği esâsat dâiresinde hükûmete bir veçhe [istikâmet] vererek o suretle karar vermemiz icap ederdi. Yoksa biz düşündüklerimizi, kendi arzu ettiklerimizi doğrudan doğruya halka kabul mü ettireceğiz? Bendeniz bugünkü vaziyet-i kânuniyemiz ve teşkilât-ı Esasiyemiz bu fırkanın, heyet-i umumiye-i millete umde-i esasiye olarak kabul ettirdikleri eşkal-i muhtelifi üzerinde

bu hak ve selâhiyetin bugün için bizde mevcut olmadığını görüyorum. Ya ârayı umumiyeye [referandumla] mürâcaat veyâhut yeniden terdid-i intihabât [seçim] yapılması lazımdı. (Gürültüler, a-şağı sesleri). Ve bunları bir umde-i esasiye olarak veniden millete bildirir. o suretle o teşkilâtı ifâ ederdik. Efendiler, hergün bir arz ve talep karşısında bulunuyoruz. Bunun mebedini anladık. gâyesi nedir? Bunu bize söyleyin.

Ali Saib Bey (Kozan)-Seni damat yapalım Zeki Bey.

Zeki Bey (Gümüşhane)-Sen varken bize sıra gelmez. Bunu [hilâfeti ve halifeyi] bugün bir ecnebi diyarına atmaktansa, vaziyet-i siyâsiyemiz icâbı, acaba bu hânedandan, yanındaki iki tane sırmalı uşağıyla dört tane adamdan mı, yoksa yine milletin mâiyetine verdiği sekiz tane askerden mi korkuyoruz? Hâkimiyet dâima milletindir. Meclis-i âlinizindir. Bunu [Hâlifeyi] buradan çekip de Etlik'te bir köşkte oturtabiliriz. Efendiler, bugünkü vaziyet karşısında hâkimiyet...

Yahya Galib Bey (Kırşehir)- Bilâkaydüşart milletindir! (Handeler).

Zeki Bey (devamla)-Hâkimiyet bilâkaydüşart milletin müdir, hâkimiyet bilâkaydüşart Meclis-i millînin midir? Benim kanaatime göre bugün hâkimiyet bilâkaydüşart milletindir. Bunlar bugünden itibaren tevazzuh etmeli ve anlaşılmalıdır. (Meclis de millettir sesleri).

Talât Bey (Ardahan) Yâhû! Biz o milletin vekili değil miyiz?

Zeki Bey (devamla)-Öyle görüyorum ki, bugün verdiğimiz bir karardan ertesi

gün nükul ediyoruz [dönüyoruz]. Efendiler bütçe müzâkereleri münâsebetiyle arz etmişim ki, gerek ricâl-i hükûmet ve gerek müessis-i millet olan Heyet-i Celileniz hükûm verdikleri zaman en ziyade milletin arzusunu, efkârını düşünerekten ve onlara isûnat ederekten hükûm vermek mecburiyetindedir. Yoksa onların duygularının, hislerinin hâricinde vuku bulan şeyler hiçbir şeye istinad edemez.

Yahya Galib Bey (Kırşehir)-Bizim hükûmümûze onlar da dâhildir. Hattâ ölenlerin ruhları bile dâhildir.

Reis-Yahya Galib Bey hatibin sözünü kesmeyiniz.

Zeki Bey (devamla)-Buraya çıkar söylersiniz. Bendeniz görüyorum ki efendiler, iyi bir çıkışa doğru gittimiyorum. Belki, hânedânı değil, efendiler bugün kendi memleketimin, şu memleketimin vaziyet-i siyâsiyesini düşünüyorum ve bunu bu zaman için düşünmüyorum.

Yahya Galib Bey (Kırşehir)-Biz onu 3-4 sene evvel düşündük beyefendii

Zeki Bey (devamla)-Tabii siz daha akıllı olduğunuz için daha çabuk düşündünüz. İstanbul'da bulunduğumu söyleyen beyefendi bilsin ki,

—hangi zatın söylediğini bilmiyorum—bu inkılâb vücûda geldiği zaman, kendisi belki İstanbul'da bilârdı oynarken biz, Erzurum, Trabzon kongrelerinde milletin mevcudiyetini kırtarmak için ve onun hür bir fikirle çalışmasını temin için bütün canımızı fedâ ederek çalışıyorduk beyefendiler. Bunu bana söyleyen efendi her kımse buraya gelsin. Ben kanaatlerimi söylüyorum.

"Hilâfetin ilgâsı yanlıştır"

ZEKİ BEY— Görüyorum ki, cumhuriyet saltanata gidiyor.

Ragıp Bey (Kütahya)-Hayır efendiler böyle değildir. İstanbul'da ve Vahded-din'in sarayına devam ediyordu.

"CUMHURİYET SALTANATA DOĞRU YÜRÜYOR"

ZEKİ Bey (Gümüşhane)-Efendi ben, ne hânedan-ı âl-i Osman'a ve ne de hânedan-ı saltanata mensubum ve ne de başkalarının hissi ile hareket eder bir efendiyim. Ben gördüğüm gibi hareket eden bir adamım. Ben casus değilim. O lâkırdıyı sana îade ederim ve reddederim ve saraya giden nâmussuzdur. Onu söyleyenler en büyük namussuzlardır.

Refik Bey (Konya)-Efendim bu tecâvüzler ilânihâye devam edecek mıdır? Kürsü-yü millet hürriyeti bu kadar sülûstümle müsâit mıdır?

Zeki Bey (Gümüşhane)-Efendiler biz saltanata düşman değiliz, eşhasa düşmanız. Zira bugünkü günde gördüğüm vaziyet şudur: Cumhuriyet devam ettiği halde saltanata doğru yürüyor. (Gürültüler).

Reis-Biliyorsunuz ki, Zeki Bey Halk Fırkasına mensub olmayan yegâne âzâdır. Bunun mütâleatını sükûnetle dinlemek mecburiyetindeyiz. Hiçbir zaman asabiyet içerisinde bulunmak doğru değildir. Olmayacak bir hal oluyor."

Meclis'in tek bağımsız mebusu Zeki (Kadirbeyoğlu) Bey'in defalarca kesilen bu konuşması Meclis'teki Halk Fırkası mensuplarını aşırı derecede rahatsız etmişti. Başkan Ali Fethi Bey, Halk Fırkası grubundan lâf atan kimseleri sık sık ikaz etmek zorunda kalmıştı. Zeki Bey'den sonra Halk Fırkasına mensup bir kaç kişi daha konuştu. Bunlardan sonra Zeki Bey gibi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası içinde göreceğimiz Kastamonu mebusu Halid (Akmanşu) Bey, hilâfette ilgili görüşlerini açıkladı.

"HALİFEYİ KURTARACAĞIZ"

HALİD Bey, hilâfetin ilgasının dinen bir mahzur taşımadığını, ancak siyâsi bakımdan uygun olmadığı görüşünü savunduğu konuşmasında, şöyle diyordu:

"Mâluumuallınız hilâfet 1300 küsur seneden beri Hulâfa-yı Râşidîn, Emevîler, Abbasiler, sonra Fatimîler, Mısır vesâireden geçerek bir silsiledir gidiyoruz. Binâenaleyh 1300 senelik bir müessesedir. Bunun için bu makamı mülağ etmek için herhalde uzun boylu düşünmek icab eder kanaatindeyim.

"Arkadaşlar! İpeğimiz biliyoruz ki, İstiklâl Mücâdelâtı ilân edildiği zaman

halkımızın halife makamına olan merbutiyetini nazar-ı itibâra alarak hepimiz, 'Halifeyi kurtaracağız. Şöyle yapacağız, böyle yapacağız' diye telkinatta bulunduk. Hatta bir çok meşâyih [seyhler] ve ulemâyı Büyük Millet Meclisine getirdik. Bu, surf halkın hissiyatına hürmet içindi. Sonra arkadaşlar, ben bu İstiklâl muhaberatında kâmilim bulundum. Askerlere bütün arkadaşlarla beraber bu suretle telkinatta bulunduk. 'Makam-ı hilâfeti bütün vatanla

birlikte kurtaracağız' dedik. (Kurtarmadık mı sesleri) Hay hay, hamdolsun kurtardık. Böyle olmakla beraber bugün halk makam-ı hilâfet olmazsa Cuma namazı kılınamaz tükâdındadır. (Hayır hayır sesleri) Ben de o itikadda değilim."

Halid Bey, İslâm âleminin Türkiye'ye gösterdiği teveccüh ve muhabbetin sadece din kardeşliğinden değil, aynı zamanda makam-ı hilâfetin Türkiye'de olmasından kaynaklandığını belirterek, şöyle devam etti:

"Sonra arkadaşlar, madem makam-ı hilâfetin hiç bir nüfuzu yoktur. Biz altı ay evvel buraya hepimiz bir umde neşrederek geldik. Ve o umdelerde Teşrin-i Sani 1338 [Kasım 1922] karanın lâye-

TALAT BEY—Yâhu! Biz o milletin vekili değil miyiz?

tegayyer bir düstur olduğunu ilan ettik ve sonra dedik ki, Türkiye Büyük Millet Meclisi makam-ı hilâfetin istinatgâhıdır. Ve makam-ı hilâfet beynellislâm bir makam-ı muallâdır" dedik. Eğer o makam bir makam-ı muallâ değilse, neden halka ilân etmeyi lüzumlu gördük? Binânaaleyh bendeniz böyle makam-ı hilâfet mülgâdir demeyi uygun bulmuyorum. Son sözüm budur. Bendeniz bu son sözü yani mülgâdir sözünü açıkça söylemeyi ve kaydını şer'an değil, siyâseten büyük bir mahzur telâkki ediyorum. Büyük Millet Meclisinin şahsiyet-i mânevîyesinde deriz. Doğrudan doğruya mülgâdir demek hatalıdır." (Halid Bey, 3 Mart 1924'de ayrı gün HF'den istifâ etti. Tunçay, s. 102)

Halid Bey'den sonra söz alan Saruhan mebusu Vasîf (Çınar) Bey, Zeki ve Halid Beylerin görüşlerine cevap vermeye çalıştı. Onların konuşmalarında bahis mevzuu ettikleri, hilâfete dâir daha önce alınan heyet-i umûmiye kararı ve umdelerdeki madde hakkında tatmin edici bir şey söyleyemedi.

İleride Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasında yer alacak olan Zeki ve Halid Beylerin, hukuka ne derece riayet ettiklerini belirtmek bakımından hilâfetle ilgili iki karara işaret edelim.

HF UMDELERİNDE HİLÂFET ÖVÜLÜYOR

SALTANATIN ilga edildiği 1 Kasım 1922 tarihli heyet-i umûmiye [genel kurul] kararının ikinci maddesi şu şekildedeydi:

"Hilâfet; hânedan-ı âl-i Osman'a âit olup, halifelîğe Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından bu hânedanın ilmen ve ahlâken erşad ve eslâh olanı intihab olunur.

"Türkiye Devleti, makâm-ı hilâfetin istinatgâhıdır."

Mustafa Kemal Paşa tarafından 8 Nisan 1923 tarihinde yayınlanan ve Halk Fırkası mebuslarının kabul ederek Meclise geldikleri "Dokuz Umde Beyannâmesi"nin ikinci umdesti şöyledir:

"Saltanatın ilgâsına ve hukuk-u hâkimiyet ve hükümrânînin gayr-ı kâbil-i terk ve tecezzi ve ferâğ [terkedilemez, bölünemez ve vazgeçilemez] olmak üzere Türkiye halkının mümessil-i hakîksî olan Büyük Millet Meclisinin şahsiyet-i mânevîyesinde mûmdemîç [saklı] bulunduğuna dâir 1 Teşrinisânî 1338 [1 Kasım 1922] tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisinin müttefîkan verdiği karar lâyetegayyer [değiştirilemez] düsturdur.

"İstinadgâhı Türkiye Büyük Millet Meclisi olan makam-ı hilâfet, beynellislâm bir makam-ı muallâdır."

Görüldüğü gibi yukarıdaki ifâdeler gayet açıktır. Halk Fırkasının 9 umde beyannâmesinde, 1 Kasım 1922 tarihli heyet-i umûmiye kararının "değiştirilemez" olduğu bellîrılmıştır. Hilâfetin ilgâsına dair olan kânun teklîsî ise, bu karara aykındır. Üstelik Meclisin tek bağımsız mebusu olan Zeki Bey dışındaki bütün mebuslar, Halk Fırkasının bu umdelerini kabul ederek Meclise gelmişlerdir. Bu durumda, Zeki Bey'in, "Bugün verdiğimiz bir karardan ertesi gün dönüyoruz" diyerek, mezkûr kararları hatırlatması, meşrûiyetin, hukukîliğin ve kânunlara saygının bir ifâdesidir.

Ne var ki, ileriki yıllarda çok sık görüleceği gibi, Halk Fırkası mebusları, kendi arzuları bahis mevzuu olunca hiçbir karar, kânun, hatta anayasayı bile dinlemeyeceklerdir. Nitekim Vasîf Bey'den sonra, Adliye Vekîli ve İzmir mebusu Se-

RAGİP BEY— Kütahya mebusı. Ragıp Bey, Zeki Bey konuşurken sözünü kesiyor ve "Zeki Bey İstanbul'da Vahdeddin'in sarayına devam ediyordu" diye sa-taşıyordu.

Halkçılar, Hilâfetin ilgâsıyla 9 umde kararını çiğnediler

yid Bey, hilâfetin kaldırılmasına dâir uzun bir konuşma yapmış ve önceki heyet-i umûmiye kararı ciddi bir şekilde bahis mevzuu edilmemiştir. Neticede, 13 asırlık hilâfet müessesesi, kaldırılmıştır.

Halk Fırkası grubunun, Rauf Bey için "cumhuriyet muhâlifî" ve "halîfeci" gibi ithamlarda bulunduğunu daha önce kaydetmiştik. Mustafa Kemal de, Rauf Bey için aynı ithâmı yaparken şunları anlatmaktadır:

"Rauf Bey'le aramızda şu mükâleme cereyan etti.

"Rauf Bey-Heyet-i Vekile riyâsetinden çekilirken sizden çok ricâ ederim, dedi, devlet riyâsetini takviye ediniz.

"Rauf Bey'e: dediğinizi yapacağımıza katıyyen emin olunuz! cevâbını verdim.

"Rauf Bey'in ne demek istediğini, ben pek güzel anlamıştım. Rauf Bey, devlet riyâseti makamı olarak, hilâfet makamını düşünüyör ve o makama kuvvet ve selâhiyet teminini benden ricâ ediyordu.

"Rauf Beyin, benim müsbet cevabımın medlûlünü anlayıp anlamadığı meşkukttür. Bîlâhère, cumhuriyet ilânından sonra, kendisiyle Ankara'da bulunan bir mülâkatımızda, ne için muâ-

Rauf (Dette) ve Adnan Bey'in Ankara'ya gelirken kendisini karıştırmaması M. Kemal'in canını sıkıyordu.

raz olduğunu, yapılmış olan şeyin Ankara'da müfâratat ederken, benden yapılmasını rica ettiği ve benim söz verdiğim meseleden başka bir şey olmadığını söylediğim zaman, ben demişti, devlet riyaseti makamını takviye ediniz derken, asla cumhuriyet ilânını tasavvur ve kasetlememişim." (Nutuk, c.2-s.795) Daha önce belirttiğimiz gibi Rauf Bey, "hilâfetçi" iddialarını reddetmiş, cumhuriyetçi olduğunu, ancak cumhuriyetin ilânını ve cumhurbaşkanlığı seçimlerinin, aceleye getirilmemesi gerektiğini ifâde etmiştir. Gerçek bu iken, Mustafa Kemal Paşa'nın 1927 yılında bile, üç yıl önceki kanaatini devam ettirmesi, tek parti devrinin en yaygın ve makbul taktiklerinden birisidir.

İTHAMLA SİNDİRME

CUMHURİYET devrinde, gerçek demokrasiyi, hukuku, adâleti savunan kimse-ler, "saltanatçı, hilâfetçi, mürteci, cumhuriyet düşmanı" gibi ithamlarla devre dışı bırakılmışlardır. Bu ithâmın testirli olabilmesi için, suçlamada kullanılan müesseseler ve kişiler de dâima kötülenmiş, kitlelerin nefreti celbedilmiş, uydurma

suçlarla çürütülmüştür. Nitekim bütün Osmanlıların kadın-erkek, çocuk-büyük ayırımı yapmadan Türkiye'de otur-maktan ebediyyen mahrum edilmeleri teklifine karşı çıkan Gümüşhane mebusu Zeki Bey, "Biz saltanata değil, eş-hasa düşmanız" derken, altı asırlık Os-manlı saltanatının töhmet altında bu-lundurulmasına karşı çıkıyordu. Ama onun görüşü münferid kalmış, Meclisin çoğunda saltanat ve hilâfet düşmanlığı meydana getirilmiş, gerçekleri haykı-ranlar, asılsız ithamlarla çürütülmüş-tür. Rauf Bey ve ileride Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını teşkil edecek zat-ların başına gelen de bunlardır.

YALAN BEYANLAR

M. KEMAL Paşa, hilâfetin ilgâsını anlatırken, Meclis müzâkerelerinden bahsederek, "İlk il-

Paşalar Mecliste

raz, Kastamonu mebusu Halit Bey tara-fından vâki oldu. Müzâkerenin cereyanı esnâsında Halit Bey'e bir iki zat daha ilti-hak etti" demektedir ki, bunun gerçek-le bir ilgisi yoktur. (Nutuk, a.g.e., c.2, s.849) Hilâfetin ilgâsına dâir yapılan müzâkerelerde, asıl muhâlefet eden Ze-ki Bey'dir. Daha sonra sâdece Halid Bey katılmıştır. "Halid Bey'e bir iki zat daha iltihak etti" gibi bir beyan da yanlıştır. Zira bu ilk mebusun dışında hilâfet le-hinde konuşan kimse yoktur.

KÂZIM KARABEKİR MECLİSE DÖNÜYOR

T ERAKKİPERVER Cumhuri-yet Fırkasının kuruluşunu hazırlayan sebeplerden birisi de, orduda vazife yapan pa-

şalara, ordu ile Meclis arasında tercih yapmalarının bildirilmesi neticesinde meydana gelen hadiselerdir.

Kâzım Karabekir Paşa, 26 Ekim 1924 tarihli bir istifanâme yazarak, Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyâsetine (Genel-kurmay Başkanlığına) vermişti. Erkân-ı Harbiye-yi Umumiye Reisî olan Fevzi Paşanın M.Kemal Paşa'ya ilettiği bu is-tifanâme şu şekildeydi:

"Bir senelik ordu müfettişliğim zama-nında gerek tefüşlerim neticesi verdi-ğim raporlarımın ve gerekse ordumu-zun teâlî ve takviyesi için takdim ettiğim lâyhaların nazâr-ı dikkate alınmadı-ğını görmekle teessür ve ye'sim fevkalâ-dedir. Uhdeme düşen vazifemi mebus-luk sıfatıyla daha müsterihlûlûcdan ya-pacağıma kanaat-i tāmüne hâsıl ettiğim-den ordu müfettişliğimden istifâ ettiğimi arz eylerim efendim."

Mebus-luktan is-tifâ eden Refet Paşa'yı, Rauf Bey Mecliste kalmaya iknâ et-miştir.

ALİ FUAD PAŞA'NIN İSTİFASI

30 EKİM 1924'de de İkinci Ordu Müfettişi Ali Fuad Paşa, Konya'dan Ankara'ya gelmişti. Bunu öğrenen M.Kemal Paşa, kendisini Çankaya'ya akşam yemeğine dâvet et-miş, ancak Ali Fuad Paşa yemeğe gitme-

Mustafa Kemal Paşanın, mebusluktan istifa etmeleri emrine derhal uyan paşalar (altta) Fahrettin (Altay), (soldan sağa) Ali Hikmet (Ayerdem), İzzettin (Çalışar), Şükrü Naili (Gökberk).

Rauf ve Adnan Beyler M.Kemal'i karşılamadılar

tarihinde Rauf ve Adnan (Adıvar) Beyler tarafından karşılanmamıştı.

KOMPLO İDDİASI

BÜTÜN bu hâdiseleri birleştiren M.Kemal Paşa, şu değerlendirmeyi yapıyor: "Efendiler, bir komplo karşısında bulunduğumuzda, bir an bile tereddüt etmedim.

"Bu vaziyet ve manzara, şöyle tahlül ve mütalaa olunabilir. Bir sene evvelden, Rauf Beyin heyet-i vekile riyasetinden çekildiğinden beri, Rauf Bey, Kâzım Karabekir Paşa, Ali Fuad Paşa, Refet Paşa vesaire arasında bir tertip düşünülmüştür. Bunda muvaffak olabilmek için orduyu ele almak lüzumlu görülmüştür. Bu maksatla, Kâzım Karabekir Paşa Birinci Ordu Müfettişliğine tayin

mişti. Fuad Paşa Ankara'ya gelirken istasyonda Rauf Bey tarafından karşılanmış, bazı arkadaşlarıyla temasta bulunmuş, daha sonra Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyasetine giderek, Fevzi Paşa ile sohbet etmişti. Ali Fuad Paşa, ayrılırken Fevzi Paşa'nın yâverine, şu kâğıdı bırakmıştı:

"Mebusluk vazife-i teşriyyesine başlayacağım. İkinci Ordu Müfettişliğimden affımı arz ve istirham eylerim."

Bu arada mebusluktan istifa ettiğini Meclis Başkanlığına bildirmiş olan Refet Paşa'nın istifası da Rauf Bey tarafından geri alınmıştı.

M.Kemal Paşa, Dumlupınar zaferi münasebetiyle tertiplenen merâsimlerden Ankara'ya döndüğü 18 Ekim 1924

M. Kemal'den aldıkları mebusluktan istifa etmeleri emrine riâyet etmeyen iki paşa: Cevad (Çobanlı) (sağda) ve Cafer Tayyar (Eğilmes).

Mustafa Kemal'e göre Paşalar bir yıldır komplo hazırlıyor

olunduktan sonra sabık kumandanlığı mıntıkası olan Şark vilâyetlerinde dolaşırken, Ali Fuad Paşa da politikadan hazzetmediğini ve hayatını askerlik mesleğine hasreylemek istediğini ileri sürerek terfian İkinci Ordu Müfettişliği'ne gitti. Üçüncü Ordu Müfettişi olan Cevat Paşanın ve bu müfettişlik dâhilindeki Kolordunun Kumandanı olan Cafer Tayyar Paşanın da aynı tertibe dâhil olabileceklerini kabul ettiler. Bir sene ordular üzerinde kendi nokta-i nazarlarına göre çalıştılar. Ve orduları kendi lehlerine kazandıklarına zâhip oldular. İstifâlarındın evvel, bazı kumandanları kendileriyle harekete imâle için çalıştılar... Bu bir sene zarfında, cumhûriyetin ilânı, hilâfetin lağvı gibi icraatımız müşterek tertip sahiplerini daha ziyâde birbirine takrîb ederek müşterek harekete sâik oldu. Harekete, politika yolundan geçeceklerdi. Bunun için münâsîp an ve fırsata müterakkıb idiler. Siyasi sahada ve orduda hazırlıklarını kâfi adediyorlardı. Filhakika, Rauf Bey ve emsâli, fırka içinde muhafazasına muvaffak oldukları vaziyetleriyle Meclis'in tatil devrine tesâdüf eden aylarda, âzâ

üzerinde ve yine intihabta muvaffak olamayan, İkinci Grup mensupları vâsıtasıyla bütün memlekette, milleti aleyhimizde ifsat için çalışmak fırsatına mâlik oldular. Memleket dâhilinde bazı hafî teşkilat ve teşebbüsata da geçtiler. İstanbul'da, Vatan, Tanin, Tevhid-i Eşkâr ve Son Telgraf ve Adana'da Abdülkadir Kemâlî Bey tarafından çıkarılan Toksöz gibi gazetelerle birleştiler. Bu gazetelerle aleyhimize bir anonim taarruza geçtiler. Memlekette umumî bir teşettüt-ü eskâr hâsıl ettiler. Hakkari mıntikasında, ordumuzla, Nesturî te'dibâtı yapmakta olduğumuz bir sırada, İngiltere dâhi hükûmete bir ültimatom verdi. Meclisi fevkalâde olarak içtimâz dâvet ettim.

"İngiltere'nin ültimatomuna, mâlûm olduğu vechile cevap verdik. Harp ihtimalini göze aldık. İşte bahsettiğimiz zevat bu müşkül anda, bir ecnebî devleti bize hücum edebileceği zamanda, kendilerinin de, bize taarruz ve hücum ederek hedeflerine suhuletle vâsıl olabileceklerini tahayyül ettiler. Muharebeye hazır ve âmâde bulundurmaya mecbur oldukları ordularını başsız bırakıp, vak-

tiyle hazzetmediklerini ifade eyledikleri politika sahasına şıtabetttiler." (Nutuk, c.2, s.854-855)

Mecliste siyâsî mûcâdele yapmak isteyen paşaların birer ikişer parlamentoya dönmeye başladığı günlerde, Esad Efendi, 20 Ekim 1920 tarihli bir takrir vererek, mûbâdele ve muhâcirlerin İskânına dâir ve gece mekteplerine ne kadar meccânî talebe alındığına ve nerelerde ilk mektepler açıldığına âit bazı sualleri ilgili bakanlara soruyordu. M.Kemal'e göre, bu takrir, bakanları tenkid etmeye pek müsâit idi. Maksat, taarruza geçmekti.

Muğla mebusu Esad Efendi'nin takrirı, 27 Ekim 1924'de istizah (gensoru) şekline dönmüştü. 30 Ekim günü de bu istizah Mecliste görüşülmeye başlamıştı.

30 Ekim akşamı M. Kemal, Çankaya'da Başvekil İsmet Paşa ve Mûdâfaa-ı Millîye Vekili Kâzım (Özalp) Paşa ile toplanarak, nasıl bir politika tâkip edeceklerini tesbit etti.

M.Kemal, mebus bulunan Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Reisî Fevzi Paşa'ya, mebusluktan istifâ ettiğini Meclis Başkanlığına bildirmesini emretti. Fevzi Paşa, hemen bu emri yerine getirdi.

M.Kemal, mebus olan paşalardan Cevat (Çobanlı), İzzettin (Çalışlar), Ali Hikmet (Ayerdem), Şükrü Naili (Gökberk), Fahreddin (Altay) ve Cafer Tayyar (Eğilmez)'e gönderdiği şifrede şöyle diyordu:

"Bana olan itimat ve muhabbetinize istinâden gördüğüm ciddi lüzum üzerine derhal mebusluktan istifânâmenizi telgrafla Meclis Riyâsetine bildiriminizi teklif ederim. Mühim olan vazife-i askeriye'nize bilâkaydüşart hasr-ı mevcûdiyet etmek, sebebi, şayan-ı kayıttır."

Şifrede Fevzi Paşa'nın mebusluktan istifâ ettiğini bildiriliyordu.

Cafer Tayyar Mustafa Kemal'i dinlemiyor

EMRE İTAAT

M. KEMAL'İN 30 Ekim 1924 tarihli bu şifresine o gece cevap veren 1. Kolordu Kumandanı İzzettin Paşa, İkinci Kolordu Kumandanı Ali Hikmet Paşa, Üçüncü Kolordu Kumandanı Şükrü Naili Paşa, Beşinci Kolordu Kumandanı Fahreddin Paşa, teklifi hemen ve harfiyyen yerine getirdiklerini bildirdiler.

Üçüncü Ordu Müfettişi olan Cevat Paşa ile Yedinci Kolordu Kumandanı Cafer Tayyar Paşa, aynı gece M. Kemal'e gönderdikleri cevaplarda, hürmet ve muhabbetlerine itimad edilmesini istemiş, ancak seçim çevrelerine karşı mesul oldukları için istifânın "gerçek sebebi" hususunda aydınlatılmayı arzu etmişlerdir. Bu durumda paşalar, "M.Kemal'i sevmenin" mebusluktan istifâyı gerektirmeyeceğini, sevgi ve itimadın bu

şekilde gösterileceğine inanmadıklarını belirtmiş oluyorlardı.

Bunun üzerine M. Kemal, tekrar Cevat Paşa'ya bir telgraf çekerek, kumandanların mebus olmalarının, orduda beklenen inzibat ile bağdaşmadığını bildirmiştir. Cevat Paşa ise, bu fikre iştirak ettiğini, ancak mebusluktan istifâ etmesinin seçim bölgesinde hoş karşılanmayacağını belirtmiştir. Cevat Paşa daha sonra Ankara'ya geldiğinde, M. Kemal'le görüşmüş, iknâ olmuş ve mebusluktan istifâ etmiştir. Caffer Tayyar Paşa ise, askerlikten istifâ ederek mebusluğu tercih etmiştir.

Bu durumda, Cevat Paşa'nın askerlikteki vazifesine devam etmesi gerekirken, M. Kemal, onun hemen istifâ etmemesini affetmemiş, derhal askerlikle ilgili vazifesine son vermiştir. Artık Cevat Paşa, hem mebusluktan, hem kumandanlıktan olmuştur.

MECLİSTE TARTIŞMA

MUĞLA mebusu Esad Efendi'nin, giderek gensoru hâline gelen takirri görüşülürken, Mecliste tam bir söz düellosu yaşanmıştır. Hükümetin icraatlarıyla ilgili tenkidlerin ağırlıkta olduğu bu müzâkereler, 9 gün sürmüştür. Müzâkerelerde, Rauf Bey uzun konuşmalar yapmış, Dâhiliye, Hâriciye, Nâfia, Mübâdele, Ziraat, Maârif ve İskan vekâletlerinin sūtiistimleri ve aksaklıkları üzerinde durmuş, ancak konuşmalar, yine cumhûriyet tartışmalarına dökülmüştür.

Bu sırada Rauf Bey'in konuşmalarına cevap veren Recep (Peker) Bey, "Rauf Bey, sırası geldikçe başka târif yaptılar,

ama cumhûriyet kelimesini ağızlarına almadılar. Eğer bu kanaatımı kabul etmiyorsa kürsüye çıkıp tereddüde mahal olmadığını söylesinler. Aksi takdirde Rauf Bey'in cumhûriyete olan bağlılığından şüphe ederim" dedi. Bunun üzerine kürsüye çıkan Rauf Bey, şöyle konuştu:

"Şimdi efendiler, Rauf cumhûriyetçi midir, değil midir, diye yine şüphe ediyorlarmış. Lâkin sizin her kuşkulandığınız, her tereddüde düştüğünüz zamanda ben, tekrar yemin ve kasem etmeye mecbur muyum? Hayır efendiler, kimsenin kimseden şüphe etmeye hakkı yoktur. Efendiler, geçen sefer seçilmiş saat süren fırka müzâkerelerinde ben, milletten Halk Fıkrasına mensup olarak aldığım vekâlet dâiresinde ve tam mânâsıyla cumhûriyetçi olduğumu söyledim. Daha başka nasıl söylerim? Gizli defterler, gizli fikirler varsa, sizde vardır. Rauf cumhûriyetçi midir? Rauf milli hâkimiyetin tecelli ettiği bir vatanın evlâdıdır. Ve Türkiye'dir. Fakat bu meselede üzerinde o vakit de muhâlif kaldığımız bir nokta vardır. Rauf cumhûriyet-

HÜSEYİN CAHİD— Adı cumhûriyet olanlar, bakiki cumhûriyet namını taşımaya layık değil.

çidir, ama cumhûriyet mi milli hâkimiyetin tekâmülüdür, yoksa milli hâkimiyet mi cumhûriyetin tekâmülüdür, diye sual vârit olunca, açıkça ifâde ediyorum ki efendiler saltanatlar kendi kendilerini mâdum ettiler ve milletin bihakkın lânetine müstehak oldular. Meşrûti saltanat dedik, millet onu kahr ve tedmir etti. Şimdi ise, kayıtsız şartsız milli hâkimiyet esâsına dayanan bu idâreyi, demokrasi denilen halk idâresi esaslarını kurmak için milletten vekâlet aldık. Fakat bu esaslar üzerinde anlaşmazlık hâsıl olan noktayı izah edeceğiz.

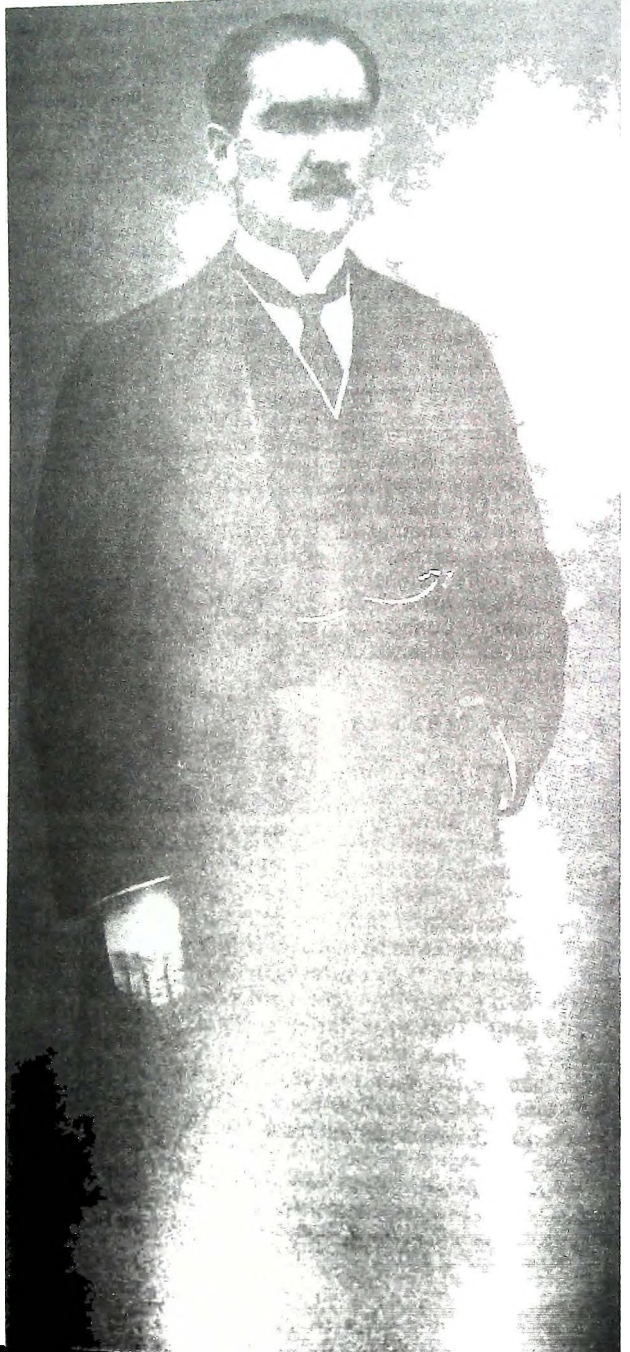
Bir takım arkadaşlarımız, milletin bu hakkını Meclisten alıp şu veya bu makama vermek düşünce ve temâyülünü gösterdiler. İşte ben buna muhâlifim." (F.Kandemir, Hâtıraları ve Söyleyemedikleriyle Rauf Orbay, s.138-139)

Rauf Bey'in, yukarıdaki görüşlerinde tenkid edilebilecek noktalar var ise de, onun millî hâkimiyet esâsı üzerinde bu kadar ısrarlı olmasını takdir etmek gerekir. Görüldüğü gibi, Rauf Bey ile Zeki Bey, "cumhûriyetin saltanata doğru gittiği" görüşünde birleşmekte ve buna karşı çıkmaktadırlar.

Rauf Bey, bir başka iddlâya da şu şekilde cevap veriyordu:

"İşte izah ediyorum, yine şüphe mi edilecek, tekrar ediyorum, benim için halkın kayıtsız şartsız kullanacağı bu cumhûriyetten başka bir hükûmet şekli yoktur. Bittirmeden bir noktayı daha belirtmek isterim, belki bazıları siz söylediniz, söylediler, ben de söyleyeyim, Rauf halifecidir!

"Efendiler, değil halifeci ve saltanatçı, bu makamın haklarını (kendine) almak istidadında olan herhangi bir makamın dahi aleyhindeyim. İşte arkadaşlar, gerektiği veçhile izah edemedimse, söyleyin, tekrar izah edeyim." (a.g.e., s.139)

İTHAMLAR SATAŞMALAR

R AUF Bey'in bütün samimiyetine rağmen, mevzuu çok iyi anlayan Haik Fırkası grubu meseleyi anlamazlıktan geldiler. Maksatları, ithamlar, sataşmalar ve tırzılerle hakiki cumhuriyetçileri susturmak olduğundan, laf atmaya devam ettiler. Bilhassa İhsan Bey ile Recep Peker, Rauf Bey'e laf yetiştirmek için varis ediyorlardı.

Müzakeresi sırasında Refet Paşa'ya da laf atıldı.

Kendisi hakkındaki ithamları cevaplamak için kürsüye çıkan Refet Paşa, "Hilafetçisin, saltanatçısın" gibi laf atan mebuslara, "hilafetçi ve saltanatçı olmadığını, cumhuriyetçi olduğunu" söylemiştir.

Daha sonra kendilerine sual sorulan ve icraatları tenkid edilen bakanlar, kürsüye gelerek suçlamaları cevaplandırmışlardır.

Uzun müzakerelerden sonra, Meclis tahkikatı açılması teklifinin reddi ile hükümete güven gösterilmesini isteyen önergenin oylanması istendi. 8 Kasım 1924'de yapılan oylama neticesinde, 148 güven oyu verildi, 18 güvensizlik oyu çıktı. Güvensizlik oyu verenler, büyük bir kısmını Terakkîperver Cumhuriyet Fırkasına göreceğimiz şu mebuslardı:

Dr. Adnan Adıvar, Refet Paşa, İsmail Canbolat, Bekir Sami, Feridun Fikri, Faik Günday, Albay Arif, Rüştu Paşa, Raif Dinç, Halet Bey, Ziyaeddin Efendi, Halis Turgut, Sabit Sağiroğlu, İhsan Hamid, Ahmed Şükrü, Abidin Bey, Halid Akmansü, Necip Güven, Zeki Kadırlıoğlu.

Güvenoyu verenler arasında mevzuyla ilgili taktirin sahibi Esad Efendi de bulunuyordu.

Nutuk'ta, güvenoylamasıyla neticeleyen Meclis müzakerelerinden bahseden M. Kemal Paşa, o zamanki gazetelerin hadiseleri nasıl değerlendirdikleri hususunda da örnekler veriyor. Basının o günkü gidişatı nasıl değerlendirdiğini görmek için bunları kısmen sadeleştirerek kaydedelim.

Vatan gazetesinin 5 Teşrinisani (Kasım) 1924 tarihli nüshasındaki başmakaletide, hükümeti tenkid edenler övülüyor, hükümet taraftarları tenkid ediliyordu. Başyazar Ahmed Emin Yalman,

AHMED EMİN—Cumhurbaşkanı tarafsız olmalı ve iki taraf arasında hakem rolü oynamalıdır.

"Henüz ağzını açmayan hükümet münekkidlerine karşı, hergün kulaktan kulağa yeni bir tecâvüzkâr söz fısıldanıyor. Hükümetçi hizbe mensup kime tesadûf ederseniz o günün gizli günlük emrinde mevcut sözleri aynen iştirsiniz" diyordu. Yalman, "kör-rü körüne emre uymayan, hakikati gören ve söylemek isteyen şahsiyetleri baştan susturmak için her vasıtaya müracaat edildiğini" belirttiikten sonra, "Keyfi idâre, tabîi hâlin ve istikrarın fevkinde, bir âmil mâhiyetini muhafaza edecektir" diye yazıyordu. Cumhurbaşkanının "tarafsız" olmasını, iki tarafı

dinleyerek hakem rolü oynamasını isteyen yazar, bu hususta geç kalınmaması gerektiğini belirtiyordu.

TERAKKÎYİ KAHREDEN CEHENNEM

A YNI yazar ertesi günkü yazısında, Meclis'in açılışı münasebetiyle M. Kemal Paşa'nın yaptığı konuşmadan bahsederek, "Tenkid meyli gösteren en müstakil fikrli vatandaşları, zaman zaman bertaraf etmeye çalışan inhisarcı (tekeli) bir siyasi sistem inkışaf ve terakkî için, kahredici bir cehennem makamındadır. Meş'um gidişin bir nokta-

Hüseyin Cahid: Halkçıların demokratlığı dudaklarındadır

da durdurulması, yeni bir çığır açılması lâzımdır" diyerek görüşünü belirtiyordu.

Aynı günlerde Tanin'de yayınlanan bir başmakeden bahseden M.Kemal, başyazar Hüseyin Cahid'i tenkid ediyor. Hüseyin Cahid, M.Kemal tarafından beğenilmeyen yazısında, "Halk Fırkasının programı ve sözleri başkadır, tuttuğu yol başkadır. Halk Fırkasının demokratlığı dudaklarındadır" diyor. Bu cümleyi tenkid eden M.Kemal, şu değerlendirmeyi yapıyordu:

"Bu mütâlaa sahibi, birinci cümlesiyle, kastediyorsa ki, Halk Fırkası cumhuriyeti ilan edeceğini, hilafeti lağvaylayacağını programına yazıp ilan etmedi ve söylemedi; fakat fiilen yaptı, doğrudur. Ancak ikinci cümle ile Halk Fırkasına isnat ettiği doğru değildir."

VATANI DÜŞÜNMEK HF'NİN TEKELİNDE Mİ?

M. KEMAL Paşa, her ne kadar reddediyorsa da, gerçekten de Halk Fırkasının, demokratlıkla uzaktan yakından alakası yoktur. Hüseyin Cahid, Halk Fırkası mensuplarının, kendilerine muhalif olanları ikide bir "vatan ve cumhuriyet zararına çalışmakla" suçlamalarına karşılık da şu soruyu yöneltiyordu:

"Vatan düşüncesiyle hareket etmek, yalnız iktidar mevkiindeki zatlara mı

İSMET İNÖNÜ— İstanbul basını tarafından vatanın ediliyordu.

—Allah tarafından— inhisar [tekell] şeklinde bahşolunur bir fazilettir?"

Tanın başyazarı Hüseyin Cahid'in, 4 Kasım 1924 tarihli yazısı ise, bugün bile hâlâ tartışılan meselelere ışık tutmaktadır:

"Hükümet şekli cumhuriyettir. Fakat, hükümetin yalnız adını değiştirmek hiçbir fayda temin etmez. Asıl değiştirilmesi gereken nokta işin ruhudur, prensipleridir. Bugün Birleşik Amerika istisnâ edilirse

Amerika'da yirmi kadar memleket vardır ki, hepsinin ismi de cumhuriyettir. Hatta hep zencilerden meydana gelen Haiti bile bir cumhuriyet idi. Fakat burarlarda cumhuriyetin hükümet-i mutlakadan farkı pek azdır. İrsi bir hükümdar yerine, zorla cumhurbaşkanlığına çıkmış bir mütagallibe [zorba] görürüz. İşte bu kadar! Reiscumhur namını taşıyan müstebid [despot] keyfemâyeşâ [keyfi nasıl isterse] hükümeti idare eder. Bir hükümdar-ı mutlak gibi keyif ve hevesinden başka kânun tanımaz."

CUMHURİYET İSİMDEN Mİ İBÂRET?

Y AZISINDA, Şili'yi istisnâ eden Hüseyin Cahid, şöyle devam ediyor:

"Hiçbirisi, bugün, hakikî cumhuriyet namını taşımaya layık değildir. Çünkü demokrasiye istinad etmiyorlar: cumhuriyet namı altında mutlak hükümetlerin, hükümferma olması, askeri reisler yüzündendir."

M.Kemal. "Kin ve ihtiras, bir insanın dimağını ve vicdanını kararttığı zaman nasıl konuşur, buna bir mısıl ister misiniz?" diye sorduktan sonra. Hüseyin Cahid'in bir başka yazısından şu bölümleri aktarıyor:

"Halk Fırkasının, İsmet Paşa hükümetinin, memlekete arzettiği çirkin çehre! İhtirâsât-ı şahsiye [şahsi arzular] peşinde bu kadar esir olan zimamdarlar [idareciler] milli bir fırka vücuda getirmek, milleti temsil iddiâsına kalkamazlar.

"Ümidi istikbal ile pür galeyan [kaynayıp coşan] gençler, taze ve temiz canlarını fedâ ettiler: Memleketi kurtarmak için! Memleketi; şahıslarından ve ihtiraslarından başka bir şey düşünmeyen politikacıların elinde oyuncak yapmak için değil." (Nutuk, c.2,s.874-882)

MİLLÎ HÂKİMİYET LÂFIZDA KALDI

9 KASIM 1924 tarihli Vatan gazetesinin başmakalesi ise yine cumhuriyetle ilgiliydi. Başmuharrir Ahmed Emin Yalman, şöyle diyordu:

"Mevcut idâre şekli lâfız itibâriyle millî hâkimiyetin en yüksek derecesi olmuştur. Fakat hükümetçilerin zihniyeti biraz kazınsa, hemen hiç değişmemiş olduğu görülür. Bugün mürteci kelimesi yeniden revaç bulmuştur."

Aynı başyazarın ertesi günkü yazısı ise "Meydan Muhârebesinin Neticesi" başlığını taşıyordu. Timurlenk'in fil hikâyesini hatırlatan başyazar hükümeti düşürmeye çalışanların iyi hareket edemediklerinden şikâyet ederek, şöyle diyordu:

"Ankara'da ilk istizah başladığı zaman ortada münekkid azımkâr bir ekseriyet vardı. Menekkidler bu vaziyeti idâre edemediler. Teşkilâtsiz fertler hâlinde münferid tenkidlerde bulundular. Münferid tenkidler bile, esaslı bir sûrette idâme edilmedi. İstizah umûmîleşince, tatil zamanındaki not defterlerini açan olmadı. En şiddetli münekkidler bile, dillerinin altındaki söylemekten çekindiler. Hükûmetçilerin mükemmel bir sevk ve idare ve iptidâdan sonuna kadar düşünmüş bir plâna hareket ettikleri görülür." (Nutuk, c.2. s.887-888)

1924 Kasım'ındaki basından verdiğimiz örnekler, "Saltanat, hilâfet, cumhuriyet, cumhurbaşkanlığı, millî hâkimiyet, demokrasi" mevzularında farklı düşünen Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası

sine serbestçe çalışmak üzere firkadan ayrıldığını arzederim." (A. Fuad Cebesoy, Siyasî Hatıralar, c.2, s.109)

Rauf Bey, "müzâkereye verilen şekil" ifadesiyle, Halk Fırkası mensuplarının, asil meseleleri konuşturmamak için takip ettikleri "suçlama, sataşma, lâf atma" usulünü kastediyordu. Gerçekten de, o zamanki basın bile, muhâliflerin asil meseleleri gündeme getiremediklerini belirtmiştir.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası 9 Kasım 1924'de kurulmuştur. Ancak partinin resmen kuruluş tarihi 17 Kasım'dır. Yeni partinin isminde "cumhuriyet" kelimesinin olması Halk Fırkası mensuplarını senâ halde kızdırmıştır. Bunun için hemen ertesi gün, yani 10 Kasım 1924'de grup toplantısı yapılarak, parti tüzüğü'nün 87. maddesi de-

"Memleket ihtiraslar için kurtarılmadı"

asını destekler mahiyettedir. Örnek verdiğimiz gazetelere göre, cumhuriyet isim ve şekil değişikliğinden ibâret kalmış, millî hâkimiyet tecelli etmemiştir.

Hükûmete güvenoyu verilmesiyle neticelenen Meclisteki müzâkerelerden bir gün sonra Halk Fırkasından istifâlar başlamıştı. 9 Kasım 1924 tarihinde Halk Fırkasından istifâ eden ilk on kişi şunlardı: Adnan, Rauf, Selâhaddin, Muhtar, Sabit, Halis Turgut, Feridun Fikri, Faik Beyler, Rüstü ve Refet Paşalar. (Vahit, 10. Teşrinisani 1340)

Rauf Bey, "Halk Fırkası Riyâsetine" verdiği istifânâmede şöyle diyordu:

"Perşembe günü devam edilen müzâkereye verilen şekil, şimdiye kadar velev hâricen olsun, muhâfazasına çalıştığım birlik imkânını artık selbetti [kaldırdı]. Cumhuriyet idaresinin te'yid ve takviye-

YAHYA
KEMAL—
Senin meke-
donyalı sipere
girmiş, muhâ-
lefetli bütün
kadrosuyla
görmek isti-
yormuş.

ğıştirilmiş, Halk Fırkasının başına "Cumhuriyet" kelimesi eklenmiştir. Halk Fırkası bu hareketiyle her ne kadar "Ben daha cumhuriyetçiyim" demek istediye de, bu ifadeyi ilk kullanan, üstelik sonradan eklemeye şikinde olmayıp, başlangıçta partinin adına yerleştirenler, Terakkipervercilerdir. Halkçıların yaptığı ise, geç kalmış bir taklitçilik ve şekilcilikten başka bir şey değildir.

PARTİ İSMİNE TEPKİ

YENİ fırkanın ismi, M. Kemal'in büyük tepkisini çekmiştir. Nitekim Nutuk'ta bu isim meselesindeki görüşlerini şöyle anlatır:

"İlatıra gelir ki, her hükümetten, her zaman istizah [gensoru] yapılır; bir istizaha bu kadar ehemmiyet vermek câiz midir? Arz etmeliyim ki, mevzuubahis olan istizah, normal bir istizah değildi. Komplonun bir safha-i mahsusası idi. Bu istizah sahnesinden sonradır ki, muhalifler maskelerini atmaya mecbur edildiler. Mâlûm olduğu veçhile, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası' diye bir fırka teşkil etüler. Bu fırkanın gizli eller tarafından çizilen programını da ortaya attılar.

altında fırkayı yıkma hareketleri" olarak görüyordu.

MUHALEFETİ EZME TAKTİĞİ

M. KEMAL'İN yeni fırkanın kurulması için nasıl bir tavrı takındığını ve bununla neleri hedeflediğini Yahya Kemal Beyatlı'dan dinleyelim:

"Cumhuriyetin ilk yıllarında idi. Bir gün Gazi benî Çankaya'da yemeğe alıyordu. Masanın üstünde bir yığın gazete vardı. Muhalefet ateş püskürüyordu. Hilâfetin kaldırılmasını önlemeye çalışıyordu. Gazi, gazeteleri göstererek, 'Ne diyorsunuz. Yahya Kemal Bey?' diye yazılanlar hakkında fikrimi sordu. Ben 'Paşam, bu mathuat öyle bir lâğımdır ki

Diktatörlüğe karşı TCF kurulmuştu

"Cumhuriyet' kelimesini telâffuzdan bile içtinab edenlerin, cumhuriyeti, doğduğu gün boğmak isteyenlerin, teşkil ettikleri fırkaya 'Cumhuriyet' ve hem de 'Terakkiperver Cumhuriyet' ünvanını vermeleri, nasıl ciddi ve ne dereceye kadar samimi telâkki olunabilir?

"Rauf Bey ve arkadaşlarının teşkil ettikleri fırka, muhafazakar ünvanı altında meydana çıksaydı, belki mânâsı olurdu. Fakat, bizden daha ziyade cumhuriyetçi ve bizden daha ziyade terakkiperver olduklarını iddiâyâ kalkışmaları, bittâbi doğru değildi." (Nutuk, c.2, s.889)

Demek Mustafa Kemal, Halk Fırkası içindeki muhaliflerin bir parti halinde teşkilatlanmasını istiyordu. Onların Halk Fırkası içinde kalmalarını "maske

Rauf Bey'in kurduğu TCF'nin programında yer alan 'Fırka, efkâr ve itikadât-ı diniyeye hürmetkârdır' ifadesi, Mustafa Kemal'in tepkisini çekmişti.

[hâşâ] peygamber içine düşse bir daha kendini kurtaramaz, bir takım tedbirler alınmazsa saldırılar adım adım size doğru gelecektir. Ne kurtarıcılığınızı bırakırlar, ne gaziliği bırakırlar' dedim. Gazi gayet sâfiyâne, 'Ne yapalım Yahya Kemal Bey, saltanatla istibdadı kaldırdık, Cumhuriyeti kurduk. Bir takım baskı kânunları çıkarmak, onların haklı olduğunu tasdik etmek olur. Ne yapalım, dayanacağız' dedi.

"Gazi'nin bu kadar müsâmahalı ve liberal tavrı beni hem şaşırtmış, hem hayran bırakmıştı. Meğer senin Make-donyalı sipere girmiş, muhalefeti bütün kadrosuyla görmek istiyormuş. Arkasından İstiklâl Mahkemeleri ve Takrîr-İ Sükun Kânunu ile herşeyi sülûman etti." (Cahit Tanyol, Yahya Kemal, s.191)

Buradan anlaşıldığına göre, M.Kemal'in arzusu, parti içindeki muhalifleri bir arada görmek ve sonra onları yok etmekti. Bu ifadelerle M. Kemal'in Nutuk'taki sözlerinin çürüdüğü söylenebılır. M.Kemal, biraz önce Nutuk'tan naklettığımız cümlelerinde, Terakkîpervercileri "cumhûriyeti boğmak isteyen kimseler", Halk Fırkasını da "cumhûriyetçi" olarak görmektedir. Yahya Kemal'in naklettiğine göre, ise "baskı kânunları çıkarmayı, muhâlefetin haklılığına delil" olarak görmektedir. M.Kemal, sonradan baskı kânunları tatbik ettiğine göre, muhâlefetin haklı olduğunu tasdik mı etmiş oluyor, sorusu akla gelmektedir. Zaten tek parti devrine hiç kimse gerçek bir "cumhûriyet" devri diyememekte. CHP'ye mensup olanlar bile, 1923-1950 arasını "dik tatbirlük" olarak vasıflandırmaktadır.

HANGİSİ İTTİHAD VE TERAKKİYE YAKIN?

YENİ fırkanın, Osmanlılar zamanındaki İttihad ve Terakkî Partisiyle ilgili olup olmadığı hususunun 18 Kasım 1924 tarihli gazetelerde münâkaşa edildiğini belirten tarihçi Mete Tunçay, bu husustaki değerlendirmesini şöyle belirtiyor:

"Gerçekten, TıCF'nin kurulduğu gün basına açıklanan fırka beyannâmesi ve programı, özünde, gerek siyasal, gerek ekonomik anlamıyla liberal demokrasiyi savunan belgelerdir. İT [İttihad ve Terakkî] ise, başlangıçta, II.Abdülhamit

9 Kasım 1924'de İT'den istifa edip TıCF'yi kuranlardan Feridun Fikri (Dükkâmel) Bey.

istibdadına karşı bir siyasal liberalizm akımı olmakla birlikte, özellikle ekonomide herhalde liberalizmden yana değildi. Bu yeni fırkaya, Prens Sabahattin'in adem-i merkeziyetçilik görüşleri bile yansımıştı. Dolayısıyla, kişiliklere karşı olmak sorunu bir yana, 1924 sonlarında Türk siyaset sahnesinde bulunan iki partiden, İT kalıt ve gelenegine, hiç kuşkusuz CHF daha yakındı." (Mete Tunçay, Tek Parti Yönetiminin Kurulması, s.104)

CHF İttihatçı gelenegine daha yakındı

M.Kemal'in yeni fırkaya aldığı aynı sayfada şu şekilde anlatılmaktadır:

"Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, yeni fırkaya kesinlikle cephe almıştır. London Times, muhabininin sorularına verdiği karşılıkta, muhâlefetin programında önemli bir görüş bulunmadığını söyler: TıCF'nin programında, mevcut fırkanın umdelerinden hâric ve mevzu-u münâkaşa olmağa değerli esaslı bir prensip ve fikir görülüyor.' Kendisine yöneltilen bir soruda, TıCF'nin diktatörlükle ilgili dokundurmalar da bulunduğunun doğru olduğunu (özellikle, parti bildirisinde bu dokundurmalar oldukça açıktır) teslim ederek, bunun nedenini açıklayamadığını bildirir. 'Bir istibdadın mevcudiyetine dair olan imâ ve te'mihler, bence kabul-i izah değildir.' Son olarak da, İstanbul bası-

ninin çoğunlukla hükümet karşı muhalefeti tutmasını, Ankara'yı ve İstanbul'u 'yakından görüp anlamış olanlar'ın kolayca bulabilecekleri nedenlere bağlar ve halk çoğunluğunun bu gazetelere inanmadığını umar. (11 Aralık 1924 tarihli Hâkimiyet-i Milliye'den)

TKP, TCF'YE KARŞIYDI

"TCF hak-
kında-
ki bu
olumsuz değerlendirmeye, hemen belirtmek gerekir ki, solda da paylaşılmaktadır. Örnek olarak, bir TKP [Türkiye Komünist Partisi] yayınındaki şu sözlerle bakılabilir:

"İnkılâp rehberlerinin tensip ve tayini ile millet tarafından intihap BMM âzâsı, inkılâpçılıkta en yüksek mevkiye tanınanlardan başlayarak, birer ikişer ayrıldı. Adı 'Terakkiperver', hakikatte ise oportünist (ecnebi sermaye, kara kuvvet, tagallup önünde serfûrû etmeye [baş eğme] müsait) bir fırka teşkil etti. Bizde cumhuriyet inkılabını halk eden [yaran] Mûdafaa-i Hukuk Cemiyeti, o inkılabın henüz ortalarında, iken iki gruba ayrılmıştı: biri, başında Gazi ve İsmet Paşalar olmak üzere radikal ve entransijan (yani irticâin, tegallübün, ecnebi sermaye tahakkümünün önünde serfûrû etmemeğe azimkâr), diğeri mütegalibenin, softanın, muhtekirin, ecnebi sermayenin istediğine, irâdesine itaate mâil, oportünist; bu son grup tabiatıyla mürteci, yobaz unsurunu da içinde bulunduruyordu. Bu grup, (diktatörlük aleyhinde mübâreze) ve hâkimiyet-i milliyeyi mûdafaa şiarlarıyla çıkmışlardı. Fakat bu avarfırıp şiarlar hakiki bir oportünizmi örtüyor, arkadan gelen irticaa siper oluyordu." (a.g.e., s. 104-105)

KÂZIM KARABEKİR PAŞA— Yeni kurulan TCF'ye Rele-i Umûmî seçilmişti.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının, o zamanki Türkiye Komünist Partisi tarafından "mürteci, oportünist" diye suçlaması Türkiye'deki yarım asırdır süren siyasi oyunları göstermektedir. Türkiye'de komünist olarak bilinen kimse ve teşekküller dâima demokrasinin karşısında yer almış, bilerek veya bilmeyerek dikta ve istibdata kuvvet vermişlerdir. Bunların bilhassa provokasyonlarda nasıl kullanıldığını 12 Eylül öncesi ve sonrası gayet güzel göstermiştir.

TCF MUHAFAZAKÂRDİ

YENİ partinin içinde muhafazakârlar mühim bir

yer tutuyordu. Millet ekseriyetinin teveccühü de bunu gösteriyordu. Zaten TCF'nin diktatörlüğe karşı olması ve gerçek demokrasinin tatbikatını istemesi, muhafazakâr olduğunu göstermeye kâfi idi. Zîrâ millet ekseriyeti dindar olduğundan, yeni fırka da milletin isteklerine göre hareket edeceğini söylediğinden, bu partinin CHF gibi dine ve mukaddesâta düşman değil, dost olduğu açıkça ortaya çıkar. Zaten parti programında yer alan "Fırka, efkâr ve itikâdât-ı diniyeye hürmetkârdır" ifadesi de bunu gösteriyordu.

Yeni fırkanın "muhafazakâr" ünvanıyla ortaya çıkmasının daha mânâlı olacağını ileri süren M. Kemal, parti programında yer alan ifâdeye şöyle tepki gösterir:

"Fırka efkâr ve itikadât-ı diniyeye hürmetkârdır, düsturunu bayrak olarak eline alan zevattan, hüsnü niyete intizar olunabilir miydi? Bu bayrak, asırlardan beri, cahil ve mûtaassipları, hurafepereestleri iğfal ederek hususi

Terakkîperver Cumhûriyet Fırkasının Heyet-i Merkeziye âzâlığına seçilen mebuslardan (üstte soldan sağa) Ahmet Muhtar, Halis Turgut, Ahmed Sükrü. (yanda, soldan sağa) Necati Kurtuluş ve Rüsdü Paşa.

maksatlar teminine kalkışmış olanların taşıdıkları bayrak değil miydi? Türk milleti, asırlardan beri, nihâysiz felâketlere, içinden çıkılabilmek için büyük fedâkarlıklar istilzam eden, mülevves bataklıklara, hep bu bayrak gösterilerek sevk olunmamış mıydı?

"Cumhuriyetçi ve terakkîperver olduklarını zannettirmek isteyenlerin; aynı bayrakla ortaya atılmaları, dinî taassubu galeyana getirerek, milleti, cumhuriyetin, terakkî ve teceddüdün tamâmen aleyhine teşvik etmek değil miydi? Yeni fırka, efkâr ve itikadadî diniyeye hürmetkârlık perdesi altında; biz hilâfe-

tî tekrar isteriz; biz yeni kânunlar istemeyiz; bize Mecelle kâfidir; medreseler, tekkeler, câhil softalar, şeyhler, müritler, biz sizi himâye edeceğiz; bizimle beraber olunuz. Çünkü Mustafa Kemal'in fırkası hilâfeti lâğvetti. İslâmiyeti rahnedar ediyor [yarahıyor]. Sizi gâvur yapacak, size şapka giydirecektir diye bahırmıyor muydu! Yeni fırkanın kullandığı formül, bu irticakârane feryatlarla dolu değildir denebilir mi?" (Nutuk, c. 2, s.889-890)

Mustafa Kemal Paşa'nun, Terakkîperver Cumhûriyet Fırkasının 58 maddeden meydana gelen programından sâ-

dece birisi olan, "Fırka, efkâr ve itikâdât-ı diniyeye hürmetkârdır" cümlesine bu kadar tepki göstermesini, mâkul gerekçelerle izah etmek mümkün değildir. Fikirilere ve dinî inançlara saygılı olmanın, ne gibi bir zararı olduğunu anlayabilmek imkânı yoktur. Halbuki M.Kemal, bu maddeye o kadar hücum etmektedir ki, sert tenkidlerinin bir yerinde "Terakkîperver Cumhuriyet Fırkasının dinî mevâidî" ifâdesini bile kullanır. Oysa bu fırkanın "dinî maddeleri" yoktur; sadece dinle ilgili "bir tek" maddesi vardır ki, o da en medenî ülkelerde bulunan fikirilere ve dinî inançlara saygı ifâde eden maddedir.

Acaba M.Kemal, bu maddeye niçin bu kadar karşı çıkmaktadır? CHP'nin böyle bir maddesi olmadığı için mi? Fik-

Dine saygılı olmayı da suç saydılar

re ve inanca saygı göstermek, yanlış bir şey mi? CHF, fikre ve inanca saygısız mıdır? Bu derece hücumdan sonra ister istemez bu sorular aklı gelmektedir.

M.Kemal, daha önce Nutuk'tan naklettiğimiz ifadelerinde, bu maddeyle Terakkîpervercilerin "dinî taassubu galeyana getirerek, milleti, cumhuriyetin, ilerlemenin ve yeniliğin aleyhine teşvik etmeyi" hedeflediklerini söyler. Oysa fikre ve inanca saygılı olmakla, "dinî taassub"un ne ilgisi vardır? Bu maddenin irticâ ile münasebeti nedir?

M.Kemal, "Terakkîperver Cumhuriyet Fırkası programı, en hâin dimağların mahsûlüdür" hükmünü vermektedir ki, bunu da kabul etmenin imkânı yoktur. Acaba yeni fırkanın mensupları neye hiyânet etmişlerdir? Daha dün deneyece kadar yakın bir geçmişte M.Kemal'ın el ele, omuz omuza vererek, vata-

nın istiklâlî için işbirliği yaptığı Rauf Orbay'lar, Kâzım Karabekir'ler, Refet ve Ali Fuad Paşalar mı hâin dimağ taşıyordu? Vatanın istiklâlî için İstanbul'dan Anadolu'ya geçen Dr. Adnan'lar, kongreden kongreye koşan, Zeki Bey'ler mi hiyânet içindeydi?

M.Kemal'ın Terakkîpervere ve mensuplarına hücumu bundan ibâret değildir. Asil İntikam, partinin kapatılması ve İzmir Suikastı münasebetiyle alınacaktır.

İSMET PAŞA İSTİFÂ EDİYOR

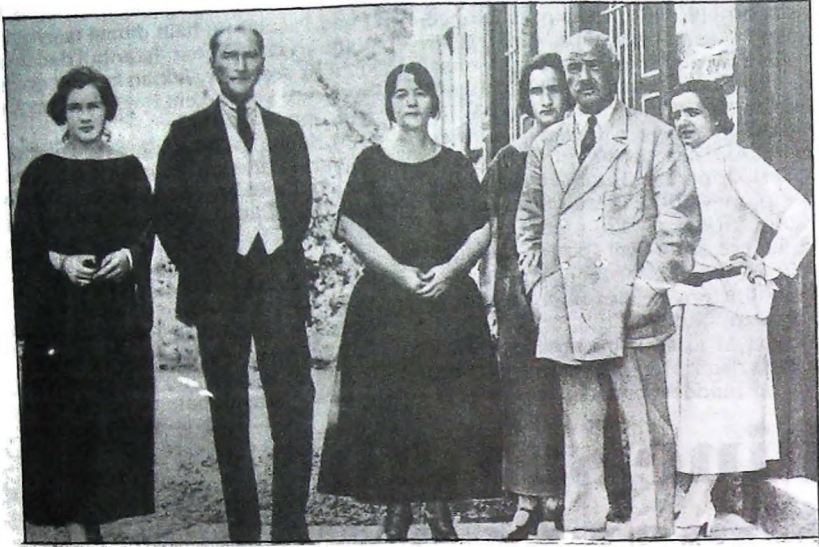
TERAKKİPERVER Cumhuriyet Fırkasının kurulmasından üç gün sonra İsmet Paşa sağlık bahanesiyle başvekil-

ZEKERİYA SERTEL— TCF, daha ilerici ve daha çağdaş.

likten istifâ etmiştir. Tarihçi Mete Tunçay, Avni Doğan'ın, "Kurtuluş, Kuruluş ve Sonrası" kitabından gırtlı bir toplantıyı aktarırken şöyle demektedir:

"O gün kabinenin istifâsından önce, HF İdare Heyeti Meclis Binâsında Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında toplanmıştır. Gazi bu toplantıda dinsel gericiliğin bir karşıdevrim tehlikesi yarattığına işaret eden bir konuşma yapmış ve kendisinin başvekil İsmet Paşa'nın istediği, yürütme organının durumunu güçlendirecek bazı yasal değişikliklerden yana olduğunu hissettirdikten sonra, üyelerin görüşlerini sormuştur. Diyanbektir mebusu Pırınçizâde Fevzi Bey ve öteki bütün üyeler, olağanüstü önlemlere gerek olmadığını söyleyince,

Gazi, 'Benim burnuma barut ve kan kokusu geliyor. İnşallah ben yanılmıyım' diyerek yapılacak hükümet değişikliğini açıklamıştır. Nitekim, aynı gün Fethi Bey yeni kabineyi kurmuştur." (Tek Parti Yönetiminin Kurulması, s. 105-106)

Ömrü üç buçuk ay sürecek olan bu hükümette, İsmet Paşa'nın eski kabinesinden sadece Recep Peker, Abdülhalik Renda ve Şükrü Kaya Bey bulunmaktadır.

YENİ FIRKAYA TEDBİR

BU kabine değişikliğine niçin gerek duyulmuştur? Tam yeni bir partinin kurulduğu, eski fırkadan istifaların olduğu bir devrede yapılan bu kabine değişikliğinin hikmeti, mutedil bir kabi-

neyle Halk Fırkasından meydana gelecek kopmaları önlemek için olmalıdır. 18 Teşrinisani 1924 tarihli Tevhid-i Ef-kâr gazetesinde, yeni fırkanın kurulduğu haberi verilmekte. "CİİF'den Beyazıd mebusu Mustafa Bey de istifa etti. Bu hafta zarfında daha 15 mebusun istifasına intizar olunmaktadır. Bilhassa yeni fırka programının neşri münasebetiyle diğer fırkadan istifalar tevali ve teakkup edecek gibi görünüyor" denmekteydi. Ancak Fethi Bey kabinesinin mutedil yapısı tesirini göstermiş ve birkaç mebusun dışında istifa eden olmamıştır. Bunlar, Bursa mebusları Osman Nuri ve Necati, Mardin mebusları Abdulgani ve Necib, Sivas mebusu Ömer Şevki ve Ertuğrul mebusu Halil Bey idi. (Vakit 24 Taşrinisani 1924). Aynı gazetenin bir gün önceki nüshasında birinci

devre Erzurum mebusu olan İkinci Grubun liderlerinden Hüseyin Avni, "Yeni fırka, eski İkinci Grubu doğuran ihtiyacın mahsulüdür" divordu.

Terakkiperverciler, Fethi Bey kabine sine güvenoyu vermişlerdir. 27 Kasım'daki güvenoylamasına katılan 188 mebusun tamamı, hükûmete itimad ettiklerini göstermişlerdir.

CHF'den istifa eden bütün mebusların TCF'ye girdiklerini söylemek yanlış.

Nitekim Bayezid mebusu Mustafa, Mardin mebusları Abdülgani ve Necib, Sivas mebusu Ömer Şevki Bey, Erzurum mebusu Ziyâaddin Efendi, TCF'ye girmişti. 8 Kasım 1924'teki İsmet Paşa kabinesine güvensizlik oyu verenlerden Erzurum mebusu Raif (Dinç) Efendi ile bir ara seçimle Bursa'dan Meclise giren Sakallı Nüreddin Paşa da yeni partiye katılmayıp bağımsız kalmıştır.

Daha önceki Meclis müzâkerelerinde muhâlifleri destekleyen İstanbul basını, kurulduğu günden beri Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını desteklemiştir. Yeni parti Ankara, İstanbul, İzmir ve Sivas'ın yanı sıra Urfa ve diğer Doğu illerinde de büyük çapta teşkilâtlanmıştı.

Yeni parti Aralık ayının ilk haftasında yaptığı seçimlerde Umumi Reislîge, Kâzım Karabekir Paşa'yı, Reis-i Sânilîge Dr. Adnan ve Rauf Beyleri, Kâtib-i Umûmîliğe Ali Fuad Paşa'yı, Heyet-i Merkeziye azalığına, Muhtar, İsmail Canbolat, Halis Turgut, A. Şükrü, Necatî ve Faik Beylerle Rüşdî Paşa'yı seçmiştir.

TERAKKİPERVER MEBUSLARI

TERAKKİPERVER Cumhuriyet Fırkasına giren mebusların sayısı hakkında farklı rakamlar verilmektedir. Mete Tunçay'ın "Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması" kitabında saydığı 29 mebus şöyledir:

Ankara: Ali Fuad Paşa (Cebesoy, 1882-1968)

Bursa: Osman Nuri Bey (Özpay, 1878-?), hukukçu. Necatî Bey (Kurtuluş, 1882-1956), asker.

Dersim: Feridun Fikri (Düşünsel, 1892-1958), hukukçu.

Edirne: Cafer Tayyar Paşa (Eğilmez, 1879-1958).

Ergani: İhsan Bey (Hamid Tıgrel, 1890-?), mülkiyeli, belediye reisi.

Erzincan: Sabit Bey (Sagiroğlu, 1881-1960), vali.

Erzurum: İlalet Bey (Sagiroğlu, 1880-1947), muta

sarrıf. Münir Bey (Hüsrev Göle, 1890-1955), siyaset adamı. Rüşdî Paşa (1873-1926).

Ertuğrul: Halil Bey (Işık, 1879-1935), asker, matematik öğretmeni.

Eskişehir: Arif Bey (1882-1926), mi

ralay. Gümüşhane: Zeki Bey, (Kadırbeyoğlu, 1884-1952).

İstanbul: Rauf Bey, (Orbay, 1881-1967), devlet adamı. Dr. Adnan Bey (Adıvar, 1882-1955), Aydın. İsmail Canbulat (1880-1926), eski Dâhiliye Nazırı. Kâzım Karabekir Paşa (1882-1948). Refet Paşa (Bele, 1881-1963).

Karahisaransahıp (Afyon): Hoca Kâmil Efendi (Mitas, 1875-1957), ilâhiyatçı.

Karesi: Hulusî Bey (Zarflı, 1883-1968), tabib, tüccar.

Kâzım Karabekir TCF'ye Genel Başkan oldu

FALİH RUFKİ—TCF'de samimi demokrasi savaşçıları vardı.

Kastamonu: Halid Bey (Akmansû), 1884-1953), miralay.

Kocaeli: Ahmed Şükrü Bey (1875-1926), eski Maârif ve Posta-Telgraf Nâzırı.

Manisa: (Saruhan), Abidin Bey (1890-1926), hukukçu.

Mersin: Bestim Bey (Özbek, 1882-1965), hukukçu.

Ordu: Faik Bey (Günday, 1884-1964), vali.

Sivas: Halis Turgut Bey (1886-1926), çiftçi.

Tokat: Bekir Sami Bey (Kunduh, 1867-1933), vali.

Trabzon: Ahmet Muhtar Bey (Cilli, 1871-1958), eski Nâfla Vekili. Rahmi Bey (Eyüboğlu, 1877-?), mutasarrıf.

rın Meclisteki konuşmaları, partinin programı, idarecilerinin şahsiyeti. CHİP'den birçok hususlarda farklı bir partinin mevcut olduğunu gösterir. Yeni partiyi değerlendiren bazı araştırmacılar, TCF'nin, CHP'den farklı bir teşekkül olmadığını, sadece işlerin usulüne karşı olduklarını iddîa etmişlerdir. Bunlara bir örnek olması bakımından Amerikalı araştırmacı Frederick W.Frey, The Turkish Political Elite isimli kitabında Cumhuriyetin ilk muhalefet partisiyle ilgili olarak şu tesbitleri yapmaktadır:

"Terakkîperver Cumhuriyet Fırkası, sosyal geçmiş ve dayanak olarak CHF'nin biraz daha uç modeli sayılabilir. Terakkîperver Cumhuriyet Fırkası mebusları, CHF mebuslarına göre daha az

TCF'lilerden hiç biri 1927 seçimlerinde Meclise giremedi

Bu mebuslardan hiçbiri 1927 yılında yapılan seçimlerde Meclise girememişlerdir. Bunlardan Rüşdî Paşa, Arif Bey, İsmail Canbulat, Ahmet Şükrü Bey, Abidin Bey, Halis Turgut, İzmir Suikastı münâsebetiyle Ankara İstiklâl Mahkemesinin kararıyla asılmışlardır.

Yeni kurulan partiye giren mebusla-

yerel, daha çok kozmopolittirler. Çok büyük bölümü yüksek tahsillidir ve yine çok büyük bir bölümü bürokrasiden gelmektedir. Bürokrasiden gelme oranı Terakkîperver Cumhuriyet Fırkası mebusları arasında 3/4 iken aynı oran CHF'de 2/4'ten bir parça daha fazladır. Asker kökenli üyeler Terakkîperver Fir-

kada yüzde 44 oranına ulaşırken, [aslında bu nisbet yüzde 34'tür] CİİF'de yüzde 18'de kalmıştır. Bu belirgin özellikleri dışında iki siyasi örgüt arasında başka bir farklılık gözükmemiştir."

Bize çok üstün körü görünen bu ifadeleri alan Ömür Sezgin ve Gencay Şaylan, "Frey'in bulgularına dayanarak Terakkîperver hareketi altında yatan temel dinamğin, kişisel iktidar çekilmesi olduğu daha kolaylıkla söylenebilir"tedir" hükmünü vermektedirler. (Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, c.1, s.2051)

"TARİHİ YANLIŞ"

TERAKKİPERVER hareketinin altında, sadece şahsi iktidar çekismelerinin olduğu değerlendirmesini yapmak oldukça sathi bir hükümdür. O devri bizzat yaşamış olan Falih Rıfkı Atay, böyle bir değerlendirmenin, "tarîhi bir yanlış" olduğunu belirterek, şunları kaydediyor:

"Terakkîperver Cumhuriyet Partisi'nin kuruluşunu da, şahsi kıskançlıklar, rekabetler veya geçimsizlikler gibi basit sebeplere bağlamak, çok üstün körü bir şeydir. Böyle bir yorum hiçbir şey

öğretmez. Hâdiseler üzerinde fikir yorabilecek kabiliyetleri olmayanların ya-kıştırmalarından ibarettir.

"Eğer Mustafa Kemal, İsmet Paşa yerine, meselâ, Kâzım Karabekir Paşa'yı Başvekil seçseydi, Kâzım Karabekir Paşa kafasını değiştirecek miydi? Yahut Rauf Bey, Mustafa Kemal'in baş adamı olmakla, fikir ve kanıları ne ise, onlardan vaz mı geçecekti? Rauf Bey Başvekil olduğu zaman da, kendi fikir ve kanılarına bağlı kalmamış mıydı? (Çankaya, s.396)

Atay, görüşünü destekleyen bir örnek verdikten sonra şöyle devam ediyor:

"Terakkîperver Cumhuriyet Partisi, ciddi ve büyük bir hareket idi. Halk, hattâ o devrin aydınları arasında karşılığı, devrim ideolojisinin karşılığında daha esaslı idi. Ben Terakkîperver Cumhuriyet Fırkasını kuranlarla o gün de bir fikirde değildim, bugün de bir fikirde değilim. Fakat bu ayrılık, bizi tarihi yanlış görmeye ve göstermeye, Terakkîperver Cumhuriyet Partisinin başındaki ve içindeki ve etrafındaki şahsiyetleri, mahalle mektebi kıskançlığı veya sadece şahsi hırs ve hesaplar üzerinde yürüyen basit kimseler gibi teşhir etmeye sevketmemelidir.

"DEVRİM DİKTASI"

"MUSTAFA Kemal, hükümet reisi olarak, kendi davasını birlikte yürüte-

bileceği bir ikinci aradığı vakit, aklına ilk gelen İsmet Paşa olmuştur. Fethi Bey olmuştur. Fethi Bey, şüphe yok,

Batı medeniyetçisi idi. Fakat bir devrim rejiminin diktası sıkına aklı yatmayacak kadar liberaldi. Ona göre, 'şeyler' zorlanmamalı idi, olmalı idi."

Demek Falih Rıfkı'ya göre, devrim rejimi diktayı gerek-

tiriyor, ancak Fethi Bey bunu kabul edemiyordu. Terakkîperverin büyük bir hareketin temsilcisi olduğu görüşünü tekrarlayan Falih Rıfkı, bu fırkanın çeşitli cereyanların kaynaşığı olduğunu belirterek, şunları kaydediyor:

"İçinde samimi demokrasi savaşçıları vardı. Bunlar şahsi veya takım tahakkümü olmaksızın, serbest seçimli hür bir murâkebe meclisi tarafıslı idiler. Bunlara Terakkîperver Cumhuriyet Partisi idealistleri diyebiliriz. İçlerinde, işlerin dürüst gitmesinden, tahakküm ve yolsuzluk olmamasından başka bir şey istemeyen mütevazı memleketçiler vardı.

**CHF diktayı
savunuyor,
TCF cumhuriyet
istiyordu**

"Yine hareketin içinde şahsî kinler ve rekabetler vardı. Bilhassa eski İttihatçılardan bir kısmını bu takıma katmak lazım gelir. Gericiler ise, pek tabii olarak, Terakkiperverlerin safında idi.

"Şahsî idareye nihayet vermek, Hâkimiyet-i Milliye prensiplerine göre tam bir muraकेbe sistemi kurmak umumi parola idi. Mustafa Kemal'e karşı hususî bir kasıtları olmayıp, yalnız otorite ve sistemden kurtulmak isteyenler de, Mustafa Kemal'i düşürmekten başka bir şey düşünmeyenler de, henüz başlangıç devrimi olduğu yerde durdurmak veya eski düzeni tekrar kurmak isteyenler de, hepsi bu parolada birlik iddiler." (a.g.e., s.402)

Demek iki partinin hiçbir farkı olmadığını söylemek yanlıştır. Bunlardan Cumhuriyet Halk Fırkası dıktâ tarafı, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası millî hâkimiyet müdâfîtidir. Zaten Cumhuriyetin ilânından beri Terakkiperverin çekirdeğini meydana getiren kadronun tavrı, davranış ve konuşmaları bu fırka hakkındaki doğru değerlendirmeye yapmaya yarayacak bilgiler vermektedir. Nitekim Takrir-i Sükun Kanunu müzâkarelerinde yeni fırkanın mensuplarının ne derece hukuktan ve adaletten yana oldukları, eski partinin ise Anayasa ve kanunları nasıl hiçe saydığı görülecektir.

"CHF MUTAASSIB, TCF LİBERAL"

SİMDİ TCF hakkında Zekerîya Sertel'in tesbitlerini sunalım. Sertel, 1925 başlarında yazdığı bir yazıda, eski fırkanın "İhtisarsıcı ve mutaassib bir şekilde" hareket ettiğini, yeni fırkanın ise "liberal" olduğunu belirterek, şu tesbitleri yapıyor:

"Yeni fırkanın teşkîl, memlekette zafere ve istiklâlin dimağları donduran sîhrinin zeval bulduğuna ve halkın yeniden salim bir tarzda düşünmeğe başladığına delâlet etmek itibarıyla şayan-ı kayıttır hadisedir. Zafere müteakib gözlerimiz kamaşmış, tefekkür kabiliyetimiz kaybolmuştu. Önümüzde yalnız bize zafere veren enmüzece (örnekler) canlanıyor, başka bir şey göremiyorduk. Fa-

kat o vecd ve heyecan devri geçti. Şimdi akl-ı selim devri başladı. Artık tenkid ve takdir kudretimizi kullanabiliriz. Bu tenkid kabiliyetini kullanma imkânı bize idol gibi görünenleri tenkid edebilmekliğimizi temin etti. Halk Fırkası halukun bu ilk şaşkınlık ve heyecan devrinde gördüğü mulak mutavattarı mağdur ve hodgâm [benicil] oldu. Bütün zaferi benimsedi ve hariçte kalanlara kıskanç bir nazarla bakmağa başladı. Bu ihtisarsıcı zihniyet derhal bir aksülamel yaptı ve memleketin her tarafında taraf taraf muhâlefet cereyanları başgösterdi. İşte bugünkü yeni fırka bu cereyanın mahsulüdür.

"MAKSAD, İSTİBADDIN ÖNÜNE GEÇMEK"

"BU cereyanlar nihayet Tpcf'nı meydana getirdi. Bu yeni fırka, kanaat, umde ve prensip itibarıyla diğerinden çok farklı değildir. İktisadın de dileği cumhuriyet idâresidir. Yalnız CHF iki dereceli İttihâbat (seçim) taraftarı olduğu halde Tpcf bir dereceli İttihâbat taraftarıdır. Birinci fırka reisicumhura veto hakkının verilmesine taraftar olduğu halde, diğeri muhaliftir. Birinci biraz merkeziyetçi, ikinci biraz daha adem-i merkeziyetçidir. Birinci şehramenetnin ve belediye reislerinin merkezden tâyin edilmesini, diğeri halk tarafından İttihâbat edilmesini tercih etmektedir. Bu telâkki farklarına bakınca yeni fırkayı daha terakkiperver, daha asrî [çağdaş] görmemek mümkün değildir. Bununla beraber ikinci fırkanın asıl maksad-ı teşkîlî programında izah ettiği bu mevad değildir. Onlarca İttihâbın bir veya iki dereceli olması, şehramenlerinin müntehab veya mansub bulunması o kadar haliz-i ehemmiyet olmayan bir şeydir. Onların tek bir endişeleri vardır, ve bütün bu yeni cereyan bu endişeden doğmuştur: diktatörlüğün, İstibdadın önüne geçmek. Eski fırka zafere, istiklâl, hattâ vatanı ve milliyetperverliği benimsediği için yavaş yavaş İttihâd ve Terakki zih-

niyetini almaya başlıyordu. Bu zihniyetin mânâsız ve hâilesiz [engelsiz] ilerlemesi memlekette bazı tehlikeler ihdas edebilirdi. Reis-i cumhura fazla hak verilmesi birgün bu makama gelecek eşhasın tahakküm ve istibdadını intac e-debilirdi. Bunu ancak birinci fırkanın harekâtını daimî bir kontrol altında bulundurabileceği ikinci fırka yapabilirdi. Reisicumhurun istibdadına, eski fırkanın vaziyetini süstimal etmesine ancak böyle bir emniyet sūbabı mani olabilirdi. İşte TPCF'ni doğuran en büyük âmîl budur." (M.Tunçay, Tek Parti Yönetiminin Kurulması, s.125)

Görüldüğü gibi Sertel de evvelâ iki fırka arasında fazla bir fark olmadığını

TCF ile CHF'yi aynı görmek, tarihî yanlış

söylemekte, ancak arkasından öyle noktalar saymaktadır ki, bunlar "fark"-ın en açık delilleridir. Herşey bir tarafa, Sertel'in de belirttiği gibi birinin istibdadı meylli, diğerinin gerçek demokrasi taraftarı olması, fark olarak yeter. Sonra iktisnin de cumhûriyetçi olduğunu söylemek, gerçeği tam olarak ifade etmez. Zirâ adı cumhûriyet, kendi diktatörlük olan devletlerin sayısı, gerçek demokrasiyle yöneltilen devletlerden çoktur. ABD de, SSCB de cumhûriyetle yönetilmektedir. Arma ilkinin adı cumhûriyet olmasa da yönetim şekli gerçek bir cumhûriyettir; ikincisinin ise adında cumhûriyet lâfzı bulunmakta, oysa idârede tek parti diktatörlüğü hüküm sürmektedir.

"TCF DİKTATÖRLÜĞÜ ÖNLEMEK İSTİYORDU"

SERTEL'İN, daha önce kaydettiğimiz, "şahsî iktidar hırsı" görüşlerine karşı çıkan tesbitleri de kayda değer mâhiyettedir:

"Yeni fırka erkânı aynı zamanda memlekette temiz, nezih ve terbiyeli bir muhâlefetin teessüsüne doğru ilk adımı atmıştır. Şimdiye kadar teşekkül eden muhalefet cereyanları daima hırsları ve hevesleri tatmin edilmemiş ahlaksız ve tufeyli bir güruhun mevkî-i iktidâr hırsından doğuyordu. Böyle olduğu için de şimdiye kadar memleket muhalefetten fayda değil, zarar gördü. Bugünkü yeni fırkanın başında bulunanlar, bu fırka esnasında da mevkî-i iktidara gelebilecek insanlardı. Fakat onların gözleri yalnız vekalet sandalyasında değildi. Memlekette teessüse başlayan diktatörlüğün önüne geçmek istiyorlardı. Filvâki aralarında mevkî-i iktidâr hırsına sa-

Terakkîperver Fırkanın programı istikâmetinde düşündüğünü söyleyen Sakallı Nûreddin Paşanın Bursa'daki ara seçimde müstakil mebus seçilmesi. Halk Partîlleri ürkütüştü.

hip kimseler yok değildir. Hattâ heyet-i idareyi teşkil edenler arasında şahsî iğbirarlar [kurulumalar] dolayısıyla eski firkadan ayrılmış adamlar vardır. Bu adamların yeni fırkayı lekelemesi veya öldürmesi de çok muhtemeldir. Yeni fırka liderleri, fırkalarının muvaffakiyetlerini istiyorlarsa, evvelâ bu tufeyli, bu haris politikacıları aralarından çıkar-malıdır.

"1924 senesinin siyasi tarihî memlekete yeni bir fırka doğurmakla bitti. 1925 senesi bu yeni yavruyu büyüte-

cek, ve temenni edelim sıhhatli ve mesut bir evlât yapacaktır." (a.g.e., s. 125-126)

Güzel, ama gerçekleşmeyecek bir temenni ile biten Sertel'in yazısı, yer yer çelişkili ifâdeler taşısa da, büyük ölçüde yerinde tesbitlerle doludur. Bilhassa, "yeni fırka mensuplarının, sandalye hırslıyla dolu olmadıkları, onların maksadının memlekette yerleşmeye başlayan diktatörlüğün önüne geçmek olduğu" tesbitleri vâkıalara uyumaktadır. Terakkipervciler de, kendilerine emredilen herşeye "baş sallayarak" pekâlâ sandalyeye kavuşabilirlerdi. Başvekillikten ayrılan Rauf Bey misâlinde olduğu gibi, içlerinde iktidar mevkilini elde edenler zâten vardı. Ama onların arzusu, gerçek bir demokrasinin yerleşmesini temin etmekte.

Terakkîperver Cumhuriyet Fırkasının kurulduğu tarihten, Şeyh Said İlâdisesinin başladığı 13 Şubat 1925 tarihine kadar geçen yaklaşık üç ay içinde iki mühim hadise yaşanmıştır. Bunlardan birisi Halid Paşa'nın Mecliste öldürülmesi, diğeri de Sakallı Nüreddin Paşa'nın Bursa'dan müstakil mebus olarak Meclise girmesidir.

Bunlardan ilk hadisenin Terakkîperver hareketiyle bir ilgisi yoktur; ikincisinin ise dolaylı olarak ilgisi vardır. Sakallı Nüreddin Paşa ilk defa 16 Aralık 1924'de Bursa'daki ara seçimde CHF adayı Operatör Emin (Erkul) Bey'e karşı mebus seçilmişti. Nüreddin Paşa, her ne kadar bağımsız ise de, "Terakkîperver Fırka programına göre düşünüldüğünü" söylemekten geri durmamıştı. Nitekim birinci defa seçildiğinde mazbatasının iptali görüşülürken, Mecliste onu müdâfaa eden üç mebustan ikisi Terakkîperver Fırkaya mensuptur. Meclisin Nüreddin Paşa'nın mazbatasını iptal etmesi üzerine tekrarlanan seçimde CHF aday göstermeye cesâret edememiş, Nüreddin Paşa'nın bağımsız olarak seçime giren Muhiddin Baha (Pars) Bey'e karşı yine kazanmıştır. Bu

netice, ülke çapında yankı uyandırmış, Halk Fırkası çevrelerini ürkütmüştür. (Mevzuyla ilgili geniş bilgi için bakınız: Yakın Tarih Ansiklopedisi, c.8, s.184-185)

Terakkîperver Cumhuriyet Fırkası, milletin hissiyatına uygun hareket edeceğini, kanunların milletin arzusuna muvâfık olacağını, fikirleri ve dini inançlara saygı göstereceğini bizzat programında açıkladığı için, milletin büyük teveccühüne mazhar olmuştur. Bunun için Halk Fırkası çevreleri, yeni partiyi ezmek ve yok etmek çâreleri düşünmeye başlamışlardır.

ŞEYH SAİD HÂDİSESİ

13

ŞUBAT 1925 tarihinde patlak veren Şeyh Said İlâdisesi için alınan tedbirler, Terakkîperver Cumhuriyet Fırkasını kapatmak için kullanılmıştır.

Şeyh Said Hâdisesi, (şimdiki Bingöl ilinin bir ilçesi olan) Genç ilinin, Ergani ilçesinin, Eğil nahiyesinin Piran köyünde başlamıştır. Hadiseler üç hafta Şeyh Said taraftarları lehine gelişmiş, ancak Şeyh Said ve hadisenin elebaşları 15 Nisan'da teslim alınmışlar, hâdiseyi bastırma hareketi Mayıs sonuna kadar sürmüştür. (Mevzuyla ilgili geniş bilgi Yakın Tarih Ansiklopedisinin 9. cildinde yer alan Musul ve Ali Saip bölümlerinde vardır.)

ALİ FETHİ BEY— Gerçeksiz kıddetlerle cillmi kana boyanmam.

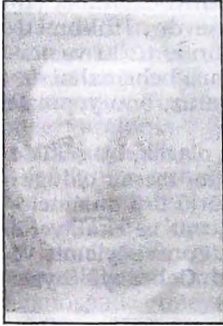
Halk Fırkası iktidarı, Şeyh Said Hâdisesini dindarları ve bütün muhaliflerini susturmak için kullanmıştır. Yapacakları bastırma hareketlerine haklılık kazandırmak için, daha çok milli bir görünümlü arzeden hadiseye "dini bir hareket" damgası vurulmuştur.

Hâdisе olduğu zaman Fethî Bey hükümeti bulunuyordu. Tedbir olarak, ordu seferber edilerek Doğuya gönderilmiştir. Bundan başka, o bölgede sıkıyönetim ilân edilmiş ve Hıyânet-i Vatanîye Kanununun ilk maddesi dinin siyâsete

âlet edilmesini engelleyici bir hükümle değiştirilmiştir.

Fethi Bey hükümetinin aldığı tedbir-
lere Terakkîperver Cumhuriyet Fırkası-
nın mebusları da destekçi oluyordu. Ni-
tekim hâdisiyle ilgili Mecliste bilgi veren
Başvekil Fethi Bey'den sonra konuşan
Kâzım Karabekir Paşa şöyle demiştir:

"Dini âlet ederek millî varlığımızı teh-
likeye sokanlar, her türlü lânete lâyık-
tırlar. İç ve dış herhangi bir tehlike kar-
şısında bütün dünya bilmelidir ki, bu
vatanın tek bir vücut hâlindeki evlâdları
her zaman, her fedâkârlığa hazırdırlar.
Hükümetimizin kânunlara uygun olan
icraatlarına biz de bütün varlığımızla
yardımcıyız."

FERİDUN FİKRİ DUŞAN.
SEL— Tahrir-i Sûkûn'un
tamamına muhâlifim.

TCF'li mebuslar zulüm kânununa karşı çıktılar

HALK HÜKÜMETİN YANINDAYDI

BİR taraftan hükümet gerekli
tedbirleri alıp, tatbikata ko-
yarken, vatandaşlar da çek-
tikleri telgraflarla, her za-
manki gibi birlik ve beraberlikten yana
olduklarını belirtiyorlardı. Adana'dan,
Cizre'den ve Malatya'dan gelen telgraf-
lar Mecliste okunuyor ve milletin hükü-
met yanında yer alması memnurluk
meydana getiriyordu.

Ancak bu sıralarda yanlış haberlerle
ve kışkırtmalarla hedeflerine varmak ist-
eyen kimseler de bulunuyordu. Nite-
kim Ergani mebusu İhsan Hamid (Tig-
rel) Bey, Cumhuriyet gazetesinde Diyar-

bakır, Malatya ve Ergani'nin Şeyh Said
tarafdarları eline düştüğü ve valilerin
esir olduğu hakkındaki gerçeğe uyma-
yan ve gerçekçi değiştiren neşriyat hak-
kında hükümetin ne gibi tedbirler al-
dığını sordu. İçişleri Bakanı Cemil (Uy-
badin) Bey, gereken tezkibin yapıldığını
ve yalan haber yayanlar hakkında kâ-
nunî tahkikatın yapılması yolunda emir
verildiğini bildirdi. Bu yalan haberin
nasıl olup da gazetede nesredildiği dü-
şünmeye değer bir husustur. Bu haber-
le, hâdisenin geliştiğini duyurarak, ge-
niş halk yığınlarını evhama ve paniğe
sevk ederek, baskı kânunlarına zemin
hazırlamak istendiği düşünülebilir.

Bu arada, Şeyh Said taraftarlarını
nâhiyesine sokmayan Varto kazasında-
ki Ceyran Aşireti Relisi Kasım ve kardeşi
İsmail Hakkı'dan Muş mebusu İlyas Sa-
mi Bey'e gelen ve Mecliste okunan telg-
rafta şöyle deniyordu: "Genç'in Oğuz
bucagından ilçe sınırlarımıza geçen iş-
yancıardan yüz elli kadar iki gece önce
bölgemize girmişlerse de, abluka tedbi-
rimiz ve tehdidimiz üzerine çekilmek zo-
runda kalmışlardır. Böyle hareketlerin
etrâfımızda tesirli olmayacağı bildirilir."
(Zabıt Ceridesi, 1.3.1925)

Doğudaki hadise vatanın her yerinde
duyulmuş ve her yerden bölücülüğü
lânetleyen, birlik ve hükümete bağlılığı
duyuran telgraflar gelmeye devam edi-
yordu. Meclis de yekvücut halinde me-
selenin üzerine gidiyor, hiçbir taraftan
hadise meydana getirenlere arka çıkan
bir ses duyulmuyordu. Terakkîperver
mebusları, ateşin söndürülmesi için
hükümete destek vermekten geri dur-
muyorlardı.

CHF'NİN MAKSADI BAŞKAYDI

BELKİ de bu tedbirlerle hâdisenin önüne geçilebilecekti. Fakat CİİF'liler bu şekliyle hedeflerine ulaşamayacaklardı. Nitekim Heybeliada'da bulunan İsmet Paşa. 20 Şubat 1925'de Ankara'ya geldi. Partide, daha sert ve köklü tedbirler almak fikri ağırlık kazanıyordu. Halk Fırkasının, bu hengâmede yeni parti için neler düşündüğünü, Mahmut Goloğlu şöyle anlatıyor:

"Başbakan Fethi Bey hükümeti, Mec-listen aldığı güven ve yetkiyle gerekli tedbirleri henüz uygulamaya başlamış, muhalefet partisinin bile çalışmalarını durdurmasını istemişti. Terakkiperverliler de; çalışmalarını tamamen durdurmaları halinde vatanın yararına olmayan davranışların sorumluluğunu kabul etmiş gibi olacaklarını ve fakat dinin politükaya alet edilmemesi hakkında kuruluşlarına emir verdiklerini, böyle bir davranışın memlekete de, partiye de ihânet olduğunun anladığını, yine de yanlış yolda yürüyenler olursa bu gibiler hakkında hükümetin kovuşturma yapmasının hakkı ve görevi olduğunu bildirmiştiler. (A.E.Yalman, Gördüklerim: 3/161) Bu arada mülis kuvvetler de askeri birliklerin yanında yer almaya başlamışlardı" (Devrimler ve Tepkileri, s.109)

KAPATMA TEKLİFİ REDDEDİLİYOR

SU ifadeleri okuyunca, Halk Fırkası mensuplarının "fırsatçı" tavırlarına hayret etmemek elde değildir. Oysa partiyi kapatma teklifini bizzat yaşayan Ali Fuad Paşa, meseleyi daha teferruatlı bir şekilde anlatarak, Halk Fırkasının inhisarcı tavrını gözler önüne sermektedir. Ali Fuad Paşa'nın anlattığına göre, Fethi Bey, Hâriciye Vekili Şükrü Kaya'yı göndererek, Karabekir ve Ali Fuad Paşalarla Rauf Bey'i makamına davet etmiş. Ali Fuad Paşa, o sırada teftiş için İstanbul'da bulunmak mecburiyetinde olduğu için yerine Dr.Adnan Bey'in gitmesi karar-

laştırılmış. Böylece üç kişilik Terakkiperver Heyetini 25 Şubat 1925 tarihinde makamında kabul eden Fethi Bey, şöyle demiş:

"Size fırkanızı, kendi kendinize, dağıtmanıza tebliğe beni memur ettiler. [Burada kimin memur ettiği yazılmıyorsa da, Mete Tunçay, 'Belli ki, Reiscum-hurdan aldığı talimat uyarınca' ifadesini kullanmaktadır ki, Başvekili ondan başka memur edecek kimse yoktur] Dağıtmazsanız istikbâl çok karanlık görüyorum, kan dökülecektir."

Fethi Bey'in bu şekilde tehditvârı konuşmasına parti başkanı Kâzım Karabekir Paşa şu karşılığı vermiş:

"Kanun dairesinde fırka teşkil etmek elimizdedir. Fakat bunu dağıtmak elimizde olmayan bir şeydir. Hükümetiniz, her nevi kuvvetiniz, türlü vasıtalarınız vardır. Fırkanızı behemahâl dağıtmak arzu ediyorsanız, onu yapmak elinizdedir."

Fethi Bey, son söz olarak, bu şekilde konuştuğundan çok müteessir olduğunu, kendisinin her türlü örfi muâamele-nin aleyhinde olduğunu ve ekalliyette kalacağından korktuğunu söylemiş ve ayrılmışlar. (A.Fuad Cebesoy, Siyasi Hatıralar, c.2, s.143)

Amerikalı Araştırmacı Weiker, "Fethi'nin bu olaylara tanık olmamış bir yakını" (oğlu Osman Okyar olabilir!) ile yaptığı bir mülakattan öğrendiğine göre, TPCF'liler Fethi Bey'e seçmenlerini yüzüstü bırakamayacaklarını söyleyince, onun olanca dürüstlüğüyle, "Ben de olsam sizin yerinizde cumhurbaşkanının isteğini reddederdim" dediğini aktarıyor. (M.Tunçay, Tek Parti Yönetiminin Kurulması, s.147)

Fethi Bey'in korktuğu başına gelecek ve şiddet taraflarına karşı azınlıkta kalacaktır.

ASIL TEHLİKE NEYMİŞ?

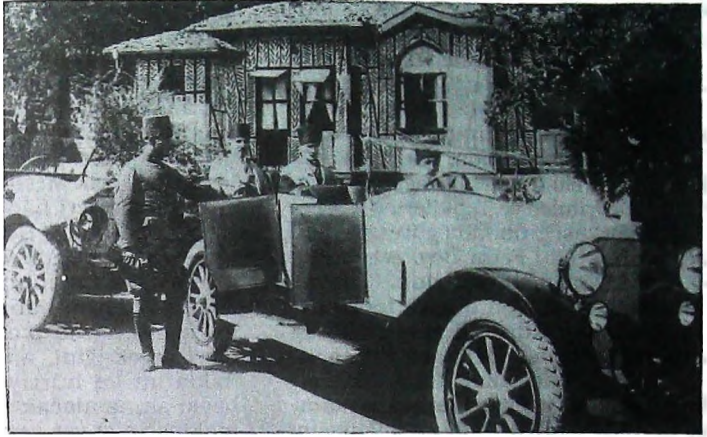
BU hadiselerle göre, ülkede tarafsız olması gereken bir cumhurbaşkanının, bir fırka hesabına diğerini ezmeye çalıştığı anlaşılmaktadır. Demek M.Ke-

mal, ülkenin mutlak hakimi olmak için herşeyi göze almıştır. Nitekim Metin Toker'in şu tesbitleri ne kadar yerindedir:

"Ankara'da Mec-lisin, hem de muhalefetin desteğiyle Fethi Bey Hükümetinin tedbirlerini kanunlaştırması havayı yatıştırmadı. CHF'nin radikal-leri bu kadarla yetinecek insanlar değillerdi. Bu ortamda ancak mezar sessizliği hakim olacaktı. Hiç kimse yapılanları tartışmayacaktı. Yapılanlar sadece övülebilecekti. 1925 Türkiye'sinde Gazi'nin, İsmet Paşa'nın ve onların etrafında yer almış 'silâhendaz mebuslar'ın memlekete müsaade etmeye niyetli bulundukları hürriyet bundan ibaretti." (Şeyh Sait ve İsyanı, s.49)

Metin Toker'in bu tesbitini değerlendiren M.Tunçay, şöyle diyor:

"Fethi Bey'in yerine yeniden başvekil olan İsmet Paşa, daha o zamanlar, damadının 40 yıl sonraki yorumunu doğrulayacak, ama kendilerini haklı gösteren sözler söylemiştir. 2 Mart 1927'de iki yıllık bir uygulamadan sonra İstiklal Mahkemelerinin kaldırılması sırasında, TBMM'nde yaptığı bir konuşmaya göre, '...iki sene evvel karşısında bulduğumuz hâdisatın en mühimi Şeyh Sait İsyanı ile tebarüz eden hareket-i fiiliye değildi. Asıl tehlike: Memleketin umumi hayatında hasıl olan teşevvüş ve tezebzüb idi.' Söz konusu kargaşayı, 'küçükük ihtirâsatı [tutkuları] işletmeye alışmış müredderî [soysuzlaşmış] münevverler' yaratıyorlardı. (Aydın Tarihi-c.36)" (Tek Parti Yönetiminin Kurulması, s.138)

Atatürk, TCF'lilere partiyi kapatmalarını emrini bildirdi!

CHF'iller, Şeyh Said Hâdisesini arzıladıkları diktatörlüğe gidiş için iyi bir fırsat olarak görüyorlardı. Ancak onları istediği sert baskı hareketlerini, "devrim rejiminin dikta sıkısına aklı yatmayacak kadar liberal olan" Fethi Bey tasvip etmiyordu. Nihâyet 2 Mart 1925'de 12 saat süren bir fırka toplantısı yapılmış. Fethi Bey, sertlik isteyen önerenin 60'a karşı 94 oyla kabul edilmesi neticesi, azınlıkta kalarak istifaya zorlanmıştır. Grupta Fethi Bey'in sıkı yönetim rejiminde bazı hafifletmelerde bulunmak istemesine karşılık, kendi kabinesinden Adliye Vekili Mahmud Esad, Bahriye Vekili İhsan, Ticaret Vekili Ali Cenani ve Dahiliye Vekili Cemil Beyler sertlik taraftarı çıkmışlardır. (Behcet Cemal, Şeyh Sait İsyanı, s.113) Yine Mete Tunçay'ın aktardığı bilgiye göre, bu toplantıda M.Kemal Paşa, on saatte fazla süren bir konuşma yapmış ve "Milletin elinden tutmağa lüzum vardır. İnkılâbı başlatan tamamlamlayacaktır" demiştir. (Metin Toker, Şeyh Sait ve İsyanı, s.66) M.Goloğlu'na göre, Halk

Fırkasının radikalleri hükümet ile muhalefete birden hücum etmişler, zaman zaman Fethi Bey muhalefeti savunmak zorunda kalmıştı. Bu da İfalk Partisinin şiddet kanadı için, yeteri kadar partiye bağlı olmamak şeklinde yorumlandı. Fethi Bey bu toplantıda, "Gereksiz şiddetlerle ben elimi kana boyayamam" demişti. (Devrimler ve Tepkileri. s.110)

Halk Fırkası grubunda güvenoyu almayan Başvekil Fethi Bey, ertesi gün Mecliste, "Bağlı bulunduğum Cumhuriyet Halk Partisinin dünkü toplantısında Bakanlar Kurulunun iç politikası hakkında cereyan eden tartışma sonucunda, Hükümet azınlıkta kalmış olduğundan istifamızı Cumhurbaşkanına verdim, kabul etti" diyerek istifasını bildirip kürsüden indi. Muhalif mebuslar şaşkınlık içinde idiler. Rauf Bey, "Bu Hükümet 3-4 gün içinde Genç ayaşlanması için açıklama bulunmuş, Meclisten onay almıştı. Şimdi ise aynı olay nedeniyle istifa etmesi dikkat çekicidir. Durum açıklansın" dediye de, Fethi Bey başkaca açıklama yapmadı. Birkaç gün sonra da, Paris Büyükelçiliğini alıp, mebusluktan da ayrıldı. Yurtdışına gitti. (Z. C:3.3.1925'den Mahmud Goloğlu, a.g.e.. s.110)

HÜKÜMET BUHRANI NİÇİN ÇIKTI?

AYNI gün yeni hükümete dair Cumhurbaşkanlığı tezkere-si okundu. Başvekil İsmet Paşa, kısa bir takdim ve program konuşması yaparak, "İç politikada herşeyden evvel son hadiselerin hızla ve şiddetle bastırılıp söndürülmesi ve iç memleketin maddi ve manevî bozgundan korunması, umumi rahat ve huzurun muhafazası ve her halde devletin müfuzunun pekiştirilip kuvvetlendirilmesi için süratli ve tesirli hususi

tedbirler alınmasını gerekli görüyoruz" dedi.

Ali Fuad Paşa, beklenmedik bir anda hükümet buhranı içinde kalınış sebebinin anlaşılamadığını, daha bir kaç gün önce hükümet tarafından istenen selâhiyet ve tahsisatın verilerek itimad gösterildiğini, açık Meclis toplantısında alınacak tedbirleri hadiselerle müsâvi ve mütenâsib bulan Hükümet partisinin, gizli grup toplantısında niçin bunları yetersiz bulduğunun anlaşılamadığını anlattı ve isyan hareketlerinin bastırılıp, hadiseye sebep olanların tedip edilmesi gerektiğini, ancak milletin tabii haklarını ve hürriyetlerini sınırlayıp baskı altına alacak tedbirlere de idare makinesinde yer verilmemesini isteyerek, "Hükümet değişikliği sebebi açıklansın" dedi.

Bu sebebin açık ve basit olduğunu söyleyen İsmet Paşa, "Biz hem hadiseyi süratle bastıracağız, hem de benzeri hadiselerin tekrarlanmasını önleyecek tesirli tedbirler alacağız" dedi. Gizli toplantının bir parti toplantısı olduğunu belirten İsmet Paşa, tutulan yolun lehinde ve aleyhinde bulunanların olacağını, çoğunlukta olan görüşün, tatbik edileceğini söylemiştir. Ali Fuad Paşa, "Düşen hükümet isyan hakkında yeterli tedbir almamış mıydı?" diye sorunca da, İsmet Paşa,

"Fethi Beyle bizi tartışmaya yöneltmeyiniz" dedi ve hadisenin süratle ve şiddetle bastırılmasını isteyenlerin bu değişiklikte çoğunluğu teşkil ettiklerini söyledi. Daha sonra yapılan oylamada, İsmet Paşa hükûmetine 2 çekimser, 23 red ve 154 güvenoyu verildi.

Meclise teşekkür eden İsmet Paşa, hemen o gece görüşülmesini istediği bir kanun teklifi bulunduğunu belirtince, Meclis Başkanı Kâzım (Ozalp) Paşa, sözü edilen teklifin geldiğini ve Adliye En-

TUNALI HILMI BEY— Sen de uslu otur
çoşuyum.

Takrir-i Sükûnun asıl hedefi TCF'yi büyümeden boğmaktır!

cümeninde görüşülmekte olduğunu söyledi. Bu arada celseye on dakika ara verildi. 4 Mart 1925 tarihinin ikinci celsesi açıldığında, Takrir-i Sükûn Kânunu teklifi de encümenenden gelmişti.

Teklifin gerekçesinde Başvekîl İsmet Paşa Meclis Reisine hitaben şöyle diyordu:

BASKI KÂNUNU

“S ON fevkalâde haller ve ha-

diselerin gösterdiği lüzum ve memleket dahilinde emniyet ve âsâyiş huzur ve sükûnu ve sosyal nizamı ihlâl edecek irticâkârâne ve ihtilalkârâne hareketlere ve teşebbüslere ve ifsatlara karşı gereken tedbirleri almakla Türkiye Cumhuriyetinin nüfuz ve kudretini takviye ve inkılâbın esaslarını sağlamlaştırma ve masum halkı zarara uğratmaya ve yarılmaya yeltenenlerin süratle takip ve nakledilmesi maksadıyla İcrâ Vekilleri Heyetinin 4 Mart 1341 tarihli içtimânda karara bağlanan işbu lâyiha'nın kânunlaşması için Meclis-i Âlinin tasvip ve tasdikine sunulmasına müsaade buyurulmasını rica ederim.”

Teklif edilen kânunun üç maddeden meydana gelen metni şu şekildeydi:

Madde 1- İrticâa ve isyana ve memleketin nizam-ı içtimâisini ve huzur ve sükununu ve emniyet ve âsâyişini ihlâl eba [sebepl olan] bilumum teşkilat ve tahrikat ve teşvikat ve teşebbüsat ve neşriyatı, Hükümet, Reisicumhurun tasdikıyla re'sen ve idareten men'e mezdur. İşbu ef'al erbabını [fiilleri işle-

AHMED SUREYYA BEY— Hangi maddeye dayanarak söylüyoruz?

yenî) Hükümet İstiklâl Mahkemesine tevdi edebilir.

Madde 2- İşbu kânun tarih-i neşrinden itibaren iki sene müddetle mer'iyûl icrâdır [tatbik edilecektir].

Madde 3- İşbu kânunun tatbikine İcrâ Vekilleri Heyeti memurdur.

Teklif altındaki imzalar şunlardır:

İcrâ Vekilleri Reisi İsmet, Müdafaa-ı Milliye Vekili Recep, Dahiliye Vekili Cemil, Adliye Vekili Mahmud Esad, Bahriye Vekili İhsan, Maliye Vekili Hasan, Ticaret Vekili Ali Cenani, Nafia Ve-

kili Süleyman Sırrı, Maarif Vekili Hamdullah Suphi, Sıhhiye Vekili Doktor Refik.

Ayrıca Hâriciye Vekili ve Ziraat Vekili de teklif sahipleri arasında olduğu halde, bunların altında imza yerine "Bulunamadı" deniyordu.

Kânun lâyihasına eklenen Adliye Encümeni mazbatasında, teklifin çok yerinde olduğu ve hemen görüşülmesi isteniyordu. Encümenin bu kararına 8 kışiden altısı katılıyor, muhalif olan TCF'li mebuslardan Feridun Fikri, "Kânuna tamâmen muhâlifim" derken, Osman Nuri de, "Muhâlifim" notunu düşmüştü.

Görüldüğü gibi Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasına mensup mebuslar, işin ne derece hak ve hürriyetleri yok edici, Anayasa ve kânunları ihlâl edici bir vaziyet alacağını başından beri fark ediyorlardı. Bunun için, Doğuda meydana gelen hadiseyi, hak ve hürriyetlere zarar vermeden, kânunlar muvâcehesinde önlemek için çırpınıyor, meşrû

tedbirlerin alınması için hükümete destek olmaktan geri durmuyorlardı. Ancak ciddi hiçbir sebep yokken hükümet değişikliğine gidilmesi, Doğuda gerekli tedbir alındığı halde yeni yeni şiddet kanunlarının çıkarılmasına muhalefet ediyorlardı. Adliye Encümenindeki Feridun Fikri (Dersim) ve Osman Nuri (Bursa) Beylerin Takrir-i Sükun Kânununa muhalefetlerinin sebebi de bu idi.

TCF'LİLER MUHÂLEFET EDİYOR

TAKRİR-i Sükun Kânunu görüşülmeye başlandığında, ilk sözü alanlardan olan TCF mebusu Zeki Bey, usul hakkında konuşacağını belirterek şunları söyledi:

"Bu kânunun mâhiyet-i asliyestyle elimizde bulunan Teşkilâtı Esasiye Kânununun mâhiyet-i asliyesi arasında büyük bir tezat vardır. (Bu esas hakkındadır sesleri) Müsaade buyurunuz.

âenaleyh bu madde ile şimdi teklif edilen mevad [maddeler] birbirine zıttır. Bendeniz usûle dair bunu arz ediyorum. İlk evvel Teşkilât-ı Esâsiye Kânununun bu maddesi değildir, ondan sonra bu kânunun müzâkeresine başlayabiliriz."

Zeki Bey'e cevap veren Karesi mebusu Ahmed Süreyya Bey, bu kânunun Hükümet tarafından verildiğini ve Adliye Encümeninde görüşülerek Anayasaya aykırı olmadığının tesbit edildiğini söyledikten sonra, "Anayasaya aykırı olsa ne çıkar" demek istercesine, "Aynı zamanda hükmetin, zamanın gereklerine ihtiyaçlarına dayanan ve ondan dolayı tatbiki gerekli görülen bir kânun teklifinin görüşülmesi mevzubahistir" demiştir. Ahmed Süreyya Bey, Zeki Bey'in bu husustaki görüşlerini, kânunun tamamı üzerindeki görüşmeler yapılırken söylemesini istemiştir.

Reis Kâzım Paşa da, Adliye Encümeninin, teklifi inceleyerek, Anayasaya ay-

Halkçılar kendi Anayasalarını da çığnediler

Çünkü bu bir kere Teşkilât-ı Esâsiye Kânununa, münâfi midir, değil midir?

"İlk evvel bu tahakkuk edecek, bu tahakkuk ettikten sonra bu kânun müzakere edilebilir. Yoksa tahakkuk etmedikten sonra bu kânunu nasıl müzâkere edebiliriz? Bu kânun Teşkilât-ı Esâsiye Kânunu ile taban tabana zıttır. (Hayır sesleri) (Onu heyet-i umumiyesinin müzâkeresi esnâsında söylersiniz sesleri) Şüphesiz yok, heyet-i umumiyesinin müzâkeresinde söyleyeceğim. Fakat arzettiğim tahakkuk etmeden bunu müzâkere edebilir miyiz, edemez miyiz, meselesi vardır. Elimizdeki mevcut Teşkilât-ı Esâsiye Kânununun 26. maddesi pek sarıhtır. İdam hükümlerinin infazı gibi vezâifı bizzat Meclis-i Âli icrâ eder. Bin-

REFİK BEY— Bu kânun namus erbâbı için değildir.

kın bir husus görmediğini söylemiş, Zeki Bey'in, "Dahiliye Encümeni tetkik etmiş midir?" sorusuna ise, "Müzâkeresi sırasında Anayasaya aykırı olan yerlerini izah buyurursunuz" cevabını vermiştir.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasına mensup mebuslar, meseleyi "hukuk ve meşrûiyet" açısından ele alıyorlardı. Onlara göre, mevcut kânunlar Şeyh Said hâdisesini önlemek için yeterliydi. Hükûmetin âsâyiş ve huzuru sağlamak için herhangi bir engelle karşılaşması düşünülemezdi. Bu kânun, başka bir maksatla çıkarılıyordu. Nitekim TCF'li Feridun Fikri Bey, şunları söylüyordu:

"Muhterem arkadaşlar! Teklif edilen lâyiha-i kânuniye Encümen-de mevzubahis olurken, bir noktaya ehemmiyetle işaret etmiştim. O nokta da, bu kânunun tatbıkatta ne sûretle işleyeceği idi. Evvel be evvel bu nok-

tayı tesbit etmek isterim. Devletin Cezâ Kânununda, Usul-ü Muhâkeme Kânununda vesair kavâninde mevcut olan ahkâm tedkik edilerek, memleketin emniyet-i dâhiliye ve hâricîyesinin tehlikeye mâruz kaldığı bir zamanda, hangi çarkların işlemediği ve hangi çarklar işlediğine karşı tedbir alınması lâzım geldiği noktası tesbit ve tedkik edilmeden bu kânun buraya alelimiya [üstün kâ-

rû] bir vaziyetle getirilmiştir. (Alelimiya değil sesleri) (soldan gürültüler)."

ANAYASAYA AYKIRI

TOKAT mebusu Mustafa Bey'in "O senin kanaatin" demesi üzerine Feridun Fikri Bey, şu şekilde devam etti:

"Efendiler! Kavânin-i muhtelifinin

[çeşitli kânunların] tedkik, ta'mik ve te-tebbuu [İncelenip araştırılması] lâ-zımdı. Çünkü bu kânunun ihtivâ ettiği hüküm, cidden vahim bir mâhiyetü hâizdir.

"Arkadaşları Teşkilât-ı Esâsiye Kânunumuzun hu-

kuk-u amme [kamu hukuku] faslının [bölümünün] yetmişinci mäsûniyeti şahsiye [kişinin korunması.] maddesinden şu fıkrayı okuyorum:

"Madde 70-Şahsi mäsûniyet, vıcdan, tefekkür, kelâm, neşir, seyahat, akıt, sayıamel, temellük ve tasarruf, içtümâ, cemiyet, şirket hak ve hürriyetleri Türklerin tabii hukukundandır. (Hiç şüpheli sesleri).

Halkçı mebusların gözünü kan bürümüşü

Tek parti diktatörlerinin Anayasa umurunda değildi!

"Muhterem Arkadaşlar! Heyet-ı Cellenize teklif edilen lâyiha-ı kânûniye ile bu hukuk, doğrudan doğruya hükûmetin hakk-ı takdîrine, hükûmetin yed-i idâresine, hükûmetin takdir ve murakabesine [kontrolüne] tamâmiyle ve onun idâresine tevdi ediliyor. (Âsiler için sesleri).

"Müsaade buyurunuz efendiler. Filhakika irticâ, isyan bunlar menfur şeylerdir. Memlekette bunların, kavânin dâiresinde, esâsât-ı ilâhiye dâiresinde ve kavânin-i mevcude [mevcut kânunlar] usulü üzere imhâ edilmesi lâzım gelir.

HERŞEY HÜKÜMETİN ELİNE VERİLİYOR

"ANCAK efendiler! Bu kânun ifade-i umumiyesi, tamâmiyle hukuk-u esâsiyeyi hükûmetin yed-i murâkesine [kontrol eline] bırakmak gibi bir vaziyete de müntehi olabilir.

"Çünkü hükûmet, bu hususâtı, bütün faaliyet-i memleketi, bütün hürriyetlere taalluk eden faaliyetleri, her nevi siyâsi faaliyetleri lâalettâyin siyâsi fırkaların faaliyetlerini, matbuatın neşriyatını (soldan gürültüler) müsaade buyurunuz, vatandaşın hürriyet-i içtimâiyelerini ve bütün hususâtı bu kânunun taht-ı murâkesine [kontrol altına] -eğer bu sûretle kabul edilecek olursa- idhal edebilir."

Feridun Fikri Bey, endişelerinde yerden göğe kadar haklı idi. Çünkü Terakkiperverciler bu kânunun hukukları pâyimal edeceğine, zulûmden başka bir işe yaramayacağına inanıyorlardı. Zîrâ lâstikli bir ifâdeyle çok umûmî bir kânun teklif edilmişti. Ama Halk Fırkası mensupları bütün itirazlara rağmen bu kânunu çıkartmak arzusundaydılar. Nitekim Konya mebusu Refik Bey "Bu

kânun namus erbâbı için değildir. Çünkü siyâset hayatında takdir hakkını kullanmak, kendilerine en ziyâde itmad olunan hükûmetlere bile verilmiştir" diyerek, güya hükûmetlerin siyâsi partileri kapatma haklarının olmadığını söylemek istemişti. Onun dediği doğrudu, ama tatbikatlar onu haksız çıkaracaktı.

Feridun Fikri Bey, Refik Bey'e cevâben şunu söyledi: "Medenî, müasır, müteceddid bir heyet-i içtimâiyede vazifelerin ayrılması esası vardır. Hükûmetin hakları belirlidir. Hükûmet istediği zamanda, kapalı bir takım tâbirlerle herhangi bir mefhumu, irticâ sokamaz mı? Herhangi bir mefhumu. Isyan mâ-

KÂZIM KARABEKİR— İstiklâl Mahkemelerini kurmak gerektiler.

nâsına sokamaz mı?" (Soldan hayır edemez sesleri).

HEP İRTİCÂ PALAVRASI

SOLDAN gelen bu sesler düpe düz yalancılıktan başka bir şey değildi. Çünkü kânun çıktıktan sonra öyle haller olacaktı ki, M.Kemal'in bir emrini yerine getiren bir mebus bile, "Niye böyle yaptın, suçlusun" diye idam edilecekti. Feridun Fikri'nin, herhangi bir davranışın irticâ olarak anlaşılabileceğini söylemesi de dikkat çekicidir. Gerçekten de zamanla o hâle gelmiştir ki, artık namaz kılmayı, oruç tutmayı, dinî eser okumayı "irticâ" diye damgalayan kişi ve teşekküller ortaya çıkmıştır.

Halk Fırkası mebusları, Feridun Fikri'nin bu endişesini anlamazlıktan geliyorlar, üstelik Zonguldak mebusu Tunalı Hilmi Bey, "Hükûmete târız etme" diye çıkışıyor, Reis'in ikâzına rağmen, Feridun Fikri Bey'in sözünü geri almasını istiyordu. Feridun Fikri Bey, buna karşılık şu şekilde cevap verdi:

"Muhterem arkadaşlar! Heyet-i Celilenze sorarım. Memleketin nizam-ı içtimâîsî [sosyal düzeni] mefhumundan daha müphem [kapalı] daha seyyal [akıcı] daha hududu tahdît edilmemiş ne vardır? (Anlatacağız sesleri).

"Tarih-i siyâsî meydandadır. Hepimizin zihninde yaşamaktadır. Hükûmet-i müstebîde [baskıcı hükûmet], nizam-ı içtimâî arkasından, dâima kendi emellerini saha-ı icraatta lleriye sürmüşlerdir. Mûsaade buyurunuz muhterem arkadaşlar! Cumhûriyetimizde böyle bir maddeye yer olmamalıdır. Çünkü nizam-ı içtimâî tâbîrî, seyyaldır [akıcıdır], içinden çıkılmaz. Efendiler! Cumhûriyet-i idârede bütün vatandaşların mef-tur olması [övnmesi] lâzım gelen bütün ulvî kabiliyetler, bütün hareketler, bütün faaliyetler, bu kânunun dâiresi dâhilüne ithal edilecek olursa, o zaman memlekette Teşkilât-ı Esâsiye Kânununun hukuk-u amme faslından vatandaşlara temin edilen faaliyet, hürriyet nerede kalır?"

HUZUR VE SÜKUN YUTTURMACASI

FERİDUN Fikri, böyle şekil ve sınırı belirsiz bir kânunla hükûmetin siyâsî muhâliflerini sindireceğini söylemek istiyordu. Sol taraftakilerin tepkileri arasında konuşmasına şöyle devam etti:

"Cumhuriyet ve hâkimiyet-i millîye idâresinden maksat, bütün evlâd-ı vatanın emniyet ve huzurudur. Hükûmetin bu gibi hususatdan emin olmaması demektir. (Sağ taraftan alkışlar) (Soldan ayak paturları). Mûsaade buyurunuz. Heyet-i celileniz mâbed-i hürriyettir. Heyet-i celileniz bu mübârek vatanın sinesinde hâkimiyet-i millîye kâidesini yaşatan en büyük mâbed-i muallâdır. Burakınız böyle bir kânun huzurunda mâruzatımı kemâl-i serbestî ile ifâde edeyim. Ricâ ederim, heyet-i cille-nizin nesafet ve adâlet hissine mürâcaat ederim. Dünyada huzur ve sükun tâbîrî kadar hududu geniş bir tâbîr yoktur. Nereden başlayıp nerede bittiği mâlûm olmayan başka bir mefhum var mıdır? Huzur ve sükun efendiler, buna ne girmez? Açın bütün dünyadaki hükûmet tarihini, açın tarih-i siyâsîyi, dünyada bütün hükûmet-i keyfiye [keyfi hükûmetler] olanca icrâatını, olanca yalnız harekâtını huzur ve sükun kapısından, kâidesinden içeriye sokmuşlardır."

Feridun Fikri Bey'in sözünü kesen Tunalı Hilmi, "Sen de uslu otur çocuğum" diye lâf atmıştı. Şu atılan lâfa bile tıpkı "huzur ve sükun" kelimesindeki elastiklik vardı. Kime göre "uslu" olunacaktı? Zîrâ Halkçılara göre uslu durmak demek, onların keyfi icraatlarına, baskılarına, zulûmlerine, sülûsmâllerine ses çıkarmamak demekti. Feridun Fikri Bey, atılan lâflara aldırış etmeyecek, konuşmasına devam etti:

FİKİRİ BİLE YASAKLAR

"BİNÂENALEYH bu kânunun bu ibâreleri. Teşkilât-ı Esâsiye Kânununun hukuk-u amme faslından vatandaşlara bahşo-

TCF'yi ezmek için lâstikli bir kânun

lunan hukuk-u âliyesini, azamî surette takyid eder [sınırlar] mâhiyetinde görmekteyim ve cumhûriyetin, millî hâkimiyetin ruhuna tamâmen muhâlif görüyorum. (Sağdan alkışlar)."

Halk Fırkası mebusları lâf atmadan duramıyorlardı. Çünkü onlar bu kânunu böylece kabul etmeyi kafasına koymuşlardı. Kim ne derse desin istediklerini yapacaklardı. Onlar 12 saatlik gizli fırka toplantısını boşuna mı yapmışlardı? O toplantıda herşey plânlanmış. kânun, bilerek lâstikli ve umumî üfâdelerle doldurulmuş, bunun nasıl tatbik edileceği konuşulmuştu. Bunun için yapılacak olan Terakkiperver Fırka mebuslarını konuşturmamak, rahat bırakmamak, lâf atıp durmaktır. Nitekim Ahmed Süreyya Bey, "Çok yanlış. Hangi kânun maddesine dayanarak söylüyorsunuz?" diye bağırды. Feridun Fikri Bey, Halkçıların niyetini çok güzel anlamıştı. Hiç iş-tifini bozmadan konuşmaya devam etti:

"Emniyet kelimesi de var. Dünyada emniyet kelimisini, bir hükümetin, bir icrâ makinesinin eline tevdi ederek bunun arkasından faaliyet-i beşeriyeyi, teşkilât, tahrikat, teşvikat, teşebbüsât ve neşriyat diye tahdit etmek doğru değildir.

"Efendiler! İnsanların zihninden geçen fikri bile bunun şumûlüne ithal etmeye imkân vardır ve efendiler! Dünya siyâsî tarihinin bütün safahatında yer yer bu hakikat tecelli etmiştir. Bu zemine girmeden vatanın muhtaç olduğu huzuru, vatanın muhtaç olduğu sükûnu, vatanın muhtaç olduğu emniyeti temin etmeye imkân vardır ve imkân olduğunu geçen gün buradan milletin mukadderatını mesuliyetine tevdi ettiğimiz insanlar, huzur-u millette söylemişlerdir. (Sağdan alkışlar). Bu hakikat âyan iken bu yanlış yola gitmek, sizi temin ederim ki, vicdanının en elemli ukdelerinden birini teşkil etmektedir. (Allah Allah sesleri). Yalnız yegâne tesellim; Encümende bu hususta muhâlif

kalmak gibi bir saâdet-i azimeyi bana bahşetmesidir."

Gerçekten de bu kânunun tatbik edilişi esnâsında meydana gelen zulûmler, Feridun Fikri'ye muhâlif kaldığı için şükrettirecek seviyededir. Adliye Encümeninde bulunan Feridun Fikri, daha önce de kaydettiğimiz gibi, altı üyenin kabulüne karşılık, "Kânuna tamamen muhâlifim" demisti. Böylece meydana gelen zulûmlerin mesûliyetinden kurtulmuştu.

Terakkiperver Cumhûriyet Fırkası mebusu Feridun Fikri Bey'in Takrir-i Sûkûn Kânunu aleyhinde haklı ve mâkul gerekçelerle konuşması, CHF'lilerin canını sıkırmıştı. Bunun için lâf atıp duruyorlardı. Nitekim Talât Bey, "Dersim mebusu olduğunuzu unutmayın" demek suretiyle hâdisenin Doğuda çıktığını, kendisinin de Doğu mebusu olduğunu hatırlatarak, Feridun Fikri Bey'in konuşmalarında başka mak-satlar aramak istedi. O ise şöyle cevap verdi:

"Muhterem arkadaşlar! İsyanın tenkilinde vatanın büyük bir kısmını, hudut ile maksur edilebilen bir kısmını, kana boyayan, ızıraba gark eden isyânı bir an evvel ve bilâ merhamet [acumasız] tenküde hepimiz müttefikiz ve en ziyade nazar-ı dikkatimizi, nazar-ı ehemmiyetimizi o noktaya tevcih etmek lazım gelirken; nazar-ı dikkatimizi bu mesele-i vataniyeden ayrı, başka bir sahaya tevcih etmek... (İftirâ ediyorsun sesleri) tevcih etmek ve bu yol üzerinde yürümek kadar yanlış bir şey tasavvur olunamaz."

Görüldüğü gibi Feridun Fikri Bey'in konuşmasında açık bir şekilde, "Hâdiseyi bahâne edip partimizi kapatacaksınız" cümlesi yoktu. Ama Halkçılar günlerce onun plânını yaptıkları için azıcık imâ edilince hemen meseleyi anlıyorlar, "İftirâ ediyorsun" diye çıkışıyorlardı. O ise düşüncelerini açıklamaktan çekinmiyordu:

AVNİ DOĞAN BEY— Bir gazete, "HF"de câmillerin yikturacağı görüşüldü" dedi.

"Efendiler! Bendeniz kanaat-i viedâniyemî arz ediyorum. Heyet-i Celile mütehammildir. Mâruzatımı serbest bir sûrette ifâde etmeliğime müsaade buyurmanızı tekrar istiham ederim. Arkadaşlar! Geçen gün Fethi Bey buraya gelmişti. Fethi Bey Nasturi Harekâtından son Şark isyanının mâhiyet-i menzuresinin nasıl bir muhassala-i ihtiras olduğunu, ecânib [yabancı] tehrikatının [kışkırtmalarının] neticesi olarak memleketin dâhilinde cereyan eden bir faaliyet-i dâhiliye olduğunu, siyaset-i dâhiliye faaliyetünden hâric, sırf menfur bir hareket olduğunu teşrih buyurdıkları zaman, Heyet-i Celile müttelikân itimad etmişti. İtimad mevcut iken şimdi Heyet-i Celileniz böyle adetâ şüphe kânunu mâhiyetini tazanunı edecek bir suret, bir hareket ve nevama [işimlere] idare-i örfiye [sıkıyönetim] bile hafız bı-raktıracak bir surette bir harekette bulunmak, Teşkilat-ı Esâsiye, Cumhûriyet ve Hâkimiyet-i Milliye ruhuna münâfıdır. Bendeniz bu kânunun heyet-i umûmiyesinin reddini teklif ediyorum."

KÂNUNSUZLUĞA, "CUMHURİYET" KILIFI

FERİDUN Fikri Bey, kürsüden inerken Konya mebusu Refik Bey, "O cumhûriyetin muhâfazası için teklif olunuyor" diyerek, istibdat hareketlerine ve cumhuriyete aykırı davranışlara "cumhuriyet" kılıfı giydirmek istiyordu. Zaman Feridun Fikri'yi haklı çıkaracak, Takrir-i Sûkûn, sıkıyönetimi muvafak aratacak.

Bu arada kânun aleyhinde konuşmak isteyen Terakkiperver Cumhûriyet Fırkası Umumi Reisi Kazım Karabekir Paşa, kürsüye çıktı. Hadiseyi önlemek için Hükûmetin kânunî icraatlarına ta-raftar olduklarını daha önce söylediğini ve şimdi de tekrar ettiğini belirten Kazım Karabekir Paşa, itiraz ettiği hususları sıralamaya başladı:

Zulüm ve istibdâta cumhuriyet kılıfı

"Fakat bu muayyen hadise karışısında milletin hukuk-u tabiiyesini tazyike [baskıya] matuf olarak icraata kaatiyyen taraftar değiliz. Huzurâlinize getirilen kânun gayr-ı vâzih [açık değil] ve elâstiktir. Eğer bu kabul edilirse, buna istinâden Teşkilât-ı Esâsiyemizin ruhundan doğan siyasi taazzuvlar [organlar] ve bunların faaliyetini tahdide veyahut matbuatı tazyike teşebbüs edilirse, halk hâkimiyeti tenkis edilecek demektir. Çünkü artık milletvekillerinin sadaları dâhi bu kubbe altından hârice çıkamayacaktır. Bu kânunu kabul etmek. Cumhuriyet tarihi için bir şeref değildir.

"İstiklâl mahkemelerine gelince, İstiklâl Mahkemeleri isminin medlûlü veçhile [adından da anlaşılacağı gibi] İstiklâl harplerimiz esnâsında yapılmış ve yapımı lâzım gelen bir mahkeme idi. Binâenaleyh bunların tarihe karıştırılması da Meclis-i Âliniz için tarhî bir şerefür. İsmet Paşa Hazretleri eğer İstiklâl Mahkemelerini islahat âleti zannediyorlarsa pek ziyâde yanılıyorlar."

**"MÜHİM OLAN VATAN,
KÂNUN NEYMİŞ!"**

KÂZİM Karabekir Paşa, bu kânunun parti kapatmaya gerekçe edileceğini çok güzel anlamıştı. Bunun için endişelerini dile getirdi. Ondandı sonra söz alan Konya mebusu Refik Bey, Feridun Fikri Bey ile Kazım Karabekir Paşa'nın boşuna telaş etmemelerini istedi. Demagoji yaparak bu kânunun Anayasa ve millî hâkimiyet koruyacağını il-

n sürdü. Şimdiye kadar Mecliste bu gibi hadiselerin müzakere edildiğini, hiç bir kimsenin aklına "Mevcut kanuna göre teğbir alırsak hürriyetten sınırlanmış olacağız, kânunları çiğnemiş olacağız" gibi bir düşüncenin gelmediğini ileri süren Refik Bey tamamen yalan söylüyordu. Zira Mecliste ister Yunan savaşı, isterse dahili isyanlar görülsün, Meclis daima hukuku, kânunu ve milletin tabii haklarını nazara almıştır. Zabıtar, o zaman da hukuku hiçe sayanlara karşı İkinci Grubun hak ve hürriyetleri savunan konuşmalarıyla doludur. Refik Bey, bir de açıkça ne mânâya geldiği belli olmayan, "Vatan meselesi mevzubahis olduğu zaman, herşeyin fevkinde elbette millet hakim olacaktır" diye lâstüklî bir cümle kullanarak, güya "Mühim olan vatandır. Anayasa, kânun ve hürriyetler ehemmiyetsizdir" demek istiyordu. Daha sonra kürsüye çıkan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası İkinci Başkanı Rauf Bey, şöyle konuştu:

"CUMHURİYET BU HÂDİSEYLE YIKILMAZ"

"E FENDİLERİ
Genç hâdi-

se-i isyâniyesinin fiilen zâhir olduğu günlerde istifâ eden hükümetin, mâhiyet-i isyânî, müessir olduğu mantıkayı ve şâmil olabileceği menâtıkı [mantıkaları] ve bunun esbab ve illetini gösterek, huzur-u Mecliste vaki olan beyanatından zannediyorum bu isyanın, bu isyan mahiyetinin —müşterek kanaat olarak— hakikatte bir takım kimselerin, mekruh, merdut, hattâ hattâ leimâne [alçakça] denebilecek bir kasıt ile menâfîlerini [menfaatlerini] istihsal için bir takım gafilleri peşlerine takmak suretiyle ortaya atıldıkları anlaşılmıştır. Aziz arkadaşlar! Hepimizin müştereken cereyanı takip ve hamdolsun intaç ettiği

KILIÇ ALİ BEY— Şüphe meselesi nâmus-suzca bir iftirâdır. G.Antep.

hâkimiyet-i millîye ve cumhuriyet idâremizin, Genç vilayetinde zuhur eden ve milleti âmâlî fâsidelerine [bozguncu e-mellerine] sünüklemek isteyen bir takım mütegalibeler [zorbalar] tarafından ikâolunan [meydana getirilen] hâdise-i isyan dolayısıyla yıkılacağına ihtimal vermek, za'îf kalbden [kalb zayıflığından] başka bir şey değildir. (Sağdan bravo sesleri) Efendiler! Türkiye halkı içerisinde şuuru bulunan, namusu olan, kalbinde vatan muhabbeti olan hiçbir ferd bu melânete karşı göz yumamaz ve bir sâniye bile tahammül edemez. Bunun için efendiler! Genç isyanıyla cumhuriyetimizin tehlikede olduğunu bendeniz kabulde mazurum [kabul edemiyorum]. Arkadaşlar! Kânunun heyet-i umûmiyesinden bahsedilirken, rûfekadan [arkadaşlardan] bazıları, Teşkilât-ı Esâsiye Kânununun bir maddesinden bahsederek, hukuk-u tabiiyenin tahdidinden endişe ettüklerini söylediler. Teşkilât-ı Esâsiye Kânununun müzâkare ve tedvin eden bu heyet-i muhtereme hiç şüphesiz bu noktada kendileri de mütehassıslar ve böyle bir ihtümâle karşı tatbik endişesi ile de mütehassıslar.

"ANAYASANIN İHLÂLİNE MÜSÂMAHALI OLAMAYIZ"

"E FENDİLERİ
Genç isyanı

hâdis oldu diye, biz Cum-

huriyet ve hâkimiyet-i millîyenin ve idare-i millîyenin temeli olan kânun-u Esâsinin ihlâl olunacağı kadar müsamahakâr olamayız. Kânun-u Esâsî milletin hâkimiyetini, inkılâbın esâsını, temamiyet-i mülkiyemizi müemmen olan [teminat altına alan] bir kânundur. Bunun hiç bir noktasında müsamahada bulunamayız. Onun için bu hususta ne kadar dikkatli ve etraflı düşünürsek,

mahzur yoktur, fayda vardır. Kalplere gelen endişelerin hiç bir zaman şahsi olmadığına tamamiyle itimad buyurmanızı rica ederim. (Tablî sesleri) Endişemiz vatani ve millidir. İstiklâl muhârebâtı (savaşları) zamanında çetin hâdisat karşısında Millet Meclisi şu veya bu kânunu ihmal etmiş değildir. Millet Meclisi Teşkilât-ı Esâsiyeye muhâlif bir hareket bulunmuş değildir. Millet Meclisi hâdisat karşısında sükûnetini muhâfaza ederek, itidâlini muhâfaza ederek, lazım gelen tedbir (tedbirleri) ittihâz etmiş ve etrafı ile düşünmüş ve tatbik etmiş olmak itibariyle muvaffak olmuştur.

"Muhterem arkadaşlar! Tekrar ediyorum, bu kânun Başvekil Paşa Hazretle-

“Anayasadan ferâgat edemeyiz”

rinin buyurdukları gibi ittibastan [karıştırmadan] beri değildir. İttibas götürür bir ifadeyle yazılmış maddesi vardır. Bu mesele üzerinde tedkikatta bulunalım, mahzurları varsa ref edelim [kaldıralım] ve daha lazım olan fıkralar varsa ilâve edelim. Fakat efkâr-ı milleti endişenak [endişeli] edecek ve huzur ve sükun tesis edelim derken ve sükûnu ihlâl edecek şekilde bir madde tedvin etmeyelim.”

“TÜRK-KÜRT KARDEŞTİR”

DAHA sonra konuşan Sivas mebusu Halis Turgut, çok mühim noktalara temas etti:

"Efendiler! Türkiye Cumhuriyeti hududu dahilinde mâlûm-u âliniz unsur olarak Türk ve Kürt kardeşliği yaşıyor. Teşkilât-ı Esâsiye Kânunumuzda, bu cumhuriyetin hududu dahilinde bulunan aksam hepsi Türktür. Bu Türk olan Türkiye'nin bir cüz'ünde bir vak'a hâdis oluyor. Bu vak'a eksertyete şâmil olmayan bir kısım zavallıların—açık ve sarth

söyleyelim efendiler—Kürtlük peşinde koşmasından ibârettir. Bu vak'a bu zavallıların o havalide böyle leimâne bir maksatla takip ettikleri hâdisedir. Ulu Türk milletine açık, sarth olarak ifade etmek lazımdır. Türk milleti bu vekâyî çok görmüş ve geçirmiştir. Bunlar hiçbir zaman Türk milletinin kanı ile, canı ile, mevcudiyetiyle istihşal ettiği cumhuriyete ve hâkimiyet-i milliyeye icrâyî tesir edemez efendiler. Cumhuriyet, çok kavi ve çok esaslı bir kaledir. Onu böyle dört yoluk, hiçbir zaman, hiç bir vakit sarsamaz, tehdid edemez. Millet, onların başına vurur, bin parça eder."

Halis Turgut, cumhûriyetin kuruluşundan günümüze kadar gelen bir oyunu gözler önüne sermektedir. O günden

●**Halis Turgut: Türkiye'de, Türk ve Kürt kardeşliği yaşıyor. Doğu'daki hâdiseler, bir kısım zavallıların, Kürtlük peşinde koşmalarından ibârettir.**

beri çok küçük ve basit hâdiseler, sanki devleti yıkacak gibi büyütülmekte, onlara tedbir almak bahanesiyle de muhâfifler ve dindarlar sindirilmektedir. Halis Turgut Bey, bu oyunu o zamandan sezdiği için muhâlefetini şöyle sürdürdü:

"Türk milleti kendine sahip olduğu günden ittibâren ve hakkını tanıdığı günden beri böyle bir söz söylememiş ve dâima hakkını muhâfaza etmiştir. Ve dâima edecektir. Efendiler! Vak'a böyle iken ve muayyen [belirli] mahalle [yere] münhasır [ait] iken yangını orada o şekilde itfa etmeyerek [söndürmeyerek] vatanın diğer aksamında şöyle olur, belki böyle olur demek doğru bir şey değildir. Türk milletinden şüphe olunamaz. Efendiler! Hâkimiyet onun hakkıdır. (Gürültüler) Hiç bir suretle o hakkı kimseye veremez. (Gürültüler)."

Sözün burasında oturduğu yerden lâf atan Tunalı Hilmi Bey, millete Gâlûbelâ'dan beri âşık olduğunu belirterek, "Sözünü geri al" diye bağırdı. Karahisarşarki mebusu Mehmed Emin Bey ise "Milleti tenzih ederiz" diyerek, yap-

Serbest basından rahatsız oldular

çakları zulmü örtmek istedi. Halis Turgut ise, konuşmasını mantıkî bir şekilde devam ettirdi:

"Efendiler! Bir yangın söndürülürken, Türk milletinin hukuk-u tabiiyyeleri tahdit edilmemelidir. Efendiler! Türk milletinden fesad, irticâ, isyan çıkmaz, çıkamaz. Bunu böyle açık ve sarîh bilmeniz icab eder. Fakat ortada mütefak olduğumuz bir nokta vardır, bir hâdise vardır. Bu hâdiseyi elinizden geldiği kadar bir an evvel iffâ etmek [söndürmek] hepimiz ve bütün Meclise, bütün millete borçtur.

"Efendiler! Kânunda diğer bir madde vardır, ikinci maddesinde diyor ki, 'Bu kânun iki sene devam edecektir'. Hilmi Beyefendiden soruyorum: Bu hâdise daha iki sene mi yaşayacak? Efendiler! Türk milleti hiç bir zaman kendi hayatına, hâkimiyetine taalluk eden bu gibi fesada hiçbir zaman meydan vermiyecek, derhal basturacaktır."

Gerçekten de belli bir bölgede çıkan isyanın iki sene devam edeceğini, hadise çıkarılanların, "koca devletleri iki senede perişan eden bir devletin orduları" karşısında iki sene dayanabileceklerini düşünmek akıl ve mantık dışıdır. Böyle bir düşünce, ya hâdise çıkarılanların çok güçlü veya Türk ordusunun çok güçsüz olduğunu gösterir ki, her iki şık da yanlış. Zira bir kaç ay içinde Şeyh Said ve etrafı yakalanmış, hâdise bastırılmıştır. Demek, bahis mevzuu kânunla, başka maksadlar güdüldüyordu ki, kânun müddeti iki sene olarak tesbit edildi.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası mebuslarından Halis Turgut Bey'den

KAZIM ÖZALP—Salonda olmayanlardan birisi takrirden dönebilir.

sonra Bozok (Yozgat) mebusu Avni Bey konuştu. Takrîr-ı Sükûn Kânunu lehinde konuşan Avni Bey, daha önceki konuşmacıların, "Bu kânun çıkarsa Anayasanın kamu hukuku bölümü kapanmış olur" şeklindeki sözlerine karşı çıkarak şunları söyledi:

"Hukuk-u amme denilen şey isyan çıkarmak mıdır? İhtilâl midir? Yoksa memleketin huzur ve sükûnunu ve nizamını ihlâl midir ki, bu kânun çıkarıldığı takdirde bu haklar ihlâl olunsun. kânun sakıt olsun? Kânun hukuk-u tabiiyyelerini alıyorum demiyor, kânun isyana, fesada, irticâ ve nizam-ı içtimâiyyi müimil harekate bir mâniya teşkil ediyor. Telâş nereden inbias ediyor [geliyor]?"

Görüldüğü gibi Avni Bey, demagoji yaparak, kânun aleyhinde olanları iknâ etmek istiyordu. Konuşmasının bir yerinde, namusluların ve memleketin yükselmesini hedef kabul eden siyasi organların, bu kânundan korkmaması gerektiğini söyleyen Avni Bey, "Bu namussuzların korkacağı bir kânundur, telâşa lüzum görmüyorum" diyerek, Terakkipervercilere hakâret ediyordu.

Daha sonra konuşan İlyas Sami Bey ise, Feridun Fikri'nin şahsını hedef alan konuşmalar yaparak, "Feridun Fikri Bey'in küçük bir Lütfü Fikri gibi büyümek istediğini açık olarak okur gibi oldum" dedi. Bu sözlerle, İttihad ve Terakki Partisine yönelttiği ilmi tenkidleriyle tanınan Feridun Fikri'nin amcası Lütfü Fikri Bey'i hatırlatarak, onun tanımak için muhalefet ettiğini ileri sürüyordu.

MUHALEFETİN KÖKÜ KAZINACAKTI

ILYAS Sami Bey, meselenin Genç İsyânından ibaret olmadığını iddia ettiği konuşmasında, "Genç İsyânı deyip de idare şekline karşı irticâ mahiyette olan ve umum memleketin âfâkında görülen asıl fesâdı görmemek doğru değildir. Mürtecileri lânetlemek ve tedbirlerle bunları kökten kesmek zamanı geldiği zaman bir dakika bile tereddüt etmemeli" dedi.

Konuşmasının son kısmında, bütün Halk Fırkası mebusları gibi demagoji yaparak, hürriyetlerin cumhuriyet aleyhinde kullanılamayacağını söyledi. Oysa bu kanunun çıkış maksadı, yanlış kullanımları hürriyetler için değildi. Onlar zaten mevcut kanunlarda yasaktı. Bunun maksadı, muhalefetin kökünü kazı-maktı.

Daha sonra konuşan Müdafaa-ı Milliye Vekili Recep Bey, İstanbul basınına hedef alarak, buradaki gazetelerin, devlete âit makam ve mevkileri ite kaka, gayrimeşrû bir mücadele başlattığını söyledi. Devletin müessesesine yalan-

larla hücum edildiğini ileri süren Recep Bey, "Zaman zaman kimsine hırsızlık, kimsine mücedilik, kimsine inhisarcılık, kimsine fenalık ve haura gelen gelmeyen bin türlü levsiyatı [kirli şeyleri] isnat ederek memlekette devlet nüfuzu tahrip edilmiştir" dedi.

Artık Recep Bey'in asıl sıkıntısını anlatmak zor değildi. Demek ki, devlete sırtını dayayan ve bu kuvveti ellerine geçiren tek parti diktatörleri, istediklerini yapacaklar, devlet malını yeyip içecekler, milletin malını har vurup harman savuracaklar, fakat kimse buna itiraz etmeyecekti. Ama İstanbul basını gerekleri ortaya çıkanyor, bu ise Recep Bey gibilerin işine gelmiyordu. Bu yüz-

den matbûatın canına okuyacak bir kanunun çıkması için can atıyordu. İstanbul basınına veryansın eden konuşması o devrin zâlimlerinden Kılıç Ali (Gaziantep) Bey'in hoşuna gitmiş ve "Allah senden râzı olsun" diye bağırı-mıştı.

KANUN KİMİN İÇİNİMİŞ?

RECEP Bey, umumî emniyeti ihlâl eden zehirli yuvalar olduğunu ve bunlar hangi köşede ise arayıp bulmak için bu kanunun gerektiğini söyleyin

ce, Mehmed Fuad Bey (Kastamonu), "O yuvaları köylerde değil, şehirlerde aramalı" diye konuştu. Bazı kimselerin sıkıyönetim istediğini söyleyen Recep Bey, böyle bir teklife karşı çıktı. İstanbul basınının Cumhuriyet Halk Fırkasına, "Milletten şüphe ediyorlar" diyerek iftira bulundugunu ve Halis Turgut Bey'in kürsüden bunu te'yid ettiğini ileri süren Recep Bey, Halk Fırkasının bu

RAUF BEY— Bu Tahrir-i Sûhûn denilen kanun, sükûnuzluk getirecek.

töhmetten ebediyyen beri ve temiz olduğunu söyledi. Bunun üzerine Ardahan mebusu Talat Bey, "Alçakça bir iftira" diye bağırırken, Kılıç Ali Bey, "Namussuzca isnat" diye konuştu. Konya mebusu Refik Bey ise, "İşte bu kânun o gibi müfteriler için olacaktır" dedi.

Artık ileri geri konuşmalarıyla Takrir-i Sükûn Kânunu ile neyi hedeflediklerini açıkça ortaya koyuyorlardı. Demek Halis Turgut'un, bir sözü iftira olarak kabul ediliyor. Refik Bey'in "Bu kânun müfteriler için olacaktır" demesiyle de, müzâkere edilen kânunun, Terakkîperver Cumhuriyet Fırkası mensupları için kullanılacağı ortaya konmuş oluyordu.

Recep Bey konuşurken, oturduğu yerden bağırarak Cebelibereket mebusu Avni Bey, "Aynı gazete mel'un, bir iftira olarak, Halk Fırkasında câmilerin, dinin yıkılacağıнын görüşüldüğünü de yazdı. Ne yapılacak?" diye sordu. Bu sırada mebuslar, "O da yalan, kahrolsun" diye çıktılar. Recep Bey de, böyle bir şeyin konuşulmadığını iddia etti. Oysa ileriki yıllar, o yalan diye bağırıldıkları id-

MUSTAFA BEY—
İstanbul
basını
satılmış
kimeler,
satılmış ke-
retalar.

Mahmud Esad Bey-Efendiler! Hükümet hapsedmiyor ve hükmetmiyor, mücrime mahkemenin kapısını gösteriyor. En medeni, en mütemeddin memleketlerde dahi bundan başka ne yapılabilir efendiler? Koca bir vatanın Şark kısmı baştan başa irtica ateşi içinde yanarken Feridun Fikri Beye soruyorum:

“Takrir-i Sükûn sükûnsuzluk getirecek”

diâların, birer gerçek olduğunu gösterdi. Gerçekten Halk Fırkası diktatörlüğü pek çok câmiyi yaktı, yaktı, depo etti. Din-i yıkmak için elinden geleni yaptı, ancak muvaffak olamadı.

BU KÂNUNA NE GEREK VAR?

DAHA sonra Mehmed Emin (Karahisarşarkî) Bey ve Adliye Vekili Mahmud Esad (İzmir) Bey de kânunun lehinde konuştu. Feridun Fikri'nin, Takrir-i Sükûn ile Anayasasının hiçe sayılacağı şeklindeki sözlerine karşı çıkan Adliye Vekili Mahmud Esad ile Feridun Fikri'nin arasında karşılıklı şu konuşmalar geçti:

Âsilerin karşılanna anarşizmin hürriyetiyle mi çıkacağız ve böyle çıkmaya hakkımız var mıdır Feridun Fikri Bey?

Feridun Fikri Bey-Kânunlar vardır, üç gün evvel siz kâfi görüyordunuz?

Mahmud Esad Bey-Burada teklif ettiğimiz kânunun mâhiyet-i umûmiyesi ilbâriyle soruyorum, vicdanlarınıza hitap ederek soruyorum: Kavanin-i hâziradan, demokrasi prensiplerinden, Teşkilât-ı Esâsiyenin hangi noktasından dışarı çıkmıştır?

Feridun Fikri Bey-Tamâmen, tamâmen.

Mahmud Esad Bey-Teşkilât-ı Esâsiyenin saydığı hürriyetler mutlak mıdır? Yoksa kânunla mı mukayyetir? Hürriyet-i metbûat vardır, fakat mutlak mı-

dır? Matbuat Kânunu yok mudur? Cemiyet-i siyasiye vardır, bunların kânunları yok mudur?

Feridun Fikri Bey-O halde buna ne lüzum vardır?

Mahmud Esad Bey-Hiç lüzum yoksa niçin telâş ediyorsunuz? Sorarım size: (alkışlar ve bravo sesleri) Efendiler! Feridun Fikri Bey, bu kânunu malûmunuz olan Fransa ihtilâl-i kebirindeki (Suspect) yeni şüpheliler kânununa benzetti. Hayır Feridun Fikri Bey! Bu hiç şüpheliler kânunu değildir. Suspectler kânunu değildir. Şüpheliler kânununun mâhiyeti başka idi, bu o kânun değildir. Bu, hükûmetin mühim ve müşkil anlarda polis vazifesini tevsi eden [genişleten] bir kânundur. Üst taraflı mahkemelere âittir.

Feridun Fikri Bey-Hangi memlekette böyle bir kânun vardır?

Hamdullah Suphi Bey-Hangi memleket senin memleketinin vaziyetindedir?

Görüldüğü gibi Halkçılar Meclis müzakerelerinde bile bu antidemokratik kânunu müdâfâa etmekten âcizdiler. Gerçekten de Feridun Fikri'nin dediği gibi, şayet hürriyetler çeşitli kânunlar ile sınırlandırılmışsa, bu kânuna ne gerek vardır? Mahmud Esad'ın bu soruya karşılık, "Gerek yoksa ne telâş ediyorsunuz?" gibi sözü de demagogiden ve mantıksızlıktan başka bir şey değildir. Zîrâ gereksiz bir kânunu, gerekli imiş gibi çıkarmak telâş meydana getirmektedir. Halkçılar ise çoğunluğu teşkil ettiklerinden, demagogilerle asıl maksatlarını gizlemeye çalışıyorlardı.

Kânunun umumu üzerindeki müzakereler devam ederken ikinci defa söz alan Rauf Bey, tabii hakların kânunlarla muayyen olduğunu, bu kânunların devlet kuvvetlerinin hangisiyle kontrol ve tatbik edileceğinin bilindiğini, halbuki bu kânunda karışıklığa meydan verecek vuzuhsuzluk (kapalılık) bulunduğunu belirterek, bu vuzuhsuzluk devam ettükçe, kânunun beklenen tesiri

yerine getiremeyeceğini söyledi. Rauf Bey, konuşmasına şöyle devam etti:

"O halde devletin polisi, mehakımı, jandarması, memur-ini nizamıyesi ile diğer aksamı ifâyı vazife edemiycek bir halde midir ki, orada böyle fevkalâde bir tedabir ihtihazına ihtiyac gördüler? İşte nokta-i nazar ihtilâfımız bundan ileri geliyor. Yoksa bu memlekette en ufak bir fesad karıştırarak herhangi muharrikin, en şiddetli ve kânunî cezâyı mârûz kalmasını, hem de Mahmud Esad Bey kadar arzu ederim. Fakat arkadaşlar, Takrir-i Sükun Kânunu denilen bu kânunun sükünsuzluk getireceğinden şüphe ediyorum, endişe ediyorum. (Endişe etmeyiniz sesleri) İşte mârûzatım bu noktadandır."

"TEDBİR ALAN CUMHURİYET TEHLİKEDE OLUR MU?"

DAHA sonra konuşan İsmet Paşa, Rauf Bey'e hitaben bazı sözler söyledi:

"Muhterem Rauf Beyefendi! Cumhuriyeti tehlikede görmüyorum, onun için bu kânuna lüzum yoktur, bu yurdular. Cumhuriyetin tehlikede olmadığı esasında bu müşahedede kendisiyle beraberim. Benim mütâaleam ve nokta-i azimetim şudur ki, bir vaziyeti mütâlaa eden ve vaziyete göre tedbir bulan bir hükûmet hiç tehlikede olur mu? (Alkışlar) Bu kânunun lüzumunu idrak eden ve bunu Meclis-i Âliye izah eden ve kabule iktiranını talep eden bu cumhuriyet evlâtları cumhuriyeti tehlikede bırakırlar mı?"

"20. ASIRDA ZAN VE VEHİMLE MİLLET İDARE EDİLEMEZ"

DAHA sonra kânunun umumu hakkındaki müzakerelerin kıfayetine dair verilen takrir kabul edilerek, maddelerin görüşülmesine geçildi.

İlk önce söz alan Kâzım Karabekir Paşa, Recep Bey'in İstanbul basınını hedef alan konuşmasını hatırlatarak, "Bugün basın, bu milletün fikirlerinin aynasıdır"

dedi. Bunun üzerine CHF sıralarından "Asla, asla" sesleri ve gürültüler gelmeye başladı. Tokat mebusu Mustafa Bey ise, "Bunlar satılmış kimselerdir, satılmış keratelerdir" diyerek, basına karşı ağır bir ithamda bulundu. İsmet Paşa'nın, zan ve vehminin böyle bir kânunu doğurduğunu belirten Kâzım Karabekir Paşa, şöyle devam etti:

"İşte efendiler! Bizim endişemiz böyle elastiki ve öyle herşeye cezbedilebilir [çekilebilir] ve istenildiği şekle sokulabilir bir kânunla, hakk-ı hürriyeti tahdit etmemek içindir. Binaenaleyh bu kânunun kabulüyle, matbuat memleketimizde tamamıyla takyit edilmiş olacaktı. (Asla sesleri). İnşallah öyle olur ve muhalfeetin erkânına karşı veyahut herhangi bir yerde siyasi taazzuflara karşı zan ve vehimlerle bir çok ısrata kıyam edebilmek dâima muhtemeldir.. Ben şunu arz ederim ki, bilhassa İsmet Paşa Hazretlerine, yirminci asırda zan ve vehimle millet idare edilemez.

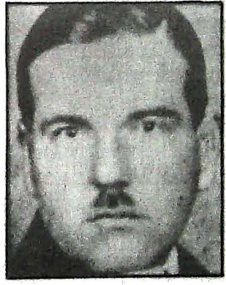
diği Terakkiperver Fırka ile Recep Bey'in ver yansın ettiği İstanbul basını idi. Bunlar İstanbul basınına niçin düşümandı? Çünkü İstanbul basını, gerçek demokrasiyi müdâfâa ediyor, cumhuriyetin isim ve şekil değişikliği olmadığını belirtiyor, haksızlıklara, sülûstmallere, zulümlere karşı çıkıyordu. Oysa Halk Fırkası, ülkede bir diktatörlük yerleş-türmeyi plânlıyor. TCF ile İstanbul Basını bu planı işletmesini engelliyordu. Ankara basını ise, devletin borazanlığını yapı-maktaydı.

Recep Bey'in konuşmasından sonra, oylamaya geçildi. İsmi okunarak yapılan oylamada, 122 kabul, 22 red oyu çıktı. Neticede 638 sayılı Tahrir-i Sükun Kânunu kabul ediliyordu.

Aynı gün askeri hareket mintukasında ve Ankara'da birer İstiklal Mahkemesi kurulmasına dair Başvekâletten gelen tezkere okundu. Tezkerenin hemen o gece görüşülmesini isteyen Başvekil İsmet Paşa, askeri hareket yapılan yerde kurulacak mahkemenin ilam karar-

CHF'LİLER İSTANBUL BASININA NİÇİN DÜŞMANDI?

DANİA sonra uzun bir konuşma yapan Recep Bey, yine İstanbul basınına çatarak, tahkir edici ifâdeler kullandı. Henüz teklif kânunlaşmadan, kimlerin ve hangi teşekküllerin hedef alınacağı belli olmuştu. Bunlardan en başta gelenleri, Refik Bey'in "müşteriler" de-

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasında kısmet veren (set sırada) Kâzım Karabekir Paşa (solda), Recep Paşa (ortada), Ali Fânî Paşa (sağda), Mustafa Bey (altta solda) ve Dr. Adnan Bey. 1923 seçimlerinde, "tek parti"nin elemanları olduklarından geçmişi, mebus olmaları, fakat gerçek demokratik istemeleri, onları İstiklal Mahkemesine kadar götürmüştü.

ların Meclisçe tasdik olunmadan infaz edilebileceğini, Ankara'dakinin ise Mecliste tasdik edildikten sonra tatbik edileceğini belirtiyordu.

TEŞKİLÂT-I ESÂSİYETE ZİT BİR KARAR

MÜZÂKERELER esnâsında ilk sözü yine Dersim mebusu Feridun Fikri Bey alarak, idam hükmünün infâzı vazifesinin ancak Meclis tarafından yerine getirilebileceğini söyledi. Feridun Fikri Bey, özetle şöyle dedi:

"Bu hususta kânun yapabilmek için üçte iki çoğunluk lâzımdır. Gerçi idam kararlarının, doğrudan doğruya İstiklâl Mahkemeleri tarafından ifâ edilebileceğine dair İstiklâl Mahkemeleri kânununda bir madde vardır. Fakat, bu madde Anayasanın 26. maddesinin son fıkrası gereğince tādîl edilmiştir. Çünkü bu doğrudan doğruya Meclisin hukukundandır. Ayrıca Anayasanın 103. maddesini okuyorum: Teşkilât-ı Esâsiye Kânununun hiç bir maddesi, hiç bir sebep ve bahâne ile ihmal veya tādîl olunamaz. Hiç bir kânun Teşkilât-ı Esâsiye Kânununa münâfî olamaz. Ricâ ederim, Heyet-i Vekile yanlış bir yola girmesin."

Feridun Fikri Bey'in bu kesin mütâleasını nazara alan olmadı. Oysa herşey ap açık belli idi. Başvekâlet tezkeresinde sözü edilen İstiklâl Mahkemeleri Kânunu, 31 Temmuz 1922 yılında çıkmıştı. Halbuki Teşkilât-ı Esâsiye Kânunu 20 Nisan 1924 yılında kabul edilmişti. Bu durumda Anayasa, daha önceki hükmü tādîl etmiş oluyordu.

Feridun Bey'e cevap veren Ahmed Süreyya Bey, İstiklâl Mahkemeleri hükümlerinin hâlen yürürlükte olduğunu ve hiç bir kânun tarafından hükümden düşürülmediğini söyledi.

Daha sonra Terakkîperver Cumhuriyet Fırkasına mensup onbeş mebusun

imzasıyla bir tahrir verilererek, oylamanın ad okunarak yapılması istendi. Ancak Meclis Reisi Kâzım (Özalp) Paşa, taktirle imzâ koyan mebusların tamamının salonda hazır bulunmadığını belirterek, "Salonda olmayanlardan birisi taktirden dönebilir. O zaman bu taktir düşmüş olur" dedi. Uzun münâkasalardan sonra Feridun Fikri ve Ahmed Muhtar Beyler taktirlerini geri aldılar. Ad okunmadan yapılan oylamada, Başbakanlıktan gelen tezkere kabul edildi.

HUKUK YOK OLUYOR

KABUL edilen tezkereye göre, birisi askeri harekâtın yapıldığı Doğu bölgesinde, diğeri de Ankara'da olmak üzere iki İstiklâl Mahkemesi kurulacaktır. Bunlardan ilkinin idam kararları Meclis tarafından tasdik edilmeden infaz edilebilecekti. Ankara'daki mahkemenin idam kararlarının infaz edilebilmesi için ise Meclis tasdik şart koşulmuştu.

Aynı maksatla kurulan iki mahkemenin aldığı farklı durum bile, gerek bu kanunların, gerekse tatbikat şekillerinin hukukla bir ilgisi olmadığını ortaya koymaktadır. Nitekim bu iddiaların nasıl doğrulandığını, Cumhuriyet Halk Fırkası mensuplarının demokratiklerinin edebiyattan

öte gitmediğini, Terakkîperver Cumhuriyet Fırkası mensuplarının bahsini ettiğimiz kânuna karşı çıkmalarının ne derece isabetli ve endişelerinde yerden göğe kadar haklı olduklarını zaman gösterecektir.

Taktir-i Sükûn Kânununu ve arkasından İstiklâl Mahkemeleri kurulmasına dair Başbakanlık tezkeresini kabul ettiren Cumhuriyet Halk Fırkası mensupları, artık muratlarına kavuşmuşlardı. Bundan sonra ne İstanbul basını kalacak, ne de Terakkîperver Cumhuriyet Fırkası ayakta durabilecekti. Artık diledikleri kânunsuzluğu, yolsuzluğu, dik-

MAHMUD COĞLU—
Bütün mübâlefe ve
basının kökünü kazımak
gerekli miydi?

dereceli seçim vardı. Vatandaş ikinci seçmenleri seçiyor, ikinci seçmenler de Halk Fırkasının tesbit ettiği adayları tasdik ediyorlardı.

TCF'LİLER ZULMÜ YİRMİBEŞ YIL ÖNCE GÖRMÜŞLERDİ

1923

SEÇİM-
LERİN-
DE de
Halk Fir-

kası adayları ezici bir çoğunlukla Meclise girmişlerdi. Zaten başka türlü düşünülemezdi. Ancak ne kadar ince ele-nip sık dokunsa da yine de parti diktatörlüğünü kabul etmeyen kimseler çıkmıştı. Kâzım Karabekir, Refet, Ali Fuad Paşalar ve Rauf, Dr. Adnan ve Feridun Fikri Beyler banlardandı. Bu kimselerin bulunduğu Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, ülkede bir demokrasi havası estürmek istemiş, fakat onların en küçük talepleri bile dikkate alınmamıştı. Çünkü onlar tek parti diktatörlüğüne karşı çıkıyorlardı. Ülkenin 1950 yılına kadar çekeceği ızdırab ve sıkıntıyı, mäsüm vatandaşların ve halkın göreceği zulmü, bugünden görmüşler ve ikaz etmişlerdi. Fakat Halk Fırkası bundan rahatsız olmuştu. Çünkü onlar devlet nimetinden nasiplenirken, en küçük bir ortakçının bile olmamasını istiyorlardı. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının, aksaklıkları, antidemokratik usul ve tatbikatları tenkid etmesini, hürriyet ve serbestlik istemesini hamedemiyorlardı. Bunun için Şeyh Said Hâdisesini fırsat bilip antidemokratik Takrır-ı Sükûn Kânununu kabul ettiler.

ŞİDDET VE BASKI İKİ YIL DEVAM ETTİ

ARTIK sıra, Takrır-ı Sükûn Kânununun, çıkarılanların kayıflarına göre tatbik edilmesine gelmişti. Nitekim İsmet Paşa devresinde, Şarktaki sıkıyönetim, önce bir ay, sonra yedi ay ve iki kere de birer yıl uzatılarak 23 Kasım 1927'ye kadar devam ettirilmiş iki yıl baskı ve

tatörlüğü yapabilirlerdi. Çünkü ellerinde nereye asılırsan oraya çekilen, hangi mânâyı vermek istersen öyle anlaşılan bir kânun vardı. Aslında buna kânun demek de zordu. Zîrâ kânunu hür ve serbest bir seçimle teşekkül eden bir Meclis yapabilirdi.

Peki bu Meclis, gerçekten âdil, hür ve serbest bir usulle mi seçilmişti? Hayır! Gerek 1923 seçimlerinden sonra teşekkül eden ve 1927 yılına kadar vazife yapan bu ikinci Meclis, gerekse bundan sonra yapılan altı seçimi demokratik olarak vasıflandırmak imkânsızdı. Zîrâ seçime katılan tek parti vardı: Halk Fırkası. Ondan başka seçime giren parti yoktu. Bağımsız girmek isteyenlerin seçilme şansı çok azdı. Zâten ülkede iki

şiddet politikası sürdürmüştür. Sıkıyönetim ilanı ve uzatılmasına dair Heyet-i Umûmiye Kararları şunlardır:

1- 1547 ve 1551 numaralı kararnamele ile ilân edilen İdare-i Örfiye'nin [sıkıyönetimin] bir ay müddetle temdidine [uzatılmasına] dair kararname, (Tarih: 22 Mart 1341, No: 640), 23 Mart'ta 121 sayılı Heyet-i Umûmiye [Genel Kurul] Kararıyla tasdik edilmiştir.

2- Şark Vilâyetlerinden bir kısmında ilân edilmiş olan İdare-i Örfiye'nin yedi ay daha temdidî hakkında 20 Nisan 1341 tarih ve 133 sayılı Heyet-i Umûmiye Kararı.

3- İdare-i Örfiye müddetinin bir sene temdidî hakkında 21 Teşrinisani [Kasım] 1341 tarih ve 133 sayılı Heyet-i Umûmiye Kararı.

4- Kezâ, 22 Teşrinisani 1926 tarih ve 271 sayılı Heyet-i Umûmiye Kararı.

ŞAPKA İÇİN ŞİDDET POLİTİKASINDAN FAYDALANDILAR

Bu arada 25 Kasım 1925 tarihinde çıkarılan Şapka İktisâî Kanunundan önce bazı tedbirler alındı. Şapkaya itiraz edildiği için Erzurum Vilâyeti Dahilinde bir ay müddetle İdare-i Örfiye ilanı hakkında 24 Teşrinisani 1341'de çıkarılan 2754 numaralı kararname, ertesi gün 167 sayılı Heyet-i Umûmiye Kararıyla tasdik edilmiştir. Bu arada Ankara'da

Diyarbakır'da kurulan İstiklal Mahkemeleri Başkanı (üst sıra, soldan sağa) Mâhar Vefâî Kanun, sarı Sarıyay Örgütçüsü, Hüseyin Ali Salp Uzun ve (alt sıra, soldan sağa) Lütfi Müezzini (önceki İstiklal Av. el Doğan).

Gazeteler kapatılıyor

kurulan İstiklal Mahkemesi şapkaya karşı çıkanları ve bu hususta kitap yazan Atif Hoca'yı mahkûm etmiştir.

Sıkıyönetim mahkemeleriyle İstiklal Mahkemelerinin aralarında yaptıkları iş bölümü bazı merhalelerden geçmiştir. Başlangıçta sıkıyönetim mahkemeleri bütün hâdiselere el koymuş, ancak İsyân muntikasında kurulması plânlanan İstiklal Mahkemesi Diyarbakır'a gelinece, bilhassa ayaklanma sanıkları hakkında açılan dâvalar ona aktarılmış, fakat daha sonra, işlerin fazla olmasından dolayı asker kaçaklığı gibi çeşitli takibatlar için yeniden sıkıyönetim mahkemeleri çalıştırılmıştır. (Ergun Aybars, İstiklal Mahkemeleri 1925-27, s.90)

İşlerin idâresi M. Kemal'e âitti

Ankara İstiklâl Mahkemesi Başkanı (üst sıra, soldan sağa) Ali Çetinkaya, savcı Necip Ali Eoçuka, üyeler Kâzım Ali ve (alt sıra, soldan sağa) Ali Zâhî ile yedek Dr. Ruşid Galip.

KENDİLERİ ÇALDI, KENDİLERİ OYNADI

4 MART 1925 tarihli Heyet-i Umûmiye Kararı uyarınca kurulan iki İstiklâl Mahkemesinin üyeleri, Meclis tarafından 7 Mart'ta seçilmişlerdir. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasına mensup mebuslar, Anayasaya aykırı olduğu gerekçeyle oylamalara katılmamışlar, CHF'li-ler kendileri çalmış, kendileri oynamışlardır. Oylamalara bazı CHF'li-ler gelmemiş, toplantı yapılabilmek için gerekli sayı ancak sağlanmış, 15 civarında da çekimser oy çıkmıştır. Oylamalar neticesi mahkemeler şu üyelerden meydana gelmiştir:

İsyan Mıntıkası İstiklâl Mahkemesi (Diyarbakır):

Başkan: Denizli mebusu Mazhar Müfîd (Kansu). Mazhar Müfîd'in 8 ay sonra istifası üzerine yerine Hâcîmî Muhiddin, onun da on ay vazife yaptıktan sonra istifası üzerine, 6-8 Aralık 1926'da Ali Salp bu vazifeye getirilmiştir.

Savcı: Karesi mebusu Süreyya (Öğevren).

Üye: Urfa mebusu Ali Salp (Ursavaş). Başkanlığa geçince yerine Kocaelli mebusu İbrahim (Tolon) seçilmiştir.

Üye: Kırşehir mebusu Lütfü Müfîd (Özdeş).

Yedek: Bozok mebusu Avni (Doğan).

Ankara İstiklâl Mahkemesi

Başkan: Afyon mebusu Ali (Çetinkaya).

Savcı: Denizli mebusu Necip Ali (Küçük). Bundan önce seçilen İzmir Mebusu Mustafa Necati Bey'in ailevi sebeplerle istüfâsı üzerine 22 Mart'ta seçilmiştir.

Üye: Gaziantep mebusu Kılıç Ali.

Üye: Rize mebusu Ali (Zırh).

Yedek: Aydın mebusu Raşid Galip.

BASINA BASKI VE GAZETELERİN KAPATILMASI

T AKRİR-İ Sükûn Kânunu kabul edildikten iki gün sonra 6 Mart 1925'de, hükümet İstanbul'da yayınlanmakta olan Tevhid-i Efkar, İstiklâl, Son Telgraf, Aydınlık, Orak-Çekic ve Sebilürreşad

isimli gazete ve dergileri kapattı. Böylece cumhuriyetin ilânından sonra başlayan ve hilafetin ilgâsı esnasındaki yayınlar da dahil olmak üzere İstanbul basınının hak, hürriyet ve gerçek demokrasî müdâfilîği yapması cezalandırılmış oluyordu. Nitekim bu kânunla ilgili verdiğimiz Meclis zabıtlarından hatırlanacağı gibi, bilhassa Mûdâfaa-ı Milliye Vekili Recep (Peker), bu kânunun basını susturmak için çıkarılacağını çekinmeden açıklamıştı.

Bundan sonraki icraatların gerçek idarecisi olarak M. Kemal görülmüştür. Nitekim tarihçi Mete Tunçay, "İsmet Paşa kabinesinin kurulmasıyla birlikte, olağanüstü koşullar nedeniyle, yürütme organının gerçek yöneticisi duru-

munda görülen diye vasıflandırdığı Mustafa Kemal Paşa'nın gazetelerin kapatılmasından sonra, basında cumhüriyete karşı yapılan yayınların şiddetle takip edilerek önlenemediğini açıkladığını belirtmektedir. (Tek Parti Yönetiminin Kurulması, s. 142. Atatürk'ün [Söylev ve Demecleri] IV: Tamim, Telgraf ve Beyannameler, s. 520'den)

Mahkemelerden çıkan idam kararlarını infaz etmek Meclis'in vazifesi iken, bu iş İstiklâl ve Sıkıyönetim Mahkemelerine verilerek Anayasa çiğnendi.

Çekiç gibiler sosyal düzeni bozan ve idare şeklimize aykırı düşünüş neşriyat yapıyorlardı. Ötekiler de dinî siyasete âlet eden ya-

zılar neşrettüler" demişti. (Zabıt Ceridesi, 11 Mart 1925)

Görüldüğü gibi Şeyh Said Hâdîsesi bahanesiyle çıkarılan "dinin siyasete âlet edilemeyeceğine dair" kanun ile lastüklü kelimelerden meydana gelen Takrir-i Sükûn Kanunu, iktidarın arzu ettiği, Terakkipervercilerin ise endişe duydukları bir şekilde uygulanmaya başlanmıştı.

YİNE KÂUNSUZLUK YİNE TARTIŞMA

31 MART 1925 tarihinde Mecliste görüşülen yeni bir kanun, Halk Fırkası ile Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası arasında yine sert tartışmalara sebep oldu. Hükümet; savaş veya isyan sebebiyle, sıkıyönetim ilân edilmiş bölgelerde çalışan kararlarının, "Meclisce tasdik edilmeden infaz edilmeleri" gibi, aynı bölgelerdeki önceki askeri mahkemelerin (divan-ı harplerin) verecekleri idam kararlarının da, Meclis

TCF BASINI SAVUNUYOR

ERZURUM milletvekili Rüşdü Paşa, kapatılan gazete ve dergilerin kapatılış sebebini sormuş. İçişleri Bakanı verdiği cevapta bunların Takrir-i Sükûn Kanununa aykırı yayınlar yaptıklarını bildirmişti. Rüşdü Paşa, bu yayınların, kanunun mer'iyete girmesinden öncesine âit olduğunu belirterek, "Süiistimaller ve seyyiatlar da yazılmayacak mı? Hükümetin muhâlif gördüğü, hoşuna gitmeyen gazeteleri kapattığı anlaşılıyor. Bu zannın doğmaması için her gazetenin niçin kapatıldığının açıklanması lâzımdır. Yoksa hükümet verilen selâhiyetlerle hürriyetleri mi kaldıracaktır? Hükümetten ricâ ederim, buselâhiyetleri irticâa ve isyana karşı, dâhili ve hârici emniyet için tatbik etsin" diye konuşmuştu. Bunun üzerine Dâhiliye Vekili Cemil (Uybadın) Bey, "Kapatılmaları, hükümeti tenkid ettikleri için değil, memleketin huzur ve âsâyişini bozucu neşriyat yaptıklarındandır" diye cevap vermiş ve kapanış sebeplerini açıklayarak, "Aydınlık ve Orak-

tarafından tasdik edilmeden yerine getirilmesini sağlayacak bir tefsir (yorum) karar istiyordu. Adliye Encümeni (Adalet Komisyonu), isteği kabul etmiş, yalnız tefsir yerine, bir kânun tasarısı hazırlanmıştı.

Kabul edilmesi istenen üç maddelik kânun teklifi şu şekildediydi:

Madde 1- Hal-i harpte yahut müsellahan (silahlı) ve müçtermian (toplu) isyan vukûunda saha-yı hareket ve isyandaki idâre-i örfiye muntakalarında müteşekkül bîlumum divan-ı harplerden [sıkı yönetim mahkemelerinden] sâdır olan [çıkan] idam kararları ordu veya kolordu veyahut müstakıl fırka veya mevki-i müstahkem kumandanları tarafından ba'dettasdik [tasdik edildikten sonra] derhal infaz olunur.

Madde 2- İşbu kânun tarih-i neşrin-den müteberdir.

Madde 3- İşbu kânunun icrâsına Müdafaa-i Milliye Vekili memurdur

Hatırlanacağı gibi, idam kararlarının infaz edilebilmesi için, mutlaka Meclis tarafından tasdikı gerekmektedir. Daha önce İstiklâl Mahkemelerince verilen idam kararlarının Meclis tarafından tasdik edilmeden infaz edilmesine dair karar alınırken, yine iki fırka mensupları arasında şiddetli tartışmalar olmuş, Halk Fırkası mensupları, muhâlefetin görüşünü hiçe sayarak, İstiklâl Mahkemeleri kânununda böyle bir madde olduğunu belirterek, kânunu kabul etmişlerdi. Şimdi teklif edilen kânun ise, bundan da kötüydü. Çünkü diğeri buna nazaran yine de demagoji yapmaya uygundu. Oysa sükyönetim mahkemelerinin verdiği idam kararlarının Meclis tasdikı olmaksızın infâzı, hiçbir şekilde Anayasa ve kânunlara uygun değildi. Bunun için Mecliste şiddetli bir muhâlefet başlıyordu.

Kânun görüşülürken ilk sözü TCF Saruhan mebusu Âbidin Bey aldı. İsyan muntakasındaki sükyönetim mahkemelerinin vereceği idam kararlarının Meclisin tasdikı olmaksızın infaz edilmesinin, Teşkilât-ı Esâsiye Kânununa aykırı olduğunu belirten Âbidin Bey, "Elimizde mazbata diye bulunan bu mazba-

ta, Teşkilât-ı Esâsiye Kânunumuzun hukuk-u hükûmrâniden addetmiş olduğu idam cezasını tatbik selâhiyetini, bir tefsir kelimesi altında divan-ı harplere veriyor. Fakat benimle beraber bir defa daha tedkik buyuracak olursanız, bu tefsir değil, tamamen ve kâmilan tâdildir" dedi. Teklif edilen kânunun kabul edilebilmesi için önce Anayasanın görüşülmesi ve tâdil edilmesi gerektiğini belirten Âbidin Bey, "Şu halde bu mazbata reddolunmalıdır. Bu teklif Teşkilât-ı Esâsiyeyi tâdil şeklinde gelmelidir, münâkaşa olunmalıdır, kabul olunmalıdır, bundan korkulmamalıdır" şeklinde konuştu.

Âbidin Bey ve bütün Terakkîpervercilerin, görüşlerine mesned yaptıkları Anayasanın 26. maddesinde, "BMM, ...mahkemelerden sâdır olup kat'iyet kesbetmiş idam hükümlerinin infâzı gibi vezâifi bizzat kendi ifâ eder" deniyordu. Teklif edilen maddede ise, askeri mahkemelerin verecekleri idam kararlarının, Meclis tasdikı olmaksızın yerine getirilmesi esas alınmıştı. Buna göre önce Anayasanın değiştirilmesi, arkasından teklif edilen kânunun kabul edilmesi gerekiyordu.

"SARAHATLERİ İHMAL ETMEYELİM"

NİTEKİM daha sonra konuşan Feridun Fikri Bey de, son derece hukukî, ilmi ve tesirli bir konuşma yaparak şöyle dedi:

"Efendiler! Ricâ ederim, eğer her gün herhangi bir ahkâm kelimesi karşısında sarahatleri bir tarafa bırakarak, hiçbir sûretle hatur ve hayale gelmeyen ibâattan bîz Teşkilât-ı Esâsiyenin sarahatlerini ihmal edebilecek bir çığra dahil olacak olursak, sizi temin ederim ki, Teşkilât-ı Esâsiyeden ortada hayalden başka bir şey kalmaz. Teşkilât-ı Esâsiyenin bekâsı demek, Teşkilât-ı Esâsiyenin devâmı demek, Teşkilât-ı Esâsiyenin ihtiva ettiği kânunî selâhiyetlere tamâmen riâyet edilmesi demektir."

Daha sonra söz alan TCF Mersin mebusu Besim (Özbek) Bey, ondan önce ko-

nuşan hukukî nas kimselerin kendisine söyleyecek söz bırakmadıklarını ifade ettikten sonra, şöyle dedi:

"Muhterem Efendiler! Teşkilât-ı Esâsiye Kânunumuzun 103. maddesi vardır. Onda diyor ki: Teşkilât-ı Esâsiye Kânununun hiç bir maddesi hiç bir sebep ve bahâne ile tâdil olunamaz. Hiç bir kânun Teşkilât-ı Esâsiye Kânununa muğayır olamaz."

"Rica ederim, 26. maddenin nass-ı sarîhtir ki: İdam hükümlerini tenfiz selâhiyeti, Meclis-i Âlînin hakk-ı sarîhi iken, divân-ı harp heyetlerine verecek olursak, bu nasıl ihmal ve tâdil edilmiş olmuyor? Sonra, 'Hiçbir kânun Teşkilât-ı Esâsiye Kânununa münâfî olamaz' kaydını nasıl imal edeceğiz? Halbuki bu kânun sarahaten Teşkilât-ı Esâsiye Kânununa münâfîdır. 10. maddede bağınıyor ve 'Hiç bir kânun Teşkilât-ı Esâsiye Kânununa münâfî olamaz' diyor. Halbuki arzettiğim gibi, görüyorsunuz, bu sarahaten münâfîdır. Birânenaleyh bendeniz de arkadaşlarıma illihak ederek, kânunun reddedilmesine taraf-tarım."

Daha sonra kânunun lehinde konuşan Konya mebusu Refik Bey, görüşülen kânunun Anayasaya aykırı olmadığını ileri sürdü. Feridun Fikri Bey, "Bir hukukî kelime söylemediniz, hıssî sözlerle ışın içinden çıktınız, ilmi cevap vermediniz" dedi. Daha sonra Besimi Ata-

İsmet Paşası (solda) "Hükümet görevindeki suçları" takip ederek ve cezalandırarak, "dâimî bir beyânat veren TCF Genel Sekreteri Ali Fuad Paşa, 'Parti-mlle Anayasaya aykırı faaliyetine devam etmektedir. Bunun dışında hiç bir davamız, partimizle ilgili değildir' dedi."

Hükümet suçlanıyor

lay'ın lehte konuşmasıyla umumi üzerindeki görüşmeleri biten kânunun maddelerine geçildi.

"BÜTÜN MATBUAT SUSMUŞ"

BİRİNCİ madde üzerinde konuşan Müdafaa-ı Milliye Vekili Recep Bey, uzun ve sert bir konuşma yaparak, bu kânunun bazı zaruretlerden doğduğunu ileri sürdü. Konuşmasında işi şahsiyata dökererek, Feridun Fikri Bey için, "dimağı derbeder" ifadesini kullandı. Daha sonra söz alan Terakkîperver Cumhuriyet Fırkası Reisi Kâzım Karabekir Paşa, şöyle konuştu:

"Bugün Şarkta zuhura gelen hâdiseyi, bizler ancak gazetelerde bir çerçeve

dahilinde okuyor ve anlıyoruz. Şu kânun birbuçuk gün fırkada müzakere ve münakaşa edildiği halde, burada yarım saat zarfında iki hatip arkadaşımızın münakaşasına tahammül gösterememek çok insafsızlık olur. Bugün en şedit kânunu hükümetiniz eline alınca bütün matbuat susmuştur, herşey susmuştur. Şu halde hür olarak milletvekillerinin fikrini beyan edeceği ancak bu mukaddes kürsü kalmıştır. Bunu da, burada Mûdâfaa-ı Milliye Vekâletini işgal eden Recep Beyefendinin, gayet şedit beyanatı ile ve hatiplere karşı şahsî tecâvüzatıyla tesir yaparak takyit etmesi [sınırlandırması] zannederim ki, hayırlı bir iş olmaz. Şu vak'a hâdis olduğundan beri parça parça kaçınıcı kânundur ki huzur-i âlinize geliyor. Bakıyoruz bir kânun geliyor, ertesi günü duruyoruz, sonra ikinci bir kânun daha geliyor."

"HÂDİSE ÖNCEDEN MÂLÛM İDİ"

HÂDİSENİN yeni bir hâdise olmadığını, bittikten sonra kendisinin de söyleyecek sözü bulunduğunu belirten Kâzım Karabekir Paşa, "Hâdise evvelinden mâlûm idl. hükümet çıkartırmayabilirdi" deyince gürültüler çıkmaya başlamıştı. Endişelenen bir mebusun arzu ettiği şeyleri söylerken, onu müteessir edecek bir takım tehditkâr sözler söylenmemesini isteyen Kâzım Karabekir Paşa'ya, Ruşen Eşref, "Kim mâsum karı ile elini buluşturmak ister?" diye sordu. Kâzım Karabekir Paşa konuşurken, İhsan Bey ve Ruşen Eşref Bey devamlı lâf atarak sözünü kesiyorlardı. Feridun Fikri Bey, Recep Bey'in şahsını rencide ettiği sözler sarfettiğini belirterek söz aldı. Mantukî delile, mantukî delille cevap vermek gerektiğini, sataşmalarla söz

hürriyetinin ortadan kalkacağını belirten Feridun Fikri Bey, "Burada münakaşa hürriyeti var mıdır yok mudur? Münakaşa hürriyeti varsa, birbirimizin şahsına, dîماغına, mütaleâtına karşı yaralayıcı tâbirler kullanılmakta fayda olmaz" dedi.

Daha sonra söz alarak uzun bir konuşma yapan Recep Peker, yine şahısları hedef alarak, Feridun Fikri Bey ile Kâzım Karabekir Paşa'nın sözlerine cevap vermeye çalıştı. Bilhassa Kâzım Karabekir Paşa'nın, "Hâdise daha önce malum idi, hükümet çıkartırmayabilirdi" sözüne cevap veren Recep Bey, onun "Bugünkü hâdisenin müsebbipleri sizlersiniz" dediğini ileri sürdü. Bunun

üzerine Kâzım Karabekir Paşa, o sözüyle ne kastettiğini şöyle açıkladı:

"Benim deminki mâruzatımın hikmeti, hükümet icabı, vekâyî tabii gerek hükümet memurları ve gerek askeri anasır vâsitasıyla zamanında haber alır ve zamanında tedbir yapar. Daha uzağı görünür ve defaten bir teklif getirir. Her gün böyle, 'Bu teklif kâfi gelmiyor' diye parça parça mevzularla gelmemesini temenni ettim. İşte asıl bendenizin mâruzatında bu görülebilir. Bu dert yeni değildir ve bunun yeni olmadığını herkes bilir. Bendenizin Şark cephesinde on senelik hayatım geçmiştir. Recep Beyefendinin Dâhiliye Vekili olduğu zaman bendenizi lüfen ziyârete geldikleri vakit dahi bunları arz etmedim mi?"

Recep Bey, bu sorusuna karşılık, "Evet, mukabil mâruzatta bulundum" cevabını verdikten sonra Kâzım Karabekir Paşa, şöyle devam etti:

İKTİDAR SUÇLAMA KARŞISINDA SUSTU

“K İYMETLİ raporlar vardır, toplayınız dedim ve kendileri de maalesef bir şey yoktur dediler. Ve Dahiliye Vekilinin en mühim vazifesi, bugün vatanın hayatıyla alakadâr Şark Vilâyetleriyle meşgul olmasıdır. dedim ve aman kıymetli raporlar vardır, bunları tediik edin. İngilizce, Rusça o kadar e-

ser yazılmıştır ki, bunlar şayan-ı hayrettir ki, tercüme bile edilmemiştir. Kemâl-i samimiyetle bir çaresini gösterdim. alınız bunları tercüme ettiriniz. dedim. Buradaki samimi beyanatım da budur. Yoksa hükümet sebebiyet verdi, değildir. Nasıl olur ki, bugün çırpunan Hükümet, orada birtakım edâniye [alçağa] kal-kın bir şeyler yapın desin. Bu nasıl olur? Onun için yanlış telâkki edilmesin. Benim söylemek istediğim, dâima tekrar ederim ki, yapılacak şeyi daha evvel görmek ve daha evvel teklif edilip toptan çıkarmaktır. Yoksa İstiklâl Mahkemesini müzâkare ettiğimiz zaman da ricam aynı idi. İstiklâl Mahkemesi kâfi midir? O munt-kada idâre-i örfiye ilan ediyorsunuz, bu meseleleri divan-ı harb-i örfilere veriniz, bu şeyleri onlara veriniz daha iyi olur. Maksadım bu idi. Ricâ ederim, süitela-kkiye verilmesin.”

Ne gariptir ki Kâzım Karabekir Paşa'nın işâ ettiği bu gerçeklere karşı, gerek Recep Bey, gerekse hükümet çevrelerinden herhangi bir kimsede kalkıp cevap vermemişti. Demek ki sükût ile Kâzım

Karabekir Paşa'nın dediklerini kabul ediyorlardı. Onun dediklerine göre, hükümet Şeyh Snid'in bir hâdise çıkarabileceğinden haberdar olduğu halde tedbirler almamıştı.

Biraz sonra söz alan Recep Bey, bu hususlara hiç temas etmeden, görüşülen kânun hakkında konuştu. Çoğunluğunu TCF'ilerin meydana getirdiği bir grup, isim okunarak oylamaya geçilmesini istediler. İsim okunarak yapılan oylamaya 145 kişi iştirak etmiş, 123 ka-

bul, 20 red, 2 de çekimser oy çıkmıştır. 331 kişilik Mecliste, böylesine ciddi bir kânunun, 145 kişinin iştirakiyle çıkmasının, dikkate değer bir husus olduğunu hatırlatmak gerekir.

MUHÂLEFETE SALDIRI

T AKRİR-İ Sükûn devrinde iktidara muhâlefet eden gazete ve dergiler, çeşitli bahanelerle kapatılırken, hükümetin yanında bulunan gazeteciler de, muhâlefete ver-yansın ediyorlardı. Bunlar arasında. Hâkimiyet-i Milliye gazetesinden Siirt mebusu Mahmud (Saydam) Bey, ile Cumhuriyet

gazetesinden Yunus Nâdi (Abaloğlu) Beyi bilhassa zikretmek gerekir. Baş-vekil İsmet Paşa da, 19 Mayıs 1925 gününü Samsun'da yaptığı çok sert bir konuşmada, "Büyük Millet Meclisinin kânunlarına karşı gelenler hemen cezalandırılırlar ve Millet Meclisinin kânunlarından yakalarını kurtaramazlar. Hükümet geçmişteki suçları tâkip edecek ve sahiplerini cezalandıracaktır" di-yordu.

Dindarlar ayaklanmadı

TCF'nin irticâa ve leynâa âlet olduğu yolunda vesikâların bulunduğunu ileri sür-en Kılıç Ali Bey, Kâzım Karabekir Paşa'nın, "Vesikâları göster" demesine rağmen hiçbir şey gösteremedi.

Bu arada kuruluşundan beri iktidara muhalefet eden ve şiddet kânunlarına karşı çıkan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ileri gelenleri, bu tehdidin kendilerine yönelmiş olduğunu farkettiler. Bunun için Genel Sekreter Ali Fuad Paşa, şu beyanatı verdi:

"Terakkiperver Fırkanın, hükümet darbesi düşüncesiyle irticaa ve kaçakçılığa yardım ettiğine dair bazı imâlar ve söylentiler vardır. Kânunlar dairesinde kurulmasına izin verilmiş olan partimiz, Meclisin dışında ve içinde Anayasaya dayanarak meşrû sûrette muhalefet etmektedir. Bunun dışında hiç bir davranış partimizle ilgili değildir. Bundan ötürü partimiz, kendisine sürûl-mek istenerek her türlü lekeden, gırtlı ve şüpheli isteklerden korunmuş olacaktır. Millet arasında meşrû ve belli maksatlarımızın gelişmesine çalışmayı kendimiz için bir vatanî vazife sayıyoruz."

DELİLSİZ KARAR

DAHA kânunu teklif ederken, muhalefet partisini kapatmayı kafasına koyan HF'li-ler, bu tür konuşmalara itibar edecek değillerdi. Bunun için en basit bir bahaneyi kullanmaktan çekinmediler. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının Urfa, Siverek ve Mardin bölgesinde teşkilât kurup kuramayacağına dair inceleme yapmak üzere merkezden gönderilmiş emekli yarbay Fethi Bey, Şark hâdiselerini dolayı olarak laşkırtmak iddiasıyla Şark İstiklâl Mahkemesinde beş yıl hapse mahkûm oldu. Oysa mahkemede onu suçlayacak herhangi bir delil bulunamamıştı. Mahkeme daha sonra, 25 Mayıs 1925'de vazife bölgesindeki bütün TCF şubelerini kapatma kararı verdi. Oysa TCF'li-ler, Şarkta-ki hâdiseleri kuşkırtmak şöyle dursun, önlenmesi için ellerinden geleni yapmışlardı. Nitekim, Arnold J. Toynbee, Türkiye'deki bir dostunun kendisine yazdığı mektupta şöyle dediğini belirtiyor.

"HADİSENİN DİNİ VASFI YOKTU"

"ASİLER Harput'a girdiklerinde, kasabadaki bütün unsurlar, bir ara seçimde TPCF'nin adayı olan Nuri Efendinin önderliğinde onlara karşı koydular. Gerçekten, Kürt ayaklanıcılar, Harput'a girdiklerinin ertesi günü, her iki siyasal partiye mensup eşraf ve başkalarının kasabadan atıldılar. Bu vilayetin (Mamuretül Aziz) Doğu Anadolu'nun en bağınaz vilayetlerinden olduğu göz önünde tutulursa, bura halkın davranışı, ayaklanmanın hiç dinsel bir nitelik taşımadığını ve muhalefet fırkasının asilerle herhangi bir ilişkileri olmadığını kanıtlamaktadır." (Survey of International Affairs 1925/1, s.509'dan Mete Tunçay. Tek Parti Yönetiminin Kurulması, s.146-147)

Gerçek bu olduğu halde, bu partinin programında olan "Fikirilere ve dinî itikatlara saygı" prensibinin bütün karşı-inkılapçılara bir çağrı vasfı taşıdığını diline dolayan hükümet taraftarı basın, TCF'li-lere karşı sert tepkisine devam ediyordu.

TCF ŞUBELERİNE BASKIN

ANKARA İstiklâl Mahkemesinde de, dinî siyasete âlet ettikleri gerekçesiyle muhakeme edilen Salih Başo ve arkadaşları hakkındaki dâvâ dolayısıyla, yine 1925 Nisan ayında bu partinin İstanbul'daki Çağaloğlu merkez şubesiyle bütün öteki şubelerinde arama yapılmasına karar verilmiş, bu arama neticesinde, Ankara İstiklâl Mahkemesine çuvalarla evrak gönderilmiştir. TCF şubelerinin aranmasını "baskın" başlığıyla veren Tanin gazetesi başyazarı Hüseyin Cahit Bey ve gazetesinin mesul idârecileri hakkında Ankara İstiklâl Mahkemesinde dâvâ açılmıştır. Müdâfaasında, böyle adâlete aykırı bir mahkemede mahkûm olmayı hakim olmaya tercih ettiğini belirten Hüseyin Cahit,

Çorum'da ebedî sürgün cezasına çarptırılmıştır.

Ankara İstiklâl Mahkemesi, TCF programındaki "eskâr ve itikâdât-ı diniyeye hüsrâmetkâr" olma prensibiyle irticâin kişiktirildiğini ortaya çıktığını kabul ederek gereğinin yapılması için hükümetin dikkatini çekmiştir.

TCF KAPATILIYOR

DAHA önce de, henüz Takrir-i Sükûn Kânunu çıkmadan, Başvekil Ali Fethi Bey'in TCF ileri gelenlerini, Cumhurbaşkanı başkanından aldığı talimat uyarınca partilerini kapatmalarını istediğini kaydetmiştik. Artık, gerek Şarktaki, gerekse Ankara'daki İstiklâl Mahkemelerinde görülen bazı dâvalarda, TCF üyelerinin de mevzu edilmesi üzerine, hükümet 3 Haziran 1925 tarihli toplantısında Takrir-i Sükûn Kânununa dayanarak bu partiyi kapatmıştır. Böylece Türkiye siyasi hayatında ilk muhâlefet partisi olan Terakkîperver Cumhuriyet Fırkasının ömrü 6 ay 16 gün olmuştur.

BASINA BASKI DEVAM EDİYOR

BU arada basını susturma faaliyetleri de devam etmiştir. Takrir-i Sükûn devresinde kapatılan diğer yayın organlarının bir kısmı şunlardır: Yoldaş (Bursa), Presse de Soir, Resimli Hafta, Millet (İstanbul), Sada-yı Hak (İzmir), Doğru Öz (Mersin), Kahkaha, İstiklâl (Trabzon), Tok Söz, Sayha (Adana).

Şeyh Said Hâdisesine bakan Şark İstiklâl Mahkemesi, 7 Haziran'daki bir kararıyla hâdiseyi dolaylı olarak tahrîk ettikleri iddiasıyla şu gazetecileri tevkîf ettirmiştir: Eşref Edib, Velid Ebuzzilyâ, Abdülkadir Kemâlî (Öğütçü), Fevzi Lûtfî (Karaosmanoğlu), Sadri Ethem (Ertem), İlhamî Safa, Gündüz Nadir. Aynı mahkeme Ağustos ayında, Ahmed Emin (Yalman), Ahmed Şükrü (Esmer) Suphî Nuri (İleri) ve İsmail Müştak (Mayakon)'un da tevkîfine karar vermiştir.

MAHKEMELER İKTİDARIN EMRİNDE

GAZETECİLER, Şark İstiklâl Mahkemelerinde muhâkeme edilirken, mahkemenin savcı vekili Avni Doğan, İçişleri Bakanı Cemil (Uybadın) Bey'le mektuplaşarak, nasıl bir karar vereceklerini sormuştur. Doğan bir mektubunda, Cemil Bey'e, "Göstereceğiniz yolu, kayıtsız şartsız kabul ettiğimi şimdiden arz ederim" demiştir. Bu tür delillerden örnekler veren Mete Tunçay, "İstiklâl Mahkemelerinin siyasi iktidarın emriyle hareket ettiklerini" belirtmektedir. (Tek Parti Yönetiminin Kurulması, s. 145)

Şark İstiklâl Mahkemesinde muhâkeme edilen gazetecilere Cumhurbaşkanı'na yalvarmaları karşılığında serbest bırakılacakları söylenmiştir. Bu öğüde uyan gazeteciler, Reisicumhura yalvarış telgrafı çekmiş, aralarında Abdülkadir Kemâlî Bey'in Ankara İstiklâl Mahkemesine gönderilmesi dışında toptan saliverilmişlerdir. O da, dört buçuk ay sonra beraat etmiştir.

TCF'nin kapatılması üzerinden 4-5 ay geçtikten sonra eski muhâlefet partisinin, şimdi bağımsız kalan mebuslarına karşı, yeni bir plân hazırlayan CHF, Ekim ayında ikinci seçmenlerin imzasıyla bu gibi kimselerin mebusluklarının kaldırılmasını istemiştir. Anayasa ve seçim kânununda hiçbir dayanağı olmayan bu istek, gerçekleşmemiştir.

ŞİDDET, BASKI VE ZULME SAVUNMA

BAŞVEKİL İsmet Paşa, 9 Kasım 1925 günü Mecliste bir konuşma yaparak, tatbik ettikleri şiddet politikasını savundu. İsmet Paşa, basına uyguladıkları baskıların ve Terakkîperver Cumhuriyet Fırkasının kapatılmasının haklı olduğunu, kanaatlerini isbatlayacak durumda bulunduklarını ileri sürdü. Ancak iddialarını isbatlandıracak hiçbir delil serdetmedi. Bunun üzerine söz alan Kâzım Karabekir Paşa, bazı

neşriyatlarda ve beyânatlarda geçen Terakkîperver Cumhuriyet Fırkasının irticâa ve suikastlere âlet olduğu yolundaki suçlamaları reddetti. Kılıç Ali Bey'in, "Vesikalar var" şeklindeki satışmasına, "Vesikaları gösteriniz" karşılığını verdi. Tokat mebusu Mustafa Bey, "On kişi ile iş olmaz, kendi başınıza yapmayın" diye söze karıştı. İsmet Paşa ise, Terakkîperver Fırkaya yapılan tenkidlerin doğru olup olmadığına temas etmeyecek. "Bize âit olmayan bir beyanatın reddedilmesine veya tekliz edilmesine biz karışmayız" dedi. Neticede Başvekilin konuşması, 21 muhâlifin red ovuna karşılık, 159 beyaz oyla tasdik edildi.

Bu oylamada da görüldüğü gibi, Terakkîperverciler her ne kadar partileri kapatılmış olsa da beraber hareket etmeye devam ediyorlardı. Nitekim bundan sonraki oylamalarda da birlik ve beraberliklerini muhâfaza ettiler. Bu beraberliklerinin hesabı, İzmir Suikasti bahanesiyle de sorulacak ve TCF mebusları tevkif ettirilecek, idam dahil çeşitli cezalara çarptırılacaklardı.

M. KEMAL'İN HÜCUMLARI

SONRADAN "Nutuk" ismiyle meşhur olan ve neşredilen M. Kemal Paşa'nın 1927'deki CHF Kurultayında yaptığı konuşmada, TCF'ye de hücum edilmektedir. Bunun bir kısmını daha önce kaydetmiş-tik. Mustafa Kemal Paşa, TCF'nin tenkidine ayırdığı bölümlerde, bu fırkanın programında bulunan "fikirlere ve dini inançlara saygılı olunduğu" prensibine çatarak, Doğuda hâdise çıkarılanların partiden güç aldıklarını iddîa ediyor. Bugün delilsiz bir iddîadan başka bir şey olmayan bu bölümleri nazar-ı dikkatinize sunalım:

"Efendiler, vakayıl ve hâdisat daht izhar ve isbat ettüki Terakkîperver Cumhuriyet Fırkası programı en hâin dimağların mahsûlûdür; bu fırka, memlekette suikastçilerin tahassüngâhı [ışığınağı] ümid-i istinadı oldu; harici düşmanların, yeni Türk devletini, taze Türk cumhuriyetini mahvetmeye mâtuf planları-

nın sühûlet-i tathikatına hizmete çalıştı. Tarih (mürettep, umumi, irticâi) olan Şark İsyânı esbâbını tedkik ve taharri ettiği zaman, onun mühim ve bariz sebepleri meyanında Terakkîperver Cumhuriyet Fırkasının dini mevâidini ve Şarka gönderdikleri kâtib-i mesullerinin teşkilat ve tahrikatını bulacaktır." (Nutuk, s.890-891)

HÂDİSEYE SEBEP DİN DEĞİLDİ

YUKARIDAKİ ifâdeler, hem tarihi vak'alara aykırıdır, hem de burada iddîa edilen hususlar hukukî mesnetlerden mahrumdur. Bir kere başkanının TCF hakkındaki sözləri, düşünceleri ve ümitleri bu partiyi bağlamaz. Hiçbir şekilde de suçlayıcı vasıf taşımaz. Zira hukukta, "Falanca senin hakkında şöyle düşünüyor" diye hiç bir kişi ve teşekkül cezalandırılmaz. Ayrıca Şark hâdisesinin umumi olduğu iddîası yanlıştır. Doğunun mahdud bir bölgesinde vuku bulmuş ve pek çok vatandaşa buna karşı çıkmıştır. Daha önceki kısımlarda belirttiğimiz gibi, bu hâdise "irticâi" de değildir. Bunda dini sebeplerden çok, millî bepler rol oynamıştır. Üstelik bu fırkanın Urfa kâtib-i mesulü olan Fethi Bey'in herhangi bir suçu olduğu da isbat edilememiştir. (M.Tunçay, Tek Parti Yönetiminin Kurulması, s.146) Yine M.Kemal'in sık sık bahsini ettiği, TCF programındaki dini maddeyle ilgili önce Rauf Bey'in mütââlesasını aktaralım:

"Terakkîperver Fırkası kurulduktan sonra, daha o zaman bizleri dini siyasete âlet etmekle ithâm etmişlerdi. Bu ithâm hâlâ devam ediyordu. Halbuki Türkiye Cumhuriyetinin Teşkilat-ı Esâsiye Kanununda, 'Devletin dini İslâm dinidir' kaydı ifadesiyle biz de dini taassuptan ve bilhassa dini siyasete âlet etmekten uzak bulunduğumuzu tesbit etmiş-tük. Ve aynı zamanda bizi ithâm edenlerin bizzat kendileri, kendi sözleri ve kılık kıyafetleriyle öylesine mücessem birer dini siyasete âlet etme örneği idiler ki, biz bunları asla reddedilemeyecek şekilde vesikalarla isbat edebilecek

bir vaziyette ve mevkide bulunuyor-duk." (Feridun Kandemir, Hâtıraları ve Söyleyemedikleriyle Rauf Orbay, s.143)

ANAYASADAKİ İFÂDE DAHA GÜÇLÜ

EĞER 1924 Anayasasındaki maddeyle, TCF programındaki maddeyi kıyaslamak gerekirse, Anayasadaki hükmün daha güçlü ve tesirli olduğu görülür. O zaman M.Kemal'in iddiâ ettiği gibi, eğer bütün isyan ve kargaşanın sebebi, TCF'nin bu tek maddesi ise, —ki M.Kemal kafasında çok büyüttüğü için sanki çok maddeler varmış gibi, "dini mevâid" tabirini kullanır— Anayasadaki "Devletin dini, İslâm dinidir" sözünün daha büyük isyan ve kargaşa meydana getirmesi gerekirdi. Bu madde eğer insanları isyan ve kargaşaya sevketmiyorsa —ki gerçek öyledir— TCF'nin programındaki madde hiç sevketmez.

M.Kemal Paşa'nın hücum etmesine sebep bu partinin kurucuları, mebusları ve üyeleri arasında muhafazakâr ve dindar kimselerin bulunması olabilir. Nitekim millet de bu fırkaya hüriyetçi, dini serbestiyete taraftar olduğu için büyük bir teveccüh göstermiştir.

Sözü yine M.Kemal'e bırakalım:

"Fethi Bey Hükümeti zamanında biz-zat Fethi Bey vâsıtasıyla kendilerine, fırkalarının muzir ve isyan ve irticaa müşevvik vazı ve mahiyette olduğu bildirildiği zaman olsun, hakikatı mütâleâ ve müşâhede etmeleri lazım gelmez miydi? Hükümetin ve benim, pek halisâne olarak bu ihtâratımızdan sonra olsun hakikatı anlamaları ve ona göre hareket eylemeleri icab ederdi. Onlar, bilakis, bu defa da, 'Efkâr ve itikâdat-ı dîniyeye riâyetkârız' klişesini, büsbütün aksî mânâda tefsire kalkıştılar. Güya, mâlum formül ile nazarlarında, her dinin ve her din sâlikinin efkâr ve itikâdına riayetkar olduğu ifade etmek... geniş hüriyetperver olduklarını anlatmak istiyorlarmış... Efendiler! Bu tarz-ı harekete dürüst ve samimi denemez!" (Nuttuk, s.892-893)

İDDİÂLAR VE GERÇEKLER

BURADA görüldüğü gibi M.Kemal, gerek kendi sözlerini, gerekse başkalarının lâfızlarını, hakikatî hâle göre değil de, kendi arzu ettiği şekilde anlamaktadır. Bunlar kendi zamanında belki haklı kabul edilmiş olabilir. Ancak yıllar geçip de, tarihi araştırmalar gerçeği ortaya koyduğu zaman M.Kemal'in sözleri kuru bir iddiâdan ve delilsiz bir ithamdan öteye gidemez. İşte TCF hakkındaki sözlerinin bir kısmı da böyledir.

Her ne kadar TCF hareketinin aydınlanmamış yönleri varsa da, tarih, bu hareketin demokrasiye geçiş için ilk teşebbüs olduğunu ve haksız yere kapatılarak, tek parti diktatörlüğüne yol açıldığını ortaya koymuştur. Bunun dışındaki iddiâlar ise, kıymetsiz lâflardan ibârettir.

NE ZAMAN SONA ERDİLER?

HER İki İstiklâl Mahkemesi'nin vazifesi 7 mart 1927'de sona ermiştir. İstiklâl Mahkemi Kânunu ise, 4 Mayıs 1949'da 5384 sayılı kânunla kaldırılmış olmakla birlikte, geçen 22 yıl içinde hiç İstiklâl Mahkemesi kurulmamış, fakat demokratik devreye geçinceye kadar bu imkân her vakit kullanılmaya açık tutulmuştur.

Takrir-ı Sükun Kânunu ise, İstiklâl Mahkemelerinin sona ermelerinden sonra iki yıl daha mer'iyette kalmış, ama bu müddet içinde hemen hiç kullanılmamıştır. (Başvekil İsmet Paşa'nın 4 Mart 1929 tarihli nutkundan: Ayn Tarihî, Sayı: 57-58-59, Birinci Kânun 1928-İkinci Kânun (Ocak) 1929)

Takrir-ı Sükun Kânunu, uygulanmasa da, 1929'dan 1988'e kadar "kânun" olarak muhafaza edilmiştir. Ancak 27 Ekim 1988 tarih ve 3488 sayılı "Uygulama İmkânı Kalmamış Olan Kânunların Yürürlükten Kaldırılması Hakkında Kânun"un birinci maddesiyle tamamen ilgâ edilmiştir. (Resmî Gazete, 8 Kasım 1988, sayı, 19983)

İÇİNDEKİLER

Ali Kemal niçin linç edildi?	9
150'likler. Kimisi gurbette kimisi vatanda öldü	41
TBMM Gizli Celse Zabıtları	59
Rum ve Ermeniler İsmet Paşa'yı Korudu	99
Mustafa Sabri Efendi ve oğlu da yurda dönmediler	123
İşgalcilere alkış tutanlar niçin listeye alınmadılar	128
Batu Trakya tek parti zihniyetinin kurbanı oldu	133
Yunanistan Lozan'ı ihlal etti	134
Batu Trakya üzerinde Yunan baskısı durmadı	143
Abdülhamid 93 Harbi'ne mani olamadı	146
Bulgaristan Babıali'yi kıskırıtma peşindeydi	157
Anadolu'da göntüllüler ordusu dimdik ayakta idi	164
Batu Trakya Cumhuriyetine İlhadi Terakki oyunu	172
İnönü Lozan'da nasıl basiretsiz davrandı	182
Hariciye basit ve beceriksizdi	193
Lozan'a giden heyet Mustafa Kemal'e bağlıydı	197
İnönü Lozan'ı Mustafa Kemal'in emrinden sonra imzaladı	201
İkinci mecliste danışıklı döğüş	208
Yunanistan'a taviz üstüne taviz verdik	213
Filimde neler anlatıldı	223
Talat Paşa 33. dereceli masondu	233
Milleti dinsiz yapmak için planlar hazırды	251
Ali Şükrü bey niçin öldürüldü	255
Dindarlar cepheye Garpcılar mecliste	281
İktisat Kongresi için meclise danışılmamıştı	292
Mustafa Kemal ile Ali Şükrü birbirlerinin üzerine yürümüştiler	297
Topal Osman olayı	300
Tek Parti seçimlcri	309
Cumhuriyetin adı var kendi yok	310
Yapılanlar seçim değil tasdikü	317
Atatürk resme bakıp mebus tayin etti	328
1946 seçimleri	340
İş Bankası hangi parayla kuruldu	352
Paralar Atatürk'ün sermayesi oldu	365
Tahriri Sukun Kanunu	379
Hilafetin ilgası yanlışır	397
Dine saygılı olmayı suç saydılar	415
Serbest basından rahatsız oldular	437
İşlerin idaresi Mustafa Kemal'e aitti	445
İçindekiler	456